292.317 OSZK
II.

A MAGYAR KATONA ITÉZSÉGÉNEK EZER ÉVE

II

A MAGYAR KATONA VITÉZSÉGÉNEK EZER ÉVE

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A MAGYAR KATONA
VITÉZSÉGÉNEK EZER ÉVE

A MAGYAR KATONA VITÉZSÉGÉNEK EZER ÉVE

NAGYBÁNYAI VITÉZ HORTHY MIKLÓS
MAGYARORSZÁG KORMÁNYZÓJA

VITÉZ JÓZSEF KIR. HERCEG
TÁBORNAGY

JÁKFAI VITÉZ GÖMBÖS GYULA
M. KIR. MINISZTERELNÖK ÉS HONVÉDELMI MINISZTER

BEVEZETŐ SORAIVAL

ÍRTÁK

VITÉZ BERKÓ ISTVÁN EZREDES
GYALÓKAY JENŐ EZREDES
MARKÓ ÁRPÁD ALEZREDES
PILCH JENŐ EZREDES

SZERKESZTETTE
PILCH JENŐ

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA, BUDAPEST

A MAGYAR KATONA VITÉZSÉGÉNEK EZER ÉVE

A NÉPKÖNYVTÁRI KÖZPONTOL NEM ADHATÓ EL!

MÁSODIK KÖTET

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA, BUDAPEST

292.317
OSZK
N. Múzeumkörút
1580 sz.
R 1965

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

HATODIK RÉSZ.

III. KÁROLY KORA.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchenyi Könyvtár

I. MAGYAR HUSZÁROK A FRANCIA KIRÁLYOK SZOLGÁLATÁBAN.

A szatmári kiegyezés után az egykor vitéz és daliás kuruc huszárok és hajdúk jórésze hazatért falujába ; sokan azonban kibujdostak az országból s felajánlották szolgálataikat más államok hadseregének. «Kit erre, kit arra sodortak a szelek.» A fejedelem és Bercsényi környezetében levő tisztek követték urukat Lengyelországba, ahonnan néhányan a fejedelemmel tovább mentek Franciaországba vagy hazatértek ; néhányan azonban, köztük Bercsényi, Csáky, Esterházy Antal Bukovinába, majd Törökországba távoztak azzal a szándékkal, hogy kívülről, a török segítségével kíséreljenek meg újabb betörést Magyarországba.

A kuruc harcosokat Európa más hadseregeiben is szívesen fogadták, mert a magyar katona hírét mindenütt ismerték. A «magyar huszár» már a XVII. század végén Európaszerte ismert fogalom volt, s a különleges huszáros harcmodort a külföldi hadvezérek is szívesen alkalmazták. De ez a magyar hadakozási mód csak azokban a hadseregekben verhetett gyökeret, amelyekben valóban magyar huszárok szolgáltak és tanították a külföld lovasságát a magyar jellegű hadakozásra.

Rákóczi katonáinak nyomát a későbbi hadseregek közül maradandóan csakis a francia hadseregben találjuk meg. A törököknél és a lengyeleknél is szolgáltak kuruc tisztek és kuruc legénység, de oly elenyésző számban és szétszórtan, hogy szereplésüknek ma már vajmi kevés nyomát találjuk.

Annál dicsőségesebben szerepeltek Rákóczi volt katonái XIV. Lajos francia királynak és utódainak fegyveres erejében. Itt a magyar huszárokat már előzőleg is jól ismerték, mert már XIII. Lajos uralkodása alatt, 1635-ben, nyomát találjuk magyar lovasokból álló csapatoknak. A század vége felé, tehát közvetlenül Rákóczi felkelése előtt, a császári seregből már sok magyar huszár lépett át francia szolgálatba. Abban az időben ugyanis érdekes jelenség, hogy egy nemzet hadseregében tömegesen szolgáltak más nemzet katonái is, sőt a legmagasabb vezéri állásokban is találunk idegen, esetleg az illető nemzettel éppen harcban álló más nemzetbeli tábornokokat és főtiszteket. A francia hadakat például Berwick angol marsall és Szász Móric herceg vezette s ugyanakkor olasz és belga eredetű tábornokok (Savoyai Jenő, Leslie Ligne herceg) álltak a német-osztrák seregek élén. Ne tekintsük tehát

szökött katonáknak a XVII. és XVIII. század vitéz magyar huszárjait, akiket kalandvágyuk, sértett önérzetük, politikai felfogásuk, vagy személyi okok késztettek arra, hogy a francia király zsoldjába lépjenek.

A magyar lovasok legelső szereplésének nyomait Richelieu-nek 1635 augusztus 6-án kelt levelében olvashatjuk. E levélben egy magyar lovascsapat szervezéséről van szó. A csapat elnevezésére a bíbornok a magyar nemzetnél használatos «huszár» megnevezést akarta átvenni, de a lovasságot akkor mégsem így, hanem «Cavallerie Hongroise»-nak nevezték.

Richelieu huszárjai a későbbi huszárruhától és felszereléstől eltérő sisakos egyenruhát viseltek mellvérttel. Beaumont alezredes parancsnoksága alatt 1636-ban a Franche Comté-ban, Dole mellett vitézül verekedtek, a következő évben pedig öt magyar lovas századnak nagy része volt Landrecies bevételé-

Magyar huszárok francia szolgálatban 1693-ban.

nél. A XVII. század végén mindig több és több magyar huszár bujdosott ki Thököly széjjelszórt seregéből Franciaországba, s ezek a huszárok voltak ősei a későbbi francia-magyar huszárezredeknek.

A huszár nevet Franciaországban hivatalosan azok az ízig-vérig magyar lovasok viselték először, akik 1690 után szöktek át a francia sereghez s feltűnést keltettek különleges egyenruhájukkal és hajfonatos, de csupaszra borotvált fejükkel. Amikor később e szökevények száma szaporodott, felmerült az az eszme, hogy ezeket a marcona, jól verekedő magyarokat célszerű volna külön csapatokban egyesíteni. Luxemburg hercege bemutatta az első huszárokat XIV. Lajosnak, aki hozzájárult egy magyar lovasezred szervezéséhez, és összeállításával báró Corneberg német eredetű kalandort bízta meg. Egykorú leírások szerint a magyar huszárok nagy, görbe karddal hadakoztak, szélsebesen vágtattak, körülkerítették az ellenséges lovascsapatot és ordításukkal megfélemlítették. Lovaikkal igen ügyesen bántak, rövid kengyelszíjjal és éles sarkantyúval lovagoltak, így hát gyorsabban is szágul-

dottak, mint a nehéz lovasság ; nyargalás közben felemelkedtek a nyeregből, és különösen az ellenség üldözésénél voltak kitűnően használhatók.

A XVIII. század első felében már több magyar huszárezred alakult Franciaországban, és a század végéig felállított tizenkét ezred közül hat teljesen magyar eredetű és magyar parancsnokok által vezetett ezred volt. A már említett Corneberg-féle ezred hamar feloszlott, mert kalandor parancsnokát, miután a katonák zsoldját elkártyázta, megfosztották rangjától. Az ezred töredékeiből új ezred alakult, amely azonban rövid idő mulva a Ráttky György ezredes vezetése alatt felállított 4. ezredbe olvadt. Egy másik ezred, amelynek összeállítását 1705-ben a király Deák Pál ezredesre bízta, szintén nem volt hosszú életű.

Francia-magyar huszár a XVIII. század elején.

A sopronmegyei Salamonfáról származó Ráttky György 1707-ben ment át Rákóczitól a francia sereghez. Ezredparancsnokká való kinevezésével a francia-magyar huszárság megszervezésének kérdése szilárdabb alapot kapott. Vezetése alatt ügyesen végrehajtott vállalkozásaival Ráttky nagy dicsőséget szerzett magának és huszárjainak. Fővezére, Villars marsall, így emlékszik meg róla : «Soha katonák jobban nem harcoltak, mint ezek ; adja Isten, hogy a mi lovaságunk is ilyen szellemmel bírjon.» Ráttky személyét pedig így jellemezte : «Igen érdemes ember ; bátran kiteszi magát a veszélynek.» Ráttky ezrede a francia hadjáratokat mind végigverekedte. 1719-ben tábornokká, 1734-ben pedig dandártábornokká lépett elő. Vitézül harcolt nemcsak Spanyolországban, hanem Olaszországban és Lotharingiában is ; 1742-ben a Prága körüli harcokban hősi halált halt. Ráttky ezredében kezdte meg francia szolgálatát a külföldi magyar huszárok legdicsőbbike, gróf Bercsényi László.

Az 5. francia huszárezredet gróf Esterházy Antal kuruc tábornagy fia, gróf Esterházy Bálint állította fel 1735-ben. Ezredével különösen az 1741/43. években vívott csehországi harcokban tüntette ki magát ; 1743-ban

történt sebesülése után napszúrásban meghalt. Az ezredet utána Dávid Zsigmond alezredes vette át, akit később francia parancsnokok követtek. A 8. huszárezredet az ugyancsak magyar eredetű Polerecki András, az emigrált Polerecki Mátyás kuruc huszárezredes fia állította fel 1743-ban. Polerecki Mátyás 1709 vége felé a gömörmegyei harcokban elpusztult. Családja, Rákóczi segítségével, Lengyelországon át Franciaországba menekült, ahol idősebb fiát, Andrást, aki előbb Rákócziné apródja volt, gróf Bercsényi László vette gondozásba és nevelte katonává. Mind András, mind öccse Mátyás, Bercsényi ezredében szolgált mint törzstiszt. Bár András vitéz katona volt, mint ezredparancsnok, úgylátszik, nem tudott kellő fegyelmet tartani, mert ezredét kíméletlen sarcolásai és fosztogatásai miatt a király 1788-ban feloszlatta. Polerecki András és leszármazói francia grófságot is kaptak, s a család tagjai közül négy nemzedéken keresztül sokan szolgáltak mint tisztek a francia seregben. A francia forradalom kitörésekor az egyik Polerecki, Székely, Nádasdy, Esterházy György gróf és Dunay báró magyar huszártisztek segítségével a Varennes felé menekülő királyi családot ki akarta szabadítani a köztársaságiak karmai közül. Azonban e nemes szándékukat francia bajtársaik vonakodása meghiúsította. A Polerecki-család egyik része Luxemburgban telepedett le, János nevű tagja pedig (valószínűleg az, aki a királyi család megszabadításán fáradozott) a köztársasági kormány bosszúja elől Amerikába menekült. Mária Terézia királynő már előbb hozzájárult a család Magyarországba való visszatéréséhez, mire az amerikai Polereckiek leszármazói közül néhányan haza is tértek.

A 12. francia-magyar huszárezred 1764-ben alakult ifj. Esterházy Bálint László ezredes vezetése alatt, aki fia volt az előbb említett Esterházy Bálintnak, az 5. huszárezred alapítójának. A teljesen árva ifj. Esterházy Bálintot gróf Bercsényi László neveltette, s az ő pártfogásával fényes katonai pályát futott meg, mert 24 éves korában már ezredtulajdonos volt, 40 éves korában tábornok, 1787-ben pedig a haditanács tagja lett. A forradalom alatt Esterházy megmaradt a királyi család hűségében s fontos diplomáciai küldetéseket végzett. Az egyik ilyen megbízás alkalmával 1791-ben Pétervárra kellett utaznia; ott értesült a francia forradalom diadalra jutásáról, s mivel tovább már nem szolgálhatta uralkodóját, Oroszországban letelepedett.

A felsorolt francia-magyar ezredek egykorú lajstromaiban igen sok magyar névvel találkozunk. De már az ezredek felállítását megelőzőleg is két Esterházy szerepelt francia szolgálatban. Ezek galántai báró Esterházy György és Sándor huszártisztek, akik már a XVII. század közepén francia zászló alatt végigharcolták az akkori francia hadjáratokat. A Corneberg-féle ezredben szolgáltak: Bornemissza, Hevesy és Berzeviczy huszártisztek; az Esterházy-ezredekben találjuk Palugyay alezredest, Dunay báró, Almássy, Bezerédj és Szögyény kapitányokat, valamint egy Balogh nevű huszártisztet, aki állítólag a mártírhalált szenvedett Béri Balogh Ádám kuruc brigadéros fia volt. A többi ezredekben is sok magyar család tagja szolgált. Így felemlítik

többek közt Kisfaludy Boldizsár huszártisztet, Kisfaludy György kuruc brigadéros fiát is. A Batthyány, Fábry, Pottyondy, Ghéczy, Bánóczy nevek is gyakran szerepelnek; a Dessewffy-családnak is több tagja szolgált a francia hadseregben, s közülük, éppúgy, mint az Esterházyak közül, néhányan végleg Franciaországban telepedtek le és leszármazóik még ma is ott élnek.

A magyar huszár kiváló katonai és jellemtulajdonságai, a magyar huszárcsapat valódi harcértéke és használhatósága valamennyi francia-magyar huszárezred közül leginkább abban a csapattestben található meg, amelyet gróf Bercsényi László Törökországban toborzott, 1720 júniusában Franciaországba áthozott és ott szilárd keretek közé vont. Ez az ezred lett a későbbi francia huszárság őse. Bercsényi (franciásan Berchény) Franciaországban még ma is úgy szerepel, mint a könnyű lovasság megalkotója és minden huszártiszt példaképe.

Francia-magyar huszár a XVIII. század elején.

Bercsényi Eperjesen született 1689-ben. A kassai jezsuita konviktusban nevelkedett; 1705-ben atyja, Bercsényi Miklós, Rákóczi udvarába küldte, hogy ott a haditudományban gyarapodjék és egyúttal magasabb művelődésben is részesüljön. A fiatal László azonban, akit inkább a hadipálya vonzott, csak kevés időt szentelhetett a nagyszombati egyetemen elkezdett tanulmányainak, mert 1708-ban, tehát 19 éves korában II. Rákóczi Ferenc nemesi testőrszázadába, a gavallérok kompániájába, előbb főhadnaggyá nevezte ki, később pedig századossá léptette elő. Az ifjú tiszt nagy lelkesedéssel és példátadó vitézséggel harcolt a morvaországi portyázásokban és a trencséni csatában, ahol egyike volt azoknak, akik a fejedelem életét megmentették. 1710-ben a romhányi csatában is kitűnt, majd 1711-ben a fejedelem kíséretében Lengyelországba bujdosott. Innen Franciaországba utazott, ahol XIV. Lajos, a fejedelem meleg ajánlólevelére s főúri rangjára tekintettel, századosi ranggal felvette testőrgránátos ezredébe. Rövid idő mulva Ráttky György huszárezredében harcolt mint alezredes, előbb a rajnai seregnél, majd Spanyolországban és kiváló vitézségével és katonai tehetségével annyira kitűnt, hogy 1720-ban a király új huszárezred toborzásával bízta meg. Bercsényi László ezredét főleg magyar huszárokból akarta összeállítani, s

ezért a király engedelmével Konstantinápolyba, majd Rodostóba utazott, hogy a Rákóczi és Bercsényi környezetében élő, bujdosó kuruc tisztekből válogassa össze tisztikarát és egyben kipróbált magyar huszárokat is toborozzon. Bár ezredét nem sikerült csupa magyarokból összeállítania, az idegen nemzetiségű jelentkezők közül ki tudta válogatni a legkiválóbbakat, úgyhogy amikor csapata élén Franciaországba visszatért, bizalommal foghatott hozzá ezredének teljes megszervezéséhez. Eltérően a többi francia magyar huszárezredtől, amelyeknél a századok egymástól független, laza egységeket alkottak csupán, Bercsényi ezredének alosztályait eszes, vaskezű és hadi tapasztalatokban bővelkedő vezetésével szilárd és fegyelmezett csapattá fejlesztette. A huszárezredek ilyen alakban való felállítása később általánossá vált a francia hadseregben, és ezért Bercsényit nevezhetjük a francia huszárság megszervezőjének. Közel tíz évi gondos és fáradságos kiképzés után 1734-ben került legelőször tűzbe Bercsényi ezrede. Ezt megelőzőleg Belle-Isle marsall szemlét tartott felette, ami után ezt jelentette a királynak: «Tapasztaltam, hogy a huszárok kitűnően fegyelmezettek. Menetek és gyakorlatok alatt, valamint szolgálat közben csodálatraméltóan viselkednek.» A lengyel örökösödési háború harcaiban tanusított magatartásáért Bercsényi László rövidesen brigadérosi, majd 1738-ban tábornoki rangot kapott. Amikor pedig a lengyel trónról elűzött Leszczinszky Szaniszló, XV. Lajos apósa, Franciaországban telepedett le és királyi udvartartást rendezett be, ennek főlovászmesterévé nevezte ki a francia király. Az 1741-ben kitört osztrák örökösödési háború alatt Bercsényi dandárai és hadosztályai igen vitézül harcoltak, s a csehországi harcokban az ő ügyességének volt köszönhető, hogy a francia hadsereg visszavonulhatott. Ezért a király a háború után nemcsak magasrangú kitüntetésekkel halmozta el, hanem kinevezte az egész francia huszárság felügyelőjévé. 1748-ban, hatvanéves korában, abban a hitben, hogy katonai képességére többé már nem lesz szükség, nyugalomba vonult és 1751-ben ezredét Miklós fiára ruházta. De amikor 1756-ban ismét kitört a háború, a már 67 éves öreg Bercsényi újból hadbaszállt mint seregparancsnok. A következő évben elérte katonai pályafutásának tetőpontját: az egykori szerény kuruc testőrkapitány Franciaországnak, Európa akkor leghatalmasabb országának marsallja lett. De az udvarnak ez a kegye, katonai hírneve s az a nagy tekintély, amelynek a hadsereg körében örvendett, nem kábította el Bercsényit. Franciaország második otthonává vált ugyan, de szíve visszahúzta Magyarországra és még az 1756-i háború előtt, XV. Lajos és Leszczinszky Szaniszló pártfogásával, Mária Teréziától engedélyt kért a hazatérésre. A királynő 1759-ben meg is engedte Bercsényi hazatérését, azzal a kikötéssel azonban, hogy hűségesküt tesz és atyjának, Bercsényi Miklósnak elkobzott birtokait nem követeli vissza. A honvágy még ez utóbbi súlyos feltételt is elfogadtatta az egyébként büszke marsallal. 1760 októberében személyesen megjelent Bécsben és letette a hűségesküt. Családja Franciaországban maradt. Mivel azonban Magyarországon nem volt vagyona, rövid idő mulva vissza kellett

térnie Franciaországba, ahol élete utolsó éveit luzancyi birtokán gazdálkodva töltötte. Meghalt 1778-ban, 89 éves korában. Luzancy templomának egyik kápolnájában temették el; díszes síremlék jelzi örök nyugvóhelyét.

Mikor a nemzet Rákóczi és bujdosó társai hamvainak hazahozatalát elhatározta, szó volt Bercsényi László hazahozataláról is. De ezt a család francia női ági leszármazói meghiusították.

Bercsényi ezredét előbb Miklós, majd ennek korai halála után második fia, Ferenc vette át. A francia forradalom kitörésekor Ferenc ezredének royalista érzelmű részével nem akart többé a köztársasági hadsereg kötelékében maradni, hanem Magyarországba jött.

Hogy Bercsényi László Franciaországban milyen tekintélynek örvendett, annak bizonyítására elég egy egykorú emlékirat eme mondatainak idézése: «Bercsényi sokáig volt huszárezredes és nagy hírnevet szerzett vitézsége, esze és tevékenysége által; néhány év óta a király szolgálatában levő összes huszárok felügyelője. A legjellemesebb emberek egyike és így ismeri őt mindenki. Erre az elismerésre valóban méltó és az utolsó hadjárat, amelyben résztvett, feljogosította őt arra, hogy a marsallbot elnyerését is remélhesse.»

Foto Máté.

Gróf Bercsényi László, Franciaország marsallja.

A magyar hadtörténelem szempontjából örök kár és pótolhatatlan veszteség, hogy ez a nagyképességű, Isten kegyelméből is huszárnak és hadvezérnek született férfiú, nem mindig magyar csapatok élén szerezhetett dicsőséget szülőhazájának. De abban az időben még sokkal erősebb volt a bécsi udvar rövidlátó környezetében a Bercsényi Miklós nevétől való félelem, mint a józan belátás. Mert kétségtelen, hogy ha akkor Bercsényi Lászlót Franciaországból Mária Terézia kiváló seregéhez szólítják át, ma a legnagyobb magyar hadvezérek sorában emlegetnék.

Leszármazói közül Ferenc fián kívül még csak egy taggal, unokájával, Bercsényi Lászlóval találkozunk a hadtörténelemben. Ez a László, atyjával, Ferenccel, a francia forradalom alatt jött Magyarországba. A bécsi Theresianumban nevelkedett s katonai pályafutását a 9. huszárezredben kezdte, mint hadnagy. Példátadó vitézséggel harcolt a Napoleon elleni hadjáratokban, a császár előzetése után pedig mint alezredes nyugalomba vonult és Kassán telepedett le. Ott is halt meg 1835-ben, mint az egykor oly nevezetes és hazánk történetében oly kimagasló székesi gróf Bercsényi család utolsó férfitagja.

Ha végignézzük a Bercsényi marsalltól felállított francia-magyar huszárezred tisztikarának lajstromát, lelki szemeink előtt szinte egy tiszavidéki vagy dunántúli színmagyar huszárezred áll, mert a tisztikar névsorában megtaláljuk a legtöbb, még ma is virágzó magyarországi előkelő fő- és köznemesi család nevét, amelyeknek viselői valamikor II. Rákóczi Ferenc kuruc seregében is vitézkedtek. Az ezred első megszervezéséhez Bercsényi Törökországból hozta többek között Tóth András hadnagyot is, aki 26 évig szolgált Bercsényi ezredében és egyik legbizalmasabb barátja s kiváló segítőtársa volt. Ez a Tóth András a francia hadseregben szintén merész ívelésű pályát futott be, mert 1733-ban kapitány, 1746-ban már ezredes, 1747-ben brigadéros lett, majd francia bárságot kapott. XV. Lajos később külügyi szolgálatokban alkalmazta.

De nemcsak Bercsényi ezredében találkozunk számtalan magyar névvel, valamennyi többi francia huszárezred névsora is sok ilyet tüntet fel. Mutatóba csak néhány olyan kimagasló tiszt nevét soroljuk fel, akik francia zászlók alatt szereztek dicsőséget a magyar huszárok hírnevének. Ilyenek: Apponyi, Benyovszky, Dedinszky, Farkas, Fejérváry, Fogarassy, Kádár, Kállay, Kisfaludy, Lakatos, Nitzky, Palugyay, báró Perényi, Rády, Simonsits, Sólyom, Székely, Ádám, Chepreky (Csepreghy), Telek, Damó, Demeter, Chandory (Sándory), Silady (Szilágyi), Gienduchy (Gyöngyössy), D'Esoffy, D'Ersoffy (Dessewffy), Zay, Boudochou (Bújdosó), Kozáry, Pongrasse (Pongrácz), Dániel, Sabadosize (Szabados), Kuneley (Kömley), Lándory, Baniay (Bányay), Barangay (Baranyay), Dávid, Charkuzy (Sárközy), Czaky (Csáky), Nagymartin (Nagy Márton), Wigistan (Vig István), Fodor, Horváth, Kerkes (Kerekes), Fáy, Szombathelyi, Badda de Badosfalva, Dévay, Nádasdy, Hollósy, Hajda, stb.

A francia hadsereg legmagasabb rendfokozatát, a «Franciaország marsallja» címet csak gróf Bercsényi László érte el, de az 1692—1792. évekig terjedő időben szerkesztett táblázatokon hat kiváló magyar huszár nevét találjuk, akik a tábornoki vagy brigadérosi rangig küzdték fel magukat. Ezek: Ráttky György, Esterházy Bálint, Dessewffy Károly, Bercsényi Ferenc, Polerecki Mátyás és Tóth András.

Bár nem tartozik szorosan a kuruc idők után alakult francia magyar huszárezredek történetéhez, mégis külön ki kell emelnünk II. Rákóczi Fe-

renc egyik vitézlő katonájának leszármazóját, báró Tóth Ferencet, aki, mint vérbeli magyar ember, kiválóságával nemcsak Franciaországban futott be igen érdekes pályát, hanem sokoldalúságával és bámulatraméltó ügyességével a török birodalom területén és történetében is hírnevet és dicsőséget szerzett nevének és nemzetének.

Családja Nyitra vármegyéből származott. Atyja Tóth András volt, aki már gyermekkorában Rákóczi szolgálatában állott, és amikor vége szakadt az 1703—1711-i szabadságharcnak, Rákóczival előbb Lengyelországba, majd Törökországba került. Amikor XV. Lajos francia király 1720-ban újabb huszárezred felállítását engedélyezte, és amikor évégből Bercsényi László Törökországba ment, hogy főleg magyar huszárokból toborozza össze tisztjeit és legénységét, Tóth András is ezekhez csatlakozott és így jutott el Franciaországba. Két évtizeddel később Tóth András már francia tábornok volt, majd részben katonai, részben diplomáciai megbízatásának jutalmazásaként francia bárónak lett. Felesége francia leány volt, akitől Ferenc nevű fia és egy leánya született. Az utóbbi gróf Vergennes francia diplomatának lett a felesége. Amikor gróf Vergennest 1755-ben Konstantinápolyba követté nevezték ki, Tóth András is vele ment és hamarosan baráti összeköttetésbe jutott a Rodostóban élő bújdosó kurucokkal. Itt érte utól a halál 1757 derekán.

Bercsényi-huszár.

Tóth András fiát, Ferencet, aki 1733 augusztus 17-én született, katonának szánta. Szolgálatát a Bercsényi-féle francia-magyar huszárezredben kezdte meg. Amikor atyja és sógora Konstantinápolyba ment, ő is velük tartott, mint sógorának titkárja. E minőségében összeköttetésbe jutott a fényes portával, ahol török nyelvismerete révén neve csakhamar ismertté lett. Ennek és egyúttal szakismereteinek volt tulajdonítható, hogy 1757-ben a porta egy nagyobbszabású csatornázási vállalat alkalmával szakértőül kérte fel. 1763-ban visszatért Franciaországba, ahol emlékiratot nyujtott át a francia udvarnak a Fekete-tenger fontosságáról a francia kereskedelem szem-

pontjából. Emlékiratát egyelőre nem vették figyelembe, de három év mulva igen kényes politikai megbízatással Neuchâtelbe küldték a közhangulat, a politikai, gazdasági és társadalmi viszonyok megfigyelésére. Négy hónapon át egymásután küldte jelentéseit Franciaországba és amikor porosz befolyás következtében kénytelen volt Neuchâtelből távozni, visszatért Franciaországba. Ezalatt áttanulmányozták előbb említett emlékiratait, amelyek hatása alatt Tóthra bízták a francia államérdekek képviseletét a krimi tatár khánnál. Tóth, már mint ezredes, 1767 derekán hagyta el Párizst és Bécsen, Varsón és Jassyn át ért Bakcsiszerájba, a tatárok fővárosába. A tatár khán csakhamar Tóth befolyása alá került. Ennek volt tulajdonítható, hogy a tatárság az 1768—74-i orosz-török háborúba is beleavatkozott. Tóth a háború alatt Konstantinápolyba ment, ahol ugyanekkor a hadjárat balsikerének hatása alatt francia nyomásra komolyan kezdtek foglalkozni a török tűzérség, haditengerészet és műszaki csapatok újjászervezésének gondolatával, sőt szóba került a Boszporusz és a Dardanellák védelmi állapotba helyezésének kérdése is. A szultán nemcsak az átszervezést bízta Tóthra, hanem a török főváros védelmezését is, amely akkor, az 1770 július 6-i csezmei tengeri csata után komoly veszedelemben forgott, mert a tengerszoros védelmére épített erődök silányak voltak, a török védőőrség pedig fegyelmezetlen. Amikor az orosz hajóhad megtámadta a Dardanellákat, egyedül Tóth hidegvérének és személyes bátorságának volt köszönhető, hogy az orosz flotta támadása kudarccal végződött. Az ellenséges hajóhad eltávozása után Tóth azonnal megkezdte az erődítési munkálatokat és amikor ezeket befejezte és a szultán a tengerszorosok védelmére 30,000 főnyi sereget rendelt, ennek célszerű elosztását is Tóth intézte. Ezenkívül még az enoszi öböl katonai megerősítését is végrehajtotta.

Polerecki-huszár.

Ezután Tóth hozzáfogott a török haderő újjászervezéséhez. Elsősorban is Kiathanában tűzériskolát állíttatott fel, új tűzértestületet szervezett, majd az utászcsapatok szervezéséhez is hozzáfogott és számukra újrendszerű pontonokat építtetett. Az ő nevéhez fűződött a török ágyúöntés tökéletesítése is ; erre a célra ágyúöntődét létesített. Amikor a Boszporusz védelmére rendelt

erősségek értékteleneknek bizonyultak, a szultán ezeknek újraépítését is rá bízta. A munkálatokat Tóth személyesen irányította s így aránylag rövid idő alatt két erőd épült fel, amelyek közül az egyiket a törökök még ma is «madzsar kaleszi»-nek, magyar várnak nevezik. Ez az erőd még 1889-ben is a Boszporusz legjobb karban tartott vára volt!

Tóth kiválóságának és rövid idő alatt elért eredményeinek következménye az volt, hogy a trónörökös nevelését is rábízták. Ez időben szóba került még Tóth ama tervének végrehajtása is, hogy a szuezi földszoros átvágásával összeköttetést létesítsenek a Földközi- és a Vörös-tenger között. A szultán váratlan halála azonban mindent megakasztott, mert az új uralkodó nem volt az újítások barátja. Amikor aztán Tóth sógora, gróf Vergennes, francia külügyminiszterré lett és visszatért Párizsba, Tóth is követte őt 1776 tavaszán.

Tóth Franciaországban sem maradt tétlen, mert hamarosan ráruházták a levantei és berberiai kereskedelmi kikötő felügyeletét, hogy tapasztalatai révén irányelveket szabhassanak a francia gyarmati és kereskedelmi politika számára. Helyszíni tapasztalatok gyűjtése végett 1777—1778-ban beutazta Kréta szigetét, Egyiptomot, Sziriát, Ciprus és Rhodus szigetét és Szmirnában, Szalonikiben és Tuniszban is megfordult.

Francia-magyar huszárok előörsön.

Párizsba visszatérve, egy időre visszavonult a politikai élettől és emlékiratainak összeállításán fáradozott. 1785 körül Douai várának parancsnoka lett. Itt érte őt a francia forradalom, amelynek folyamán menekülnie kellett. Egyelőre Svájcban húzódott meg, de amikor megismerkedett gróf Batthyány Tódorral, ennek összeköttetései révén kegyelemben részesült és 1793-ban visszatérhetett Magyarországba, abban a reményben, hogy tudásával és tapasztalataival még nagy hasznára lehet hazájának. Tarcsán telepedett le, ahol azonban már 1793 szeptember 24-én meghalt. Hamvai ugyanott pihennek.

Magyar életrajzírója, Pálóczi Edgar, valószínűnek tartja, hogy Mikes Kelemen leveleskönyvét báró Tóth mentette meg és tanulmányozta át elsőnek. Törökországra és a tatárokra vonatkozó emlékiratai, amelyeket 1784-ben négy kötetben Amsterdamban adtak ki francia nyelven, öt év alatt tíz kiadást értek meg. Kár, hogy egyéb irodalmi hagyatéka még nem látott napvilágot.

Báró Tóth Ferenc élete megkapó bizonyítéka a magyar géniusz és a magyar őstehetség erejének. Olyan kiváló diplomata és olyan magyar katonatudós volt, aki idegen szolgálatban, de magyar szívvel és ésszel dicsőséget szerzett hazánknak.

II. A HADJÁRATOK.

(1716—1739.)

1. Az állandó hadsereg megalkotása.

III. Károly uralkodásának katonai szempontból egyik legjelentősebb mozzanata az 1715. évi VIII. törvénycikk megalkotása volt. A török szomszédság és a monarchia egészen különleges kül- és belpolitikai helyzete ugyanis szükségessé tette az eddiginél állandóbb jellegű hadsereg megszervezését. Így hát II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának befejezése után elérkezett az ideje, hogy a magyar országgyűlés is foglalkozzék a hadseregnek új alapon való felépítésével. Alkalom kínálkozott most, hogy a magyar nemzet önálló és állandó magyar hadseregheż jusson, mert III. Károlyban megvolt a készség, hogy az új hadseregben a magyarok által zászlók alá állított csapatoknak nagyobb és önállóbb szerepet szánjon, annál inkább, mivel a magyar hadvezérek és a magyar katonák kiválóságát a király és különösen legelső nagy hadvezére, Savoyai Jenő herceg kellően tudta értékelni. De az állandó hadsereg toborzása Magyarországon csak akkor lett volna lehetséges, ha a király a rendi kiváltságokat megnyirbálja. Ezen a téren azonban összeütközésbe került a monarchia hadi érdeke a magyar alkotmány rendi kiváltságait féltékenyen őrző nemesség érdekeivel, amely jobbágyai felett korlátlanul rendelkezett, ellenezte azok toborzását az állandó királyi hadsereg részére s nagyobb súlyt vetett nemesi insurrectionális jogának épségben tartására. Így tehát a (német mintára szervezett) «reguláris militia» szervezését tárgyaló 1715. évi VIII. törvénycikk az önálló magyar hadseregnek alapjait lerakta ugyan, de csak korlátolt mértékben.

III. Károly állandó hadseregének soraiban eleinte mindössze öt huszárezredet és csupán egy gyalogezredet, a Bagossy hajdúezredet találjuk kereken 6000 főnyi harcos létszámmal.

Az újonnan alakult magyar ezredek az osztrák ezredektől teljesen eltérő ruházatot és fegyverzetet kaptak, megtartották a hajdú, illetve huszár elnevezést és magyar volt a vezényleti nyelvük. III. Károly uralkodása idejéből három, magyar nyelven szerkesztett hadiszabályzatot ismerünk, amelyeknek szövege a magyaros harcmodorhoz alkalmazkodott. A vezényszavak nem a német utasítások szolgai fordításai voltak, hanem a különleges harcmodornak megfelelő utasítások és kifejezések. Később azonban, részben létszámcsökkentések miatt, néhány magyar csapattestet feloszlattak, majd, amikor megint háborúra került a sor és több katonaságra volt szükség, új magyar csapattesteket állítottak fel. Ezek folytán az 1740-ig terjedő időnek a magyar csapatokat illető számaránya meglehetősen változatos. Az 1740-ben 52 gyalog- és 40 lovasezredet számláló császári haderőben csak három magyar gyalog- és nyolc huszárezred volt! Meg kell azonban jegyeznünk, hogy

III. Károly uralkodása alatt a magyar szent korona országainak területéről irreguláris csapatokat is állítottak ki a császári haderő megerősítésére.

A spanyol örökösödési háború befejezte után III. Károly uralkodása alatt a hadsereg három nagyobb és egy kisebb hadjáratban vett részt. Ezek voltak: az első török háború (1716—1718), a sziciliai és korzikai hadi vállalat (1718—1720, 1731—1732), a lengyel trónörökösödési háború (1733—1735), és végül a második török háború (1736—1739). Közben, 1735-ben, kitört Délmagyarországon az úgynevezett Pero-féle lázadás, amelyet Szegedinác

A Deák-huszárok.

Jovanovics Péter pécskai kapitány indított a II. Rákóczi Ferenc nevével fellármázott parasztok között. Ezt a lázadást azonban a megyei felkelők néhány reguláris ezred és várőrség segítségével leverték.

2. Az első török háború.

(1716—1718.)

A karlócai béke a peloponnesosi partvidéket a török birodalomból a velencei köztársasághoz csatolta át. Ez a területveszteség annyira fájt a törököknek, hogy II. Achmed szultán 1715-ben hadat üzent Velencének és

Morea félszigetének elfoglalására indult. Mivel pedig a bécsi udvar attól félt, hogy a török Velence esetleges leverése után újból megkísérli a Magyarországon elvesztett területek visszaszerzését, jobbnak látta a szultánt megelőzni. Szövetségre lépett Velencével (1716 április 13-án) és megindította az első török hadjáratot, amelynek célja Nándorfehérvár (Belgrád) visszafoglalása volt.

A császári hadak Savoyai Jenő herceg tábornagy főparancsnoksága alatt Délmagyarországon a futaki táborban gyülekeztek. A hadsereg mintegy 42,000 gyalogosból és 23,000 lovasból állott. Vezérei között találjuk Pálffy János tábornagyot, Nádasdy Ferenc gróf altábornagyot, Ebergényi László báró lovassági tábornokot és báró Splényi László tábornokot.

A török sereget Ali Damad pasa nagyvezér vezette. Létszáma 120,000 főre rúgott, tehát jóval nagyobb volt Jenő herceg seregénél. A császári sereg közeledésének hírére a sereg átkelt a Száván és Karlóca közelében táborba szállt.

Arra a rendkívül fontos feladatra, hogy a császári sereg az ellenségről pontos tájékozódást szerezzen, maga Pálffy János vállalkozott, aki mintegy 3000 lovasból s néhányszáz gyalogosból álló seregével Karlóca felé előnyomult s ott augusztus 2-án összetalálkozott a mintegy 20,000 főből álló ellenséges előhaddal. Pálffy nem tért ki az egyenlőtlen harc elől, hanem négy óra hosszat szívósan verekedett, azonban a törökök hetedik rohama után kénytelen volt Péterváradra visszavonulni. Amint Pálffynak a következő napon gróf Erdődy Györgyhöz intézett levelében olvasható, ebben az ütközetben 500 huszár vett részt. Az összecsapás rendkívül véres volt, mert Pálffy alól kilőtték lovát, mellette levő lovásza és inasa pedig elesett. «Csodálom, írja, agyon nem lőttek, karomat ugyan megh találták, de fáratt lévén a golóbis, megh nem járta.»

E küzdelem hírére Jenő herceg még aznap átkelt a Dunán és augusztus 5-én Pétervárad alatt megtámadta a török főseregét. De a janicsárok balszárnya oly szívósan védekezett, hogy a csata kimenetele kétségessé vált. Végül mégis a keresztény sereg aratott diadalt, amit három magyar vezérnek köszönhetett. Ugyanis Pálffy 22 lovasezredből álló seregével a legválságosabb pillanatban beleavatkozott a küzdelembe s amikor a zavarba jött gyalogságot Nádasdy és Ebergényi lovasai oldalról és hátulról megszorították, a török sereg megfutamodott.

A győzelem után Savoyai Jenő Temesvár ellen indult. Az ostromot is Pálffy kezdte, aki lovasezredeivel Temesvárt körülzárta és a belgrádi felmentő török sereg támadását szeptember 23-án visszaverte. A külső segítségtől megfosztott és a császári sereg támadásaitól állandóan zaklatott várőrség parancsnoka, Musztafa pasa, október 12-én kapitulált. A 12,000 főből álló török sereg Pancsovára vonult s ezzel, 164 évi rabság után, az egész temesi bánság felszabadult a török iga alól. Temesvár eleste után, november havában, Jenő herceg csapatai elfoglalták Pancsovát, Új-Palánkát és az Orsova előtt ellenálló török sereget is megverték, de a beállott kemény tél

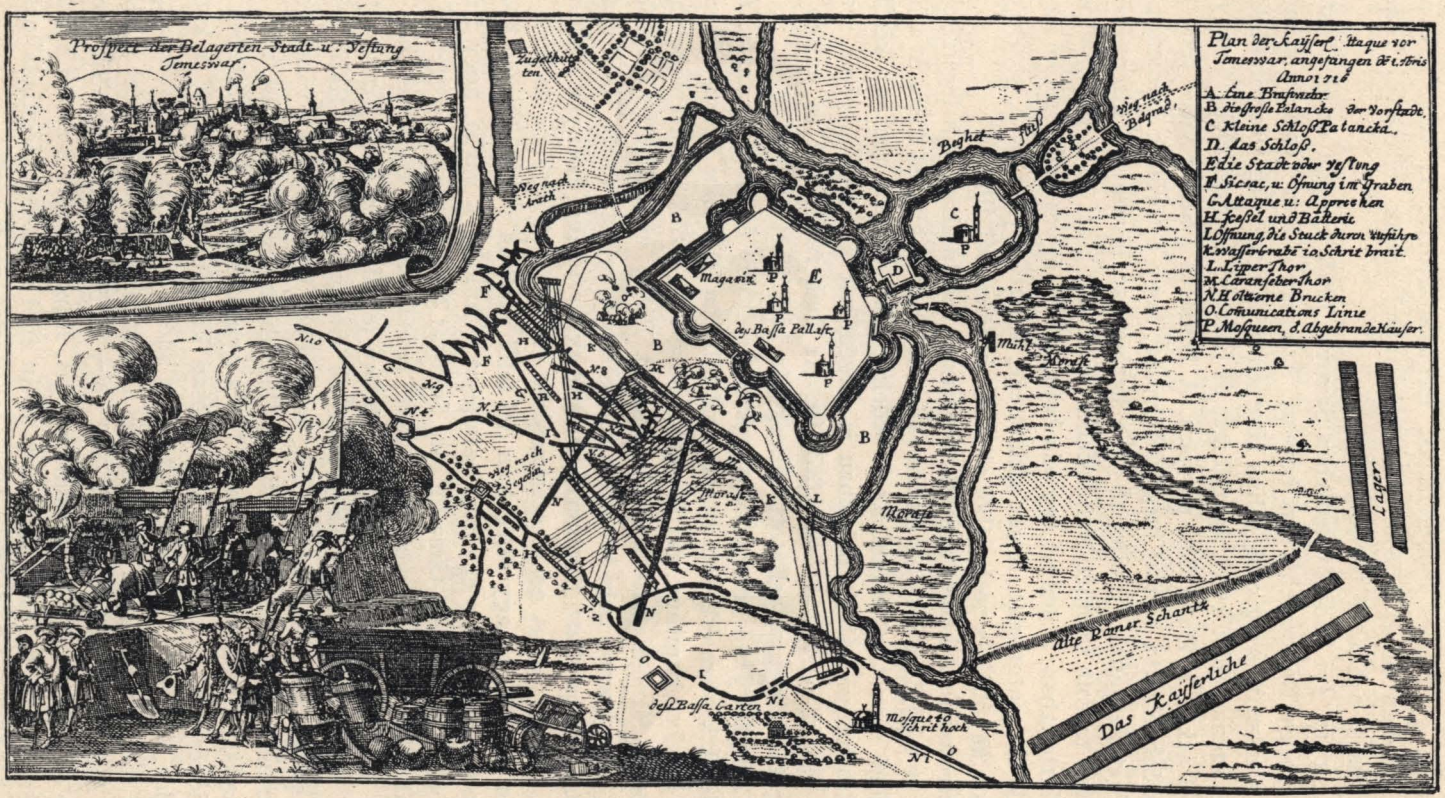

Temesvár ostroma 1716-ban.

a további győzelmes előnyomulást megakadályozta. E vereségek után a porta szívesen békét kötött volna, de mivel annak feltételéül Temesvárt kérte vissza, a háború tovább folyt.

Az 1717. évi hadműveletekben Savoyai Jenőt csupán az az elhatározás vezette, hogy Nándorfehérvárt beveszi. Azonban a Temes és a Duna mocsarai miatt a császári sereg csak július közepén kezdhette meg előnyomulását és a fővezér szemei előtt 15-én ágyúdörgés és harsogó zeneszó mellett nagy lelkesedéssel átkelt a Duna déli partjára. A Duna és a Száva vizét Jenő herceg előrelátóan elzárta s ezzel megakadályozta, hogy a törökök Szemendria felől segítséget kapjanak. Június 18-án a herceg hat lovasezred kíséretében személyesen tartott szemlét Nándorfehérvár sáncai alatt és a vár pontos alaprajza birtokában, a melyet egy oda belopódzott ügyes hadmérnöke készített, megalkotta csatatervét. A vár védőserege, Musztafa pasa alatt, 30,000 emberből, 300 ágyúból és 70 hajóból alkotott hajóhadból állott.

Savoyai Jenő herceg zsenialitása hamar megtalálta a vár legérzékenyebb részét és e körül contra- és circumvallatiós, vagyis kitörés elleni és a haderőt körülfogó sáncot építtetett. Ezek védelme alatt verette azután a később oly legendás hírűvé vált és dalokban is megénekelt hidakat, amelyek seregét a Duna északi partjával összekötötték. Az embermélységű és három méter vastag földhányással ellátott sáncok tíz nap alatt készültek el. A fontos hidak őrizetét Jenő herceg magyarokra, Splényire és ezredére bízta. Az előkészületek közben érkezett az ostromló táborba Pálffyhoz Vékony János, volt kuruc bujdosó kapitány, aki Temesvár bevételéig a török hadseregben harcolt. Azonban a szolgálatait felajánló kurucot Pálffy visszaküldte a törökökhöz azzal, hogy hozzon neki híreket a törökök főseregéről, amely Halil nagyvezir parancsnoksága alatt Nándorfehérvártól délre valahol bosnyák földön táborozik. Vékony július 20-án szerencsésen visszatért Pálffyhoz és hírül hozta, hogy a nagyvezir nagy sereg élén dél felől valóban veszedelmesen közeledik Nándorfehérvár felé s egyúttal parancsot is küldött a várba, hogy Musztafa pasa erős kirohanással támadja meg Savoyai Jenő ostromló seregét. E fontos hír hallatára a herceg nem tétovázott, hanem szokott erélyével meg akarta előzni a török fősereg támadását. Vékony jelentése igaznak bizonyult, mert július 31-én az ostromló sereg hátában csakugyan feltűnt Halil hatalmas török serege. Savoyai Jenő erre még hevesebben bombáztatta a várat, de mivel az ostromló sereg a nagy forróság és élelemhiány miatt kimerült, nem akarta a támadást elhamarkodni, hanem bölcs nyugalommal várt, miközben alaposan előkészített mindent és aprólékosan kitanította alvezéreit a kétirányú támadás részleteire. Külön utasításokat adott a magyar csapatoknak, mert, amint mondta, «ezeknek egészen más a hadakozási módjuk, mint a németeknek». Augusztus 15-én a délről jövő nagy török sereg mindjobban megközelítette és át is karolta az ostromló sereget. Ennek láttára a zentai hős a török fővezért megelőzte, mert augusztus 16-án éjjel megkezdte legdiadalmasabban és legszebben vezetett ütközetét, a nándorfehérvári csatát.

Jenő herceg az egész éjjelt a csapatok között töltötte, rendre és nyugalomra intette a tiszteket és legénységet. A csapatok három arcvonalban állottak fel a csatához. Középen volt a gyalogság, mindhárom vonal szárnyán pedig a lovasság. A gyalogságot württembergi Lajos herceg tábornagy vezette, a lovasságot gróf Pálffy János. A magyar vezérek közül a lovasság jobbszárnyának Ebergényi, balszárnyának Nádasdy generális parancsolt.

Mint mindenütt, ez alkalommal is Pálffy János kezdte meg a harcot 42 lovasszázaddal, éjfél után. Az utasítás szerint csupán egy bizonyos vonalig kellett volna előrenyomulnia, míg az általános támadás csak a meghatározott jelre, a három bombalövésre indulhatott meg. Azonban a hajnali sűrű ködben Pálffy lovasai a kijelölt vonalon túlmentek s így a fővezér akaratán kívül megtörtént az első összecsapás, amelynek zűrzavarában a császári sereg egyik része visszavonult. Ezt a csorbát azonban a Stahremberg és Mercy által vezetett csapatok kiköszörülték, különösen akkor, mikor Pálffy felismerte a valódi helyzetet, átkarolta a törökök balszárnyát és a Száva felé szorítva a küzdőtérről előzte. Reggel nyolc óra után felszállott a köd s ekkor kitűnt, hogy a törökök a császári arcvonal közepét már áttörték. Erre Jenő herceg a tartalékgyalogságot a rés betömésére azonnal előreküldte, lovasságát pedig a törökök oldalába támadásra indította. Ezeknek a gyors és ügyes intézkedéseknek volt köszönhető, hogy a kora délelőtti órákban a csapatok mindenütt tért nyertek és Halil seregét fokozatosan visszaszorították. Csak a janicsárok tartották még vitézül magukat; de végre az ő ütegeiket is elnémították. Ekkor, kilenc óra tájban, a bajor csapatok elfoglalták a Bajdina-magaslatot. Ezalatt Pálffy, Ebergényi és Nádasdy lovasai háromszor megrohamozták a még ellenálló janicsárok tömegét. A nagy csata Halil nagyvezir seregének teljes vereségével végződött.

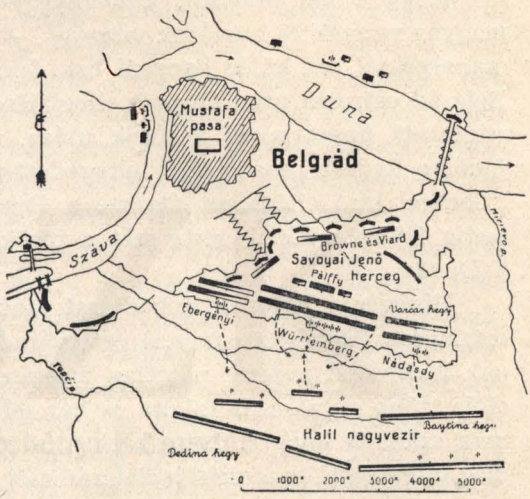

A belgrádi csata 1717 augusztus 16-án.

A belgrádi várőrség nem avatkozott a küzdelembe. A sűrű köd miatt kezdetben semmit sem látott, amikor pedig már beavatkozhatott volna, minden elveszett, mert Savoyai Jenő reggel 10 órakor befejezte legdiadalmasabb csatáját, amely Hunyadi János hajdani nándorfehérvári győzelméhez hasonlóan, a törökök felett aratott legszebb keresztény győzelem volt. A heves küzdelemben Savoyai Jenő maga is megsebesült, amikor egy vértesezred élén Pálffy lovasaival rohamra indult. Megsebesült Pálffy János is,

legidősebb fia, ifj. Pálffy János alezredes pedig elesett. A törökök vesztesége körülbelül 20,000 főre rúgott ; Savoyai Jenő serege csak 5000 embert veszített. Tetézte a győzelem nagyságát, hogy Belgrád őrsége a győzelem után harmadnapra minden nagyobb ellenállás nélkül kapitulált.

Savoyai Jenő hírnevét méltán magasztalta az egész világ. A páratlan zsenialitással vezetett kétéves hadjárat s ennek megkoronázása a belgrádi csatával III. Károly seregének legszebb haditettei közé tartozik. A győzelem azonban nemcsak Jenő herceg hadvezéri tehetségének volt köszönhető, hanem tábornokai, s ezek között magyar hadvezérei, ezredparancsnokai és tisztjei eszes, összhangzásban levő vezetésének és a csapatok halálfélelmet nem ismerő bátorságának.

Hogy e hadjáratban, különösen pedig a belgrádi csatában résztvett magyar vezérek és huszárok vitézsége nem volt kisebb a császári sereg többi csapataiénál, azt külön hangsúlyozni felesleges. Splényi tábornokot a fővezér Belgrád ostroma után Orsova elfoglalására küldte. Splényi «mint a szélvész vágtatott huszárjaival a török után», írják az egykorú levelek. Orsováig üldözte Redseb pasa seregét, elragadott tőle 10 ágyút és a majdnem tízszeres túlerővel bíró ellenséget átverte a Duna túlsó partjára. Esterházy József pedig Új-Palánkánál verte szét a törököket és ugyancsak átkergette őket a Dunán.

Ebergényi bárónak a hadjárat alatt négy sátorát lőtték keresztül, de semmi sem félemlítette meg. A pétervárad véres csatában a sereg jobbszárnyának lovasságát vezette páratlan magyar hősiességgel. Három lovat kilőttek alóla, több golyó el is találta és bár sebei vérzettek, a győzelem kivívásáig nem szállt le lováról. Csata közben folyton lelkesítette huszárjait : «Haljunk meg vitézséggel hazánkért!» Belgrád alól ezt írta rokonának, Károlyi Sándornak : «Higyjed öccsém, nehéz kompánia ez. Ehhez hasonlót nem láttam még, pedig gyerekségem óta keresem így szerencsémet. Egyfelől a Duna, másfelől a Száva, hátul az erősség tele néppel, előttünk s körülöttünk a Dunától a Száváig az ellenség. Itt csakugyan győznünk vagy halnunk kell.» És győztek! Ebergényi a belgrádi csatában is megsebesült. Ugyancsak kitüntette magát a német nevű, de ízig-vérig magyar báró Czungenberg Ferenc huszárőrnagy, majd alezredes, aki dicsőséges magyar huszárpályán fia volt a híres Csonkabég ezredesnek. Ez a török eredetű, Mehemed nevű vitéz férfi Buda ostrománál került fiatalon magyar fogságba. Félkarját az ostromnál elvesztette. Magyar huszárok között nevelődött s idővel a huszármesterségben annyira kitüntette magát, hogy a király egy huszárezred szervezésével bízta meg. A «Csonkabég» magyar elnevezésből a német nyelvben Tschunkabeg, majd Czungenberg lett.

Hogy mennyire megbecsülték abban az időben a magyar katonát, annak ékes bizonyítéka Badeni Lajos őrgrófnak még 1693-ból származó kijelentése : «Minél több magyar katonára van szükség, mert a török háborúban a magyar katonaság a hadsereg esszenciája.»

Ezekbe az eseményekbe epizódszerűleg beleilleszkedik a magyar népfelkelésnek egyik vitézi tette is. Amikor 1717 derekán a tatárok Erdélybe betörtek, ennek egyik részét végigdúlták és Magyarországba is becsaptak, még pedig Szatmár, Ugocsa, Bereg és Máramaros vármegyékbe. A nándorfehérvári vereség hírére azonban meghökkentek és megkezdték visszavonulásukat. Erre a föld népe összeverődött és a huszti őrséggel együtt előbb Visknél, majd Barcánfalvánál és Borsa közelében megtámadta a tatárokat, közöttük nagy pusztítást vitt végbe, maradékukat pedig a határon át kiűzte az országból. A máramarosi felkelők állítólag több mint 7000 keresztény rabot szabadítottak meg és 8000 tatár lovat zsákmányoltak!

Végül Vékony János volt kuruc kapitányról kell még néhány sort írnunk, aki, mint tudjuk, a török felmentősereg szándékáról hozott megbízható híreket és így nagyban hozzájárult a győzelem kivívásához. Takács Sándor: «Régi magyar kapitányok és generálisok» című könyvében találunk róla adatokat. Vékony, aki II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában Károlyi Sándor haderejében szolgált, a majtényi fegyverletétel után bujdosása közben Temesvárra jutott, ahol török szolgálatba állott. Amikor Pálffy megszállotta Temesvárt, Vékony közelébe férkőzött és több ízben olyan értékes adatokkal szolgált neki a török erőket illetőleg, hogy elősegítette Pálffy győzelmét. Temesvár eleste után Vékony be akart állani Pálffy huszárjai közé, de Savoyai Jenő nem engedte meg felvételét. Ennek ellenére Vékony megígérte Pálffynak, hogy továbbra is hírekkel fog szolgálni neki. Amint tudjuk, ez meg is történt. A hadjárat után maga Savoyai Jenő is pártját fogta a volt kuruc kapitánynak és így a király csakugyan ki is nevezte az Ebergényi huszárezred kapitányává. Résztvett több háborúban, mindig kitűnt, vitézül harcolt és a sziciliai háborúból sebekkel borítottan tért haza. Harminchárom évig szolgált.

3. A sziciliai és a korzikai expedíció.

A spanyol örökösödési háborút befejező 1714-i rastatti béke a nápolyi királyságot és Szardiniát III. Károlynak ítélte oda. Ezután, amíg V. Fülöp spanyol király vissza akarta ezeket venni, addig III. Károly Sziciliát óhajtotta megszerezni. V. Fülöp 1717-ben Szardiniát rajtaütéssel elfoglalta. Mindezek miatt háború keletkezett, amelyben a császári csapatokkal együtt a Sziciliába áthajózott Benneval hadtestében az egyik hajdúezred és két huszárezred részei is tűzbe kerültek a szigeten végrehajtott hadműveletek folyamán.

A hajdúkból a Gyulai-ezred (a későbbi cs. és kir. 51. gyalogezred) egyik zászlóalja került le Sziciliába, ahol különösen kitüntette magát 1719 október 18-án a messinai citadella megrohanásánál és 1720 április 21-től május 2-ig a Palermo körüli harcokban. A zászlóaljra vonatkozó egykorú hadijelentésben ez olvasható: «Mind a tisztikar, mind a legénység oly hősiesen, szívósan és

derekasan verekedett, hogy szebb magatartást még a legkitűnőbb csapatoktól sem lehetne kívánni.»

A huszárezredek sorából az Ebergényi (a későbbi cs. és kir. 9.) ezrednek egyik századát Lombardiából a tengeren át szállították le Sziciliába, ahol a francavillai csatában és Messina ostromában vett részt, 1720-ban pedig Szicilia nyugati részében alkalmazták. Az Esterházy-huszárezred (1721-ben feloszlatták) 1719-ben Czungenberg Ferenc báró ezredes vezetése alatt igen gyenge állománnyal előbb Felső-Olaszországba, majd Sziciliába jutott. Itt, 1720-ban, Sciacca ostromában és a Palermo körüli harcokban vett részt. A huszárok sem voltak rosszabbak, mint hajdútársaik. Egy alkalommal például 700 spanyol lovas el akarta fogni a császáriak egyik gazdag élelmiszerszállítmányát, azonban Czungenberg huszárezredes 120 huszárral és 100 dragonyossal széjjelverte a spanyolokat. Ugyanez az eset a következő évben is megismétlődött, amikor Czungenberg 22 huszárral széjjelugrasztott 100 főnyi spanyol csapatot és gazdag zsákmányt ejtett.

Báró Ebergényi László tábornagy.

A génuai köztársasághoz tartozó Korzika szigetének lakossága, amely örökösen elégedetlen volt a génuaiak kormányzatával, 1729-ben megint fellázadt. Mivel pedig a génuaiak nem bírták leverni a felkelést, császári csapatokat kértek segítségül. A császári különítmény öt gyalogzászlóaljból, öt gránátos századból és 120 huszárból állott, amelyek közé a Pálffy Ferenc-féle (51.) hajdúezred egyik zászlóalját és a Czungenberg-huszárok (8.) két századát is beosztották. Így jutottak el Felső-Olaszországból a magyar hajdúk és huszárok I. Napoleon császár igen magas hegyekkel borított, vadregényes, tehát térszíni akadályokkal is bőven teli szülőföldjére, amelynek igen sok emberfajból származó keverék, de szabadságszerető, vad és bátor népével kellett megküzdeniök. A hajdú-zászlóaljat Szántó alezredes, a huszárokat Forgách alezredes, a különítményt pedig a Pálffy-ezred báró Wachtendonk nevű alezredese vezette. A különítményt 1731 augusztus 6-án S. Pietro Arenában öt hajóra rakták és két gálya kíséretében Bastiában tették partra. Azonban már az első héten kitűnt, hogy a különítmény gyenge a felkelés leverésére. Tehát átszállítottak a szigetre még két gyalogzászlóaljat, gránátos századaikkal együtt, a már ott levő zászlóaljakhoz pedig 60—60 embert és még 150 huszárt. Amikor pedig 1732-ben is meg kellett erősíteni a különítményt, április havában a Pálffy-ezred Mantuából 249 főnyi pótlást kapott,

ezenkívül még kilenc zászlóaljat és hat gránátos századot hajóztak át Korzikába, s így a most már württembergi Lajos herceg tábornagy által vezetett expedíciós sereg létszáma 10,850 gyalogosra és 669 lovasra szaporodott. A huszárok nem igen kerültek harcba, annál inkább a hajdúk, akik 1731-ben Bastia (kapucinus kolostor), Furiani, Borgo, S. Pellegrino, Lucciane és Vignale, 1732-ben pedig Calenzana, Moncale, Biguglia és Corte helységek körül ütköztek össze a felkelőkkel, majd később a «Balagna» nevű tartomány meghódításában és a lakosság lefegyverzésében vettek részt. 1731-ben a hajdúzászlóaljnak elég vesztesége volt, aminek egyik oka az volt, hogy 187 katonája vérhasban elpusztult. 1732-ben a calenzanai igen heves helységharcban a hajdúk soraiból két tiszt (Nagy hadnagy és Kún zászlós) és 27 ember elesett, 22 pedig megsebesült.

4. A lengyel örökösödési háború.

II. Ágost lengyel királynak 1733-ban bekövetkezett halála után a megüresedett trónra ketten jelentkeztek, és pedig Ágost szász választófejedelem és Leszczinszky Szaniszló, XV. Lajos francia király apósa. Az előbbit Ausztria és Oroszország, az utóbbit pedig a francia király támogatta. A lengyelek Leszczinszky Szaniszlót választották meg 1733 szeptember 12-én. Erre III. Károly Sziléziában összevonta haderejének egy részét, de tovább nem avatkozott az eseményekbe. Nem így Oroszország, amely bevonult Lengyelországba, Leszczinszkyt elűzte és helyette az ugyancsak lengyel királlyá megválasztott Ágost szász választófejedelmet ismerte el, akit 1734 január 17-én Krakóban meg is koronáztak. Bár így a trónörökösödés kérdése eldőlt, Franciaország hadat üzent III. Károlynak a trónörökösödés kérdésében tanusított magatartása ürügyén, a valóságban azonban azért, hogy elragadja a Habsburgok olaszországi birtokait. Franciaország szövetségese Spanyolország és Szardinia volt. A hadműveletek három hadszíntéren zajlottak le, és pedig Németországban a Rajna mellékén, Felső-Olaszországban, Nápolyban és Sziciliában. A háború 1735-ben ért véget.

A háború kitörésekor csak egy hajdú- (Pálffy Ferenc) és három huszárezred (Dessewffy István, Dessewffy Imre és Csáky György ; a későbbi cs. és k. 2., 8., 9.) volt a császári hadsereg kötelékében. Az ezredek parancsnokai a következők voltak : Festetics József báró, Nádasdy Ferenc gróf és Czungenberg Ferenc báró. A háború folyamán azonban két új gyalog- és hat új huszárezredet állítottak fel. A gyalogezredek egyike a Vettesi báró Kökényesdi László-féle (a későbbi cs. és k. 34.) volt, a másik pedig a gróf Pálffy Lipót (a későbbi cs. és k. 19.) nevét viselő. A huszárezredek pedig a következők voltak : a gróf Hávor Miklós- (a későbbi cs. és k. 4.), a báró Splényi Gábor- (1768-ban feloszlatták), a gróf Károlyi Sándor- (a későbbi cs. és k. 6.), a Pestvármegyei József- (1718-ban feloszlatták) és a báró Ghillány János-féle (1768-ban feloszlatták), valamint egy illyr-rác huszárezred (1739-ben feloszlatták).

A felsorolt csapattestek közül a Rajna mellékére került a Dessewffy István- (3.), a Károlyi Sándor- (6.), a Splényi- és a Pestvármegyei-, valamint az illyr-rác huszárezred, amelyek közül a Splényi-, Pestvármegyei- és az illyr-rác huszárok nem mérhették össze kardjukat az ellenséggel; Felső-Olaszországban hadakoztak: a gyalogezredek, a Hávor Miklós- és a Dessewffy Imre-huszárezredek; Sziciliában és Nápolyban pedig csak a Csáky György-huszárezred harcolt.

A Rajna mellékén, ahol Savoyai Jenő herceg vezette a császáriakat, a Dessewffy István-huszárezred két százada 1734-ben Phillippsburg ostromában vett részt, a következő évben pedig osztagai kisebb hadi vállalkozásokban tűntek ki. A Károlyi-huszárok 1734-ben Baranyay alezredes vezetése alatt Offenburg rajtaütésénél tüntették ki magukat, azután pedig kisebb különítményeikkel portyázásokban szerepeltek. 1735-ben az ezred kisebb részei elsőbben is a Stein tábornoktól vezetett portyázó hadtestben voltak, ahol Benjovszky százados tűnt ki, azután még Nieder-Olmnál mérték össze fegyvereiket az ellenséggel. A Ghillány-huszárok 1735-ben, az úgynevezett Mosel-hadtest kötelékében, csupán Clausennél kerültek tűzbe.

A Sziciliában levő Csáky György-huszárezred történetében azt jegyzik fel, hogy 1733-ban a császári csapatok állapota meglehetősen siralmas volt. Az ezrednek 949 emberéből csak 525 volt lovasítható, akik közül azonban csak 355 volt alkalmas harctéri szolgálatra. Utánpótlásról szó sem lehetett. Ekkor Ghillány alatt hajón 307 huszárt Nápolyba szállítottak át, akik közül azonban csak 95 volt lovasított; 117 huszárt pedig Kataloniába vezényeltek, akik közül csak tizenháromnak volt lova. Ennek folytán Sziciliában, Syracusában 300, Messinában 61, Trapaniban pedig csak 40 huszár maradt. A Nápolyba és Kataloniába átszállított huszárok számára Nápolyban 150, Kataloniában pedig 100 olyan lovat harácsoltak, amelyek lovassági szolgálatra úgy ahogy alkalmasak voltak. Ennek ellenére és bár a lakosság rosszindulattal volt a császáriak iránt, a huszárok a hírszerzés terén kiváló szolgálatokat teljesítettek. Ki kell emelnünk a bitontói ütközetet, ahol 300 huszár a császáriak visszavonulását fedezte, továbbá azt a szép fegyvertényt, amikor Bari császári csapata kénytelen volt kapitulálni, és Ghillány ezredes 121 huszárral és 76 német nehéz lovassal Pescara felé, egy másik, csupán 30 lovasból álló csapat pedig Controne felé átvágta magát az ellenséges csatavonalon. A Sziciliában maradt huszárok Syracusa, Trapani és Messina védelmezésében tűntek ki, ahol még az ágyúkat is kezelték és a kirohanásokban is résztvettek; amikor pedig szívós ellenállásuk ellenére az erősségek kénytelenek voltak kapitulálni, szabad elvonulást kaptak és így nem estek hadifogságba.

A felsőolaszországi császári haderőnek majdnem mindvégig balsorsverte harcaiban a magyar csapatok közül a Pálffy Lipót-féle gyalogezred nem került ütközetbe, mert egyik zászlóalja Mantua őrségébe tartozott, a másik pedig csak 1735-ben került Tirolba, a Monte Baldón létesített állásba.

A Pálffy Ferenc-féle ezred (51.) két zászlóalja és gránátosszázada 1734 június első felében a Parma-folyó melletti Colorno községben vívott három óráig tartó véres közelharcot. Június 29-én, a parmai nagy csatában pedig, Mercy gróf tábornagy parancsnoksága alatt, az ezred gránátosszázada szuronnyal kiverte a franciákat előretolt állásukból és ezt véres támadások ellen szívósan védelmezte. Ebben a csatában az ezredet sok veszteség érte, mert három tisztje és 58 embere elesett, 15 tisztje, közöttük az ezredparancsnok, és 130 embere megsebesült. Szeptember közepén, a guastallai nagy csatában az ezred fedezte a hadsereg visszavonulását, október első felében pedig 60 embere védte túlnyomó erő ellen több mint két hétig, igaz magyar vitézséggel a mirandolai várkastélyt.

Foto Erdélyi.

Gróf Pálffy János tábornagy budapesti szobra. (Sennyey István szoborműve.)

A Garda-tó vidékéről előnyomuló 34. Kökényesdy-hajdúk 1735 október 2-án hirtelen támadásukkal Verona egyik külső erősségét, San Michelét elfoglalták. Az ezred egy kis elővédje ugyanis, mindössze 16 gránátos, átkelt az Etsch-folyó egyik repülőhídján, nagy merészen megrohanta a francia tábori őrséget és ezzel a francia védőőrséget annyira zavarta hozta, hogy Browne gróf tábornok csapatai könnyűszerrel kezükbe keríthették ezt a fontos pontot. Ugyanennél az alkalomnál tüntette ki magát a gróf Hávor-huszárezred is, amennyiben egyik járőre a Kökényesdy-hajdúk elővédjéhez csatlakozott, résztvett a meglepetésszerű támadásban, azután pedig az Etsch hídját felégette s ezzel megnehezítette a franciák visszavonulását. Khevenhüller gróf lovassági tábornok így írt e harcról jelentésében: «Nem hallgathatom el, hogy a Kökényesdy-ezred gránátosai és a huszárok ennél az alkalomnál milyen kiválóan viselkedtek, bár még újoncok voltak és harcokban részt nem vettek.» A Hávor-huszárezred november vége felé, amikor a spanyol csapatok Bolognából a toscanai terület felé visszavonultak, résztvett az ellenség üldözésében. Az ezred két százada abban az üldöző csoportban volt, amely néhány hét leforgása alatt 1116 foglyot ejtett. Egyébként az ezred 1754-ben Quistellónál, Guastallánál és Reverénél, 1735-ben ismét Reverénél és S. Michelénél harcolt. Sabionetta rajtaütésénél különösen Molnár százados tűnt ki.

Megkapó példáját mutatja a magyar huszár bátorságának, leleményességének és minden kockázatra való készségének a következő eset. November 2-án az egyik portyázásnál öt magyar huszár a franciák fogságába esett. Hogy ez a fogás mennyire becses volt a franciák szemében, legjobban kitűnik abból, hogy a huszárokat Párizsba vitték, ahol nagy feltűnést keltettek, nemcsak hajfonatuk, marcona bajuszuk és zsinóros egyenruhájuk miatt, hanem mert huszárvirtusuk híre már odáig is eljutott. A foglyokat később Lotharingiába vitték. Itt azonban nem sokáig voltak, mert a derék legények megszöktek és bár a magyar nyelven kívül másképpen nem beszéltek, méltán megbámulható ügyességgel átvergődtek Németországon és 1736-ban jelentkeztek ezredüknél. Miként az egykorú feljegyzések, úgy mi sem hallgathatjuk el ezeknek az agyafúrt huszároknak a neveit : Ráti, Áth, Élemes, Golosics és Buldosár.

Az annakidején Deák Páltól alapított huszárezred ekkor Czungenberg Ferenc báró nevét viselte és mint ilyen harcba került : 1734-ben S. Nicola, Colorno, Parma, Quistello, Luzzara, Guastalla és Revere alatt, 1735-ben pedig Solara, Cremona, Guastalla, S. Benedetto, Quingentole, Goito, Bussolengo, Bologna és Pistorio alatt, amikor az ezrednek századai és kisebb különítményei és járőrei minden alkalommal kitűntek. A quistellói ellenséges előörsvonal megrohanásánál a huszárok támadása oly váratlanul jött, hogy a francia főparancsnok, Broglio tábornagy csak az utolsó percben tudott elmenekülni. Pár nap mulva azonban már Guastalla mellett verekedett az ezred, amikor is három támadást intézett az ellenség balszárnya ellen. A harmadik roham alkalmával az ezred tulajdonosa, Czungenberg súlyosan megsebesült és a következő évben meg is halt. 1735-ben az ezred Nádasdy Ferenc gróf ezredes vezetése alatt Quingentolónál és Marengónál (Goito) jutott tűzbe, majd résztvett az ellenség üldözésében és Bolognáig jutott. Ebből az időből Nádasdy szerepléséről a következőket jegyezték fel. 1735 május 4-én, amikor Nádasdy Solare és Camposanto mellett egy francia különítményt megrohant 60 főnyi csapatával, nemcsak megszalasztotta az ellenséget, hanem egy tisztet, kilenc lovast és 11 gyalogost elfogott. Alig egy hónappal később pedig, június 5-én, Quingentolónál szerzett elismerést. A szárd és a spanyol haderő ugyanis üldözte a visszavonuló császári sereget s június 4-én két egymástól elszigetelt állást foglalt el, amelynek egyik része, mégpedig ahol a spanyol hadtest állott, a megrohanásra igen alkalmas volt. A császári tábornagy nem hagyta kiaknázatlanul az ellenség gyöngéjét, mert másnap 300 gyalogosból és 900 nehéz lovasból alkotott különítménnyel átlépte a Po-folyót. Élővédjét Nádasdy vezette 300 huszárral. Nádasdy fényesen oldotta meg feladatát, mert huszárjaival rárontott a spanyol lovasságra, szétugrasztotta és egy törzstisztet, három századost, egy hadnagyot, egy zászlóst, valamint 800 lovast elfogott ; ezenfelül hatalmába került 90 ló és két ezüst trombita. Nádasdy vesztesége csupán 19 halott és sebesült volt.

5. A második török háború.

III. Károly második török háborújának indító oka Oroszországgal való szövetségi viszonya volt. A két állam 1726-ban szövetséget kötött, amelyben kötelezettséget vállaltak arra, hogy bármelyik fél megtámadtatása esetén a másik fél legalább 30,000 főnyi sereget küld segítségül. Oroszország 1736 május 2-a óta a török birodalommal hadilábon állott. A szövetségi szerződés értelmében III. Károly 1736-ban Délmagyarországon, Futakon gyüjtötte össze Pálffy János gróf tábornagy vezetése alatt a háborúban való részvételre szánt seregét. De Savoyai Jenő 1736 április 21-én bekövetkezett halála után a hadügyi kormányzat, sajnos, nem követte az ő irányelveit. Dinasztikus okokból Pálffy Jánost félretolta és III. Károly vejét, Ferenc lotharingiai herceget bízta meg a fővezérséggel. A herceg azonban csak névleg vezette a hadjáratot, a tulajdonképpeni fővezér 1737-ben gróf Seckendorff, később gróf Königsegg, végül pedig gróf Wallis tábornagy lett. Balkezes vezetésük következménye volt a vesztett hadjáratot befejező nándorfehérvári béke, amelyben Jenő hercegnek majdnem minden hódítása elveszett, mert Törökország visszakapta Szerbiát, Boszniát, a Havasalföldet és Nándorfehérvár ormáról újból lehanyatlott a keresztény lobogó.

A lotharingiai herceg serege 1737 július közepén kelt át a határon. Egyik hadoszlopa elfoglalta Nist; egy másik bevonult Oláhországba; a harmadik Boszniába tört be, de Banjaluka sikertelen ostroma után kénytelen volt visszavonulni; egy seregcsoportot Kragujevácnál ért vereség, sőt az Oláhországba bevonuló seregrész is kénytelen volt a törökök elől meghátrálni. E teljes kudarccal végződő hadjárat után Seckendorffot haditörvényszék elé állították. Utódja, Königsegg gróf, a következő 1738. évben sem harcolt szerencsésebben. A keresztény sereg a törökök folyton megújuló heves támadásai miatt kénytelen volt védekezésre szorítkozni s a harc nemcsak török földön, hanem már magyar területen is folyt. A hosszú küzdelmekben megtépázott sereg az év végén dolgavégezetlenül vonult Temesvár környékén kijelölt téli szállásaira.

1739-ben Wallis gróf lett a fővezér, aki a nagyvezir közeledésének hírére a Duna északi partján csupán egy hadtestet hagyott hátra, míg seregének zömével Pancsovánál átkelt a Dunán és Grocka felé vonult. A grockai állásnak elfoglalása rendkívül fontos volt, mert védelemre kiválóan alkalmas helyen, a Duna mellett feküdt és az egész környező terület kulcspontját alkotta. Wallis seregében szolgált ekkor mint kapitány, majd őrnagy, gróf Hadik András, a későbbi hírneves magyar tábornok. Mivel Hadik előző évi csatározásaiból jól ismerte a vidéket, a lakosságot s a törökök harcmodorát, Wallis tábornagy tőle is tanácsot kért a hadjárat folytatására. Hadik két jó tanácsot adott. Először is arra figyelmeztette a tábornagyot, hogy mivel a szerémségi partvidéket június havában rendesen elönti a víz, nem szabad bevárni az árvizet, hanem minél előbb el kell érni Nándorfehérvárat, mert később nehéz

lesz a hídverés. Második tanácsa az volt, hogy feltétlenül el kell foglalni a grockai vidéket, mielőtt a török odaér.

Wallis az okos és tapasztalt magyar katonának egyik tanácsát sem fogadta el, mert először is csak június közepén indult el Zimonyból s így átkelése a megáradt Száván egy-két nap helyett éppen tíz napig tartott. De ezután sem sietett Grocka felé, hanem, hibáit tetézve, leromboltatta a Savoyai Jenőtől Nándorfehérvár alatt épített sáncvonalat és hosszas veszteglése alatt a kellő felderítésről sem gondoskodott.

E mulasztások után nem csodálkozhatunk azon, hogy Wallis hadműveletei Grocka alatt nagy kudarccal végződtek. Hiába mondta neki Hadik, hogy az erdők között, különösen éjjel, a lovassággal semmit sem lehet csinálni, a tábornagy Grocka alól 300 huszárt és 1000 német lovast a törökök elé küldött. Hadik azonban óvatosságból éjjel csak huszárjaival ment előre. És igaza lett, mert éjjel erős portyázó török lovascsapat megrohanta és előzte Grockától. Erre a hírre Wallis július 22-én a Grockától nyugatra elterülő erdő széléig vonult előre seregével s 50 huszárral és 200 határőrrel újból Hadikot küldte a törökök felkeresésére. Az erdő mélyén elrejtőzött törökök bántatlanul átengedték Hadik csapatát s 22-én éjjel csak akkor rohantak rá, amikor az a sötétben nem tudott védekezni. A vitéz huszártiszt azonban ekkor sem vesztette el lélekjelenlétét, hanem keresztül vágta magát, bár súlyos veszteséggel. Július 23-án vívta meg Wallis serege a törökökkel a grockai nagy csatát. A harcban szereplő csapatok, különösen a magyar huszárok vitézsége diadalt érdemelt volna. A csata mégis elveszett, mert Wallis, ügyetlenül, akkor rendelte el a visszavonulást, amikor egyáltalában nem volt indokolt. A császári sereg helyzete nem volt rossz a csata estéjén, és ezért senki sem értette meg, miért kell a szakadékos erdős terepen átvezető egyetlen úton késő este gyorsan visszavonulni. Ez az ügyetlen intézkedés nagy fejvesztettségnek lett okozója. Az országútról leszorult osztagok összegomolyogva rendetlenül menekültek és legnagyobb részük a törökök fogságába jutott. Mint Hadik emlékiratában írja, a hadsereg 5528 emberre rúgó veszteségének nagyobb része nem a csatára, hanem a visszavonulásra esik. E nagy vereség után Wallis erősebb csapatot hagyott Nándorfehérvárban, seregével pedig átkelt a Dunán s kezdetben Pancsova, később egészen Temesvár vidékéig visszavonult.

Amikor azután a törökök a könnyelműen lerontott nándorfehérvári sáncokba is bevonultak, akkor a vár császári őrségének helyzete tarthatatlanná vált. Wallis a vár felmentése végett megint kénytelen volt dél felé vonulni, de már csak Zimonyig jutott, mert időközben létrejött a fegyverszünet, amelyet a szégyenletes nándorfehérvári béke követett.

Ez a szerencsétlen háború a magyar hadtörténelemre sok tanulsággal járt. A hadjárat elvesztésének egyik főoka ugyanis a magyarok mellőzése volt. Mert ha a lotharingiai herceg névleges és a három osztrák főúr valóságos fővezérsége helyett gróf Pálffy János tábornagy vezette volna III. Károly

seregét, akkor ez a hadjárat minden bizonnyal győzelmesen végződött volna. Tulajdonképpen őt szemelték ki fővezérnek, amihez a hadjárat megkezdése előtt Lotharingiai Ferenc levelében már előre szerencsekívánatát fejezte ki

Gróf Károlyi Ferenc lovassági tábornok.

Pálffynak, mint aki legméltóbb utóda Savoyai Jenőnek. És mégis mellőzték. Azt hozták fel okul, hogy jelenléte Magyarország kormányzatában okvetlenül szükséges. Pedig Savoyai Jenő után igazán nem találhattak volna alkalmasabb fővezért Pálffynál, akinek rendkívül bő haditapasztalatai voltak, aki nemcsak a törökök harcmodorát, de a harcteret is különösen alaposan

ismerte és mind hadvezéri és katonai, mind kiváló egyéni tulajdonságainál fogva az egész hadsereg osztatlan bizalmát bírta. Ezenkívül Pálffy nemcsak a háborúhoz szükséges magyar hadisegély előteremtése körül szerzett érdemeket a fővezérségre, hanem családja sok véráldozata alapján is joggal kívánhatott vezetőszerepet a háborúban. Ősei közül Lőrinc Mohácsnál esett el, ennek fia, Pál, a kocsinai ütközetben, ennek fia, Péter, Velicánál halt hősi halált; ennek nagyobbik fia, György, Temesvárnál szerzett sebében halt meg, a kisebbik fiú, János, Somoskőnél esett el; a legkisebbik testvér, Miklós pedig győri hőstetteivel európai hírűvé lett. János apja, Miklós, egyik ütközetben török vezért ölt meg, bátyja, Ferenc, Eszék előtt esett el, két hősi halott fia közül pedig a nagyobbik szintén a törökök elleni harc közben fejezte be életét.

A császári hadvezérek ezt a hadjáratot tétovázásuk, lassúságuk és rövidlátásuk miatt vesztették el. Ide olyan férfiú kellett volna, mint Pálffy, gyors, körültekintő és erélyes.

A másik magyar katona, akit e hadjáratban ugyancsak mellőztek, Hadik András volt. Ha Wallis megfogadja a tanácsait, akkor jóval a törökök előtt érte volna el Grockát s a csata kedvezőbb helyzetben, a császáriak győzelmével végződhetett volna.

A hadjáratban kevés magyar ezred vett részt, mivel legtöbbje az olasz tartományokban állomásozott. E hadjárat történetében a magyar hajdúság szereplésére vonatkozóan különös adatokat nem találunk, tehát nagyobb eseményekben, úgy látszik, nem igen vett részt. Annál többet olvasunk két vitéz magyar huszárezred szerepléséről. Ezek a báró Dessewffy István- és gróf Károlyi Sándor-ezredek.

A Dessewffy-ezredet a hadjáratban báró Festetics József ezredes vezette, aki 1737 július 15-én 500 huszár élén Rasnát megostromolta és rohammal bevette. A következő év védekező harcaiban az ezred Szemendriába szorult és ezt a fontos várat oly hősiesen védte, hogy Festetics ezredes és huszárjai bámulatos vitézségéről az akkori bécsi félhivatalos folyóirat, a Wienerisches Diarium, külön is megemlékezett. 1739-ben gróf Cziráky József vette át az ezredparancsnokságot és az ő vezetése alatt harcolt az ezred vitézül és önfeláldozón Grockánál. Ez alkalommal az ezred nyolc tisztet és 130 embert vesztett. Az elesett tisztek között volt az ezredparancsnok helyettese, gróf Grassalkovich Sándor alezredes is. A csatában az ezred a derékhad élén járt s így legelőször került tűzbe és mindvégig vitézül kitartott.

Közvetlenül utána gróf Károlyi Sándor ezrede lovagolt. Ezt az ezredet a híres kuruc generális és későbbi tábornagy, gróf Károlyi Sándor alapította 1734-ben. A hadjárat kezdetén az ezredet Baranyay János ezredes vezette, amikor azonban 1737-ben tábornokká lépett elő, az ezred alapítójának fia, gróf Károlyi Ferenc lett az ezred parancsnoka. De Baranyay tábornok a hadjárat későbbi során is ettől az ezredtől kért századokat, ha valami nehezebb feladat megoldására vállalkozott. Így például 1737-ben az ő vezetése

alatt Bornemissza hadnagy 40 huszárral egészen Banjalukáig portyázott és ott szívós harcokat vívott. Ugyancsak a banjalukai harcokban tüntette ki magát Ujváry kapitány 60 huszárral.

A feljebbvaló és alantas közötti, eszményien szép bajtársi magatartás példáját maga az ezredparancsnok nyujtotta akkor, mikor a törökök a császári sereget Banjaluka alól visszanyomták és a visszavonulás útja az erősen megdagadt Vrbasz-folyón keresztül vezetett. Az átkelést ellenőrző Károlyi gróf ezredes a parton állva észrevette, hogy ezredének egyik vitéz hadnagya, Babocsay, örvénybe került s a rohanó árban a halállal vívódik. Károlyi minden habozás nélkül utánavetette magát és kimentette a halálveszedelemből. Ezzel az önfeláldozó magatartásával hálálta meg Károlyi Babocsaynak azt a hőstettét, hogy az előző napok harcaiban saját testével védte meg őt a törökök kardcsapásai ellen.

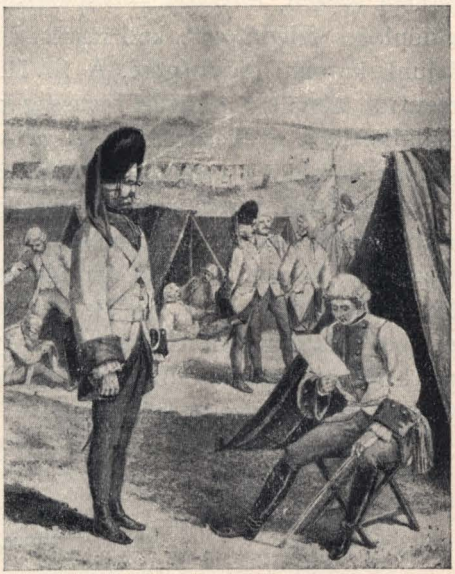

Pálffy-gránátosok (1733).

Az 1739 július 22-én vívott grockai csatában, az előnyomulásban, a Károlyi-ezred nyomon követte a Dessewffy-huszárokat. Hadik András naplója szerint ez az ezred bizonyult a legvitézebbnek ebben a csatában. Bár tisztjeinek felét elvesztette és legénységéből 300 elesett, nem hátrált meg! Örökké éljen annak a magyar huszárnak emléke, akinek megkapó vitézi tettét ugyancsak Hadik örökítette meg emlékirataiban. A csata reggelén ugyanis a Dunáról felszálló sűrű köd ellepte a partmenti magaslatokat. A sűrű ködben a Károlyi-huszárok valamelyik járőrétől az egyik vitéz közhuszár elszakadt s bolyongása közben hirtelenül Ali, ruméliai pasával találta magát szemben. Mivel pedig a pasa kísérete elmaradt, a két ember egyedül ütközött egymásba! A huszár, akinek nevét Hadik, sajnos, nem említi meg, habozás nélkül nekirugtatott, ügyesen elkerülte a pasa által feléje dobott kopját és azután karddal támadt a pasára. Ennek már nem volt ideje kardot rántani és csak annyit tehetett, hogy lovát hátrarántotta s így a huszár kardcsapása csak a ló kantárszárát vágta át. Erre a huszár villámgyorsan lekapta nyergéről a pányvát s oly ügyesen dobta a pasára, hogy annak mindkét karját lefogta vele. Majd megragadta a pasa lovának kantárát, zsákmányával vágtatva elindult, amint hitte, járőre felé. De a ködben, vesztére, eltévesztette a helyes irányt s török

lovasok közé került. A pasa ugyan meg akarta menteni vitéz ellenfele életét, de felbőszült emberei nem hallgattak rá s felkoncolták a huszárt. Az esetet maga Ali pasa beszélte el Hadiknak akkor, mikor a nándorfehérvári béketárgyalások alkalmával személyesen találkoztak.

El kell ismernünk, hogy a bécsi udvari haditanács belátta a magyar huszár különös harcértékét és így azt is, hogy a magyar tiszteket, velük született katonai tehetségüknél és harcratermettségüknél fogva másképpen kell elbírálni és alkalmazni, mint a császári sereg többi, kétségkívül szintén vitéz tisztjeit. Erre vall a haditanács egyik 1737-ben kelt utasítása, amelyből kitűnik, hogy a magyar huszártisztek testületéből származó tábornokokat nem szabad olyan feladatokra használni, mint a sereg többi főparancsnokait, hanem egyéni, huszáros előképzettségüknek és tapasztalataiknak megfelelő különleges feladatokat kell rájuk bízni. És még egyet kell itt szóvá tennünk fajunk katonai dicsőségére. A XVII. és XVIII. században többféle regulamentum készült a császári lovasság számára. Valamennyinek egy-egy pontja foglalkozik a gyávasággal is. A német lovasság számára készült szabályzatokban keményen megparancsolják, hogy azt a lovast, aki harc közben gyáván meghátrál, társai azonnal vágják le. A magyar lovasság számára készült szabályzatokban azonban nincsen szó a megfutamodókkal szemben követendő eljárásról, hanem helyette azt olvassuk, hogy meg kell büntetni azokat a huszárokat, akik nem várják be a támadásra vonatkozó parancsot, hanem meggondolatlanul előrerohannak vagy ellenséges lovasokat párviadalra hívnak! Ez az összehasonlítás mindennél ékesebben beszél és a magyar katona vitézségének legszebb tükörképe!

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A péterváradi

iradi csata (1716).

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

HETEDIK RÉSZ.

MÁRIA TERÉZIA KORA.

(1740—1780.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I. A MAGYAR CSAPATOK FEJLŐDÉSE.

Mária Terézia trónralépésével olyan nevezetes korszaka kezdődik a magyar katonaságnak, amelyben csodálatot keltettek a magyar fegyvertények, azután pedig, a hadügy fejlődése következtében a magyar gyalogság is, fokozatosan és tökéletesen kifejlődött a kor kívánalmainak megfelelőleg.

Az 1715-i rövid és felületes törvénycikkel megalkotott állandó hadsereggel korántsem jött létre a «magyar nemzeti állandó hadsereg», mert a magyar rendek csak pénzt és emberanyagot ajánlottak fel és teljesen az uralkodó tetszésére bízták, hogy miként szervezi és állítja fel a hadsereget. Az uralkodó kezébe adott korlátlan intézkedési jog következtében tehát az országgyűlések által megszavazott pénzen fenntartott magyar emberanyag lassanlassan idegen szellemű hadsereg alkotó és kiegészítő részévé lett. Ilyen körülmények között a császári-királyi hadsereg magyar katonasága több mint egy évszázadon át nem a nemzet érdekeit védte, hanem majdnem kizárólag az uralkodóház hatalmának növelésére szolgált és ezért vérzett. Ez a körülmény azonban semmiképpen sem befolyásolta a magyar katona évszázadokon át tanúsított derekségét és kiváló erényeit. Sőt annak ellenére, hogy német nyelven vezényelték és hogy a hadsereg központosítása, egységes igazgatás alá helyezése során a magyar gyalogság jellegzetes formaruháját lassanlassan megszüntették, tehát mindjobban érvényesült a császári-királyi hadvezetőség beolvasztási szándéka, a magyar katona ezzel mitsem törődött, hű maradt esküjéhez és nem engedett csorbát ejteni vitézi hírnevén.

A magyar gyalogság fokról-fokra a legjobb fegyvernemévé vált annak a császári-királyi hadseregnek, amely 1741-től 1815-ig megint végigverekedte egész Európát. Vitéz, keménymarkú és fegyelmet tartani tudó vezetők most is bámulatraméltó fegyvertényeket vittek végbe a magyar csapatokkal. Hogy ez így volt, nem a magunk egyoldalú, elfogult megállapítása, hanem azoknak az ezredtörténeteknek az adatain alapszik, amelyeket minden csapattest példás lelkiismeretességgel hordatott össze és íratott meg. És különös, hogy ezekben a könyvekben, néha megkapó lendületes szavak kíséretében, oly egyének, ízig-vérig német tisztek, magasztalják a magyar katonák kiválóságát, akiknek semminemű lelki közösségük nem volt a magyar nemzettel!

Az állandó hadseregben, a Magyar Szent Korona országaiból, nemcsak sorhadi és határőralakulások szerepeltek, hanem a szükség szerint, háborúk

idején, a hadsereg támogatására önkéntes és szabad csapatok, valamint a nemesi felkelés részei is.

Eleinte aránytalanul kevés volt a magyar katonaság: 52 gyalogezred közül csak háromnak (Pálffy, későbbi 19., Kökényesdy, későbbi 34., Gyulay, későbbi 51. gyalogezred), a 40 lovasezredből pedig csak nyolcnak (Dessewffy, későbbi 3., Hávor, későbbi 4., Károlyi, későbbi 6., Baranyay, későbbi 8., Csáky, későbbi 9., Splényi, Pestvármegyei és Ghillány huszárezred) a legénysége volt magyar.

A tűzérséghez és a műszaki csapatokhoz nemcsak abban az időben, hanem egészen 1850-ig csak az osztrák örökös tartományok területéről szedtek ujoncot, tehát ily fegyvernembeli magyar csapat a mult évszázad derekáig egyáltalában nem volt.

Az 1741. évi pozsonyi országgyűlés a nemesi felkelésen felül még 21,622 katonát ajánlott meg, akikből légiókat, «nacionális gyalogregimenteket» szerveztek (Dunántúlon az Ujváry, későbbi 2., Szegeden a Haller, későbbi 31., Pozsonyban a Forgách, későbbi 32., Sopronban az Andrássy, későbbi 33., Lőcsén a Szirmay, későbbi 37., Északnyugat-Magyarországon a Bethlen, későbbi 52. gyalogezredet). 1741 végén három nemesi felkelő ezred részeiből alakult a Beleznay (későbbi 10.) huszárezred. A következő esztendőben az erdélyiek részéről felajánlott 100 lovasból a Kálnoky (későbbi 2.) huszárezredet formálták; Esterházy Pál herceg pedig a maga költségén szintén egy reguláris huszárezredet szervezett, amely 1775-ig állott fenn.

A hétéves háború elején, 1756-ban, Pálffy János gróf, a saját költségén, a későbbi 39. gyalogezredet állította fel. Ugyanebben az évben alakult a Császár (későbbi 1.) huszárezred és a jász-kún, más elnevezés szerint «Palatinus»-huszárezred, amely 1775-ben feloszlott.

Ezután az állandó hadsereg magyar csapatainak száma a XVIII. század végéig nem növekedett. Az első francia háború után azonban négy új magyar gyalogezredet (48., 60., 61. és 62.) és két új huszárezredet (5. és 7.) szerveztek; ugyanekkor magyar legénységből alakítottak négy könnyű zászlóaljat is, amelyek azonban már 1801-ben feloszlottak.

Meg kell jegyeznünk, hogy a gyalogezredeket 1767-ig, a lovasezredeket pedig 1798-ig csakis az ezredtulajdonos nevével jelölték. Ettől a két időponttól azonban az ezredek folyószámokat kaptak. Az 1800. esztendőben a jász-, kún- és hajdúkerületek nemesi felkelő ezredéből alakult a 12. huszárezred. Ezeken az ezredeken kívül a mult évszázad közepéig egyéb magyar csapattest nem létesült. Az erdélyi határőrvidék katonai szervezésének befejeztével, 1762-ben, két székely és két oláh gyalogezreddel, egy székely huszár- és egy oláh dragonyos ezreddel növekedett a hadsereg ereje.

Különösen Mária Terézia háborúiban sok önkéntes és szabadcsapat alakult a haderő támogatására. Nagy részük a Magyar Szent Korona országai területének idegen nemzetiségű lakóiból állt, tehát ezeket nem tekinthetjük igazi magyar csapatoknak.

Foto Máté.

Baranyay János altábornagy.

A magyar nemesi felkelésről majd esetenkint lesz szó.

A magyar csapatok ruházatának változásait könyvünk számos képe mutatja. Eredetileg magyarosan változatos színű volt az egyenruha, úgyhogy arról az egyes ezredeket is meg lehetett különböztetni. Később a gyalogságot mindinkább egységes ruházatba öltöztették, amelynek egyes cikkei eltértek a magyaros motívumoktól; ezzel is igyekeztek őket hasonlókká tenni a német ezredekhez. Valóban furcsa összetétel volt az idegenes háromszögű kalaphoz, majd casquet-hez (sisak), végül a csákóhoz viselt németes bő fehér kabát, majd szűk frakk és a magyar topánba szorított szűk, zsinóros magyar nadrág. A magyar gyalogezredeknek a XVIII. század végéig a hajtóka színével egyező nadrágjuk volt, majd 1798-ban egységes világoskék nadrágot rendszeresítettek. A magyar ezredet ezenkívül a karhajtóka ívelt szabása és a rajta viselt úgynevezett «medveköröm» különböztette meg a német ezredtől.

A huszárok öltözete ellenben mindvégig megtartotta magyaros jellegét, még pedig mind szabás, mind díszítés, mind színváltozatosság tekintetében. Az egyes ezredeket még a mult század közepén is hatféle csákószín, háromféle dolmányszín és négyféle nadrágszín, valamint a gombok sárga vagy fehér színe különböztette meg egymástól.

Mária Terézia kora uralkodóházának érdekeit szolgáló, úgynevezett «örökösödési háborúk»-kal van teli. Közülük az első a «sziléziai és az osztrák örökösödési háború». Ezt követte a «hétéves háború», amellyel Mária Terézia az előbb említett háborúban elvesztett Sziléziát akarta visszafoglalni. Az 1778—1779-i «bajor örökösödési háború» pedig már a Habsburg-ház hatalmának kiterjesztése érdekében keletkezett, amikor a bajor uralkodóház kihaltával Ausztria legalább is a vele határos bajor területeket óhajtotta bekebelezni.

Az első két háború hosszú időre terjedő nagy viaskodás volt, amelyben nemcsak az összes magyar csapatok szerepeltek, hanem a magasabbrendű egységek vezetésére rendelt magyar tisztek egész sora is tündökölt.

A rövid tartamú bajor örökösödési háborúban Mária Terézia csapatai II. Frigyes porosz király haderejével kerültek szembe. A háború nem sokáig tartott. A csatározásokban és kisebb összecsapásokban főként a magyar huszárságnak volt szerepe. Soraiból az Esterházy-, a Császár-, a Kálnoky-, a Graeven-, a Wurmser-, a Nádasdy-, a Barco- és a székelyhuszárok tűntek ki. A legszebb fegyvertényeket az Esterházy- és a Barco-huszárok hajtották végre. A magyar gyalogságból az Alvintzy Józseftől vezetett D'Alton (19.) ezred tűnt ki leginkább Habelschwert rajtaütésében, ahol Alvintzy személyesen vezette rohamra csapatát a várost övező palánkon és cölöpzeten át, a Davidovich Pál őrnagytól vezetett zászlóalj pedig a városkaput betörte és a várszerűen megerősített plébániát elfoglalta. Hogy ez a fegyvertény mennyire kiváló és döntő volt, azt az is bizonyítja, hogy az említett két tiszt a katonai Mária Terézia-rend lovagjainak sorába jutott. Dícsérőleg emlékeznek meg a 2. székely határőrezredről is.

II. VITAM ET SANGUINEM.

1. A sziléziai és az osztrák örökösödési háborúk.

(1740—1748.)

VI. Károly német-római császárnak, aki III. Károly néven Magyarország királya is volt, 1740 október 20-án bekövetkezett halála után a pragmatica sanctio értelmében leánya, Mária Terézia lépett a magyar királyi trónra.

A pragmatica sanctiót, vagyis az ausztriai Habsburg-ház nőágának örökösödési jogát, nemcsak a Habsburg-ház törzsállamai, hanem a külső államok is elfogadták, kivéve a bajor választófejedelmet. Az év végén II. Frigyes porosz király is felhasználta a kedvező alkalmat, hogy ősi jogára való hivatkozással, Szilézia egy részét megszerezze magának.

Pandur-dobos 1741-ből.

E törekvésekből keletkeztek a sziléziai és az osztrák örökösödési háborúk. Ezek folyamán Mária Terézia ellenségeinek seregei elözönlötték a királynő nyugati, északi és déli tartományait azzal a céllal, hogy megszüntetik a Habsburg-ház uralmát és országait egymás között felosztják.

Az első sziléziai háború. A támadást II. Frigyes porosz király kezdte meg 1740 végén azzal, hogy hadüzenet nélkül bevonult Sziléziába és kardcsapás nélkül elfoglalta, mivel Mária Terézia csekély erői Morvaországba, Olmütz alá voltak kénytelenek visszahúzódni. Amikor pedig az osztrák hadvezetőség annyi erőt gyüjtött össze, hogy a siker reményében megtámadhatta a poroszokat, 1742 április 10-én Mollwitznál csatára került a dolog, amelyben II. Frigyes megverte Mária Terézia seregtesteit. Amikor pedig ennek ellenére sem engedett Mária Terézia, II. Frigyes csatlakozott Mária Terézia többi ellenségéhez, Francia-, Bajor-, Spanyol- és Szászországhoz. Ezután, mivel II. Frigyes lekötötte Mária Teréziának Morvaországban lévő hadait, lehetővé vált, hogy a franciák és a bajorok nyugat felől előretörhessenek. Ezzel megindult az úgynevezett osztrák örökösödési háború, amelyben a franciák 1742 augusztus havában elfoglalták Osnabrücköt és betörtek Vesztfáliába, a bajorok pedig Felső-Ausztriába.

A mollwitzi csatában a porosz király meglepte az osztrákokat, akik,

hogy időt nyerjenek felfejlődésükhöz, nagy lovastömeggel rárontottak a poroszok jobbszárnyára, ahol maga a király is tartózkodott. A porosz lovasság ugyan megfutamodott, de a gyalogsággal már nem boldogult az osztrák-magyar lovasság és kénytelen volt visszahúzódni. Ezalatt az osztrák gyalogság is támadásra indult, majd amikor II. Frigyes összes csapatai is beavatkoztak a harcba, a küzdelem általánossá és hevessé vált. Váltakozó sikerek után II. Frigyes győzött, akinek gyalogsága fölényes tüzelésével és átkarolásával visszavonulásra bírta az osztrákokat.

Ezután, amikor a porosz hadsereg 63,000 emberre növekedett és augusztus havában újból megkezdte a hadműveleteket, Mária Terézia kénytelen volt engedni, seregtesteit kivonta Sziléziából és II. Frigyessel békét kötött.

A hadjáratban csak magyar huszárok vettek részt, akik különösen a portyázásokban és rajtaütésekben végeztek igen hasznos szolgálatot. A Splényi-huszárezred vitézei az egyik alkalommal, Baumgartennél, majdnem elfogták magát II. Frigyes királyt is. Festetics tábornok, 400 huszárral, az Oderán úszó hajókat fogta el és egész porosz lovasezredeket szétvert. A Dessewffy-, valamint a Károlyi-huszárezred kisebb osztagai ismételten fogtak el nagy ellenséges szállítmányokat. Baranyay tábornok a Pestvármegyei-, a Károlyi- és a Festetics-huszárezredekkel az ellenség jóval erősebb portyázó oszlopát szétverte.

Az ősi magyar hadviselés tehát ismét virágkorát élte.

Azonban a nagyobb csatákban is kitűntek huszárjaink, így a Nádasdy- és a Ghillány-ezredek, különösen Mollwitznál, ahol türelmetlenül ők maguk sürgették, hogy rohamra küldjék őket. «Nem akarjuk, hogy álló helyben összelövöldözzenek bennünket, mint a kutyákat!» — mondták a huszárok. A lovasság parancsnoka ki is adta a parancsot a rohamra és a huszárok sebes iramban rárontottak az ellenségre. Már az első rohammal visszavetették a poroszok jobbszárnyát és kilenc ágyút zsákmányoltak. A poroszok fejvesztetten menekültek, és amikor II. Frigyes fel akarta őket tartóztatni, kíséretével együtt őt is magukkal ragadták. De a porosz gyalogság útjukat állta a huszároknak és bár ezek ötször megrohanták a porosz gyalogsági négyszögeket, kimerülésük miatt kénytelenek voltak visszavonulni.

Amikor a tökéletesen kimerült osztrák örökös tartományok a királynő hadseregében mutatkozó nagy fogyatékokat sehogysem tudták pótolni, Magyarországra szorultak. Pálffy János gróf nádor tábornagy ernyedetlen közreműködésének köszönhető, hogy Magyarországból előbb szabadcsapatok, lovasított insurgensek, később pedig ezredekbe is összevont úgynevezett nemzeti huszárok (National-Husaren) vonultak ki.

Ezt megelőzőleg azonban a nyitrai püspök 50, Esterházy herceg 100, Győr és Komárom vármegye 90 huszárt küldött a rendes huszárezredek létszámának kiegészítésére. Ezeken kívül Pálffy Szakolcára 100 huszárt küldött, Trencsén vármegye a határok védelmezésére 100 parasztot vezényelt ki, Temes vármegye pedig egy bánáti huszár szabadszázadot állított ki.

A nekilendülés a bécsi kormányt meghökkentette ; attól félt, hogy nagyobb arányú lóraülés esetén a csapatok esetleg ismét eszközeivé lehetnek valamely nemzeti felkelésnek. Az is aggodalmat keltett, hogy a magyar csapatok élére magyar tábornok, fővezér állítását követelték és kikötötték, hogy csakis magyar tisztek oszthatók be a csapatokhoz. Ennélfogva a bécsi kormány inkább anyagi áldozatokat óhajtott az országtól. Erre azonban Pálffy közbelépett, eloszlatta az aggodalmakat és elhatározták, hogy 16 vármegyéből 8000 lovast állítanak ki. A 16 vármegye helyett azonban csak 5 állított ki lovasságot, amely 3 ezredben (Beleznay, Esterházy, Halász Péter és a jászkún jutalék) csupán 2100 főre becsült létszámmal jutott el a hadszíntérre. Fővezérük Festetics János tábornok lett.

Foto Máté.

Huszárezredes Mária Terézia korában.

A rendes huszárezredek (Csáky, Dessewffy, Ghillány, Pestvármegyei, Splényi és Károlyi) részeivel kevert egyik huszárezred századai 1741 június 6—7-én estek át a tűzkeresztségen Olberndorfnál, ahol a vitézül ellenálló poroszokat megverték. De egyben kegyetlen bosszút álltak a falu lakosságán, amely lövöldözött rájuk, mert protestáns létére, úgy látszik, a poroszokhoz szított. Festetics és Neipperg tábornokok jelentései szerint a huszárok igen jól viselték magukat az összecsapásban.

A második ezred Grottkaunál mérte össze fegyvereit a poroszokkal. A Maltsch és Frankenstein melletti ütközetekben résztvett insurgens-huszárokról pedig azt jegyzik fel az osztrák források, hogy még jobban kitüntették magukat, mint az előző ütközetekben.

Amíg az ellenséggel volt dolguk, addig nem volt baj velük. De amint nem jutottak harcba, olyan mértéktelen kihágásokat (exorbitante Excessen!) követtek el mindenfelé, hogy október havában haza kellett küldeni őket, minthogy megrendszabályozásuk nem igen sikerült. A csapatok kötött menetlevéllel, pihenő nap közbeiktatása nélkül úgy érték el a magyar határt,

hogy útközben csakis a helységeken kívül volt szabad táborozniok. De az is igaz, hogy máris azt tervezték, hogy a tűzkeresztségen átesett jobb elemeket a jövő évben felállítandó csapatok keretei gyanánt fogják felhasználni.

A bajor-francia haderők betörése Ausztriába és Csehországba. Mária Terézia nyugati ellenségeinek, a bajor, a kölni és pfalzi választófejedelmeknek, valamint Franciaországnak haderői csak 1741 nyarán kezdték meg a hadműveleteket. A bajorok és a franciák betörtek Felső-Ausztriába, elfoglalták Passaut és Linzet, ahonnan, mivel Magyarország Mária Terézia mellé állt, főerejükkel nem Bécs alá indultak, hanem benyomultak Csehországba és az északról jövő szászokkal együtt november 26-án hatalmukba kerítették Prágát.

Ebben a veszedelmes és válságos időszakban hangzott el a pozsonyi országgyűlésen, 1741 szeptember 11-én, a «vitam et sanguinem», amikor a segélyt kérő ifjú királynő beszédére a kardjukhoz kapó magyar rendek egyértelmű lelkesedéssel kinyilatkoztatták, hogy minden erejüket, tehetségüket, életüket minden módon hajlandók feláldozni a koronás királyért!

Törvénycikkel előírták, hogy 21,622 gyalogosból hat ezredet állítanak ki és felültetik az egész nemességet. Fegyvert fogott mindenki, akit a törvény erre kötelezett ; a birtokosok minden kapu után egy-egy fegyveres lovast állítottak ki úgy, hogy azok az 1742-i katonai évet végigszolgálják ; az egytelkes és armális nemesek tehetségük szerint többen állítottak ki egy lovast ; nem tettek kivételt a kamara jószágaival sem ; lovasokat állítottak a püspökök, apátok, monostorok, káptalanok és plébánosok ; a szabad királyi városok pedig adót fizettek.

A felajánlott 21,622 gyalogosból 1742 végéig zászlók alá állott 17,932 ember. Nem sokkal kevesebb volt az insurrectiós és portális lovasság száma, összesen 13,700 fő.

A 7,400 főre becsült és a rendes magyar huszárezredek veszteségeinek pótlására hivatott portális lovasság volt a legértékesebb magyar katonaanyag. A jobbára paraszt- és polgáremberek fiai a reguláris lovasezredekhez kerültek, ahol rendezett körülmények között, háborúban tapasztalt előljárók vezetése alatt és vitéz bajtársak körében rövid idő alatt «jeles huszárok»-ká váltak.

A magyar vezérek sorában első helyen említjük Batthyány Károly József grófot, a későbbi tábornagyot és herceget, aki már kora ifjúságától fogva katonáskodott és az előző török háborúkban is vitézül harcolt. A mollwitzi csatában a magyar gyalogság élén tűnt ki ; később a Bajorországot megszálló csapatok fővezére volt, az 1745-i pfaffenhofeni csatában pedig legyőzte a számra nézve sokkal nagyobb francia-bajor sereget és átűzte a Rajnán. A háború végén Belgiumban is vezényelt.

Mellette Nádasdy Ferenc, Hadik András, Baranyay, Ghillány, Beleznay, Dessewffy, Forgách, Gyulai, Esterházy, Károlyi, Kálnoky, Festetics, Pálffy, Splényi voltak azok, akik részben színtiszta magyar, részben vegyesen magyar

és német, vagy határőrcsapatok vezetésében diadalra iparkodtak vinni a királynő igaz ügyét. Valamennyi között Nádasdy Ferenc jutott a legnagyobb hírnévre.

A magyar fegyvertények közül kiemeljük a Neuhausennél november 14-én vívott ütközetet. Itt az elővédet Nádasdy Ferenc tábornok vezette. Seregtestét a Ghillány-, Károlyi-, Splényi- és Dessewffy-féle huszárezred, valamint egy horvát határőrkülönítmény alkotta. A merész csapat a francia-bajor védőőrség lovasságát szétugrasztotta, a gyalogságot pedig a horvátok a várkastélyba szorították. Ezután Nádasdy a Károlyi-huszárezred élén megrohamozta a kastélyt, elfoglalta és a védősereget foglyul ejtette.

Foto Máté.

Vitam et sanguinem!

München megszállása 1742-ben. Amíg a francia-bajor seregtestek Csehországban hódoltattak, azalatt Khevenhüller tábornagy alatt az Enns-folyó mögött gyülekezett Mária Teréziának az a hadserege, amely az Olaszországból is felrendelt csapatokkal, valamint a magyar nemesi felkelés erőivel mintegy 30,000 főre rúgott. Ez a sereg 1741 december 31-én átlépett az Ennsen, körülfogta a Linzben lévő bajor-francia hadtestet és kapitulációra bírta éppen akkor, mikor a bajor választófejedelmet német császárrá választották. 1742 január 17-én Khevenhüller Schärdingnél megverte azt a bajor hadtestet is, amely Csehországból Bajorország védelmére sietett. Sőt február 12-én Münchenbe is bevonultak a magyar huszárok. Ezután Bajorország egészen a Lech-folyóig Mária Terézia csapatainak birtokába jutott.

A magyar nemesi felkeléssel megerősített osztrák sereg tehát igen rövid idő alatt megtisztította az ellenségtől Ausztriát és az ellenséges ország területéből is hatalmas részeket elhódított. Ebben igen jelentős szerepe volt a magyar insurrectiónak és a magyar nemzet ismét belépett az európai döntő hatalmi tényezők sorába.

Ekkor azonban az osztrák hadsereg zömét Morvaországba rendelték s a bajor hadszíntéren csak egy gyenge hadtest maradt, amely egészen októberig szilárdan tartotta magát a túlerővel szemben.

Az olasz tartományokból a bajor hadszíntérre rendelt csapatok közt volt a magyar Pálffy-, Kökényesdy- és Gyulay-gyalogezred. A Kökényesdy-ezred Linz és München bevételénél szerepelt, míg a Gyulay-ezred a schärdingi győzelemben és Kelheimnél tűnt ki különösen. A visszavonuló ellenség üldözése során a Baranyay-huszárezred a Rott-folyócskánál, továbbá Meinburgnál, majd Lorensteinnél és St. Floriannál, a Hávor-huszárezred pedig Meinburgnál aratott dícséretet.

A nemesi felkelés huszárjai különösen a portyázásokban és a rajtaütésekben vettek részt sok sikerrel.

Az újonnan felállított magyar gyalogezredek közül az Ujváry-, a Forgách- és az Andrássy-gyalogezred részei különböző várak védelmére voltak rendelve; a Kökényesdy-ezred Linz és München elfoglalásában vett részt. A Pálffy- és a Bethlen-ezred szintén ezen a hadszíntéren harcolt.

A cseh hadszíntér eseményei. Amíg Mária Terézia magyar és német csapatai a bajor vagy dunamelléki hadszíntéren fényes eredményeket vívtak ki, azalatt Morvaországból újabb veszedelem kerekedett. II. Frigyes betört Morvaországba, mivel a magyar-osztrák csapatok bajorországi sikerei aggodalmat keltettek benne. Serege ostrom alá fogta Glatz várát, majd elfoglalta Olmützöt. De amikor Brünn ostroma meghiúsult, abbahagyta előnyomulását Bécs felé, Olmützben megszálló hadtestet hagyott hátra, ő maga pedig hazafelé indult.

Közben Lotharingiai Károly az Olmützben hagyott poroszokat Sziléziába szorította, majd követte Frigyest és Časlaunál (Chotusitz) csatára került a dolog. A csatában II. Frigyes győzött, aki azonban, miután szövetségeseitől nem kaphatott segélyt, békét ajánlott. Az 1742 június 11-én kötött boroszlói béke végét vetette az első sziléziai háborúnak. Ezután a szászok is hazatértek Prága alól. Most Mária Terézia egész haderejét Prága ellen küldte, amely még a francia-bajor hadak kezén volt. Miután Lotharingiai Károly a segítségül jövő francia erőket visszanyomta, Prágát is hatalmába kerítette.

Ezekben a küzdelmekben Beleznay János ezredes ezredével Brünn ostrománál tűnt ki; huszárjaival átvágtatott a poroszok körülzáró vonalán, behatolt a várba és megsegítette a védőket. Dícsérettel említik meg az ezredet a későbbi hadműveletek folyamán véghezvitt fegyvertényeiért is.

A časlaui csatában a Pálffy- és a Kökényesdy-gyalogezred, valamint a Festetics-, a Nádasdy-, a Pestvármegyei- és az Esterházy-huszárezred igen jól harcolt s nem rajtuk mult a csata elvesztése.

A szebbnél szebb fegyvertények terén azonban már ebben az időszakban is a Nádasdy Ferenc tábornok által vezetett csapatok tűntek ki. Így Kremsier körül huszárjai elfogták az ellenség jelentést vivő katonáit, majd átúsztattak

a Morván és Kotornál a fegyverre kelt lakossággal együtt üldözőbe vették a poroszok egyik különítményét és nagy károkat okoztak benne. A szakadatlanul és nagy lendülettel végrehajtott felderítő és biztosító szolgálat révén már annyira féltek a huszároktól, hogy érkezésük hírére Zwittauból az ellenség puskalövés nélkül kivonult. Piseket 500 főnyi ellenség tartotta. Nádasdy önszántából odavonult, megadásra szólította fel a franciákat, de mikor a parancsnok azt válaszolta, hogy «az őrség egy huszárcsapat előtt nem teszi le a fegyvert», Nádasdy lóról leszállította huszárjait és hatalmába keríttette velük az északnyugati kaputt. Ugyanekkor a déli kaput Baranyay altábornagy varasdi határőrei foglalták el, akikkel együtt Nádasdy is betört a városba. A mindenünnen megrohant franciák a város főterén szorultak össze, ahol

Huszár, Veszprém vármegye zászlaján (1745).

azután kegyelemre megadták magukat. Pilsent is Nádasdy vette be 1000 huszárral. Kiválóan végezte a felderítést az általa vezetett csapat akkor is, amikor a Prága felmentésére jövő franciák érkezését jelezték. Kaadennél pedig a kapucinus kolostorba menekült franciákat fogta el Nádasdy mindössze 200 huszárral és 500 varasdi határőrrel.

A Festetics altábornagy parancsnoksága alatt Prága ostromára maradt hadtest javarésze magyarokból állott, még pedig a Pálffy-, a Kökényesdy-, a Szirmay- és a Bethlen-gyalogezredekből, továbbá a Festetics-, a Károlyi-, a Nádasdy-, a Beleznay-, a Ghillány- és az Esterházy-huszárezredekből. A franciák egyik kitörése alkalmával a Szirmay-gyalogezred az általuk elfoglalt sáncot szuronyrohammal visszavette. Másik francia kitörésnél Szirmay ezredes csak egy-két századdal verte vissza a támadást, mert egész ezredének felriasztását feleslegesnek tartotta.

A hadjárat folyamán, különösen a visszavonuló ellenség állandó nyugtalanításában, mind a reguláris, mind a nemesi felkelő huszárok igen hasznos szolgálatokat tettek.

Az olasz hadjárat. A háborút az északi hadszíntéren elintézte ugyan az osztrák sereg, azonban az olasz tartományokban a spanyolokkal és a modenaiakkal kellett felvenni a harcot. A 11,000 főnyi osztrák hadtesttel 26,000 spanyol állt szemben, akik semmi eredményt sem tudtak elérni, sőt az osztrákok Modenát is meghódították. Majd a Panaro-folyó mellett támadta meg őket az osztrák hadtest és a késő estig tartó csatában súlyosan megverte.

A visszavonuló spanyolok üldözésére a Hávor-huszárezredet küldték, amely ismételt rohamaival még jobban növelte az ellenség veszteségeit.

Az 1743-i hadműveletek. Csehország visszafoglalása és a II. Frigyes porosz királlyal kötött béke után sem ült el a harc zaja a Duna mellékén. 1743 tavaszán ugyanis a Lotharingiai Károly herceg által vezetett magyar és osztrák hadak ismét benyomultak Bajorországba. Simbachnál megverték a bajor-hesseni sereget, mire a volt bajor választófejedelem, most már mint VII. Károly német császár, kénytelen volt menekülni országából. Erre egész Bajorország behódolt és hűséget esküdött Mária Teréziának. Az ország kormányzója Batthyány Károly horvát bán lett.

Ezalatt a Rajna mellékén osztrák, angol és hannoveri csapatokból megalakult az úgynevezett «pragmatikus hadsereg», amely 1743 június 13-án Dettingennél ugyancsak megverte a franciákat és elfoglalta Wormsot. E győzelmek révén Mária Terézia ügye hatalmas lépéssel haladt előre.

A harcokban a magyar csapatok többsége a bajor hadszíntéren küzdött.

Ingolstadt ostromában az Ujváry-, Pálffy-, Forgách-, Kökényesdy- és Szirmay-gyalogezredek arattak dicsőséget; a Kökényesdy-ezred azonkívül Straubing bevételében is résztvett; Simbachnál különösen a Gyulay-ezrednek volt része a győzelemben. A huszárok közül a Kálnoky-ezred kisebb harcokat vívott, a Baranyay-ezred Straubing körülzárolásánál, majd Esslingennél, a Nádasdy- és a Ghillány-ezred Simbachnál, a Trips-ezred kisebb ütközetekben, az Esterházy-ezred pedig Esslingennél szerzett érdemeket.

A huszárokról azt jegyzik fel, hogy az ellenség láttára hangos szóval ösztönözték lovaikat, szinte előbb értek a franciákhoz, mint a lovak patáitól felvert porfelleg; az első golyók elől paripájuk nyakára dőlve kerestek védelmet, aztán kivették kardjukat foguk közül, hol addig tartották, s ellenállhatatlanul kaszabolták az ellenséget.

De azt is tudjuk, hogy a nagyobb osztagok összetűzésénél megszökött magyarokból alakított francia könnyű csapatok is résztvettek ezekben a harcokban.

Nádasdy elsőbben is Braunau, Naudeck és Pfarkirchen alatt tűzött össze az ellenséggel, ahol ennek őrálló csapatait zavarta meg. A simbachi

csatában megmutatta, hogyan kell két elkülönített lovascsapatnak egymást támogatnia és hogyan kell ezeknek a gyalogság sikerét betetézniök. Dorfnál határőrökkel, valamint a maga huszárezredével és a Ghillány-huszárokkal szétverte a bajor lovasságot. Friedberget is ő foglalta el, ahol a bajoroknak nagymennyiségű hadiszerük volt. Itt a hadiszerekkel együtt menekülni óhajtó bajorokat Nádasdy huszárjai igen ügyesen visszanyomták a városba, majd szabad elvonulás feltételével és az osztrák szökevények és a hadianyagok átadásának kötelezettségével megadásra hívták fel a bajor parancsnokot. Mivel azonban az osztrák szökevények és a bajor tűzérség egy része Augsburgba menekült, a feltétlen meghódolást pedig a bajor parancsnok megtagadta, sőt csapatai az ellenállást is megkísérelték, Nádasdy a külvárost felgyujtatta. Ez használt és az 1276 főnyi helyőrség megadta magát zászlóival, ágyúival, tarackjaival, mozsaraival és hadianyagaival együtt. Később Esslingennél oltalmi őrséggel haladó, sebesülteket szállító nagy oszlopot fogott el Nádasdy, a Rajnamelletti Schröcknél pedig kilenc francia raktárhajót zsákmányolt csapataival.

Az olasz hadszíntéren, Közép-Olaszországban Nápoly birtokáért döntő eredmény nélkül küzdöttek a spanyolok és az osztrákok. Az előbbieket a kisebb ütközetekben ismételten vereség érte. Az egyik legnevezetesebb esemény volt Velletri megrohanása. Az osztrák csapatok a felrobbantott kapun át a városba törtek, az első zűrzavarban 7 francia ezredet felkoncoltak vagy elfogtak s maga a nápolyi király is csaknem fogságba esett.

A spanyolokkal vívott kisebb ütközetekben különösen a Hávor-huszárok tűntek ki, akik egy alkalommal a folyón észrevétlenül átúsztak s az ellenség főhadiszállását meglepték úgy, hogy a spanyol vezér alig tudott elmenekülni. Velletri megrohanásában ez az ezred, az Andrássy-gyalogezreddel együtt, szintén résztvett.

1744. Ebben az évben Franciaország Elszászból, a Németalföldön és a Majna-mentén, egyszerre akart támadni. Az osztrák főerő Heilbronnál gyülekezett. Az Elszászból támadó franciákat sikerült visszaszorítani s Mária Terézia csapatai elözönlötték Elszászt. A Rajnán először Nádasdy huszárjai és horvát szabadcsapatai keltek át és Lauterburgig, illetőleg Weissenburgig nyomultak. Ezt a helyet, amelyet csak néhány ezer emberünk szállott meg, 40,000 főnyi francia sereg nem tudta visszafoglalni. Elestek még Hagenau, Bischweiler és Zabern várak is, s az osztrák előcsapatok már Strassburg előtt voltak.

A franciák azonnal 70,000 főnyi erősbítést küldtek az Elszászban levő ugyanakkora sereg támogatására. Mivel a poroszok közben Csehországba törtek, az osztrák csapatok nagy részét oda kellett vinni s a franciákkal szemben csak 20,000 főnyi hadtest maradt. A 7000 emberrel védett Freiburgot november végéig sikerült tartani hatalmas francia ostromló hadtesttel szemben.

Weissenburg védelmében a Forgách- és az Esterházy-gyalogezredek, amikor kifogyott a lőszerük, szuronyos puskával rontottak a franciákra és visszaűzték őket. A legfőbb udvari haditanács külön kitüntető dícséretben részesítette a két ezredet, amelyek nemsokára Zabern bevételénél is kitűntek.

Nem hallgathatjuk el a Forgách-gyalogezred egyik zászlóaljának Weissenburg kiürítése alkalmával tanúsított magatartását, amely vajmi ritkán tapasztalható fegyvertény a hadtörténelemben. Amikor a csapatok a vár elhagyására parancsot kaptak, a zászlóalj megtagadta az engedelmességet és kinyilatkoztatta, hogy vére hullásával szerzett állásait utolsó emberig tartani fogja. És valóban több mint két órán át visszaverte a nálánál húszszorta erősebb ellenség ismételt támadásait; végre is az ellenség felrobbantotta a kapukat, hatalmába ejtette a sáncokat és a zászlóalj megmaradt részét elfogta.

A Gyulay-gyalogezred szintén a Rajnánál működő hadsereghez tartozott; 20 emberből álló kis osztaga, az Elszászból való kivonulás alkalmával, a Rajna-átkelésnél, 400 francia támadását tartóztatta fel.

A portyázásoknál a Kálnoky-huszárezred kisebb csapata Edenkobden mellett többszörösen erősebb francia lovasságot vert szét; a Beleznay-huszárezred néhány emberből álló járőre pedig egész francia lovasszázadot támadott meg eredményesen.

A Kálnoky-huszárezrednek Beinheimnél, a Beleznay-ezrednek Brüggenél, a Pestvármegyei ezrednek Nordheimnél, a Ghillány-ezrednek ugyanitt, továbbá Lauterburgnál és Moldauteinnél voltak sikeres harcai. Különösen a Ghillány-ezred kapott ismételten dícséretet. Az Esterházy-huszárezred egy része szintén résztvett a moldauteini dicsőségben. A Festetics-, Károlyi- és Nádasdy-huszárezredek részei portyázásokat és kisebb vállalkozásokat hajtottak végre.

Nádasdy Ferenc, már mint altábornagy, Lotharingiai Károly hercegnek Mária Teréziához intézett jelentése szerint «csodaszerű dolgokat» művelt. Csapataival ő foglalta el Neudorfot, ő kelt át elsőnek a Rajnán és ő biztosította a fősereg átkelését a folyón; majd a lauterburgi sáncokat és Weissenburgot is ő ejtette hatalmába. Huttenheimnél élete is kockán forgott, mert lovát egy ágyúgolyó leterítette.

A magyar csapatok legszebb dícséretét azonban maga Mária Terézia írta meg 1744 július 13-án kelt és a nádorhoz intézett következő levelében:

«Kedves nádor! Abból, mit a nyilvános újságok útján a Rajna átkeléséről megtudtál, kétségkívül megértetted, minő vitézül és ügyesen viselték magukat a magyar seregek. A szerencsés kezdetet még szerencsésebb események követték. A majdnem bevehetetlen lauterburgi sáncokat bevették Lauterburggal együtt, az ott álló ellenséget szétkergették, zászlóit, dobjait elvették, ami mind, az Isten segedelme útján, a mondott sereg bátorságának, ügyességének és előrelátásának tulajdonítható, amint kedves rokonunknak, Károly hercegnek leveléből bővebben látható. Nem tehettem, hogy ezen való

örömömet ki ne nyilvánítsam. Tudod, mily nagy volt mindig hajlandóságom és bizalmam e nekem annyira kedves nemzet iránt, és meg vagyok győződve, hogy mind hajlandóságom, mind bizalmam napról-napra nő, amint egyre nagyobb bizonyságait nyerem annak, hogy a nemzetbe vetett reményem meg nem csalt. Nincs semmi, mit ne várhatnék a magyarok vitézségétől és hűségétől, minden alkalommal, nincs semmi, mit e királyság javára szíves és hálás lélekkel megtenni kész ne volnék. E levél, mint jóakaratom és e nemzet iránti különös szeretetem bizonysága, minden megyével közlendő.»

A második sziléziai háború (1744—1745). Mária Terézia hadainak sikerei II. Frigyes porosz királyban ismét aggodalmat keltettek és joggal félt attól,

Foto Máté.

Nádasdy csapatai Schröcknél átkelnek a Rajnán (1744 július 1).

hogy a győztes királynő Sziléziát is vissza fogja venni tőle. Ezért azzal az ürüggyel, hogy alattvalói kötelessége urát, VII. Károly császárt támogatni, akit az osztrák-magyar és a szövetséges államok haderői megvertek, valójában azonban azért, mert osztozkodni akart Csehország birtokán, 1744 augusztus derekán betört Csehországba, elfoglalta Prágát és majdnem egész Csehországot.

Mária Terézia úgy védekezett a betörés ellen, hogy Csehországba rendelte a Rajna mellékén küzdő haderejét, amelynek vezetői ügyesen elkerülték a döntő összecsapást, majd egyesültek a szász segítő hadtesttel s olyan válságos helyzetbe hozták II. Frigyest, hogy 1744 végén, nem csekély veszteségek árán, kénytelen volt Sziléziába hátrálni.

1745-ben az osztrák haderők Sziléziát akarták visszafoglalni. De a hadiszerencse II. Frigyes mellé szegődött, mert a hohenfriedbergi, a soori és

kesselsdorfi véres csatákban megverte Mária Terézia haderőit s ezután a drezdai békével (1745. december 25.) újra biztosította magának Szilézia birtokát.

Az igen változatos hadjáratban a magyar csapatok számtalan kiváló fegyverténnyel gyarapították hírnevüket.

A hadsereg számára Beraunban telepített raktárakat a Bajorországból felvonuló Batthyány hadteste mentette meg. Az ellenséges haderő nyugtalanításában és a portyázó hadviselésben a magyar huszárság tűnt ki különösen. Még a téli hónapok is kisebb hadivállalatokkal teltek el.

A háborúban résztvettek: a Forgách-, Haller,- Kökényesdy-, Gyulay- és Bethlen-gyalogezredek, a Festetics-, Nádasdy-, Beleznay-, Esterházy-, Ghillány-, Baranyay-huszárezredek, továbbá a Magyar Szent Korona területéről származó irreguláris csapatok és a nemesi felkelés alakulásai is.

A Beraunban telepített raktárak megmentését elsősorban a Baranyay-huszárok rohamának, továbbá a Haller- és a Bethlen-gyalogezred támadásának lehetett köszönni.

Hohenfriedbergnél különösen a Kökényesdy- és a Gyulay-gyalogezredek tűntek ki; az utóbbi ezred a visszavonulást is önfeláldozón fedezte. A magyar gyalogság magatartását általában a poroszok is megcsodálták és II. Frigyes is dícsérőleg emelte ki állhatatos hősiességüket. Az üldöző poroszokat azonkívül a Nádasdy Ferenc által vezetett Festetics-, Nádasdy-, Ghillány- és Esterházy-huszárezredek ismételt rohamai is feltartóztatták.

A portyázásoknál Dessewffy Ádám, a Festetics-huszárok alezredese, nagyon sok érdemet szerzett; maga Frigyes porosz király azt mondta róla, hogy a rajtaütések és portyázások nagymestere. A Kálnoky-huszárezred kisebb részei szintén sok sikeres portyázásban vettek részt; legnevezetesebb volt a Moisbergnél végrehajtott rajtaütés, amely alkalommal nagy ellenséges szállítmányt fogtak el.

A Soor mellett lefolyt csatában a Batthyány-gyalogezred, a Gyulay-ezred gránátosai, továbbá a Festetics-, Nádasdy-, Ghillány- és Esterházy-huszárok, bár az egész sereg általános helyzetén nem változtathattak, mégis dícséretet érdemeltek ki rohamaikkal. Kesselsdorfnál a Bethlen-gyalogezred szilárdan kitartott az ellenség rohamaival szemben.

1745-ben a jászkún és az erdélyi insurgens huszárezredek szintén a cseh és sziléziai harctérre érkeztek, ahol kisebb vállalatokban alkalmazták őket.

Nádasdy Ferenc vezéri képességének többek között a következő helyeken adta kiváló tanújelét:

Nieder-Kirchbergnél felriasztotta az ellenséget; a hochenfriedbergi csata után a hadsereg visszavonulását biztosította és Johnsdorfnál Winterfeldt porosz ezredeivel szembe fordult, rájuk rohant, nagy részüket lekaszaboltatta és foglyul ejtette, a többit pedig megfutamította; Politznál és Nachodnál meglepte a poroszok harácsoló különítményeit; Friedlandnál az ő huszárjai fogták el a porosz főhadiszállás postáját; huszárjai általában folytonosan

portyáztak, zaklatták az ellenség előőrseit, csapatait és sokszor megszakították összekötő vonalait. Ő maga is legelől járt és így jó példával serkentőleg hatott éjjel és nappal szakadatlanul nehéz szolgálatot teljesítő katonáira. Így Opocsno felé, éjjel, ő maga vezette a felderítő különítményt s nemcsak meglepte az ott álló ellenséges gyalogzászlóaljat és dragonyos ezredet, hanem nagy részét kardélre is hányta. Jazsomerzsnél, amikor 6000 főnyi hadtest élén azzal a feladattal küldötték ki, hogy törjön a poroszok hátába és zavarja meg összeköttetéseiket, Nádasdy csapateltolásokra kényszerítette II. Frigyest és oly sikeresen rajzotta körül és nyugtalanította a poroszok táborát, hogy a porosz vezérkari jelentés szerint «azt az érzést keltette, mintha körülzárták volna az embert.» Ezzel ellentétben II. Frigyes sehogy sem tudott zöld ágra vergődni. Krzsizsanovnál az egész porosz tábort felriasztotta úgy, hogy II. Frigyes és hadserege reggelig fegyverben állt; Ober- és Nieder-Raatschnál csapatainak egyik részével a porosz táborra rontott, felgyujtotta, zsákmányul ejtette és elfogta az egész málhát, a királyét is, két udvari titkárt, az orvost, az udvari személyzetet, a táborőrséget és a vonatok őrségét. Niederalstadtnál, amikor a porosz utóvéd a főerőhöz akart csatlakozni, nem tudta elhagyni helyét, mert amint egy osztag kilépett a cserjésből, «fölbukkant az ördögi fajzat és utána lövöldözött a poroszoknak, úgyhogy ezek kénytelenek voltak fejlődni és tüzelni». Később még a Frigyes által vezetett főoszlopot is körülrajzották Nádasdy csapatai.

Székely huszár Mária Terézia korában.

Magyar csapatok a bajor, németalföldi, francia és Majna-melléki hadszíntéren 1745-től 1748-ig. A helyzet lassankint Mária Terézia javára kezdett fordulni, akinek szövetségében most már Anglia, Szászország és Hollandia állott. Az ellenfél szövetségéből Bajorország is kilépett s már május hóban három osztrák hadtest vonult végig Bajorországon, a bajor várak idegen őrségeit foglyul ejtette és a hesseni csapatokkal letétette a fegyvert.

Alig ért véget ez a hadakozás Bajorországban, amikor új küzdelem kezdődött Németalföldön. A franciák már május 1-én megtámadták a hollandoktól védett Tournai várát. A szövetséges sereg, amelynek kötelékében egy osztrák hadtest is volt, a vár felmentésére indult, de a franciák, egy hadtestet hagyva Tournai előtt, a Schelde megerősített vonalában várták meg a támadást. A szövetséges sereg május 11-én Fontenoy mellett támadta meg a franciákat. Először kisebb osztagok nyomultak a magaslatról lefelé, azután az egész sereg támadott és áttörte a francia hadállás közepét; de ekkor megállt, mire a franciák körülfogták és megverték. Erre a pragmatikus sereg visszavonult és sok németalföldi vár a franciák kezére került.

A hohenfriedbergi csata után a cseh és szászországi harctér hadműveleteiben bekövetkezett ellanyhulás miatt a háború fősúlya a Majnához helyeződött át, ahová Mária Terézia a poroszokkal szembenálló seregének egy részét is rendelte. Ez a sereg a francia hadat a Majnán át visszaszorította.

A bajorországi harcok folyamán, 1745 május 26-án, Coselnél az Esterházy-gyalogezred 200 emberből álló osztaga egyetlen rohammal elfoglalta az ellenfél sáncát s az ott tüzelő ágyúkat azonnal az ellenségre fordította.

Németalföldön, Vilshofennél, az Ujváry-ezred a makacsul védett sörházat hasonlóképpen egyetlen rohammal foglalta el. Nemsokára Pfaffenhofennél a magaslatokról szintén szuronnyal űzte el a franciákat, s amikor azok a folyón átvezető hidat lerombolták, az ezred áthatolt a vizen s úgy intézte rohamát. A Rajna mellett, július 15-én, az ezred gránátosai ugyancsak a vizen nyomultak keresztül s az Oppenheimben lévő 500 franciát megsemmisítették.

A Beleznay-huszárezred portyázó osztagai a Rajnán átkeltek, francia földön messzire portyáztak és az ellenség szállítmányait elfogták.

A Károlyi-huszárezred egyik százada, portyázás közben, a németalföldi Westerloo-erődöt megadásra szólította s amikor a franciák ezt megtagadták, a huszárok betörték a kaput s az erődöt elfoglalták.

A Majnánál összevont seregben volt az Ujváry- és a Forgách-gyalogezred, továbbá a Károlyi-huszárezred, a Baranyay-huszárezred, amely Geisenhausennél és Nordheimnél nagyon kitűnt, a Beleznay-huszárezred, amely szintén Nordheimnél aratott dicsőséget, valamint néhány magyarországi szabadcsapat, amelyek kisebb vállalkozásoknál hajtottak sok hasznot.

Az 1746—1747-i harcokban Rocournál és Lafeldnél a magyar csapatok közül az Ujváry-, a Haller- és a Bethlen-gyalogezred, továbbá a Kálnoky-, Károlyi-, Nádasdy-, Beleznay-, Ghillány- és Esterházy-huszárezred harcoltak. A kisebb ütközetek egyikében, Maastrichtnél, a Beleznay-huszárok néhány százada a sokkal erősebb ellenségtől az elfoglalt ágyúkat visszavette. Ez az ezred 1747 májusában Mecheln városból egész francia hadoszlopot vert ki. A Scheldenél, 1747 áprilisban, az egyik kisebb osztrák oszlopot nagy túlerővel körülfogták a franciák, de az keresztülvágta magát. A csapatok között volt a Beleznay-huszárezred is. A Nádasdy-huszárok néhány százada Châteletben rajtaütött a francia főhadiszálláson és szétugrasztotta. A Ghillány-huszárezred

három százada Mont Saint Andrénél sokszorta erősebb támadó ellenséget vert szét. Diest mellett, 1747 júniusában egy osztrák zászlóaljat és egy század Beleznay-huszárt három francia dandár támadott meg. A huszár-század folytonos rohamokat intézett addig, míg segítség érkezett.

Az olasz hadszíntér eseményei 1745—1747-ben. Ezen a hadszíntéren 1744 végén csak 12,000 főnyi serege volt Mária Teréziának a 90,000 emberből álló francia, spanyol, nápolyi és génuai haderővel szemben. Az osztrák sereg az 1744-ről 1745-re hajló telet Novara és Vercelli között épített erős állásban töltötte. 1746 tavaszán az északi hadszíntérről erősbítések érkeztek, köztük a Pálffy-, Forgách-, Andrássy-, Kökényesdy-, Esterházy- és Gyulay-gyalogezred, valamint a Baranyay-huszárezred.

Foto Máté.

Magyar gyalogos-tiszt (1740—1765).

A július 15-i piacenzai csatában a francia-spanyol erőket súlyos vereség érte, mire a Pó folyó mögé vonultak vissza. Később Rottofrenónál is ők húzták a rövidebbet, mire az osztrák csapatok Genuát is ostrom alá fogták. De itt felkelés tört ki s így többnapi véres harc után az osztrák csapatok kiürítették a várost.

Piacenzánál tűzbe jutott az Andrássy-, Forgách-, Esterházy- és Kökényesdy-gyalogezred. Különösen kitűnt a Forgách-gyalogezred, amely, mivel a tartós esőzés következtében lőfegyvereit használni nem tudta, pusztán karddal, vakmerően és oly elszántan rohanta meg az ellenséget, hogy ez meghátrált és így a csata az osztrák csapatok javára dőlt el. A csatában a Dessewffy-, Baranyay- és Splényi-huszárok is dícséretes módon vettek részt. A Kökényesdy-gyalogezred Gavi bevételénél is szerepelt. Rottofrenónál a Pálffy-, Kökényesdy-, Forgách- és az Andrássy-gyalogezred, valamint a Dessewffy-huszárezred tűnt ki. A Dessewffy-huszárok még különböző eredményes portyázásokat is végeztek. Codogno mellett a Splényi-huszároknak volt sikerük.

Genuába a magyar csapatok közül a Pálffy-, Andrássy-, Esterházy- és Gyulay-gyalogezred vonult be és az ott kitört felkelésnél utcai harcokat vívott, amely alkalommal a Pálffy-ezred egyik zászlóalja árulás következtében majdnem egészen megsemmisült.

1747-ben az osztrák erők egy része a nizzai grófságon át Dél-Franciaországba ment, ahol a főserég Antibes várát fogta ostrom alá, míg némely részei a Provenceban és Dauphinében portyáztak. Ide eljutott a Pálffy-, Forgách-, és Gyulay-gyalogezred, valamint a Dessewffy- és Trips-huszárezred és a Baranyay-huszárezred egyik különítménye.

Amikor azonban nagy francia erő támadta meg a sereget, Antibes ostroma félbeszakadt és az osztrák erők visszahúzódtak Olaszországba. A harcok közben Fenestrellenél, a Col de l'Asiette magaslatra telepített erődítések védelmezésében különösen a Forgách-gyalogezred tűnt ki. Ugyanis a túlerőben lévő franciák rendkívül bátran támadtak, sőt a döntő pillanatban Belle-Isle francia altábornagy zászlóval kezében maga vezette rohamra csapatait a mieinktől védelmezett sáncok ellen. De éppen a Forgách-gyalogsággal került szembe, amelynek golyói leterítették a hős katonát. És bár a vezérük eleste miatt elkeseredett franciák többször megismételték rohamukat, vállalkozásuk mégis kudarcot vallott és 4000 halottjuk hátrahagyásával eltakarodtak a csata színhelyéről.

Később Genua ostrománál találjuk a Pálffy-, Forgách-, Andrássy-, Kökényesdy-, Esterházy- és Gyulay-gyalogezredet. A Pálffy-ezred, különösen két gránátos százada, a Begnato mellett emelt sáncoknál aratott dícséretet. A Forgách-ezred egyik zászlóalja Campofreddo védelmében tűnt ki. A többi gyalogezred kisebb osztagai több más alkalommal mérték össze fegyvereiket az ellenséggel. Az ostromot fedező csapatok közül pedig a Dessewffy-huszárok győztek Campofreddónál.

Amikor a drezdai béke után a cseh hadszíntéren elült a harc zaja, Mária Terézia Nádasdy Ferencet is az olasz hadszíntérre rendelte. A vitéz katona egymást követő hadműveleteivel ott is új érdemeket és dicsőséget szerzett nevének és nemzetének.

Amikor az osztrák hadak vezére elsőbben is az Adda-folyó vonalát és Parmát kívánta hatalmába ejteni, ahol a spanyolok állottak, az előnyomulás biztosítását Nádasdy feladatává tették. Nádasdy huszárjaival és határőreivel átkelt a Po-folyón, megtámadta a spanyolokat, és míg figyelmük őrá irányult, az osztrák sereg harc nélkül átkelhetett a folyón.

A guastallai hídfő elfoglalására ugyancsak őt rendelték ki három gyalogzászlóaljjal, nyolc gránátos századdal, két karabélyos századdal és egy határőrosztállyal. Nádasdy megrohanta a hídfőt, 8000 főnyi őrségét kardélre hányatta és elfogta. Amikor pedig a spanyolok segítségül akartak jönni, Nádasdy az ellenség 3000 főnyi elővédjét Gualtierinél szétugrasztotta és Brescellóig üldözte. Ezután elfoglalta a sorbolói és sanilarói hidakat is s ezzel megnyitotta az utat az osztrák főserég számára Parma felé.

Később, amikor a spanyolok Parmából kivonultak, Nádasdy két gyalogzászlóaljjal, huszárokkal és határőrökkel utánuk eredt és úgy elszorította őket a Tanaro-folyótól, hogy 3000 főnyi veszteség után csakis a hegyeken át folytathatták visszavonulásukat. Erre még Parma őrsége is megadta magát Nádasdynak. San Paolót is az ő csapatai ejtették hatalmukba, sőt amikor ennek visszafoglalására 600 főnyi ellenség jött, ezt is szétverte.

A piacenzai csatát megelőzőleg Nádasdy bevette Gossolongót és a galianói házcsoportot, majd átment a Trebbia jobbpartjára és ott is megtámadta az ellenséges őrállásokat.

A piacenzai csatában Nádasdy huszárjai és határőrei az ellenség csapateltolásairól oly hírekkel szolgáltak a fővezérnek, hogy az ütközet vezetésére nézve kitűnő támpontokat szolgáltattak és döntő sikert biztosíthattak. A csata után Piacenza ostromát bízták Nádasdyra, aki megadásra szólította fel a várat; a spanyol parancsnok ugyan nagy hetykén azt válaszolta, hogy «könnyű csapatoknak nem adja meg magát», de elhatározását hamarosan megváltoztatta, amikor látta, hogy a határőrök nem tréfálnak és ostromlétrákat hoznak. A vár 7000 főnyi őrsége hadifogságba esett, a zsákmány pedig igen nagy volt.

Foto Máté.

Magyar huszár (1743—1769).

Dél-Franciaországba is eljutott Nádasdy, ahol csapatai elsőknek zárták körül Antibes várát. Amikor pedig az osztrák erők visszahúzódtak Dél-Franciaországból, Nádasdy a genovai határt zárta el csapataival és kisebb harcokat vívott az ellenséggel.

A háború utolsó éve. A hadviselő felek közül Anglia és Hollandia békét kötött a franciákkal, akik Mária Terézia hadai ellen Németalföldön 1748-ra nagyszabású hadműveletet terveztek. Április 18-án Littantnál a táborozó magyar csapatokat meg is támadták, azonban Baranyay tábornok huszárezredeivel szétverte őket. Hiába ostromolták Maastricht várát is, amelynek védőőrségéhez tartozott a Haller-gyalogezred és a Beleznay-huszárezred is.

Berg-op-Zoomban viszont a franciákat zárták körül az osztrák csapatok s a franciák részére 4000 főnyi sereg által kísért nagy élelmiszerszállítmányt Hadik tábornok feleannyi katonával szétverte.

Nagyobb ütközet sem a németalföldi, sem az olasz harctéren nem volt.

2. A hétéves háború.

Mária Terézia az 1748-i béke után is folyton arra törekedett, hogy visszaszerezze Sziléziát, amelyet II. Frigyes porosz király elvett tőle. Egymaga azonban gyenge volt, tehát szövetségeseket keresett, akiket meg is talált Orosz-, Szász- és Franciaországban. II. Frigyes, aki neszét vette az ellene készülő veszedelemnek, Angliával és néhány kisebb német állammal kötött egyességet.

Amikor II. Frigyes készen volt a hadjáratra, 1756-ban kérdést intézett a bécsi udvarhoz, vajjon mi célból mozgósította hadseregét. Mivel pedig kérdésére kitérő választ kapott, 1756 derekán 60,000 emberrel betört Szászországba és a Pirna melletti erősített táborban álló szász haderőt ostrom alá fogta. Amikor erre Browne tábornok alatt egy osztrák felmentő hadtest sietett a szászok megsegítésére, II. Frigyes elébe ment, Csehországban, Lobositznál megverte (1756 október 1.) és visszaszorította az Éger-folyó mögé. Erre a szász hadsereg megadta magát.

A lobositzi vereségnek és a szászok kapitulációjának hírére fegyverbe álltak nemcsak Mária Terézia szövetségesei, hanem a porosz területekre éhes svédek is, akikkel együtt most már hatalmas fegyveres erő egészen körülfogta II. Frigyes országát. Frigyes azonban nem vesztette el fejét, nagy haderőt gyüjtött össze, tétovázás nélkül betört Csehországba és 1757 május 6-án Prága alatt megverte a Károly lotharingiai herceg vezetése alatt álló osztrák haderőt. Prágát is ostrom alá fogta, de nem boldogult vele. Amikor pedig Prága felmentésére Daun tábornok alatt egy második osztrák hadsereg közeledett, Frigyes elébe ment és június 18-án Kolinnál a két sereg megütközött. Frigyes elvesztette a csatát, amire Mária Terézia és szövetségesei vérszemet kaptak és benyomultak Poroszországba.

II. Frigyesre nézve igen válságos napok következtek, de a hadiszerencse melléje állott, mert az ellene támadókat egyenkint megverte (Rossbach, Leuthen) és így Schweidnitz várának kivételével egész Sziléziát megint elfoglalta.

1758-ban II. Frigyes Morvaországba rontott, hogy Bécsig nyomuljon. De Olmütz várát nem tudta bevenni, amire kénytelen volt az oroszok ellen fordulni, akiket augusztus 28-án Zorndorfnál megvert. Közben azonban Daun hadserege betört Szászországba és Hochkirch mellett oly sikeresen rohanta meg II. Frigyes táborát, hogy maga a király is csak nagynehezen menekült meg a fogságtól. Eközben a nyugati ellenségek is megverték Frigyes kikülönített seregeit.

Az 1759-ik esztendő volt Frigyesre nézve a legválságosabb, mert az osztrákok egyesültek az oroszokkal és Kunersdorfnál (augusztus 12.) győzelmet arattak a poroszok felett. Más hadiszerencsétlenség is érte Frigyest. Mindezek ellenére a nagy király helyt állt, rátámadt az osztrákokra, akiket 1760-ban előbb Liegnitznél (augusztus 18.), majd Torgaunál (november 3.) is megvert.

1761-ben még súlyosabbra fordult II. Frigyes helyzete, serege alaposan megcsappant, az angol segélypénzek elmaradtak, az osztrákok bevették Schweidnitz várát, az oroszok elfoglalták Kolberget. Ekkor azonban maga-

Csatajelenet a hétéves háborúból.

sabb hatalom avatkozott be a küzdelembe II. Frigyes javára, mert Erzsébet cárnő halála után III. Péter lépett az orosz trónra, aki bámulója volt Frigyesnek; ezért nemcsak békét kötött, visszaadta az elfoglalt területeket és a svédeket is békekötésre vette rá, hanem szövetségre is lépett vele. És bár Péter cárt meggyilkolták, II. Frigyes Burkersdorfnál és Reichenbachnál megverte az osztrákokat és Schweidnitz várát is visszavette. Mivel pedig mellékseregei is győztek, a franciák 1763 február 10-én Párizsban békét kötöttek vele. Ezzel pedig felbomlott az a szövetségi csoport, amely Mária Terézia körül alakult, aki most már maga is kénytelen volt békét kötni. Az 1763 február 13-án aláírt hubertusburgi béke végleg biztosította II. Frigyes számára Sziléziát.

A hadieseményekben és fegyvertényekben igen változatos, hadművészeti tekintetben pedig nagyon érdekes és tanulságos háborúban a magyarság teljes erejével résztvett.

A hét évre terjedő háború folyamán a magyar gyalogezredek legalább is 52 nagyobb csatában és ütközetben mérték össze fegyvereiket a poroszokkal.

Nádasdy Ferenc szereplése. A sziléziai és az osztrák örökösödési háború befejezése után Mária Terézia nem nélkülözhette Nádasdyt a hadseregszervezés nehéz munkájában. Így hát 1752-ben a magyar birodalomban elhelyezett lovasság felügyelőjévé nevezte ki. Állásának elfoglalása után a huszárezredek állapotáról terjedelmes jelentésben számolt be. 1754-ben a királynő lovassági tábornokká nevezte ki. 1756-ban előbb Buda várának és városának lett a parancsnoka, szeptember végén pedig a horvát báni méltóságba lépett. 1757 elején, amikor kitört a háború, Nádasdy maga kérte a harctérre küldését. Ki is rendelték és azonnal rábízták a Morvaországban és Sziléziában felállított hadtestek egyikének vezetését. Ezzel megkezdődött életének legszebb korszaka, számottevő vezéri működése.

Amikor a prágai csata után Daun hadserege II. Frigyes ellen vonult Nádasdy Daun menetének oldalát fedezte és állandóan zaklatta a poroszokat ; de a porosz király és a beverni herceg egyesülését nem tudta megakadályozni, bár minden tőle telhető módon meg akarta tenni.

A kolini csatában a jobbszárnyon vezényelte a lovasságot és a krzeczhorzi magaslat, valamint az úgynevezett «Tölgy-erdő» birtokáért folyó döntő jelentőségű és igen heves harcokban jelentős szerepet játszott annyiban, hogy II. Frigyes nem tudott győzelmet aratni. Itt került egymással szembe Zieten és Nádasdy. A Nádasdytól vezetett lovasság gyengének bizonyult a poroszok 100 lovasszázadával szemben. A csata első felében Nádasdy 36 huszárszázaddal visszanyomta ugyan Zietent, de csakhamar meg kellett hátrálnia. De ezután oly ügyesen állította fel lovasságát és a rendelkezésére bocsájtott gyalogságot, hogy Zieten nem mert megmozdulni, nem avatkozhatott be a Krzeczhorz körüli döntő nagy küzdelembe.

A kolini csata után a II. Frigyest üldöző császári sereg elővédét is Nádasdy vezette. Jelentései alapján meghiúsította, hogy a császári hadsereg jobbszárnyát megtámadják. Amikor pedig Frigyes egyik hadtestét a császáriak hátába küldte, ennek működését is ő akadályozta meg.

Később, amikor Winterfeldt porosz hadtestének megfigyelésére küldték ki, Nádasdy nem elégedett meg a megfigyeléssel, hanem Moysnál éjjel ügyesen megközelítette a poroszok állásait és hajnalban rájuk rohant. A «Holzberg» ellen intézett támadásnál ő maga járt legelől lóháton, átugratott a sáncon és a mellvéden és a kézitusában vállán meg is sebesült. Ezalatt jobbszárnyának lovassága nagy lendülettel visszavetette Zieten 35 lovasszázadát. Maga a vezénylő porosz tábornok is halálos sebet kapott, hadtestét pedig 1850 főnyi veszteség érte ; a zsákmány hét zászló és öt ágyú volt. Lotha-

ringiai Károly a királynőhöz intézett jelentésben kiemelte Nádasdy tapasztaltságát, eszességét és bátorságát, Nádasdyhoz intézett levelében pedig megköszönte neki a sikert és megbízta, hogy alárendeltjeivel is közölje köszönetét és háláját. De azért is nevezetes volt ez a csata, mivel a császári könnyűlovassághoz tartozó magyar huszárságot itt alkalmazták legelőször zárt rendben mint csatalovasságot, még pedig nem kisebb ellenséggel, mint Zieten híres lovasságával szemben.

Most elvált a főseregtől Nádasdy és mintegy 30,000 főnyi sereggel Schweidnitz ostromához fogott. A várat bevette; osztrák hadifogságba jutott négy tábornok, 20 törzstiszt, 168 főtiszt és 5652 főnyi legénység; ezenkívül zsákmányul esett 355,576 forint készpénz, 164 ágyú, 16 mozsár, 1.581,183 darab ágyúgolyó, 13,000 darab bomba, 4500 mázsa puskapor, nagymennyiségű puska, töltény, egyéb hadiszer és rengeteg eleség. A vár eleste nagy örömet keltett mindenfelé, Károly herceg meleghangú levélben köszöntötte Nádasdyt, a királynő legfelsőbb kéziratban mondott neki köszönetet, Bécsben pedig fényes Tedeumot rendeltek. A nép nagy sokasága kísérte a menetet és hangosan éltette Nádasdyt. De más országokban is megünnepelték Schweidnitz bevételét: Magyarországon a helytartótanács sietve tudatta a győzelmet az egyházmegyékkel, hogy azok hálaistentiszteletet tartsanak; a messzi idegenből is üdvözölték Nádasdyt, sőt még a népies költészet is foglalkozott Schweidnitz bevételével.

A boroszlói csatát Nádasdy kezdte meg azzal, hogy lovassága élén ellentámadást kezdett és a porosz lovasságot visszaverte. Később azonban, számbeli alárendeltsége miatt, mint a kolini csatában, csak azt érhette el, hogy Zieten nem vehetett részt a főerők harcában.

A leutheni csatában Nádasdy vette észre, hogy II. Frigyes a császári sereg balszárnya ellen átkaroló támadást intéz. Amikor azután a hadseregnek dél felé arcot kellett váltania, Nádasdynak jutott az a feladat, hogy ezt lehetővé tegye. Nádasdy, aránylag gyenge lovasságával, Zietennek a terep nehézségei miatt rendetlenségbe jutott lovasságát meglepőleg és oldalból megtámadta és visszaűzte, de a porosz gyalogság tüzében rohama megtört és kénytelen volt visszavonulni. Még egyszer előretört, azonban Zieten tizenegy lovasezreddel visszaverte. A csatát tehát a császáriak elvesztették. A visszavonulást is Nádasdy csapatai fedezték.

A leutheni vereséggel a hadjárat összes eredményeit elvesztették a császáriak. A közhangulat leginkább Lotharingiai Károly herceget vádolta. A királynő azonban 1758 január 1-én felmentette Nádasdyt a hadseregnél katonai szolgálata alól és visszaküldte báni méltóságába. Felmentését különben ő maga is kérte. Így végleg visszavonult a harctéri szolgálattól a magyar lovasság bálványozott vezére, aki 30 éven át északon és délen küzdveküzdött, aki törhetetlen hűséggel és ragaszkodással viseltetett királynője iránt és aki annyi dicsőséget szerzett nemcsak a magyar nemzetnek, hanem a katonai pályának is.

Nádasdy azonban nem egyedül távozott a hadseregből, hanem követte őt Lotharingiai Károly herceg is, mert a királynő mind a kettőjüket okolta a vereségért.

Hadik portyázó menete Berlinbe. 1757 október elején II. Frigyes helyzete a lehető legrosszabb volt. Ő maga is kétségbeesetten panaszkodott balsorsa miatt. Seregtesteinek és ellenfeleinek helyzetét a vázlat mutatja. Ebben az állapotában joggal tarthatott attól, hogy a Marschall báró táborszernagytól

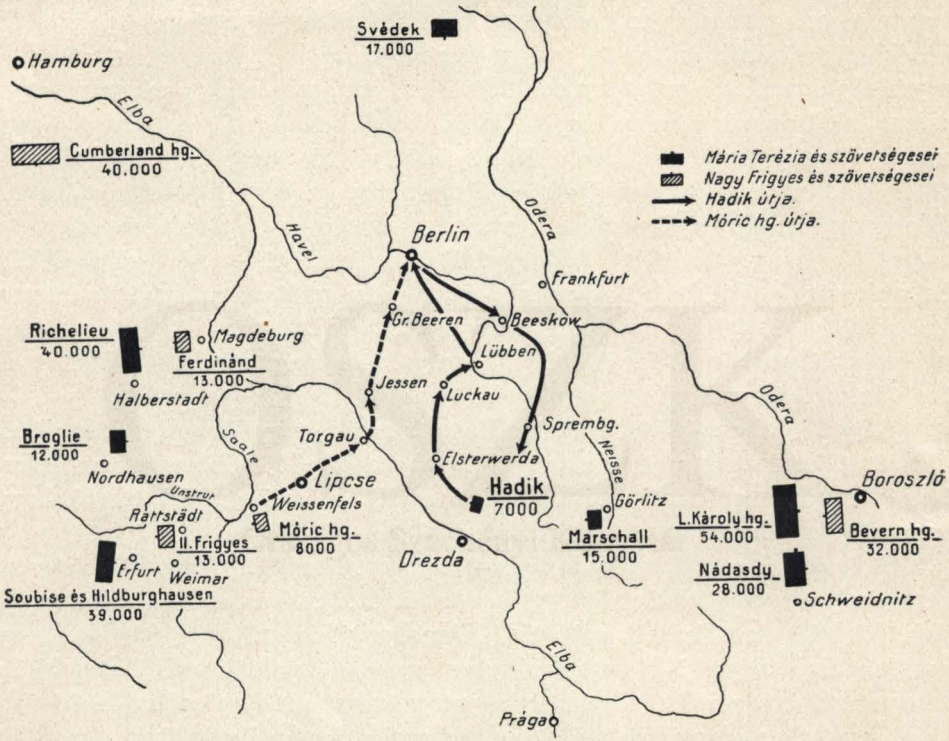

Az ellenfelek helyzete Hadik portyázó menetének megindulásakor.

vezetett osztrák hadtest az északon álló svédekkel karöltve Berlinbe is eljuthat. Sejtelme hamarosan valóra is vált, bár nem abban a formában, amint gondolta.

Látjuk, hogy Marschall táborszernagy haderejének zömével Görlitz előtt állt. A 7000 főnyi sereggel nyugat felé kikülönített Hadik altábornagy pedig Radeburgból figyeltette Frigyes mozdulatait. Hadik járőrei az Elbén túl nyugat felé II. Frigyes hátába is elkalandoztak. Észak felé, egészen Berlinig, sehol sem állott ellenség.

Az osztrák hadak fővezére, Lotharingiai Károly herceg, már szeptember közepén kérdést intézett Hadikhoz, hogy Berlin megtámadását nem tar-

taná-e megvalósíthatónak. Hadik a legmelegebben pártolta az eszmét s annál is inkább megvalósíthatónak ítélte, mert a porosz király láthatólag habozott, hogy ellenségeinek melyik csoportja ellen forduljon.

A portyázó menet vezetésével Hadikot bízták meg, aki Radeburgból Elsterwerdára nyomult elő és itt október 10-én összeállította portyázó hadtestét.

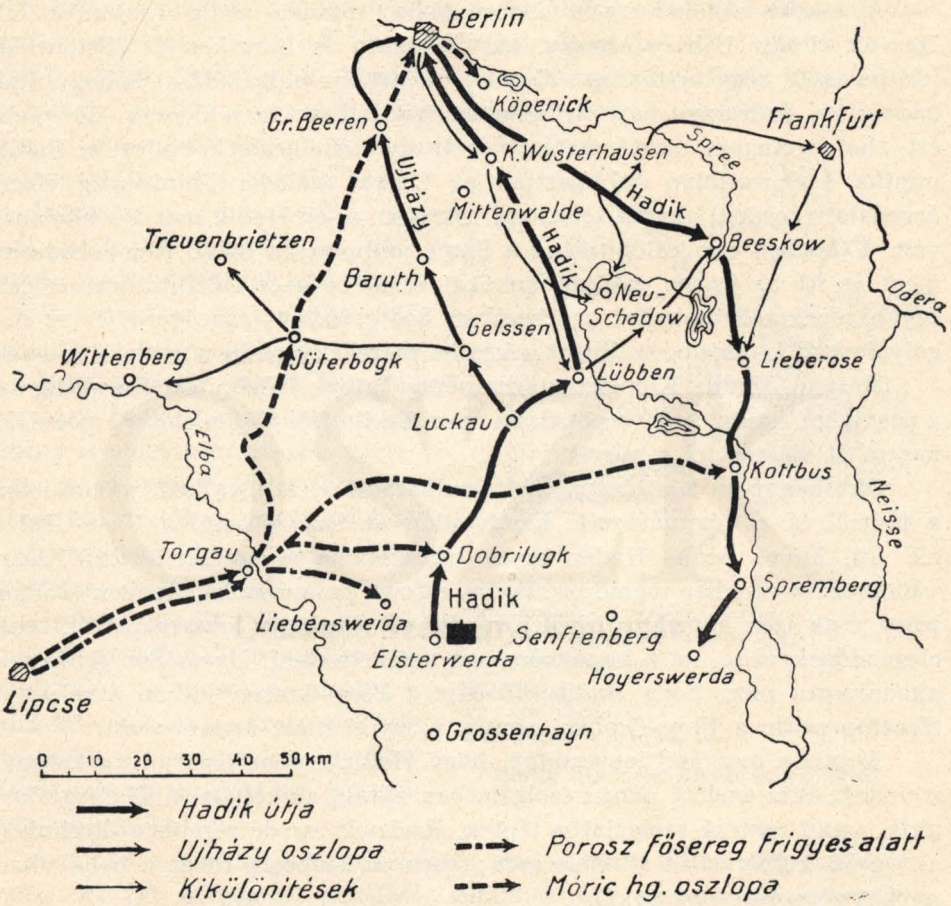

Hadik portyázó menete Berlinbe 1757 október havában.

A hadtestben 900 főnyi gyalogság, 2100 határőr, köztük két gránátos század, 1000 német lovas, 1100 huszár volt, összesen 5100 főnyi létszámmal, továbbá két háromfontos és négy hatfontos ágyú. Az alparancsnokok soraiban volt Babócsay, Mittrowsky gróf és Kleefeld tábornok.

A visszavonulási vonal biztosítására Hadik 1000 határőrt, 240 német lovast, 300 huszárt és két hatfontos ágyút Elsterwerdánál hagyott Kleefeld parancsnoksága alatt azzal a meghagyással, hogy egyrészt Herzberg és

Grossenhayn között megfigyeljék a vidéket, másrészt hogy Senftenberget is megszállják, amelyen át Hadik vissza akart térni. Mivel pedig 100 huszár kisebb csoportokban a menetvonalon állott fel, hogy a Kleefelddel és Marschallal való összeköttetés fenntartassék, és mivel további 300 huszár Ujházy ezredes parancsnoksága alatt a főcsapat baloldalát biztosította, a Hadiktól vezetett főoszlop ereje csupán 3160 ember volt, köztük 1160 lovas.

A csapat október 11-én Dobrilugkba, másnap pedig Luckauba ért. Itt vált el tőle Ujházy ezredes, aki Gelssenen és Baruthon át Mittelwalde felé lovagolt, hogy biztosítsa a főoszlop zavartalan előhaladását és hogy útjában annyi hadisarcot hajtson be, amennyit tud. 13-án a főoszlop Lübbenbe ért, ahol az ellenség megtévesztése végett oly rendelkezéseket adott ki Hadik, mintha a Spree-folyó jobbpartján az Odera melletti Frankfurtig elzáró őrvonalat (kordon) akarna létesíteni. Október 14-én Hadik már Buchholzban volt. Útközben egy különítmény a Spree jobbpartján fekvő Neu-Schadowra ment és itt az összes vasöntő kohókat és a lövőszer előállítására szolgáló egyéb gépeket elrombolta, 230 bombát, 800 gránátot, 1900 golyó és 25 rézgolyóformát Lübbenbe szállított, a készlet maradékát pedig a Spreebe dobatta.

Másnap Hadik Königswusterhausenig jutott, Ujházy ezredes pedig azt a parancsot kapta, hogy a potsdami úton Berlin felé törjön elő és a potsdami kapun át riassza fel a várost.

Október 16-án a különítmény hajnalhasadta előtt útra kelt, jobbra letért a főútról és az úgynevezett Királyerdőn át észrevétlenül a Floss-Graben elé ért. Mivel pedig Hadik ügyes intézkedései révén biztosította, hogy vállalkozása titokban maradjon, Berlin katonai parancsnoka, Rochow altábornagy, csak igen homályos híreket kapott az ellenséges lovascsapatról, tehát elegendőnek vélte, ha a kapuk őrségeit megkettőzteti. Ily módon senki sem akadályozta meg, hogy Hadik elővédje a Floss-Graben hídján átkeljen, a főoszlop pedig a Floss-Graben mentén előnyös állást foglaljon el.

Azonban meg kell jegyeznünk, hogy Hadik csoportjánál olyan katonák is voltak, akik azelőtt porosz szolgálatban álltak, akiket Gabelnél elfogtak és akik aztán osztrák szolgálatba léptek. Ezeknek ezrede régebben Berlinben, az egyik külvárosban állomásozott; ezek az emberek tehát a helyi viszonyokat alaposan ismerték.

Ezután Hadik Geiszt huszárszázadost, mint hadikövetet, egy trombitással beküldte a városba, amelyet 300,000 tallér hadisarc fizetésére szólított fel. Egyúttal felhívta a várost, hogy négy megbízottat küldjön ki hozzá. De hozzáfűzte azt is, hogy ha követelését egy óra lefolyása alatt nem teljesítik, a várost lövetni fogja és mindazokat a kényszerítő eszközöket alkalmazza, amelyekre őt a hadiszokások feljogosítják.

Geiszt százados csak másfél óra mulva tért vissza a város tanácsának azzal a válaszával, hogy mivel a város hatósága a neki átadott parancs helyességéről és hitelességéről nem győződött meg, érdemleges választ már csak azért sem adhat, mert a főváros hatósága a helybeli katonai kormányzó

rendelkezése alatt áll; az állítólagos parancsot a kormányzóval közölték, aki azt válaszolja, hogy ha egy ellenséges tábornok a fővároshoz oly közel lenne, arról neki tudomásának kellene lennie, különben pedig a kormányzó elegendő katonai erő felett rendelkezik, a fővárost illető kívánalmait tehát intézze ő hozzá.

A válaszra Hadik kisebb válogatott csapattal és két ágyúval, a vázlaton látható módon, minden tétovázás nélkül támadást intézett a sziléziai kapu és az ettől keletre eső Spree-hid ellen. A híd 300 főnyi porosz őrsége részint a hidat, részint a híd mögötti stralaui külvárost szállotta meg. Tűzérségünk oly kiválóan dolgozott, hogy már harmadik lövésével szétszakította a felvonóhíd láncát, mire a híd leesett. Ezalatt a sziléziai kaput két hatfontos ágyúnk betörte, az ácsok a kaput felnyitották, elővédünk pedig leküzdötte a kapu őrségét, majd a Spree-hídja felé kanyarodva, a leesett hídra rohant és a poroszok egy részét levágta. Erre az őrség megmaradt része előbb a stralaui városrészbe menekült, majd mikor látta, hogy a mieink követik őket, kereket oldott és a Spree jobbpartján elterülő kölni városrészig meg sem állt.

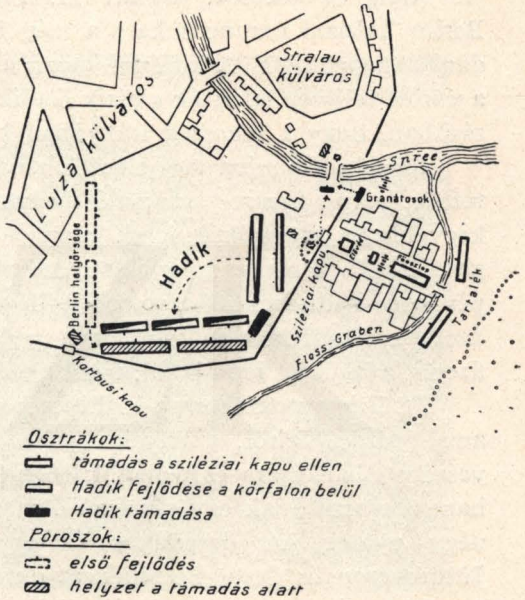

Hadik ütközete Berlin falain belül.

Ezalatt Hadik főcsapatának zömével a sziléziai kapun át bevonult arra a térségre, amely a Lujza-külváros és a város falai között terült el. A tartalék egyelőre a sziléziai kapu előtt a falakon kívül maradt.

Azonban a berlini porosz helyőrség sem maradt tétlen. Számereje egy gyalog- és két helyőrségi ezredből, valamint egy ujoncképző csoportból, összesen 5521 emberből állott. Ebből mintegy két gyenge zászlóalj a Lujza-külvárosból kivonult arra a szabad térségre, ahol Hadik csapatai állottak. A kottbusi kapunál is volt még mintegy 400 porosz katona. A zászlóaljak először Hadikkal szemben vonultak fel, de később a kottbusi és a sziléziai kapu közé vonultak, úgyhogy arccal északnak, háttal a város körfalának állottak fel, mint a vázlaton is látható.

A kellő pillanatban, mielőtt a poroszok új arcvonalukat megalkothatták volna, Hadik lovasosztályai hirtelen balra kanyarodva felfejlődtek és miután Babócsay tábornok megadásra való felszólítása eredménytelen volt, rárohantak a poroszokra. Bár ezek puskatűzzel fogadták lovasságunkat, ezt semmi

sem tartóztathatta fel, betört a poroszok soraiba, gyalogságunk pedig a poroszok jobbszárnyát támadta meg. Rövid harc után a két zászlóalj a vár fala alá szorult és teljesen megsemmisült. Erre a kottbusi kapunál álló őrcsapat is megfutamodott, de huszárjaink utólérték és részint összevagdalták, részint elfogták.

A győzelem után a csapatok a várfalakon belül táborba szálltak, Hadik pedig újból hadikövetet küldött a városi tanács elnökéhez s tudatta vele, hogy a fővárosnak ura lett s felhívta a tanácsot, hogy most már hadisarc fejében 500,000, a csapatok részére pedig 100,000 tallért rögtön fizessen ki, mert különben a várost szabad zsákmányra bocsátja.

Amíg ez történt, azalatt II. Frigyes felesége, Rochow altábornagy, Berlin katonai parancsnoka s a még Berlinben lévő porosz csapatok Spandauba menekültek. A királyné megbízottja útján megizente Hadiknak, hogy a várost teljesen feladták s bízik Hadiknak, mint magyar nemesnek lovagiasságában, hogy a lakosság irányában kíméletes lesz.

Rövid idő mulva megjelentek a város tanácsának kiküldöttei és kijelentették, hogy a főváros tanácsa és az egész lakosság Hadik lábai elé veti magát, kegyelemért esedezik és ígéri, hogy a hadisarcot, amennyire csak lehetséges, lefizeti. Hosszas tárgyalás után megállapodtak, hogy váltóban és készpénzben hadisarcként 200,000 tallért, a csapatok részére 15,000 tallért fizetnek, Hadiknak és tisztjeinek pedig különféle ajándékokat adnak. A fizetés, a kitűzött időn belül, éjjeli két és hajnali öt óra között meg is történt.

II. Frigyes október 13-án Lipcsében értesült az osztrák-magyar csapatok ama mozdulatairól, amelyek Berlint fenyegették. Azonnal intézkedett a veszély elhárítására és nemcsak Móric herceget indította útnak Berlin felé, hanem csapatainak egy részével ő maga is Berlinnek tartott. Móric herceg négy gyalog, két dragonyos és egy huszárezreddel Torgaun, Jessenen, Jüterborgon és Gross-Beerenen át október 18-án érkezett Berlin alá. Hadik azonban már a 18-ára hajló éjszakán elhagyta Berlint és erőltetett menettel Storkowig jutott. Bár Seidlitz huszárezrede utána eredt, nem tudta beérni, mert a porosz huszárok lovai teljesen kimerültek és Köpenicknél kénytelenek voltak megállni.

A veszélyes helyzet ellenére Hadik Storkowból egy különítményt Fürstenwaldén át az Odera melletti Frankfurtba küldött, amely a várost 30,000 tallér erejéig megsarcolta, majd bántódás nélkül Lieberosenél csatlakozott a főcsapathoz.

Ezalatt Hadik Beeskowon át Lieberoséra menetelt. Másnap elhagyta az országutat, átkelt a Spree balpartjára és Kottbusig meg sem állt. Itt pihenni akart. Ez azonban nem történhetett meg, mivel arról értesült, hogy II. Frigyes Sonnenwaldéra, Dobrilugkra és Liebeswerdára különítményeket tolt előre elfogatása végett. A porosz király ugyanis még Torgauban nyilvánosan kijelentette, hogy nem nyugszik addig, míg Hadikot, aki elég merész volt székvárosát megrohanni, el nem fogja. Henrik öccsének pedig ezt írta :

«Mily idők, mily esztendő! Bizony, öcsém, boldogok a halottak!... Kell, hogy ezek az emberek élve vagy holtan kezünkbe kerüljenek!» Ennélfogva Hadik október 21-én Sprembergbe vezette csapatait, ami igen észszerű volt, mert ugyanezen a napon este II. Frigyes csapatai már elérték a kottbusi kerületet. Hoyerswerdánál azonban már biztonságban volt, mert nemcsak Marschall táborszernagy közelébe ért, hanem az általa annakidején kikülönített Kleefeld tábornok is Senftenbergbe húzódott vissza és így biztosította Hadikot az ellenség bármely támadása ellenében.

Ezzel véget ért az a bámulatot érdemlő, világhírűvé vált fegyvertény, amelyet Hadik oly zseniálisan tervezett meg és hajtott végre oly kiváló katonával szemben, mint II. Frigyes.

Hadik csapatai Berlin előtt.

Ujházy ezredes, aki az előremenetnél Hadik baloldalát biztosította, a visszavonulásnál is sikeresen oldotta meg igen nehéz feladatát a főcsapat jobboldalában. Az előremenet alkalmával a potsdami kapu előtt oly ügyesen tüntetett, hogy Rochow itt várta a főtámadást. Sőt valószínűleg az ő huszárjai voltak azok, akik Potsdamban is megjelentek és a várost, amelyben 400 gyalogos volt, megadásra szólították fel. A parancsnok, anélkül, hogy a huszárok megtámadására még csak gondolni is mert volna, 24 órai gondolkozási időt kért, mire a huszárok a külvárosban egy csomó pénzt összeharácsoltak, s elvonultak. Ujházy csapata többször összetűzött Seidlitz huszárjaival, és veszteségei is voltak. Elveszett az a huszárjárőr, amelyet Ujházy jó messzire nyugatra, Treuenbrietzenbe és Wittenberg felé küldött ki és amely az előremenetel alkalmával igen jó híreket szolgáltatott Móric herceg mozdulatairól.

Hadik 425 porosz hadifoglyot is hozott magával. Ezek között volt egy alezredes, egy őrnagy és 11 főtiszt.

A különítmény vesztesége 88 emberre és 57 lóra rúgott. Az elesettek között volt Babócsay tábornok, akit Berlinben, a körfalon belül, a porosz gyalogságra intézett rohamnál meglőttek és aki október 16-án Berlinben elhúnyt.

A tisztikar, valamint a legénység a vállalatnál példás bátorságot, vitézséget, kitartást és kitűnő fegyelmet tanúsított. Csakis így volt lehetséges, hogy ez a nagy távolságra végrehajtott hadivállalat oly fényesen sikerült.

Kiválóbb fegyvertények. Nem a világháború elképesztően nagyarányú tapasztalatai alapján, hanem az akkori idők szemüvegén át nézve, a magyar csapatok által végrehajtott kiválóbb fegyvertények közül a következőket emeljük ki:

Pirnánál az Esterházy József-féle gyalogezred nagyon kitűnt Károlyi Ferenc gróf ezredes vezetése alatt. Az ezredes maga is súlyosan megsebesült. Ugyanilyen magatartást tanúsított Reichenbergnél a Haller-gyalogezred.

A prágai nagy csatában a 19., 32., 33., 34., 37., 51. és 52. gyalogezredek vitézkedtek; főként pedig a 33. és 52. gyalogezred gránátosai. A Gyulay-ezred gránátosai szuronyrohamukkal az ellenség első harcvonalát felborították, 18 ágyúját és több zászlóját elvették. Mária Terézia rendeletére a gránátosok a háború egész tartama alatt kétszeres zsoldot kaptak.

Prága védelmezésében az Esterházy Miklós-, az Esterházy József-, a Batthyány- és a Bethlen-gyalogezredek részei viselkedtek igen derekasan. Az Esterházy Miklós-gyalogezred egyik zászlóalja szuronnyal és karddal foglalta el az ellenség egyik sáncát, a Batthyány-ezred pedig az egyik kitörésnél, nem törődve az ellenség tüzelésével, nagy lendülettel végrehajtott rohamával menekülésre kényszerítette a poroszokat.

A kolini csatában csak a Károly József főherceg- és a Haller-gyalogezred vett részt. Amikor II. Frigyes hatalmas tömeg által intézett lökésével el akarta dönteni a csata sorsát, a porosz gyalogság szuronnyal rátámadt a Wied osztrák hadosztály jobbszárnyára, hogy áttörje. A hadosztály három osztrák ezrede megfutott, mire a porosz dragonyosok üldözőbe vették őket. Ekkor azonban a hadosztály második harcvonalában álló Haller-gyalogság útját állta az ellenségnek. És mivel a puskákat már nem lehetett megtölteni, az ezred parancsnoka, Deseő Ferenc ezredes, így kiáltott oda katonáinak: «Magyarok! Akasszátok a puskát a hátatokra és rántsatok kardot!» A katonák szót fogadtak és rövid kardjukkal, igen véres küzdelemben, feltartóztatták az ellenséget és így megakadályozták, hogy a császári hadsereg arcvonalát áttörje.

A császáriak első harcvonalának szélső jobbszárnyán álló Károly József főherceg magyar gyalogezred kénytelen volt elülről és hátulról egyszerre védekezni, még pedig úgy, hogy az akkori szabályok szerint négy zárkózott

sorba alakított századok két hátulsó sora a hátbatámadó ellenséggel fordult szembe. A poroszok, négy sikertelen rohamuk után, ágyúból is lőtték a derék csapatot, majd újabb rohamot próbáltak meg, de a magyar bakák rendületlenül tartották magukat és szuronnyal verték vissza ezt a rohamot is. Ez a fegyvertény, az akkori idők felfogása szerint, a legszebbek egyike volt. Daun az ezred mindegyik századát külön-külön meg is dícsérte.

Schweidnitz kétszeri ostromában és védelmezésében összesen tíz magyar gyalogezred vett részt. A 2. gyalogezred egyik zászlóalja oly vitézül harcolt, hogy Mária Terézia minden katonának egy-egy aranyat adatott. Ez igen nagyjelentőségű dolog volt abban az időben. Később a Jékey alezredes által vezetett zászlóalj csupán karddal a kezében ment neki az ellenségnek. A

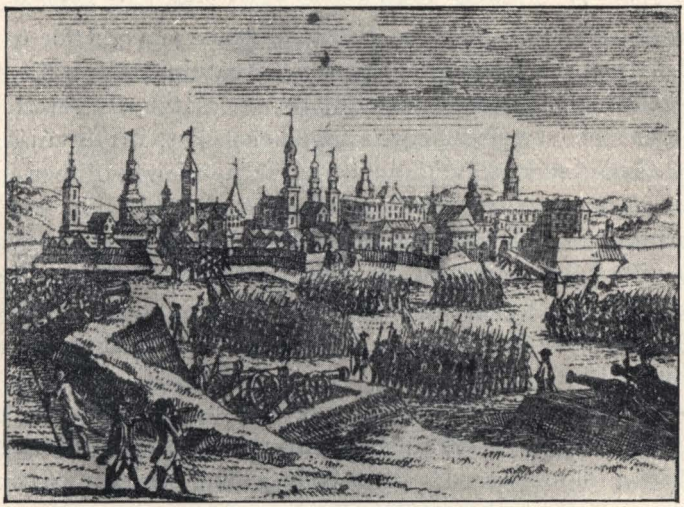

Hadik csapatai megszállják Berlint.

Haller-ezred ismét kitűnt Deseő Ferenc ezredes vezetése alatt, aki azonban súlyos sebébe belehalt. Az október 26-án éjjel végrehajtott rohamban az Esterházy- és a Bethlen-ezred 200—200 gránátosából alakított zászlóalj haladt legelől. Ez a zászlóalj a tömérdek akadály ellenére is bevette a sáncot. Vakmerőségével a legnagyobb dicsőséget aratta a Haller-ezredbeli Rhédey János gróf alezredes, aki vegyes összetételű gránátos csapatával a csillagsánc bevételére vállalkozott. Az aknákkal is védett sáncot nemcsak a porosz gyalogság védelmezte utolsó lehelletéig, hanem mindenrendű lövedékeinek zuhogó záporával az ellenséges tűzérség is állandóan akadályozta a mieink előrejutását. És bár a gránátosok sorai már igen megritkultak, Rhédey mégis mindenkor lelket öntött beléjük buzdító szavaival; összefogta őket és a gránátoktól és aknáktól felszántott térszínen, valamint a többszörösen alkalmazott cölöpzetek és nyársbakok során át az ellenséges ellenhatás ellenére

is feljutott velük az erőd síkozatára ; innen még az árokba is bejutottak és mindaddig kitartottak kézigránátharccal, amíg a vár el nem esett.

A Boroszlónál harcoló csapatok katonáinak Mária Terézia hat hónapig tartó duplazsoldot adatott vitézségük jutalmául.

Az 1757 december 5-i leutheni véres nagy csata után a visszavonulást az Esterházy Miklós- és a Batthyány-gyalogezred fedezte nagy önfeláldozással.

1758-ban, amikor II. Frigyes Olmütz várát ostromolta, és amikor Domstadlon át a poroszok ostromló szereket szállítottak Olmütz alá, Laudon és Siskovics József ezredes megrohanták a szállítmányt és nagy részét zsákmányul ejtették. Ebben a harcban a Haller-gyalogezred is számottévőn vett részt.

1758 október 14-én történt, hogy Daun hajnalban rajtaütött II. Frigyes Hochkirch melletti táborán. Igen heves és jó ideig eldöntetlen harc kerekedett, amelyben II. Frigyes alvezérei és régi, kipróbált ezredei addig még sohasem tapasztalt vitézséggel szállottak szembe az osztrák és a magyar csapatokkal. Egy ízben maga II. Frigyes is csapatainak élére állt, hogy föléje tudjon kerekedni ellenfeleinek. Mindhiába, a csatát elvesztette, alvezérei közül többen elestek, seregének egyharmada elveszett, 101 ágyúját, 30 zászlóját és összes társzekereit zsákmányul ejtették a mieink. Ebben az elkeseredett harcban hét magyar gyalogezred vett részt. Az Esterházy Miklós-ezredet elszánt szuronyrohamáért külön megdícsérték. A Pálffy-ezred egyik gránátos százada egy vizesárkon keresztül két ágyút vitt magával s ezekkel a gyülekező porosz lovasságot oldalba fogta és megfutamította. Az Esterházy József-ezred is derekasan harcolt, a templomudvar védelmezésében pedig a Batthyány-ezred tűnt ki.

1758 november 15-én a Hadik által vezetett seregtest visszavonulása alkalmával, Eilenburgnál, a mi lovasságunk nem tudta feltartóztatni a poroszokat. Ekkor a Gyulay-ezred állította meg őket, csupán szuronyaival, az utóvéd másik, osztrák gyalogezredét ellenben visszaszorították a poroszok és két ágyúját is elvették. Ekkor a Gyulay-ezred az ágyúk egyikét és az ellenség kezére jutott zászlót is visszavette.

Amikor 1759 november 20-án Daun Maxennél elfogta Finck porosz tábornok hadtestét, széltében-hosszában visszhangzott az eset híre és méltán dicsekedhettek a császáriak a «Finckenfang»-gal, a «Pintyőkefogás»-sal! Ebből öt magyar gyalogezred is kivette a maga részét (31., 32., 33., 37. és 51.) és a 33. gyalogezred gránátosait meg is dícsérték.

A császáriakra nézve oly végzetes torgaui csatában szintén öt magyar gyalogezred (2., 31., 32., 51. és 52.) harcolt. A 2. gyalogezred igen sokat vesztett, de azért futólépésben, szuronyrohammal elfoglalta az egyik fontos magaslatot. A 32-ik ezred pedig «Vivát Mária Terézia» csatakiáltással hajtotta végre ellentámadását és 13 órán át tartó vitéz harcában állományának egynegyedét elvesztette.

Görlitznél a dicsőség oroszlánrésze a magyar csapatokat illette, még pedig a Pálffy-, a Forgách- és a Batthyány-gyalogezredet, valamint a

Gyulay-ezred gránátosait. A Pálffy-ezred gránátos osztálya a magaslaton védekező poroszokra, hegynek felfelé, szuronyrohammal támadott és leverte őket a magaslatról.

Meissennél a Gyulay-ezred hat ellenséges zászlóalj rohamát tartóztatta fel, még akkor is, mikor az ellenség nehány lépés távolságról sortüzet adott rá.

A huszárezredek fegyvertényei közül a következők érdemelnek említést. Kimutatható, hogy az 1. huszárezred húszszor, a 8-ik tizennyolcszor, a 4-ik tizenhétszer, a 3-ik és 9-ik tizenhatszor, a Splényi-ezred tizenkétszer, a 2-ik és a jász-kúnezred tizenegyszer, a 10-ik tízszer, a Hadik-huszárok kilencszer, az Esterházy Antal-ezred pedig hétszer mérte össze fegyvereit nagyobb erőkkel végrehajtott összecsapásokban. Portyázás, rajtaütés és kisseb osztagok összecsapása pedig tömérdek volt.

A 3-as huszárok egyik százada, Andrássy századossal az élén, parancsot kapott, hogy a nyugvó ellenség háta mögé kerüljön és riassza fel. A felriasztás sikerült s a század még az éjszaka folyamán sok fogollyal, nagy zsákmánnyal, közte 600 lóval, szerencsésen visszatért.

Nauendorf Károly alezredes, ugyancsak a 3-as huszárok 200 huszárjával, rajtaütött egy porosz huszárezreden, amely a táborozó sereg jobbszárnyát fedezte. Elfogta az ezredest, 100 katonát levágott, sokat elfogott és 100 lovat zsákmányolt. Luzsénszky György báró ezredes egy ízben két századdal a biechowitzi útra ment előörsre. Zieten 43 lovasszázaddal közeledett feléje és rá is rohant. A huszárok a roppant nagy tömeggel szemben csak lépésről-lépésre hátráltak és pisztolyokkal védekeztek. Az ellenség egyetlen embert sem tudott elfogni közülük.

A torgaui csatában II. Frigyes elégtelen erővel megtámadta Daun erős felállítását. Daun ennek következtében ellentámadást szándékozott intézni, amelyet Ried tábornok dandára vezetett be, élén a Széchenyi-huszárezreddel. Az ezred parancsnoka, Petrovszky Ferenc ezredes, huszárjaival egy erdőn vonult át, hogy a poroszok jobboldalába jusson. Midőn az erdő szélére ért, észrevette, hogy csak két első százada követte, a többi pedig elmaradt. De az ellenség már meglátta a huszárokat s tüzelni kezdett rájuk. Petrovszky rögtön rohamot fuvatott s a két századdal villámgyorsan az ellenségre rohant. A porosz gyalogság hősiesen, de sikertelenül védekezett, s néhány pillanat mulva a több zászlóaljból álló ellenséges szárnyvédő különítmény szétszóródott s öt ágyút, három zászlót s többszáz foglyot hagyott huszárjaink kezében. Ez a győzelem megrettentette a poroszokat, akik Pilaire tábornok vezetése alatt a tartalékban álló Gens-d'arm elite-ezredet küldték előre, hogy megállítsa a huszárokat. De Petrovszky már gyülekeztette huszárjait s a zsandárezredet is megrohanta. A roham ismét fényesen sikerült, az ellenséget szétszórták, Pilaire tábornokot számos tisztjével elfogták és megint két zászlót zsákmányoltak. Majd egy újabb roham alkalmával a huszárok még két porosz ágyút foglaltak el, amelyeket szerencsésen el is szállítottak. De

a csata végén Zieten csapataival akadt össze a huszárcsapat és ez alkalommal teljesen elvágták övéitől. Ekkor Petrovszky merész elhatározással nekivágtatott az ellenséges soroknak s bár erősen megfogyva, de szerencsésen átvágta magát az ellenségen és elérte a főseregét.

Graffenstein József 9-ik ezredbeli százados csupán két századdal Domstadlnál egész porosz vértesezredet vert szét.

A 10-es huszárok Magyary nevű százados, 140 huszárral, jóval nagyobb ellenséges különítményt szórt szét. Az ezred sok portyázásának során Szalay százados egy ellenséges hadiszállást vert fel és 75 tiszti paripát zsákmányolt. Más alkalommal 100 huszár 320 élelemmel megrakott szekeret fogott el. Lodenitznél az ezred 120 embere, 500 gyalogossal együtt, a poroszok gyalogságból, némi lovasságból és nyolc ágyúból álló 800 főnyi különítményét meglepte, részben elfogta, részben pedig megsemmisítette.

A 8-as huszárok 200 vitéze Palásthy ezredes vezetése alatt Laun mellett kelepcébe csalta az ellenséget. Amíg 80 huszár arctámadást színlelt, a többiek, ősi magyar szokás szerint, az üldöző ellenséget hátbakapták, szétverték és sokat elfogtak belőle.

Kunersdorfnál a 2. és a 9. ezred szolgált rá a dícséretre. A 2. ezred, Bethlen Ádám gróf vezetése alatt, még a csata előtt, a hadsereg oldalát biztosította, majd a mutatkozó ellenséges gyalogságot könnyűszerrel szétverte. Amikor pedig megállapította, hogy erről az oldalról a hadsereg a legkönnyebben megtámadható, de itt van az ellenség érzékeny része is, kért és kapott is segítségül 200 Nádasdy-huszárt, akikkel támadást intézett, hogy az ellenség figyelmét lekösse. Ezalatt ezredével a közeli faluig jutott, ahol a temető fala mögött ellenséges gyalogság rejtőzködött. Bethlen az ezred felét leszállította a lóról s gyalogharcban kiverte a poroszokat a faluból. A falu másik végén a lovon maradt huszárok már várták a menekülő porosz gyalogosokat, akiket teljesen szétvertek, nagy részüket elfogták, az ágyúkat pedig zsákmányul ejtették.

1761-ben is a lovasság kisebb ütközetei alkották a harci események zömét.

1762-ben a Császár-huszárok 400 huszárja, Kiss alezredes vezetése alatt, két ellenséges lovasezredet önszántából megtámadott és vissza is kergetett. Amikor pedig Buday százados 40 huszárral portyázáson volt, 150 ellenséges lovas megtámadta. Buday felvette a harcot és alaposan megkergette az ellenséget. Más alkalommal Hetessy százados 100 huszárját támadta meg szintén 150 porosz lovas. A támadókból mihamar üldözöttek lettek.

Ennek az ezrednek Bögössy Ferenc nevű őrmestere fogságba esett, a poroszok Breskauba vitték, ahonnan 300 más fogollyal együtt, két tiszt és 30 katona őrizete alatt, Küstrinbe kísérték. Bögössy útközben rábeszélte társait, hogy adott jelre essenek neki a kíséretnek és fegyverezzék le. Így is történt. Most azután az Oderán hajókat állítottak meg és a hajósokat kényszerítették, hogy elszállítsák őket. Már majdnem biztonságban voltak, amikor ellenséges portyázó különítmény vette észre őket. Bögössy őrmester három részre osz-

Babócsay Farkas huszártábornok.

totta embereit és különböző utakon mindnyájuknak sikerült elérni a császári előörsöket. Drezdában a hadseregparancsnoksághoz jutottak, ahol a bolyongás közben útbaejtett porosz községek előljáróságaitól szerzett írásokkal igazolták, hogy sehol semmiféle kihágást nem követtek el, csak szállást és élelmet kértek. A derék altisztet azonnal hadnaggyá léptették elő.

Török András, a nádori jászkún-hajdú huszárezred óbestere egy alkalommal ezt írta a nádornak: «Sok volna tett útjainkat és szolgálatainkat leírni; csudálkozásraméltó vala, mennyire exponálta magát a nemes regiment, és ha ámbár igen kevesen is voltunk, Isten ő szent felsége kegyelme által még az ellenség előtt is nagy renomét szereztünk magunknak.» Majd, amikor már mindenki megúnta a hosszú háborút és hazavágyott, így írt Komotauból 1762 augusztus 7-én: «Már majd mind magam, úgy a nemes regiment, de más alattam valók is kidőlnek a szolgálat terhe miatt; magát Excellenciádat alázatosan bírálom: mi hasznunk, mi reménységünk ennyi hasznos szolgálat után!? Én részemről teljességgel eltökéltem, nyavalyás sorsom miatt is, hogy október végén a hadiszolgálatot leteszem. Már 23 esztendeje elmúlt, hogy fölséges asszonyunkat szolgálom; én ez idő alatt inkább a magam kevesét költöttem, hogysem magamnak legkisebbet is gyüjthettem volna; ma-holnap teljességgel koldusságra kellene jutnom, ha hívséges szolgálatait az ember meggondolja és annak jutalmával egybekapcsolja.»

Az 1762 december havában készült kimutatás pedig a következő érdekes adatokat tartalmazza: a nádori huszárezredből csatákban elesett 6 tiszt, 75 ember; sebeibe belehalt 70 huszár; mint rokkantat elbocsátottak 7 tisztet és 223 embert; az ellenség fogságába jutott 8 tiszt és 400 legény; elveszett 34; hihetőleg elszökött 110; hihetőleg hadifogoly lett 8 törzstiszt, 86 tiszt és 3377 ember; az ezred a háború folyamán 16 ágyút és 26 zászlót hódított el az ellenségtől.

III. NAGY FRIGYES MAGYAR HUSZÁRJAI.

A magyar huszárság pompás magatartása szükségképpen arra ösztönözte az európai államokat, hogy a maguk hadseregében is hasonló könnyű lovasságot szervezzenek.

Tudjuk, hogy Franciaországban már a XVII. században voltak huszárok, akik szökevény magyarokból kerültek ki. Később pedig, II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának leverése után, a magyar emigránsok szervezték meg a francia huszárságot. Róluk és kiváló használhatóságukról már egyik előző fejezetünkben beszámoltunk.

Poroszországban, ahol I. Frigyes Vilmos uralkodása alatt a lovasságot kissé elhanyagolták, voltak ugyan huszárok már 1740-ben, összesen 9 eskadron, 1879 főnyi létszámmal, de ezek a hadseregnek olyan különleges alakulásai voltak, amelyek nem voltak számottevő lovascsapatnak minősíthetők.

Magyar gyalogosok (1756—1766.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A magyarságnak a porosz hadseregben való szereplése I. Frigyes Vilmos uralkodása (1713—1740) alatt kezdődött. Ekkor a király egész Európában keresve-kereste a legmagasabb embereket és ezeket, valóságos embervásárlás révén, néha meg nem engedett eszközök alkalmazásával is, sokszor igen drága áron, a porosz gyalogság számára összegyüjteni igyekezett. Ezen a réven Magyarországból néhány száz ember jutott ki Poroszországba. Ezek azonban nem játszottak jelentős szerepet.

A magyar huszároknak a porosz hadseregben való első, nagyarányú és jelentős szereplése II. Frigyes alatt következett be. Amikor ugyanis a király az első sziléziai háború folyamán szomorúan tapasztalta, hogy lovassága sehogy sem tud megbirkózni Mária Terézia magyar huszárságával és vele szemben tökéletesen háttérbe szorult, vasakarattal rövid idő alatt olyan lovasságot és ennek soraiban olyan huszárságot teremtett, amely hamarosan méltó ellenfelévé lett a császári-királyi hadsereg magyar huszárságának.

Foto Máté.

Porosz-magyar huszár.

Feljegyzik, hogy a sziléziai háborúk kezdetén a nehézkes porosz lovasság legveszedelmesebb ellenfele a magyar huszárság volt. A Baumgarten melletti rajtaütésnél, 1741 február 28-án, nyomasztólag hatott Nagy Frigyesre, hogy néhány száz vakmerő magyar huszár majdnem őt is elfogta és hogy ez alkalommal elragadták egyik huszárezredének törzszászlóját. Ugyanebben az évben maga a király azt írta, hogy a magyar huszárok portyázásaival szemben tökéletesen tehetetlen; ebből a fegyvernemből az ellenségnek többje van, mint neki. Már 1741-ben kénytelen volt külön utasítást kiadni, hogy miként kell viselkedni a porosz lovasságnak a magyar huszárok támadásaival szemben. Hogy pedig mennyire rettegtek a magyar huszároktól, kitűnik a nagy királynak Schwerin gróf tábornagyhoz intézett egyik parancsából is, amely szerint ha netalán osztrák huszárokat fognának el, mutassák meg ezeket a katonáknak, hadd lássák, hogy nem oly rettenetesek ezek, mint ahogy hírük járja, és hadd lássák, hogy «rossz anyag» («schlechtes Zeug!»). Más valaki pedig azt jegyezte fel a magyar huszárságról, hogy a porosz király elől még a Napot is majdnem elzárta.

A nagy király uralkodásának ideje a lovasság szereplésének egyik legtündöklőbb korszaka volt. Csodálatos gyorsasággal kiváló fegyvernemmé képezte ki lovasságát, amelynek igen jelentős szerepe volt a hétéves háborúban kivívott sikerekben. Főként a huszárezredeket szaporította, mert a könnyű lovasságnak igen nagy szerepet szánt és mert nagy értéket tulaj-

donított tevékenységének. 1740-től 1773-ig tízszeresére emelte huszárságának létszámát. Ő rendelte el a lovasság rohamánál a vágtát, vagyis hogy mindenkor a legnagyobb sebességgel kell rárontani az ellenségre. Azt kívánta, hogy a lovas száguldás közben a földről is fel tudjon kapni valamit ; vagy hogy huszárjai még a rajta-rajtában is lekapják egymás süvegét. A lovasság számára kiadott utasításait és irányelveit igazi lovasszellem hatotta át.

Foto Máté.

Nagy Frigyes testőrhuszárjai.

A porosz huszárság magyaros zsinórozással díszített és ezredenkint különböző színű posztóból készített egyenruhát viselt. Voltak fekete, fehér, barna, világoskék, sötétkék, sárga és zöld attilás huszárok, akik szőrmekucsmát, tollforgós kalpagot, szárnyas süveget és cukorsüvegformájú csákókat hordtak. A tisztek zsinórzata és gombjai ezüstből és aranyból voltak. A fegyverzet karabélyból, két pisztolyból és szablyából állt ; minden századnál 10 huszárnak vontcsövű karabélya volt.

Hogyan jutottak ki Poroszországba a magyar huszárok?

Az akkori vallási türelmetlenség idejében állandóan voltak olyan protestánsok Magyarországon, akik a protestáns porosz uralkodóban természetes pártfogójukat látták és mint ilyennel összeköttetésbe iparkodtak jutni, hogy sorsuk javítása érdekében közbelépjen. Ez a körülmény sokakat rávett arra, hogy Poroszországba menjenek. Még több volt azok száma, akiket az akkor sajátságos módon gyakran előforduló igazságtalan előléptetéseknél mellőztek ; ezek önérzetükben sértődötten kiléptek a császári-királyi hadsereg huszárezredeiből és porosz szolgálatot vállaltak. Igen jelentős szerepet játszott a tiltott toborzás, csábítás is, amelyben a porosz király megbízottai és ügynökei magasabb rendfokozat és jobb javadalmazás ígérésével igyekeztek kicsalni a magyar huszártiszteket. A király maga is minden eszközt és módot megragadott, hogy a magyar huszártiszteket szolgálatába csalogassa. Bécsi

követét megbízta, hogy a Bécsben lévő huszártiszteket titkon szólítsa fel, hogy lépjenek porosz szolgálatba. Hasonló megbizatásuk volt azoknak a porosz tiszteknek is, akiket Mária Terézia engedélyével mint önkénteseket a bajor és Rajna melléki hadszíntérre küldött II. Frigyes, hogy a császári-királyi haderőnél haditapasztalatokat gyüjtsenek és elsajátítsák a magyar huszárok különös és majdnem mindenkor sikerre vezető harcmodorát. Zieten, korának híressé vált porosz lovasvezére is, 1735-ben 120 porosz huszárral a Rajna mellékén a császári hadseregnél Baranyay alezredes mellett tanulta meg a huszárvirtust és ismerte meg a magyar huszárság szolgálatát és harc-

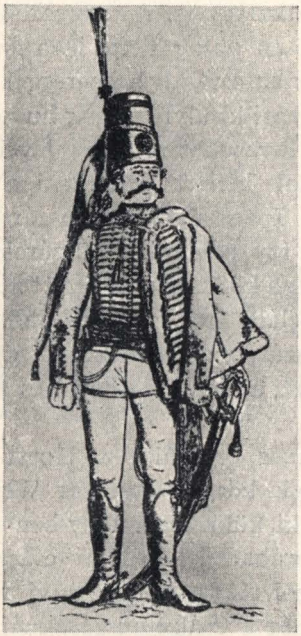

Foto Máté.

Porosz-magyar huszártiszt.

Foto Máté.

Porosz-magyar huszártrombitás.

modorát. Ez alkalommal ő maga is derekasan viselkedett, mert királya őrnaggyá léptette elő. Megesett, hogy a poroszok névleg is megjelölték azokat a huszártiszteket, akiket szívesen átvettek volna.

Így a legjobb huszártisztek közül sokan át is léptek a porosz hadseregbe. Ennek Mária Terézia nagy kárát vallotta, mert az átlépettek itthoni hozzátartozóikkal és ismerőseikkel fenntartották az összeköttetést, s ennek révén egyrészt II. Frigyes sokszor értékes adatok birtokába jutott, másrészt sokakat rábeszéltek, hogy lépjenek be a porosz hadseregbe.

A magyar legénység a tisztjei után szökött huszárokból és hadifoglyokból került ki. A hadifoglyok közül azonban csak az evangélikus vallásúakat vették át. A király maga nagy súlyt vetett arra, hogy fegyveres erejében minél több

idegen vállaljon szolgálatot, mert ezáltal országa lakosságát megkímélte a katonáskodástól és azoktól a veszteségektől, amelyek a hosszas háborúk folyamán érték. 1749-ig állandóan növekedett Mária Terézia huszárjainak átszökése a poroszokhoz, hiába léptették életbe a legszigorúbb rendszabályokat. A hétéves háborúban, például 1759-ben, oly sokan mentek át, hogy a zöldhuszároknál előbb egy, később pedig már három színtiszta magyar huszárszázadot állíthattak össze. Halász Zsigmond ezredéről feljegyzik, hogy majdnem egészen magyarokból állott.

A király a huszárokat elsősorban a biztosító és a felderítő szolgálatban, a csatákban pedig az oldaltámadások végrehajtására alkalmazta. A magyar legénységnek különösen akkor vette igen nagy hasznát, amikor az osztrák hadsereggel szemben állván, császári-királyi magyar huszárruhába öltöztetett lovasokat rejtjeles levelekkel és parancsokkal kellett átküldeni a császári vonalakon. Iparkodott is a huszárok kedvében járni; így például a huszároknál nem engedte meg a közös, úgynevezett zsákmánypénztárak felállítását, hanem elrendelte, hogy minden huszár, levonás nélkül, megtarthassa magának azt, amit vitézségével és kardjával szerzett.

Werner Pál altábornagy.

A porosz szolgálatba lépett magyar huszártisztek közül a magyar Werner Pál emelkedik ki különösen. 1707-ben született, 16 éves korában belépett a császári hadseregbe, ahol elérte a kapitányi rangot és 1741-ben még a Csáky-huszároknál szolgált. Úgyszólván minden európai harctéren harcolt és kitűnt; így Francia- és Spanyolországban, valamint a törökök és a poroszok elleni háborúkban. 1750-ben még mindig csak kapitány volt. Amikor mellőzték az előléptetésnél, sértődötten otthagyta a hadsereget és porosz szolgálatba lépett. A poroszoknál már 1751-ben alezredes, 1756-ban a Wechmar-huszárok parancsnoka, 1757-ben pedig ugyanennek az ezrednek a főnöke volt. Ezredének élén többször kitüntette magát. 1758-ban tábornokká lépett elő. 1761-ben az oroszok fogságába esett, de már 1762-ben kiszabadult. Végül mint altábornagy ment nyugdíjba és 78 éves korában birtokán, Pitschinben halt meg. A poroszok még ma is legjobb huszártisztjeik között emlegetik. Nagy Frigyes igen nagyra becsülte. Nevezetesebb fegyvertényei a következők voltak: az 1757-i prágai csata után barna huszárjaival ő biztosította a porosz hadsereg visszahúzódását; ugyanebben az évben Boroszlónál tűnt ki; az 1760-i liegnitzi

csata után, mint tábornokot, 7 század huszárral és 3 zászlóalj gyalogsággal az oroszok és a svédek által ostromolt Kolberg felmentésére küldte Nagy Frigyes. Az oroszok ugyanis augusztus 26-án 100 hajóval (köztük 26 sorhajó) megjelentek a város előtt és 8000 embert tettek partra a vár elfoglalása végett. Pár nap mulva még nyolc svéd hajó is csatlakozott az ostromló flottához. Az őrhad ereje csupán 2000 emberre rúgott. Az előzetes lövetést csakhamar rendszeres ostrom követte. Ez azonban nagyon rövid ideig tartott, mert szeptember 18-án megjelentek Werner csapatai. Werner erőltetett menetekben sietett Kolberg alá, s közben különítményét öt gyalogzászlóaljjal és nyolc lovasszázaddal meg is erősítette. 12 nap alatt 48 mértföldnyi utat tett meg. Az ellenséget oly ügyesen és elszántan támadta meg, hogy ez hamarosan félbeszakította az ostromot, veszni hagyta ágyúit és ostromló szereit, a hajókra menekült, amelyek egy-kettőre felszedték horgonyaikat és elvitorláztak. E fényes haditett után Németországban szájról-szájra járt ez a vers:

Und durch ganz Deutschland
machte die Runde,
Die unerhörte, drollige Kunde:
Zwei Flotten vetrieben
die preussischen Reiter,
Das nenn ich mir kühne,
verwegene Streiter.

Zieten-huszár.

Werner megverte még a svédeket Wetznownál, Pasewalknál és Triebseenél, majd az oroszok ellen fordult és több összecsapás után őket is visszaszorította. Ez alkalommal huszárjai igen sokszor összemérték fegyvereiket a kozákokkal. 1761-ben Pomerániában vezényelt, 1762-ben pedig Felső-Sziléziában ugyancsak jól vezette gyalogságból, lovasságból és tűzérségből álló különítményét.

A porosz szolgálatba szegődött második nevezetes huszártiszt Dabasi Halász Zsigmond volt. Atyja, Péter, II. Rákóczi Ferenc alatt vitézkedett mint ezredes. Később a császári-királyi hadseregbe lépett és a Peró-féle lázadás leverésében oly derekasan viselkedett, hogy a király aranylánccal

tüntette ki és alezredessé léptette elő. 1741-ben a pesti insurrectiós huszárezredet vezette Sziléziába, de útközben meghalt. Fiai, Zsigmond és Péter, mint hadnagyok atyjuk ezredében szolgáltak. Később Zsigmond a reguláris Beleznay-ezredbe került. 1743-ban azonban mellőzték az előléptetésnél. E miatt, amikor a poroszok kilátásba helyezték, hogy alezredessé, sőt ezredessé léptetik elő és egy huszárezred parancsnokságával is megbízzák, századát öccsének adta át, ő maga pedig Frankfurtba ment. Itt, amikor a porosz 7-es vörös huszárok éppen alakulóban voltak, Halász ennek az ezrednek lett a parancsnoka. Hamarosan 32 tisztből és 1076 huszárból álló ezrede volt, amellyel a háborúban oly derekasan verekedett, hogy Nagy Frigyes megdícsérte. 1745-ben, 27 éves korában, Strigaunál elsősorban neki köszönhették győzelmüket a poroszok. Halász ezredével a hátsó arcvonalban állt. A csata megindulásakor azonban, parancs nélkül, hirtelen felkerekedett ezredével és már azt hitték, hogy megszökik. De csakhamar látták, hogy a huszárok megrohanják a szászokat, akiknek ágyúi egy mocsár mögött állottak. Ekkor a huszárok lóról szállottak és így estek neki az ellenséges tűzérségnek. Az ágyúkat el is vették, megfordították és egy-kettőre lőni kezdték az ellenséget. Ez alkalommal a szászok tűzérsége a huszárok zsákmánya lett. 1757-ben Halász, hosszas betegeskedés után, visszatért Bécsbe és ezredesi rendfokozatban alkalmaztatását kérte Mária Teréziától. Kérését azonban nem hallgatták meg, hanem elfogták és Grazban internálták.

Ruesch József tábornok.

Nagy Frigyes harmadik kiváló huszártisztje Ruesch József Tivadar báró tábornok volt. Brassóban született 1709-ben és Jawornitzban halt meg 1769-ben. Az első sziléziai háborúban még a poroszok ellen harcolt mint magyar huszárszázados és főként Olbendorfnál tűnt ki. Mivel úgy érezte, hogy mellőzték, kilépett a császári-királyi hadseregből és porosz szolgálatba állt. Nagy Frigyes a 34 éves kiváló huszártisztet szívesen fogadta és az 1741-ben felállított fekete huszárok parancsnokává nevezte ki. Porosz források kiváló tehetséggel megáldott, éles ítélőképességgel bíró, gyors elhatározású és tapasz-

talt tisztnek emlegetik. Egyedüli hibája indulatossága volt. Roppant testi erejével a legszilajabb lovakat is megfékezte és akarata alá hajlította. Az általa vezetett fekete huszárokat fegyvertényeik révén égig magasztalták. A második sziléziai háborúban, 1745-ben, a hohenfriedbergi csata után Nagy Frigyes a csatatéren átölelte Ruescht és sajátkezűleg akasztotta nyakába a katonai érdemrendet. 1750-ben tábornokká lépett elő, 1753-ban pedig báróvá lett. A keletporoszországi hadjáratban huszárjai bámulatos fegyver-

Nagy Frigyes magyar huszárezredeinek tisztjei.

tényeket hajtottak végre. Zorndorfnál ezredét kétszer vakmerően rohamra vezette és lényegesen elősegítette a poroszok győzelmét. Irígyei azonban befeketítették a nagy király előtt. Amikor huszárjai az oroszok poggyászában kárt tettek, elvesztette a király kegyét. Felmentették állásától és Stettinbe küldték, ahol vizsgálat indult meg ellene. Noha semmi terhelő adat nem merült fel, többé nem került csapata élére, de ezredének továbbra is tulajdonosa maradt. 1762-ben megvált a hadseregtől és mint kisbirtokos fejezte be dicsőséges életét.

Porosz huszárezred-parancsnok volt még Székely Mihály erdélyi származású huszártiszt is, aki 1758-ban tábornokká lépett elő.

A huszártisztek soraiban a következő tősgyökeres magyar nevek fordulnak elő: Diószeghy, Kenessey, Korotnoky, Kőszeghy Zsigmond, Ledeváry, Nagyböszörményi, Simaházy, Szerdahelyi, Szalay kapitányoké, Barbacsy, Huszár, Illosvay, Keresztury, Kovács Mihály, Sárosi, Szalai hadnagyoké, Ghillány János és Elek, Kőszeghy Károly, Révay és Udvarhelyi kornétásoké.

Kőszeghy Ferenc Károly, aki 1761-ben a Kleist-huszároknál szolgált mint kapitány és 1744-től kezdve minden háborúban résztvett, végül a Czetteritz-huszárok ezredese és ezredparancsnoka volt, 1758-ban megkapta a legmagasabb porosz katonai kitüntetést, a Pour le Mérite rendjelet.

NYOLCADIK RÉSZ.

II. JÓZSEF KORA.

(1780—1790.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I. AZ 1788—1790. ÉVI TÖRÖK HÁBORÚ.

II. József császár két hadszíntéren viselt háborút, és pedig 1788—1790 között a Duna mellékén Törökország ellen, azután a Németalföldön, ahol a lakosság fegyveres felkelését kellett leverni.

Az utóbbi rövid lélegzetű volt, csakis kisebb összecsapásokból és rajtaütésekből állott, amelyekben a 33. gyalogezred, a 2., 32. és 37. gyalogezred osztályaiból szervezett gránátos zászlóalj, továbbá az Eszterházy- és a Wurmser-huszárezred egy-egy osztálya vett részt dicséretreméltó módon.

Annál fontosabbak a török háború eseményei.

II. József császár 1787-ben szövetségre lépett Oroszországgal, hogy az 1739-ben elvesztett területeket visszaszerezhesse. Bár Oroszország és Törökország között még ugyanabban az évben kitört a háború, II. József egyelőre vonakodott szövetségese oldalán fegyveresen fellépni és csak 1788 február 2-án üzent hadat, akkor, amikor a porta az ő békeközvetítését visszautasította.

A mozgósított haderő 245,000 emberből és 900 ágyúból állt; a magyar csapatok az Esterházy- és a Hadik-huszárezredek kivételével valamennyien résztvettek a háborúban.

A magyar csapatok fegyvertényei párját ritkító nagy számot értek el ebben a hadjáratban, amelyben a magyarság ismét szembekerült ősi ellenségével, a törökkel. Vitézségben nemes versenyre kelt a gyalogság a lovassággal, a huszárezredek pedig egymással. A nagy elszántsággal végre-

Foto Máté.

Magyar huszár díszben,
a XVIII. század második felében.

hajtott támadások és rohamok voltak döntő körülményei annak, hogy az esetek többségében a magyar csapatok igen nagy túlerőkkel szemben is győzedelmeskedtek.

Lascy tábornagy, a Dnyepertől az Adriai-tengerig, hosszú vonalban helyezte el a haderőt, amely ilyenformán mindenütt gyenge volt. Hat különálló, egymástól független hadtest működött, még pedig Horvátországban, Szlavóniában, Zimony vidékén, a Bánságban, Erdélyben, végül Galíciában és Bukovinában. Mindegyik hadtestnek voltak magyar csapatai.

A Délmagyarországon gyülekezett főerő mindenekelőtt Belgrádot kívánta elfoglalni, s ezután a horvát és szlavón hadtesteknek Boszniába, a galíciai, erdélyi és bánsági hadtesteknek pedig, az oroszokkal összhangzásban, Viddin felé kellett volna előnyomulniok.

A hosszú arcvonalon éveken át szétszórtan harcoló magyar csapatoknál természetesen oly sok összecsapás, ütközet és csata volt, hogy azoknak aprólékos felsorolására és leírására nem terjeszkedhetünk ki, hanem csak a kimagaslóbb fegyvertényeket említjük meg. De nyomatékosan rá kell mutatnunk arra, hogy a magyar huszárságnak az átlagon messze felülemelkedő merész szereplése a Moldvában ment végbe, ahol a tündöklő fegyvertényeknek egész sora állapítható meg. A magyar csapatoknak a hadjáratban tanusított kiválóságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 26 magyar származású tiszt kapta meg a Mária Terézia-rendet és hogy a legénység között négyszáznál több vitézségi érmet osztottak szét.

A horvátországi hadtestnél a magyar csapatok közül a 2. és a 33. gyalogezredek egy-egy zászlóalja, továbbá a Graeven-huszárezred két osztálya harcolt.

A 2. gyalogezredbeli zászlóaljat augusztus 9-én, Begovcsan mellett, 3000 török lovas fogta körül. A zászlóalj közvetlen közelbe engedte a támadókat és össztüzekkel szórta szét. Mihinovacnál az egyik elfoglalt ellenséges erődöt a zászlóalj 200 embere 7000 török ismételt rohamával szemben megtartotta; másik két százada az ostromlókat oldaltámadással megfutamította.

Novi ostrománál a zászlóalj 120 önként jelentkező embere létra nélkül megmászta a falakat; a többiek az ostromot fedezték és 6000 török támadását verték vissza. A csapatot Ocskay József alezredes vezette, aki a rohamnál a törökök öldöklő tűze ellenére elsőnek lépett a várfalakra. De a törökök a bástyát nem engedték át egykönnyen s visszavételére rohamot intéztek Ocskay és derék katonái ellen. E roham azonban már elkésett, mert Ocskay a legnagyobb gyorsasággal földhányásokat rögtönöztetett, sőt köteleken ágyút is vontatott fel s így a bástyát megtartotta, ami a vár bevételének főtényezőjévé vált.

A szlavónországi hadtestnél a magyar csapatok közül a 32., 39. és 52. gyalogezredek egy-egy zászlóalja volt.

A 32. ezredbeli zászlóalj Gradisca bevételénél, az 52. ezredbeli zászlóalj pedig Berbir ostrománál harcolt. Az utóbbi helyen volt a 39. ezredbeli zászlóalj is, amelynek félszázada csónakon átkelt a Száván s a vihar által elsodort hídrészeket súlyos harcban visszavette az ellenségtől.

A fősereg, amely Zimonynál gyülekezett, Belgrádot fenyegette. Április 18-án a csapatok egy része átkelt a Száván és Sabácot ostromolni kezdte,

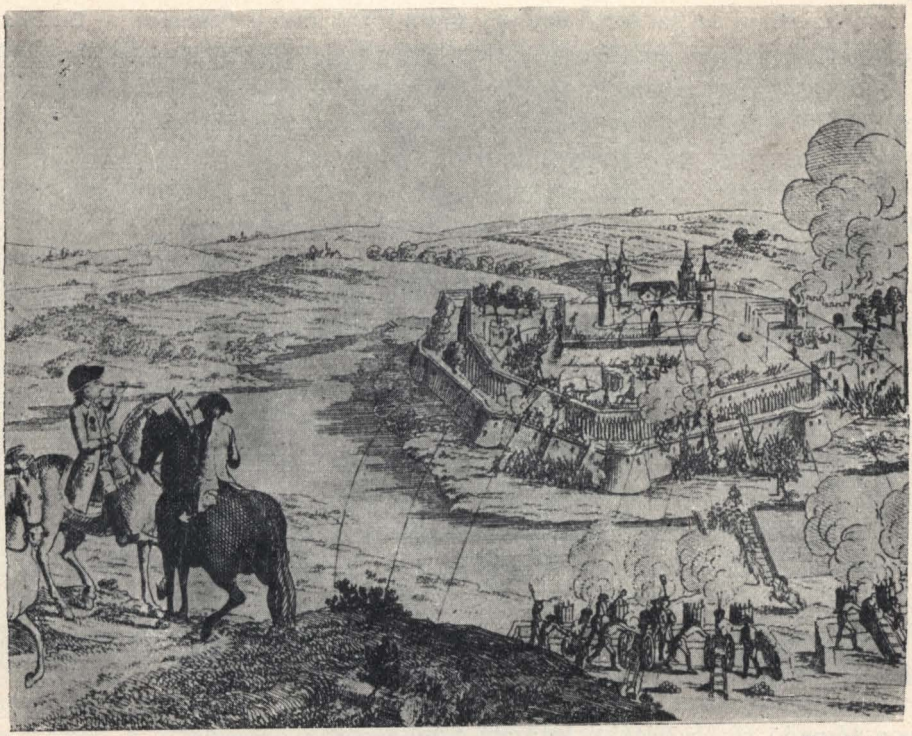

Foto Máté

Sabác ostroma (1788).

majd április 24-én rohammal bevette. De június havában, amikor több irányból erős török seregek indultak Belgrád felé, az osztrák csapatok belátták, hogy a támadó hadműveletek török földön kilátástalanok, tehát visszatértek a balpartra.

A nyár nagyrésze tétlenségben telt el; a nyári hőség, a hiányos élelmezés, a rossz ívóvíz és a környékbeli mocsarak kigőzölgései következtében ragályok pusztítottak. A háború első 10 hónapja alatt az egész osztrák sereg betegeinek száma 172,000, a halottaké pedig 33,000 emberre szökött fel.

Augusztus elején a főseregtől 40,000 főnyi segítség sietett a bánsági hadtest támogatására és Karánsebesig jutott, ahonnan azonban a törökök

Lugosig visszanyomták. A visszavonulás alatt különösen a lovasságnak kellett több utóvédharcot vívnia. A csapatok visszatértek Zimony vidékére és november havában téli szállásokba vonultak. A törökökkel egyelőre fegyverszünetet kötöttek.

A fősereg kötelékébe tartozott a 2., 19., 32., 33., 34., 39. és 52. gyalogezred, mind a négy magyar gránátos zászlóalj, a Graeven-huszárezred három osztálya és a Wurmser-huszárezred.

A 2., 34. és 39., de különösen a gróf Sztáray Antal ezredes által vezetett 33. ezred Sabac bevételénél tűnt ki.

A 32., majd az 52. ezred egy-egy századának már a tavaszon, a Bezania-töltésnél, nehéz harca volt a túlnyomó ellenséggel. A 32. ezredbeli századot a Wurmser-huszárok egyik százada mentette meg azzal, hogy szétverte a 800 főnyi török hadat. A 32-eknél Simonyi főhadnagy soronkívül előlépett, a legénység pedig 100 aranyat kapott a császártól.

Gradistjenél a 19. gyalogezred egyik osztaga a portyázásra áthajózott törököket meglepte, szétverte és hajóik egy részét elvette.

A lugosi visszavonulásnál a 34. és a 39. ezredek osztagai vívtak sikeres utóvédharcokat. A 39. ezred egyik osztálya a Szlatina mellett vívott harcban tűnt ki, másik osztálya pedig a törököknek Karánsebesről történt kiűzésében vett részt.

A Graeven-huszárok egyik járőre a nyár folyamán török lovassággal találkozott. Gáspár huszár előreugratott és jelekkel párviadalra hívta az ellenséget. Páncélba öltözött óriás termetű török vágtatott oda és huzamos küzdelem után markolatban kettévágta a huszár kardját, aki mellen ragadta ellenfelét, mire mindketten lezuhantak a lóról. A földön tovább folyt a dulakodás, míg végre Gáspárnak sikerült az ellenfelet saját handzsárjával szívenszúrni. A derék huszárt bemutatták II. József császárnak, aki az éppen akkor alapított arany vitézségi éremmel legelsőnek tüntette ki, azonkívül még 24 arannyal is megjutalmazta.

A nyár folyamán, a Bezania-töltésnél, a Wurmser-huszárok egyik szakasza 4000 támadó török hátába intézett támadással megmentette a veszélyben forgó csapatokat. Németbogsánnál három szakasz Wurmser-huszár 400 főnyi török lovasságot szórt szét, Tomasovacnál pedig az egyik osztály 600 főnyi lovasságot vert le.

A németbogsáni ütközetnek igen érdekes részletei vannak. Itt ugyanis 400 spahiból álló török portyázó csapat tört be. Ennek megfigyelésére Buday Ignác főhadnagyot küldték ki félszázad huszárral. Mivel azonban az ezred parancsnoka aggódott az aránylag kicsiny csapat sorsa miatt, Zay báró hadnagy vezetése alatt még egy szakaszt küldött utána. Október 3-a hajnalán Buday egy járőrrel kémszemlére indult s csakhamar észrevette, hogy a török lovasság Németbogsán felé közeledik. Gyorsan visszatért, alig 80 lovasból álló kis csapatát négy részre osztotta, s míg az egyiket Bogsán előtt állította fel, a többi hármat az erdőben, amelyen át az út Bogsánra vezet, oly módon

helyezte el, hogy az elvonuló török csapat oldalaiban és hátában egyszerre legyen megtámadható. A törökök, élükön a fényes öltözetű aga, gondtalanul közeledtek, majd meglátva a Bogsán előtt álló huszárokat, nekik vágtattak. E pillanatban tört elő Buday három osztaga az erdőből s a török csapat ilymódon a négyoldali támadás miatt heves küzdelembe jutott. Maga Buday felkereste a kézitusában a török agát s rövid bajvívás után kettéhasította fejét; néhány perc mulva az egész török csapat szét volt verve. Buday az üldözést az aga lován folytatta Mehádia felé, ahová a szétugrasztott törökök

Foto Máté.

Karacsay alezredes benyomul Chotym várába.

menekültek. 97 halott és sebesült feküdt a harctéren, majdnem ennyi volt az elfogottak száma; a lovak közül 49 esett zsákmányul; a török csapat vörös zászlaja szintén huszárjaink kezére jutott. A huszárok 20 halottat és sebesültet veszítettek.

Az eset a császár figyelmét is felkeltette, az ezredtulajdonos, Wurmser lovassági tábornok pedig a következő levelet intézte Budayhoz:

«Mélyen s különösen tisztelt Főhadnagy Úr! Ön október 3-án az ellenség előtt oly magatartást tanusított, amely méltó a nemzethez, amelyből származik, amelynek szolgál s amely a török félholdnak minden időben félelmes volt. Fogadja benső köszönetemet, kedves Buday! Személyesen még nem ismerem Önt, de remélem, rövid időn megismerem. Addig is fogadja atyai

jóindulatom nyilvánítását. A legteljesebb tisztelettel maradok, Prága, 1788 október 21-én őszinte híve Wurmser lovassági tábornok.»

A bánsági hadtest hadműveleteinek eredménye kisebb vállalkozásokon és járőrharcokon kívül csak Ó-Orsova elfoglalása volt. Augusztus elején a törökök nagy erővel beütöttek a Bánságba s Orsovát is visszafoglalták. A hadtestnek szintén vissza kellett vonulnia s csak akkor nyomulhatott ismét régi állásaiba, amikor a török sereg szeptember végén a bánsági területeket kiürítette. A téli hónapokra az ellenféllel fegyverszünetet kötöttek.

Ennek a hadtestnek csak egy magyar ezrede volt, a 37. gyalogezred, amelynek 3-ik zászlóalja a Cserna-folyón való átkelés alkalmával és a visszavonulás folyamán igen jól tartotta magát, de igen sokat is vesztett a török spahik támadásai következtében.

Az erdélyi hadtest a határszorosokra intézett török támadásokat már a háború elején visszaverte, sőt Oláhország egy részét is megszállta. Az ellenség ismételt próbálkozásai miatt ezen a hadszíntéren állandóan voltak kisebb harcok.

A hadtest csapatai közt volt a 31. és az 51. gyalogezred, azonkívül a 19. és a 34. ezredeknek, továbbá az 1. székely határőrgyalogezrednek egy-egy zászlóalja, a 2. székely határőrgyalogezred, a Toscana-huszárezred és a székely határőrhuszárezred fele.

A Vulkán-szorosban a 19., a Törcsvári-szorosban a 31. és 51., az Ojtoz-szorosban az 51. gyalog és az 1. székely határőr-, Grosestinél, Valje Mulierinél és Rimniknél az 51. gyalog-, a Sinaia-kolostornál, valamint a Bodza-szorosban a 2. székely határőrezred osztagainak volt eredményes harcuk.

A szorosok védelmezésében kifejlődött heves és súlyos harcoknak igen szép példája a sinajai kolostor védelmezése.

A szorosokat a törökök zsoldjában álló Mavrojeni herceg vegyes elemekből összeválogatott csapatai támadták. Ez a katonaság 3000 arnautából és mintegy 8000 ázsiai török harcosból állt. Ezek a katonák csupán kétszersültet kaptak fizetségül. Vakmerőségük és dühödt támadásuk rúgója egyedül az volt, hogy csengő pénzzel jutalmazták őket minden ellenséges emberfejért és fogolyért; a zsákmány is az övék volt. Ha támadni készültek, négy napra való kétszersülttel látták el magukat. Ellenségüket igyekeztek minden oldalról bekeríteni. Minden akadályt legyőztek; a legmagasabb hegyet, a legmeredekebb sziklát is megmászták mászóvasaikkal. Kisebb csoportokra osztottan egetverő kiáltással támadtak, emellett ügyesen kihasználták a terepet s oltalmat kerestek a fák, bokrok és egyéb födözékek mögött. Ez volt az oka, hogy az ágyúk kevés kárt tettek bennük. Minden harcos arra törekedett, hogy ellenfelét lefejezze. Ha valakit elesni láttak, szinte vakon felé rohantak és fejét vették. Aki ezt a zsákmányt megszerezte, menten abbahagyta a harcot, nem törődött az ütközet további kimenetelével, hanem hátrasietett, hogy

biztonságba hozza zsákmányát és önmagát. Ha visszaverték őket, előre meghatározott helyen gyülekeztek, de nem sokáig álltak tétlenül, hanem más helyen próbáltak szerencsét.

Ezzel a kegyetlen ellenséggel kellett megküzdenie a 2. székely határőrezred 300 gyalogosból és egy ágyúból alakított különítményének, amelyet Rauber báró százados vezetett.

A kolostor a Prahova-patak jobbpartján, hegyoldalháton állt. Négyszögletes kőépületének falain nem voltak ablakok; a szögleteken épített

Foto Máté.

Karacsay alezredes Chotymnál elfogja a törökök eleségvonatát.

tornyok lőrésekkel bírtak az oldalfalak pásztázására. A tetőzet fából volt. Az északnak nyíló bejárat előtt cölöpökkel bekerített gazdasági udvar terült el; a kaput búvótorlasszal zárták el.

Rauber századait a kolostor mögötti magaslatra, az ágyút ellenben a kolostor déli homlokzata előtt állította fel. A különítmény biztosítására szolgáló és 50 főből álló tábori őrség a kolostortól délre 3000 lépésnyire állt fel úgy, hogy az utat és a völgyet fatorlasszal elzárta, e mögé pedig mellvéddel bíró sáncot ásott. A törökök támadásának hírére az őrséget 50 emberrel megerősítették.

Március 24-én mintegy 1500 lovasból és 800 gyalogosból álló török csapat

támadta meg a tábori örsöt, a székelyek azonban vitézül védekeztek. Erre a támadók a Prahova jobbpartjára keltek át és az erdő oltalma alatt oldalába kerültek a mieinknek és roppant nagy erejükkel ki is verték őket a sáncból. A kis csapat az erdőn át a kolostor felé húzódott vissza. A tábori örs parancsnoka, többed magával, a törökök fogságába esett. Bár Rauber 100 katonát segítségül küldött, ezek már későn érkeztek ; miután megverték őket, az erdőn át ugyancsak a kolostor mögötti magaslatra akartak visszahúzódni. Azonban nem érhették el céljukat, mert az ellenség utánuk nyomult, letérítette és elvágta őket a kolostorhoz vezető úttól.

Most a törökök az erdővel borított hegyoldalhátak mögött rendbeszedték osztályaikat, azután megtámadták Raubernek a kolostor körüli magaslaton álló csapatát. Ezt is vereség érte és a kolostorba menekült. Az ágyút megmentették és a gazdasági udvarba vontatták.

Élet-halálharc kerekedett ezután a kisded magyar csapat és a nálánál tízszerte nagyobb ellenség között. A törökök körülfogták az épületet, amely valóságos pokollá vált a védők számára, amennyiben a támadók hosszú dorongokra kötött tűzcsóvákkal felgyujtották nemcsak a gazdasági udvar cölöpzetét, hanem a kolostor tetőzetét is. Az önmagában bízó csapat azonban nem esett kétségbe, nem mentette meg életét szégyen árán, hanem még négy órán át kitartott és védekezett, bár a kolostor tetőzete teljesen leégett, a bedőlt harangtorony az udvarra zuhant és a csapat víz hiányában attól is tarthatott, hogy a pusztító elem maga alá temeti.

Délután 5 óra körül kifogyott az ellenség lövőszere, mire abbahagyta az ostromot és visszavonult Comarnico felé.

A hét órán át tartó küzdelemben elesett vagy az ellenség fogságába került 1 főhadnagy, 1 tizedes és 26 határőr ; megsebesült Neidel másodkapitány és 33 ember. A törökök közül a csatatéren maradt holtan 1 binbasi, 1 aga és több mint 400 martalóc.

Mayersheimb ezredes, az ezred parancsnoka, Brassóban 1788 március 30-án kelt jelentésében ezt írta : «Tekintettel az ellenség rendkívüli nagy számára, a legénység magatartása és hősiessége dícséretreméltó ; hízelgés nélkül mondhatom, hogy a székelyek nagyon bátran harcoltak!»

A Vöröstorony-szorosban a Toscana-huszárok portyázói több diadalt arattak, többek között Porcenjnél, Pripornál és Valje Mulierinél. Braha falunál 30 huszár háromannyi törököt vert szét.

A székely határőrhuszárok két százada egy alkalommal az előörsöket körülzáró túlerős ellenséget széjjelszórta, majd Tortusa falunál szintén megfutamított túlerős török csapatot. Kisebb osztagok Vajdeninél, a Vulkán- és a Bodza-szorosokban, valamint Bulka mellett harcoltak eredménnyel.

A galíciai és moldvai hadtest a Dnyeper vidékén március folyamán Moldva felé előnyomult. Áprilisban sikerült Jassy várost elfoglalni, de júliusban, mivel erős török sereg közeledett, ki kellett üríteni, majd augusztusban Splényi

altábornagy, a Belecestienél aratott győzelem után, ismét elfoglalta. Chotym vára már májusban ostrom alá került, de csak szeptember végén, az orosz segítség megérkezése után esett el. Kisebb-nagyobb ütközetek voltak Larga mellett, Batusannál, Foksaninál, Belecestienél, Botosaninál, Vasluinál, Buchotinnál, Rukszinnál, Piatranál, Bakeunál, Adjudnál és másutt.

Ebbe a hadtestbe tartozott az 1. székely határőr-gyalogezred egyik zászlóalja, a Császár-, az Erdődy- és a Barco-huszárezred, valamint a székely határőr-huszárezred fele is.

Foto Máté.

Fábry huszárezredes elfoglalja Botosanit.

Az 1. székely határőrezred zászlóalja, néhány század székely huszárral és 500 toborzott lovassal már a háború elején betört Moldvába, elfoglalta Okna várost, azonkívül Piatranál és Bakeunál nagy zsákmányt ejtett.

A Császár-huszárok egyik százada, portyázás közben, a Chotym erődeit védő ellenség hátában a városba hatolt, ahol sok törököt levágott és nagy zsákmányra tett szert.

Az Erdődy-huszárezred, Fábry ezredes vezetése alatt, a főerők bevonulása előtt önálló küzdelmet folytatott. Így amikor március 21-én kémek útján megtudták, hogy 600 janicsár és 500 spáhi nagyobb gabonaszállítmányt kísér Botosaniból Chotymbe, Fábry elhatározta, hogy megtámadja. Készenlétbe helyezte a Dorogoe körüli huszár- és gyalogcsapatokat és másnap

megindult. Az elővédet, amely 1 huszárszázadból és 50 gyalogosból állt, Szörényi százados vezette. Utána következett a főcsapat Révay őrnagy vezetése alatt, amely 3 lovas-, 4 gyalogszázadból és 2 ágyúból állt. Az utóvédet 1 lovasszázad alkotta. Dél felé az elővéd a Sicna mocsaras völgyében ellenséges lovasságra bukkant. Szörényi nyomban megrohanta és bár makacs ellenállásra talált, mindaddig kihúzta a küzdelmet, míg a főcsapat be nem érkezett. Ezután a harc nem sokáig tartott, mert a törökök Jassy felé elmenekültek és veszni hagyták a Chotymnak szánt 3000 mázsányi gabonát.

Április havában Ibrahim Nazir pasa a Mitok folyónál, Sipote mellett táborozott. Fábry ezredes négy lovas- és négy gyalogszázaddal ellene indult és április 18-án a Larga melletti kocsmánál rá is talált az ellenségre. Az út szorost alkotott, amennyiben a két tó között húzódó magas töltésen vezetett, fölötte kisebb emelkedések voltak, amelyeket gyalog csapatok szálltak meg, a bejáratot pedig három ágyú védte. Amikor Nazir pasa csapatunkat észrevette, 300 tatár lovast küldött elébe, akik vad rivalgással rárontottak a harcra készen álló huszárokra. A gyalogszázadok négyszögeket alakítottak, ezek térközein és a szárnyak mögött pedig huszárok voltak. A tatárok közeledésére két század huszár oldalba kapta az ellenséget és hamarosan visszaverte. Ekkor mintegy 500 spáhi tört elő és a tatárokkal együtt megrohanta csapatainkat. Az összeütközés heves volt, de nem sokáig tartott. Huszárok és gyalogosok vállvetve pusztították a törököket, akiknek nagy részét levágták, a többit pedig a tavakba és a mocsarakba szorították. Ibrahim Nazir megmaradt csapataival Jassyba menekült, de a város előtti táborát a huszárok még az este, magát Jassyt pedig, Moldva fővárosát, április 19-én reggel elfoglalták. A Larga melletti harcban két török zászló és három ágyú került a huszárok kezére.

Ugyanezen a napon az ezrednek Szörényi százados által vezetett százada szintén nevezetes dolgot művelt. A századot ugyanis kiküldték a Jassyból megszökött Ypsilanti herceg moldvai fejedelem üldözésére. El is érte a herceget, Jassytól nehány mérföldnyire. A huszárok megrohanták a menekülőket, a herceg kíséretét szétszórták, őt magát pedig udvari népével együtt elfogták. E pillanatban a kíséretben lévő török meghatalmazott, Diván effendi, pisztolyt rántott elő, hogy Ypsilanti herceget lelőjje és így a huszárokat a drága zsákmánytól megfossza. De gyorsabb volt Szörényi kardja s a következő pillanatban Diván effendi holtan hevert a földön. Ypsilanti herceget Szarvassy százados kísérte 60 huszárral Szucsavára, ahonnan azután Csernovicba továbbították.

Maga Elmpt orosz tábornok igazolta, hogy Piacsek kapitány a Prut-folyó mellett elősegítette azt a győzelmet, amelyben 7000-nél több törököt vertek meg. Képíró őrnagy pedig ezredmagával Belecestienél 7000 főnyi törököt nyolc ízben visszavert és amikor az ellenség kilencedszer is előtört és a székely gyalogság is beavatkozott a harcba, huszárjaival az ellenség

hátába tört és megfutamította. Az ellenség vesztesége 700 halott, 28 fogoly és három zászló volt.

Az említetteken kívül kitűnt az ezred harcaiban Kosztolányi alezredes, Nováki őrnagy, Kálmány és Rakovszky kapitány, Palugyay, Kótsi és Szabó hadnagy.

Az erdélyi határok közelében, Boyana-Losynál, 40 gyalogosból álló kis csoportot 1500 török támadott meg. A Barco-huszárezrednek éppen arra lovagló két tisztje 11 huszárral segítségére sietett, a szétfutott gyalogosokat

Foto Máté.

Fábry ezredes elfoglalja Jassyt.

összeszedte és több mint három órahosszat minden támadást visszavert. Fejér káplár, hat Barco-huszárral, járőrből visszajövet, most a törökök hátába rohamot intézett s a kis csoportnak sikerült magát átvágnia, sőt fegyvereket és lovakat is zsákmányolt.

1789.

A Szerémségben és a Bánságban levő haderőknek, mint említettük, a tél és a tavasz folyamán fegyverszünetük volt, a többi hadtesteknél pedig csak kisebb vállalkozások és portyázások folytak.

Az év tavaszán a törökök igen nagy erőt vontak a harctérre s már júniusban megkezdődtek a harcok a császári sereg balszárnyán, a Moldvában álló hadtestnél.

A moldvai hadtestnél Coburg herceg tábornagy volt a császáriak vezére; balszárnyához orosz sereg csatlakozott. Coburg június elején benyomult Oláhországba, az oroszokkal egyesült s augusztus 1-én Foksaninál legyőzte a török hadügyminiszter seregét; majd szeptember 22-én, Martinestienél, a nagyvezir vezette háromszorosan erősebb zömöt is leverte, novemberben pedig megszállta Bukarestet.

A nagyobb hadműveleteket már a tavasz folyamán kisebb ütközetek előzték meg. Foksaninál, május 20-án, az 1. székely határőrezred néhány százada és egy század székely huszár jóval erősebb török csapatot vert szét. Különösen a huszároké volt az érdem. Biró János sebesült huszárt néhány török ki akarta fosztani, de amíg csizmáját lehúzták, addig a földretepert Biró felkapta karabélyát, az egyik törököt lelőtte, a többi pedig elfutott.

A Császár-huszárezred négy százada Rimnik és Martinestie között 4000 lovasból és három ágyúból álló török sereget egészen szétvert. Néhány nap mulva Martinestienél ismét nagyon kitűnt az ezred.

Az Erdődy-huszárok 2. százada, két század gyalogossal és két ágyúval, június végén Hirleu mellett a rajtukütött 3000 török lovast szétverte. Az ezred öt huszárjából álló járőr egy alkalommal az őt körülzáró nagy tömeg török közül veszteség nélkül kivágta magát.

Putnánál, június 30-án, 3000 török lovas 1500 orosz lovast támadott meg. A Barco-huszárezred egyik osztálya segítségre sietett, a törököket szétverte, majd 50 huszár, üldözés közben, még külön 400 főből álló török csapatot is szétszórt és táborukat felégette. Másnap a huszárok a török gyalogság által védett Samuel-kolostort gyalogrohammal bevették. Az egyik osztálynak még Vale-Sakanál és Vodu-Turkulujnál is volt győzelmes ütközete.

A Foksani mellett augusztus 1-én lefolyt csatában különösen az 1. székely határőrezred, továbbá a Császár- és a Barco-huszárezredek tűntek ki. A Barco-huszárok, nem várva be a közeledő gyalogságot, a török sáncokon át lóháton törtek be az ellenség állásaiba.

Martinestienél a magyar csapatok közül az előbb említett három ezreden kívül még a székely huszárok is résztvettek a csatában. Különösen a Császár- és a székely huszárezredek tűntek ki rohamaikkal.

Az erdélyi határszéleken a tél és a tavasz apróbb előörs- és felderítő csatározásokkal telt el. A tavasz folyamán Ruscsukból küldött erős török hadoszlopoknak a szorosokra intézett valamennyi támadása kudarcba fult. A császári hadtest benyomult Oláhországba s október 7-én és 8-án, Porceni és Vaideni mellett, egy török hadtestet levert, november 13-án pedig elfoglalta Krajovát.

Megelőzőleg kisebb ütközetek voltak Kumanyestnél, Kimpolungnál, Vasluinál és Belecestie mellett.

A tavaszi csatározások folyamán, Kossia mellett, a magaslatokon két oldalról támadó ellenséget a székely huszárok két százada, ágyútűzben végrehajtott rohammal, teljesen szétszórta.

A Bodza-szorosnál a 2. székely határőrezred osztagait a törökök visszanyomták, mire egy székely huszárszázad sietett oda, közbevágott s a törököket, gunyolódásképpen «Allah! Allah!» csatakiáltással, egészen szétverte.

Foto Máté.

Székely gyalogság Vasluinál megszalasztja a török lovasságot.

A 2. székely határőrezred egyik zászlóalja a Törcsvári-szorost védelmezte, egyik századának pedig a Királytetőn volt kisebb győzelmes ütközete.

Június 20-án székely határőrökből és székely huszárokból álló kisebb csoportot 3000 török támadott meg. A tízszeresen erősebb ellenséget azonban sikerült négyórás küzdelemben teljesen visszaverni.

Kumanyestnél két század székely határőr, 90 lövész és egy szakasz székely huszár szintén 3000 török támadását verte vissza.

Ceparinál a 31. és 51. gyalogezredek egy-egy zászlóalja, továbbá két század székely huszár, a sáncokba húzódott 200 török lovast és 300 gyalogost részben megsemmisítette, részben szétszórta. A 31. ezred részeinek ezenkívül

Kineninél és Lotrunál volt hasonló harca. Pripornál a 31. ezred 50 embere, két szakasz székely huszárral, gyalogságból, lovasságból álló és ágyúkkal ellátott többszáz főnyi ellenséget vert vissza.

A Tömösi-szorosban, a Predealnál épített erődben levő három gyalogszázadot 9000 török támadta meg. A székely huszárok egyik kisebb osztagának rohama azonban visszaűzte a támadókat. Később ugyanitt a 31. és 34. gyalogezredek egy-egy zászlóalja és két század székely huszár 3000 török támadását szuronnyal és karddal visszaverte.

A 19. gyalogezred egyik zászlóalja a Vöröstorony-szorosnál, majd Lazu Marenál volt harcban.

Vaslui mellett a székely huszárok egyik százada az ellenség 2000 főből álló jobbszárnyát felborította, ez rendetlenségbe hozta a középhadat is, úgyhogy az egész török hadosztály kénytelen volt visszavonulni.

Belecestienél szintén kitűntek a székely huszárok, akiknek még Valje-Mulierinél, Dialu-Hontilinél és Kimpolungnál voltak kisebb ütközetei. Az egyik század különösen a Sirnea-sáncnál tűnt ki.

A Porceninél és Vajdeninél október 7-én és 8-án lefolyt csatában az 51. gyalogezred és a Toscana-huszárezred különösen kitűnt.

A bánsági hadtestnél a törökök az augusztusban felmondott fegyverszünet után azonnal beütöttek a Bánságba, azonban a császári hadtest Mehádiánál megverte és kiszorította őket ; azután egy hadtestet küldött Bulgáriába, amely november 9-én Gladovot elfoglalta. Október végén Új-Orsova ostrom alá került, azonban az ostrom később egyszerű körülzárolássá változott.

A Mehádia-völgyet csupán maroknyi haddal Vécsey tábornok ritkán tapasztalt ügyességgel védelmezte vitézül verekedő csapataival, majdnem 25,000 főnyi támadó török sereggel szemben. Ez alkalommal a 33. gyalogezred egyik zászlóalja és a 37. gyalogezred, de különösen az Erdődy-huszárezred, nagyon kitűnt. Az Erdődy-huszárok később a Cserna vizénél, majd Negotinnál és a Timok-folyónál is dicsőséget arattak.

A fősereg hadműveletei. Mikor Loudon tábornagy a törökökkel szemben álló összes seregek fölött átvette a fővezérletet, a háború már egységes irányítással folyt. A fővezér azonnal felmondotta a fegyverszünetet, szeptember elején átkelt a Dunán és ostrom alá fogta Belgrádot, amely október 9-én elesett.

Mielőtt azonban a császári sereg Belgrád ostromához átkelt volna a Száván, 6000 janicsár és 3000 spáhi a Zimony melletti úgynevezett «Hadiszigeten» megtámadta az előörsöket, de vereséget szenvedett. Ez alkalommal különösen a Graeven-huszárezred egyik osztálya tűnt ki : oldalba támadta a janicsárokat, akik futásukban magukkal ragadták a török csapatok többi részét is. Amikor pedig a vár ostromához átkelt csapatok nyugtalanítására 800 spáhi kitört a várból, megint a Graeven-huszárok egyik osztálya verte vissza őket. Ezt a

csapatot Fedák Mihály őrnagy vezette. Az őrnagy rohamot vezényelt s az ellenség megfutott. Az egyik század, parancs nélkül, a hídon át is üldözte az ellenséget és abból sokat levágott. A másik századot is elragadta bajtársai tüze utánuk nyomult s együttesen behatoltak a túlsó parton lévő sáncba, ahol,meglepetve látták, hogy nagyon is sok az ellenség. A janicsárok golyózáporral fogadták a huszárokat, akiket sikerült is visszaűzni. A két huszárszázad gyors iramban rohant vissza a szűk hídra, amely a mocsáron át vezetett ; a nagy tolongásban leszorultak a töltésről, sokan a mocsárba fulladtak, vagy

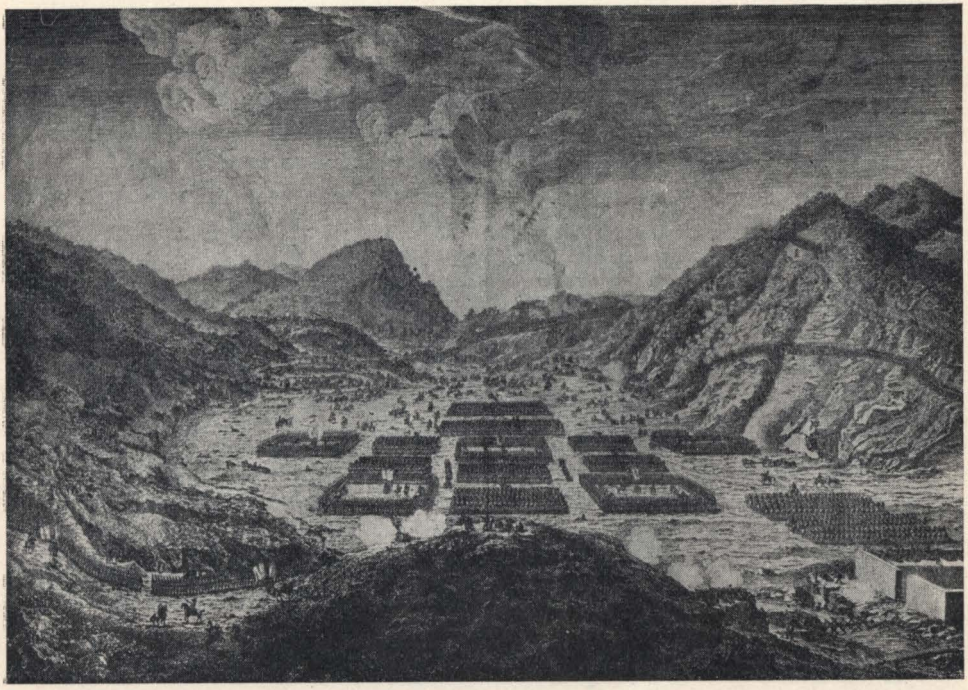

Foto Máté.

A mehádiai csata (1789).

az üldöző törökök fogságába estek. Hiába volt a vezényszó, hiába a gyülekezőre harsogó trombita, mert a huszárok fejvesztetten rohantak s Fedák őrnaggyal csak 10 huszár maradt a hídon. Az őrnagy azonban még ezekkel is védeni akarta a hidat. Ekkor Kozma Dömötör zászlótartó a menekülőkre kiáltott : «Gyávák, gyertek vissza ; én visszamegyek a zászlóval és ott halok meg. Majd örül Loudon apánk, ha őrnagyotok meg zászlótok nélkül kerültök vissza hozzá!» Néhányan követték a hős zászlótartót, mások a futamodókat erőszakkal tartották vissza, majd az egész osztály megemberelte magát : gyülekeztek, az ellenségre vetették magukat, visszaverték a sáncba, ott nagy csomó vágómarhát zsákmányoltak és rendben visszatértek. Az egész

jelenet Loudon fővezér szemei előtt folyt le, aki Fedák őrnagyot és egész osztályát nagyon megdícsérte.

Belgrád bevételében a magyar csapatok legtöbbje részt vett, még pedig a 2., 32., 33., 37. és 39. gyalogezredek teljes egészükben, a 19. és a 34. ezred két-két zászlóaljjal és gránátos századaival, a 31. és az 52. ezred pedig csak a gránátosokkal. A Graeven- és a Wurmser-huszárezredek az ostromló sereg biztosítását látták el, az Erdődy-huszárok azonban részesei voltak a Rácvárosra intézett rohamnak.

A rohamoszlopok élén a 2., 19., 32., 33., 34. gyalogezredek egy-egy osztaga, továbbá az összes gránátos osztályok törtek legelőször a cölöpzetre s az ő küzdelmük tette lehetővé, hogy az ácsok a réseket kiszélesíthették és azokon a rohamoszlopok behatolhattak.

A vár bevétele után Loudon tábornagy, felhasználva a kedvező időjárást, elfoglalta Semendriát és Passarovitzot, majd folytatta az előnyomulást és az év végéig Szerbia és Bosznia nagy része csapatai kezébe került.

Az előnyomulás folyamán a Wurmser-huszárezred félszázada, mint elővéd, Ljesnica közelében, túlnyomó erejű ellenség rajtaütését a törökök igen súlyos veszteségével visszaverte.

A Graeven-huszárezred két osztálya Semendria elfoglalásában vett részt.

A szlavóniai és horvátországi hadtest a hadjáratot július elején Török-Gradiska elfoglalásával nyitotta meg, majd Berbirt is bevette. Az év többi része kisebb török csoportok támadásainak visszaverésével telt el.

Berbir ostromában a 39. gyalogezred, a 19. gyalogezred egyik zászlóalja és a Graeven-huszárezred négy osztálya vett részt.

1790.

A tél beálltával eleinte pihentek a fegyverek, azonban már januárban megkezdődött az ellenségeskedés Krusevácnál, Gladovánál és Negotinnál, valamint Horvátországban Kerstiniánál. Ezeket a harcokat a Timok mellett fegyverszünet követte, amelyet azonban a törökök június végén, a kalafati csata után, felmondtak.

A Morava mellett április 7-én Kalafatnál egy török hadtestet, május 13-án pedig Mogureninél Turnul várának védőőrségét érte vereség; április 17-én Új-Orsova meghódolt; június 2-án megkezdődött Giurgievo ostroma, azonban pár nap mulva a török védőőrség kitörése felmentette. Orosznál és Izlasznál kisebb ütközetekben a császáriak győztek. Végül június 26-án, ismét Kalafatnál, az egyik igen erős és jól elsáncolt török hadtestet érte súlyos vereség.

Közben azonban porosz háború veszélye is fenyegette Ausztriát, és amikor Németalföldön is mozgalmak keletkeztek, a császári hadvezetőség nemcsak

Cseh- és Morvaországban volt kénytelen csapatainak egy részét összevonni, hanem Németalföldre is csapatokat küldött, és pedig a 33. gyalogezredet, a 2., 32. és 37. ezredek osztályaiból alakult gránátos zászlóaljat és a Wurmser-huszárezred egyik osztályát.

A horvát és szlavónországi hadtest május 16-án Liubinánál a törököket visszaverte és elfoglalta Gorize falut, majd június 22-én megkezdte Cetin ostromát. E közben a császári csapatok a vár felmentésére érkezett török hadtestet július 11-én leverték s Cetint július 20-án rohammal bevették.

Foto Máté.

A 10. huszárezred Martinestienél megrohanja a török ágyúkat (1789).

A háború utolsó csatája július 27-én Florentin mellett a törökök teljes vereségével végződött. Szeptemberben fegyverszünetet kötöttek az ellenfelek, majd 1791-ben a szisztovói béke befejezte a háborút.

A nevezetesebb fegyvertények közül a következőket soroljuk fel.

Már az év első napjaiban az 52. gyalogezred egyik zászlóalja az Orsovát állandóan nyugtalanító törököket a Timokig visszaverte.

Április elején a Toscana-huszárok egyik szakasza a Viddinből csónakokon átjött, sokszorosan erősebb janicsár-csapatot megsemmisítette. Flemundenél, júniusban, félszázad Toscana-huszár visszavert néhány száz török lovast, akiknek vezérével Szigeti káplár pisztollyal, majd karddal párviadalra kelt.

Bogdaviniánál, május közepén, 30 Császár-huszár nagyszámú török portyázót vert szét.

Turnulnál 200 Barco-huszár túlnyomó számú gyalogságból és lovasságból álló támadó török csapatot szétvert és egészen a vár erődítményei közé üldözött.

Kalafatnál az 52. gyalogezred egyik zászlóalja az ellenség balszárnyát a Dunába szorította. A Toscana-huszárezred az erődítmények árkain és mellvédein keresztül az ellenség állásaiba ugratott s 2000 törököt levágott. Az Erdődy-huszárezred pedig az ellenséges jobbszárnyat kergette a Dunába.

Izlasznál a 39. gyalogezred egyik zászlóalja tűnt ki.

A 37. gyalogezred, továbbá az 52. ezred egyik zászlóalja Orsova ostromában, a 2. gyalogezred pedig Cetin bevételében vett részt.

Florentinnél a magyar csapatok közül az 52. gyalogezred és az Erdődy-huszárezred fele harcolt.

A Császár-huszároknak Oláhországban volt néhány kisebb ütközetük, a Vécsey-huszárezred Szerbiában portyázott, a Barco- és a székely-huszárok pedig Giurgievo ostromában vettek részt.

II. A VITÉZSÉGI ÉREM.

A volt császári-királyi hadseregben megnyilvánult magyar vitézség mellett a legénység számára rendszeresített «vitézségi érem» számadatai is érdekesen és döntően tanúskodnak.

Az állandó hadseregben a legénység kiváló vitézi cselekedeteit a XVIII. század végéig előléptetéssel vagy néhány arannyal jutalmazták. II. József császár a török háború folyamán, 1789 júliusában, erre a célra megalapította a vitézségi érmet, még pedig kezdetben csakis az aranyat; majd néhány hó mulva két fokozatra osztotta: aranyra és ezüstre. Ezt a kitüntetési jelet 1809-ig «érdempénz»-nek hívták s csak ettől az időtől volt a neve «vitézségi érem».

Később, az 1848. év derekán, V. Ferdinánd császár és király, a vitézségi éremhez a harmadik fokozatot, a II. osztályú ezüstöt létesítette; végül a világháború folyamán a negyedik fokozattal, a bronzzal is kibővítették.

A mult század közepéig, 1849 nyaráig, a katona csak egy vitézségi érmet viselhetett, vagyis ha valakinek például az ezüstérme már megvolt s később, újabb hőstettéért, az aranyéremmel is kitüntették, akkor az ezüst vitézségi érmet be kellett szolgáltatnia. I. Ferenc József császár és király, az említett időpontban, ezt a szabályt megváltoztatta s ezentúl a korábban adományozott kisebb osztályú vitézségi érmeket is lehetett viselni a magasabb fokozatú éremmel együtt.

A világháború állandó harcai közben sok alkalom nyílt, hogy a katona újabb és újabb vitézi tetteivel ismételten méltóvá váljék a kitüntetésre. Az ismételt jutalmazás módjának kérdését úgy oldották meg, hogy a vitézségi érem szalagján keskeny arany-, ezüst-, illetőleg bronzpántokkal fejezték

ki, hogy a katona azt a kitüntetést már másod-, harmad- vagy negyedízben érdemelte ki.

A vitézségi érmet a korábbi háborúkban meglehetősen szűkmarkúan osztogatták s valóban csakis kiváló hőstettekért ítélték oda, mert a vitézséget, úgy, mint azelőtt, továbbra is nagyobbrészt előléptetéssel vagy kisebb pénzösszeggel jutalmazták. Például az 1809. évi háborúban, bár az egykorú iratok

Foto Máté.

A magyar insurrectió egyik huszárja az olasz hadszíntéren egy francia vértessel elegyedett harcba és amikor többször megsebesítette, a francia így kiáltott fel: «Grâce, grâce!» (Kegyelem, kegyelem!) Az insurgens azonban, aki nem tudott franciául, de latinul igen, a harc hevében, e szavak kíséretében vágta le ellenfelét: «Non cras, sed hodie moriemini!» (Nem holnap, hanem ma haltok meg!)

is megállapítják, hogy a 2. magyar gyalogezred hat csatában kitűnt vitézségével, a legénység az egész hadjárat alatt mégsem kapott egyetlenegy vitézségi érmet sem. S ehhez hasonló eset nem egy található a hadtörténelemben.

Az alább következő adatok részletesen felsorolják mindazokat a vitézségi érmeket, amelyeket a magyarhonos legénységből álló sorhadbeli gyalog-

és huszárcsapattestek, valamint a határőrcsapatok közül az erdélyi, tehát jórészben szintén magyar anyanyelvű legénységből szervezett (1851-től mint 5., 6., 46. és 50. sorgyalog és a 11. huszár) ezredek, a vitézségi érem alapításától a világháború kitöréséig, vagyis az 1789-től 1914-ig lefolyt háborúkban kaptak.

A Horvát- és Szlavónországokból származó csapattestekre nem terjeszkedünk ki, mert bár a Magyar Szent Korona országainak fiaiból álltak, ezek mégsem sorolhatók a magyar katonák közé, mert egyrészt érzelmeikben nem forrtak össze a magyarsággal, másrészt mert nemzeti különállóságuk teljes egészében mindig megvolt. A Magyarország egyéb nemzetiséglakta területeiről származó ezredeket azonban számításba kellett vennünk, mert azoknak legénysége között mindig volt bizonyos számú magyar; azonkívül az idegen eredetű lakosság jórészben el is magyarosodott vagy érzelmeiben hűséget tanúsított hazája iránt.

Azokról az ezredekről, amelyeket a mult évszázad utolsó háborúja, vagyis 1882 után állítottak fel, természetesen nem kell megemlékeznünk, mert nem vettek részt hadjáratban s így vitézségi érmeik sem lehettek. Az egyes ezredeknél a vitézségi érmeket természetesen csak attól az időponttól vehetjük tekintetbe, amióta az ezred Magyarországból kapta legénységét. A mult évszázad közepétől ugyanis több olyan csapattestet szerveztek át magyar ezreddé, amelyek számára addig az osztrák császárság tartományaiból szedtek katonát.

A tűzér és a műszaki alakulások hasonló adatait figyelmen kívül kell hagynunk. Ezeknek a fegyvernemeknek ugyanis a mult század közepéig csakis Ausztria területéről származó legénységük volt s csak kivételesen akadt soraikban egy-egy magyarhonos, de az is inkább német anyanyelvű, iparos mesterségű ujonc.

A mult század derekától azonban már a tűzér és a műszaki csapatokhoz is soroztak Magyarországból, de kizárólag magyarhonos legénységből álló ilyen csapattestek tulajdonképpen csak 1871-től voltak. Ellenben akkor is vegyesen szolgáltak e csapatok kötelékében magyarok, horvátok és a Magyar Szent Korona területéről származó más nemzetiségű katonák, s csak 1883-tól szabályozták a legénység kiegészítését úgy, hogy most már éppen úgy lehetett például magyar tűzérezredről beszélni, mint addig csakis a gyalogságnál és a huszároknál. Az 1883 óta letelt évtizedek alatt pedig, a világháború kitöréséig nem volt háború, tehát vitézségi érem adományozására sem nyílt alkalom.

A tűzércsapatokat a mult évszázad közepének háborúiban különben sem ezredenkint, hanem ütegenkint osztották be a dandárokhoz, hadosztályokhoz és egyéb felsőbb kötelékekhez. Ha az illető ütegben esetleg magyar származású katona kapott is vitézségi érmet, a hivatalos kimutatások nem tettek különbséget a vitézségi éremmel kitüntetett hősök nemzetisége között, hanem csak azt jegyezték fel, hogy ennek vagy amannak a tűzéralakulatnak hány katonája

lett méltóvá erre a kitüntetésre. Az egyes ütegek adatainak felhasználásával azután az egész tűzérfegyvernem vitézségi érmeit összegezték s ilyenformán még azt sem tüntették fel, hogy a végösszegből melyik tűzérezredet hány vitézségi érem illeti.

A tűzér és a műszaki alakulások legénysége részére 1789-től 1914-ig adományozott valamennyi vitézségi érem közül tehát egyénenkinti kutatás nélkül majdnem lehetetlen megállapítani a magyar vonatkozásúakat.

Nagy Győző, a cs. és kir. 51. gyalogezred őrmestere, aki a königgrätzi csatában az ezred zászlaját hősies küzdelem árán megmentette és ezért az arany vitézségi érmet kapta. Ötven évig ténylegesen szolgált.

Nem is döntő azonban, hogy a tűzér és a műszaki legénység vitézségi érmeit is külön felsoroljuk. A mult évszázadban és a XVIII. század végén lezajlott háborúkban ezeknek a fegyvernemeknek még nem volt olyan fontos szerepük, mint a gyalogságnak és a lovasságnak, s az egyéni vitézi hőstettekre elsősorban a lovas és a gyalogos katona számára nyílt alkalom. Az utóbbiak vitézségét jutalmazó kitüntetések tehát önmagukban is híven tükrözik vissza azt a hősiességet, amelyet a régi hadsereg magyar katonái a világháború előtt lefolyt időkben a harcmezőn tanúsítottak.

A magyar legénységből álló gyalog- és lovascsapatok katonái 1789-től 1914-ig a következő vitézségi érmeket kapták:

Fegyvernem	1789-1790		1792-1801		1805		1809		1812-1815		1848-1849			1859			1864			1866			1869			1878			1882			Összesen		
	arany	ezüst	arany	ezüst	arany	ezüst	arany	ezüst	arany	ezüst	arany	I. oszt. ezüst	II. oszt. ezüst	arany	I. oszt. ezüst	II. oszt. ezüst	arany	I. oszt. ezüst	II. oszt. ezüst	arany	I. oszt. ezüst	II. oszt. ezüst	arany	I. oszt. ezüst	II. oszt. ezüst	arany	I. oszt. ezüst	II. oszt. ezüst	arany	I. oszt. ezüst	II. oszt. ezüst	arany	I. oszt. ezüst	II. oszt. ezüst
Gyalog-ezredek	5	122	65	510	5	22	15	123	32	165	35	172	315	21	171	528	3	11	50	28	341	1193	2	22	69	10	99	431	1	13	91	222	1771	2677
	127		575		27		138		197		522			720			64			1562			93			540			105			4670		
Gránátos zászlóaljak	—	15	18	211			2	13	—	—	—	—	—																			20	239	—
	15		229				15		—		—																					259		
Könnyű zászlóaljak			2	11																												2	11	—
			13																													13		
Vadász zászlóaljak											—	1	8	2	8	28	—	—	—	1	5	40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	14	76
											9			38			—			46			—			—			—			93		
Huszár-ezredek	20	262	133	963	17	74	34	154	52	237	8	50	60	16	54	107	—	6	17	12	85	249	—	—	—	—	18	38	—	—	—	292	1903	471
	282		1096		91		188		289		118			177			23			346			—			56			—			2666		
Összesen:	25	399	218	1795	22	96	51	290	84	402	43	223	383	39	233	663	3	17	67	41	431	1482	2	22	69	10	117	469	1	13	91	539	3938	3224
	424		1913		118		341		486		649			935			87			1954			93			596			105			7701		

Foto Máté.

Skultéty László, a világ legöregebb katonája.

Szembetűnő, hogy míg a gyalogság részére a XVIII. évszázad végének és a mult évszázad elejének háborúiban, vagyis 1789-1815-ig 1064 vitézségi érem jutott, addig a huszárok, bár számra nézve feleannyian sem voltak, mint gyalogos bajtársaik, kevés híján háromszor annyi, vagyis 3010 vitézségi érmet kaptak. Ennek okát az egykorú hadviselésben és harcmódban kell keresni. A felderítés, hírszerzés, előörsi szolgálat, rajtaütés, üldözés terén, valamint a háborúnak egyéb olyan ágazataiban, ahol az egyéni vitézségnek számos alkalma nyílik hőstettekre, az említett hadjáratok idején a huszároké volt a főszerep.

Ugyancsak az egykorú harcmód következménye volt, hogy a gránátosok, bár a gyaloglegénység színejavából válogatták ki őket, az 1809. évi és a későbbi háborúkban feltűnően kevés, sőt egyáltalán semmiféle vitézségi érmet sem kaptak. A gránátosokat tudniillik a csatákban mint döntő tartalékot tartották vissza, amelynek bevetésénél már vajmi kevés volt a hőstettekre kínálkozó alkalom.

A világháború előtt lefolyt háborúkban kiosztott vitézségi érmek számából körülbelül igazságosan lehet következtetni az egyes csapattestek kiválóságára, különösen ha tudjuk, hogy a vitézségi érmet azokban az időkben igazán csak valóban ritka, hősies cselekedetért ítélték oda.

Magyar katonáink harcos erényeinek kidomborítása végett hasonlítsuk össze a magyar és a hasonló fegyvernemhez tartozó osztrák csapatok vitézségi érmeinek számát. De még itt is csak a valóban magyarokból álló ezredeket számítsuk, míg a Horvát- és Szlavónországokból származó csapatokat, valamint, a két székely határőrgyalogezred és a székely határőrhuszárezred kivételével, a többi határőralakulásokat nemcsak hogy ne számítsuk a magyarok oldalán, hanem adjuk át a másik fél részére. Így még jobban kidomborodik a mi dicsőségünk.

Az összehasonlítást kezdjük a gyalogezredekkel, azonban a vitézségi érem alapításától a világháborúig lefolyt idő valamennyi háborújára ne terjeszkedjünk ki, mert a magyar gyalogcsapatok számát csak 1850 után kezdték emelni, még pedig jórészben osztrák ezredeknek magyar ezredekké átalakításával. Az 1860-ban nagyobb számmal felállított magyar ezredeknek pedig már nem sok háborúban nyílt alkalmuk vitézkedni. Ennélfogva csakis azokra a korábbi háborúkra szorítkozzunk, ahol a régen fennálló ezredek harcoltak, mert csak így lehet igazságos az összehasonlítás.

A vitézségi érem alapítása idején, 1789-1790-ig, éppen javában folyt a háború, északon Brabantban, Németalföldön és Luxemburgban a felkelőkkel, délen pedig a törökkel. A hadsereg gyalogságából abban az időben csak tíz gyalogezred és két székely határőrezred állt magyar legénységből, míg az osztrák, valamint a horvát és a határőrcsapatok 62 ezredre rúgtak, vagyis több mint hatszorta annyian voltak, mint a magyarok.

Az említett háború alatt a 62 idegen ezred összesen 10 arany és 142 ezüst, együttvéve 152 vitézségi érmet kapott, míg a 12 magyar ezrednek három

arany és 105 ezüst, együttvéve 108 érem jutott. Ez pedig annyit tesz, hogy amíg egy-egy idegen ezredben átlag csak 2·45, addig egy-egy magyar ezredben átlag kilenc vitézségi érem találkozott, vagyis több mint háromszor annyi volt a magyar érmek átlaga, mint az osztrákoké. Az arany érmekből az idegen ezredre 0·16, a magyarra 0·25 jutott átlagosan. Itt is jóval több volt tehát a magyar.

De lássunk most nagyobb háborús korszakot, a francia háborúk 1792—1815-ig terjedő idejét. Ez a korszak, a maga örökös csatáival, eléggé hosszú idő volt arra, hogy mindegyik ezrednek mindegyik katonája kellő alkalmat találjon vitézségének bebizonyítására. Legyünk azonban igazságosak és ne vegyük elő az említett háborúk alatt újonnan felállított vagy feloszlatott ezredeket, amelyek nem küzdhették végig a 23 esztendő valamennyi hadjáratát és így csak a számításba jövő ezredek számát szaporítanák, a vitézségi érmek mennyiségét ellenben nem ugyanabban az arányban növelnék. Marad tehát az egyik oldalon 37 osztrák és 1 horvát sorgyalogezred, 11 horvát-szlavón, 2 bánsági és 2 erdélyi oláh határőrgyalogezred, összesen 53 ezred; a másik, a magyar részen, úgy mint az előbb, itt is csak 10 sorgyalog- és 2 székely határőrgyalog-, vagyis mindössze 12 ezred vehető számba.

Foto Máté.

Kordás Mihály,
Palatinus-huszárezredbeli kornétás.

Az idegen vitézségi érmek száma 204 arany és 2124 ezüst, összesen 2328; a magyaroké pedig 92 arany és 734 ezüst, összesen 826 érem. Az idegeneknél egy-egy ezredre átlag 43·92, a magyaroknál ellenben 68·83 vitézségi érem esik. Az arany érmek átlaga az idegeneknél 3·84, a magyaroknál pedig éppen kétszer annyi, vagyis 7·66.

Az arány feltűnőbb kidomborítása végett lássuk még, hogy a régi gyalogság legjavánál, a gránátosoknál, milyen volt e téren a különbség.

A gránátos zászlóaljakat, mint tudjuk, 2—3 gyalogezred gránátos osztályából (2-2 század) állították össze. Ez a szervezet már békében is megvolt, bár a különböző ezredbeli osztályokat gyakran cserélgették az egyik zászlóaljból a másikba. A vitézségi érem alapításától a gránátos zászlóaljak végleges feloszlatásáig, vagyis 1789-től 1852-ig, összesen 63 osztrák és 20 magyar gránátos zászlóalj szerepelt.

Az 1848-49-ben kiosztott vitézségi érmeket, igazság szerint, nem lehet számítani; mert míg akkor az osztrák gránátosoknak bőven hullott a kitüntetés, addig a magyarok vagy olyan alkalmazásban voltak az osztrák örökös tartományok területén, ahol a vitézségi érem megszerzésére nem nyílt alkalom, vagy pedig éppen az osztrákok ellen küzdöttek a magyar zászló alatt. Így ezeknek az éveknek vitézségi érmei csak egyoldalú előnyt adnának az osztrákok javára.

A 63 osztrák gránátos zászlóalj, egész fennállása alatt, 22 arany, 191 első és 81 másodosztályú ezüst érmet szerzett. Ha az 1848-49-ben kapott érmeket kihagyjuk a számításból, marad 17 arany és 159 ezüst, vagyis összesen 176 vitézségi érem. A magyar gránátosok 20 zászlóalja ezzel szemben 20 arany és 239 ezüst, összesen 259 éremmel dicsekedhet. Egy-egy osztrák zászlóaljra tehát átlagban 2·79, egy-egy magyarra ellenben 12·95 vitézségi érem jut. Az aranyérmek átlaga az osztrákoknál 0·27, a magyaroknál 1.

De ha az osztrákoknál az 1848-49-ben, vagyis leginkább a magyarok ellen vívott harcokban kiérdemelt kitüntetéseket is számításba vesszük, még akkor is csak 4·66 érem, közte 0·35 aranyérem jut átlagban egy-egy osztrák gránátos zászlóaljra. A magyar érmek így is majdnem háromszoros többségben maradnak.

A magyar és az osztrák csapatok vitézségi érmei számának viszonylagos különbsége még szembetűnőbb a lovasságnál. Persze itt is csak azok a csapattestek jöhetnek számításba, amelyek a vitézségi érem alapítási évétől, 1789-től, szerepeltek a hadsereg kötelékében. És itt is kizárólag az igazi magyarokat, a huszárokat, számítsuk az egyik oldalon, míg a többit, a vérteseket, dragonyosokat, chevauxlégèrseket, dzsidásokat, lovasvadászokat, horvát és oláh határőr-lovasezredeket mind-mind az osztrákokhoz sorozzuk. Magyar részről 14, osztrák részről pedig ennek több mint háromszorosa, vagyis 47 lovasezred kerül így egymással szembe.

Az osztrákok vitézségi érmeinek száma 324 arany és 3153 ezüst, összesen 3477; a magyar érmeké 292 arany és 2374 ezüst, összesen 2666. Egy osztrák ezred átlaga tehát 6·8 arany és 67 ezüst, együttvéve 73·8; a magyaroké ellenben 20·8 arany és 169·8 ezüst, együttvéve 190·6 vitézségi érem.

Az 1848-49. évi vitézségi érmeket, a már előbb említett okoknál fogva, hagyjuk el itt is, még pedig mind az osztrákoknál, mind a magyaroknál.

Az utóbbiak részéről ugyanis abban az időben két huszárezred Olaszországban küzdött, más ezredek néhány osztaga 1848 tavaszán az osztrák forradalmak leverésében vett részt, az egyik erdélyi huszárosztály pedig a magyarok ellen harcolt.

Foto Máté.

Gulyás Sándor, a legvitézebb magyar huszár.

Ennek a néhány huszárcsapatnak legénysége ezekben az években szerzett ugyan 111 vitézségi érmet, mindamellett egyoldalú eredménnyel járna, ha az 1848-49. évi vitézségi érmeket számítanók. Mert csakis az osztrákok előnyét szolgálná, holott az ő akkori magyar lovas ellenfeleik, a magyar zászló alá állott huszárok, bizonyára voltak olyan vitézek, mint az osztrák lovasság; de amíg az osztrák lovasság akkor bőven szaporíthatta kitünte-

téseinek számát, addig a magyaroknak persze nem jutott ebből, hiszen az ellenség táborához tartoztak. Ha tehát az 1848-49. évi érmeket leszámítjuk, akkor az osztrák lovasságnál csak 251 arany és 2481 ezüst, vagyis összesen csak 2732 érem jöhet tekintetbe. Ezzel szemben a magyaroknál, hasonló leszámítással, 285 arany és 2263 ezüst, azaz összesen 2548 vitézségi érem marad összehasonlításra.

Ezek szerint az osztrák lovasezredek átlaga 5·3 arany és 52·8 ezüst, összesen 58·1 érem; a magyar ezredeké ellenben 20·3 arany és 161·6 ezüst, összesen 181·9 érem, ami pedig az osztrákokénak több mint háromszorosa.

Végül még egy körülményre kell felhívnunk az olvasó figyelmét az arany vitézségi érem tekintetében. A legénységi sorban arany érmet, a tiszti rendfokozatban pedig a katonai Mária Terézia-rend lovagi keresztjét a császári-királyi hadseregben összesen kilencen érdemelték ki. Köztük kettő magyarhonos, éspedig: Simonyi József, a «legvitézebb huszár» és a Pécsett született Plächel Antal. Simonyi hőstetteit mindenki ismeri, de Plächelét alig valaki. Ő is csodálatraméltó fegyvertényeket vitt végbe és így a régi császári-királyi hadsereg legvitézebb tisztjeinek egyike volt. Tizenkétszer sebesült meg; maga 31 ellenséget vágott le; bátor és fortélyos magatartásával vagy önmaga, vagy rendelkezései folytán az alája rendelt csapat 12,083 ellenséges katonát elfogott, 720 lovat, 46 ágyút és 41 lőszereskocsit zsákmányolt, 3,400 katonát és 200 lovat pedig kimentett a hadifogságból. Ezek a fegyvertények, az akkori idők szemüvegén át nézve, roppant nagy teljesítmények voltak. Plächel mint alezredes fejezte be katonai pályáját.

KILENCEDIK RÉSZ.

I. FERENC KORA.

(1792—1835.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I. AZ ELSŐ KOALÍCIÓS HÁBORÚ.

(1792—1797.)

A XVIII. század végén kitört francia forradalmat az európai fejedelmek kezdetben közönnyel, sőt némi káröröммel szemlélték. De mikor felismerték, hogy a Franciaországban keletkezett mozgalom hullámai nem fognak az ország határain belül maradni, II. Lipót magyar király és német császár, valamint II. Frigyes Vilmos porosz király 1791 augusztus 27-én Pillnitzben védelmi szövetséget kötött egymással és a francia népet a királyság és a rend helyreállítására szólította fel, ellenkező esetben pedig háborúval fenyegette meg.

Ez a fenyegetés volt az oka, hogy a francia törvényhozó nemzetgyűlés II. Lipótnak, mint Magyar- és Csehország királyának 1792 április 20-án megizente a háborút, miután XVI. Lajos francia király vonakodott megizenni.

A hadizenet, kisebb megszakításokkal, létrehozta azokat az 1792-től 1815-ig tartó háborúkat, amelyek részint a francia köztársaság, részint I. Napoleon ellen egész Európában dúltak. Mivel pedig a háborúknak főmozgatója mindenkor Ausztria, illetőleg a Habsburg-ház volt, önként következett, hogy a Magyarországból kiállított csapatok, 1792-től 1815-ig bezárólag, résztvettek a küzdelemben és Európában, a szélrózsa minden irányában, 23 éven át majdnem szakadatlanul jöttek-mentek és összemérték fegyvereiket az ellenséggel. Ez volt az a nagy küzdelem, a francia háborúknak az a nevezetes időszaka, amelynek tengernyi hadi eseményeiben a magyar katonák dicsőséggel teljes tüneményes fegyvertényei megszámlálhatatlanok.

A háború két hadszíntéren kezdődött, úgymint az osztrák Németalföldön és a Rajna mellékén. Később még Olaszországban is fellobbant a harc.

A háború hat éve alatt a magyar csapatok elosztása, ütközetekben, csatákban és ostromokban való részvétele olyan tarka változatosságot mutat, hogy szinte elképed az ember. Hol Németalföldön és Franciaországban, hol a Rajna mellékén, hol meg Olaszországban küzdöttek a magyar gyalog- és huszárezredek, és pedig a legtöbb esetben zászlóaljankint és osztályonkint szétszórva.

1792.

Az ellenfelek júliusi helyzete a vázlaton látható.

A franciák el akarták foglalni az osztrák Németalföldet, a szövetségesek pedig Párizsba akartak bevonulni.

Július közepén a porosz-osztrák erők megkezdték hadműveleteiket és elfoglalták Metz, Longwy és Verdun várát. Amikor azonban szeptember 20-án Valmy alatt, megfordított arcvonallal, döntő csatára került a sor, ez csupán többnapos ágyúzásra szorítkozott, majd a poroszok a szövetségből kiléptek, a franciákkal egyességet kötöttek és Koblenzbe húzódtak vissza. Ez éppen jókor történt, mert közben a Custine tábornok által vezetett francia erők elfoglalták Speyert, Wormsot és Mainzot és a Majna-melléki Frankfurt felé is előtörtek.

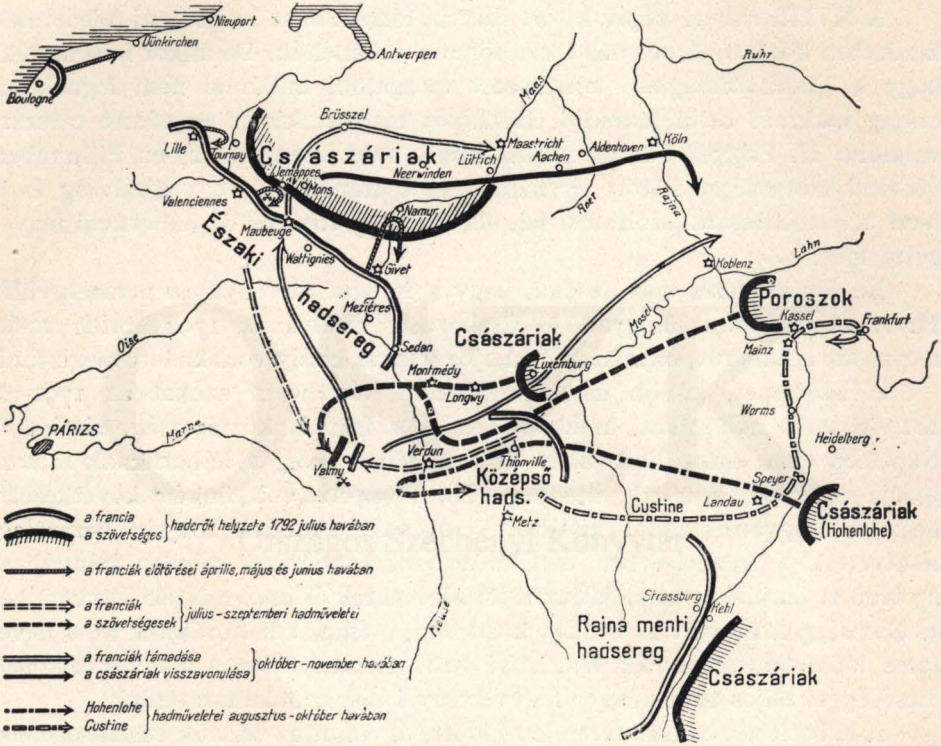

Az ellenfelek helyzete a németalföldi és rajnamelléki hadszíntéren 1792 júliusában.

A poroszok elvonulása után a franciák most már egyesült erőkkel a Németalföldön lévő osztrák seregtestek ellen fordultak és ezeket november 6-án Jemappes mellett megverték, utána Brüsszelt és Lüttichet is elfoglalták.

A szövetséges osztrák-porosz erők tehát elvesztették az egész osztrák Németalföldet, a Rajnánál pedig Mainzot.

A németalföldi osztrák seregben a magyar csapatok közül a 33. és 34-gyalogezredek, a 19. gyalogezred egyik zászlóalja, az összes magyar gyalog. ezredek gránátosaiból alakított négy zászlóalj, az Esterházy- és a Hadik-huszárezredek, továbbá a Wurmser-huszárezred egyik osztálya harcolt.

Florennesnél különösen az egyik 19. ezredbeli zászlóalj tűnt ki. A harcban résztvett a 34. gyalogezred, a 33. gyalogezred egyik zászlóalja, a 2., 32. és 34. ezredbeli osztályokból szervezett gránátos zászlóalj, továbbá a Wurmser-huszárosztály.

A 34. ezred egyik zászlóalja, mocsaras terepen sok fáradsággal az ellenség jobboldalába jutott, visszaűzte és egész táborát elfogta.

A Wurmser-huszárok néhány lovasa a francia ágyúkra rohant és elvette azokat. Az egyik káplár, lovasroham alkalmával, egyenesen a francia ezredesre rontott és levágta. Három Wurmser-huszár 200 francia közé ugratott és szétverte őket.

A S. Aubin mellett lefolyt kisebb ütközetben a 19., 37. és 53. ezredbeli osztályokból szervezett gránátos zászlóalj a völgyön át, egyetlen lövés nélkül, pusztán szuronnyal akadályozta meg a franciák átkarolását.

Glisuellesnél a magyar csapatok közül a 34. gyalogezred, a 2., 32. és 34. ezredbeli gránátosokból alakított zászlóalj, Frameriesnél pedig a 33. gyalogezred volt harcban. Le Cocqnál a 33., 39. és 52. ezredbeli gránátosok zászlóalja, továbbá a Hadik-huszárok egyik osztálya küzdött; az erősen elsáncolt majort a gránátosok és a huszárok rohammal vették be. A futó franciákat Condé váráig üldözték.

A Hadik-huszárezredbeli osztály azonkívül Bavay mellett és Orchiesnél vívott kisebb ütközeteket. Boussunél az egyik század háromszor annyi francia lovast, Burghelles közelében a másik század 400 franciát vert szét. Comminesnél 12 Hadik-huszár, egy szakasz vadásszal, egész napig tartott egy hidat 500 francia és négy ágyú ellen.

Határőrvidéki huszárok a XVIII. század végén.

Longwy és Verdun bevételében a 33. gyalogezred, a 2., 32. és 34., a 31. és 51., továbbá a 33., 39. és 52. ezredbeli gránátosok vettek részt. Lille várára a 31. és 51., illetőleg a 33., 39. és 52. ezredek osztályaiból alakított két gránátos zászlóalj intézett rohamot.

A Jemappesnél vívott második csatában a magyar csapatok közül csak a négy gránátos zászlóalj, valamint a Hadik-huszárezred vett részt. A 33., 39. és 52. ezredbeli osztályokból alakult gránátos zászlóalj különösen kitűnt. A Hadik-huszárezred Flórián István nevű vicekáplárja, amikor kilőtték a lovát, gyalog vett részt a rohamban és több franciát összevagdalt.

A Bottice mellett lefolyt kisebb összecsapásban a 33. gyalogezred részei, Hellerichnél és Flevillenél az Esterházy-huszárezred osztagai harcoltak. Az utóbbi helyen a franciák rajtaütöttek az egyik szállítmányon. A viadalban Ekés Péter huszár 14 sebet kapott, legtöbbet a fején, mégis sikerült magát átvágnia, azután ájultan rogyott össze. A franciák azt hitték, hogy meghalt,

tehát otthagyták; Ekés Péter azonban magához tért és addig vánszorgott, amíg megtalálta a magyar előörsöket.

Vavern mellett a franciák túlerővel támadták a császáriak sáncait. A Wurmser-huszárezredbeli osztály rohammal visszaverte és messzire üldözte őket. Másnap 4000 francia ismét támadott, de a Wurmser-huszárosztály egymagában ismét megszalasztotta őket.

Amikor a Rajna középső szakaszán Custine tábornok alatt előnyomuló franciák elfoglalták Speyert, Wormsot, Mainzot és Frankfurt felé is előtörtek, a Hohenlohe által vezetett osztrák erők rátámadtak a franciákra és nemcsak visszanyomták, hanem Verdunig üldözték őket. Ebben az üldöző seregben volt a 32. gyalogezred, a 37. gyalogezred egyik zászlóalja, továbbá az Esterházy- és a Wurmser-huszárezred.

Az Esterházy-huszárezrednek Croix aux Boisnál volt kisebb ütközete; a Wurmser-huszárezred később a pillingeni sáncok védelménél, valamint a Merzkirchen, a Hellerich és az Ober-Leuken mellett lefolyt ütközetekben vett részt.

1793.

Az 1793. év haditervei, sajnos, már nem arra irányultak, hogy a francia forradalmat megbuktassák, hanem hogy az előző évben elvesztett területeket visszaszerezzék. Noha az európai államok, Svédország, Dánia, Svájc és Törökország kivételével, a franciák ellen szövetségbe tömörültek, a háború főterhét mégis csak Ausztria viselte.

Az előző évben fel nem használt magyar csapatok közül többet most szintén a harctérre hoztak s így a következő magyar katonaság vett részt az 1793. évi hadjáratban: a 2., 32., 33., 34. és 37. gyalogezredek, a 19., 31. és 51. ezredek egy-egy zászlóalja, a négy gránátos zászlóalj, az összes huszárezredek, azonkívül a két székely határőrgyalogezred részeiből összevont zászlóalj, végül a székely határőrhuszárezred.

Az osztrák sereg két harctéren küzdött, úgymint északon a Rajna vidékén, továbbá délen az olasz tartományokban. Az utóbbi harctéren nem voltak magyar csapatok

Az Alsó-Rajnánál az osztrák sereg, Coburg tábornagy vezetése alatt, a Roer-folyó mögött csoportosult. Az év első hónapjai portyázásokkal, rajtaütésekkel és hasonló kisebb vállalkozásokkal teltek el.

A hadsereg március 1-én átlépte a Roer-folyót, Aldenhovennél megverte a franciákat és visszafoglalta Aachent, majd felmentette az ostromlott Maastrichtet. A franciák március 16-án Tirlemontnál megtámadták és Neerwinden és Rocour közé visszaszorították az osztrák sereget, de ez rövidesen újabb győzelmeket aratott Tongernnél, Neerwindennél és Lőwennél, bevonult Brüsszelbe és március végéig megtisztította Németalföldet a franciáktól.

A szövetségesek benyomultak még Franciaországba is és az osztrák csapatok körülzárták Condé várát, visszaverték az ismételt felmentési kísérleteket, majd elfoglalták Famarsnál a francia tábort. Condé és Valenciennes a szövetségesek kezére került.

Az osztrák sereg azután elfoglalta Camp de Césart, a franciákat kiűzte a mormali erdőből és ostrom alá fogta, majd bevette Le Quesnoy várát és Ypernt. Visszaverte az ellenség támadásait Denain és Avernes-le-Sec mellett, a Meninnél lefolyt ütközet után pedig kikergette a franciákat Flandriából.

Szeptember végén az osztrákok átkeltek a Sambre-folyón és körülzárták Maubeuge várát. Azonban október közepén, a Wattignies mellett vívott csata után, ismét a Sambre mögé húzódtak, ahol Landrecies és Le Quesnoy közt állást foglaltak. Az egyik hadtest október közepén egy ellenséges seregtestet vert le Beaumont mellett.

A következő hetekben a franciák hevesen támadták a védővonalakat. Közben Kray tábornok elfoglalta Marchiennest, egy másik seregcsoport pedig Popperingent. Decemberben a csapatok részben Franciaországban, részben Németalföldön téli szállásokba vonultak.

Foto Máté.

Tóth Gergely Gyulay-gyalogezredbeli közvitéz Werthnél megmenti sebesült tizedesét.

Az év elején lefolyt kisebb csetepaték során az Esterházy-huszárezred egyik százada 200 lovasból álló francia előörsöt megtámadott, ezredesét, egyik századosát és hadnagyát, valamint 60 emberét levágta, 46 emberét elfogta, a többit pedig szétkergette. A huszárok mindössze csak egy halottat és egy sebesültet vesztettek. Neundorfnál az ezred egyik osztálya 600 lovasból álló menetelő francia oszlopon végigszáguldott és teljesen szétverte. Goldrathnál a másik osztály, lesállásból, sokszorosan erősebb ellenséges csapatot oldalba támadott és szétszórt.

A március végén Aldenhovennél vívott csatában a magyar csapatok közül a 19., 37. és 53., valamint a 33., 39. és 52. ezredbeli osztályokból szervezett két gránátos zászlóalj, továbbá az Esterházy-, a Hadik- és a Wurmser-huszárezredek egyes osztályai vettek részt. Különösen a két gránátos zászlóalj tűnt ki.

Tongernnél a 33. gyalogezrednek és az Esterházy-huszárezred egyes részeinek volt harcuk.

Neerwindennél a 33. gyalogezred tölténye elfogyott, mire szuronnyal ment neki a támadó franciák nagy tömegének és nehéz küzdelemben visszadobta őket. Az egyik őrvezető, néhány gyalogossal és huszárral, egész francia osztagot támadott meg és vert szét s három ágyúját elvette. Az ezred szuronytámadását az Esterházy-huszárezred rohama is támogatta. Amidőn a többszörösen túlnyomó erejű francia gyalogságot sikerült szétverni, a francia lovasság ellenrohamot intézett, de a huszárok ezt is visszaverték. Klinkovszky János őrmester szakaszával jóval erősebb francia lovasosztagot rohamozott meg s abból 40 embert levágott, a többit elkergette. Göncöl Gáspár huszár másodmagával támadott meg egy árokba befészkelt francia gyalogosztagot s elfogta. Hat huszár hat ágyút és két tarackot, három huszár két ágyút foglalt el.

A 19., 37. és 53. ezredbeli osztályokból alakított gránátos zászlóalj szuronnyal tört Oberwinden falura, kiverte onnan a franciákat s ezzel ezen a szárnyon eldöntötte a csata sorsát. Ugyanott eredményes szuronyrohamot intéztek a 33., 39. és 52. ezred gránátosai is. A csatában az említett csapatokon kívül a magyar ezredek közül még a 34. gyalogezred és a Hadik-huszárezred is résztvett.

A Neerwindennél szétvert francia sereg Lőwennél megpróbált szembefordulni az üldözőkkel, de sikertelenül. Ebben a harcban a 2., 32. és 34., a 31. és 51., valamint a 33., 39. és 52. ezredbeli osztályok gránátosai nagyon kitűntek a különben igen vitézül küzdő ellenséggel szemben.

Condé és Valenciennes ostrománál a 31. gyalogezredbeli zászlóalj nagyon kitűnt. Derekasan harcolt a 33. gyalogezred is, amely az ostrom alatt Soultain és Mousron községeknél is vívott győzelmes ütközetet. A 34. gyalogezred szintén résztvett a két vár ostromában s Condé körül Raismesnél és Vicognenál voltak eredményes harcai. Az 51. ezred egyik kisebb osztaga a Valenciennesre intézett roham alkalmával behatolt az árokba, betörte az erőd kapuját, az aknákat ártalmatlanokká tette, felmászott a várfalra, a védőőrséget leverte s az ágyúkat beszögezte. Jól tartotta magát a 33., 39. és 52. ezredbeli osztályokból álló gránátos zászlóalj is. Az ostromban résztvett még az Esterházy-huszárezred, a Hadik-huszárezred, továbbá a Barco-huszárezred néhány százada. Az Esterházy-huszárok két szakasza és a 33. gyalogezred 40 katonája a felmentésre érkezett francia sereg balszárnyára rontott, visszavetette és 12 ágyúját elfoglalta. Az ostrom folyamán az Esterházy-huszároknak kisebb ütközetei voltak Duziersnél és Lamottenál.

A Condé felmentésére érkezett francia sereg szétverésében különösen a Barco-huszárezred századainak volt nagy érdemük. A vár bevétele után következő előnyomulás alatt, Courtrainél, a 33. gyalogezred két századát francia lovasság támadta meg. A két század négyszöget formált, a rohamot 30 lépésre bevárta és akkor össztüzekkel verte vissza.

Maubeugenél a 2., 32., 33., 34., 39. és 52., valamint a 19., 37. és 53. ezredek gránátosaiból alakított három zászlóalj nagyon kitűnt. Az utóbbi zászlóalj

a visszaszorított osztrák vadászokat megmentette s az újból nagy erővel támadó franciákat visszakergette sáncaik mögé.

A 31. gyalogezred egyik zászlóalja Marchiennesnél sikeres rajtaütést hajtott végre.

Templeuvenél az 52. gyalogezred gránátosai szuronnyal verték ki a franciákat a faluból. Raismesnél szintén kitűntek.

A kisebb vállalkozások folyamán a Császár-huszárok 20 lovasa, Vadencourtnál, kétszer annyi francia lovasvadászt támadott meg és szórt szét. Más alkalommal szintén 20 Császár-huszár 150 ellenséges lovast kergetett meg. Az egész ezred szeptember 12-én Averne-le-Sec mellett gyalogságból és tűzérségből álló erősebb ellenséget szórt szét.

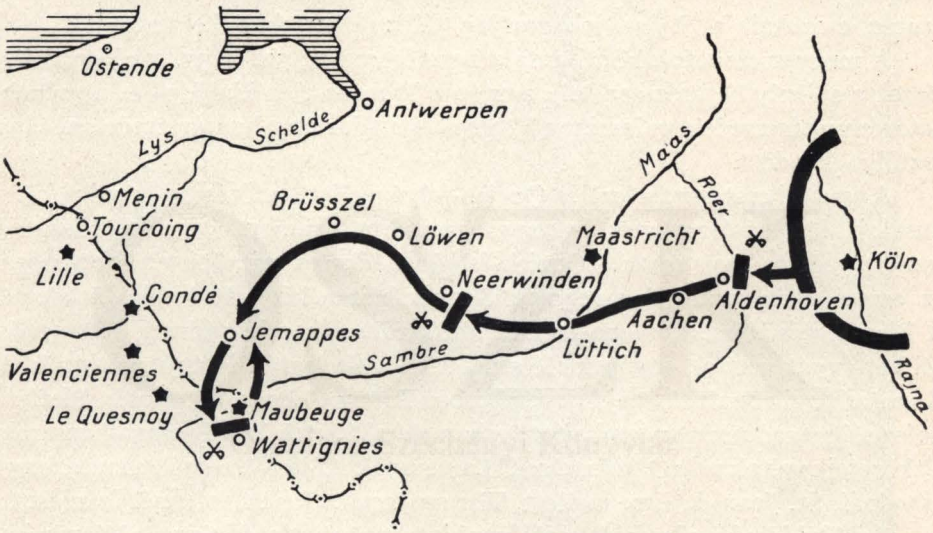

A császáriak 1793-i németalföldi hadműveletei.

Az Esterházy-huszárezred egyik osztálya, három század gyalogossal és két ágyúval, La Roche városon rajtaütött és 900 franciát elfogott. Az ezred 15 huszárja egy alkalommal 80 ellenséges lovast kergetett szét. December végén az előörsön levő ezred jobbszárnyát túlerővel támadó franciákat három század Esterházy-huszár merész rohammal visszaverte.

A Hadik-huszárezred egyik szakasza, Hautes mellett, az árokból tüzelő francia lövészeket gyalogrohammal verte ki. Cerfontaine mellett másfél század egy egész francia zászlóaljat gázolt le.

Famarsnál a 31. gyalogezred egyik zászlóalja, a 2., 33., 34., 37., 39. és 52., továbbá a 31. és 51. gyalogezredek gránátosai nagyon kitűntek.

De különösen kiváló volt a Barco-huszárezred egyik százada, amely a franciák sáncát megkerülte, védőőrségét hátbatámadta és megsemmisítette. Közben két francia lovasezred érkezett oda, amelyek az ezred egyik osztályát

körülfogták. A sáncba betört huszárszázad most ennek a lovasságnak a hátába intézett rohamot, mire a franciák nagy veszteséggel megfutottak.

A Felső-Rajnánál a tavaszon és a nyáron számos apróbb ütközetük volt a huszároknak.

Wurmser lovassági tábornok hadteste szeptemberben elfoglalta a Bien-Wald egy részét, majd októberben bevette a Weissenburgnál és Lauterburgnál kiépített francia vonalakat, valamint Zabernt, azután Hagenauig nyomult elő. A franciák most túlerővel támadtak, első támadásaik azonban Reichshofennél, Pirmacènenél, Weissenburgnál és Lambachnál nem sikerültek, míg végre december 22-én az osztrák sereget Froschweilernél vereség érte. Erre Wurmser visszavonult túl a Rajnán és Fort Louis erődeit felrobbantotta, azután csapatait a Rajna jobbpartján téli szállásokban helyezte el.

A magyar csapatok közül ezen a harctéren a 2., 32. és 37. gyalogezredek részei, a székely határőrzászlóalj, azután a Toscana-, az Erdődy- és a székely határőrhuszárezredek, valamint a Vécsey- és a Wurmser-huszárezredek néhány osztálya küzdött.

A tavaszi csatározásoknál, a Queich-folyó mellett, a Toscana-ezred néhány huszárja lóról szállva vett be egy megerődített majort, amelyet félszázad francia védett. Ugyancsak a Queich-folyónál sikeres rajtaütést hajtott végre az ezred egyik osztálya, amelynek Germersheimnél is volt kisebb ütközete. A Bien-Waldnál hat Toscana-huszár, lóról szállva, karabélytűzzel, a franciáktól két ágyút vett el, amelyek elé a maguk lovait fogták és úgy vontatták el. A lauterburgi vonalnál, majd novemberben Brumpt községnél, azután Pfaffenhofennél századonkint végrehajtott rohamokkal tűntek ki a Toscana-huszárok. Ütközeteik voltak még Offenbachnál, Landaunál, a Bien-Waldnál, a lauterburgi vonalnál, St. Jean de Lux mellett, Wanzenaunál, Reichshofennél és másutt.

Az Erdődy-huszárezred osztályonkint vagy századonkint, Ottersheimnél, a Bien-Waldnál, Olwisheimnél, Berstellnél, Offenbachnál, Knittelsheimnél, Weissenburgnál, a lauterburgi vonalnál és Brumptnál harcolt. Az egyik század Bergzabernnél kétszerannyi francia lovast vert szét. Otterbachnál egy szakasz Erdődy-huszár két gyalog- és egy lovasszázadból álló francia csoportban ütött szét és nagy részét elfogta.

A Wurmser-huszárezredbeli osztályoknak Aldenhovennél és Maubeuge előtt voltak harcai.

A székely huszárok egyik százada, Rappenau mellett, négy század francia gránátost, akik össztüzekkel fogadták, egyetlen rohammal szétvert és nagyrészben levágott. November folyamán az ezred egyik járőre egész század francia lovassal találkozott ; az egyik francia kiállott a csapat elé és gúnyosan párviadalra hívta a huszárokat. Szabó Elek káplár tüstént odaugratott s az első vágással kettéhasította a hivalkodó francia fejét. Ugyanebben az időben az egyik székely huszárszakasz egy osztrák századot vágott ki túlerejű francia lovasság kezéből.

A székely huszárezred ezenkívül, nagyrészt osztályonkint, a lauterburgi vonal bevételénél, Drusenheimnél, Wanzenaunál, Hördtnél, Weyersheimnél és Bischofsweilernél vívott kisebb-nagyobb ütközeteket.

Wanzenaunál Szálló Mihály őrmester elszánt magatartásával az arany vitézségi érmet szerezte meg az által, hogy nemcsak az ellenségtől körül-

Foto Máté.

Szálló Mihály huszárőrmester Wanzenaunál megtámadja a francia üteget.

fogott századparancsnokát vágta ki, hanem hadnagyát is megmentette: majd egy rendkívül veszélyes helyről tüzelő francia ütegre rontott, személyzetét egymaga összevagdalta és azután a harcban megsebesült egyik huszár bajtársát, akinek lovát is lelőtték, a megdöbbent ellenség szemeláttára visszavitte a csapathoz.

A 32. gyalogezred Rheinzabernnél, majd Bellheimnél harcolt ; az utóbbi ütközet folyamán különösen az offenbachi állás védelmében és a lovasrohamok visszaverésében tűnt ki. Hasonlóképpen kitűnt az ezred a Bien-Wald bevételénél, Wörth elfoglalásánál és a weissenburgi vonal bevételénél.

A 37. gyalogezred egyik zászlóalja Luxemburgban harcolt és Bouillon, valamint Arlon mellett volt ütközete. A másik zászlóalj a weissenburgi vonalra intézett támadásban tűnt ki.

A 2. gyalogezred egyik zászlóalja a lauterburgi vonalnál, valamint Wanzenaunál, másik zászlóalja Weyersheimnél tűnt ki. A weissenburgi vonalnál kisebb osztag csónakon átkelt a Rajnán s rajtaütött a franciákon.

1794.

Ebben az évben a szövetségesek nagyszabású haditervet készítettek elő, amelynek értelmében az angol és holland csapatokkal megerősített 160,000 főnyi osztrák főerőnek Párizs felé kellett támadnia ; a támadást kisebb erőknek kellett támogatniok.

A háború északon Németalföldön és a Rajnánál, délen pedig az olasz tartományokban, illetőleg Piemontban folyt.

Az északi harctéren a szövetségesek márciusban visszaverték a franciák támadását, azután a Sambre és a Schelde között foglaltak állást. A franciák folytonosan szaporították erejüket és így ebben az időben körülbelül 300,000 emberük volt ezen a hadszíntéren. A szövetségesek csak 160,000 embert tudtak velük szembeállítani, mert többi csapataik részint a várakat tartották, részint Flandriában voltak.

A támadás április 16-án indult meg ; most változatokban igen gazdag események következtek.

A szövetségesek a franciákat Villersnél és Le Cateaunál megverték, a Guise és Landrecies közötti megerődített állásokból kiűzték, Landreciest körülzárták s a vár április 30-án elesett. Viszont az egyik osztrák hadtestet április 29-én Moescronnál vereség érte. Néhány nap mulva ezt a hadtestet Courtrainél újabb kudarc érte.

A franciák többször megkísérelték, hogy a Sambre-folyón átkeljenek, de egyik kísérletük sem sikerült.

A szövetségeseknek május 16-án a Courtrai, Tourcoing és Lille mellett kiépített ellenséges állásokra intézett általános támadása nem sikerült. Tehát visszavonultak Tournai mellé, ahol az egyik francia sereg sikertelen támadást intézett ellenük. És bár közben a franciák a Sambre-folyón átkeltek, Fontainenél és Rouvroinál vereséget szenvedtek és visszavonultak. Május 20-án megint átkeltek a folyón s Erquelinénél megint kudarcot vallottak. Egy hét mulva újból átkeltek, ostrom alá fogták Charleroit. Alvintzy báró táborszer-

nagy azonban Charleroinál és Gosseliesnél keményen megleckéztette őket. Június 12-én, immár erősebb francia sereg, most már negyedszer jött át a Sambre-folyón, de Gosseliesnél leverték a szövetségesek. Június 18-án ötödször is átkeltek a franciák a folyón és Charleroit ötödször kezdték ostromolni. Június 26-án Fleurusnél megütköztek a szövetségesekkel, akiket sikerült visszaszorítaniok. A franciák most erős sereggel előnyomultak és egymásután elfoglalták a németalföldi városokat, miközben a szövetséges holland-angol és császári sereg a Rajna mögé húzódott vissza.

A középső Rajna mellett eleinte sikerük volt a szövetségeseknek s az egyik francia sereget Kaiserslauternnél meg is verték; később azonban az ellenség nagy erőkkel végrehajtott támadása visszaszorította őket. Erre a franciák előnyomultak s novemberben már Mainzot is körülzárták; a Rajnasánc december 25-én szintén kezükbe került.

A magyar csapatok közül az északi harctéren voltak: a 2., 32., 33., 34. és 37. gyalogezredek, a 31. és 51. ezredek egy-egy zászlóalja, az összes gránátosok, a székely határőrzászlóalj és az összes huszárezredek.

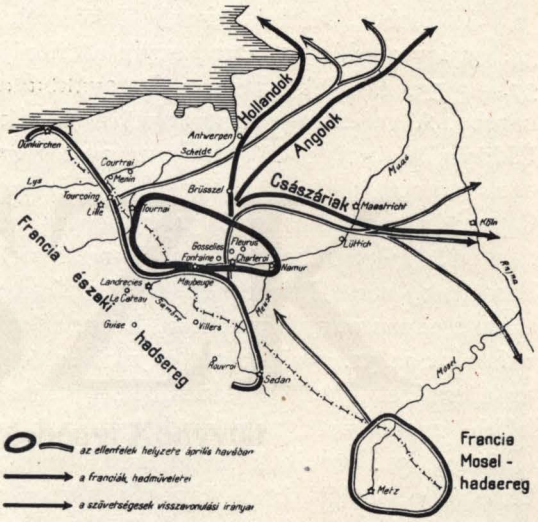

Az 1794-i németalföldi hadjárat.

Az év első hónapjainak kisebb vállalkozásaiban a Ferdinánd-huszárezred portyázó különítményei Ivnynél, St. Amandnál, Arleuxnél, Lewardenél, Douchynél és Averne-le-Sec mellett túlnyomó erejű ellenséges osztagokat vertek szét. Absconnál az ezred három osztálya 5000 gyalogosból és 2000 lovasból álló francia hadosztály támadását verte vissza. Egy alkalommal az egyik szakasz nyolcszorta erősebb ellenséges lovasságot kergetett meg.

A Blankenstein-huszárezred portyázói Mechem faluban a házakból lövöldöző franciákat megsemmisítették.

A Barco-huszárezred előőrsei az Acher mellett vertek vissza francia támadásokat.

La Cateaunál és Landrecies előtt a magyar csapatok közül a 32. és 34. gyalogezred, a 31. és 51. gyalogezredek egy-egy zászlóalja, mind a négy magyar gránátos zászlóalj, továbbá a Ferdinánd-, a Blankenstein- és a Barco-huszárezredek harcoltak. Különösen a 34. gyalogezred és a gránátosok tűntek ki. A Császár-huszárezred túlerős francia gyalogságot rohamával letiport s a mögötte álló lovasságot is szétverte.

Tournainál a 32. gyalogezred, a 2., 32., 33., 34., 39. és 52., valamint a 31. és 51. ezredek gránátosai, azonkívül a Ferdinánd- és a Blankenstein-huszárezredek, Rouvroi mellett a 34. gyalogezred, a 31. ezred egyik zászlóalja, a Wurmser- és a Barco-huszárok, Charleroinál pedig a 32. és 34. gyalogezredek, a 31. és 51. ezredek egy-egy zászlóalja, a 2., 32., és 34., továbbá a 19., 37. és 53. ezredek gránátosai, azonkívül a Császár- és a Wurmser-huszárezredek voltak harcban.

A Ferdinánd-huszárezred négy százada Tournainál a francia balszárnyon egy lovasezredet visszavetett, a gyalogsági négyszögeket pedig szétverte. Rouvroinál a Wurmser-huszárezrednek hasonlóan négy százada szintén az ellenséges balszárny hatszoros túlerején először szembe, azután megfordulva vissza átrohant, egészen szétverte és a csatát ezzel eldöntötte.

A közben lefolyt kisebb ütközetek során, Priches falu mellett, a 34. gyalogezred, a 31. ezred egyik zászlóalja, a 2., 32. és 34., valamint a 19., 37. és 53. ezredek gránátosai, továbbá a Ferdinánd-huszárezred kerültek harcba. A gránátosok szuronnyal foglalták el a franciákkal túlzsúfolt falut. Üldözés közben Bedő János 2. gyalogezredbeli tizedes, néhány emberrel, egész francia osztag által megszállt és megerődített épületet foglalt el. Le Cateau Cambrésis mellett a 34. gyalogezred és az említett két gránátos zászlóalj szintén községharcban tűnt ki. Nouvion mellett ugyanazok a magyar csapatok harcoltak, mint Prichesnél. A sűrű kertekből lövöldöző túlnyomó számú ellenséget szuronnyal verték ki. Erquelinesnél hasonlóképpen ezek a csapatok, valamint az 51. gyalogezred egyik zászlóalja és a Császár-huszárok egy része az ellenséget kivetette sáncaiból, a magaslatra menekült franciákra hegynek felfelé rohamozott, azonkívül igen sok ágyút rohammal elfoglalt. Ferenc és Szász, 51. ezredbeli közvitézek, két egymás mellett álló francia zászlótartótól a zászlót elragadták s kezükben a zászlóval rohamoztak a hegyen védekező ellenségre. Avesnes közelében a Ferdinánd-huszárok két százada, mint elővéd, 5000 főnyi francia dandárt rohammal szétvert s a négyszögekbe ugratva nagy részét megsemmisítette. Ugyanaznap az ezred másik osztálya, előörsön, többezer főnyi támadó ellenséges gyalogság támadását visszaverte és mintegy 1000 franciát levágott.

Más magyar csapatoknak is voltak ebben az időben kisebb ütközeteik. Bossus falunál a Barco-huszárezred két százada erős francia lovasság támadását teljesen szétverte. Ugyanaznap az ezred egyik százada szintén túlnyomó erejű ellenséges lovasságot szórt szét. Villerouxnál a Blankenstein-huszárezred 13 vitéze az ellenség által felszedett hidat a franciák tüzelése közben helyreállította, átment rajta, a sokszorosan nagyobb ellenséges csapatot szétkergette s egy részét elfogta. Arlon mellett a Wurmser-huszárok egyik osztálya sokszorosan erősebb francia csapatot egyszerre hat oldalról támadott meg, a menekülőket erdei harcban órákig kergette és közülük mintegy 1000 embert és hat ágyút elfogott.

A Fleurusnél június 26-án vívott csatában az 51. gyalogezred egyik

Foto Máté.

A 11. huszárezred zászlaja.

zászlóalja, a 19., 37. és 53., a 33., 39. és 52., továbbá a 31. és 51. ezredek osztályaiból alakult három gránátos zászlóalj, azonkívül a Császár- és a Wurmser-huszárezred harcolt. Különösen az 51. ezredbeli zászlóalj tűnt ki. Lengyel Imre tizedes három gyalogossal egész osztag francia lovast kergetett meg szuronnyal. Ez a zászlóalj Clermontnál is kitűnt.

Az eddig említett ütközeteken kívül Catillonnál a 31., Courtrainél, Grand-Manilnél, Hoogledenél, Ingelmunsternél és La Marcqnál a 33., Rehbachnál a 37. gyalog, L'Évèquenél, Le Quesnoynál és Graevenbrochnál a Császár-, Erneuxnél és Triernél a Wurmser-, Eppsteinnél, Formersleunnél és Oggersheimnél a Vécsey-, Houtain St. Simeonnál, Tourcoingnál és Tongernnél a Ferdinánd-, Mündenheimnél az Erdődy-, a Roer-folyónál a Császár-, Wonknál a Blankenstein-, Westheimnél és Aachennél a Barco-huszárezredek részei, Oppenheimnél a székely határőrzászlóalj, Henri-Capellenél az 51. gyalog- és a Barco-huszár, Kaiserslauternnél a 37. gyalog- és a Vécsey-huszár-, Lüttichnél a 19. gyalog-, a Wurmser- és a Barco-huszár-, Schiffersstadtnál a Vécsey-, Erdődy- és Barco-huszár-, Schwegenheimnél a Vécsey-, Erdődy- és székely határőrhuszárezredek, Frankenthalnál a székely határőrzászlóalj, továbbá a Vécsey- és Erdődy-huszár-, Sprimontnál a 31. és 37. gyalog-, továbbá a Wurmser-huszár-, Ypernnél pedig a 33. gyalog- és a Blankenstein-huszárezredek csapatai állottak harcban.

A székely határőrhuszárezred táborát egy alkalommal három francia lovasezred támadta meg. Azonban a gyorsan gyülekezett székelyhuszárok és a segítségre érkezett néhány század Vécsey-huszár a kétszeresen erősebb ellenséget könnyűszerrel visszavetette.

A Császár-huszárezred Tóth Mihály nevű közvitézét Marchienne mellett a franciák elfogták, táborukba vitték és felszólították, hogy mutassa be a huszárok lovaglási módját és kardforgatását. Tóth huszár megtette s egyre nagyobb körben vágtatva a nagyszámú néző gyűrűjén hirtelen keresztültört és szerencsésen megérkezett ezredéhez.

Ugyancsak a Császár-huszárok története jegyzi fel, hogy Földbuzay János főhadnagy sebesülten Le Quesnoy várában a kórházban feküdt 17 huszárjával együtt. Amikor a franciák a várat ostromolni kezdték és 16 üteggel lőtték, Földbuzay és 17 huszárja, bár sebeik még nem gyógyultak be, kimentek a sáncra és két ágyút ők kezeltek.

Lambousact mellett a Wurmser-huszárezred egyik százada négy zászlóaljból és négy lovasszázadból álló ellenséges csoportot megkerült és szétvert, majd táborát és 20 ágyúját elfoglalta. Ugyanennek az ezrednek egyik osztálya Lüttichnél a Maas-folyót átúszta, az ellenség hátában termett s a gyalogságot megmentette az elfogatástól.

Az olasz harctéren a magyar csapatok közül csak a 19., 39. és 52. gyalogezredek voltak. Itt a franciáknak sikerült a szövetségeseket visszaszorítani s az Alpesek néhány átjáróját elfoglalni.

A 19. és az 52. gyalogezred szeptember 1-én Degónál volt ütközetben, amelyben mind a két ezred nagyon kitűnt. Az 52. ezred a franciák nagy tüzelése ellenére egészen az ellenséges állásokig nyomult és csak közvetlen közelből kezdett visszatüzelni. A 19. ezred egyetlen százada az egyik sáncba bejutott túlerejű francia csapatot ellentámadással kiverte és ágyúit elvette. Két tizedes pedig a közeli szakadékban megkerülésre küldött francia osztagot feltartóztatta mindaddig, míg a század azt is visszaverte.

Cosseria mellett, szeptember 20-án, az 52. ezred negyedik százada 4000 főnyi ellenség ötszörös rohamát a franciák nagy veszteségeivel visszaverte.

1795.

Az északi harctéren, a Rajna hosszában, ahol a szövetségesek 1794-ben a Rajnától nyugatra eső területeket elvesztették, a hadjárat elején az ellenfeleket a Rajna választotta el. A franciák Mainzot és Luxemburgot körülzárták. Az év első hónapjaiban csak a megszokott kisebb vállalkozások folytak, s amikor a poroszok április elején a franciákkal különbékét kötöttek, a császári sereg arcvonalán is szünet állt be a hadműveletekben. De szeptember elején a franciák már a Rajnán is átkeltek és az egyik osztrák hadtestet visszanyomták a Majna mögé.

Mannheim szintén a franciák kezébe került, akik az alsó és a felső Rajnánál álló osztrák erőket el akarták vágni; de erre a célra küldött hadtestüket Handschuhsheimnél vereség érte. Mainz szeptember eleje óta francia körülzárás alatt volt.

Most az osztrák főerő ellentámadásba fogott, átlépte a Majnát, Mainzot felmentette és az ellenséget visszakergette a Rajnán. A másik osztrák erőcsoport pedig Handschuhsheimnél és Mannheimnél szintén megverte a szembenálló francia sereget és a várost elfoglalta.

A főerő november havában a franciákat a Pfrimnél, Frankenthalnál, Türkheimnél, a Nahe és a Glan mellett s még néhány ütközetben szintén megverte és Koblenztől nyugatra visszaszorította. Az év vége felé az ellenfelek fegyverszünetet kötöttek.

A magyar csapatokra nézve az 1795. év rajnamenti hadjáratának legnevezetesebb eseménye volt a Mannheimnél lefolyt csata, amelyben az északi hadszíntéren lévő magyar katonaság majdnem kivétel nélkül résztvett. A 33. és 34. gyalogezred különösen a Galgenberg elfoglalásánál, aWurmserhuszárezred a sáncok bevételénél, az Erdődy-huszárezred pedig a Neckaraunál lefolyt összecsapásban tűnt ki. Kitűnt ezenkívül a székely határőrhuszárezred egyik osztálya is.

A többi ütközetekben csak egyes ezredek vagy azoknak részei kerültek harcba. Így Schoppen mellett a 37. gyalogezred egyik zászlóalja vívott kisebb ütközetet, amely alkalommal Szerecsényi tizedes, kis osztaggal és közben

magához hívott néhány huszárral megkerülte az ellenfél balszárnyát. A megmászhatatlannak hitt meredeken felkapaszkodtak (a huszárok is!), a franciákat meglepték és szétszórták. Szillay tizedes és 16 emberből álló szakasza az ütközet más pontján, amikor töltényük elfogyott, az éppen mellettük rohamra induló huszárokkal együtt berontottak a franciák közé s miután azokat szétzavarták, a huszároktól lőszert kértek és tűzzel üldözték a menekülő ellenséget. Ugyanebben az ütközetben résztvett a 34. gyalogezred egyik zászlóalja is.

Grossfischlingennél a 19., 37. és 53., továbbá a 31. és 51. ezredbeli gránátosok, azonkívül a 31. ezred egyik zászlóalja és a székelyhuszárok harcoltak. Korponay Mihály 51. ezredbeli tizedes 12 önként vállalkozó emberrel az ellenség háta mögé lopódzott, tűzzel meglepte, azután szuronnyal szétverte.

Kaiserslauternnél a 31. és 37. gyalogezredek egy-egy zászlóaljának, azonkívül a Császár-, a Wurmser- és a Vécsey-huszárezredek részeinek volt ütközetük. Kákonyi István Császárhuszár-őrmester 12 huszárral félszázad gyalogságot vágott ki túlnyomó számú ellenség közül. A Wurmser-huszárok még több sikeres rohamban is kitűntek.

Landstuhlnál a 34. gyalogezred egyik zászlóalja és a Vécsey-huszárezred néhány százada, a Pfrim-folyónál a 33., 39. és 52. ezredek gránátosai, továbbá a Wurmser-huszárezred részei, Kreuznachnál a Császár- és a Blankenstein-huszárok, Mainz előtt a Vécsey-, a Blankenstein-, a Wurmser- és a Barco-huszárok, Meinenheimnél pedig a Blankenstein- és a Barco-huszárok vettek részt kisebb ütközetekben.

Mainz előtt a Blankenstein-huszárok egyik százada az ellenséges erődök közé telepített akadályokat eltávolította, azután berontott az erődök közé s kiverte a franciákat. Ugyancsak a Blankenstein-huszárezred 50 lovasa berontott Hassfurthba s a francia hadseregparancsnokságot szétugrasztotta.

A Császár-huszároknak ezenkívül Klopsteinnél, Hoddersheimnél, Bacharachnál és Ilbesheimnél, a székelyhuszároknak Heidelbergnél és Handschuhsheimnél, a Blankenstein-huszároknak Wiesbadennél, Höchstnél és Kirchheimnél, a Barco-huszároknak Morbachnál, a Ferdinánd-huszároknak Edingennél, Neckarhausennél, a Wurmser-huszároknak pedig Neckaraunál, Frankenthalnál és Schwegenheimnél voltak kisebb harcaik.

A 32. gyalogezred egyik zászlóaljának Bemmelnél volt ütközete, amelyben nagyon kitűnt.

Az olasz harctéren a franciák eleinte védelemre szorítkoztak. Az osztrák és a piemonti sereg a Tanaro mellett összpontosult. Júniusban az egyik osztrák hadtest benyomult a Rivierára és a franciákat visszaszorította a Loano melletti állásba. Egyébiránt az egész vonalon a kis háború vállalkozásai folytak, de a kedvezőtlen időjárás bizonyos időre az előörscsatározásokat is megakasztotta. Október vége felé jobb időjárás következett s közben a számbelileg megerősödött franciák hirtelen támdást kezdtek.

Néhány jelentéktelen ütközet után a francia sereg november 23-án a szövetségesek egész vonalát megtámadta. A jobbszárny ellenállott a támadásnak, a centrumot azonban Loano mellett betörték a franciák s a balszárnyat is visszavonulásra kényszerítették. November végén az osztrák jobbszárny, ismételt erős francia támadások hatása alatt, szintén visszahúzódott Ceva felé.

Az ellenfelek ezután téli szállásokba vonultak.

A magyar csapatok közül ebben a hadjáratban is ugyanazok voltak a

Foto Máté.

Lukácsy és Baróthy közhuszárok kivágják Ott ezredest a franciák gyűrűjéből.

déli harctéren, mint az előző esztendőben. A hadjárat legnagyobb csatájában, Loano mellett, mind a három ezred résztvett. A visszavonulást a 19. és 39. ezred fedezte s az ő ellenállásuk biztosította a hadtest zavartalan elvonulását.

A 19. ezrednek még júniusban kisebb ütközete volt Savonánál, majd S. Giacomónál, ahol nagyon kitűnt, továbbá Vadónál.

A 39. ezred a Madonna del Monte-hegyen rohammal foglalta el a szívósan védekező franciák sáncait. A Rocca-Curvairán az ezred, mint elővéd, szakadatlan rohamban szintén három ellenséges sáncot vett be. Harcolt még Savonánál is.

Az 52. ezred a Monte Settepanin, június 25-én virradatkor, sikeresen rajtuk ütött a franciákon, majd ismételt ellentámadásaikat nemcsak aznap, hanem később is mindig visszaverte. Októberben az ezred kisebb osztaga a Rocca-hegyen ütött rajta az ellenségen. Másnap az elvesztett Croce di Balestrinát két 52-es század szuronyrohama szerezte vissza. Cestova di Tiranónál a visszavonulás útját elzáró két erődöt az ezred másfél százada rohammal bevette és az ellenség minden erőfeszítése ellenére megtartotta.

1796.

Az 1796. esztendő nemcsak a hadtörténelemben általában, hanem főként a hadművészetben igen nevezetes fordulópontot alkot. Ekkor kezdődött a francia hadművészet fényes időszaka és a megváltozott harcászat és hadászat diadalra juttatta a franciákat.

Ekkor lép fel az olasz hadszíntéren Bonaparte Napoleon tábornok, aki fényes vezéri tehetségével és mesterileg rendezett és vezetett hadműveleteivel győzelemről győzelemre vezette csapatait.

A franciák egy időben indították meg a háborút északon, Németországban és Olaszországban «Támadni!» ez volt a jelszó. Németországban két hadseregnek, Olaszországban pedig csak egynek kellett támadnia. A főszerepet a számbelileg sokkal erősebb németországi hadseregeknek szánták, míg az olaszországit csak mellékes jelentőségűnek tartották.

Ausztria a főhadműveleteket szintén németországi haderőivel szándékozott intézni s Olaszországban inkább védő magatartásra számított. Bonaparte Napoleon azonban hamarosan megfordította a dolgot, mert merész támadásával és tüneményes sikereivel a Pó síkságát avatta főhadszíntérré és ura lett a helyzetnek.

Az olaszországi hadműveletek három részre oszlottak: a lombardiai, a mantuai és a tiroli-karintiai hadjáratra.

1796 április havában a Rivierán Bonaparte Napoleon lett a francia seregtestek fővezére, akivel szemben a szövetséges osztrák-szárd hadsereg vonult fel. Bonaparte feladata Lombardia meghódítása volt; az osztrákok és a szárdok a Rivierát akarták elfoglalni.

A támadást az osztrákok kezdték meg április 10-én, de Bonaparte megállította őket, majd Mondovinál megverte a szárdokat, akik erre Turinba húzódtak vissza és az április 28-án kötött fegyverszünettel megszakították a szövetséget Ausztriával. Erre a magukra maradt osztrák erők a Pó-folyó mögé vonultak vissza. Bonaparte a sarkukban volt, Piacenzánál átkelt a Pó-folyón, Lodinál az Adda mögé szorította ellenfeleit és május 15-én ünnepélyesen bevonult Milanóba. Erre egész Lombardia meghódolt a francia köztársaságnak. De ezzel sem elégedett meg Bonaparte, hanem követte az

osztrákokat és Mantuát is ostrom alá fogta, ahová az osztrák seregtestek beszorultak.

A mantuai hadjárat abból állott, hogy a német hadszíntérről hozott csapatok révén megerősödött osztrákok négy ízben fel akarták menteni a franciák által ostromolt várat. Ez azonban nem sikerült és így Mantua 1797 február 2-án kénytelen volt kapitulálni.

A tiroli-karintiai hadjárat már az 1797. évre esett.

A magyar csapatok közül ezen a hadszíntéren volt a 19., 32., 34., 37., 39., 51. és 52. gyalogezred, továbbá a József nádor-, a Wurmser- és az Erdődy-huszárezred.

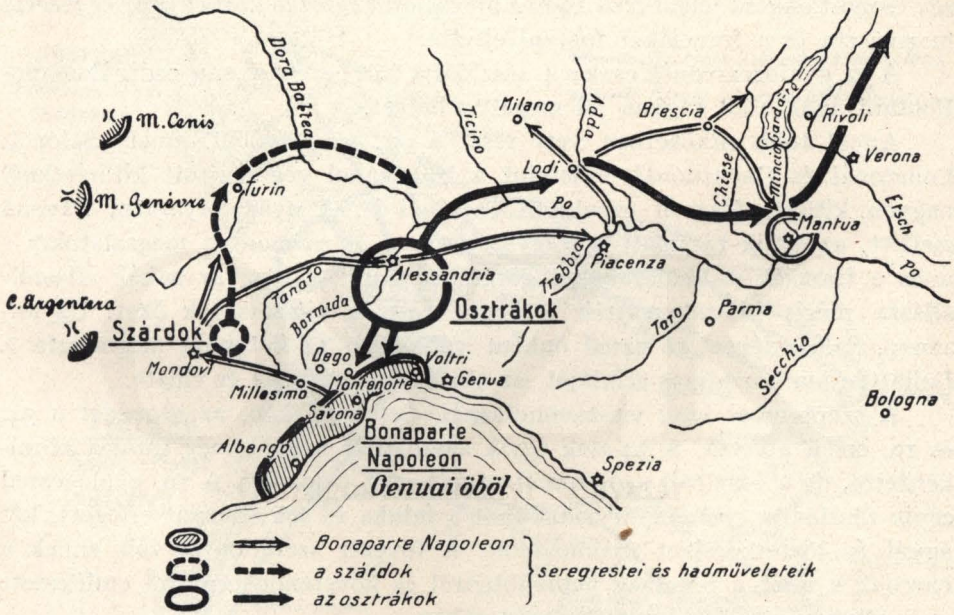

Az 1796. évi olaszországi hadműveletek.

Az első összeütközésben, Voltrinál, a magyar csapatok közül csak a 39. gyalogezred egyik zászlóalja vett részt, amely később Lodi mellett is harcolt. A másik zászlóalj Degónál, az egész ezred pedig a Mincio mellett és a Valeggiónál lefolyt ütközetekben tűnt ki. Egyes részek Tirolban Segonzanónál, Bedónál, Vigónál, Callianónál és Rivolinál voltak harcban. Mantua védelménél a 39. ezred két százada az ellenség tüzelése közben kitört és a vár síkozatán 20 kocsi takarmányt gyüjtött össze s vitt be. A tavaszi visszavonulás alkalmával Tornolay Sándor őrmester engedélyt kért, hogy 40 emberrel ő fedezhesse a visszavonulást. A legközelebbre merészkedő francia századra szuronytámadást intézett, azután a sokszoros túlerővel szemben addig védte a mélyutat, amíg zászlóalja áthaladt rajta.

A 19. gyalogezred egyik zászlóalja Montenotténál a sáncok elfoglalása

alkalmával és a visszavonulás fedezésében, másik zászlóalja Degónál tűnt ki. A Minciónál vívott ütközet után ez az ezred fedezte a visszavonulást, ugyanígy a Dolce mellett vívott ütközet után is. Harcolt ezenkívül a Monte Baldon, Castiglione mellett és Cereánál, ahol nagy dícséretben részesült. A 3. zászlóalj Tirolban Segonzanónál, Piazzénál, Vigo-Miola mellett, Calliano-Benecellónál és Rivolinál volt ütközetben; az utóbbi helyen különösen kitűnt. Segonzanónál az ezred három századának gyenge maradványai az egyik francia féldandárra vetették magukat és visszaverték. Piazze mellett a 19. ezred katonái maguk kérték, hogy az ellenséget a magaslatról elűzhessék. Bár egész nap talpon voltak s a terep is igen nehéz volt és már be is esteledett, egy csoport önként jelentkező 19-es a magaslatot egészen körbefogta, egyszerre megmászta és a franciákat foglyul ejtette.

A 32. gyalogezrednek csak a 4. zászlóalja volt harcban, még pedig Bassano-Fontanivánál, ahol nagyon jól megállta helyét.

Annál több ütközetben vett részt a 34. gyalogezred, amely Salónál, Lonatónál és Gavardónál, valamint a Mantuából végrehajtott kitöréseknél nagyon kitűnt. Harcolt ezenkívül Cereánál is. A nyár folyamán, Pavona mellett, az egyik zászlóalj a völgyszorosokon át nyomult a magaslatokra s noha a franciák szikladarabokat görgettek rájuk, a magyar bakák állásról-állásra mégis visszakergették s végre egészen visszaverték őket. Ugyanaznap, Salo vidékén, az ezred önként vállalkozó 14 katonája megmászta a Della Corona borzalmas szikláját, az ellenséget meglepte és elűzte.

A szeptember havi visszavonulásnál, Cerea vidékén, az utóvédet a 34. és 19. ezred alkotta. A 34-esek egyik zászlóalját nagy tömeg francia körülkerítette, de a zászlóalj szuronnyal vágott utat magának. A 19. gyalogezred egyik zászlóalja szuronnyal benyomult a faluba és sok franciát elfogott, két ágyút és lőszerkocsikat zsákmányolt. A fővezér szemtanúja volt ennek a harcnak s mint a bátorság netovábbjáról és követendő példáról emlékezett meg róla csapataihoz intézett parancsában.

A 37. gyalogezrednek Lonato-Gavardónál, egyik zászlóaljának még Dél-Tirolban a Tonale-szorosban, Wälsch-S. Michelénél és Rivoli mellett voltak ütközetei.

Az 51. gyalogezred Fontanivánál, a Brenta mellett és Arcolénál állott szemben az ellenséggel. Carmignanónál, november elején, a franciáknak az előörsökre intézett támadása alkalmával Fejér hadnagy szakaszával a több mint tízszeres túlerőre rontott, meglepte s így a legközelebbi század oldaltámadást intézhetett és az ellenséget egyesült erővel visszaverték. Másnap, Fontanivánál, az ezred egyik zászlóalja ellentámadás végett átkelt a Brenta-folyón s bár több embert elragadott az ár, a zászlóalj, mihelyt partot ért, azonnal szuronyrohamot intézett, a franciákat megfutamította, sőt üldözőbe is vette. Azután még kétszer átkelt a folyón és kétszer megismételte a rohamot.

Az 52. gyalogezred Montenotténál és Degónál vívott ütközetet s különösen kitűnt a Mantuából végrehajtott kitöréseknél. Az ezred egyes részei

Foto Máté.

A 32. magyar gyalogezred rohama Bassanónál (1796).

még Segonzanónál, Rizzolagónál, Vigo-Miolánál, Callianónál és Rivolinál harcoltak. November 7-én Callianónál az ezred önként vállalkozó katonái átgázoltak a vizen, az egyik francia üteg hátába törtek és elfoglalták.

A József nádor-huszárezred Mantuában volt és sikeres portyázásokat végzett, amelyek folyamán Valeggio mellett egész ütközetet kellett vívnia. Szeptember közepén a Mantua előtt fekvő tábort ellenséges hadtest támadta meg és behatolt területére, ahol nagy zavar keletkezett. A József nádor- és a Wurmser-huszárezredek takarmányért és zabért voltak s éppen visszaérkeztek. Csak nyereg nélkül, pokrócon ültek a lovon. A zabos zsákokat és szénakötegeket ledobták, kardot rántottak, az ellenségre rohantak, sokat levágtak, még többet elfogtak, kilenc ágyút zsákmányoltak, a többi franciát pedig szétverték.

A Wurmser-huszárezred egyes részei Bresciánál sikeres rajtaütést végeztek, ezenkívül Salónál, Desenzanónál, Peschieránál, Fontanivánál és Caldierónál harcoltak. Az egyik század San Martinónál különösen kitűnt. Az ezred Cereánál, Castellarónál és La Favoritánál volt ütközetben. Cereánál a Wurmser-huszárezred három százada a bekerítésre küldött ellenséges csoport hátába került ; a 12. francia féldandár azonnal négyszögekbe tömörült, de a huszárok belevágtak, szétszórták és nagy részét tábornokostul elfogták.

Augusztusban, a visszavonulás alkalmával, a Wurmser-huszárezred részeinek volt köszönhető, hogy az ellenséges lovasság nem tudott a gyalogság megtámadására kifejlődni. San Martinónál az ezred előörsön levő századát 3—400 francia lovas megtámadta és szétszórta. A századparancsnoknak sikerült 30—40 futó huszárt összegyüjteni s velük a tízszeres túlerőt visszaverni.

Az Erdődy-huszárezred Castiglionénál, utóvédharcban, nagyon kitűnt. Egyes részei Primolanónál, Bassanónál, Castel-Pietrónál, S. Michelénél, Caldierónál és Rivolinál harcoltak. Desenzanónál Zathureczky százados századával nagyobb csoport franciát, köztük egy tábornokot és sok tisztet, meglepett és elfogott.

Az 1796-i németországi hadjárat is a hadtörténelem legfényesebb lapjain foglal helyet. Mint Olaszországban, úgy itt is, alig 26 éves fiatal tábornok. Károly főherceg lépett a hadak élére s hadműveleteinek gyorsaságával merészségével és fényes katonai sikereivel bámulatba ejtette egész Európát.

A franciák terve az volt, hogy a köztársaság legveszélyesebb ellensége, Ausztria ellen támadnak, tehát átkelnek a Rajnán és Bécs ellen vonulnak, ahol az olaszországi haderővel egyesülnek.

Ausztria szándéka az volt, hogy elsősorban is visszafoglalja Németalföldet és csak azután indítja meg seregtesteit Párizs ellen. De amikor az olasz hadszíntéren az osztrák erőket vereség érte, feladták a támadást és védekezésre utasították Károly főherceget.

A franciák két nagy hadsereget állítottak ki : az Alsó-Rajna mellékén,

Jourdan vezetése alatt, az úgynevezett Sambre-Maas hadsereget, a Rajna középső részén pedig, Moreau alatt, a Rajna-Mosel hadsereget.

Ausztria szintén két hadsereget vonultatott fel, és pedig : az alsórajnait Károly főherceg vezetése alatt, részben a Rajna és a Nahe folyók között, részben a Sieg- és a Lahn-folyók között ; a felsőrajnai hadsereg pedig Wurmser tábornagy alatt Mannheim és Basel között szállta meg a hadszínteret. Ebből

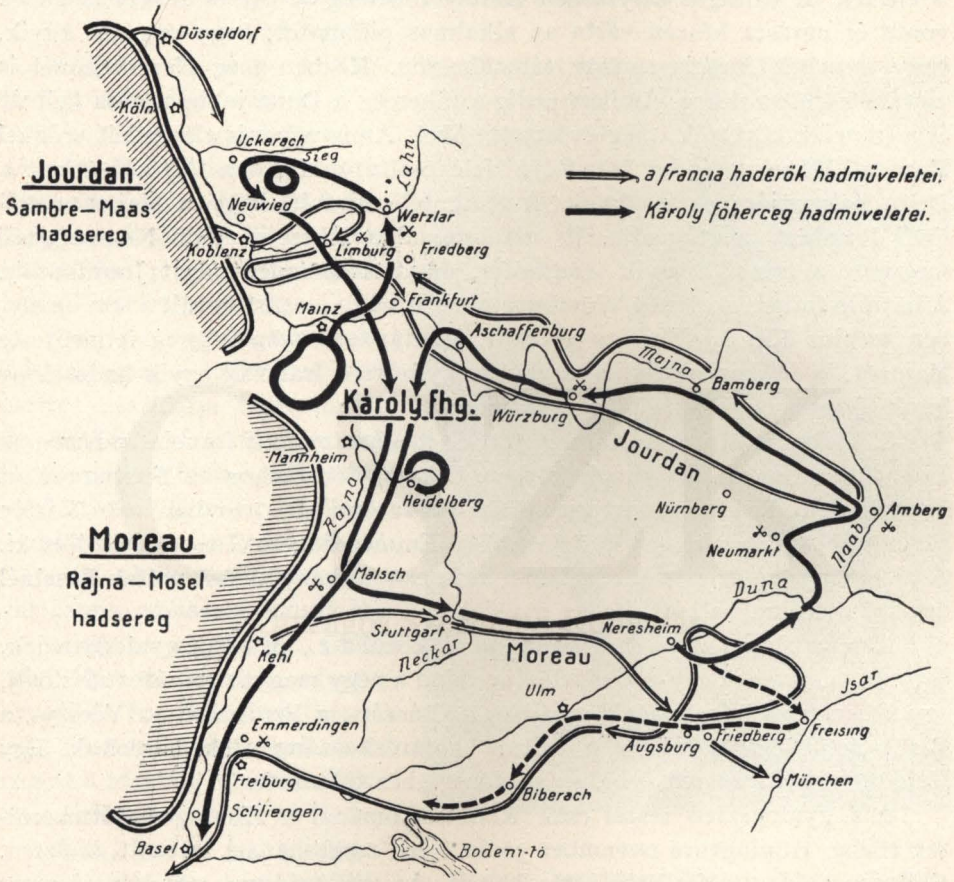

Az 1796-i németországi hadműveletek.

a hadseregből azonban mintegy 25,000 fő Olaszországba került, amikor ott Bonaparte Napoleon sikerei következtében válságosra fordult a helyzet.

A hadműveleteket a franciák kezdték meg ; Jourdan seregtestei június 1-én Düsseldorfnál, június 5-én pedig még Neuwiednél is átkeltek a Rajnán és Wetzlarig visszanyomták a császáriakat. Itt azonban megjelent Károly főherceg és június 15-én úgy megverte a franciákat, hogy kénytelenek voltak a Rajna mögé visszahúzódni.

Most, amíg egyes részek még a franciákat üldözték, addig Károly főherceg

a főerővel megindult, hogy az időközben a Rajnán ugyancsak átkelt Moreau seregét megállítsa. Így jött létre július 9-én a Malsch melletti csata. Ebben vereség érte Károly főherceget, aki hátában az üldöző francia csapatokkal, a Duna felé húzódott vissza.

Közben, az Alsó-Rajnánál, Jourdan seregtestei ismét átkeltek a Rajnán, visszaszorították az osztrák erőket, úgyhogy augusztus 16-án már Amberget is elérték. E válságos helyzetben Károly főherceg az összes erőket magához vonta és ugrásra készen várta az alkalmas pillanatot, hogy vagy az egyik, vagy a másik francia seregre támadhasson. Közben még Neresheimnél is csatára került a dolog. Amikor pedig a főherceg a Duna jobbpartjára kelt át és a franciák követték, megtévesztette őket. Amíg ugyanis alárendelt erőkkel Moreaut München és az Isar-folyó felé csalta, addig ő a főerővel átkelt a Duna balpartjára és északnak, Amberg felé fordult, hogy a Majna mellől jövő Jourdant megtámadja. Ez alkalommal a főherceg előbb Neumarktnál megverte a franciák egyik seregtestét, majd Ambergnél magát Jourdant is. A hátráló franciákkal még Würzburg alatt is nagy csatára került a sor, amelyben megint Károly főherceg győzött. Ezután az osztrák sereg felmentette Mainzot, és amikor még Limburgnál is győzött a franciák egyik hadoszlopa felett, Jourdan a Rajna mögé takarodott.

E közben a Moreau által vezetett és magára maradt francia hadsereg az Isarnál megfordult és harcok közben Ulmon, Biberachon és Freiburgon át ugyancsak a Rajna balpartjára akart visszatérni. Itt azonban már Károly főhercegre talált, aki északról jött. Így Emmendingennél csata fejlődött ki. A csatában vereség érte a franciákat, akik ezután kénytelenek voltak Baselnél átkelni a Rajna balpartjára.

A német harctéren a magyar csapatok közül a 2., 31. és 33. gyalogezredek, a 37. és 51. ezredek egy-egy zászlóalja, mind a négy magyar gránátos zászlóalj, egy székely határőrzászlóalj, továbbá a Császár-, a Ferdinánd-, a Vécsey-, a Blankenstein-, a Barco- és a székely határőrhuszárezredek harcoltak. Egy ideig a 32. gyalogezred is ehhez a hadsereghez tartozott.

A 2. gyalogezred részei csak Kehl ostrománál és Hüningen előtt kerültek tűzbe. Hüningenre november 30-án éjjeli megrohanást intézett az ezred. Elől 200 önként vállalkozó vitéz haladt. Az erődítmények akadályain nagy lendülettel áthatoltak s az egyik fontos sáncot bevették.

A 31. gyalogezred egyik zászlóalja igen vitézül harcolt Deiningnél; majd Eichstädtnél két század sikeres rajtaütést hajtott végre; ez a zászlóalj ütközetben volt még Geisenfeldnél és Rottweilnél is. Jól verekedett az ezred Emmendingennél, Langen-Dinzlingennél és a Schliengennél.

A 33. gyalogezred Kehl ostrománál ismételten tanújelét adta vitézségének. Egyik zászlóalja Deiningnél, Geisenfeldnél, Ulmnál, Malterdingennél és Emmendingennél is harcolt. Egy zászlóalja feltűnően jól harcolt Giessennél. Kehl ostrománál az egyik zászlóalj megrohanta és elfoglalta a franciáktól szívósan védett Sundheim falut. December 5-én az úgynevezett «Kehlkopf»-

szigetre szuronyrohamot intézett az ezred és az ott levő ellenséges csapatokat megsemmisítette. Más alkalommal 60 önként vállalkozó katona olyan meglepő rohamot intézett az egyik erődre, hogy az ellenségnek ideje se maradt tűzelni, hanem azonnal megadta magát. Néhány nap mulva másik erődöt foglalt el az ezred egyik osztaga. Gradicsay János tizedes szakaszával saját elhatározásából az egyik kisebb erődöt rohammal elfoglalta és a franciák minden erőlködése ellenére megtartotta.

A 32. gyalogezred egyik zászlóalja a Giessen mellett lefolyt ütközetben tűnt ki.

A 37. gyalogezrednek a németországi hadsereghez tartozó zászlóalja Neumarktnál, Burgebrachnál és Wetzlarnál volt tűzben; az utóbbi csatában dícséretet aratott.

Az 51. gyalogezrednek szintén ezen a harctéren beosztott zászlóalja Ukerathnál dícséretben részesült, ezenkívül meg Würzburgnál volt ütközetben. Kircheip mellett a zászlóalj, nem törődve a franciák tüzelésével, dobszóval szuronyrohamra indult és szétverte az ellenséget. Gálfalvi Márton közvitéz egyes-egyedül a franciák sűrű tömegébe rontott, puskatussal utat vágott a zászlóig, elvette tőlük és el is hozta.

Foto Máté.

Magyar huszártiszt díszben (1792—1805).

A 2., 32. és 34. gyalogezredek gránátos osztályaiból alakított zászlóalj résztvett a Wetzlarnál, Ambergnél és Würzburgnál vívott csatákban, majd Kehl ostromában.

A 19., 37. és 53. ezredek gránátosaiból szervezett gránátos zászlóalj Schweinfurtnál és Würzburgnál volt harcban s az utóbbi helyen különösen kitűnt; azután Kehl ostromához került.

A 33., 39. és 52. ezredek gránátosaiból szervezett zászlóalj Malschnál, Neresheimnél, Neumarktnál és Giessennél harcolt. Würzburgnál különösen kitűnt, majd Kehl ostromában vett részt. Würzburgnál a 39. ezredbeli gránátos osztály egyik őrvezetője, néhány gránátossal, önszántából rohammal elfog-

lalta azt a két ágyút, amelyek a zászlóalj oldalát veszélyeztették. Kehl várában igen fontos szerepe volt a posta megerődített épületének. Munkácsy százados, a gránátos zászlóalj 200 emberével, bevette s a franciák minden erőfeszítése ellenére megtartotta.

A 31. és 51. ezredbeli osztályokból alakított gránátos zászlóalj Malschnál, Neresheimnél és Giessennél volt harcban, Würzburgnál nagyon kitűnt, azután Kehl ostrománál volt.

A székely határőrzászlóaljnak Coblenznél, Mutterstadtnál és még néhány helyen voltak kisebb harcai.

A Császár-huszárezred Ambergnél, Würzburgnál és a Lahn mellett harcolt; ezenkívül négy százada Aschaffenburgnál, egyik osztálya pedig Wiesbadennél volt ütközetben, ahol a francia utóvédet szétverte, 65 ágyút, 17 mozsarat és sok lőszert zsákmányolt.

Flachbachnál a Császár-huszárok egyik tisztje nyolc huszárral az ellenséges lovasság sokszoros túlerejét egy útszoros előtt mindaddig feltartóztatta, míg a csapat zöme a szorosból kibontakozhatott. Geisenfeldnél az előörsön álló Fehér János huszár a közeli hidat támadó francia osztagot egyes-egyedül megrohanta és szétverte. Ugyanaznap Szilágyi József káplár járőrével oldalvéd volt s a francia zászlóaljat, amely az erdőn át a huszárok hátába akart kerülni, néhány huszárral szétverte. Dalmady János káplár három huszárral előnyomulás közben bevágtatott Mainburgba s tetemes számú francia gyalogságot kikergetett onnan.

A Ferdinánd-huszárezred osztályonkint vagy századonkint vívott kisebb-nagyobb ütközeteket Mündelheimnél, Appenweilernél, Oberkirchnél, Dillingennél, Mannheimnél, Friedbergnél és Biberachnál. Két százada portyázás közben Korb városában a sokszorosan túlnyomó ellenséggel vívott ötörás harc árán megmentette a hadsereg raktárait.

Neresheimnél egy század Ferdinánd-huszár meglepte a francia előörsöket, mintegy 100 embert levágott és 200 foglyot ejtett. Gundelfingennél két század a 10,000 főnyi ellenség elővédjét utcai harcban tönkreverte. Augsburgnál az ezred négy százada a folyón több helyen átkelt és a sokszorosan erősebb ellenséget egyetlen rohammal szétverte. Az ezred egyik kisebb osztaga Laubheimnél a francia «vörös huszárok»-kal találkozott, akiknek őrmestere gúnyos hányavetiséggel párviadalra szólította a magyar huszárokat. Szedlák Márton huszár szó nélkül kiugratott a sorból, a hetyke franciára öt vágást mért és lovastul elhozta. Ugyanez a Szedlák Márton később, Lichtenaunál, amikor francia lovasokkal találkoztak, megint kiugratott a sorból s az ellenség parancsnokát katonáinak szemeláttára levágta. Lovász Mihály káplár Hüningen előtt egymaga hét francia dragonyossal vette fel a harcot, közülük hármat levágott, a többit elkergette.

Donau-Eschingennél 15 Ferdinánd-huszár nagyobb csapat üldöző francia lovast szétvert, nyomukban a városba vágtatott s onnan is kizavarta az ellenséges csapatokat.

A Vécsey-huszárezred két százada a Nahe mellett, továbbá Wetzlarnál és Burgebrachnál tűnt ki. Az egész ezred Sulzbachnál és Ambergnél, három század Aschaffenburgnál, egy osztály pedig Giessennél volt harcban. Wolfsweilernél az ezred Koszó Ferenc nevű ősz, vén huszárja, négy pajtásával addig védett egy hidat, amíg a visszavonuló gyalogság átkelt. Folytonosan rohamokat intézett s ezzel időt nyert, hogy a gyalogság jó darabon elhaladhasson, azután még egy rohammal a franciák közé ütött s a gyalogság után lovagolt. Ugyanezt a hőstettet hajtotta végre Horváth Máté káplár Niederulm és Ebersheim között.

A Blankenstein-huszárezred egy-egy osztálya Herbonnál és Kircheipnél, az egész ezred Ambergnél, Würzburgnál, Giessennél és Altenkirchennél harcolt s az utóbbi helyen kitűnt. Résztvett Kehl ostromában is.

A Barco-huszárezred Ukerathnál és Ambergnél volt harcban, majd Würzburgnál különösen kitűnt. Egyes kisebb részeinek Aschaffenburgnál és Bingennél voltak harcai. Wiesbadennél az egyik század jóval erősebb francia lovascsapatot támadott meg és nagy részét elfogta. Limburgnál kisebb ütközetben volt ez a század ; majd Algesheimnél a század fele egész ellenséges dandár támadását hárította el az előörsökről. Königsheim és Hochheim között az egyik osztály négyszeresen nagyobb számú lovasságot támadott meg, 500 embert részben levágott, részben elfogott. Ingelheim közelében portyázás közben, 30 Barco-huszár 200 francia lovast vert tönkre. Mainz előtt Nagy Miklós káplár, néhány huszárral, a horvát határőrök segítségére sietett, akiket a franciák megvertek és ágyúikat elvették : a huszárok támadása azonban kivágta a határőrcsapatot.

Foto Máté.

Magyar huszártiszt (1792—1805).

1797.

A hadjárat ebben az évben is megszakítás nélkül folyt tovább mind az olasz, mind a németországi hadszíntéren. Mivel a háború súlypontja az olasz harctérre tolódott át, Károly főherceg március hóban tetemes erősbítésekkel az ott működő hadsereghez ment és átvette vezetését.

Az olasz harctéren január elején Alvintzy táborszernagy negyedszer kísérelte meg Mantua felmentését, azonban seregét Bonaparte január 14-én Rivolinál súlyosan megverte s így jobbszárnyával Salurnig, balszárnyával pedig Coneglianóig volt kénytelen visszahúzódni.

Ezután Bonaparte március 12-én harcok közt átkelt a Piavén, majd 16-án a Tagliamentón is; az osztrák sereg állandó harcok között vonult vissza Villachig. A salurni állást március 17-én szintén elfoglalták a franciák s a visszavonuló osztrákokat Brixennél, Mittelwaldénál és még néhány kisebb ütközetben ismételten megverték.

A tiroli kedvezőtlen események következtében az osztrák főssereg a Gurk-folyó mögé húzódott, majd az április elején Friesachnál, Unzmarktnál és Judenburgnál lefolyt ütközetek után fegyverszünetet kötött a franciákkal.

A franciák előnyomulása következtében Magyarország határai is veszélybe jutottak, a király tehát a nemesi felkelést is fegyverre szólította. A szombathelyi táborban 15,000 főnyi felkelő sereg gyűlt egybe, azonban alkalmazására már nem került sor.

Közben a németországi harctérről 1797 tavaszán a 2., 32. és 34. gyalogezredbeli gránátosokon kívül még a többi magyar gránátos zászlóaljat is az olasz harctérre vitték. Ezek a zászlóaljak a visszavonulás alatt a Neumarktnál vívott harcban vettek részt és kivétel nélkül kitűntek. A 31. és 51. ezredek osztályaiból alakított gránátos zászlóalj Klagenfurtnál is harcolt, ahol szintén kimagaslott vitézségével.

A többi magyar csapatok közül a 19. gyalogezred egyik zászlóalja Bevilacquánál és Anghiarinál, a 32. gyalogezred Frattánál és Minerbénél, a 34. és a 37. gyalogezredek egy-egy zászlóalja pedig Neumarktnál kiváló eredménnyel harcolt. A 39. gyalogezred Rivolinál, a Tagliamentónál, Tarvisnál és Neumarktnál, egyik zászlóalja Casa Solánál, az 51. ezred Bassanónál, egyik zászlóalja hősies védelemben Gradiscánál, az 52. ezred Rivolinál, Salurnnál, Cembrónál és Oberaunál, másik zászlóalja Tarvisnál vívott ütközetet.

A huszárezredek csak osztályonkint vagy még kisebb részeikkel vettek részt egyes ütközetekben, így a József-nádor huszárezrednek egy kisebb osztaga harcolt Marburgnál, a Wurmser-huszárezrednek egyik osztálya pedig Rivolinál és a Tagliamentónál. Az Erdődy-huszárezred egyik százada Minerbénél és Anghiarinál, egyik osztálya pedig Tarvisnál érdemelt ki elismerést vitézségével.

A németországi harctéren az osztrák sereg 51,000 főnyi jobbszárnyával a Lahn-folyónál állt s Mainzot és Ehrenbreitsteint tartotta; közepe, 36,000 ember, a Közép-Rajnánál volt, ahol Mannheim és Philippsburg védelmét is ellátta; míg a 43,000 katonát számláló balszárny a Felső-Rajnánál állt készen s Ingolstadt várát tartotta.

A Rajnánál működő két francia seregnek összesen 130,000 embere volt. A két sereg április közepén Neuwiednél, illetőleg Diersheimnél átkelt a Rajnán. Amikor az osztrák elővédhadtestet Bendorfnál vereség érte, Frankfurt felé harcok közt visszavonult.

Az északi francia sereg április 22-én a Murg és a Rench mellett megverte az osztrák jobbszárnyat, a visszavonulók üldözését azonban a fegyverszünet híre megakasztotta.

A németországi harctéren levő csapatok közül a 2., 31. és 33. gyalogezredek, valamint a gránátos zászlóaljak Kehl ostromában vettek részt; a 33. gyalogezred még a Rench-folyó mellett is harcolt.

A huszárok közül a Császár-ezrednek csak jelentéktelen csetepatéi voltak; a Vécsey-huszárezred hat százada a Lahn mellett harcolt, egyik osztálya pedig kitűnt Limburgnál. A Blankenstein-huszárok egyik osztálya Grüningen mellett, a székely-huszárezred osztagai pedig Wiesbadennél voltak harcban. A Barco-huszárezredet Hochheimnél nagy veszteség érte.

A háborúnak az 1797. év októberében Campo Formióban kötött béke vetett véget.

II. A MÁSODIK KOALÍCIÓS HÁBORÚ.

(1799—1801.)

Az 1797 december 9-én megnyílt rastatti békekongresszus még javában ülésezett, hogy miként hozza létre a békét Franciaország és Németország között, amikor már újabb háború veszélye fenyegetett. A francia köztársaság ugyanis már nem elégedett meg határainak megvédelmezésével, hanem hódító politikát kezdett. Belgium, Hollandia és Felső-Olaszország már uralma alatt állott; a pápai birtokokból a római, Svájcból pedig a helvéciai köztársaságot alakította; Nápolyból is köztársaság lett; Szardínia egy részét ugyancsak meghódították a francia seregtestek; amikor pedig Bonaparte Napoleon elfoglalta Malta szigetét és Egyiptomot, megtelt a pohár és a felingerelt Európa a francia köztársaság ellen fordult.

A vezetőszerepet Anglia játszotta; fáradozására létre is jött a második koalíció, amelyben Anglia, Ausztria, Délnémetország, Oroszország, Portugália, Nápoly és Törökország tömörült.

A háborúra fel nem készült Franciaország főerejével Svájcon és Tirolon át óhajtott előnyomulni. Ezt az oszlopot támogatnia kellett volna egy seregnek Délnémetországban, egynek pedig Olaszországban. Ezeken kívül egy-

egy sereg alakult Hollandiában és Nápolyban, amelyeknek ezeket a köztársaságokat kellett megvédelmezniök.

A szövetségesek közül Ausztria és Oroszország Délnémetországban és Olaszországban közös haderőt, Ausztria pedig Svájcban külön hadsereget vont össze azzal a céllal, hogy megdöntik a francia forradalmi kormányt.

Az ellenfelek helyzete a vázlaton látható.

1799.

A német hadszíntéren Jourdan és Bernadotte március elején átkelt a Rajnán. Amíg Károly főherceg Sztárayt Bernadotte ellen küldte, addig ő a főerővel Jourdan elé ment. Az ostrachi csatában Károly főherceg győzött és Stockachig visszanyomta Jourdant. Ezt követte a stockachi csata s miután itt is vereség érte a franciákat, Jourdan a Rajna mögé húzódott vissza. Ugyanígy tett Bernadotte is.

Svájcban és Tirolban Masséna megverte Hotze és Auffenberg seregtesteit, Lecourbe is bejutott Tirolba ; de amikor Bellegarde rátámadt Lecourbera és híre jött, hogy Jourdan visszament a Rajna mögé, Masséna Lecourbeval együtt ugyancsak kénytelen volt visszavonulni. Erre Bellegarde osztrák tábornok, felsőbb rendelkezésre, Olaszországba vonult Szuvorov hadseregéhez, ennek megerősítése végett.

Olaszországban Kray Magnanónál megverte a Scherer által vezetett francia erőket, amire ezek az Oglio-folyó mögé vonultak vissza. Amikor pedig április derekán megérkeztek az oroszok, a franciák Alessandria falai alá húzódtak. Erre Szuvorov bevonult Milanóba és amikor a franciák a Rivierára takarodtak, Szuvorov még Turinba is elért. Közben, miután Macdonald serege beérkezett Délolaszországból, Szuvorov és a császáriak megtámadták Macdonaldot. Ez a Trebbia-menti nagy csatára vezetett (június 17—19.). Ugyanekkor a Rivieráról támadó franciákat is vereség érte Gavinál, ahol Bellegarde aratott győzelmet. Erre Macdonald, aki elvesztette a Trebbia-menti csatát, visszavonult ugyan, de Genuában egyesült a francia főseregggel és ezzel vállvetve próbált szerencsét. De Novinál a csata megint a franciák vereségével végződött.

A csata után az osztrákok és az oroszok közt viszály tört ki, aminek az lett a vége, hogy az oroszok Svájcba vonultak, az olasz és a németországi hadszíntéren pedig csak osztrák csapatok maradtak.

Az oroszok elvonulása után még Coni és Gavi jutott az osztrákok kezére.

Svájcban, még mielőtt Szuvorov csapatai megérkeztek volna, Károly főherceg összevonta erőit és ezekkel a zürichi első csatában annyit ért el, hogy Masséna kitért a támadás elől és hátrább foglalt állást.

Ezután a hadműveletek csak akkor folytatódtak, amikor az orosz segítő hadak beérkeztek. De mivel Masséna erősbítéseket kapott Jourdantól, az

osztrák-orosz seregtestek nem tudtak sikereket elérni. Sőt amikor Károly főherceg a Rajnához elvonult, a magukra hagyott orosz-osztrák erőket (Hotze—Korszakov) Masséna a második zürichi csatában megverte, még mielőtt Szuvorov csapatai Olaszországból beérkeztek volna. Ezzel pedig egész Svájc a franciák kezére jutott.

Szuvorov beérkezése után oly éles ellentétek támadtak az oroszok és az osztrákok között, hogy Pál cár visszalépett a koalíciótól és december havában Szuvorovot hadseregével együtt visszarendelte Oroszországba.

A *németországi* osztrák főseregben csak mintegy 10,000 főnyi gyalogos és 8000 főnyi lovas magyar katona volt, még pedig a 2. és 31. gyalogezredek, a 2., 31. és 60. ezredbeli osztályokból szervezett gránátos-zászlóalj, az 1. székely határőrezred két zászlóalja, a 2. székely határőrezred egy zászlóalja, továbbá az 1., 3., 4., 6., 10. és 11. huszárezredek.

A tiroli hadtesthez 17,000 gyalogos és 1600 lovas magyar katona tartozott, úgymint a 33., 37., 52. és 60. gyalogezredek, a 34. gyalogezred egyik zászlóalja, a 33., 37. és 52. ezredbeli osztályokból szervezett gránátos zászlóalj, a 6., 9., 13. és 15. könnyű zászlóaljak, végül a 9. huszárezred. A 33. és az 52. gyalogezred, valamint a 9. huszárezred később az olasz harctérre került.

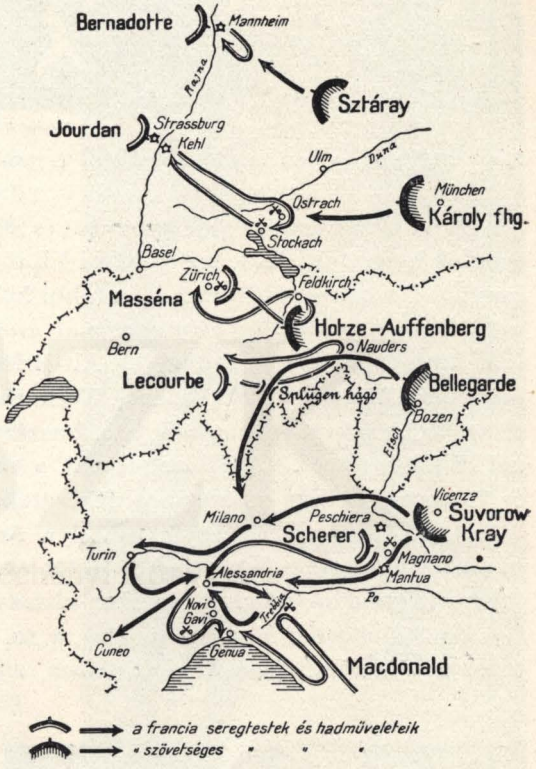

Az 1799. évi hadjárat hadműveletei.

A németországi főseregben magyar csapatai közül a 2. gyalogezred Stockachnál, Zürichnél és Mannheim előtt, a neckaraui sáncok támadásánál, igen derekasan viselkedett; a 31. gyalogezred Ostrachnál és Liptingennél szintén kitűnt, kisebb részei pedig Emmendingennél is voltak harcban. Az utóbbi ütközetben Bodroghy Dániel őrmester egyedül, gyalogosan, kivágott egy huszártisztet, akit több francia lovas körülfogott.

A gránátos zászlóalj Stockachnál és a neckaraui sáncoknál hasonlóképpen kitűnt, azonkívül Zürichnél is harcolt; Stockachnál az ellenséget szuronnyal hátbatámadta, mire egész francia féldandár letette a fegyvert.

Mannheimnél Polecsinyi József, 2. gyalogezredbeli őrvezető, a vizesárkon

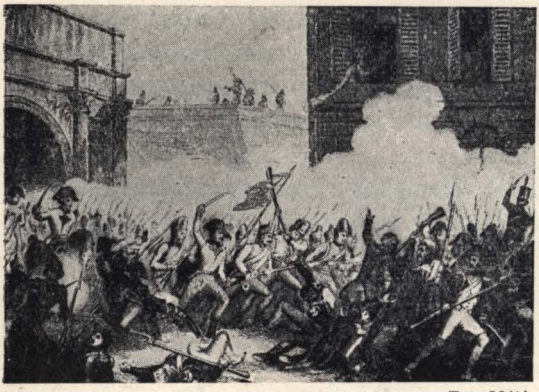

Foto Máté.

Magyar gyalogság rohama Mannheimnél (1799).

át behatolt a sáncba, ott két fogatolt lőszerkocsit és egy nagy ágyút elfoglalt, amely elé 12 ló volt fogva. Bár közben lövést kapott, zsákmányát mégis elhozta. A kötözőhelyen kérte, hogy sebét csak futólag kössék be és a golyót csak a csata után vegyék ki; azzal visszament a harcba, egy francia tábornokot és annak kíséretében három tisztet és több katonát egyedül megtámadott és elfogott.

A magyar lovasságból Ostrachnál és Stockachnál az 1., 3., 4. és 10. huszárezredek harcoltak. Az 1. huszárezred Liptingennél, Emmendingennél és Offenburgnál is volt ütközetben s az utóbbi helyen nagyon kitűnt. Kisebb részeinek Neumühlnél, Unter-Grombachnál és Wieslochnál voltak harcai. A 3. huszárezred Donaueschingennél és Alt-Briesachnál, a 4. huszárezred Schaffhausennél, Mannheim bevételénél, Neckarhausennél és Philippsburgnál, kisebb része Wehr szívós védelménél, a 6. huszárezred Ober-Kirchnél, Ober-Kappelnél, Bietigheimnél és Philippsburgnál, a 10. huszárezred pedig Andelfingennél és Brunnen mellett vívott még ütközeteket.

A 10. huszárezred egyik osztálya Ach városban a mellékutakon háta mögé belopódzott erős francia csapatot utcai harcban majdnem egészen megsemmisítette s az elfoglalt ágyúkat visszavette.

Andelfingennél Mecséry ezredes, a 10. huszárezred parancsnoka, egy szakasszal utolsónak érkezett a városhoz, amelyet a csapatok már kiürítettek. A városkapunál 200 francia lovas volt, a túlsó kijáratnál pedig ugyanannyi gyalogos. Mecséry először a kétszeresen nagyobbszámú lovasokat verte vissza, majd a városon átlovagolt és a gyalogosokat kergette szét. A városon kívül ellenséges lovasok kezéből egy tábornokot is sikerült kiszabadítania.

Foto Máté.

Magyar gyalogság előnyomulása Ostrachnál (1799).

Egyik ütközetben Janicska Márton, 3. huszárezredbeli közvitéz az erdőből 36 francia grénátost zavart ki egyedül, akiket a többi huszárok elfogtak.

A magyar huszároknak, az említett ütközeteken kívül, még igen sok apró járőrharcban s hasonló kisebb vállalkozásban is dolguk akadt az ellenséggel. Az 1. huszárezred 12 huszárjából álló járőr Mengen falut francia gyalogságtól megszállva találta; tétovázás nélkül berontott és a sokszorosan nagyobbszámú ellenség egy részét levágta, másik részét pedig kiverte. Tóth Márton káplárt és néhány huszárból álló járőrét egy alkalommal bekerítették a franciák. A káplár odakiáltott a huszároknak, hogy senki se adja meg magát, maga köré gyüjtötte őket és minden baj nélkül átvágtak a franciákon. Más alkalommal Turóczy Lőrinc huszár a mocsaras erdőben egyedül előrelovagolt s hirtelen francia gyalogszázadra bukkant. Azonnal közéje ugratott, 13 franciát levágott, igen sokat elfogott, a többi elszaladt. A bokrok közül azonban lelőtték a huszár lovát, mire az elfogott franciák fegyvert ragadtak és Turóczyra támadtak, de ő kardjával utat vágott köztük és szerencsésen visszajutott csapatához. Offenburgnál Poór József káplár három huszárral a franciák háta mögé surrant; ott pisztolyukból lövöldözni kezdtek, mire az ellenség a városba húzódott. A négy huszár utána nyomult, de 100 francia lovas az utcán körülfogta őket. A káplár kiabálni kezdett, mintha egész századnak vezényelne, nekiugrattak a franciáknak, akik elfutottak, de alezredesüket és nyolc lovasukat a huszárok elfogták.

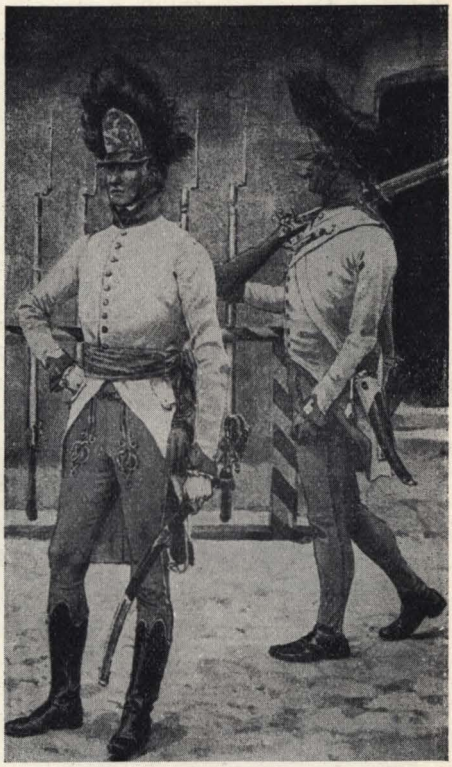

Foto Máté.

Magyar gránátos tiszt és közlegény (1798—1805).

A 6. huszárezred egyik portyázó osztagát Appenweiler községnél erős ellenséges tűz fogadta s néhány huszár lovastul felbukott. A huszárok azonban gyalogosan is felvették a harcot s a jóval erősebb ellenséget szétverték. Zimmern mellett az ezred előőrseit túlerejű ellenség visszaszorította, de Molnár Albert káplár néhány huszárral oldaltámadást intézett és az ellenséget visszaverte. Köd lévén, nem látták az ellenség erejét és tovább üldözték egészen az ellenséges ágyúkig, azokat elfoglalták és elhozták. Friedrichsdorfnál a portyázáson levő század élővédét vezető Pethő András káplár az ellenség által felszedett két hidat a franciák tüzelése közben helyreállította, az élővéddel gyalog átkelt s az ellenséget szétverte.

Mingolsheimnél az 1. huszárezred egyik tisztjét kézitusa közben ellenséges lovasok körülvették, lovának kantárszárait elvágták, mire a ló megbokrosodott és gazdáját a hátrább felállított ellenséges lovasság felé ragadta. Bozák István huszár meglátta ezt, utána iramodott, a két francia dragonyost, akik meg akarták ragadni, levágta s a tisztet lovával együtt visszahozta. Ugyanitt Balsa István és Faróti Péter huszárok a hídnál lévő ellenség háta mögé lopództak, a felszedett hidat helyreállították; most a gyalogság átrohant s vele a két huszár is, akik gyalogosan résztvettek a rohamban. Az ellenség elszaladt, de a csapatok sokat elfogtak belőle. Az ütközet más pontján Tóth János, 33 éve szolgáló vén huszár, vállalkozott, hogy általa kiválasztott két huszárral az ellenség hátában zavart csinál. A helységnél álló őrszemeket elkergette s mikor a csapatok arcban támadtak, ő harmadmagával az ellenség hátába rohant és segített szétverni a franciákat.

A tiroli hadtesthez tartozó 33. gyalogezred egyes részeinek Novella-Steigennél, Taufersnél és Engadinnál volt ütközetük; a 34. gyalogezrednek ehhez a hadtesthez beosztott zászlóalja az utóbb említett két ütközetben szintén résztvett, az ellenséget a Scharl-hágóról elűzte s még Süsnél is harcolt. A 37. gyalogezred Santa Mariánál és Taufersnél, egyik zászlóalja Vaduznál, Feldkirchnél és Moscroennél volt harcban; S. Martinónál körülvette az ellenség, de szuronnyal átvágta magát. Az 52. gyalogezred egyik zászlóalja a Monte Ceneren, a Simplonnál és Val Rosanál lefolyt harcokban vett részt. A 60. gyalogezred Luciensteignél vívta első harcát, majd Winterthurnál nagyon kitűnt. Harcolt még Zürichnél, Näfelsnél és Schänisnél. A 33. és 52. ezredek gránátosaiból szervezett zászlóaljnak Taufersnél és Süsnél voltak harcai. A 6. könnyű zászlóalj Taufersnél és a Szent Gotthardon, a 9. könnyű zászlóalj Valtelinnél és Martarellónál, a 13. könnyű zászlóalj Martinsbrucknál, Süsnél, a Szent Gotthardon és Wasen mellett harcolt. A 9. huszárezred a Taufers mellett lefolyt ütközetben vett részt.

Az *Olaszországban* működő osztrák hadseregben 18,000 gyalogos és 8000 lovas magyar katona harcolt; itt volt ugyanis beosztva a 19., 31., 34., 39. és 48. gyalogezred, a 32., 48. és 53., illetve a 19., 34. és 39. ezredbeli osztályokból összeállított két gránátos zászlóalj, a 7. könnyű zászlóalj, továbbá a 2., 5., 7. és 8. huszárezred. Később a 33. és az 52. gyalogezred, a 33. és 52. ezredbeli osztályokból szervezett gránátos zászlóalj, a 15. könnyű zászlóalj, valamint a 9. huszárezred szintén az olasz harctérre került.

A 19. gyalogezred Alpo és Ognissanti mellett, majd Magnanónál és Fossanónál nagyon kitűnt, azután Brescia bevételénél, Tortona körülzárolásánál, továbbá Beinettenél, Castellettónál, Ronchinál és Genolánál volt harcban. Egyik zászlóalja Tirolban a Vaprio mellett lefolyt ütközetben és Orsinovi bevételében vett részt.

A Monte Creto-hegyen nagy viharban, záporban és feneketlen sárban kellett állani az ellenség meg-megújuló támadásait. A lőpor vizes lett, tüzelni

tehát nem lehetett. A franciák nagy tömegekben támadtak. A 19. ezred egyik osztálya kitört az állásból és az ellenségre vetette magát, mire az ezred többi része is felbuzdult, rohamra ment és visszaverte a franciákat. A harcban fog-

Foto Máté.

Mecséry Dániel ezredes huszárjai élén kivágja a franciák fogságába esett Piacsek tábornokot (1799).

lyul esett egy francia tábornok, aki nem győzte dícsérni az ezred nagy hősiességét.

A 32. gyalogezred Veronánál, egyik zászlóalja pedig Legnanónál harcolt; majd az egész ezred a Turinnál lefolyt ütközetben és Alessandria ostromában

vett részt, Novi mellett kitűnt, s még Mondovinál, Fossanónál és Genolánál voltak harcai.

A 33. gyalogezred Alessandria ostromában, azután Novinál, Beinettenél, Sturánál, Genolánál és Gavinál harcolt, Gavinál nagyon kitűnt. Novi mellett Bakonyi Imre századost elvágták ezredétől; ő azonban egyre több szétugrasztott katonát szedett össze, az ellenség oldalába és hátába férkőzött, s amikor az ellenség visszavonult, előbb poggyászvonatát, majd csapatait tűzzel és szuronnyal megrohanta és óriási veszteségeket okozott neki.

A 34. gyalogezred Alpo és Ognissantinál, Magnano mellett, Brescia bevételénél, Cassanónál, Marengónál, Alessandria ostrománál, S. Giulianónál, Tortona ostrománál és Novinál volt harcban. Az ezred három százada Ceva hegyierődöt nyolc napig egész hadosztállyal szemben hősiesen védte.

A 39. gyalogezred Legnagónál, Veronánál és Magnanónál tűnt ki. Részt vett Brescia bevételében, továbbá a Cassanónál, a Trebbia mellett, a Secchiánál, azután Mantua ostrománál, Novinál, Fossanónál, Mondovinál és Borgo S. Dalmazzonál vívott harcokban. Egyik zászlóaljának Fivizzano mellett volt kisebb ütközete. Legnagónál Farkas Pál őrmester egy szakasszal az ellenség hátába került és olyan zavart idézett elő, hogy az ezred támadása minden nagyobb ellenállás nélkül sikerült. A legnagói csatát követő éjjel Riczkó Mihály hadnagy, az ezred önként vállalkozó 50 katonájával és 80 idegen vadásszal, az Adda-folyón átkelt, a túlsó parton felkúsztak a sziklákon, az ellenség előőrseit meglepték és megsemmisítették. Közben a hidászoknak sikerült a folyón hidat verni, a csapatok átjöttek és Pozzo községet rohammal elfoglalták. Az előnyomulás alatt Franczetics József tizedes, a 39. ezred néhány katonájával, csatárláncul volt előreküldve. Ellenséges lovasok támadtak rájuk, de a tizedes tömörítette embereit, a lovasokra szuronnyal törtek, többet leszúrtak, a többit pedig elkergették. Kovács József tizedes három emberrel rátámadt egy éppen gyülekező francia osztagra, zászlóját elvette és az osztagot szétverte. A Trebbia-folyónál az egyik század elvesztette összes tisztjeit és szétfutott; Ferkó Bálint őrmester azonban a maga jó példájával összeszedte, rohamra vezette a katonákat, az ellenséget kivetette állásából, az állást elfoglalta, a franciákat tűz alá vette és nagy veszteséget okozott nekik.

A 48. gyalogezrednek ez volt az első háborúja s a tűzkeresztségen Verona mellett esett át. Harcolt még Magnanónál, Mantua ostrománál, Mondovinál, Cuneónál; Novinál kitűnt.

Az 52. gyalogezred a Brescia elleni előnyomulásban, továbbá a S. Antoniónál lefolyt ütközetben vett részt, Verderiónál kitűnt. Harcolt még Turin bevételénél és Rivolinál. Egy-egy zászlóaljának Pinerolónál, illetőleg Susánál volt ütközete.

A 32., 48. és 53. ezredbeli gránátosokból összeállított zászlóalj Magnanónál, Cassanónál, Saviglianónál és Borgo S. Dalmazzónál harcolt.

A 19., 34. és 39. ezredek osztályaiból szervezett gránátos zászlóalj kitűnt Legnagónál, Veronánál, Magnanónál, a Trebbia mellett, Saviglianónál és

S. Giulianónál; Novi mellett lövés nélkül bevette a Castel Dragonei sáncokat; harcolt még Genolánál. Lehóczky József tizedes, hat gránátossal, a Legnago mellett vívott csatában egy mély patakmeder vizén átkelt, a túlsó partról a franciákat elkergette s a házat, amelyet 30 francia ágyúval védett, megostromolta és elfoglalta, védőit pedig foglyul ejtette. Imre Pál tizedes, három gránátossal, szintén átkelt egy mély árkon s a franciákat, akiknek erős tüzelése miatt a század nem bírt átjönni, megszalasztotta. Lebartovics János őrmester néhány gránátosból álló csatárláncot vezetett, mikor hirtelen ellenséges lovasosztag támadta meg őket; az őrmester tömörítette embereit, most már ők támadtak, néhány lovast leszúrtak, a többit szétverték. Az egyik rohamnál Kovács József tizedes szuronnyal és puskaaggyal utat vágott magának az ellenséges zászlóig, amelyet egy tiszt tartott kezében; bár beléje lőttek és a tiszt is két sebet ejtett rajta, Kovács tizedes addig viaskodott, míg a tisztet leszúrta és a zászlót elhozta.

A 33. és 52. ezredbeli gránátos osztályokból szervezett zászlóalj Novinál, Genolánál, Saviglianónál és Borgo S. Dalmazzónál egyaránt kitűnt.

A Novinál lefolyt csatában Áron hadnagy a tisztjeit elveszített egyik dragonyosszázad élére állott és a dragonyosokat győzelmes rohamra vezette.

Saviglianónál mind a három magyar gránátos zászlóalj kitűnt; a franciák igen erős tüzében szuronytszegezve támadtak, a fontos hidat elfoglalták és nagyon sok foglyot ejtettek.

A 7. könnyű zászlóalj Boscónál, Casina Grossánál és Fossanónál, a 15. könnyű zászlóalj pedig a Brescia elleni előnyomulásban, Cassanónál, Verderiónál, a Trebbia mellett és Rapallónál harcolt.

A 2. huszárezred kitűnt Cassanónál, az Adda-átkelésnél, a Trebbiánál, Novinál és Genolánál. Résztvett Cuneo ostromában is. Az Adda-folyó mentén Malóczki káplár kilenc huszárral járőrben volt, amikor észrevették, hogy a folyón hajó úszik lefelé s 30 ellenséges katona ül benne. Az egyik sekélyes helyen bevárták, karabélyból rátüzeltek és kényszerítették, hogy kikössön. Noha a túlsó partról élénken tüzelt az ellenség, a 10 huszárnak mégis sikerült a 30 franciát elfogni. Cassanónál Szabó őrmester két huszárral 16 lovasból álló lovasosztagot vert le. A Trebbiánál lefolyt csatában öt zászlóaljból és egy lovasezredből álló ellenséges csoport a csapatok baloldalába támadást intézett. A 2. huszárezred azonnal rohamra indult és a támadókat nagy veszteségekkel szétverte.

Az 5. huszárezred Verona-Pastrengónál, Paronánál és Magnanónál harcolt; résztvett Pizzighettone, Milano, Alessandria és Tortona ostromában, továbbá az Acquinál és Pasturánál lefolyt ütközetekben; nagyon kitűnt S. Giulianónál és Novinál; két osztálya Cremonán ütött rajta, másik osztálya Fressanova mellett tűnt ki.

A 7. huszárezred kitűnt Veronánál, Magnanónál és Trezzónál; harcolt Rivolinál; egyik százada Mantua ostrománál az egyik kitörés visszaverése alkalmával tűnt ki. Magnanónál Nagy-Péterszegi János huszár a francia gya-

logságra intézett roham alkalmával előreugratott, az ellenséges zászlótartót levágta és a zászlót elragadta. Mészáros József káplár, amikor századuk rohamát a sokszorosan erősebb ellenséges lovasság visszaverte, 8—10 huszárral feltartóztatta az üldözőket addig, amíg a század gyülekezett és újból rohamra indult. Mészáros István, 31 éve szolgáló öreg őrmester, rohamnál szakaszával az ellenséges ágyúkra rontott és az ágyúkat egy-kettőre elfoglalta. Bironicónál, kisebb ütközetben, Szöllősy káplár észrevette, hogy az egyik ágyút cserbenhagyták a tűzérek. Azonnal leugrott lováról, az ágyút ismételten megtöltötte és tüzelt vele.

A 8. huszárezred Legnagónál, Magnanónál és Mantua előtt, egyes osztagai S. Giovanninál, Modena meghódításánál, Sarzano bevételénél, Loricinél és még néhány helyen vívtak kisebb-nagyobb harcokat. Egyik alkalommal Batta János káplár három huszárral egy tisztből és 23 lovasból álló ellenséges osztagra bukkant, rárohant, egy részét levágta, a többit pedig elfogta. Néhány nap mulva ugyancsak Batta káplár, néhány huszárral, a visszavonuló ellenséget meglepte, úgyhogy az egész csapatoszlop szétszaladt és a hídveréshez gyüjtött nagymennyiségű anyagot otthagyta. Mantua előtt az egyik huszárt elragadta a lova és az ellenség közé vitte. Zakariás káplár utána iramodott, az ellenség között utat vágott és a huszárt lovastul visszahozta. San Giacomónál három közhuszár, saját elhatározásából, a tűzérséget támadó 45 főnyi francia lovasosztag oldalába tört és visszaverte. Az egyik portyázás alkalmával 60 huszár Modena város kapujában az őrséget elfogta, a városba rohant, ott az utcákon át üldözte a 70 gyalogosból és 40 lovasból álló készültséget, míg végre elfogta és kihozta a városból, mielőtt a nagyszámú francia helyőrség bármit is tehetett volna. Amikor Fano erődítményét az osztrákok körülfogták, a franciák felmentő csapatot küldtek, amely meg is kezdte a harcot. Csányi Mátyás 8. huszárezredbeli káplár néhány huszárral a megközelíthetlennek látszó fedett terepen állást foglaló ellenség hátába került, hirtelen rátámadt, egy részét elfogta, a többit szétszórta és így megakadályozta Fano erődítmény felmentését.

1800.

Az 1799-i eldöntetlen küzdelmet az ellenfelek mind a német, mind az olasz hadszíntéren 1800-ban is folytatták.

A franciák a főhadműveleteket kezdetben a német hadszíntéren óhajtották végrehajtani; de tervüket megváltoztatták, a Bonaparte Napoleon által vezetett tartalékhadsereg Olaszországba vonult, a már ott lévő francia seregtestekkel egyesült és hamarosan megnyerte a háborút.

Az ellenfelek helyzete a vázlaton látható.

Hohenlinden. A németországi császári erőket Kray vezette, akit egyelőre védelemre utasítottak. A vele szemben álló franciák élén Moreau állott.

A franciák április utolsó napjaiban átkeltek a Rajnán és miután Krayt Engennél, Mösskirchnél és Biberachnál visszanyomták, Kray az ulmi megerősített táborba vonult vissza. Itt hiába erőlködött Moreau, hogy Krayt nyílt csatára kényszerítse. Azonban Kray a marengói vereség hírére kimozdult táborából és Regensburgra vonult vissza. Erre Moreau elfoglalta Münchent. De további hadműveletekre már nem került a sor, mert július 15-én Pars-

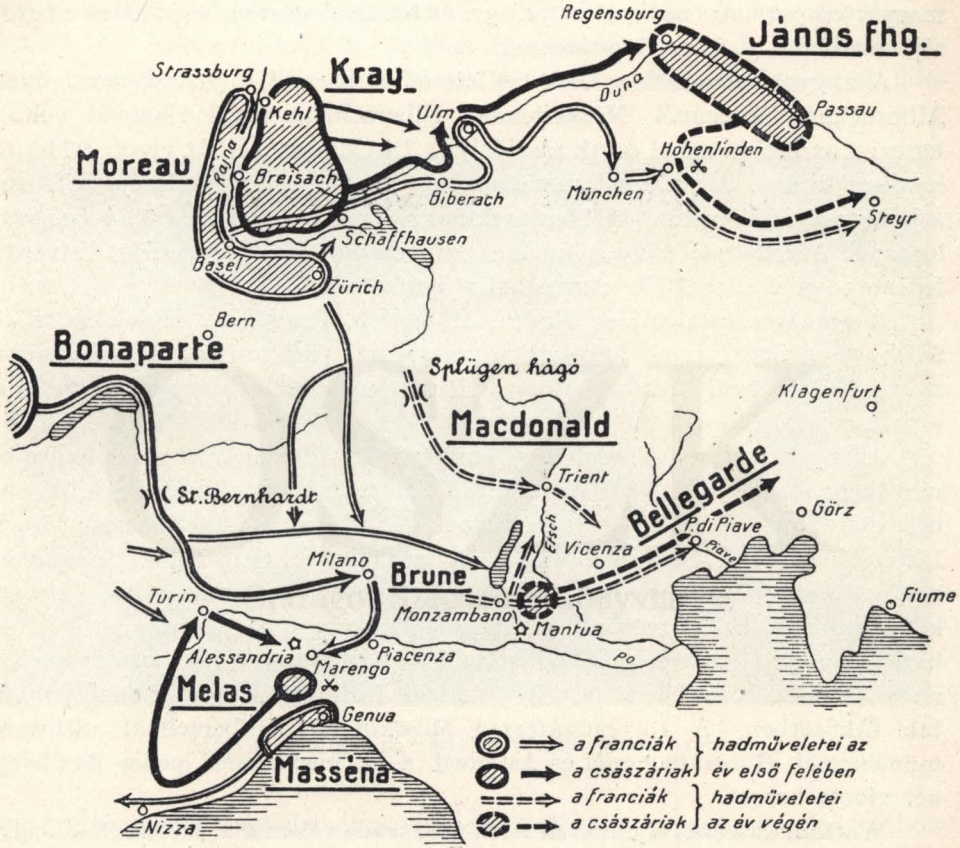

Az 1800. évi hadjárat hadműveletei.

dorfban fegyverszünetet kötöttek, amely novemberig felfüggesztette a hadműveleteket.

A fegyverszünet alatt a tárgyalások nem vezettek eredményre és így a hadműveleteket folytatták. A császáriakat már nem Kray, hanem a 18 éves János főherceg vezette, aki mellé az öreg Lauer táborszernagyot osztották be. A hohenlindeni csatában a császáriakat döntő vereség érte. És mivel a János főherceg felváltására küldött Károly főherceg sem tehetett semmit a sereg rossz állapota miatt, december 25-én megkötötték a steyri fegyverszünetet.

A vezető állásokban a magyarok közül Krayn kívül, Sztáray és Gyulay szerepelt.

A magyar csapatok közül a 2., 31., 37. és 60. gyalogezred, a 2., 31. és 60. ezredek osztályaiból szervezett gránátos zászlóalj, az 1. székely határőrezred két zászlóalja, a 2. székely határőrezred egy zászlóalja, továbbá az 1., 3., 4., 6., 10. és 11. huszárezred vett részt a hadműveletekben.

Az összes csaták és ütközetek közül Hohenlindennél harcolt a legtöbb magyar csapat, még pedig a 2., 31., 37. és 60. gyalogezred, a gránátos zászlóalj, továbbá a 3. és 10. huszárezred.

A 2. gyalogezrednek a Lech mellett és az Illernél, a 31. gyalogezrednek Albbrucknál, Engennél, Mösskirchnél, Biberachnál, majd Haagnál voltak harcai; az utóbbi ezred egyik zászlóalja a Dischingen mellett vívott felderítő harcban kitűnt. A 37. gyalogezrednek ugyancsak egyik zászlóalja a Salzaátjárók védelmében tűnt ki, Neumarktnál pedig dicséretet kapott. A 60. gyalogezred Ampfingnél nagyon kitűnt, Salzburgnál a visszavonulást szívósan fedezte; egyes részei Nesselwangnál is harcoltak.

A gránátos zászlóalj az Engen, Mösskirch, Erolzheim, Hohenlinden és Salzburg mellett vívott ütközetben vett részt. Engennél és Mösskirchnél a zászlóalj dobszóval ment rohamra s Ellingen faluból szuronnyal verte ki a jóval nagyobbszámú francia csapatot.

Az 1. huszárezred Ulmnál, a 3. huszárezred Wettenhausennél és Schwabmünchennél nagyon kitűnt. Az utóbbi ezred még Breisachnál és Schliengennél volt harcban. A 4. huszárezrednek Wieblingennél, Dellmensingennél, Leipheimnél, Gross-Schaffhausennél, Donauwörthnél, Salzánál és Schwanenstadtnál voltak harcai; négy százada Landshutnál a visszavonulást fedezte, két százada pedig Neumarktnál a tetemesen túlnyomó ellenség gyűrűjéből karddal vágta ki magát. A 6. huszárezred Biberachnál a visszavonulást nagy önfeláldozással fedezte, egyes részei Dillingennél és Ulmnál is voltak ütközetben. A 10. huszárezred Mösskirchnél, Biberachnál, Schwabmünchennél, Hohenlindennél és Astennél, a 11. huszárezred pedig Bambergnél vívott harcot.

Wattenhausennél a 3. huszárezred 6. százada rohammal szétszórta a nagyszámú ellenséges gyalogságot, az egyik francia lovasezredet részben megsemmisítette, részben elfogta, az 54. francia féldandárnak nagyobbik felét levágta. Ugyanezen a napon az ezred egyik százada Hochwangennél három gyalog- és egy lovasszázadot vert szét, sőt a közben odaérkezett segítséget is leverte. Diessenhausennél az egyik század egész francia zászlóaljat jó részben levágott s maradványait foglyul ejtette. A tavaszi visszavonulás alkalmával, Freiburgnál, Orszay József 3. huszárezredbeli őrmester, 18 huszárból álló szakaszával, a túlerős üldöző ellenségre több rohamot intézett és így időt szerzett, hogy a visszavonuló csapat utat nyerhessen. Ugyanennél az alkalomnál Paszlay György 3. huszárezredbeli közvitéz összegyüjtött néhány szétszóródott huszárt és gyalogost s azokkal szétverte az ellenséget, amely az egyik

gyalogos osztagot már teljesen körülfogta. Hasonló helyzetben levő másik gyalogcsapatot Holló György káplár vágott ki négy huszárral.

Eckingennél Szántay János és Mihály László 10. huszárezredbeli közvitézek egy gyalogcsapatot az erdőn szerencsésen átvezettek, az üldöző francia osztagokat ők ketten visszaverték s mikor az egyik mellékúton ellenséges gránátos csapat nyomult feléjük, közibe ugrattak, az első négy franciát levágták, mire a többi elszaladt. St. Blasiennél az ezrednek előörsön lévő egyik szakaszát 300 francia lovas hevesen megrohanta, azonban a szakasz a képtelenül nagy túlerőt úgy szétverte, hogy a küzdőtér egészen fedve maradt halottakkal és sebesültekkel. Más alkalommal Benecz őrmester 12 huszárral az egyik falu-

Foto Máté.

Magyar gyalogosok hőstette Wintherturnál (1799).

hoz ért, amelyben nagyobbszámú francia gyalogság pihent s tisztjei a tábornok köré csoportosulva beszélgettek. A huszárok berohantak, a tisztek egy részét levágták, a tábornokot pedig foglyul ejtették. Az egyik felderítő portyázás alkalmával Andrássy alezredes félszázad huszárral egész század francia gyalogost és egész század francia lovast fogott el. A roham előtt Turcsányi Antal káplár sebes iramban az ellenséges lovasság élén álló parancsnokhoz rohant, mellen ragadta és felszólította, hogy adják meg magukat. A franciák erre nekirontottak, de közben odaérkezett a félszázad és az ellenség letette a fegyvert.

Horváth Ferenc 6. huszárezredbeli főhadnagy, három huszárral, az előörsöket támadó ellenség 40 lovasból álló osztagát szétverte, az általuk elfoglalt ágyút visszavette és a tűzéreket kiszabadította.

Marengo. Az olasz hadszíntéren a hadműveleteket Melas osztrák tábornok kezdette meg azzal, hogy a Genua környékén álló franciákat részben Genuában ostrom alá fogatta, részben pedig Nizza felé visszaszorította. Eközben a dijoni táborból Bonaparte Napoleon vezetése alatt a francia tartalékhadsereg az Alpeseken át emberfeletti erőfeszítések árán Olaszországba jutott. Erre Melas Turinba húzódott vissza abban a hiszemben, hogy Bonaparte is oda tart. Csakhogy Bonaparte nem Turinba ment, hanem visszavetette a feltartóztatására kirendelt kisebb osztrák erőket és merészen és gyorsan végrehajtott oldalmenettel Milanóba ment. Itt sem időzött sokáig, hanem átkelt a Po jobbpartjára és Alessandria irányában az osztrákok hátába került. Ugyanoda ment Melas is, amikor megtudta, hogy Bonaparte a hátában áll. Itt esett meg a marengói csata július 14-én.

A csata első felében a császáriak visszanyomták a franciákat. Ebben igen nagy része volt az Ott és Frimont tábornokok által vezetett magyar csapatoknak. A siker azt a hiedelmet keltette Melasban, hogy a csatát megnyerte ; és mivel megsebesült, a parancsnokságot átadta és Alessandriába távozott. Amíg azonban a császáriak a hátráló franciákat követték, megérkezett a csatatérre Bonaparte Napoleon, aki a visszavonulást azonnal megszüntette és a harcot megújította. A kellő óvatossági rendszabályok mellőzésével haladó osztrákokat a franciák ellentámadása meglepte, Zach altábornagy, a sereg vezére, törzsével együtt a franciák fogságába esett, a meglepett csapatok pedig a franciák tüneményes lendülettel végrehajtott támadására szinte hanyatt-homlok elmenekültek.

Másnap Alessandriában megkötötték az egyességet, amelynek értelmében egész Felső-Olaszország ismét a franciák kezére jutott, Melas pedig, haderejével együtt, a Mincio mögé volt kénytelen elvonulni.

Ezzel azonban még nem ért véget a háború ezen a hadszíntéren, mert amikor az év vége felé a császáriak a Mincio, illetőleg az Etsch vonalát tartani akarták, a franciák egyrészt északról, a Splügen-hágón át, Trient felé, másrészt arcban, Monzambanónál, átkeltek a Minción és az osztrák erőket a Piave mögé visszavetették.

A háborúnak az 1801 február 9-én kötött lunévillei béke vetett véget.

Az olaszországi osztrák sereghez az 1800. és 1801. években a következő magyar csapatok tartoztak : a 19., 32., 33., 34., 39., 48., 51., 61. gyalogezred, a 61. gyalogezred egyik zászlóalja, a 32., 48. és 53., a 19., 34. és 39., továbbá a 33. és 52. ezredbeli osztályokból alakult három gránátos zászlóalj, a 6., 7., 9., 13. és 15. könnyű zászlóalj, végül a 2., 5., 7., 8. és 9. huszárezred.

A 19. gyalogezred Bocchetta bevételében és Genua körülzárolásában vett részt. Pozzolo-Valeggiónál a 34. ezreddel együtt megakadályozta, hogy az ellenség Valeggióból előtörjön. A 32. gyalogezred Albiscolánál, a Monte Navén, Marengónál és Valeggiónál, a 33. gyalogezred S. Giacomónál, Sassellónál, a Monte Ermettón, a Monte Cavellin, a Monte Navén, a Monte Olivetón és S. Bartolommeo mellett harcolt.

A 34. gyalogezred Acquinál, Borgo di Fornasi mellett és Genua ostrománál volt harcban, egy-egy zászlóalja Bocchettánál és a Monte Cretón tűnt ki. Két százada Torrazza mellett aratott dícséretet. A Monte Fascia magaslaton a túlerő elől visszavonuló 34. gyalogezred, az ellenség tüzében, dobszóval és a legnagyobb nyugalommal húzódott a legközelebbi magaslatig, ott állást vett és fedezte a többi csapatok visszavonulását. Az ezred egy része Pizzighettone erődben volt védőőrség s az egyik kitörésnél 50 főnyi, leginkább ujoncokból álló osztaga, akik még nem tudtak bánni a puskával, szuronnyal és puskaaggyal verte vissza az ellenséget.

Foto Máté.

Magyar huszárok vitézkedése Veronánál (1799).

A 39. gyalogezrednek Cadibona, Varazze, S. Giacomo, La Coronata és Pozzolo-Valeggio mellett és Genua ostrománál voltak harcai, a Monte Lodrinón nagyon kitűnt, majd Corniglianónál harcolt hasonló eredménnyel. Pozzolo-Valeggiónál a 39. ezred állásait egészen megközelítették a franciák és már a mellvédre is felkapaszkodtak. A magyar vitézek felugrottak a mellvéd peremére és dulakodás közt verték vissza az ellenséget.

A 48. gyalogezred a Monte-Nottén és a Monte-Neginón erélyes szuronyrohammal aratott győzelmet, majd Santa Giustinánál is kitűnt, azonkívül a Provenceban a Var-folyó mellett harcolt.

Az 51. gyalogezred Cadibonánál tűnt ki, résztvett Genua ostromában, harcolt még Vadónál, La Coronatánál, Casteggiónál, Marengónál és Pozzolo-Valeggiónál. Cadibonánál Orbán József őrvezető 10 emberrel a magaslatról

jóval erősebb ellenséget űzött el, azután a franciák legközelebbi sáncát rohammal elfoglalta. Másik őrvezető, Szilágyi Vazul, másodmagával beugrott az egyik ellenséges sáncba, elfoglalt egy ágyút, megfordította, a franciák közé tüzelt és kiűzte őket az ütegállásból. Az egyik kisebb ütközetben Harcsányi tizedes egymagában támadott meg és fogott el négy franciát, akik tüzeltek rá. A Mincio mellett az 51. gyalogezred csapatai szívós ellenállással megakadályozták, hogy a sokkalta nagyobb számú ellenség előnyomulhasson.

Az 52. gyalogezred Susánál és Marengónál vívott ütközetet, egyik zászlóalja a Mont Cenis elfoglalásánál, másik zászlóalja pedig az Ambrogiónál végrehajtott rohamban tűnt ki.

A 61. gyalogezred résztvett Genua ostromában, harcolt Quezzi erődnél, a Monte Cretón és Centónál, majd Bondeno mellett sikeres rajtaütést hajtott végre, egyik zászlóalja pedig Bocchetta mellett tűnt ki. Genua előtt az ezred osztagai létrákon mászták meg Quezzi erőd falait és az ellenséget kiűzték onnan. Az ellenség azonban erősbítéssel tért vissza és a 61. ezrednek hátrálnia kellett. A visszavonulást Füstös százados önfeláldozóan fedezte századával.

A 32., 48. és 53. ezredek gránátosaiból szervezett zászlóalj a Rivierán, a Var mellett, Marengónál és Pozzolónál, a 19., 34. és 39. ezredbeli gránátosok zászlóalja a Rivierán, S. Giacomónál, Settepaninál, a Varnál, Ormeánál, Marengónál, Pozzolónál és Legnagónál, a 33. és 52. ezredbeli osztályokból összevont gránátos zászlóalj pedig S. Giacomónál, a Monte Cavallin, Marengónál és Pozzolónál harcolt.

A könnyű zászlóaljak közül a 6. és a 9. zászlóalj Turbigónál, az utóbbi a Tonale-hágó állhatatos védelménél is, a 13. zászlóalj pedig Bocchettánál tűnt ki. A 7. és 15. zászlóalj Colognánál, illetőleg a Rivierán és a Mincio mellett küzdött.

A 2. huszárezred Casteggiónál és Pozzolo-Valeggiónál volt harcban.

A 5. huszárezred Bocchettánál, három százada Cremonánál harcolt; az ezred Marengónál és Pozzolo-Valeggiónál kitűnt. Marengónál az 51. gyalogezred támadást intézett a francia gárdát fedező lovasságra, amely az első össztűzre elszaladt. Erre az ezred a gárdára vetette magát, amely azonban nagy tüzeléssel fogadta. Most az 5. huszárezred négy százada hátba támadta a gárdát és teljesen megsemmisítette. Pozzolo-Valeggiónál az 5. huszárezred egyik rohama alatt a szárnyon harcoló osztály parancsnoka, Horváth József őrnagy észrevette, hogy az ellenséges lovascsapat ellentámadásra előretör; a legközelebbi 13 huszárt magához szólította, saját elhatározásából belevágott a francia lovascsapatba és visszakergette. A december havi visszavonulásnál az oldalbiztosításra rendelt gyalogság hátrálni kezdett. Illésy József 5. huszárezredbeli őrmester, akinek lovát kilőtték, a gyalogság élére állt és bár két lövést kapott, addig tartotta helyén az osztagot, amíg a dandár veszély nélkül elvonult.

A 8. huszárezred Casteggiónál és Pozzolo-Valeggiónál tűnt ki; egyes osztagai Finale és Bondeno mellett harcoltak. Az ezred 11 lovasból álló járőre egy alkalommal egész francia zászlóaljat támadott meg és kergetett szét. Más

alkalommal Takáts Mihály huszár néhány társával 50 francia lovasból álló osztagot vert vissza, noha közben egy vizes árkon csak lóról szállva lehetett átmenniök. Kováts György huszár, a nyári harcok folyamán, egymagában vert szét több francia lovasból álló csoportot, amely sebesült gyalogosokat akart elfogni. Másik alkalommal három huszár rohammal szórt szét sokszorosan erősebb francia lovascsapatot, s így 100 gyalogost és két ágyút mentett meg az elfogatástól.

A 9. huszárezred Marengónál és Pozzolo-Valeggiónál volt harcban. Az

Foto Máté.

A Mészáros-huszárok rohama Ulmnál (1800).

ezred két szakasza egy alkalommal átkelt a Po-folyón s egy francia hadipénztárt zsákmányolt, miután annak erősebb lovasosztagból álló kíséretét szétverte.

A kezdetben elért sikerek egyike volt a Bocchetta mellett április 9-én kivívott kisebb győzelem, amelyben a 19., 34. és 61. gyalogezredek egy-egy zászlóalja nagyon kitűnt. A 19. és 34. ezredek válogatott embereiből ugyanis egy-egy zászlóaljat alakítottak, amelynek az volt a feladata, hogy a fontos magaslatot rohammal elfoglalja. Hihetetlen akadályokkal súlyosbított éjjeli menet után a két zászlóalj virradatkor már a hegyszoros elé érkezett és a magaslatot, a franciák rendkívül makacs védekezése ellenére, félóra alatt elfoglalta. A 61. ezredbeli zászlóalj szintén nagy fáradsággal és nagyon jó eredménnyel küzdött.

III. ULM, CALDIERO, AUSTERLITZ.

(1805.)

Bonaparte Napoleonnak 1802 augusztus 2-án élethossziglan teljhatalmú konzullá választását 1804 május 18-án még nagyobb jelentőségű esemény követte, nevezetesen a szenátus Bonapartét I. Napoleon néven kikiáltotta a franciák örökös császárjává.

A császársággal kapcsolatosan nemcsak Franciaország átalakulása, hanem Itália ujjászervezése is bekövetkezett. Itáliában megalakult az olasz királyság és Napoleon 1805 május 26-án Milanóban a lombardok vaskoronájával olasz királlyá is megkoronáztatta magát. Azzal pedig, hogy Franciaország Hannoverre is rátette kezét, oly erőssé lett, hogy a független európai államok még féltékenyebben szemlélték Napoleon hatalmának napról-napra ijesztő arányokban való növekedését.

Főként Anglia követett el mindent, hogy a szárazföldi államokat megint együvé kovácsolja és Franciaország ellen támadásra bírja. Ez sikerült is, mert 1805-ben létrehozta a harmadik koalíciót, amelyben szövetségre lépett vele Svéd- és Oroszország, majd Ausztria is.

Napoleon, aki már éveken át megérezte ezt a veszedelmet, mind politikailag, mind katonailag nagyszabású előkészületeket tett. Politikailag szövetségébe vonta Bajorországot, Württemberget, Badent és Nassaut és ezzel megalkotta a francia-német szövetséget. Katonai téren pedig, már 1803-tól fogva úgy készült elő, hogy újjászervezte, kitűnően felszerelte és be is gyakorolta hadseregét. Az új hadtestek élén kipróbált jeles hadvezérek álltak; az egész hadsereg égett a vágytól, hogy mielőbb összemérhesse fegyvereit az ellenséggel.

Amikor tehát 1805-ben Ausztria is csatlakozott a koalícióhoz, I. Napoleon minden tekintetben készen volt és így megelőzhette ellenfeleit. Gyorsan rá is csapott az osztrák seregtestekre, amelyek legközelebb voltak hozzá és amelyeket a szövetséges oroszok még nem tudtak kellőképpen támogatni.

A koalíció államai 450,000 főnyi haderővel akartak felvonulni, még pedig Hannoverben, a Duna mentén, Vorarlbergben, Tirolban, Olaszországban és Nápoly ellen. A főtámadást a Károly főherceg által vezetett olaszországi hadseregnek kellett volna végrehajtania. Ezt a roppant nagy erőt azonban a kijelölt helyeken, a kellő időben és teljes létszámmal nem tudták összehozni. Ennélfogva a háború első időszakában, amikor a hadműveletek megkezdődtek, a dunai hadszíntérre szánt orosz seregtestek még csak Galícia keleti határán voltak. Így hát egyedül csak Ausztria hadai álltak ki a küzdelem terére, de ezek sem teljes létszámmal és egyelőre csak szétszórtan, egyrészt a Duna mellékén, másrészt Tirolban és Olaszországban.

A dunamelléki osztrák sereg az Inn és a Traun között vonult fel. Ezt eleinte I. Ferenc császár vezette. De amikor a császár eltávozott a hadseregtől, a parancsnokságot névleg Ferdinánd főherceg, a valóságban azonban a telj-

hatalommal felruházott Mack táborszernagy vette át. A sereg több oszlopból állt, amelyeknek vezetői Kienmayer, Werneck, Schwarzenberg, Riesch és Jelacsics voltak. Erejük 70,000 főre rúgott.

Napoleon szándéka az volt, hogy egy erős hadtestet az olasz hadszíntérre küld, a többi héttel ellenben a Duna mentén felvonuló osztrákokat megtámadja, mielőtt az oroszok beérkeznek.

Az események folyamán a háború az ulmi, a bécsi, az olaszországi és az austerlitzi hadjáratra oszlott.

Az ulmi hadjárat. A hadműveleteket az osztrák sereg kezdte meg azzal, hogy benyomult Bajorországba, hogy ezt az országot vagy a koalícióhoz való csatlakozásra vagy legalább is semlegességre bírja. A bajor fegyveres erő azonban kitért és Nürnbergen át Bambergbe vonult. Az osztrák seregtestek nem követték a bajorokat, hanem tovább haladtak nyugat felé és a Bodeni-tó és Ulm között foglaltak állást, abban a hiszemben, hogy Napoleon a Schwarzwaldon át fog előtörni. De csalódtak, mert Napoleon félrevezette az osztrák hadvezetőséget és amíg csekély erőkkel a Schwarzwaldban tüntetett, addig haderejének zömével, beleértve a bajorokat is, a Strassburg és Bamberg között képzelt vonalból központiasan úgy nyomult elő a Duna felé, hogy Ulmtól keletre máris az osztrák seregtestek oldalába és hátába került. Amikor pedig seregtestei a Dunán is átkeltek és Münchenen és Augsburgon át nyugat felé bekanyarodtak, bekövetkezett Mack haderejének teljes körülzárása.

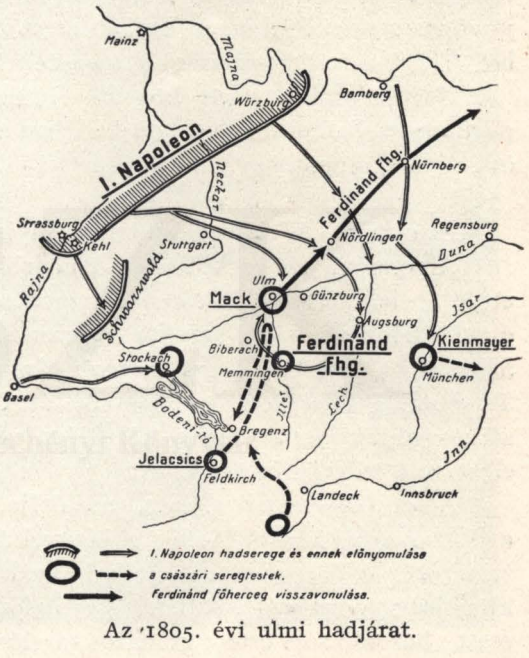

Az 1805. évi ulmi hadjárat.

Mack ugyan ki akart menekülni a zsákutcából, de bármerre mozdult, mindenütt ellenségre talált, amely csapatait megverte és visszaszorította Ulmba. A katasztrófán tehát már semmi sem segíthetett és Mack október 17-én 23,000 főnyi seregével kénytelen volt kapitulálni.

Azonban az osztrák sereg névleges fővezére, Ferdinánd főherceg 12 lovasszázaddal október 14-én Ulmtól északra szerencsésen átvágta magát a franciákon és egy hét mulva megérkezett Csehországba.

Az ulmi fősereg kapitulációjával szabaddá lett az út Bécs felé és a fog-

ságba nem esett csapatok szétrebbentek. A kikülönített részek vagy a franciák fogságába estek, vagy keresztülvágták magukat és kelet és dél felé iparkodtak egérutat nyerni, amerre szabad volt az út.

A bécsi hadjárat. Az ulmi események folyamán a Kutusov által vezetett orosz segítő had az Inn-folyóig ért. De amikor megtudta Mack kapitulációját, feladta abbeli tervét, hogy az Inn-folyó hosszában védelemre készül fel és Bécs felé hátrálni kezdett. Azért tette ezt, mivel gyengének érezte magát és az erősbítések még messze voltak. Visszavonulás közben utóvédharcok keletkeztek, minthogy a franciák nyomon követték a hátrálókat.

Kutusov Bécset is feladta és miután Mauternnél átkelt a Dunán, Morvaországba húzódott vissza, hogy magához vonja nemcsak az Oroszországból jövő seregtesteket, hanem azokat az osztrák erőket is, amelyek Csehországból, Tirolból és Olaszországból meneteltek feléje, hogy megsegítsék.

Napoleon mindenütt követte Kutusovot, Bécsnél átkelt a Duna balpartjára és Brünnig ment. Itt azonban megállt, hogy a döntő mérkőzéshez összevonja seregtesteit.

Az ulmi és a bécsi hadjáratban aránylag kevés magyar csapattest szerepelt.

A 39. gyalogezred, a Rohan-dandárba beosztva, a Lech- és az Isar-folyók eredeténél az alpesi átjárókat védelmezte egy ideig. Amikor azonban a Jelacsics-dandár Hohenembsnél lerakta fegyvereit és a déltiroli csapatok elvonultak Stiriába, a dandár, heves harcok árán, Naudersen, Meránon, Bozenen, Trienten, Primolanón és Bassanón át Castelfrancóig jutott, ahol azonban szívós védekezése ellenére kénytelen volt megadni magát a mindenünnen elősereglő túlerős franciáknak.

A 60. gyalogezred 1. és 2. zászlóalja, valamint gránátos zászlóalja előbb a Kienmayer, később pedig a Merweldt által vezetettt tartalékhadtestbe tartozott. A visszavonulás alkalmával Lambachnál és Steyernél vitézül kitartott; Weyernél a tábori zászlóaljak egy része a franciák fogságába esett; hasonló sors érte a gránátos zászlóaljat Neuhausennél és Maria-Zellnél; az ezred 3. és 4. zászlóalja szerencsésen eljutott Karintiába és János főherceg oszlopához csatlakozott.

Az 1. huszárezred, amely szintén Merweldt hadtestébe tartozott, az Inn alóli visszavonulás alkalmával Riednél, Lambachnál és Weyernél harcolt; majd átvágta magát, haza jutott és később Morvaországban, az austerlitzi csata után, Kostelnél mérte össze fegyvereit a franciákkal.

A 4. huszárezred is Merweldt hadtestében volt s ezért az utóvédharcok folyamán tűzbe jutott Ennsnél, Amstettennél, Kremsnél és Schöngrabernnél.

A 6. huszárezrednek két osztálya Günzbergnél harcolt; később Jelacsics hadtestéhez került és amikor ez Hohenembsnél lerakta fegyvereit, a huszárok ezredparancsnokuk körültekintő vezetése révén és kemény harcok árán átvágták magukat a franciák lovastömegein és Csehországba tértek.

A Meskó ezredes által vezetett 7. huszárezred, amely Kienmayer tábornok alatt szolgált, mint oldalvéd a Pyhrn-hágón át az Enns-völgyébe vonult; majd többször összecsapott az ellenséggel s végül Marburgban Chasteller hadtestéhez csatlakozott.

A 11. huszárezred csak St. Pöltennél vívott utóvédharcot.

A 12. Palatinus-huszárezred két osztálya előbb a günzburgi csatában vett részt, majd a neresheimi összecsapás után mint utóvéd igen vitézül

Foto Máté.

Vécsey rohama Ennsnél (1805).

verekedett. Amikor pedig az Ulmba szorult császári csapatok kénytelenek voltak kapitulálni, az említett osztályok Hertelendy Gábor ezredes ezredparancsnok vezetése alatt ahhoz a csoporthoz tartoztak, amely Ferdinánd főherceg vezetése alatt átvágta magát a franciákon és számtalan nehézség után Csehországba jutott. Ezeknek az osztályoknak maradványai még az austerlitzi csatában is résztvettek. Memmingennél az ezred egyik osztálya a franciák fogságába esett. Az egyik félszázad pedig, amely véletlenül elszakadt ezredétől, előbb Jelacsics, később pedig Rohan hadtestében Tirolban harcolt a Blankenstein-huszárokkal vállvetve. A háború alatt az ezred állománya egyharmadára fogyott.

Caldiero. A Napoleon által Olaszországba küldött Massénának az volt a feladata, hogy mindaddig védelemre szorítkozzék, amíg a Duna mellékén a döntés bekövetkezik.

Károly főherceg eredetileg támadni akart. De amikor serege kikülönítések és az északi haderők megerősítése végett történt csapatelvonások következtében tetemesen megcsappant, el volt készülve rá, hogy kénytelen lesz visszavonulni. De előbb meg akarta leckéztetni ellenfelét. Amikor hírét vette az ulmi katasztrófának, a Caldiero melletti megerősített táborba vonult, hogy onnan törjön előre.

A főherceg seregében a következő magyar ezredek voltak: a 2., 32., 33., 34., 37., 48., 51., 52. és 61. gyalogezredek és ezeknek gránátos zászlóaljai, valamint a 2., 3., 5., 8., 9. és 10. huszárezredek. A magyar zászlóaljak száma 28 tábori és kilenc gránátos zászlóalj volt; ezek valamennyien résztvettek a caldierói nagy csatában.

A huszárezredek közül a 2-iknak csak egyik százada jutott tűzbe; az 5-ik csak a visszavonulás alatt szerepelt; a 3., 8., 9. és 10. huszárezredek a caldierói csatában is szerepeltek.

A csatát Masséna kezdte meg október 29-én azzal, hogy átkelt az Etsch-folyón és megtámadta a császáriak elővédjeit. Elkeseredett harc fejlődött ki azoknak a helységeknek birtokáért, amelyeket a császáriak tartottak. Estére ezeket az állásokat a franciák elfoglalták és csak a Caldiero mögötti sáncok előtt akadtak meg.

Másnapra a császári sereg bevonult 14 sáncból alkotott megerősített állásaiba. A jobbszárnyon Simbschen altábornagy alatt 20 zászlóalj és négy lovasszázad vonult fel. A középen, Caldiero mögött, Bellegarde lovassági tábornok 16 zászlóaljat és 12 lovasszázadot vezényelt. Az Etsch-folyóra támaszkodó balszárnyat két csoport alkotta, és pedig Reuss hercegé és a Nordmann-csoport, összesen nyolc zászlóaljjal és nyolc lovasszázaddal. A tartalékot hét zászlóalj és nyolc lovasszázad alkotta.

Október 30-án Károly főherceg elő akart törni állásaiból; Masséna pedig részben a császáriak balszárnyát akarta tönkreverni, részben azok közepét szerette volna áttörni.

A harc csak délelőtt 11 órakor indult meg, amikor a reggeli sűrű köd felszállt.

Bár az Etsch mellett álló császári balszárny hamarosan veszélybe jutott, a középről küldött erősbítések helyreállították az egyensúlyt.

Masséna, abban a hitben, hogy az osztrák balszárny ellen küldött csapatai győztek, három hadosztállyal a caldierói császári középhadat támadtatta meg. Itt igen heves harc kerekedett és bármily hősiesen harcoltak a császáriak, nem bírtak az ellenféllel, mert az egyre erősbítéseket kapott. Már a töltények is elfogytak, a gyalogság csak a szuronyát használta és tűzérségünk is megszüntette tüzét, mert a nagy kavarodásban nem tudta úgy lőni a franciákat,

hogy saját csapataiban is kárt ne tegyen. Ekkor a franciák újabb gránátos csapatai még oldalba is kapták a császáriakat és még jobban visszanyomták őket. Hiába rohantak előre egyes lovas csapatok, a helyzet válságossá lett és küszöbön állott a veszély, hogy a franciák áttörik a hadállás közepét és akkor elveszett a csata.

Károly főherceg felismerte a veszedelmet és egy gránátos dandárt, valamint a 32. magyar gyalogezredet rendelte előre. Ő maga kivont karddal a gránátosok élére állt és a csapatok dobszóval, rendíthetetlenül követték a főherceget. A merész roham egyelőre helyrebillentette a mérleget. De ekkor Masséna is ellenrohamra rendelte gárdáját és vérteseit. A 32-esek azonban szívósan védekeztek és a franciák hatalmas lökését szuronyaikkal felfogták. Masséna most személyesen vezette elő egyik hadosztályát a császári közép jobboldalába, Colognola felé, amely a csatatér kulcspontja volt. Itt avatkozott be a harcba a 2. magyar gyalogezred gránátos zászlóalja. Nagy küzdelem keletkezett a sáncoknál, ahol a tábornokok személyes vezetése alatt az 51. magyar gyalogezreden kívül osztrák zászlóaljak is közbeléptek. Ez az ellentámadás használt és a franciák megfutottak. Üldözésükre a 8. huszárezred rontott elő Kerekes ezredes vezetése alatt.

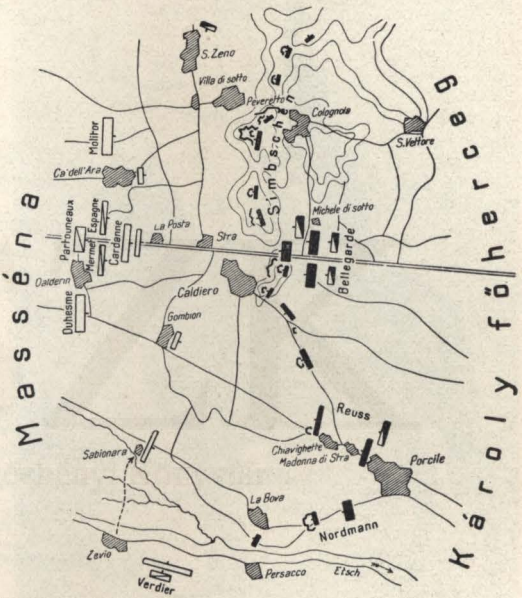

A Caldiero melletti csata 1805 október 30-án.

Már beesteledett, amikor Masséna még egy kísérletet tett. Támadása a 32-eseket érte, akik erejük végső megfeszítésével védekeztek. Már-már összeroppantak, amikor Hohenlohe-Bartenstein herceg tábornok az utolsó tartalékot, a 2., 33., 34., 37. és 52. magyar gyalogezredek gránátos zászlóaljaiból alakított dandárt elővezette. Miksa főherceg is élükre állt és lelkesítette a gránátosokat, akik összefogva a 32-esekkel, még egyszer előretörtek; rohamuknak az lett az eredménye, hogy a franciák nem tudták elérni céljukat.

A 32. gyalogezred magatartásáról Károly főherceg azt írta jelentésében, hogy az Esterházy-ezred a vitézség kiváló tényeivel tündökölt.

Másnap a csata tovább folyt. Masséna ismét a Chiavighette melletti császári balszárnyat támadta meg. A sáncot a császáriak keményen tartották. Maga Nordmann tábornok is megsebesült. Reuss herceg altábornagy a 48.

magyar gyalogezred három zászlóalját, az 52. magyar gyalogezred két zászlóalját és néhány határőrszázadot küldött segítségül. Ezek az erők oldalba és hátba kapták a franciákat és a csata vége az lett, hogy a franciák visszavonultak.

Ezzel véget ért a háromnapos nagy csata.

A csatára vonatkozó általános jelentésben Károly főherceg a következőket írta:

«A franciáknak ez az utolsó sikertelen támadása meghozta Felséged haderejének tökéletes győzelmét, ami az olaszországi hadsereg első tettét dicsőséggel és hírnévvel koronázta. Három napon át tartó harcban tanúsított kitartó vitézség után más események elszólították innen, mielőtt győzelme gyümölcsét learathatta volna, ámde bárhol is kívánja a legfelsőbb szolgálat ennek a hadseregnek alkalmazását, a caldierói győzelem mellette áll és jelszava lesz eljövendő hadivállalatainak!»

Foto Máté.

Magyar huszár (1798—1806).

Az elismerés e szép szavai javarészben a magyar fegyvereket illetik, mert, amint láttuk, a caldierói győzelmet a magyar katonák vitézségének köszönhette a császári hadvezetőség.

Az austerlitzi hadjárat. Amikor a császári és orosz erőket üldöző Napoleon Brünnig jutott, keze ügyében maradt főserege csupán 56,000 emberből állott. Ezzel szemben a szövetségesek mintegy 85,000 fővel rendelkeztek. Károly főhercegnek Olaszországból jövő 80,000 emberére csak hetek multán lehetett számítani.

A két fél közül tehát a szövetségeseknek a várakozás, Napoleonnak ellenben a harc állt érdekében, hogy a döntő csatát még Károly főherceg beérkezése előtt megvívja.

A szövetségesek azonban, a fiatal Sándor cár unszolására, támadásra határozták el magukat. Így jött létre 1805 december 2-án az austerlitzi csata, amelyben Napoleon győzelmet aratott az osztrák-orosz hadsereg felett.

A csatát december 4-én fegyverszünet követte, december 26-án pedig megkötötték a pozsonyi békét.

Az austerlitzi csatában igen kevés magyar csapat vett részt, minthogy többségük Károly főherceg hadseregében volt, az Ulmnál és a Tirolban szétugrasztott csapatok közül pedig csak a 4., 11. és 12. huszárezredek részei jutottak el Morvaországba. A 4. huszárezred két százada különösen kitűnt Mohr báró ezredes vezetése alatt; a 11. huszárezred részei is igen jól megállták a helyüket.

A magyar gyalogságból csak a két székely határőrezred két-két zászlóalja jutott tűzbe. Ezek a Tellnitz birtokáért vívott harcokban arattak dicsőséget, főként a 2. székely határőrezred, amelyet Divéky Antal őrnagy vezetett. Ezt a vitéz katonát még a csatatéren alezredessé léptették elő.

Foto Máté.

Insurgens gyalogos (1805—1809).

IV. ASPERN, GYŐR, WAGRAM.

(1809.)

Anglia a francia köztársaság elleni engesztelhetetlen gyűlöletét a császárságra is átvitte és sohasem szűnt meg az ellene irányuló bujtogatással. A szigetország kedvező földrajzi helyzete azonban lehetetlenné tette Napoleon számára, hogy fegyveres erőkkel gyűrje le Angliát, legelkeseredettebb ellenségét. Más eszközökhöz kellett tehát fordulnia. Hathatósnak ígérkezett az úgynevezett szárazföldi zárlat, amely abból állott, hogy Anglia elől elzárták az európai kikötőket. Ez a rendszer azonban nemcsak Angliát sujtotta, hanem az európai államokat is. Az elkeseredés olyan mértéket öltött, hogy mindenki szabadulni akart a nyomasztó francia felsőbbség alól. Az elégedetlen államok közül Ausztria volt az első, amely hallgatott Angliára s hadat üzent Franciaországnak.

Ausztria a háborút három hadszíntéren indította meg, és pedig a Károly főherceg alá helyezett fősereggel Németországban, a Duna mellékén, a János főherceg által vezetett sereggel Olaszországban és végül Ferdinánd főherceg seregével Lengyelországban, az úgynevezett varsói nagyhercegség területén.

A német és az olasz hadszíntér között a kapcsolatot annak a hadtestnek kellett fenntartania, amely Chasteller táborszernagy alatt Tirolban vonult fel.

A monarchia népei a legnagyobb odaadást tanúsították; Magyarországon zászlók alá szólították a nemesi felkelést, Tirolban pedig megszervezték a népfelkelést.

Napoleon a főserreggel a Duna mellékén óhajtott fellépni; az olasz hadszíntéren Jenő olasz alkirály vezette a csapatokat; Lengyelországban pedig Poniatowskinak egyelőre a védelemre kellett szorítkoznia.

A döntő és egyben legszebb hadműveletek és csaták a Duna mellékén zajlottak le, ahol Európának akkor elismert két legnagyobb hadvezére, I. Napoleon és Károly főherceg mérkőzött meg egymással.

A regensburgi hadjárat. A dunamelléki hadműveletekre szánt nyolc osztrák hadtest ereje 190,000 főre rúgott. Ezekből a VI. és a II. tartalékhadtest a Dunától délre, a Traun-folyó mögött vonult fel, a többi hat pedig (I., II., III., IV., V. és az I. tartalék hadtest) Csehországban gyülekezett.

Napoleon hadereje így oszlott meg: a VII. hadtest az Isar-folyó mögött állott; a II., IV. és VIII. hadtest Augsburg, Ulm és Aalen között vonult fel, a III. pedig Erfurtnál volt. A sereg ereje 180,000 emberből állott.

Károly főherceg szándéka az volt, hogy az Erfurtnál álló III. francia hadtestet a dunamelléki francia főerőktől elvágja és tönkreveri. De ez a hadtest Bambergbe elvonult s így lehetetlenné vált elkülönítetten megverni. Ennélfogva Károly főherceg Csehországban csak az I. és II. hadtestet hagyta meg, maga pedig négy hadtesttel átkelt a Duna jobbpartjára azzal a szándékkal, hogy Landshut és Neustadt közé nyomul elő, így az elkülönítetten álló francia erők közé beékeli magát és ezeket külön-külön megveri. De az osztrák hadtestek oly lassan haladtak előre, hogy mire elérték az előbb megjelölt városok közötti területet, a II., IV., VII. és VIII. francia hadtestek már a Lech-folyótól keletre eső területen gyülekezhettek, a francia III. hadtest pedig elérte Regensburgot.

Ekkor Károly főherceg Napoleonnal szemben, Landshutnál, csak három hadtestét hagyta hátra, a másik hárommal pedig Regensburg alá kanyarodott, hogy feltartóztassa, illetőleg megverje a III. francia hadtestet. Ugyanide rendelte azt a két hadtestét is (I. és II.), amelyeket annak idején Csehországban hagyott.

Azonban a III. francia hadtest kisiklott az osztrák hadtestek gyűrűjéből, Regensburgnál átkelt a Dunán és Napoleon főserege felé menetelt.

Ebben az időben Napoleon sem maradt tétlen, hanem rátámadt arra a három osztrák hadtestre, amelyeket Károly főherceg Landshutnál hagyott. Vagyis megfordult a kocka; amit Károly főherceg akart végrehajtani, azt most Napoleon tette meg, nevezetesen beékelte magát Károly főherceg két csoportja közé és ezeket egyenkint megverte.

E közben Thann, Hausen, Abensberg s egyéb helységeknél kisebb össze-

csapások estek, Eggmühlnél pedig a főerők között döntő csata fejlődött. A csatából Napoleon került ki győztesen, míg az osztrák hadsereg zöme Regensburgnál átkelt a Duna balpartjára, kisebb része pedig a Duna jobbpartján megkezdte a hátrálást Bécs felé.

Ezzel véget ért a regensburgi hadjárat.

A hadjáratban, különböző hadtestek kötelékében, a 2., 31., 32., 33., 39., 51. és 60. magyar gyalogezredek, továbbá a 3., 4., 6., 7., 8. és 10. huszárezredek vettek részt.

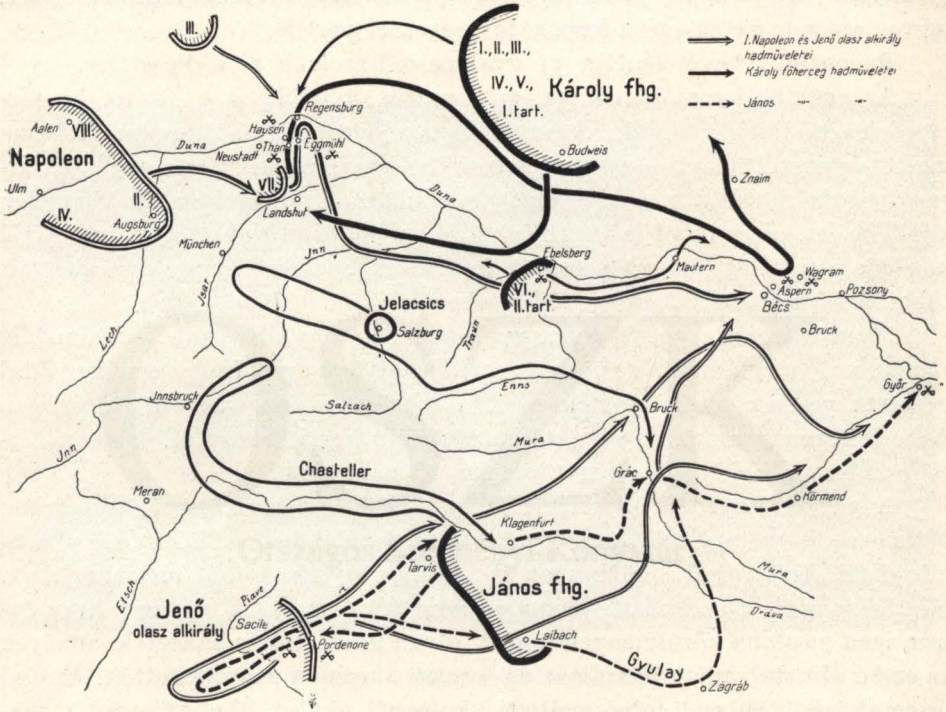

Az 1809 évi hadműveletek.

A balszerencsével folytatott hadműveletekben a magyar csapatok mindenkor vitézül harcoltak, de különösen akkor, mikor a császári királyi haderő kénytelen volt Bécs felé visszavonulni.

A 39. gyalogezred Abensbergnél a hadtest utóvéde volt és bár súlyos veszteségekkel, de sikerült a visszavonulást biztosítania. Három század egy útszorosban feltartóztatta az üldözőket, majd az úttól balra húzódó erdőből kiverte a franciákat, nehogy a hadtestet oldalba támadhassák.

A további visszavonulásnál a 33. és 39. ezredek egy-egy zászlóalja az Isar-folyó hídjánál tartóztatta fel az üldöző tömegeket.

Rohrnál a rohamozó ellenséget az 51. gyalogezred szuronnyal vetette vissza. Kirchdorfnál a 8. huszárezred két osztálya a többszörösen erősebb

üldöző francia lovasság ellen fordult s első ezredét majdnem egészen megsemmisítette. Ugyanitt a 39. és 60. gyalogezredek szívós ellenállást fejtettek ki.

Landshutnál különösen a 60. gyalogezred tűnt ki, továbbá a 31., 32. és 51., illetőleg a 34., 37. és 48. gyalogezredek gránátosaiból alakított két zászlóalj.

A 3. huszárezred Hausennél és Eglofsheimnél, a 4. huszárezred néhány százada Gallneukirchennél és Uhrfahr-Linznél, a 6. huszárezred egyik osztálya Amberg-Ursensollennél, a 7. huszárezred pedig Haagnál tűnt ki az üldözők visszaverésében. A 10. huszárezred Aderklaanál vert vissza túlerejű ellenséget ; Dinzlingnél ez az ezred egész ellenséges lovasdandárt szórt szét, három százada pedig egész francia lovasezredet vert le.

Regensburg bevételénél a 33. gyalogezred szolgált rá a dícséretre.

Az eggmühli csatában a 33. gyalogezred, továbbá a 3. és 10. huszárezredek különösen kitűntek. A franciák 4000 lovasból álló tömegének rohama miatt az osztrák lovasság kénytelen volt visszahúzódni, csak a 3. huszárezred egyik osztálya maradt helyén s amikor a francia lovasok közvetlen közelébe ért, pisztolyból és karabélyból, lóhátról össztüzet adott rájuk, majd közéjük vágott, egy üteget visszahódított és időt szerzett, hogy a meghátrált többi lovasezredek ismét gyülekezhessenek.

Neumarktban a 39. és a 60. gyalogezredek egy ellenséges lovasdandárt szuronnyal megtámadtak ; egyik ezredét a Bakonyi Imre ezredes által vezetett 39-esek semmisítették meg, a másikat a 60-asok verték széjjel. A hadseregparancsnok a 39. gyalogezred neumarkti hőstettét, mint a történelemben példátlan eseményt emelte ki napiparancsában.

A 32. gyalogezred Jelacsics hadosztályába tartozott, amely időközben München is megszállta. Amikor a császári-királyi hadak Bécs felé visszahúzódtak, Jelacsicsnak Salzburgon át a Mura völgyébe kellett visszavonulnia. Minthogy pedig a hadosztályt nyomon követték a franciák, a magas hegységben, igen mostoha körülmények között, olyan ütközetek keletkeztek, amelyek az ezred alosztályainak létszámát ugyancsak alaposan megritkították. Az első összeütközés a Salzach-folyó melletti Laufennél történt, ahol az ezred 4. osztályának meg kellett akadályoznia a franciák átkelését a folyón. Az osztály csak akkor hagyta abba a küzdelmet, amikor a franciák oldalt fekvő helyeken átkeltek a folyón és a miéink hátába igyekeztek jutni. Később, az ezred 5. és 6. osztályának segítségül küldése után, magában Salzburg városában kerekedett igen heves küzdelem, amely alkalommal a katonák, a helységharc minden kínálkozó előnyét kihasználva, mindaddig harcoltak, amíg a Jelacsicstól vezetett főoszlop a Lueg-szoroson átjutott. Május 3-án az ezred 3. és 4. századát az abtenaui szoros út védelmére különítették ki, ahol a századok, a később hozzájuk küldött 3. zászlóaljjal együtt, húszszoros túlerővel szemben is megtartották állásaikat. A visszavonulás későbbi folyamán, a Mura völgyében, St. Michielnél váratlanul egymásra bukkantak az ellenfelek. Az ezred 2. és 3. zászlóalja legott szuronnyal támadt a franciákra. De Jenő olasz alkirály csapatai hamarosan majdnem tökéletesen körülfogták Jelacsics had-

osztályát, amely bátor védekezése közben, az ellenség túlerejének ellenére is, valahogyan kijutott a csapdából, de csapataink nagy részét elfogták. Az ezred ez alkalommal 1193 emberét vesztette el, ami abban az időben roppant nagy szám volt! Sokat vesztett az ezred még Leobennél, ahol a Mura hídját tartotta egy ideig. Ezután az ezred Grácba jutott, ahol az Olaszországból jövő János főherceg hadoszlopához csatlakozott.

A legelkeseredettebb és ennélfogva legvéresebb utóvédharc Ebelsbergnél volt, ahol a Traun-folyó hídjánál azért álltak ellen csapataink, hogy a Duna jobbpartján visszahúzódó seregtesteinknek a Duna balpartjára való átkelését lehetővé tegyék. Itt főként a két erdélyi testvérezred, a 31. és 51.

Foto Máté.

Bakonyi Imre ezredes szuronyrohama a francia lovasságra Neumarktnál (1809).

gyalogezred tett ki magáért, amelyek a Traun hídját védelmezték akkor, mikor a csapatok, lőszerkocsik, markotányos- és málháskocsik, hintók és más különböző járóművek nagy összevisszaságban és óriási lármával tolongtak a híd felé, hogy átjussanak keskeny padlózatán. Két támadás visszaverése után a két ezred magasra emelt lobogó zászlókkal ellentámadást is hajtott végre. Igen véres volt a küzdelem a hídon, majd később Ebelsbergben magában is, amely időközben kigyulladt.

Itt harcolt még a 39. és 60. gyalogezred, a 31., 32. és 51., valamint a 37. és 48. gyalogezred gránátosaiból alakított két zászlóalj is.

A csata után tovább hátráló hadtest visszavonulását a 8. huszárezred fedezte, amely már az előző napok hasonló harcaiban is dícséretesen verekedett a rohri kolostornál és Riedaunál. Kleinmünchennél ismét javarészben ennek az ezrednek kellett feltartóztatnia az üldözőket.

Bécs védelmében a 7. huszárezred egyik osztálya a Burg és a Kärntner-Thor előtt sokszorosan erősebb ellenséggel mérte össze fegyvereit.

János főherceg hadműveletei. Az olasz hadszíntérre szánt császári-királyi seregtestekben a 19., 52., 61. és 62. magyar gyalogezredek, valamint a 2., 5. és 9. huszárezredek harcoltak.

A János főherceg által vezetett haderő két hadtestből állott. Ezek egyikét Gyulay Albert, másikát pedig Gyulay Ignác vezette. A hadsereg ereje 60,000 fő volt. Vele szemben vonult fel Jenő olasz alkirály, akinek ereje csak 40,000 főre rúgott.

János főherceg április 9-én indult meg és Pordenone és Sacile mellett megverte az olasz alkirályt, aki Caldieróig húzódott vissza. Amikor azonban János főherceg értesült a dunamelléki szerencsétlen eseményekről, előnyomulását félbeszakította és május 1-én visszafelé indult. Tarvisnál megállt ugyan, de csak rövid ideig, mert közben a franciák a hegyszorosok erősségeit (Malborghette és Predil) megkerülték. Így jutott el ő maga Grácba, Gyulay hadteste pedig Zágrábon át Magyarországba.

Jenő olasz alkirály nem követte János főherceget, hanem Napoleon parancsára Villachon át a muramenti Bruckba sietett, hogy minél előbb csatlakozzék Napoleon főseregéhez. János főherceget és Gyulayt más két francia hadtest követte, amelyek közül az egyik Grácon át Bécs felé sietett, a másik pedig, Macdonald hadteste, az időközben Magyarországba húzódott János főherceget üldözte.

A hadműveletek első szakában az 52. gyalogezred egyik százada Venzonenél nagy merészen betörte a helység kapuját és az ellenséget szuronnyal kiverte a helységből. Ugyanaznap az ezred egyik százada Görznél átúszta az Isonzót és azt a tornyot támadta meg csupán szuronyokkal, amelynek őrsége a hídverést akadályozta. El is fogta az őrséget, sőt még az erősebb ellenséges osztagok ellentámadásait is visszaverte. Mestre mellett is átgázoltak a vizen az 52-esek. Még Caporettónál és Malgheránál is vitézül harcoltak.

Pordenonénél a 62. gyalogezred egyik zászlóalja, a 2. huszárezred egyik osztálya, továbbá az 5. és a 9. huszárezred harcolt; különösen a 2. huszárezredbeli osztály tűnt ki, amely az egy gyalog és két lovasezredből álló ellenséges elővédet szétverte. Az ütközet folyamán Kiss közhuszár hirtelenében összegyüjtött 15 huszárpajtásával 200 főnyi ellenséges gyalogságot támadott meg és nagy részét elfogta.

Sacilénél különösen a 19. és a 61. gyalogezred tűnt ki; a 19-esek két százada, egy huszárosztag segítségével, 500 foglyot ejtett és 11 ágyút zsákmányolt. Fodor tizedest három ellenséges lovas fogta körül, de Fodor kettőt leszúrt közülök, mire a harmadik elmenekült. A 61. gyalogezred egyik zászlóalja túlerős támadó francia gyalogságot szuronnyal kergetett meg. Az 52., gyalogezred egyik zászlóaljának, továbbá a 62. gyalogezrednek, valamint a 2. és 5. huszárezrednek is része volt a sacilei győzelemben.

A visszavonulás alatt a Piave-átkelésnél lefolyt csatában a 19., 52., 61. és 62. gyalogezredek, valamint a 2., 5. és 9. huszárezredek is résztvettek. A 61. gyalogezred egyik osztálya jóval nagyobb ellenséges lovasságot támadott meg és vert szét. Nagyon kitűnt a 2. huszárezred a túlnyomó francia lovasságra intézett sikeres rohamaival.

Trevisónál az 52. gyalogezred és a 2. huszárezred egyik osztálya akasztotta meg a franciák előnyomulását. A 2. huszárezred többi része ugyanakkor Castelfranco-Postumiánál harcolt.

A 61. és 62. gyalogezredek Caldierónál vívtak sikeres visszavonulási harcot.

Az 52. gyalogezred egyik zászlóalját a franciák elszorították s így Tirolon át kellett visszavonulnia, majd Klagenfurtnál és Grácnál csatát is vívott. Az ezred másik két zászlóalja, szintén külön-külön, Sagradónál, illetőleg S. Danielénél és Loitschnál volt ütközetben.

S. Danielénél a 62. gyalogezred, továbbá a 2. és 5. huszárezred szintén résztvett a harcban; a 62. ezred és az 5. huszárezred egyik osztálya a tarvisi állás védelménél is kapott szerepet. A 62. ezred később Wolfsbachnál az ellenséges táboron rajtaütött, az ellenség nagy részét megsemmisítette, sok foglyot és nagy zsákmányt ejtett.

Foto Máté.

Balogh Sámuel 31. gy. e. tizedes Aspernnél elsőnek mássza meg a templomkert falát.

Kanyás László közvitéz egyedül hatolt be abba a házba, amelybe négy francia tiszt rejtőzött s részben leszúrta, részben elfogta őket

A franciák Castelfrancónál utólérték az utóvédül beosztott 9. huszárezredet, amely bár számbelileg sokkal gyengébb volt, visszaverte őket, 300 franciát levágott, 200-at pedig foglyul ejtett. Másik utóvédharcnál Horváth főhadnagy ezredsegédtiszt egy hadnaggyal egész tömeg francia közül kivágta ezredparancsnokát, de annyi sebet kapott, hogy örökre szolgálatképtelen lett. Az ezred később még Wilden és Grác mellett harcolt.

St. Michaelnél a 9. huszárezred egyik századának öt huszárból álló utóvédét János László káplár vezette. A hegyes és erdős terepen 30 ellenséges lovasnak sikerült a század és az utóvéd közé furakodnia; az utóvéd az úton

találta őket, amikor éppen egy felborult lőszerkocsit ürítettek ki. János káplár odaugrott, pisztolyával a nagy tömeg lőporba belelőtt s a 30 francia elpusztult; bár a káplár örökre szolgálatképtelenné roncsolódott, még a maga erejéből ment el Leobenig.

A 19. gyalogezred 150 ujonca egy hadnaggyal Predil erőd elé a Raibl-szoros védelmére volt küldve. A kiképzetlen és hiányos felszerelésű ujoncok két óra hosszat feltartóztatták a franciákat.

A lengyel hadszíntér eseményei. A galíciai és lengyelországi harctéren eleinte szerencsével harcolt a Ferdinánd főherceg által vezetett VII. hadtest és április 13-án Raszinnál megverte a lengyeleket és Varsót is elfoglalta. Kisebb ütközetek voltak Jaworownál, Mariampolnál, Koknál, Tuchov mellett, Thorn előtt s más helyeken; az osztrák csapatok Sandomierz várát is körülzárták.

Amikor azonban Poniatowski hadműveleteit Galitzin orosz hadteste is támogatta, a lengyelek július elején ismét támadni kezdtek. Ferdinánd főherceg ekkor föladta Lengyelországot, Krakóig hátrált, majd a wagrami csata után serege egyik része Magyarországba, másik része Sziléziába vonult vissza.

A császári-királyi hadtest kötelékébe a következő magyar ezredek tartoztak: a 34., 37. és 48. sorgyalog-, az 1. és 2. székely határőrezred, valamint az 1., 11. és 12. huszárezred.

Raszinnál a 34., 37. és 48. gyalogezredek dícséretreméltóan küzdöttek; különösen a 48. ezred egyik zászlóalja tűnt ki, amely támadásával megmentette a főerőtől elvágott két székely határőrzászlóaljat.

A raszini csatát megelőző portyázásokban és kisebb összecsapásoknál az első huszárezred egyik járőrét sokszorosan nagyobb ellenséges lovasosztag megadásra szólította fel, de a járőr rohammal felelt és visszaverte, majd a hátában hirtelen megjelent ellenséges osztagon is átvágta magát. Más alkalommal az ezred egyik osztálya nagyobbszámú ellenséges csapatra bukkant; Kemény Pál őrmester az ellenség parancsnokához vágtatott, lefegyverezte és csapatai szemeláttára lovastul elhozta.

Pilisy József 12. huszárezredbeli káplárt lováról dzsidával leszúrták. Súlyos sebével visszaült a nyeregbe, tovább harcolt, még 13 szurást kapott s csak akkor hanyatlott le, amikor jobbkarját már nem tudta használni.

Illésy, 12. huszárezredbeli alezredes, egy zászlóaljból, két huszárszázadból és négy ágyúból álló portyázó különítményével 6000 főnyi ellenséges hadosztály támadását kivédte és a többezer darab harácsolt marhát szerencsésen behozta. Mariampolnál a 12. huszárezred tartalékszázada 400 gyalogosból álló ellenségen rajtaütött és szétszórta. Koknál és Tuchownál az 1. huszárezred csapatai túlnyomó erejű lovasságot vertek szét.

Thorn város megerősített hídfőjét a 48. gyalogezred egyik zászlóalja, nagy ellenséges tűzben, egyetlen lövés nélkül, pusztán szuronnyal vette be s az ellenség ellentámadásait sorra visszaverte.

Sandomierz körülzárolásánál, a június 16-i rohamban, a 34. gyalogezred nagyon kitűnt. Hasonlóképpen dicsőséggel harcolt a 37. gyalogezred is. Az ellenség egyik kitörésénél pedig a 11. huszárezred sikeres rohamot intézett.

A visszavonulási harcok folyamán, Wiljanovnál a 48. gyalogezred egyik osztálya, Jedlinskónál egyik zászlóalja, továbbá az 1. és 12. huszárezredek osztályai vívtak ütközetet. Az 1. huszárezred osztályát a falu előtt ellenséges zászlóalj nagy tüzeléssel fogadta és visszadobta. A visszaáramló huszárokat Elek István káplár jó példája visszafordította, betörtek az ellenség négyszögébe, a zászlóalj felét megsemmisítették, másik felét elfogták.

Ki kell emelnünk Kováts István 12. huszárezredbeli őrmester vitézi tetteit, aki kilenc huszárral előbb egy sokszorosan erősebb ellenséges lovasosztagot szalasztott meg, majd annak üldözése közben egy gránátos és egy vadászszázadot szétvert és végül az ellenséges tűzérséget is megszalasztotta.

Zarnowizténél ismét a 48. gyalogezrednek és a 12. huszárezrednek volt ütközete. Az utóbbi ezred négy huszárja a tűzérséget támadó lovasosztagot úgy megijesztette, hogy az ellenséges lovasok mind leugráltak lovaikról, azokat zsákmányul hagyták és a bokrokba menekültek. Tismenice mellett Magyar, 12. huszárezredbeli százados, négy emberével tízszerte erősebb ellenséges osztagot vert szét, illetve fogott el. Az ezred egyik főhadnagya 13 huszárral 70 lengyel lovast vert le; Lőtsey János és Magyar Jakab közhuszár 21 főnyi ellenséges lovasosztagból hét embert levágott és 14-et elfogott.

Az asperni csata. A regensburgi hadjárat befejezése után a Károly főherceg által vezetett császári-királyi főserég Csehországon át Korneuburgig jutott. A Duna jobbpartján visszahagyott erők pedig Mauternnél keltek át a Duna balpartjára és csatlakoztak a főherceg seregéhez.

Bécs május 13-án Napoleon birtokába jutott. Serege előbb Florisdorfnál akart partot váltani. De ez nem sikerült. Erre Bécstől keletre, a Lobau-szigetén át tett újabbi kísérletet. Ez már sikerült, mert a francia utászok a hidakat elkészítették és az első csapatok már május 19-én átkeltek nemcsak a Lobaura, hanem a Duna balpartjára is és megszállták Aspern és Esslingen községeket. E két helység között a franciák még hídfőt is építettek. Május 20-ára a Duna balpartján már 32,000 francia gyalogos és lovas állott.

Károly főherceg, aki ezalatt seregét Stammersdorf és Deutsch-Wagram között összevonta, nem akarta megakadályozni a franciák átkelését, hanem támadását május 21-ére halasztotta.

A császári-királyi csapatok május 21-én délben indultak meg hat oszlopban Aspern és Gross-Enzensdorf felé.

Mind a császári-királyi, mind a francia seregtestek helyzete a vázlaton látható.

A támadást délután 4 órakor Hiller oszlopa kezdte meg, amelyet nemsokára Bellegarde és Hohenzollern támadása követett. Az egész tűzérség Aspern ellen működött. A küzdelem Aspern birtokáért elkeseredetten folyt,

különösen a temető körül, míg végre többszörös váltakozás után (Masséna este 7 és ½ 8 óra között hét ízben intézett rohamot Aspern nyugati része ellen) este a helység nyugati része a temetővel együtt az osztrákok (Bellegarde) birtokában maradt. Ez idő alatt Napoleon két heves lovastámadást intézett Hohenzollern s részben Bellegarde és Lichtenstein oszlopai ellen,

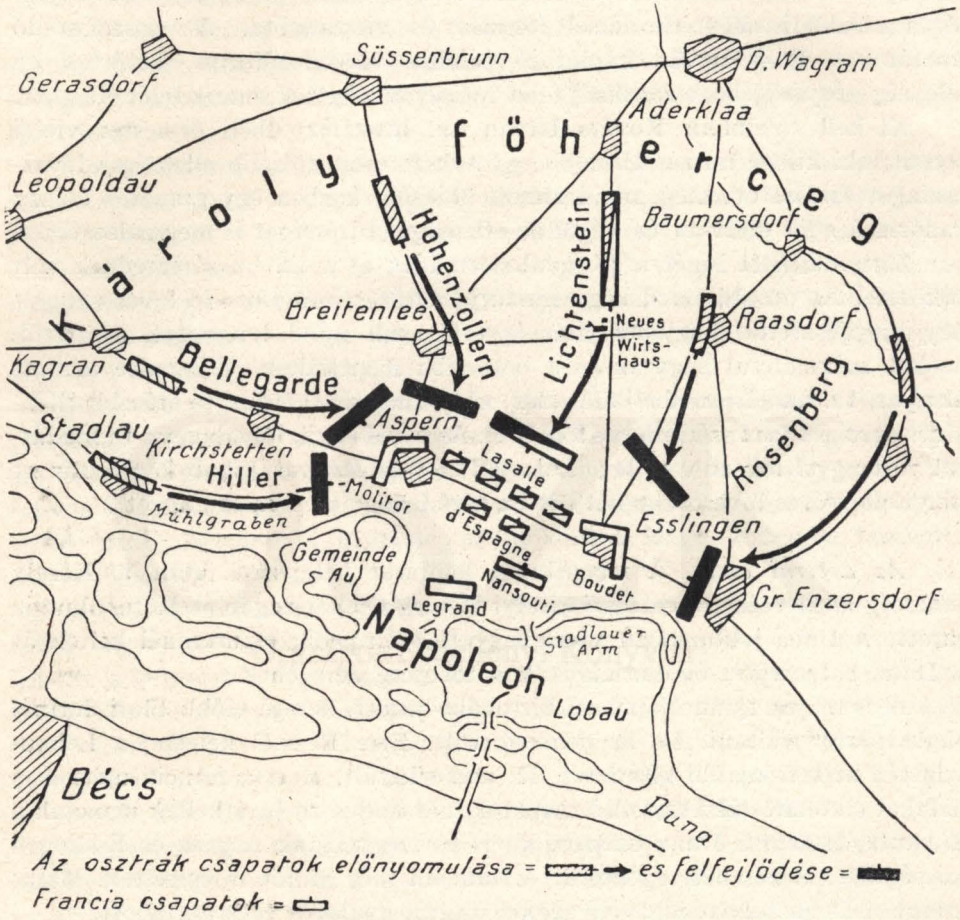

Az asperni csata első napja. (1809 május 21.)

kétségtelenül áttörő szándékkal. De mind a két támadása kudarcot vallott, bár gyalog-hadosztályok is támogatták azokat. A császári-királyi negyedik és ötödik oszlop, a nagy kerülő út miatt, csak este 7 óra után jutott támadáshoz, még pedig külön-külön. Így aztán Lannes e támadásokat sikeresen visszautasította s Esslingent megtartotta. Este 8 órakor véget ért a harc s a két ellenséges hadsereg egymással szemben táborozott, néhol alig 50—100 lépésnyire.

A csata második napján a küzdelem napfelkeltével újra megkezdődött. Az erőviszony a franciák javára megváltozott, mert Napoleon az éjen át

seregе nagyobb részét a balpartra vonta, míg az osztrákok csak a gránátos hadtesttel szaporodtak

Aspernt a franciák visszavették és egész napon át meg is tartották. A Gemeinde-Au ligeteiben előnyomuló osztrákokat is megállították. A balszárnyon Rosenberg nyomult elő, be is jutott Esslingenbe, de aztán ismét kiszorították. Ezalatt Napoleon a középen három gyalog hadosztályból, egész lovasságából, a gárdából és Demont hadosztályából hatalmas töme-

Foto Máté.

Ráthkey Lajos huszárfőhadnagy Aspernnél rohammal elfoglal kilenc ágyút.

get alkotott a végből, hogy a Hohenzollern-oszlop balszárnyát megrohanja és áttörje. A támadás első lökése sikerült és Hohenzollern balszárnya meg is hátrált. De ekkor Károly főherceg személyesen elővezette a gránátosokat és lovasságát, amelyeknek segítségével előbb megállította a franciákat, majd visszavetette őket. Az Esslingen elleni támadások azonban mindvégig sikertelenek maradtak. Erre Károly főherceg a további támadásokat megszüntette s csupán arra szorítkozott, hogy az 5000 lépésnyi térre összeszorított nagy francia tömegeket öldöklő ágyútűzzel pusztította. Délután 1 órától estig tartott a tűzharc. Este Napoleon csapataival a Lobau-szigetre vonult vissza. Ezzel a csata véget ért.

Ez volt az első eset, hogy Napoleont nyílt csatában legyőzték. Azonban serege nem semmisült meg és a csaták nagy császárja, mint a megsebzett oroszlán, visszavonult ugyan a Lobau-szigetre, de hat hét mulva bosszút állt a wagrami csatában. Az asperni csata jelentősége mindazonáltal igen nagy volt, mert Ausztriát megmentette a megsemmisüléstől.

Ebben az ütközetben, amely a 19. század egyik legnevezetesebb csatája volt, a magyar csapatok valóban tündököltek vitézségükkel. Mint az oroszlánok küzdöttek mindenhol. Bőven is volt részük elismerésben.

Aspernnél a csatát a Gyulay Ignác nevét viselő 60. magyar gyalogezred kezdte meg azzal, hogy a dunamenti ligetekben elfoglalta az asperni kis hidat, majd rátámadt a bokros és cserjés területen védekező franciákra és kiverte őket onnan. Az áldatlan nehéz terepen végbement küzdelemben az ezred majdnem egészen elvérzett.

A falu ismételt megrohanásakor az 51. gyalogezred egyik zászlóalja lövés nélkül rohant be a faluba, ahonnan puskatussal, kövekkel és tégladarabokkal verte ki a franciákat.

A csata második napján Aspernnél a 31. gyalogezred valamennyi többit túlszárnyalta vitézségben. Amikor ugyanis Károly főherceg Aspern visszafoglalására parancsot adott, az ezred 1. zászlóalja megrohanta a templomkertet, de visszaverték. Amikor pedig még egyszer előtörtek a 31-esek, a katonák megmászták a temető falát, behatoltak a templomba, a paplakba és felhágtak a templom tornyába is. Mindenütt elkeseredett harc kerekedett. Ide jött Károly főherceg is, aki elragadtatva a magyar katonák vitézségétől, «Bravó Splényi!» szavakkal dícsérte meg őket és buzdította a további harcra. De az ezred parancsnoka, Splényi, szerényen elutasította magától a dícséretet és kardjával ezredére mutatva «Bravó Benyovszky!» szavakkal katonáira hárította. Balogh Sámuel tizedes kapaszkodott fel elsőnek a temető falára. Az arany vitézségi éremmel tüntették ki. Feljegyzik még, hogy amikor a miéink elfoglalták a falut, a sokszor kipróbált és győzelemhez szokott ősz francia tisztek sírva fakadtak fájdalmukban, hogy legyőzték őket.

A 33. gyalogezred a csata második napján, a nagy francia lovastömeg ötször ismételt támadásánál, közvetlen közelre bevárta az ellenséges lovasokat és össztüzeivel visszaverte őket.

A 2. gyalogezred Esslingen elfoglalásánál tűnt ki. A balszárnyon volt és előnyomulás közben érte a nagy ellenséges lovasroham. Az ezred először össztüzekkel, majd a rohamok négyszeri ismétlődésénél szuronnyal utasította vissza a francia lovastömegeket.

Amikor Napoleon gyalog- és lovastömegeivel az osztrák csatavonal közepét akarta szétrobbantani és már hézag is keletkezett a két osztrák hadtest között és a franciák ellen támadó osztrák lovasezredeket a túlerő elnyomta, a Kienmayer-huszárok nagy merészen oldalba kapták a francia vérteseket és mindent elsöprő rohamukkal visszaszorították őket. Ezzel a merész előtöréssel a huszárok módot nyujtottak arra, hogy a Lasalle és Espagne francia

Foto Máté.

A 31. magyar gyalogezred rohama az asperni csatában.

tábornokok által vezetett francia lovasságot az osztrák gyalogság végleg megállíthassa.

Esslingennél a Ferdinánd- és Stipsicz-huszárok vállvetve küzdöttek és vetélkedtek az osztrák lovasezredekkel. Már beesteledett az első napon, amikor nagy és heves lovasharc kerekedett a falu körül. Már-már katasztrófa fenyegetett, amikor a 6. huszárezred a 12. dragonyosezreddel oldalba kapta a franciákat és így helyrebillentette a mérleget.

Ezeket a kiragadott fegyvertényeket annyira felülmúlják az egyéni vitézi tettek, hogy felsorolásukhoz kötetekre lenne szükség.

Írják, hogy Napoleon élete végéig csodálkozással emlékezett meg a császári-királyi hadseregnek az asperni csatában való magatartásáról. És amikor a nápolyi király egy ízben csodálkozását fejezte ki Napoleon előtt a fölött, hogy miért nem tette tönkre 1809-ben Ausztriát, Napoleon bosszúsan így válaszolt: «Hallgassatok! Úgy ítélkeztek, mint a vak, aki nem látja a színeket! Ti nem láttátok, hogyan harcoltak az osztrákok Aspernnél; tehát semmit sem láttatok!»

Ez az elismerés a magyar csapatokra is vonatkozik.

A győri csata. János főherceg, akiről már annyit írtunk egyik előző fejezetünkben, hogy Olaszországból Grácon át Magyarországba vonult vissza, lassan Győr alá szállott, hogy ott egyesüljön a József nádor által zászlók alá szólított nemesi felkelés csapataival.

Napoleon ebben az időben a wagrami döntő nagy csatára készült. Hogy megakadályozza János főhercegnek a Károly főherceg által vezetett főseregnek való csatlakozását, Jenő olasz alkirályt Bécsújhelyből, Macdonald hadtestét pedig Grácból Magyarországba rendelte a végből, hogy tartóztassák fel János főherceget.

A franciák előnyomulása közben harcok keletkeztek köztük és a nemesi felkelés csapatai között, Sövényházánál, Sárvárnál, Karakónál, Mersénél, Szörcsöknél, Pápánál stb. A francia sereg további előnyomulása következtében létrejött a győri csata.

A győri csata a magyar történelem egyik nevezetes eseménye, még pedig azért, mert a nemesi felkelés sok évszázados intézményének ez volt az utolsó szereplése s ebben a csatában bizonyosodott be, hogy ez az intézmény immár teljesen célszerűtlen, mert túlélte korát. A nemesi felkelés már nem képviselt számbavehető nemzeti haderőt, mert gyakorlatlansága, kiképzésének és fegyelmének hiánya, fegyverzetének és felszerelésének hézagossága miatt a zászlók alá hívott tömegek nem voltak alkalmasak komoly hadviselésre.

A János főherceg által vezetett és a nemesi felkelés csapataival megerősített császári-királyi hadtest a következőképpen állott fel a csatához.

A jobbszárny, Frimont altábornagy alatt, 11 császári-királyi lovasszázadból, 12 század nemesi felkelő huszárból, 53 gyalogosból és 4 ágyúból állott.

Harcos állománya tehát 53 gyalogos, 3257 lovas (885 hadseregbeli és 2372 nemesi felkelő) és 4 ágyú volt.

A középet János főherceg vezette. Alája tartozott a Jelacsics- és a Colloredo-hadosztályokba beosztott 27 ½ zászlóalj (császári-királyi sorhadi, osztrák Landwehr, határőrök és nemesi felkelők), összesen 15,070 gyalogos (ebben 4507 nemesi felkelő), továbbá 12 ágyú.

A balszárnyat Mecséry János báró altábornagy vezényelte, aki alá két lovasdandár (Andrássy és Gosztonyi) tartozott egyenkint 19 lovasszázaddal (köztük 24 század nemesi felkelő). Összesen 3834 lovas (köztük 3484 nemesi felkelő) és két ágyú.

A tartalék egyik része a szabadhegyi magaslaton állt. Ennek ereje 14 zászlóalj volt (sorgyalogság, határőrök és Landwehr), 8206 gyalogossal.

A tartalék másik részét Hadik gróf altábornagy vezette, akinek kardja alatt hat nemesi felkelő huszárszázad állt a Viczay-ároknál, összesen 586 lovassal.

A győri elsáncolt táborban, Meskó báró tábornok alatt, négy felkelő gyalogzászlóalj, kilenc felkelő huszárszázad és 10 ágyú helyezkedett el (3966 gyalogos és 1295 lovas).

A Szigetközben és Győrszentmártonban összesen hét felkelő huszárszázad, két határőrzászlóalj és két ágyú volt még (1702 gyalogos és 457 lovas).

A rendelkezésre álló egész erő összege tehát 45 zászlóalj, 82 lovas század és 28 ágyú = 28,997 gyalogos és 10,996 lovas volt, amelyből azonban a csatában csak 39 zászlóalj, 82 lovasszázad és 28 ágyú, vagyis 23,329 főnyi gyalogság és 8650 lovas vett részt 28 ágyúval.

A június 14-re virradó éjjel az előörsök jelentették, hogy Csanak és Nagy-Barát közt tetemes francia erők nyomulnak a balszárny felé. Napfelkelte után valóban sok francia lovasság volt látható Csanak mellett; a Csanak és Nagy-Barát között fekvő szőlőhegyen pedig francia gyalogság mutatkozott.

A csapatok a délelőtt folyamán elfoglalták felállításukat; a Panzsa-patak balpartján lovas előörsök álltak.

A francia sereg a harchoz a következőképpen csoportosult:

Jobbszárny Montbrun tábornok alatt: egy könnyű lovas- és egy dragonyos hadosztály, valamint egy dragonyos dandár 24 ágyúval; támadási iránya az ellenfél balszárnya volt;

közép Grenier tábornok alatt: egy gyaloghadosztály 12 ágyúval, támadási iránya a Kis-Megyer major volt; egy gyaloghadosztály 12 ágyúval, támadási iránya a Kis-Megyertől nyugatra fekvő temető volt; egy gyaloghadosztály 12 ágyúval, támadási iránya Szabadhegy délnyugati része volt; egy gyaloghadosztály 12 ágyúval a középső hadosztály mögött, mint második harcvonal;

balszárny Lauriston tábornok alatt: egy lovashadosztály 12 ágyúval; támadási iránya az országút mentén az ellenséges jobbszárny volt; egy gyaloghadosztály 12 ágyúval az elsáncolt tábor megfigyelésére állott fel Gyirmóttól északra;

tartalék Baraguay d'Hilliers alatt: egy vegyes hadosztály és egy lovashadosztály 24 ágyúval mint harmadik harcvonal Kis-Barát és Csanak között; tűzérségi tartalék: 24 ágyú Csanak mellett.

A rendelkezésre álló francia haderő 74 zászlóaljból, 87 lovasszázadból és 144 ágyúból állt; számszerint 41,814 gyalogos, 13,482 lovas, összesen 55,296 ember 144 ágyúval.

Az ellenség tehát 18,485 főnyi gyalogsággal, 4832 lovassal és 116 ágyúval volt erősebb, mint János főherceg hadserege. Ezenkívül egy francia hadosztály június 13-án Pápára érkezett s onnan 14-én kora reggel indult, de csak az est beálltával ért a harctérre, a csatában tehát már nem vett részt.

Délelőtt 11 órakor a Panzsa-patak balpartján álló előörsöket a francia elővéd visszanyomta és 12 század lovas a védelmi állás vonaláig üldözte; itt azonban visszaveretett, sőt a Kis-Megyer majorból olyan erős tüzet kapott, hogy csak kisebb része tudott elmenekülni.

Jenő alkirály, francia fővezér, délután 1 órakor elrendelte a támadást. A jobbszárny 2 ½ lovas hadosztálya jobbra vonult, hogy az ellenfél balszárnyát átkarolja; ez azonban ugyanabban az irányban elhúzódott és így közte és a középen álló gyalogság között hézag támadt; a gyalogság balszárnyának fedezésére tehát kisebb lovascsapatot rendeltek ki.

A francia közép egyik hadosztálya a Kis-Megyer major déli és keleti oldala felé nyomult előre, a másik hadosztály a szabadhegyi temető irányában, a harmadik hadosztály pedig Szabadhegy délnyugati része felé lépcsőzetesen követte. A balszárny lovashadosztálya Királyszék mellé jutott. A többi francia hadosztály egyelőre helyén maradt.

Délután 1 és 2 óra között a francia jobbszárny egyik lovasezrede a Kis-Barát és Kis-Táplány között fekvő Panzsa-hidat el akarta foglalni, de a nógrádmegyei nemesi felkelő lovasezred egyik osztálya a keskeny hídon négyesével-ötösével támadó ellenséget visszaverte.

A középnek Kis-Megyerre támadó hadosztályát az osztrák tűzérség megállította; a másik hadosztály a Kis-Panzsáig jutott és ott jobbra húzódott, hogy könnyebben átkelhessen. A többi csapatok csak lassan mozogtak előre.

Délután 3 óra tájban a lovasságból álló francia jobbszárny tűzérsége megkezdte a tüzet Mecséry altábornagynak túlnyomórészben nemesi felkelő lovasságból álló csapatai ellen, amelyeknek lovai megbokrosodtak és nagyon nehéz volt velük a rendet fenntartani. A gyakorlatlan és hiányosan fegyverzett csapatokat nem volt kívánatos rohamra vinni, mert a Panzsa-patakon csak kevés helyen lehetett átjutni, s ezenfelül a franciák 24 ágyújával szemben szinte tehetetlen volt a balszárnynak csak két ágyúból álló tűzérsége.

A francia közép Kis-Megyer elé jutott hadosztályának első harcvonalát sikerült tűzzel visszadobni. A másik hadosztálynak a Kis-Panzsán átkelt és Szabadhegy ellen támadó része hasonlóképpen járt, de az előrevont tartalék az egyensúlyt helyreállította. A harmadik hadosztályt a Szabadhegyet védő

gyalogság tüze még a Panzsa-patak előtt megállította. A francia balszárny lekötő harcot vívott az ellenség jobbszárnyával.

A franciák első támadása tehát kudarcot vallott.

A második támadáshoz a közép még 24 ágyút kapott s így Kis-Megyert most egy hadosztály és 36 ágyú tüzének segítségével támadta; egy részének

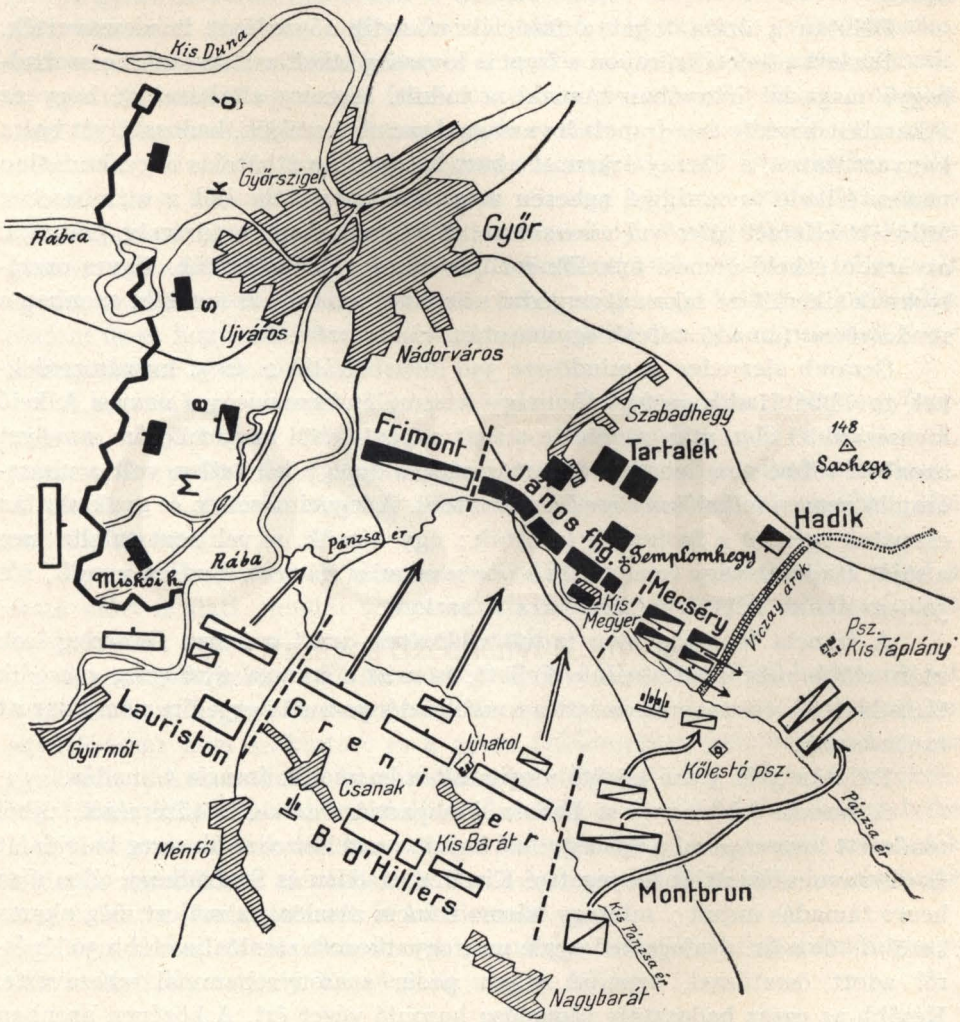

A győri csata 1809 június 14.

sikerült a major keleti oldalán a védőket visszaszorítani és a majorba jutni. Szabadhegynél a védőket szintén visszanyomták a franciák s a községet átkarolták, valamint balszárnyuknak is sikerült a Panzsán átjutni és az ellenfél jobbszárnyát mintegy 1000 lépésnyire visszaszorítani. Szabadhegyet kétségbeesetten védték a csapatok s a két francia hadosztályt szuronnyal vissza-

vetették. A szuronyrohamban a pestmegyei nemesi felkelő zászlóalj, továbbá a 61. gyalogezred nagyon kitűnt. Jenő olasz alkirály erre erősítést küldött, mire a védők kénytelenek voltak ütegeiket kissé hátrább vonni. Nemsokára azonban a védőknek is segítségükre jött a 19. gyalogezred, amely egy osztrák gyalogezreddel Szabadhegyet visszafoglalta és az ellenséget a Panzsán visszadobta.

Délután 4 órára tehát a franciák második támadását is visszaverték. Ezalatt a keleti szárnyon a francia lovasság átkelt a Panzsán és a szabadhegyi magaslat irányában támadásra indult. Mecséry altábornagy, hogy az átkarolást kivédje és a francia lovassággal szembekerüljön, hadosztályát balra kanyarodtatva, a Viczay-árkon át akart hatolni. Az áthatolás a gyakorlatlan nemesi felkelő lovassággal nehezen ment s a hadosztály élét a már harchoz fejlődött ellenfél túlerővel visszaverte. Közben a francia tűzérség gránátjai az árkon átkelő nemesi felkelők rendjét teljesen felborították. Egyes osztályoknak sikerült az árkon átvergődni s azonnal rohamra is mentek, azonban a rendezetten támadó túlerő egymásután visszaverte őket.

Geramb alezredes a mindössze 350 lovasból álló 2. és 5. huszárezredekkel, továbbá Hadik gróf altábornagy a zemplén-hevesmegyei nemesi felkelő lovasezreddel elszántan rávetette magát a képtelenül nagy túlerőre, amelyet azonban többé nem lehetett feltartóztatni, s éppígy lehetetlen volt a visszaáramló nemesi felkelőknél rendet teremteni. A fegyelmezetlen és gyakorlatlan csapatok egészen a Sashegyig futottak; egy részük, mivel nem találta meg a saját csapatát vagy nem tudta a visszavonulás irányát, Budára vonult, sőt 30—40 nemes felkelő egészen haza is szaladt.

A francia lovasság nem indult üldözésre, mert a heves összecsapások után előbb még rendezkednie kellett, és mert a francia gyalogság második támadásának visszaverése miatt a további előnyomulás egyelőre nem látszott tanácsosnak.

Délután 4 és 5 óra között megindult a harmadik francia támadás.

A francia jobbszárny a Panzsa jobbpartjára rendelte tűzérségét, újból rendezett lovasságával a Sashegy felé indult s ezzel az osztrák sereg baloldalát és visszavonulási útját fenyegette. Kis-Megyer ellen és Szabadhegy ellen újra heves támadás indult; mintegy három francia zászlóalj a majort meg akarta kerülni, de a 61. gyalogezred egyik megfogyatkozott zászlóalja előbb 30 lépésről adott össztűzzel, azonnal utána pedig szuronyrohammal visszaverte. Később az egész hadosztály támadása hasonló véget ért. A középen azonban a francia túlerő érvényesülni kezdett s előnyomulását a zemplénmegyei nemesi felkelő lovasság oldaltámadása sem tudta megakadályozni.

Erre János főherceg délután 5 órakor elrendelte a visszavonulást a Sashegyen át Ács-Komárom felé és csak Kis-Megyer major tartotta még magát egy órahosszat, noha sokszoros túlerő vette körül.

A franciák a visszavonulókat a Bakonyér partjáig üldözték; onnan azonban már zavartalanul folyt a visszavonulás.

Huszár Simonyi ezredéből.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A veszteség az osztrák seregnél 6200, a nemesi felkelő csapatoknál 800, a franciáknál pedig 3000 ember volt.

A csata után az egyik francia hadosztály bekerítette Győr városát, amelynek védőőrsége eleinte ellenállott, de június 24-én a várost átadta és Komárom felé elvonult.

A győri csatavesztést sokan a nemesi felkelő csapatok terhére szokták róni. Valószínű azonban, hogy a francia túlerő még akkor is győzedelmeskedett volna, ha a nemesi felkelés helyén is rendes hadseregbeli csapatok állanak. Az osztrák hadtest ugyanis a hetek óta tartó visszavonulás és az erőltetett menetek következtében el volt csigázva és e miatt a csapatok szelleme is nyomott volt. Némelyik csapattest nagyon megfogyatkozott létszámában, például a 2. és 5. huszárezred századai csak mintegy 25 lovast számláltak, egyes zászlóaljak pedig a szervezetszerű hat század helyett alig tudtak két-három gyenge századot kiállítani. A nemesi felkelőcsapatok létszáma teljes volt ugyan, azonban csekély harci értékük miatt mégis úgy kellett a hadrendbe osztani őket, hogy a rendes hadsereg csapatai közé elvegyítve jussanak s így támogatásban részesüljenek.

A franciáknak viszont a hadjárat elejétől egymásután aratott győzelmek és a diadalmas előnyomulás mámorában kitűnő volt a szellemük, számerejük pedig jóval felülhaladta az ellenfél csapatainak létszámát. A csatában a francia tűzérség több mint ötszöröse volt a szemben álló osztrák tűzérségnek.

Az osztrák hadtest és a nemesi felkelés csapatai mindamellett mind a csata előtt és alatt, mind a visszavonulás során is megtették kötelességüket és elkövettek mindent, amit csak tehettek.

A nemesi felkelés elbírálásánál nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a körülményt, hogy a be nem gyakorolt és hiányosan felszerelt ujoncokat, az ágyúlövéshez nem szoktatott és a gyors fejlődésekhez kellőképpen be nem gyakorolt lovasszázadokat hamarosan a harctérre küldték. Mégis jól verekedtek, főként előljáróik védelmezésében tűntek ki és a császári tisztek némelyike meg is bámulta a felkelők harciasságát és vitézségét ; sőt maguk a franciák is derék katonáknak minősítették őket. A nemesi felkelés két huszártisztje még a Mária Terézia-rendet is kiérdemelte.

Nem szabad tehát készpénznek vennünk a felkelésről fennmaradt gúnydalt : «Retirálj, retirálj, Komáromig meg se állj!»

Meskó visszavonulása a győri csata után. A győri csata után, amikor János főherceg Komárom felé visszavonult, a győri elsáncolt táborban Meskó tábornok parancsnoksága alatt álló felkelő hadtest magára maradt, mert a franciák kelet felől körülfogták Győr városát és így teljesen elvágták a főseregtől. Amíg Győr várának 2500 emberre rúgó őrhada 10 napig kitartott és csak akkor adta meg magát, amikor végső szükségbe jutott, addig Meskó nyugat felé kisurrant az elsáncolt táborból, utat tört magának a francia csapatokon át és elért Zala

vármegyébe, ahol Kiskomáromban a Tirolból jövő Chasteller hadtestéhez csatlakozott.

A merész hadművelet és kimagasló fegyvertény a következőképpen ment végbe.

Meskó hadteste a pozsonyi, nyitrai, nógrádi, vasmegyei nemesi felkelő gyalogzászlóaljakból, a székesfehérvári, pozsonyi, bácskai és jászsági nemesi felkelő huszárosztályokból, valamint hét ágyúból, három tarackból és négy lövőszeres kocsiból állott.

A megadásra való felszólítást Meskó elutasította és hogy csapatait az elfogatás meg nem érdemelt gyalázatának ki ne szolgáltassa, a csata után azonnal haditanácsot hívott egybe, hogy annak döntésére bízza áttörési tervének sorsát. A haditanács egyhangúlag elfogadta a tervet.

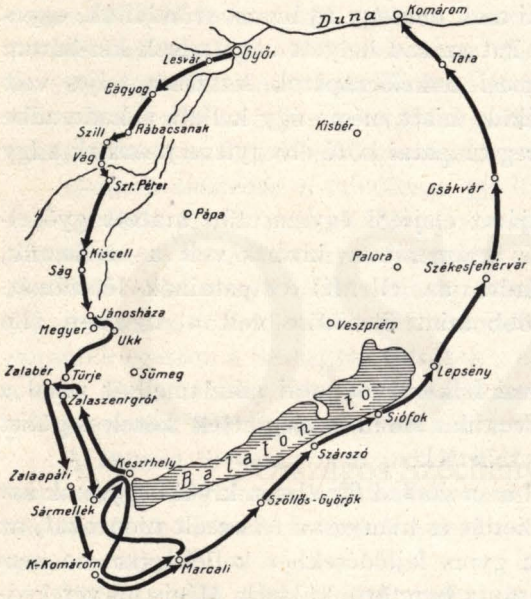

Meskó útja a győri csata után.

Az elhatározásról Meskó tábornok József főherceget, a nemesi felkelő sereg főparancsnokát is írásban értesítette. A jelentést gróf Széchenyi István főhadnagy egyedül vitte el Komáromba életveszélyes körülmények között a Dunán úgy, hogy kétevezős kis csónakon leevezett a Rábcán és a győri Dunaágon. A francia előörsök rá is lőttek; csónakon is utána eredtek, de hiába; az egyik golyó lyukat ütött a csónakon és a léket Széchenyi csak nagy ügygyel-bajjal tudta betömni.

A Győr várával szemben a Rábán épített hidat tehát azonnal lebontatták, nehogy az ellenség azon át az elsáncolt táborba juthasson; majd Győrtől nyugatra, Lesvárnál, a mocsáron át a június 15-ére hajló éjjelen, igen nagy erőfeszítés árán, olyan hidat építettek, amelyen át a hajnali órákban az egész sereg kivonulhatott az elsáncolt táborból.

A táborból való kijutás után a hadtest a Rábcán át és Lesvárnál a mocsáron át épített hidakat az átkelés után leromboltatta és így lehetetlenné tette, hogy az ellenség üldözhesse. Ezután a sereg Bágyognak vett irányt. Menete közben elővédének egyik járőre elfogta Lasalle tábornoknak kísérettel haladó segédtisztjét, aki Jenő olasz alkirálynak azt az igen fontos parancsát vitte, hogy az öttevényi francia csapatok siessenek a győri megerősített tábor körülfogásához. Nemsokára még két Bécsbe irányított francia futárt fogtak el a huszárok.

Ezután a sereg Rába-Csanakon, Szillen át Vágra jutott, ahol átkelt a Rábán, azután lerombolta maga mögött a hidat és este Szt. Péter körül az erdőkben tábort ütött. Útközben, Csanakban, a pozsonyi huszárok egyik százada rajtaütésszerűleg megrohant néhány száz francia dragonyost, akiknek egyik részét megszalasztották, a többit levágták. Szillnél, ahol mintegy 200 ellenséges lovas mutatkozott, ezeket eleinte ágyúkkal lőtték és verték vissza, majd üldözőbe vették őket a bácsi huszárok és néhányat elfogtak.

Június 16-án Meskó Kis-Cellen, Ságon, Jánosházán és Megyeren át Ukk

Foto Máté.

Olgyay Boldizsár insurgens kapitány Ihásznál szétver 500 franciát.

közelébe vezette csapatait (45 kilométer!), ahol az erdőkben pihenőre tértek. A rekkenő hőségben végrehajtott kétnapi hosszú út annyira kifárasztotta a legénységet, hogy sokan elmaradtak, egyesek pedig holtan összeestek. Kis-Celltől kezdve a környék már szinte hemzsegett az ellenségtől és nemsokára járőrök és portyázók rajzották körül a csapatokat. Kis-Cell és Ság között harcra is került a dolog, de a huszárok szétugrasztották az ellenséget. A Dömölknél támadó mintegy 600 főnyi ellenséges lovasságot a Meskó által személyesen vezetett bácskai huszárok verték szét. Ugyanekkor az elővédnél is harc kerekedett, ahol egy málhavonatot kísérő francia zászlóalj bukkant elő. Itt Esterházy János ezredes a pozsonyi huszárosztállyal megrohanta az ellenséget és

részint levágta, részint elfogta, a kísérethez tartozó lovasságot menekülésre kényszerítette, a málhavonatot pedig zsákmányul ejtette. Nemsokára 32 császári-királyi és 4 felkelő tisztet, 1 tábori papot és néhány száz embert vágtak ki a miéink az egyik francia hadifogolykísérő különítményből.

17-én Meskó már háborítatlanul vonulhatott tovább és Türjén át Zalaszentgrótra érkezett, ahol arról értesült, hogy Chasteller útban van Nagykanizsa felé, egyik különítménye pedig Zala-Apátiban áll. Másnap a csapat Sármellékre, 19-én Keszthelyre, a 20-ára hajló éjjelen pedig Hidvégen át Kis-Komáromba menetelt és ott egyesült Chasteller hadával.

Június 22-én Chasteller és Meskó előbb Marcalira, majd visszafordulva Nemes-Vidre tértek, ahonnan Sármelléken, Keszthelyen át Zalabérre mentek, ahová június 25-én értek be.

Július 1-ig tétlenül álltak a csapatok, de ekkor Meskó parancsot kapott József főhercegtől, hogy a Balaton déli partján Székesfehérváron át Komáromba vonuljon. Július 2-án tehát Meskó elindult és rongyos hadával Zala-Apátin, Kis-Komáromon, Marcalin, Szöllős-Györökön, Székesfehérváron, Csákváron, Tatán át bevonult Komáromba. Itt nemcsak József főherceg nádor, hanem Károly főherceg, Magyarország prímása és az egész tábornoki kar a Szt. András-templom előtt katonai tiszteletnyilvánítással és a legnagyobb kitüntetéssel fogadta Meskót és lerongyolódott, összetépett, portól-sártól belepett, felbokrétázott süvegű derék nemesi felkelőit.

A dicső csapat parancsnokát, Meskó tábornokot, a Mária Terézia-rend középkeresztjével, Esterházy János gróf ezredest, a pozsonyi nemesi felkelő huszárok parancsnokát, valamint Voith őrnagyot, Meskó vezérkari tisztjét, a rend lovagi keresztjével tüntették ki.

A wagrami csata. Az asperni csata utáni hatodik hét végén, július 4-én, újból hatalmas csata kezdődött a bécsi medencében. I. Napoleon vissza akarta fizetni az asperni vereséget és feltétlenül győzni akart. Ez eredményezte a wagrami csatát.

A küzdelem két napig tartott. Az első napon Napoleon a Lobau-szigetről átkelt a Duna balpartjára és megtámadta Károly főhercegnek Russbach mögötti állásait. A támadás azonban nem sikerült. Másnap Napoleon 60,000 főnyi tömeget vont össze, hogy áttörje a császáriak arcvonalát. Amikor azonban ez az áttörés sem sikerült, az osztrák balszárnyat karoltatta át. Ez már eredményre vezetett és mivel a Pozsonyból felrendelt János főherceg serege megkésett, Károly főherceg kénytelen volt meghátrálni.

Mivel a franciák követték a visszavonulókat, ismét harcok kerekedtek, amelyek közül a legnagyobb július 10-én Znaim körül zajlott le. De a franciák még a pozsonyi hídfőt is megtámadták, és mivel a császáriak onnan július 11-én kivonultak, harmadnapon a franciák a várost is megszállták.

A háborúnak az október 14-én kötött schönbrunni béke vetett véget.

A csatában a 2. és 33. gyalogezrednek különösen Markgrafen-Neusidel község védelmezésében volt jelentős szerepe. Kitűnt még a 31., 39. és 51. gyalogezred is.

A 39. gyalogezrednek majdnem kivétel nélkül ujoncokból álló egyik zászlóalját a francia lovasság rohamai nem tudták megtörni. A zászlóalj minden embere megsebesült már. Végre úgy fogott ki a francia lovasság a zászlóaljon, hogy körülzárta és így foglyul ejtette. Az a francia tábornok, aki tanúja volt a magyar zászlóalj hősiességének, bámulata és nagyrabecsülése jeléül levette kalapját és mélyen meghajoltan köszöntötte a zászlóaljat.

Aderklaa községből az 51. gyalogezred gránátosai szuronnyal és puskatussal verték ki a makacsul védekező franciákat. Kitűntek még a magyar gránátos zászlóaljak is, különösen a 32,. 34. és 60. magyar gyalogezredbeli osztályok. De a 3., 4., 6., 7. és 10. huszárezredek rohamai is dícséretet érdemeltek.

A csatát követő visszavonulás alatt a 2. gyalogezred Grosshofennél, a 31., 39. és 60. gyalogezredek pedig Korneuburgnál és Hollabrunnál vívtak kemény utóvédharcot. A 31. ezred különösen Hollabrunn község bevételénél tűnt ki. Znaimnál a 2. gyalogezred, továbbá a 33., 34. és 60., illetőleg a 31., 48. és 51. gyalogezredek gránátosaiból alakult két zászlóalj tartotta magát igen jól.

V. A GRANDE ARMÉE MAGYAR CSAPATAI.

Napoleonnak Oroszország ellen viselt 1812-i nagy hadjáratában egy osztrák-magyar hadtest is résztvett Schwarzenberg Károly herceg lovassági tábornok vezetése alatt. A hadtest Galíciában, Lemberg körül gyülekezett és onnan indult el észak felé, Drogicin alá, hogy egyesüljön a VII. francia hadtesttel és a Napoleon által vezetett «grande armée» jobb szárnyán vonuljon előre Oroszországba azzal a feladattal, hogy biztosítsa Napoleon hátát és jobb oldalát a Luck körül gyülekező 3-ik orosz hadsereggel szemben.

Az osztrák hadtest 27 gyalogzászlóaljból, 44 lovasszázadból és 76 ágyúból állt. Kivonuló létszáma 29,400 gyalogos és 6,011 lovas volt; a magyar csapatoké pedig összesen 14,896, vagyis a hadtest fele magyar katonákból állt. A magyar csapatok a következők voltak: a 2., 19., 32., 33., 34., 39., 48. gyalogezredek két-két zászlóalja, a 34., 37. és 60. magyar gyalogezredek gránátosaiból alakított gránátos zászlóalj, valamint az 1., 4., 6., 7. és 8. huszárezred.

A hadműveletek ismertetése és a magyar ezredek fegyvertényeinek felsorolása előtt vázolnunk kell a csapatok belső életét és azokat a mostoha térszíni körülményeket, amelyek nemcsak a hadműveleteket befolyásolták, hanem a katonák fizikai és erkölcsi erejére is kedvezőtlen hatással voltak.

Az előző szerencsétlen háborúktól okozott zavarokat az osztrák hadvezetőség csak részben szüntethette meg, aminek következtében hiányok

mutatkoztak a felszerelésben, élelmezésben és a pénzzel való ellátásban. A hamarosan tönkrement ruházatot nem lehetett pótolni s a gyalogságnak nagy része már szeptember végén bocskorokban és mezítláb járt. A téli hadjárathoz szükséges holmikról sem gondoskodtak. Bár a hadtest 20 napi élelmiszer-készletet vitt magával, ez már a hadműveletek legelején visszamaradt az előfogatok silánysága és az utak rosszasága miatt; és mivel maga a vonat csakhamar felemésztette a szállított cikkek javarészét, édeskevés maradt meg a csapatok számára. A harácsolás sem volt kielégítő, részint a vidék szegénysége s a lakosság ellenkezése, részint a polgári hatóságok nemtörődömsége miatt.

Ausztria rossz pénzügyi helyzete miatt nem tudott elegendő ércpénzt adni hadtestének hadműveleti pénztára számára, s ennek következtében a zsold rendszeres kifizetéséről szó sem lehetett és a századok csak néha, mintegy ízelítőképpen kaptak párszáz forintot legénységük illetékeinek kifizetésére. Napoleon sem tartotta meg ígéretét és csak két ízben küldött pénzt, és pedig június végén és augusztus utolsó harmadában. Így hát már júniusban nagy bajok keletkeztek. Az alantos tisztek és a századosok még megkapták illetékeiket, de a törzstisztek és a tábornokok csak fizetésük egyharmadát. A tisztek még a legszükségesebb holmikat sem szerezhették be; sőt mindenüknek eladása révén szereztek pénzt, vagy a markotányosoknál hitelre vásároltak.

A hidegebb időjárás beköszöntésével, mivel köpenyeket harácsolni nem lehetett, bárányбőröket szereztek be, amelyekből minden ember csak egy darabot kapott, hogy legalább a fejét és alsótestét óvhassa a hideg ellen. A nélkülözések miatt felülkerekedett az önfenntartás ösztöne: a tisztek és a csapatok magukhoz ragadtak minden megmozgatható hasznavehető tárgyat. A vonatok lettek menhelyei a maradozóknak, a zsarolásra, rablásra, fosztogatásra hajlandó gyülevész elemeknek. Százszámra égették el a szekereket, amiknek vas alkotórészeiből patkókat készítettek. Ebben a csőcselékben csakis kérlelhetetlen szigorral lehetett fönntartani a fegyelmet, úgyhogy a bot- és halálbüntetések szinte napirenden voltak.

A hadszíntér a lehető legkedvezőtlenebb volt; egykorú feljegyzések szerint az osztrák hadtest a legegészségtelenebb vidékeken vonult végig. Posványos álló- és folyóvizek váltakoztak roppant nagy szűz erdőségekkel, ahol csupán vadászattal és halászattal foglalkozó emberek tanyáztak, férgekkel teli nyomorult viskókban. Az utak legnagyobb része dorong- és töltésút volt, mind igazi szorosok, a mellékterep járhatatlansága miatt. Az utakon kívül majdnem lehetetlen volt a mozgás. Az elszállásolási viszonyok igen mostohák voltak. A lakosság felsőbb rendelkezésre fölégette a majorokat, a falvak egy részét és a malmokat, hasznavehetetlenné tette a lisztet, betömte a kutakat és így az élelmezés hihetetlen nehézségekkel járt.

Szemtanúk feljegyzései szerint 1812-ben a szokatlanul korán bekövetkezett tél igen zord volt (a hideg 27 fokot is elért), a csapatok tehát rendkívüli megpróbáltatásokon estek át. Az erőltetett menetek és az elszállásolás silány

volta miatt napról-napra szaporodott a menetképtelenek, a kimerültek és a betegek száma. November 22-én a hadtestnek kereken 6000 embere hiányzott; a Szlonim alá vonulás utolsó napján a hadtestnek 500 embere dőlt ki; december 8-án az egyik dandárnál 84 embernek fagyott el orra, füle, lába vagy keze és pedig annyira, hogy valamennyin műtétet kellett végrehajtani; a lovasságnál a kimerült lovak száma annyira felszaporodott, hogy a hírszerző, felderítő és biztosító szolgálat alig volt ellátható; a 6. és 7. huszárezred táborát farkasok is megtámadták és a megriadt lovak szertefutottak és részben elpusztultak; november 22-én Schwarzenberg jelentette a császárnak, hogy ha hadtestének Minszkbe kell mennie, egészen tönkremegy; a fagy ellen úgy védekeztek némileg, hogy a tisztek és a legénység faggyúval és zsiradékkal kente be arcát, fejét, lábát és kezét; a bekent arcok a felismerhetetlenségig eltorzultak; a hóviharok betemették az utakat, a csapatok, a szállítmányok, a vágómarhafalkák és a vonatok eltévedtek.

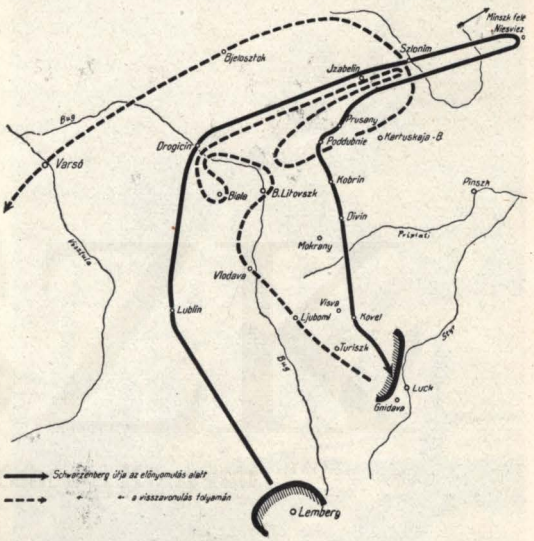

Az 1812. évi grande armée magyar csapatainak útvonala.

Schwarzenberg június 10-én indult el Lembergből és Drogicinen át Prusanyba érkezett. Ott Napoleon Minszkbe rendelte az oroszok üldözésére hivatott erők szaporítására és helyette a Reynier tábornoktól vezetett VII. francia hadtestet (szászok) hagyta vissza a Luck körül gyülekező 3. orosz hadsereg megfigyelésére. Július 30-án Niesvieznél Schwarzenberg arról értesült, hogy a Bresztlitovszkkal egy magasságba érkezett 3. orosz hadsereg Reynier hadtestét megtámadta. E miatt nemcsak Schwarzenberg, hanem a «grande armée» visszavonulási vonalai is veszélybe jutottak. Schwarzenberg tehát önszántából visszavonult és ezzel elvált Napoleontól, úgyhogy a hadjárat befejezéséig a VII. francia hadtesttel együtt önállóan és kikülönítetten hajtotta végre hadműveleteit az orosz 3. hadsereg ellen.

A VII. francia és az osztrák segítő hadtest a 3. orosz hadsereget Poddubnienél megverte (augusztus 12.) és egészen Luckig, a Styr-folyó mögé szorította vissza. Itt egyideig farkasszemet néztek egymással az ellenfelek. De amikor a bukaresti béke (1812 május 28.) után a Duna mellékéről Csicsagov orosz hadereje is megérkezett a Styr alá és megtámadta Schwarzenberget (szeptember 23.), ez, gyengének érezvén magát, kitért a döntő csata elől, átment a Bug balpartjára és Bresztlitovszk alá vonult. Erre Csicsagov a «grande

armée» hátába, a Berezina alá indult. Ekkor Schwarzenberg utána nyomult Csicsagovnak, de a «grande armée» katasztrófáját már nem bírta megakadályozni. Az osztrák segítő hadtest végül is Varsón át 1813 január elejére Krakó alá jutott. Becslés szerint a hadjáratban az osztrák hadtestnek 7000 embere elesett, 4000 betegségben halt meg, 4000 pedig Varsóban maradt a kórházakban.

A hadjárat alatt összesen egy csatában és több mint 60 kisebb-nagyobb ütközetben volt részük a hadtest csapatainak. Csata volt Poddubnienél, nagyobb ütközetek pedig Divinnél, a triczini majornál, Bialánál, Ljubomlnál, Rudniánál és Prusanynál.

Foto Máté.

Magyar huszár (1814).

A poddubniei csatát a magyar csapatok döntötték el. Amikor ugyanis az oroszok mármár a szövetséges osztrák-magyar és francia (szász) csapatok fölé kerekedtek, Schwarzenberg a Poddubnienél álló Hessen-Homburg gyalogdandárt (2. és 33. magyar gyalogezred) a mocsáron át az oroszok oldalába és hátába parancsolta. Hessen-Homburg tábornok a 33. gyalogezred 1. zászlóalját rendelte ki a merész támadás végrehajtására. A zászlóalj az orosz tűzérség kartácstüze ellenére, derékig besüppedve, nagy erőfeszítéssel átküzdötte magát a mocsáron, fölrohant a domb tetejére s hátukba tört az oroszoknak. Követte a 2. gyalogezred egyik osztálya is. A meglepett oroszok legott abbahagyták Sahr dandárának üldözését és lovasságuk egy részével visszaszorították a magyar gyalogosokat a mocsár széléig. Ezalatt a 33. gyalogezred 2. zászlóalja, Andrássy ezredes vezetése alatt, szintén átgázolt a mocsáron és segítségére sietett testvérfélzászlóaljának. Csatlakozott hozzá a 2. gyalogezred és a Mayer-dandár néhány szakasza, amelyek azután oldalba és hátba kapták az oroszokat. A magyar csapatok bátorsága lelket öntött Sahr dandárába, sőt magukkal ragadták a Lilienberg-féle dandár magyar gyalogságát is. Még a Blankenstein-huszárok egyik százada és a 19. gyalogezred két százada is belevágott Szentiványi őrnagy vezetése alatt. Ezzel a csata sorsa eldőlt, az oroszok visszavonultak.

Ugyanilyen körülmények között tűnt ki már augusztus 9-én a 39. gyalogezred Bakonyi ezredes és Martini alezredes vezetése alatt Kozibród és Gorodecna között a töltésúton. A harcra vonatkozó jelentés szerint «csakis ily elszánt vitézséggel és ily nagy megerőltetéssel lehetett elfoglalni az ellenséges erős állást».

Divinnél a 2., 19. és 34. gyalogezred volt harcban. Amikor ugyanis a poddubniei csata után az oroszok vert hadának egyik hadosztálya Divin felé visszavonult, Schwarzenberg a 2., 19., 32., és 34. magyar gyalogezredekből alakított Bianchi hadosztályt rendelte ki az oroszok üldözésére. Az üldözésre nézve a 2. és 34. gyalogezred történetében a következők olvashatók :

«Kihalt térségeken vonult át az ezred, amelyeken a bűzös mocsarakból és posványokból megriadt madarak vijjogása és útálatos békafajok brekegése hallatszott. Ezerszámra rajzották körül a menetelőket a dögre és hullákra leső varjak. A legénység nagy üggyel-bajjal ment a 36 órai esőzés által feneketlenné vált töltésúton. Elhullott lovak, eldobott felszerelési cikkek, elszórt élelem és összetört szekerek jelezték, hogy az ellenség is ezer bajjal küzd visszavonulásában. Az útmenti faházakat lerombolták, hogy ezek anyagával tegyék járhatóvá az utat. A katonák térdig gázoltak a sárban, a lovak pedig hasig besüppedtek. A harchoz fejlődés és előnyomulás leírhatatlan akadályokba ütközött. A posványba, mocsárba kitért gyalogság csípőig elmerült s csak vergődve és lépésről-lépésre bukdácsolva juthatott előre. Ur falu előtt félóránylra az elővéd az ellenségnek 300 össze-visszakeveredett kocsijára bukkant épp akkor, mikor a kísérő katonák a szekerek rendezésén és a kátyúkból való kiemelésén fáradoztak. Bár a kocsik védelmére rendelt orosz vadászzászlóalj egy ideig sikeresen visszatartotta a miéinket, veszni hagyta a szekereket akkor, mikor a 34. gyalogezred két százada mezítláb és térden felül felgyűrt nadrágban átgázolt az oldalakban elterülő posványos részeken, melyekre még az orosz katonák sem mertek rálépni. Az ellenség az üldözés feltartóztatása végett felgyujtotta az útmenti malmot és a posvány vízerén átvezető hidat. A kéznél lévő 2. gyalogezred két százada legott előrerontott, megszalasztotta az ellenséget és mire beesteledett, eloltotta a tüzet».

«A szívósság, amellyel az oroszok harcoltak, arra engedett következtetni, hogy még mindig nagy bajja küzdenek javaik továbbításában. Ezért másnap sem pihenhettek a csapatok.1 Az élen a 2. gyalogezred 1. zászlóalja haladt, amely nemsokára szembekerült a vonatuk megmentése végett harchoz fejlődött oroszokkal. A zászlóaljat vezető Hartopp százados négy századdal arcban, két századdal oldalból háromszor egymásután oly hevesen megrohanta az ellenséget, hogy ez többszáz szekerét felgyujtotta és Divin felé elmenekült. Az eltűnt emberek legtöbbje olyan sebesült volt, aki besüppedt a posványba és segítség hiányában nyomorultul elpusztult.»

Zechmeister tábornok egyik jelentésében ezt írta: «Különösen ki kell emelnem a 2. és 34. gyalogezred törzs- és főtisztjeinek dícséretes magatartását, akik a legnagyobb önmegtagadással tűrték a két nap viszontagságait s akik

jó példát mutattak legénységüknek; a tisztek, csapataik élén, elsőknek vetették be magukat a mocsarakba és derekasan s belátással cselekedtek a harc alatt».

A Triczin-major mellett lefolyt nagyobbszabású ütközetben a 2., 32., 34. és 48. gyalogezredek vettek részt. A 34. ezred ismét kitűnt és dícséretet kapott.

Bialánál a 2., 19., 32. és 48. gyalogezred és a gránátos zászlóalj, Ljubomlnál a 32., 33. és 39. ezredek, valamint a 32. és 34. ezredek egy-egy zászlóalja, Prusanynál pedig a 39. ezred harcolt. Az utóbbi ütközetben a 39. ezred félszázada térdigérő mocsáron át szuronyrohammal foglalta el az orosz gyalogság által védett majort és ezzel lehetővé tette, hogy a többi csapatok a töltésen átvonulhassanak. Két nappal később, Maturin mellett, az egyik század önként vállalkozott a falu visszafoglalására; a mocsáron keresztül különböző utakon átkelt és az ellenséget egyetlen lövés nélkül kiverte a községből.

Foto Máté.

Magyar huszár (1815).

Kisebb ütközetben volt a 33. gyalogezred Turiszknál, a 34. gyalogezred Vizvánál, a 39. gyalogezred egyik zászlóalja Pinszknél, a gránátos zászlóalj pedig Vizvánál és Viculkinál.

A bialai ütközet úgy keletkezett, hogy az oroszok 1812 október derekán Bresztlitovszkból kiindultak, a Bug-folyón át betörtek a varsói nagyhercegség területére és Biala városát is megszállták. Schwarzenberg azonban, aki ugyanekkor az osztrák-magyar és a francia hadtesttel Drogicin körül állt, az oroszok ellen nyomult, hogy visszaűzze őket. Elővédét a francia hadtest alkotta, amely Biala alatt harchoz is fejlődött. Azonban a francia hadtest szász zászlóaljai meghátráltak és már-már baj kerekedett, amikor a szászok balszárnyán megjelent Bianchi tábornok a 2. és 32. gyalogezred zászlóaljaival. Ezek átkeltek az előttük lévő patakon és a segítségükre jött 34-esekkel együtt nemcsak az oroszok oldalába törtek, hanem megfordulásra kényszerítették az ott álló orosz lovasszázadokat is. Ezzel pedig az ütközet sorsa eldőlt.

A hadjárat alatt a lovasság hírszerző és felderítő járőrei és különítményei fényesen oldották meg a nekik kijutó feladatokat. Hagyományos támadó szellemtől áthatott huszárjaink messze elszáguldottak, meglepték, fölverték és szétugrasztották az ellenséges örsöket és többmillió rubel értékű hadi-

Foto Máté.

Magyar gránátosok (1805—1849).

és élelmicikkeket zsákmányoltak. Ezek közül a legnevezetesebb volt az 1. huszárezred Pickl kapitány és Mocsáry főhadnagy alatt álló különítményének fegyverténye. A különítmény július derekán Pinszkbe ért és elfogta az orosz tisztviselőket és azokat a katonákat, akik élelmicikkek behajózásán fáradoztak. Zsákmányul esett 4760 mázsa liszt, 1626 mázsa dara, 7633 mázsa zab, 137 mázsa kétszersült, 8500 garnec pálinka, 650,000 drb só, 60 szekér lovakkal, kocsisokkal együtt. Az élelmicikkek értékét a lakosság kétmillió rubelre be-

csülte. Amíg a legénység egy része a raktárak körül őrködött, addig egy huszár, kinek nevét sajnos nem jegyezték fel, kilovagolt a városból és elcsípte azt a kocsit, amelyen egy orosz hadnagy vitte a hadipénztárt, amelyben 27,199 rubel értékű papírpénz és 3959 rubel értékű ezüstpénz volt! Ezenkívül utólérték a huszárok az egyik orosz futártisztet, aki elmenekült ugyan, de elvesztette fontos iratokkal teli tárcáját.

A Frelich tábornok által vezetett 1. és 6. huszárezred Bludennél tűnt ki augusztus 8-án. Itt mintegy 2000 ellenséges lovassal csaptak össze a huszárok, majd Sziegnivicinél az orosz gyalogságot és tűzérséget is megrohanták és kétórai heves harc után kiverték állásaiból. Az első huszárezred története szerint Schwarzenberg is szemtanúja volt az ütközet ama részének, amikor Horváth báró ezredes az 5. század élére ugratott és ezekkel a tüzes szavakkal hívta harcba legényeit: «Most is oly vitézek legyetek, mint amikor megszereztétek számomra a Mária Terézia-rendet!» A vitéz katona babér helyett sírt lelt a harc mezején, mert súlyos sebesülésébe belehalt. Katonai pompával temették el; sírja a maleci falusi templom tövében van.

Amikor a poddubniei csata után a miéink az oroszokat Luck felé üldözték, Frelich tábornok egyik jelentésében ezt írta az alája tartozó huszárezredekről: «Olyan csapat ez, amelyet vitézi tettekben nem lehet felülmúlni; kitűnik abban, hogy azonnal sorakozik és soha meg nem futamodik, ha egyes osztályait néha vissza is vetik.»

Meg kell említenünk, hogy a lovak mód felett lesoványodtak egyrészt a hiányos élelmezés miatt, másrészt, mivel a felderítést, hírszerzést és előőrsszolgálatot teljesítő osztályoknak és járőröknek éjjel-nappal szakadatlanul harcrakészen lovon kellett lenniök a mindenünnen és minduntalan előretörő nagyerejű kozákok miatt.

A Hessen-Homburg-huszárok László Márton nevű közhuszárja a gorodecnai lovas ütközetben Hessen-Homburg ezredes életét mentette meg azzal, hogy amikor az ötödik rohamnál ezredese lova összeesett és maga alá nyomta gazdáját, akit esése közben egy kozák vállán és nyakán megsebesített, László kiszabadította és átengedte neki a maga paripáját. Ezután a vitéz ezredes hatodszor is rohamra vezette ezredét és kivívta a győzelmet a jóval nagyobb erejű ellenséggel szemben. László megkapta az arany vitézségi érmet. E harcokról Mohr tábornok így nyilatkozott: «A legénységnek se élelme, se dohánya, augusztus óta pedig egy fillér zsoldja se volt és a tiszt s a csapat mégis a legnagyobb megnyugvással viselte a nélkülözéseket és a legszélsőbb önmegtagadásig kötelességérzet, rend és föltétlen engedelmesség uralkodott!»

A huszárezredek, nem számítva az előörsök csatározásait, valamint a felderítések és portyázások folyamán előfordult összecsapásokat, szintén több kisebb ütközetet vívtak, még pedig leginkább csak osztályonkint.

Az 1. huszárezred egyik osztálya Siegnievicinél nagyon kitűnt; Gorodecnánál, Visvánál, Visoko-Litovszknál, a Muhaviecnél és Gnidavánál

szintén egy-egy osztály volt harcban. Muhaviecnél a 6. huszárezred utóvédszázadát, amelyet a mocsár túlsó partján nagyon szorongatott az ellenség, az 1. huszárezred önként vállalkozó négy tisztje és 40 huszárja mentette meg, akik életveszély között hatoltak át a mocsár fölött vezető roskatag hídon. A Kartuskaja-kolostornál félszázad huszár, amikor hirtelen 300 ellenséges lovas bukkant fel, nem várta be a vezényszót, magától rohamra ment, századosát is magával rántotta és az ellenséget súlyos veszteséggel szétverte, míg a huszárok még csak egyetlen sebesültet sem vesztettek. Az egyik kisebb ütközetben Holló József huszár, bajtársa megmentése közben, előbb három ellenséges dzsidást levágott, majd újabb öt dzsidással felvette a harcot. Más alkalommal Varga Sándor huszár az egyik kozáknak olyan erővel vágott a fejére, hogy kardja megakadt annak koponyájában, mire Varga a legközelebbi kozák kezéből kikapta a dzsidát és azzal harcolt tovább

Foto Máté.

Magyar határőrgyalogság.

A 4. huszárezred Sielo-Velikoje mellett volt harcban, ahol túlnyomó számú ellenséges lovasság kilencszeres rohamát visszaverte és ötórás küzdelem után nagy veszteségekkel végleg szétkergette az oroszokat. Az ezred egyes osztályai Kartuskaja-Berezánál, Kobrinnál és Moskonánál küzdöttek. Kossovnál az előörsön álló század a faluban pihenő erős orosz lovasságon sikerrel rajtaütött. Humarniknál szintén az előörs-század verte vissza a túlnyomó számú kozákok rohamát, akik rajtaütni akartak az ezreden. A küzdelemben Nagy-Apáthy huszár kezével kapta el a mellének döfött dsidát s a kozák ujjait egyetlen vágással leszelte. Ugyanitt este hirtelen nagyobb csapat kozák jelent meg, akiket a század, a közeli erdő szélén sort formálva, karabélytűzzel vert szét, azután karddal üldözött tovább.

A 6. huszárezred részei, a fentebb már említett ütközeteken kívül, még Signievicinél, Kobrinnál, Stara-Vizvánál és Ljubomlnál harcoltak. Négy század Ogorodnicki községben erősebb ellenséges lovascsapaton rajtaütött és

súlyos veszteségekkel szétugrasztotta. Izabelinnél a 6. és a 7. huszárezredek nagy tömeg támadó ellenséges lovasságot vertek szét.

A 7. huszárezred Visoko-Litovszknál, Rudniánál és Mokranynál, továbbá Izabelinnél vívott harcokat. Mokranynál az egyik század túlerejű orosz csapatot támadott meg, szétverte és sok lőszerkocsit elfogott.

A 8. huszárezred, legtöbbször a magyar gyalogsággal együtt, Prusanynál, Divinnél, Rudniánál és a Triczin-majornál volt harcban; kisebb részeinek még apróbb csetepatékban is volt szerepük. A Triczin-majornál az egyik osztály az orosz hadsereg egyik legkiválóbb ezredének, a vörös huszároknak rohamát verte vissza élénk harcban. Berezovkánál egy szakasz huszár sokszorosan nagyobbszámú orosz gyalogságot és lovasságot tartóztatott fel az erdőben. Ennél az alkalomnál Paltsó huszárt az oroszok elfogták és félmeztelenre vetkőztették. Hátrakísérés közben Paltsó felkapott egy dsidát, lovas kísérőjét leszúrta, de közeledő lovasok elől kénytelen volt az erdőbe menekülni. Az erdő túlsó felén egy sebesült társát kiszabadította, leszúrván dzsidájával a kísérő kozákot. Más alkalommal Pintér István őrmester két huszárral egész csapat orosz lovassal szembeszállt és bár megsebesült, szétkergette őket.

Amikor október közepén Napoleon Moszkvában elhatározta visszavonulását, Schwarzenberg, Napoleon parancsára, Szlonim alá indult, hogy közelebb jusson a «grande armée»-hez és megakadályozza a Luck alól a Berezina felé menetelő orosz seregtesteknek Napoleon hátába támadását. A csapatok nyolc nap alatt 160 kilométernyi utat tettek meg, amely alatt egy részük napokon át még kenyeret sem kaphatott.

Schwarzenberg már közel járt Szlonimhoz, amikor arról értesült, hogy háta mögött az oroszok megverték a még mindig vezetése alá helyezett VII. francia hadtestet. Erre Schwarzenberg megfordult és Izabelinnél rajtukütött az oroszokon, megverte őket és visszaszorította a Pripiátj-folyó mocsaras vidékéig.

Ezzel eltávolodott ugyan Napoleon seregtesteitől, de kitakarította a hátrafelé vezető utat. Az üldözés folyamán megint harcok kerekedtek, amelyekben főként a 19., 32., 34. és 48. magyar gyalogezredek tűntek ki. Amikor pedig november 29-én, a berezinai harcok utolsó napján, Schwarzenberget Napoleon Minszkbe rendelte a francia haderők visszavonulásának biztosítására, Schwarzenberg megint északnak fordult és megint eljutott Szlonim alá.

Itt arról értesült, hogy Napoleon seregének romjai már a Njemen-folyó mögött vannak, tehát hadtestét előbb Bjelosztokra, majd Varsóba vezette vissza. Itt kötötte meg a fegyverszünetet az oroszokkal 1813 január 30-án. Február 25-én az agyonzaklatott és létszámának felét elvesztett osztrák-magyar hadtest Krakó alatt szállott táborba.

VI. A FELSZABADÍTÓ HÁBORÚK.

Amikor Napoleont, a franciák győzhetetlennek hitt nagy császárját 1812-ben Oroszországban oly végzetes romlás érte, az európai hatalmak maguk is megdöbbentek és eleinte tanácstalanul állottak az eseménnyel szemben. De az az általános óhaj, hogy fölszabadítsák magukat Napoleon erőszakos uralma alól, utat tört a cselekvésig.

Az első lépést Yorck János porosz tábornok tette meg, aki, mint a «grande armée»-hoz tartozó porosz segítőhad vezére, 1812 december 30-án Tauroggenben az oroszokkal olyan értelmű szerződést kötött, hogy a porosz haderők semlegesek, vagyis hogy a porosz csapatokat nem éri bántódás a «grande armée»-t üldöző orosz csapatok részéről. A következő lépés az volt, hogy a porosz kormány nemcsak jóváhagyta Yorck elhatározását, hanem titkosan előkészült ahhoz, hogy lerázza magáról Napoleon uralmát, amely számára már elviselhetetlenné vált. Amikor pedig befejezte előkészületeit és elég erősnek is érezte magát, 1813 március közepén nyilvánosságra hozta az oroszokkal kötött szerződést és ennek alapján háborút izent Napoleonnak.

De Napoleon sem maradt tétlen, hanem óriási erőfeszítések árán új hadsereget teremtett, úgyhogy 1813 tavaszán már 100,000 embert vezetett Szászországba a Jenő olasz alkirály parancsnoksága alatt visszahagyott francia seregtestekhez.

A megindult nagy küzdelmet a hadtörténelemben az 1813—1815-i felszabadító háborúknak nevezik.

A háború első része az úgynevezett tavaszi hadjárat volt, amelyet csupán az oroszok és a poroszok vívtak végig Napoleon ellen.

Azonban az 1813 május 20-21-én végbement bautzeni csata után az ellenfelek annyira kimerültek, hogy hadműveletekre képtelenek voltak. Ennélfogva a közösen óhajtott fegyverszünet június 4-én létre is jött, hatheti időtartammal. Ezalatt mind a két fél Ausztria szövetségét kereste. Mivel Napoleon Ausztria igen súlyos követeléseit nem volt hajlandó teljesíteni, Ausztria Porosz- és Oroszország mellé állott. Amikor pedig Ausztria augusztus 12-én megüzente Napoleonnak a háborút, megindult az 1813-i úgynevezett őszi hadjárat.

A mérkőzésben olyan nagy erők vettek részt, aminők sem addig soha, sem később nem vonultak fel a hadjáratokban a világháború kitöréséig.

1813.

A fősereg hadműveletei. Ausztria hadereje Schwarzenberg herceg parancsnoksága alatt 130,000 főre rúgott és Csehország északi részében vonult fel. Hozzá kellett csatlakozni 50,000 orosznak és 50,000 porosznak. Keleten, Boroszló és Schweidnitz között, 110,000 főnyi porosz-orosz haderő gyülekezett.

Északon a svéd trónörökös vezetése alatt vegyes svéd-porosz-orosz hadsereg állt mintegy 110,000 főnyi létszámmal. A tartalékot az oroszok alkották 60,000 emberrel, akiket az Odera mellékén vontak össze.

Napoleon ereje mindössze 420,000 főre rúgott.

Mivel pedig Ausztria az olaszországi francia sereg és Bajorország ellen is Belső-Ausztriában egy-egy hadsereget volt kénytelen felállítani, a császári-királyi hadseregbe tartozó magyar csapatok a csehországi főseregheż és a belsőausztriai erőkhöz jutottak.

Elosztásuk a következő volt:

a főseregnél a 2., 19., 32., 33., 34., 37., 48., 60., 61. és 62. gyalogezredek, valamint két gránátos zászlóalj (a 34., 37. és 60., illetőleg a 32. és 39. ezredbeli osztályok), továbbá az 1., 3., 4., 6., 7., 8. és 12. huszárezredek;

a belsőausztriai hadtestnél: a 31., 39., 51. és 52. gyalogezredek, négy gránátos zászlóalj (2., 19. és 33., a 31. és 51., a 48. és 52., az 53., 61. és 62. ezredbeli osztályok), az 1. és 2. székely határőrgyalogezredek és végül a 2., 5., 9., 10. és 11. huszárezredek.

A szövetségesek közül legelőször a poroszok támadtak Blücher vezetése alatt. De Napoleon visszanyomta őket. Most Schwarzenberg próbált szerencsét és az Érc-hegységen át Drezdának vett irányt. Erre Napoleon gyorsan ott termett, Schwarzenberg seregét kétnapos csatában döntőleg megverte és arra kényszerítette, hogy visszavonuljon Csehországba. A visszavonulás alatt a szövetségesek Kulmnál rábukkantak Vandamme tábornok 10,000 főből álló francia hadtestére, amelyet körülfogtak és megadásra kényszerítettek.

Ezután Napoleon, mivel a poroszokkal szemben álló seregtesteit egymásután vereség érte, feladta az Elbe-folyó körüli állásait és Lipcse körül vonta össze hadseregét. Ekkor a szövetségesek mindenünnen utána nyomultak és Lipcse falai alatt, október 16—18-a között, végbement a «Népek csatája», amely Napoleon vereségével végződött.

A csata után Napoleon háborítatlanul vonult Franciaországba, a szövetségesek pedig az év végén a Rajnához értek. Napoleon visszavonulását csak a hanaui csata zavarta meg. Ugyanis Bajorország a hadjárat elején Napoleon oldalán állt. Hadserege az Inn mellékén vonult fel. Vele szemben állt fel az osztrák 4. tartalékhadtest. Azonban az 1813 október 8-án Riedben kötött egyesség alapján Bajorország elpártolt Napoleontól, a szövetségesek mellé állt és az osztrákokkal karöltve mintegy 52,000 főnyi sereggel Hanaunál útját akarta állani Napoleonnak akkor, amikor ez Lipcse alól visszavonult. Ez a kísérlet azonban csúfos kudarccal végződött, mert Napoleon megtámadta és szét is verte az osztrák-bajor haderőt.

A drezdai csatában a 2., 19., 32., 33., 34., 37., 48., 61. és 62. gyalogezredek, valamint a 34., 37. és 60. gyalogezred gránátosaiból alakított gránátos zászlóaljak vettek részt. A súlyos harcok folyamán az ezredeket általában nagy veszteségek érték. Így a 19. ezred 1. zászlóalját, amelyet Fenyvessy őrnagy

vezetett és amely nagy merészen messzire előretört, elvágták főcsapatától és el is fogták; a 61. ezred két zászlóalját, szívós ellenállása ellenére, a francia lovasság szétugrasztotta és egy részét elfogta; az ezredből csak 400 ember maradt meg, akik a 2. zászlóalj zászlójával átvágták magukat; az ezred újjászervezése Pozsonyban ment végbe, azután Olaszországba irányították; ugyanígy járt a 62. gyalogezred is, amelynek ellenállását a franciák is megcsodálták. A 32. gyalogezred a csata első napján elkeseredett kézitusát vívott; a visszavonulás után legénységének csak a fele érkezett be a menetcélhoz,

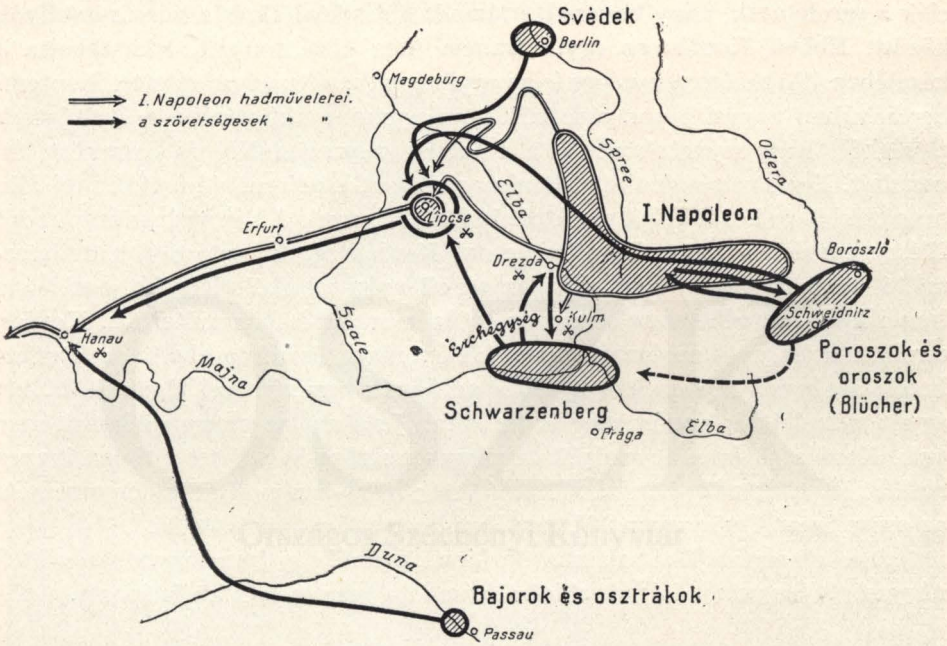

Az 1813. évi őszi hadjárat hadműveletei.

mert a többi kidőlt, minthogy a 48 órán át tartó harcban és állandó készenlétben étlen és szomjan maradt és tökéletesen kimerült.

Kulmnál a 2., 19., 33. és 34. gyalogezred, továbbá a 4. huszárezred szolgált rá a dícséretre. Az utóbbi ezred különösen a franciák üldözése közben Dohnánál tűnt ki, ahol három század gyalog-rohammal verte le az ellenséget a magaslatról.

Az 1. huszárezred kisebb részei Reichenbergnél, Kratzaunál, a 7. huszárezred osztagai Böhmisch-Leipa mellett, azután Gabelnél harcoltak.

A 3. huszárezred századai sok kisebb csetepatéban vettek részt. Az egyik százados 20 huszárral Weissenfels városba bevágtatott és ott 200 francia lovast elfogott. Altenburgnál 30 huszár gyalogosan ostromolt meg és foglalt el egy megerődített gyárépületet, amelyet sokszorosan nagyobb számú ellen-

séges gyalogság makacsul védett. Más helyen az egyik járőr 90 emberből álló francia osztagot rohant meg és fegyverzett le. Frankenbergben 7 huszár négyszerte több francia lovast és egy lőszerszállítmányt fogott el; Chemnitznél egyetlen huszár, akinek lovát kilőtték, több francia lovassal szemben gyalogosan vette fel a harcot, az egyik franciát leütötte, lovára felkapott és rohamozó századához csatlakozott.

A 12. huszárezred történetéből Kordás Mihály tetteit ragadjuk ki. Kordás 1800-ban lett huszár a jász-kún-hajdú insurrectiós huszárezredben. 1813-ban a drezdai csatában, amikor Meskó altábornagy könnyű hadosztályát a franciák megrohanták, nagy kavarodás támadt a zászlóaljak és a huszárosztályok között. Ebben Kordás az egyik francia üteg közé rontott, lekaszabolta a közelében álló tűzérlegénységet és az egyik ágyút zsákmányul ejtette. Szeptember havában nagyobb portyázó különítményeket alakítottak a szövetségesek a végből, hogy nyugtalanítsák a franciák visszavonulási és összeköttetési vonalait. E portyázások alatt Altenburg városát is ostrom alá fogták a miéink, huszárokból és kozákokból alakított különítménnyel. A három huszárszázadot Illéssy ezredes vezette. Ez alkalommal Kordás egyik bajtársát bámulatraméltó vakmerőséggel kiszabadította az ellenség soraiból. Később, amidőn a franciák megint védelemre készültek és tűzérségüket is felvonultatták, Kordás, a roham után, az ellenséges tűzérség közé rontott, összekaszabolta az ágyúkat kezelő legénységet, s amikor a többi az ágyúk egy részével elmenekült, két ágyút elfoglalt és ezeket meg is tartotta. Jutalma az arany vitézségi érem volt. Kordás 58 éven át szolgált ténylegesen; 1833-ban életfogytiglan ingyen zsoldot kapott; 1843-ban zászlótartó lett; 1849-ben pedig Sándor orosz cár az orosz Szent-György-rend V. osztályú keresztjével tüntette ki.

A 4. huszárezred három százada Giesshübelnél egy francia gyalogzászlóalj négyszögét egyszerre három oldalról támadta meg és egészen letiporta.

A lipcsei csatában a magyar csapatok közül a 2., 19., 32., 33., 34., 37., 48. és 60. gyalogezredek, a 34., 37. és 60. ezredbeli osztályokból alakult gránátos zászlóalj, továbbá az 1., 3., 4., 6., 7., 8. és 12. huszárezredek vettek részt.

A nagy mérkőzést megelőző lovascsatában, október 14-én, a 3. és a 12. huszárezred is harcolt.

A 2., 19., 32., 33. és 48. magyar gyalogezredekből álló Bianchi-hadosztály már a csata első napján döntő eredményeket ért el. Délután 3 órakor indult ez a hadosztály a Markleebergnél, a Pleisse-folyó mentén erős állásban lévő franciák megtámadására. A jobb oszlopot a 19. ezred alkotta, amely az ellenséget megfutamította és hat ágyút zsákmányolt; az ezred általában oly elszántan harcolt, hogy parancsnoka megkapta a Mária Terézia-rendet. Eközben a második harcvonalba osztott 2. és 33. ezredek, valamint a 32. ezred egyik zászlóalja Markleeberg helységet vette be szuronnyal, majd a franciákat üldözve Dölitz községig hatolt, ahol a 2. ezred a francia gárdát futamí-

totta meg s innen az ellenség további üldözésére indult. A 33. gyalogezred parancsnoka, Rétsey Ádám ezredes szintén megkapta a Mária Terézia-rendet.

A 48. ezred eleinte Cröbern községet tartotta, majd a rendkívül fontos Auenhayn-major elfoglalására kapott parancsot, amelyet az ellenség erősen megszállt. A francia tűzérség előrejött, mikor a 48. ezred támadását észrevette. Először csak az egyik zászlóalj intézett rohamot, de a franciák visszaverték. Most a másik zászlóalj is előnyomult s noha kartácstűz fogadta, mégis betört az ellenfél állásaiba. Tíz óra hosszat tartott a küzdelem, amíg az Auenhayn-majort el lehetett ragadni az ellenségtől. Az ezred parancsnoka rendkáptalani határozat nélkül kapta meg a Mária Terézia-rendet.

Foto Máté.

A 19. magyar gyalogezred rohama a lipcsei csatában (1813).

Ugyancsak az első csatanapon vette be rohammal Lindenau falut a 37. gyalogezred; ugyanitt tűnt ki rohamával a 60. gyalogezred, amely a csata folyamán még Eckartsbergnél és Hochheimnél is dicsőséget aratott.

A 34. gyalogezred Konnewitz és Dölitz falunál harcolt, szintén jó eredménnyel.

A 12. huszárezred két százada három francia vértesezredet támadott meg és jó ideig állotta velük szemben a harcot. Tóth István huszár, saját kezdeményezéséből, két pajtásával és hat orosz kozákkal egész francia lovasosztagot támadott meg és vert szét.

Az 1. huszárezred egyik osztálya a francia vértesek hatalmas tömegeitől körülvett 5. vadászzászlóaljunkat merész rohammal kivágta. A csata későbbi

folyamán az ezred hét huszárja a három zászlóaljjal harchoz fejlődött ellenség háta mögé lopódzott és támadásával megfutamította.

A 4. huszárezred két százada, néhány ágyúval, az egyik előnyomuló oszlop elővéde volt s három lovasezredből és egyéb más csapatokból álló ellenséges csoportnak mind a három harcvonalát ismételt rohamokkal szétszórta. Ez az osztály, Simonyi József alezredessel az élén, ezen a napon, a harctér különböző pontjain, 18 rohamot intézett.

Meg kell említenünk még azt az epizódot is, amely a magyar katonaság vitézségének és hűségének egyik legszebb bizonyítéka. Amikor ugyanis a döntő csata után a győztes osztrák-magyar-porosz-orosz és svéd seregek október 19-én a szövetséges uralkodók előtt Lipcsében díszmenetben elvonultak és éppen a színtiszta magyar csapatokból álló Bianchi-féle hadosztály került az uralkodó elé, Schwarzenberg herceg tábornagy ezekkel a szavakkal fordult I. Ferenchez, Ausztria császárjához és Magyarország apostoli királyához: «Felség! Ez a hadosztály a trón és a haza támasza!»

Ki kell térnünk még Széchenyi István szereplésére is. Széltében-hosszában elterjedt ugyanis az a hiedelem, hogy a legnagyobb magyar a csatát megelőző éjjelen, veszélyes körülmények között, az ellenség területén át, esős éjszakában lovagolva, nemcsak Blüchernek, a sziléziai porosz hadsereg vezérének kézbesítette a parancsot a másnapi csatára, hanem saját kezdeményéből felkereste a svéd trónörököst is és fellépésével rábírta arra, hogy szintén részt vegyen a tervezett döntő nagy csatában. Ennek a merész lovaglásnak és kiváló katonai cselekménynek valóban világtörténeti jelentősége lett volna. De, sajnos, erre nézve eltérők a vélemények, mert nincsenek rá hiteles egykorú és minden kétséget kizáró bizonyítékaink.

A Rajnáig való üldözés folyamán kifejlődött harcokban a 2., 19., 31., 32., 33., 34., 37., 48. és 60. magyar gyalogezredek, a Liechtenstein, Blankenstein, az első, a Hessen-Homburg, Kienmayer és Ferdinánd-huszárok szerepeltek összesen 16 zászlóaljjal és 28 lovasszázaddal. Ütközeteik voltak: Hochheimnél, Stolpennél, Lhomennél, Penignél, Rumburgnál, Weimarnál, Wüst-Olbendorfnál, Bornánál, Tilitsnél, Colmarnál stb. Látható tehát, hogy az üldözésre rendelt csapatok ártani iparkodtak a franciáknak és fogyasztották a hátrálók sorait és hadianyagait.

Érdekesek a gróf Mensdorff-Pouilly Emanuel ezredes által vezetett, a 3. és 4. huszárezred három századából, valamint 10 szotnya kozákból alakított különítmény fegyvertényei. A különítmény Csehországból, Égerből Lipcsén át vonult a Rajnához. Útjában 23 tisztet és 3610 francia katonát fogott el, zsákmányul ejtett 534 lovat, hat ágyút, 15 lőszeres kocsit, 123 egyéb kocsit, négy hadiszerekkel megrakott uszályhajót, egy élelmezési raktárt és egy hadipénztárt. A járőröket és portyázó különítményeket leginkább magyar tisztek vezették és a huszárok és a kozákok egymást buzdították az ellenséggel való összecsapások alkalmával.

A hanaui csatában, amelyben az osztrák-bajor hadtest útját akarta állni Napoleonnak, a 2., 19. és 33. gyalogezred gránátosai, valamint az 1. székely határőrezred zászlóaljai is résztvettek. A 2. huszárezred azzal tűnt ki, hogy két százada a hadtest balszárnyát átkaroló nagy francia lovastömegre rohamot intézett és ezzel időt nyert, hogy az egész ezred harchoz fejlődjék s az ellenséget feltartóztassa. Ugyanekkor a 11. huszárezred is derekasan viselte magát.

A belsőausztriai hadtest szereplése. Már szó esett arról, hogy Ausztria az Olasz- és Bajorországból várható támadások ellenében a Duna mellékén és Belső-Ausztriában egy-egy hadtestet állított fel. A Duna mentén összevont császári-királyi erők a bajorokkal kötött riedi egyesség után kettéváltak: egyik részük a bajorokkal együtt északnak, Hanau alá nyomult, hogy feltartóztassa a Lipcse alól visszavonuló franciákat, másik részük pedig csatlakozott a belsőausztriai erőkhöz.

A Hanau alá tért magyar csapatok fegyvertényeit már fentebb részleteztük.

A belsőausztriai haderőkben a következő magyar csapatokat találjuk: a 31., 39., 51. és 52. gyalog-, valamint a 2. székely határőrezredet, a 31., 48., 51., 52., 61., és 62. ezredek gránátosait és végül az 5., 9. és 10. huszárezredet.

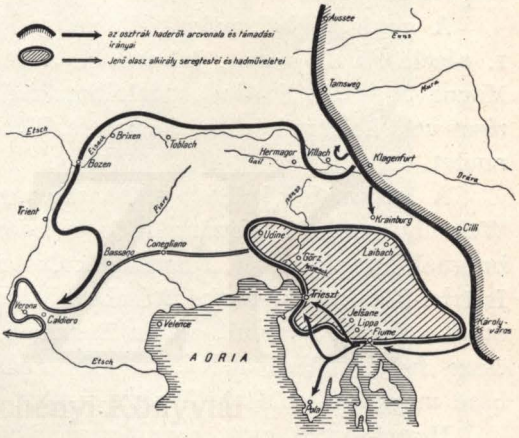

Az 1813-i belsőausztriai haderők hadműveletei.

A belsőausztriai hadtestet Ausztria nem hiába vonta össze, mert Napoleon Olaszországból is meg akarta támadtatni Ausztriát. A támadáshoz kiszemelt francia-olasz erőket Jenő olasz alkirály vezette. Seregtestei Udine, Trieszt, Laibach és Károlyváros között vonultak fel.

Az osztrák erők igen hosszú vonalon, Aussee és Károlyváros között több csoportban gyülekeztek.

A támadást a császári-királyi erők kezdték meg Villachnál. Sikerük azonban nem volt, mert az ellenség megállította őket. Ekkor az olasz alkirály próbált szerencsét Laibach felé, de alapos vereség érte. Erre az osztrák balszárny előtört és sok szerencsés ütközet után elérte az Adriai-tengert. Ugyanilyen szerencsével harcolt az osztrák jobbszárny is, amely Bozenig tolta előre csapatait. E sikerek után az osztrák közép is megmozdult és visszanyomta az előtte álló francia-olasz csapatokat. A sorozatos vereségek arra kényszerítették most már Jenő olasz alkirályt, hogy seregtesteit az Isonzo mögé visszavonja.

Ugyanekkor jött létre a Duna mellékén a bajorok és az osztrákok között a megegyezés, amelynek következtében Jenő olasz alkirály északról, a Duna mellékéről, a bajorok támogatására már nem számíthatott. Az egyesség javukra vált az osztrákoknak is, mert jobboldaluk szabaddá lett és meg is erősödtek. Erre a császári-királyi erők zöme a Dráva, a Rienz és Eisach völgyén át végrehajtott oldalmenetével Jenő olasz alkirály balszárnya mögé és hátába iparkodott jutni. E veszedelmes mozdulatra az alkirály kénytelen volt visszahúzódni előbb a Piave, később pedig még hátrább, az Etsch mögé.

A hadműveletek alatt, a magas hegység által összevissza szaggatott térszínen, a magyar gyalogság és lovasság a legtöbb esetben zászlóaljankint és osztályonkint vagy még kisebb egységenkint igen sok kisebb-nagyobb ütközetben vett részt. Legalább 45 nevezetesebb összecsapásban véreztek a magyar katonák.

A gyalogságból példaként az 52. gyalogezredet említjük fel. Ennek 1. zászlóalja Lippánál, Jelsanénél, a Rubbia-folyócska mellett, Ferraránál, Magnavaccánál, Forlinál, Malalbergónál, Consandolónál harcolt és közben részt vett Trieszt körülzárásában is. Két tisztje kiérdemelte a Mária Terézia-rendet.

A huszárok közül az 5. huszárezred érdemel említést. Egyik osztálya Weixelburgnál, St. Mareinnél, Gross-Laschitznál, Zirknitznél, a másik Krainburgnál, Podpetschnél, a harmadik Castelnuovónál harcolt, majd résztvett az Isztriai-félsziget visszahódításában. Amikor egyesültek az osztályok, az ezred a Po felé nyomult elő és Boaránál, Forlinál és Conca di Raménél mérte össze fegyvereit az ellenséggel. Esterházy Vince gróf százados és Meszéna báró megkapta a Mária Terézia-rendet.

Hermagornál esett meg, hogy Biró János 9. huszárezredbeli százados századával, valamint Pirquet vadászszázados a hozzátartozó és csatlakozó hét huszárral egy egész ellenséges zászlóalj felett tüneményes módon győzelmet aratott. Biró sujtott le elsőnek, Pirquet pedig huszárjaival az ellenséget a porba döntötte. Ez a néhány ember elfogott egy zászlóaljparancsnokot, 11 tisztet és 242 katonát, zsákmányul ejtett három zászlót, 850 puskát, 15 dobot, az olasz tábornok poggyászát és vezetéklovait. Mind a két tiszt a Mária Terézia-rendet kapta. A rend káptalanja 1913-ban, az ütközet százéves fordulójakor, Hermagor alatt emlékoszlopot állíttatott fel, amelyre Biró nevét is rávésték.

A világháború rettenetes forgataga alighanem elsöpörte a Wippach-folyócska völgyében, Wippach község határában állított emlékoszlopot, amely távol a hazától egy évszázadon át hirdette Rostás Pál magyar huszár bámulatraméltó vitézségét. Amikor 1813 október elején a franciák Laibachból kivonultak, a velük szemben álló osztrák dandár utánuk eredt. Az elővéd élén Rostás Pál 5. huszárezredbeli közhuszár lovagolt négy társával. Ez a kis csapat váratlanul a franciák utóvédjére bukkant. Az öt huszár, Rostás buzdító szavaira, vakmerően nekirontott a meglepett franciáknak és néhányat levá-

Foto Máté.

A 48. magyar gyalogezred rohama a lipcsei csatában (1813).

gott. Azonban csakhamar 60 főnyi gyalogcsapat és hét lovas vette körül huszárjainkat ; az egyiket egy golyó le is terítette, mire a többiek megszaladtak. Egyedül Rostás tartott ki és negyedórán át hősiesen küzdött, míg lovát kilőtték alóla, ő pedig sebektől borítva leroskadt. Harminc lövés érte a derék vitézt. Wippach lakói a távolból szemtanúi voltak a hősies harcnak. A franciák távozása után a halott vitézt díszes temetésben részesítették, sírja fölé pedig emléket emeltek. Az emléket 1836-ban lovag Gramont százados, aki Rostással együtt mint ennek káplárja szolgált és szintén szemtanúja volt vitézi tettének, megújíttatta s az eset színhelyéhez közel, egy magas nyárfacsoport alá helyezte. 1845-ben ezrede is megújíttatta az emléket és ünnepély keretében leplezte le a környék lakosságának nagy részvétele mellett. Ez alkalommal Rostás porait exhumálták, díszes koporsóba tették, amelybe egy tokban tettének leírását is elhelyezték. A sír fölött márványoszlopon életnagyságú huszár állt, amint balkezével kőre támaszkodik, jobbkezével pedig kardját védőleg maga elé tartja. A talapzat egyik oldalán magyarul, a másikon pedig németül a következő felírás örökítette meg Rostás Pál hőstettét : «Rostás Pál a cs. kir. 5. huszárezred közhuszárja, aki 1813 október 3-án négy társával a hátráló ellenfél állását kikémlelvén, annak utócsapatát bátor elhatározással megtámadta, 60 gyalog és 7 lovas ellenségtől körülvéve Leonidasként egy negyedórán át küzdött, amíg 30 lövés kioltotta fejedelméért és hazájáért áldozott hősi életét.»

1814.

A fősereg hadműveletei. Az 1813. év végén a Rajnánál megállott szövetséges hadak december végéig feltöltötték a csapatok erősen megfogyatkozott létszámát. A magyar gyalogezredeknek eddig helyőrségi szolgálatra otthon hagyott zászlóaljai is a harctérre érkeztek, a huszárezredeket pedig, a 11. székely határőrhuszárezred kivételével, 2—2 osztállyal kibővítették.

Napoleonnak nagy erőfeszítéssel szintén sikerült 300,000 főnyi új sereget talpraállítania.

A háború tehát tovább folyt.

A hadműveletek 1813 december havában meg is indultak és a szövetségesek, több irányból előnyomulva, hadműveleti céljuk, Párizs felé haladtak. 1814 január végén már Bar-sur-Aube és Joinville alatt álltak. De mivel nem egyesülten törekedtek Párizs felé, nem tudták elérni céljukat. Napoleon ugyanis a Marne-melléki Châlonsban összegyüjtött seregével, mint gyengébb fél, hol az egyik, hol a másik ellenfél seregére támadt és ezeket egyenkint többször visszaszorította. Nagyérdekű küzdelem volt ez, amelyet Napoleon a több mint négyszeres túlerő ellen bámulatos kitartással és példátlan művészettel folytatott. Napoleon a szövetséges hadakat, roppant túlerejük ellenére, több mint két hónapon át feltartóztatta s Párizs elfoglalásában megakadályozta. Végre mikor a szövetségesek belátták, hogy külön-külön nem érhetnek célt, március utolsó harmadában Châlonsban egyesültek, Párizs ellen nyomultak és március

30-án a védelemre rendelt francia tábornokokkal kötött egyesség alapján elfoglalták.

A szövetségesek tehát csak 22 évi véres küzdelem után érték el céljukat: végre bevonultak Párizsba, amire Napoleon beadta derekát, lemondott a francia trónról és Elba szigetére vonult.

Amíg a császári-királyi haderők együtt voltak, a Schwarzenberg által vezetett főerőknél a magyar gyalogság és huszárság legalább is 25 olyan

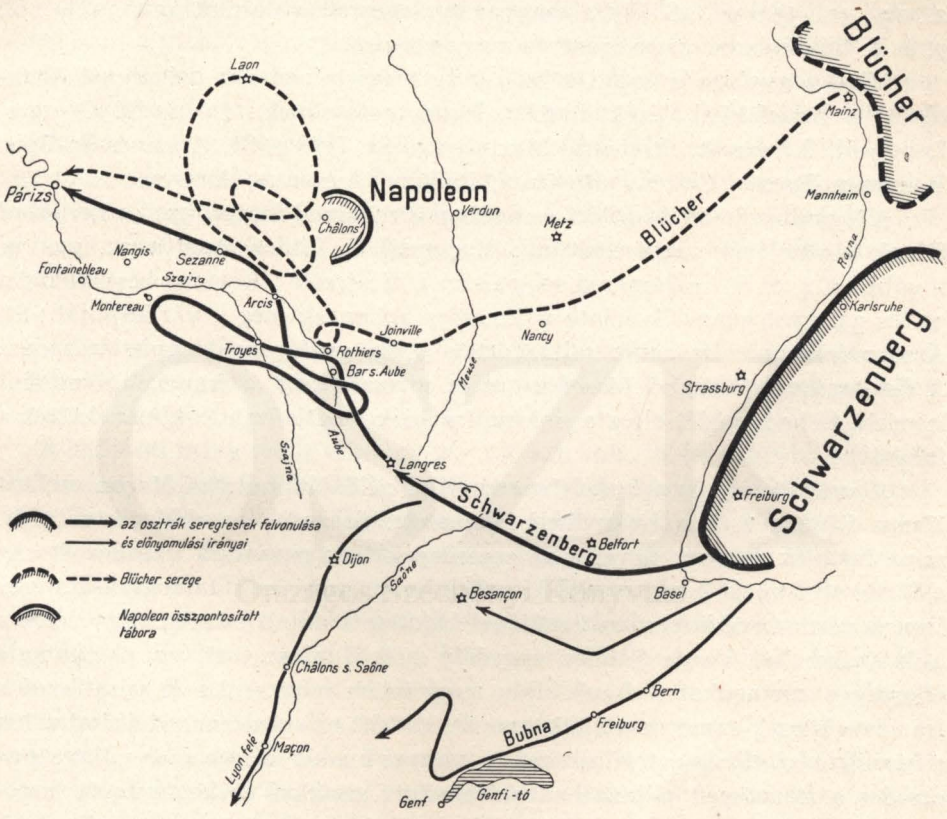

A szövetséges haderők hadműveletei 1814-ben.

helységnél mérte össze fegyvereit a franciákkal, ahol nagyobb erők csaptak össze. Ezek a helységek a következők voltak: Belfort, Bar-sur-Aube, La Rothière, Chaumenil, Fontaine, Nangis, St. Ferjeux, Montereau, La Ferté, Fontainebleau, La Fère-Champenoise, Troyes, Arcis-sur-Aube, Vandoeuvre, Fontaine-Guerins, Ferté-sur-Aube, Lesmont, Charenton, Briennes, Nogent, St. Martin, Langres, Moret és Párizs.

A délfranciaországi hadműveletek. Még javában folytak a harcok magával Napoleonnal, amikor arról értesült a császári-királyi hadvezetőség, hogy Dél-

Franciaországban, Lyon körül, olyan francia erők gyülekeztek, amelyek a fősereg oldalába óhajtanak támadni. Sőt ez a sereg Châlons-sur-Saônon át Svájcnak vett irányt és nemcsak az osztrák előörsöket, hanem azokat a csapatokat is visszaszorította, amelyek Besançon várát ostromolták; a Bubna tábornok által vezetett osztrák erők pedig egy ideig még Genfbe is beszorultak.

A nagy merészen fellépő francia hadak ellen a szövetségesek megfelelő erőket küldtek ki Dél-Franciaországba. A seregtestek soraiban ott volt a 2., 19., 32., 33., 34., 48. és 60. magyar gyalogezred, valamint az 1., 3., 4., 6., 7. és 8. huszárezred vagy egészben vagy részben.

Mind a gyalogság, mind a huszárság megint igen sok helységnél összetűzött a franciákkal. Ezek közül a legnevezetesebbek: Lyon, St. Georges, Longsard, Limonest, Romans, Meximieux, St. Julien, St. Etiennes-du-Bois, Bourge-en-Bresse, Chirens, Roannes, Poligny, Auxonne, Annecy.

A Lyon bevételét megelőző napokban a 19. ezred St. Georges és Longsard falvak bevételénél nagyon kitűnt; Maçonnál és Limonestnél a 32. gyalog, továbbá a 4. és 6. huszárezred szolgált rá a dícséretre; Romans bevételénél a 32. és 33. gyalogezredek szinte vakmerően rohanták meg a vár kapuját; St. Amour faluban a franciák rajtaütöttek a 19. gyalogezred egyik századán. A futó századból Szabó József közvitéz visszafordult, a francia tábornokot leszúrta és hadsegédét elfogta, mire a franciák megriadtak és kimenekültek a faluból.

A vakmerőség és a huszárbravúr ritka példáját mutatta Maçon mellett Varga Sándor 1. huszárezredbeli közhuszár. Százada, az előörsök mögött, mint tartalék élénken figyelte az eseményeket és parancsra várakozott. Az előörsöket francia huszárezred támadta meg, amelynek támogatására egy francia vértesezred is felvonult, szőlővel beültetett domb mögött. Egyszerre a 4-ik szakaszból Varga Sándor engedély nélkül kiugratott, az előnyomuló ellenséges osztagokat a domb alján nagy ívben megkerülte és váratlanul a francia vértesek ezredese mellett termett. Mielőtt az ezredesnek ideje lett volna a lovasban az ellenséget felismerni, a magyar huszár kardja már villant s az ezredes a következő pillanatban széthasított sisakkal és kettévágott koponyával bukott le lováról. A huszárok a túlsó dombon az egész jelenetnek szemtanúi voltak, önkéntelenül «Éljen» kiáltásban törtek ki s kengyeleikben felágaskodva, aggódva lesték a következményeket. Amily gyorsan Varga a végzetes csapást mérte, éppoly gyorsan kapta el az ezredes remek lovának kantárját; egy-két ugrás, egy merész ugratás a széles árkon és a fürge huszár az elfogott lóval együtt eltűnt. A francia vértesek csak most tértek magukhoz az ámulatból s százan is vágtatva utána eredtek. De már késő volt: Varga néhány perc mulva megjelent századánál a levágott francia ezredes gyönyörű lovával, amelyet állítólag ezekkel a szavakkal adott át parancsnokának, Faragó kapitánynak: «Itt vagyok; kapitány uram sok jót tett velem, meghálálom ezzel a szép lóval; tessék elfogadni.» A százados gazdagon megajándékozta Vargát, akit később az arany vitézségi éremmel tüntettek ki.

Lyonnál esett meg Simonyi József óbester egyik igen sokszor emlegetett bravúrja. Amikor ezrede, a 4. huszárezred, csatlakozott gr. Hardegg altábornagy seregéhez, Hardegg szerette volna, ha valamely lovascsapat átkelne a Rhône-folyón és nyugtalanítaná az ellenséget. De a zajló, széles és sebes folyón a kozákok hiába kísérelték meg többször is az átkelést. Végre Simonyi vállalkozott rá és március 20-án estefelé három század huszárral és két század kozákkal Miribelnél kimondhatatlan vesződség között sikerült átkelnie a jeges áron, amely több emberét lovastul elragadta, sokat pedig félholtan kellett kihorgászni a vízből. A merész csapat ezután keserves éjszakát töltött el egy posványos mezőn, ahol a tetőtől talpig átázott, facsaró vizes ruhákat nem lehetett megszárítani, mert tűzifát sehol sem találtak. Mindazonáltal Simonyi az átkelés után azonnal száz válogatott emberből álló csapatot küldött ki, hogy mindenfelé terjesszék a szövetségesek átkelését és ácsokat, fát, gerendát rendeljenek, hogy reggelre hidat verhessenek. A huszárok és a kozákok átkelése oly nagy rémületet keltett, hogy a francia sereg nyakrafőre kitakarodott Lyonból.

Az olaszországi harctéren 1813 december havától a következő esztendő februárjáig ugyancsak szüneteltek a hadműveletek. Február elején azonban a császári-királyi csapatok támadásba fogtak.

A hadjárat befejezéséig mintegy 20 ütközet volt ; a legnagyobb a Mincio-folyó mellett zajlott le február 3-án. Megemlítendő ezenkívül a Monzambanonál, a Taro-folyó mellett, a Castiglionénál, a Parmánál és a Reggiónál lejátszódott ütközet. Április végén az osztrák csapatok bevonultak Milanóba.

A Mincio mellett a magyar csapatok közül a 39., 51., 52., 61. és 62. gyalogezred, a 31. és 51., illetőleg a 48. és 52. ezredbeli osztályokból szervezett két gránátos zászlóalj, továbbá a 9. huszárezred részei harcoltak. Leginkább kitűntek a 61. és 62. ezredek, továbbá a gránátosok. A 61. gyalogezred egyik zászlóalja az ezredet oldalba támadó lovasságnak szuronnyal ment neki és visszaverte. A csata további folyamán a francia lovasság által körülfogott gránátosokat szintén a 61. ezred szuronyrohama vágta ki. Ugyanezen a napon, Monzambanónál, a 9. és a 10. huszárezred részeinek volt ütközetük. A gyalogságnak az egyik magaslatot kellett megszállnia, az ellenség azonban már megelőzőleg elfoglalta. Bokor, 9-es huszárkáplár, szakaszával önszántából a magaslatra vágtatott és az ellenséget előzte. Bercsényi Lajos gróf százados, a 10. huszárezred félszázadával az előnyomuló túlerős ellenségre rohant és sáncai mögé visszaűzte. A Taro mellett az 52. gyalogezred és az 5. huszárezred egy része volt harcban. Castiglionénál Gálfi József 51. gyalogezredbeli őrmester az ellenség egyik gyülekező nagyobb csapatát szakaszával szuronyrohamban szétszórta. Molnár József tizedes, szintén szakaszával, egész ellenséges zászlóaljra intézett szuronyrohamot és az ellenség parancsnokát lerántotta a lóról. Nagy György tizedes és szakasza hasonlóképpen szuronnyal rohanta meg a francia tűzéreket, akik azonnal megszüntették a tüzelést és elmenekültek.

1815.

Napoleon bukása és az 1814 május 30-án kötött párizsi béke után Európa nyugalma nem sokáig tartott. Mert amikor az 1814. év őszén összeült bécsi kongresszuson még 1815 tavaszán is tanácskoztak az országok megosztása felett, 1815 március 1-én Napoleon Cannesban, Franciországban, 1200 főnyi kisded csapattal partra szállt és fölborította az európai helyzetet. Sikerének oka elsősorban az volt, hogy a francia nemzet nehezen tűrte az idegen beavatkozás folytán végbement változásokat, amelyek a nemzet önérzetét mélyen sértették és az, hogy hamarosan elégedetlen lett XVIII. Lajos király gyenge és idegen befolyás alatt álló kormányával.

A francia nép kitörő örömmel és lelkesedéssel fogadta Napoleont és miután az ellene küldött csapatok tömegesen átpártoltak hozzá, mi sem akadályozta meg abban, hogy március 20-án diadalmenetben be ne vonuljon Párizsba.

Bár Napoleon legott békés szándékáról biztosította az európai nagyhatalmakat, e biztatásokat nagymértékben csökkentette sógorának, Murat nápolyi királynak magatartása, aki Napoleon visszatérésének hírére Olaszországban háborút kezdett Ausztria ellen.

Ilyen körülmények között a párizsi békét aláíró hatalmak 1815 március 15-én megújították szerződéseiket a béke további megóvása ürügyén és hadat üzentek Napoleonnak.

A szövetséges hatalmak 650,000 főből álló fegyveres erejüket megint Párizsba akarták vezetni.

Ausztria 230,000 főnyi haderőt vont össze Schwarzenberg herceg parancsnoksága alatt a Rajna középső folyása mentén. Ezenkívül Bianchi altábornagyot Olaszországban Murat ellen küldte, a Frimont és Bubna tábornokok kardja alatt ugyancsak még Olaszországban lévő osztrák csapatokat pedig az Alpeseken át Franciaországba irányította. Sőt később, amikor Murat seregét vereség érte és Murat Franciaországba menekült, az angolok hajókon még Bianchit is Genuába és Dél-Franciaországba szállították.

A Murat elleni hadműveletek. Amikor Murat nápolyi király értesült Napoleonnak Franciországba érkezéséről, megszegte az európai hatalmakkal kötött egyességet és egész Itáliát uralma alá akarta hajtani. 1815 március 27-én hadüzenet nélkül támadást kezdett és menekülésre kényszerítette még a pápát is.

Az Olaszországban álló osztrák seregtestek egyelőre a Po folyó hosszában védelemre szorítkoztak s így Murat eleinte tért nyert, de amikor Anglia hadat izent neki, meghökkent és hátrálni kezdett. Erre az osztrák erők megindultak, Carpinál és más helyeken is összetűztek Murat csapataival, visszaszorították őket, majd két oszlopban Róma és Nápoly felé vették útjukat. Az ellenfelek többször összeütköztek, azonban mindenkor Murat-t

érte vereség, akinek hadereje, minél többször verték meg, annál inkább fogyott, a nagyarányú szökések miatt is. A küzdelem vége az lett, hogy Murat cserben hagyta megmaradt fegyveres erejét és Franciaországba menekült.

Murat még egyszer visszatért ugyan Olaszországba, de ekkor az osztrákok elfogták és haditörvényszéki ítélet alapján 1815 október 13-án agyonlövették.

A császári-királyi haderőben a következő magyar csapatok jutottak tűzbe: a 19., 32., 34., 48., 51., 61. és 62. gyalog-, valamint az 5. és 7. huszárezredek. Az 52. gyalogezred ekkor már Dalmáciában állott.

A 19. ezred elsőbben is a Renónál és a Panarónál harcolt; az utóbbi helyen körülfogott 2. zászlóalja kivágta magát; később két százada Carpi bevételénél, a 2. és 3. zászlóalj pedig Ancona ostrománál szerepelt. Ezután ezek a zászlóaljak Dél-Franciaországba mentek, az 1. zászlóalj azonban még Nápolyba is eljutott. A 34. ezred Occhiobello, Ferrara, a Ronco-folyó, Cattolica és Sinigaglia mellett tűzött össze Murat csapataival. Ezután Dél-Franciaországba, Toulonba és Avignonba került. A 48. ezred részei Carpinál, Tolentinónál igen kitűntek, majd követték a többi ezredet Dél-Franciaországba. Az 51. gyalogezred a Panarónál, Mirndolánál és Carpinál harcolt. A 61. ezred 1. zászlóalja az occhiobellói hídfőben állt eleinte, ahonnan kitört, majd a Ronco mellett Bertinorónál került tűzbe; végül Ancona ostromában vett részt. A 62. ezrednek két zászlóalja a tolentinói csatában és a cepranói ütközetben mérte össze fegyvereit az olaszokkal; kisebb egységei Firenze, Canetro, Aquila, Popoli, S. Germano, Mignano alatt küzdöttek, végül pedig a Gaetát ostromló csapatokhoz csatlakoztak.

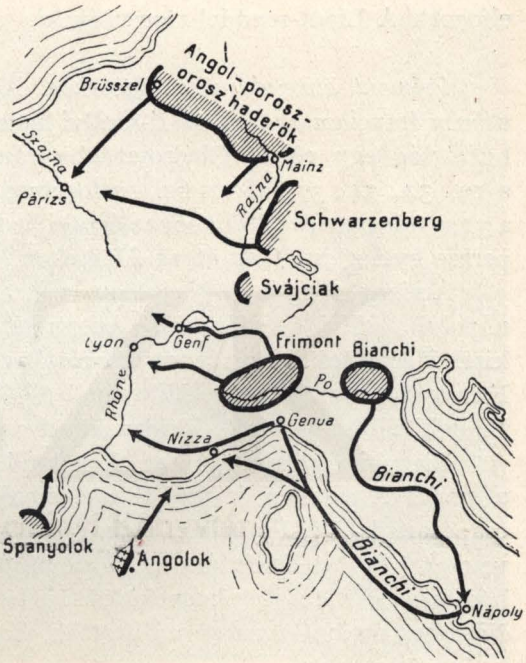

A szövetséges haderők előnyomulása Franciaország ellen 1815-ben.

A huszárezredek közül az 5. huszárezred a tolentinói csatában tüneményesen viselkedett, amennyiben Batthyány János gróf alezredes által vezetett hat szakasza egy egész olasz lovasezredet megsemmisített. A 7. huszárezred legelőször a Ronco-folyónál verekedett, majd két százada Pesaro rajtaütésében vett részt, három osztálya a Nápolyt megszálló csapatokba tartozott, egyik osztályát pedig az Anconát ostromló csapatokhoz osztották be.

Nevezetes szerepet játszott Nugent tábornok oszlopánál Radisits Mihály törzskari kapitány. Poggiónál és Canajónál Murat csapatai megtámadták előőrseinket. A csetepatéra szemrevételezésre kiküldött Radisits nem sokat tétovázott, amikor az ellenségre bukkant, hanem a kíséretére rendelt 11 huszárral és 14 toscanai dragonyossal vakmerően rárontott a nagyobb erejű ellenségre, körülfogta, majd szétszórta, elfogta ezredesüket és 52 nápolyi gárdistát. Radisits nemcsak ez alkalommal, hanem máskor is kitűnt, amikor a vezetésére bízott nem nagy erejű gyalogsággal és néhány kemény huszárral mindenkor bátran rajtahajtott az ellenségen, megverte és soraiból igen sokat elfogott. A Lipót-renddel tüntették ki.

Frimont átvonulása az Alpeseken. Az 1814-i első párizsi béke megkötése után a franciaországi császári-királyi hadseregbe tartozó magyar gyalogság és huszárság egy részét Olaszországba irányították. E csapatok közé tartozott a 19., 32., 34., 37., 48. és 60. gyalogezred, valamint a 7. huszárezred, viszont a 31. gyalogezredet Itáliából az északi hadszíntérre rendelték. Ezek a csapatok persze gyalog jutottak át az Alpeseken.

Amikor 1815-ben Napoleon visszatért Franciaországba és Murat, a nápolyi király megtámadta Ausztriát, az Olaszországban lévő császári-királyi seregtestek két nagy csoportban állottak a Po síkságán. Az egyik, Frimont tábornok alatt, Milanónál és Torinónál helyezkedett el; a másik, Bianchi tábornok alatt, Verona körül csoportosult.

Bianchi csapatait Murat ellen küldték, Frimont-t azonban a francia és a svájci Alpeseken át Dél-Franciaországba vonták. Később Bianchi ama csapatait is Dél-Franciaországba vitték, amelyek a Murat elleni hadműveletek gördülésbe jutása után nélkülözhetőkké váltak. Sőt Nápoly meghódítása és Murat elmenekülése után magát Bianchit is a tengeren át Nizzába, majd Genuába szállították, hogy részt vegyen a délfranciaországi hadműveletekben.

Az Olaszországból Dél-Franciaországba jutott magyar csapatok a következők voltak: a 19., 32., 34., 37., 39., 48. és 60. gyalogezred, a 48. és 52., a 61. és 62. ezred gránátosai, valamint az 5., 9. és 10. huszárezred. A gyalogezredek között tehát hat olyan volt, amelyeket 1814-ben Franciaországból küldtek át Itáliába.

A csapatok nagyobbik része a Simplon-, a Kis és Nagy Szent Bernát-hágón át jutott Dél-Franciaországba roppant fáradalmak, erőfeszítések és harcok árán.

A legérdekesebb körülmény az, hogy a budapesti volt cs. és kir. 32. gyalogezred ezer évre terjedő hadtörténelmünkben az az egyedüli magyar csapat, amely megmászta a Nagy Szent Bernát-hágót is. Megérdemli tehát, hogy az 1815 július 4-én l'Ecluse nevű francia erősségnél véghezvitt igen szép fegyvertényét is megismertessük.

L'Eclusenél a franciáknak olyan út- és völgyzáró erődjük volt, amely a

Genfből Lyonba vezető utat és környékét védelmezte. Az erőd fölé az ellenség a magasból intézett lövések ellen védőtornáccal és háromszoros farkasvermekkel körülvett zártsáncot telepített, ahonnan tűzerségével megakadályozhatta az előnyomulást az erőd felé. Saját tűzerségünk tehetetlen volt az erőddel szemben, a gyalogság előnyomulását pedig az úton hatalmas fatörzsekből alakított 150 lépés hosszú torlasz gátolta. A bevehetetlennek látszó állás elfoglalását a 32. ezredre bízták. Amíg a 3. zászlóalj ugyancsak verejtékes munka árán a fatorlaszt eltávolította, addig az 1. és a 2. zászlóalj, különböző fel-

Foto Máté.

A 10. huszárezred rohama Monzambanónál (1814).

adatokra hivatott csoportokban, a nagyon nehezen megmászható sziklás hegyoldalon roppant fáradság árán, ellenséges gyalogsági és kartácstűzben közelébe férkőzött a zártsáncnak, amelyet az 5., 6., 9. és 10. század a hadseergparancsnok, Frimont báró lovassági tábornok szeme láttára megrohant. A hadseregparancsnokság harcjelentése szerint a 32. ezred tökéletesen megoldotta ezt az «igen nehéz katonai feladatot» és nemcsak a vezénylő tábornok csodálatát váltotta ki, hanem még az ellenségét is. A terep minősége miatt a legénység kénytelen volt néhol egymagában harcolni s e közben gyakran vakmerő elszántsággal vitézkedett. Különösen kitűnt Tóth Ádám 8. századbeli gyalogos, aki a hegy lábától egy órán át kimondhatatlan fáradalmak árán kúszott fel a sziklákon, minden térfokon, ormon és sziklatetőn hatásosan lőtte

az ellenséget, bajtársait a maga követésére buzdította és amikor elérte a sáncot, legelsőnek rohant előre és mászta meg a mellvédet. Valóban hősi tettének méltó jutalma az arany vitézségi érem volt! Ezután az ezred október 6-ig különböző hadi célok érdekében, de harc nélkül majdnem 800 kilométernyi utat tett meg, l'Eclusetől Lyon közelébe jutott, aztán északnak fordulva Salinsig ment, amelynek francia őrseregét elvonulásra kényszerítette, majd Lyonba tért vissza. Innen két zászlóalját Grenobleba különítették ki. Augusztus végén azonban már mind a három zászlóalj Lyonban egyesült, ahonnan szeptember 22-én Châlons-sur-Saôneon át Dijonba vonult.

Az áthozott ezredek közül a 37. és a 60. Les Roussesnál, a 39. pedig Conflansnál tűnt ki.

A fősereg harci eseményei. A rajnamenti fősereg magyar csapatai közül a 2. és a 31. gyalogezred egy-egy zászlóalja, valamint a 3. és a 4. huszárezred Belfort körülzárolásánál, a 33. gyalogezred és a 19. és 33. ezredbeli osztályokból szervezett gránátos zászlóalj Schlettstadt vára előtt, a 6. és a 8. huszárezred, továbbá az 1. huszárezred egy része a Strassburgot körülzáró seregben, az 1. székely határőrezred egyik zászlóalja és az 1. huszárezred másik része Hüningen blokádjánál, míg a 31. gyalogezred, továbbá a 31. és 51. ezredbeli osztályokból alakult gránátos zászlóalj a tartalékhadtestben volt. A 61., 62. ezredbeli és a 34., 37. és 60. ezredbeli osztályokból összevont két gránátos zászlóalj, továbbá a 2., 10., 11. és 12. huszárezredek szintén a rajnamenti hadsereghez tartoztak.

A döntő nagy hadműveletekben az osztrák haderő nem vett részt, mert amíg seregtestei felvonultak, Németalföldön megtörtént a waterlooi csata, amely nemcsak a háborúnak vetett véget, hanem I. Napoleon szereplésének is. A császári-királyi erők mégis átkeltek a Rajnán, de már kevés dolguk akadt, mert csakis kisebb francia csoportokat kellett lefegyverezniök, ezt pedig kisebb portyázó különítmények hajtották végre. Így Belfort előtt különösen a 31. gyalogezred néhány százada, Strassburgnál pedig a 6. huszárezred egyik osztálya tűnt ki. A Rajna balpartján lefolyt ütközetek során, Hausbergennél, az 1. huszárezred egyik osztálya és a 8. huszárezred szintén kitűnt. A 3. és a 4. huszárezrednek Dannemaire mellett, a 10. huszárezrednek pedig Maçonnál volt ütközete.

A szövetséges hatalmak 1815 július 7-én újra bevonultak Párizsba, szeptember 16-án pedig megkötötték a szent szövetséget, amelyhez lassankint Európa valamennyi uralkodója csatlakozott.

Az 1792-től 1815-ig terjedő 23 év alatt, csekély megszakításokkal, 14 éven át dúltak azok a háborúk, amelyeknek vázlatos leírásából is mindenki meggyőződhetett, hogy mit áldozott a magyar nemzet, merre jártak a magyar katonák és miként viselkedtek a háborúkadta súlyos viszonyok között az ütközetekben, ostromokban, védelmekben és csatákban.

Megállapítható az is, hogy Magyarország mindenkor egész erejével, vére és vagyona feláldozásával hűségesen iparkodott támogatni koronás királyát akkor is, amikor nem magyar nemzeti, hanem egyetemes európai érdekekről volt szó. A magyar nemzet a legnehezebb viszonyok között is, hűségében soha egy pillanatig meg nem ingott, a legcsábítóbb ígéretek ellenére sem.

A magyar legénység, de főként a magyar huszárság soraiban oly pompás és katonai erényekben tündöklő egyének találhatók, akiket való-

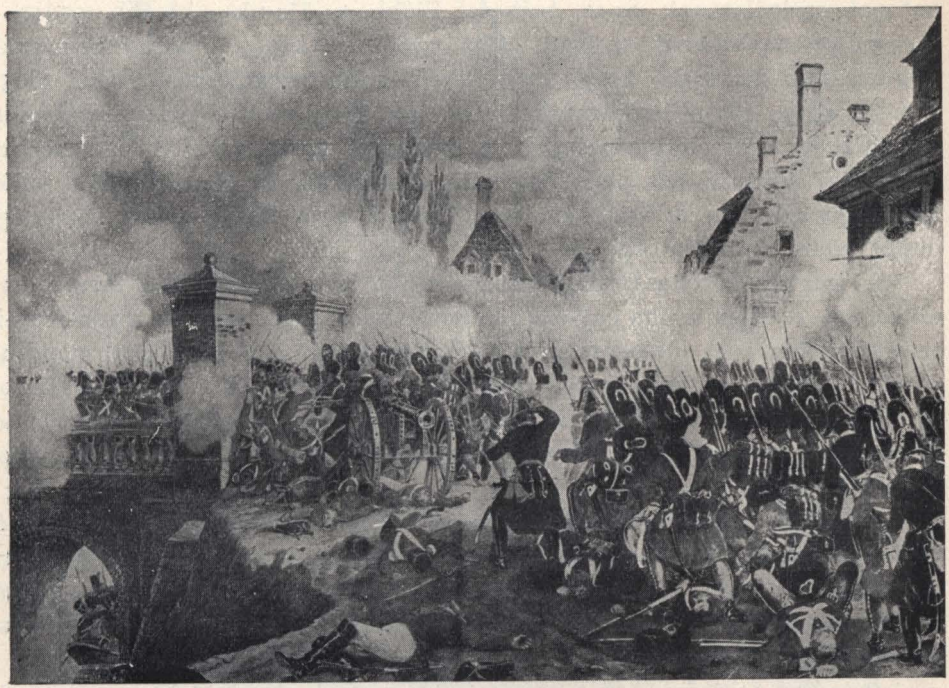

Foto Máté.

Magyar gránátosok elfoglalják Charentont (1814).

ban megcsodálhatunk, akikről megfeledkeznünk nem szabad és akik példaként szolgálnak a jövő nemzedék számára.

A magyar gyalogság és huszárság soraiból a francia háborúkban összesen 2858 egyént díszítettek fel a vitézségi éremmel, és pedig 375-öt az arany- és 2483-at az ezüstéremmel. Ebből a gyalogságra esik 1194, a huszárságra pedig 1664.

Az aranyérmes vitézek közül csak egyet említünk meg példaként, Gulyás Sándor Württemberg-huszárezredbeli közhuszárt, akinek képét ezrede történetében is megörökítették a magyar huszár dicsőségének hirdetésére. Szabolcs vármegyében, Eszláron született 1763-ban. Végigverekedte az 1778—79-i bajor örökösödési, az 1790-i németalföldi, majd

az 1792., 1793., 1794., 1795., 1796., 1799., 1800., 1805., 1809., 1812., 1813-1815-i háborúkat. Több mint 30 csatában és ütközetben vett részt. 1794-ben Valenciennesnél egy puskagolyó megsebesítette; ez alkalommal az ezüst vitézségi érmmel tüntették ki; 1796-ban ismét megsebesült; 1809-ben az asperni csatában kétszer megszúrták és ötször megvágták. Ugyanekkor az arany vitézségi érmet kapta; 45 éven át ténylegesen szolgált.

Érdemekben gazdag katonája volt még ennek az időszaknak Skultéty László huszár zászlótartó, a «világ legöregebb katonája». Született 1738-ban Barossházán, meghalt 1832-ben 95 éves korában Újaradon, tényleges katonai szolgálatának 81-ik évében. Előbb a Hadik-, később pedig a Nauendorf-huszároknál szolgált. Már 1789-ben kitűnt Nádorfehérvárnál. Végigharcolta az 1756—1763., 1778—1779., 1788—1790., 1792., 1800., 1805., 1809. és 1813—1815-i hadjáratokat. Résztvett Hadik berlini portyázásában is. Az ellenség előtt rettenthetetlen és kiválóan vitéz volt. A hadseregben a katonai erények mintaképe gyanánt emlegették és élettörténetét külön kis könyvecskében is összefoglalták. Újaradi sirja fölé a város közönsége díszes emléket állíttatott.

A magyar katonaság szereplésére nézve igen érdekes kép tárul elénk abban az esetben is, ha egy-egy csapattestnek, ezrednek, az 1792-1815-ig terjedő időben való ide-odamenetelését, vándorlását nem szavakkal mondjuk el az olvasónak, hanem Európa térképén mutatjuk be. A mellékelt vázlaton példaként láthatók a volt cs. és kir. budapesti 32. gyalogezrednek útvonalai és hadműveleti területei. A hosszú és kacskaringós utakat az ezred gyalog tette meg!

1792-ben, az első koalíciós háború kitörésekor, az ezred Pestről elindult és Csehországon át a Rajna mellé, Badenbe menetelt. Itt tábori zászlóaljai nemcsak ebben az évben, hanem 1793-ban is a Rajna mellékén harcoltak; a gránátosok azonban már sokkal távolabb, az osztrák Németalföldön mérték össze fegyvereiket a franciákkal;

1794-ben az ezred már a németalföldi osztrák seregtestekben szerepelt;

1795-ben eleinte Németalföldön és az Alsó-Rajna mellékén hadakozott, később pedig egyik zászlóalja levonult Mannheim alá és ott is kitűnt; 3-ik zászlóalja az év őszén Pestről a Szerémségbe menetelt kordonszolgálatra;

1796-ban az ezred résztvett a Károly főherceg által irányított németországi hadműveletekben (Wetzlar, Altenkirchen, Amberg, Giessen), 3-ik zászlóalja pedig Olaszországban a mantuai felmentési kísérletben vett részt; később az 1. és 2. zászlóalj is Olaszországba került;

1797-ben az ezred Mantua körül viaskodott;

1799-ben a felső olasz mélyföldön a Szuvorov által vezetett seregben végigjárták a zászlóaljak egész Észak-Olaszországot;

1800-ban még Dél-Franciaországba is eljutottak a zászlóaljak, ahonnan az Alpeseken át megtépázottan megint a Po felső folyásához tértek vissza, majd résztvettek a marengói csatában;

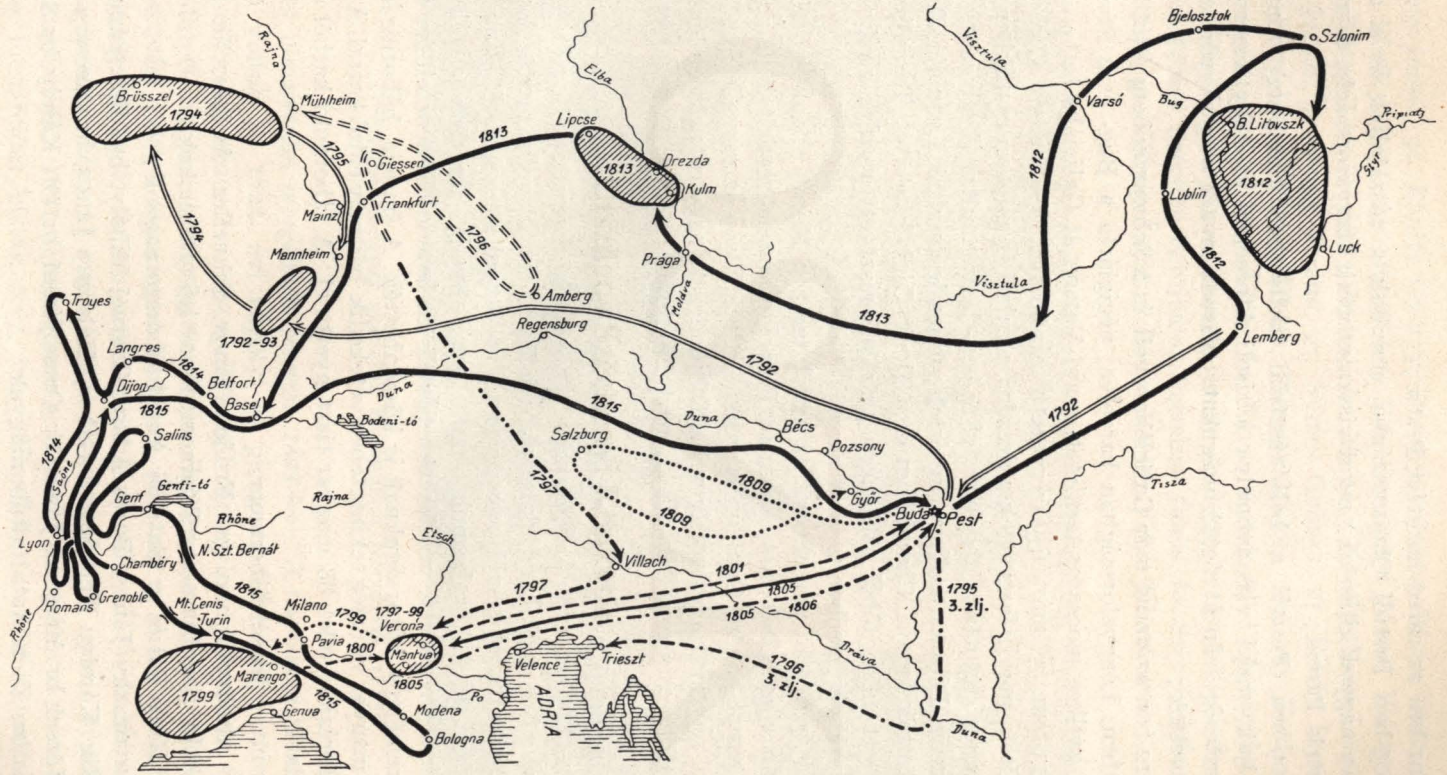

A volt budapesti cs. és kir. 32. gyalogezred útvonalai 1792-től 1816-ig.

1801-ben az ezred hazatért Pestre;

1805-ben Pestről Olaszországba vonultak a zászlóaljak és a caldierói csatában nagyon kitűntek; majd visszajutottak Magyarországba és 1806-ban hazatértek Pestre;

1809-ben Pestről a belsőausztriai hadtesthez (Salzburg) vonultak a zászlóaljak, majd visszavonulva a tiroli Alpeseken át nagy keservesen és sok veszteség árán átvágták magukat; maradványaik még a győri csatában is résztvettek;

1812-ben az ezred már Galíciában volt és a Schwarzenberg által vezetett hadtestben, Lengyelországban harcolva, végigjárta a Bug- és a Styr-folyók közötti gyilkos mocsaras területet, majd Varsón át Galíciába tért;

1813-ban a már újjászervezett zászlóaljak Galíciából Csehországba meneteltek, majd résztvettek a drezdai, a kulmi és a lipcsei csatákban, később a Rajnához jutottak, ahonnan 1814-ben benyomultak Franciaországba és Langres-on, Dijonon át Troyesig értek; innen levonultak Lyon alá, Romansig is eljutottak, majd Chambéryn és a Mont Cenis-hágón át Torinóba meneteltek; ott 6850 főből álló négy zászlóalj résztvett a szárd király ünnepélyes visszahelyezésében;

1815-ben sem pihenhetett az ezred, mert a Murat elleni hadműveletek folyamán elérte Bolognát, ahonnan Franciaországba rendelték, mire a Nagy Szent Bernát-hágón, Genfen, Salinson és Grenobleon át vargabetűvel Dijonba ért, ahol résztvett a szövetségesek által rendezett nagy csapatszemlén. Ezután végre ütött a megváltás órája, mert Baselen és Bécsen át hazatért Pestre.

De nemcsak a sorba és rendbe állított magyar legénység verekedte végig az 1792-1815-ig terjedő háborúkat, hanem a magyarság soraiból kiemelkedett és a tábornoki rendfokozatokba fellépett tisztek egész sora is. A császári-királyi hadsereg magasabb rangú vezetői között sohasem szolgált annyi magyar származású kiváló tábornok, mint 1792-1815-ig. És ezek a tábornokok nemcsak a seregtestek vezetésében tűntek ki, hanem előmenetelüket tüneményes személyes bátorságuknak is köszönhették. A francia háborúk időszaka tehát a magyar vitézség tekintetében vetekedik bármely előző korral. A katonai Mária Terézia-rendet 88 magyar tiszt nyerte el. A tábornoki karból említést érdemelnek:

Alvintzy József tábornagy,

gr. Almásy Ignác, gr. Erdődy János, Schneller András, br. Stipsicz József és br. Szentkereszty Zsigmond lovassági tábornokok;

br. Kray Pál és gr. Sztáray Antal táborszernagyok;

Benyovszky János, Boros Ádám, Chernel Mihály, hg. Esterházy Antal, gr. Hadik Károly, Hertelendy Gábor, Kálnássy János, br. Mecséry Dániel, Meskó József, br. Mészáros János, br. Orosz József, br. Ott Károly, br. Szereday Antal és br. Zach Antal altábornagyok;

Andrássy Dávid, Andrássy János, Babarczy József, Bakonyi Imre,

Barbócsy József, gr. Bánffy György, Baranyay János, Bésán Imre, Csanády József, Divéky Antal, gr. Esterházy Pál, Gosztonyi János, Illéssy Sándor Köblös Sámuel, br. Máriássy András, br. Mecséry Károly, Mósa László, Munkácsy József, br. Nagy Ferenc, gr. Nemes György, gr. Pálffy Lipót, Papp József, Papp Lajos, Péchy Mihály, Péterffy Károly, Pulszky Ferdinánd, br. Rakovszky Márton, Rétsey Ádám, br. Révay Antal, Rosty Ignác, br. Splényi Ferenc, Szentiványi János, Szentkereszty András, br. Szentkereszty László, Szerelem József, Széchen Ferdinánd, Szénássy János, br. Szörényi András, br. Vay Miklós, gr. Vécsey Ágoston és br. Vécsey Péter tábornokok.

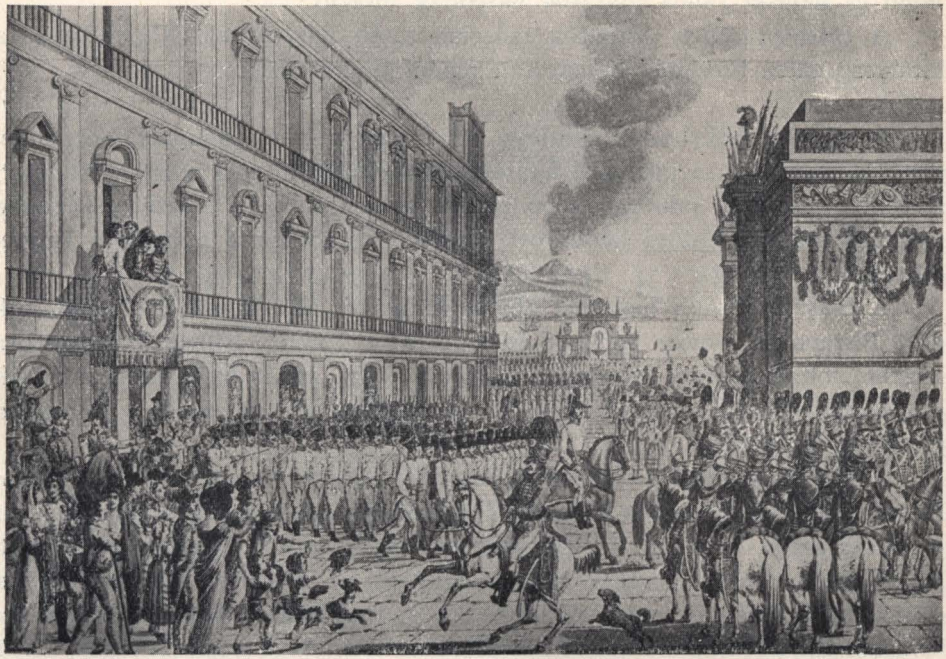

Foto Máté.

Győzelmes magyar csapatok bevonulása Nápolyba (1815).

Az olaszországi mozgalmak leverése 1821-ben. A napoleoni háborúk utójátékai voltak az 1821. évi nápolyi és piemonti felkelések.

Amikor az 1820. évi spanyolországi forradalom sikereket ért el, a visszaállított nápolyi királyság területén életben maradt napoleoni tisztek összeesküvést szőttek és az egész hadsereg fellázadt a király ellen, elfoglalta a királyság fővárosát és a spanyol alkotmány elfogadását is kierőszakolta. Európa országai, hogy az alig lezajlott francia háborúk után a népek biztonságát megőrizzék, 1821 januárjában a laibachi kongresszuson az osztrák-magyar monarchiát bízták meg, hogy Nápolyban rendet teremtsen.

A monarchia Frimont János lovassági tábornok vezetése alatt 50,000

emberből álló haderőt mozgósított, amelyben magyar csapatok is voltak, még pedig a 2., 33., 34., 48., 51., 52. és 61. gyalogezredek, a 9. huszárezred és az 5. huszárezred egyik osztálya.

A császári-királyi sereg februárban indult meg és két oszlopban nyomult elő. Március 7-én volt az első nagyobb harc Rieti mellett. A felkelők megtámadták a Rieti mellett állást foglalt hadosztályt, amelynek csapatai közé az 52. és 61. gyalogezred és az 5. huszárezredbeli osztály is tartozott. A huszárosztály rajokban számos rohamot intézett, amelyekben Márffy Zsigmond százados, Sándor Károly és Szabó Márton főhadnagyok, Miklósy Antal hadnagy, Borhy György őrmester, továbbá Horváth István, György Péter és Balaski János huszárok harcoltak vitézül.

A császári-királyi csapatok március 24-én bevonultak Nápolyba és a királyság egész területén hamarosan rendet teremtettek.

A nápolyi felkelésnek mintegy folytatása volt a piemonti mozgalom, amelyben azonban a piemonti hadseregnek körülbelül csak a fele vett részt. A többi csapatok, mintegy 4000 ember, a rendcsinálás végett országukba nyomult császári-királyi haderővel karöltve működtek a nyugalom helyreállításán.

A császári-királyi hadsereg 16,000 emberből álló kisebb hadtestet küldött Piemontba, amely április 8-án lépte át a Ticinót. Ebben a hadtestben szintén voltak magyar csapatok, úgymint a 32., 39. és 62. gyalogezred, két gránátos zászlóalj, továbbá az 5. és 12. huszárezred, valamint a 3. huszárezred egyik osztálya.

A felkelők ellenállása itt sem volt szívós. Kisebb ütközet folyt április 8-án Novara mellett, amelyben a 62. gyalogezred, az egyik gránátos zászlóalj, az 5. huszárezred és a 12. huszárezrednek egyik kisebb osztaga vett részt. Az ellenség rövid ellenállás után megfutott. A huszárok üldözés közben sok felkelőt levágtak vagy elfogtak. Az 5. huszárezred egyik osztálya 500 lovasból álló ellenséges csoportot megtámadott, mintegy a felét levágta, másik felét pedig elfogta. A foglyok közt volt a felkelés egyik főmozgatója is. Az 5. huszárezred kisebb osztagai ezenkívül még Monreale mellett, Marano környékén és Borgo Vercellinél is vívtak rövid ütközeteket.

TIZEDIK RÉSZ.

I. FERENC JÓZSEF KORA.

I. A MAGYAR FÜGGETLENSÉGI HARC.

1. A honvédség megalakulása.

1848-ban sem volt Magyarországnak külön hadserege, mert, mint már másfél századon át, az ország lakosságából zászlók alá állított legénység a császári-királyi hadsereg részét alkotó magyar csapattestekbe jutott; ezek is csak részben állomásoztak Magyarországon. Az ország határain kívül lévő csapatok helyett azonban az országban több osztrák, lengyel és olasz nemzetiségű ezred állomásozott.

Az 1848 április 11-én szentesített törvények alapján a Magyarországon és Erdélyben lévő császári-királyi katonaság a magyar hadügyminiszter fennhatósága alá került. Ezek között, a szűkebb értelemben vett Magyarországon, a következő magyar csapatok voltak: a 2., 34., 39., 60. és 62. sorgyalogezred, a 19., 32., 33., 37., 48., 52. és 61. sorgyalogezred egy-egy zászlóalja, a 2., 32. és 39. sorgyalogezred gránátosaiból összevont zászlóalj és az 1., 2., 3., 4., 6. és 9. huszárezred. Ezek a függetlenségi harcot kivétel nélkül a magyar hadsereg soraiban küzdötték végig. Erdélyben pedig a következő csapatok állomásoztak: az 51. sorgyalogezred, a 31. és 62. sorgyalogezred egy-egy zászlóalja, az ugyanezen sorezredek gránátosaiból szervezett zászlóalj, az 1. és 2. székely határőrezred és a székely határőrhuszárok. A 62. sorgyalogezredbeli zászlóalj felén, az 1. és 2. székely határőrgyalogezreden, végül a székely huszárezred 3-ik osztályán kívül a többi csapat a császári sereg kötelékében maradt. A 31. sorgyalogezredet visszarendelték ugyan Magyarországba, de szintén császári zászló alatt maradt. A Horvátországból kiegészített 53. sorgyalogezred vonakodott felesküdni a magyar alkotmányra, ezért az olasz harctérre vitték. A horvát- és szlavonországi, valamint a temesi bánsági határőrezredek jórészben az olasz harctéren voltak, idehaza maradt alakulataik pedig hívek maradtak a császári zászlókhoz.

A Magyar Szent Korona Országainak területén elhelyezett idegen nemzetiségű csapatok közül az olaszokból álló 16-ik (Zanini) és 23-ik (Ceccopieri) sorgyalogezredek nagyobb részükben a magyarokhoz állottak, ugyanígy a szintén olasz kiegészítésű 7-ik könnyű lovasezrednek (Kress) mintegy 50 főnyi osztaga. A cseh nemzetiségű 5-ik (Berwaldo) tűzérezred több tisztje és meglehetősen nagyszámú legénysége ugyancsak a magyar sereg kötelékébe lépett.

Azok közül a magyar csapatok közül, amelyeket később rendeltek haza, csak a 10. huszárezred felének sikerült megérkezni. Amelyek pedig nem kaptak rendeletet a hazatérésre, azok minden bejelentés és felsőbb engedély nélkül, kisebb-nagyobb csoportokban, szökve igyekeztek hazajutni. A csonka ezredeket a harc folyamán teljes létszámra igyekeztek kiegészíteni.

A magyar hadügyminisztérium tehát az első időszakban 28 zászlóalj, 65 lovasszázad és néhány száz főnyi tűzérből álló sorhadbeli katonaság fölött rendelkezett. Ezek a csapatok alkották a függetlenségi harc magyar seregének magvát.

Ezek az erők azonban elégteleneknek bizonyultak egyrészt a belső rend biztosítására, másrészt az ellenszegülő nemzetiségek fékentartására. E miatt polgárőrségeket szerveztek; ezeket követte a szilárdabb alapra fektetett «nemzetőrségi» csapatok megalakítása. Bár már így is tetemes erő jutott a felsőbb vezetőség rendelkezésére, ez sem felelt meg minden tekintetben, hanem olyan csapatokról kellett gondoskodni, amelyek a rendes sorkatonasághoz hasonlóan és azzal karöltve mérkőzni tudtak az ellenséggel. E végből a magyar kormány a rendes hadseregbeli csapatok mintájára szervezendő 10 zászlóaljnak és 1 ütegnek toborzás útján való felállítását határozta el. Ez lett a «rendes nemzetőrség», magyar vezényszóval. Volt azonban még egy része a nemzetőrségnek, az úgynevezett «mozgó nemzetőrség», amely az ország négy kerületében gyalogságból és lovasságból alakított egy-egy szabadcsapat volt. Utolsó tényezője volt a honvédelemnek az úgynevezett «népfelkelés», amely csoportokban a legkezdetlegesebb szúró eszközökkel, kaszákkal vonult ki. Értéke alig volt, amiért is alkalmazását abbahagyták.

Mivel pedig az eddig említett elnevezések zavarok okozói voltak, az újonnan alakult magyar csapatok számára új, megfelelőbb elnevezést kerestek. Meg is találták Kisfaludy Károlynak az «Élet korai» című költeményében, amelyben előfordult a «honvéd» szó.

Így lett az 1848-i magyar fegyveres erő, a nemzetőrség, «honvédség»-gé.

Mindezeken felül számos önkéntes és szabad csapat is létesült, amelyeknek egy részét később honvédzászlóaljak alakítására használták fel, másik részéből pedig 1849-ben négy vadászezredet szerveztek.

A honvédség legjobb és legértékesebb eleme a huszárság volt, amely majdnem egészen a császári-királyi hadseregből származott. Színmagyar legénysége, igen kevés kivétellel, pompásan verekedett és kitűnően volt használható a hadjárat minden mozzanatában.

A magyar tűzérség is elsőrangú volt és bár megteremtése sok gondot okozott, szinte rohamosan fejlődött, mert a téli hadjárat előtt már 32 ütegből állott, 1849-ben pedig már mintegy 80 ütege volt. Mozgékonyságát és lövésbeli szabatosságát még ma is megcsodáljuk.

A műszaki alakulásokat egészen újonnan állították fel.

A sereghez idegen légiók is tartoztak. Közülük a legnagyobb a lengyel légió volt, amely 4 zászlóaljból, 1 dzsidásezredből, 1 ütegből és 1 utászosztag-

Népfelkelők, nemzetőrök és nemzetőr-tábor.

ból állott. Az olasz légió a háború végéig 1 és fél zászlóaljra szaporodott. A német légió és a tiroli vadászok csapata egy-egy zászlóaljat alakított, míg a bécsi és a török légió csak századnagyságú volt.

A magasabbrendű egységek megalkotásában is megvolt a fokozatosság; egyszerre nem mehetett végbe, mert a nagyobb erejű seregtestek vezetésében eleinte kellő ismeretekkel és tapasztalatokkal bíró tisztekben nagy volt a hiány.

A vezérkar csak 1848 október havában alakult meg.

Egyébként a csapatok szervezete és a szabályzatok, utasítások általában azonosak voltak a cs. kir. hadsereg szabályzataival.

A magasabbrendű vezetésben a szolgálati nyelv a német volt. Ezen senki se csodálkozzék, mert bár sürgették a magyar szolgálati nyelv behozatalát, ez már csak azért is nehézségekbe ütközött, mivel a magasabbrangú tisztek legtöbbje egyáltalában nem tudott magyarul, vagy csak igen hiányosan beszélte a magyar nyelvet. Magyar katonai műnyelvünk sem alakulhatott ki a függetlenségi harc előtt, hiszen a magyar csapatok és a magyar tisztek már egy század óta a németül vezényelt császári-királyi hadseregben szolgáltak.

A fegyverzet és felszerelés részben a cs. kir. katonai raktárak készletéből került ki, részben külföldről kellett behozni nagy nehézségekkel, részben pedig újonnan kellett gyártani. Elegendő készlet sohasem volt. A lövőszer hiánya többször lehetetlenné tette a győzelem kiaknázását.

A honvédség létszáma sohasem emelkedett többre 170,000 embernél. Az újonnan felállított csapatok közül igen soknál csak a létszám fele volt meg.

A tisztikar részben a cs. kir. hadsereg tényleges és nyugdíjazott egyéneinek, részben a hadseregből kilépetteknek soraiból került ki. Az alantos tisztek nagy részét a zászlók alá állított legénység művelt elemeiből előléptetés útján olyan egyénekből válogatták ki, akik szolgálatuk folyamán arra érdemeseknek bizonyultak. A harcra hivatott magasabbrendű egységek, intézmények és a központi hatóság, a hadügyminisztérium élén álló, valamint annak kebelében szolgálatot teljesítő tisztek általában igen képzett katonák voltak. A cs. kir. hadseregből származók nagy része a legjobb cs. kir. tisztképző-iskolákból került ki és huzamosabb időn át teljesített csapatszolgálatot olyan hadseregben, amelynek akkor igen jó hírneve volt. Sokan nemcsak egy, hanem több cs. kir. fegyvernemnél is szolgáltak. Idegen származású tisztek is elég szép számmal szolgáltak a csapatoknál, akiket a katonai dicsőség vágya, a magyar nemzet igazságos ügyének és a szabadelvű eszméknek szeretete sodort el hozzánk. A tisztikar egységes szellemére azonban a politika igen károsan hatott. Mint minden forradalmi hadseregben, a honvédségnél is mindenki politizált és korteskedett. A sorhadi tiszteknél, főként eleinte, teljes zűrzavar uralkodott abban, hogy kinek engedelmeskedjenek, a királynak vagy a császárnak. Ez a válság majdnem mindvégig tartott, mert időnkint mindig felmerültek olyan politikai események, amelyek az egybeforrást megakadályozták és majdnem katasztrófát idéztek elő.

A vegyes összetételű csapatok, nemzetőrök, szabad- és önkéntes alakulatok fegyelme kezdetben igen laza volt. Ez eleinte nagy bajoknak volt kútforrása, mert az akkori harcmodor kitűnően begyakorolt és fegyelmezett csapatokat kívánt. Ütőképességük, harcra való készségük és képességük helyreállításához tehát szigorra és a parancsnokok egy pillanatra sem ernyedő kérlelhetetlen erélyére volt szükség. Látjuk például, hogy amíg Schwechatnál a magyar sereg majdnem tökéletesen szétbomlott, addig az osztrák támadó hadjárat folyamán az osztályok már együttmaradtak és jól verekedtek. Ezután a fegyelem napról-napra jobban megszilárdult és a parancsnokok vaskezében a hagyományos magyar lendülettől áthatott csapatok már vitézül harcoltak és megbízható eszközökké váltak.

Nem hallgathatjuk el, hogy a szervezésnek és a magasabbrendű vezetésnek szakértelmet követelő munkálataiba a politikai tényezők gyakran igen ártalmasan beavatkoztak.

És végső eredményként mit mutatnak az események?

Azt, hogy a demokratikus, vagyis az általános védkötelezettség alapján összehozott honvédség a magyar nemzeti dicsőség és a magyar nemzeti ügy diadalrajuttatása érdekében a legjobb katonai iskolában, a háborúban, egybeforrott és az önvédelem által sarkalt bámulatos testi és lelki erejével, minden téren való szűkölködése ellenére, 1849-ben föléje kerekedett Európa egyik legnagyobb katonai hatalmasságának, a jól szervezett és igen jól kiképzett császári haderőnek, amelyet képzett és háborúban is tapasztalatokat szerzett tábornokok és tisztek vezettek. «Ezt a hihetetlen teljesítményt, írja egyik kútforrásunk, Kossuth zseniján s a magyarság katonai erényein kívül a kapitányokból és főhadnagyokból rögtönzött fiatal tábornokok érték el, akiknek nevét egyszerre szárnyra kapta a világhír. Az egész világot meglepte annak az erőfeszítésnek sikere, amellyel az alig öt millió lelket számláló magyar faj urává lett saját sorsának, a monarchiának s egyideig reménysége az egész világ liberális közvéleményének.»

Éppen ezért a függetlenségi harc hadi eseményeinek ismertetésénél némileg eltérünk eddig követett eljárásunktól. Nem fogjuk csokorba gyűjteni azt a temérdek és szebbnél-szebb epizódot, amelyek további bizonyítékai a magyar katona kiválóságának, hanem inkább a vezetők működését, a hadműveletek vezetését és irányítását kívánjuk hangsúlyozni. Mert ezek azt tanusítják, hogy a magára maradt magyarság soraiból nemcsak a kézitusákban helyüket keményen megálló vasgyúrók kerültek ki, hanem olyan értékes és magasabbrendű egyének, akik a hadművészet terén hírnevet szereztek maguknak.

2. Görgey Artúr.

A honvédség vezérei közül Görgey Artúr jelenik meg előttünk elsőnek, szinte tüneményszerűen, mint a magyar katonai géniusz ragyogó képviselője. Ő volt a függetlenségi harc legfontosabb és legsúlyosabb hadműveleteinek

IV Tábla

Képek a honvédség oktatószabályzatából.

V. Tábla

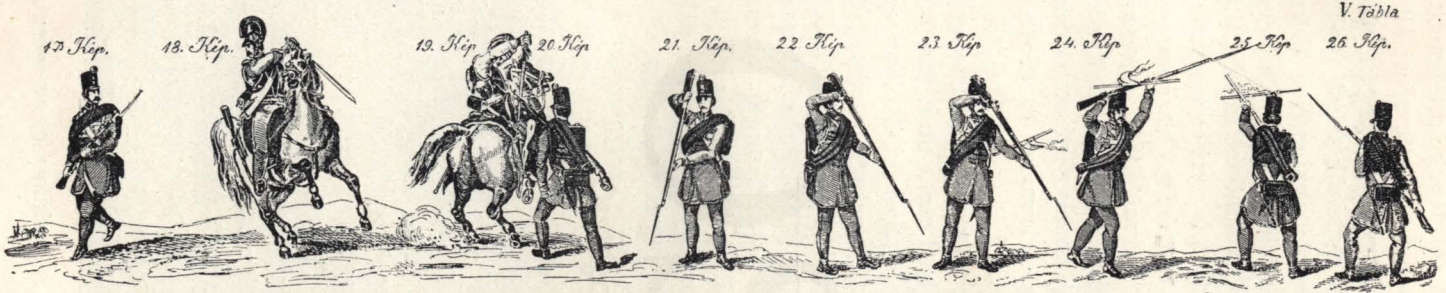

Egy honvéd-csapat dsidás lovassag által megrohantása

Képek a honvédség oktatószabályzatából.

irányítója és vezetője. A legújabb kor hadművészetének történetében pedig ő az egyedüli, magasan kiemelkedő és más nemzetek, ellenségei által is elismert katonája a magyar nemzetnek, aki seregtesteinek mesteri vezetésével fölülmúlta ellenfeleit, bár mindvégig elégtelen eszközök felett rendelkezett.

Kemény és bátor volt, csodálatos szellemi és fizikai erővel. Vakmerő elszántságával, szellemi felsőbbségével és hajlíthatatlan erélyével mindenki más fölé emelkedett. A legnagyobb veszély idején ösztönösen mindig ott jelent meg, ahol szükség volt rá. A csaták forgatagában is nyugodtan tudott mérlegelni, határozni és intézkedni. Példás magatartásával és vasmarokkal a legnagyobb teljesítményekre tudta szorítani alárendeltjeit. Katonái szinte bálványozták. Azt írják róla, hogy «a hazafias, világraszóló küzdelemnek egyik legfényesebb hőse volt»; Bernhardi, a hírneves német katonatudós pedig a mult század legkiválóbb katonájának, lovagias és tiszta hősnek nevezte, akivel honfitársai méltatlanul bántak el.

Az alig harmincéves tábornok szervezőképességének ritkán tapasztalható ékes bizonyítékát adta akkor, mikor a schwechati csata után, hat hét alatt, a vezetésére bízott, de semmire sem alkalmas csapatokból olyan egységes, fegyelmezett és harcra is kész sereget szervezett, amely hamarosan a legjobb lett és az is maradt a függetlenségi harc végéig. Valósággá vált fenkölt szellemének az a törekvése, hogy a hadsereg becsületét szűzen fenntartsa.

Az ozorai diadal az ő haditervének és mintaszerű merész alvezéri működésének volt kiváló eredménye. Schwechatnál oly bátran és vitézül vezette csapatát és úgy intézkedett a csatának a magyar fegyverekre nézve válságosra fordult forgatagában, mintha már száz csatát megvívott volna.

A bányavárosokon át a Felső-Tiszához való téli visszavonulása a legkockázatosabb hadi vállalatok egyike volt; bámulatos ügyességgel hajtotta végre, kisiklott a zsákutcából, halomra döntötte a császáriak haditervét és amikor áttört a Branyiszkón, a megrőkönyödött császári vezérkar nem tudta, mit tegyen. A külföldi katonai írók egyike úgy nyilatkozott ekkor róla, hogy dícsérettel és tisztelettel adózott neki minden katonai szakember, még ha az ellenség táborába tartozott is!

Az isaszegi csatához seregtesteit oly ügyesen vezette elő, hogy ellenfelét meglepte, magában a csatában pedig villámgyorsan felismerte a helyzetet és erélyesen és szabatosan olyként intézkedett, hogy a fenyegető vereséget győzelemmé változtatta. Ezután megint félrevezette ellenfelét, mert amíg Pest alatt nevetségesen csekély erőkkel foglalkoztatta a császári fősereget, addig ő, a magyar sereg zömével, Vácnál utat tört magának, Nagysallónál megverte a feltartóztatására kiküldött császári erőket és végül Komáromot a Duna mindkét partján felmentette. Egyik igazságos katonai bírálója így jellemzi e sikerét: «A magyar seregből az ő lángesze és akaratereje csiholta ki ezt a hihetetlen teljesítményt!»

Buda elfoglalása után nemcsak a hadsereg, a kormány és az egész nemzet ünnepelte, hanem a külföld is.

Foto Máté.

Görgey Artúr.

Vágmenti nyári hadműveletei nem sikerültek. De ebben egyik alvezére is hibás volt.

A július 2-i komáromi első csatában, majdnem kétszeres túlerővel szemben, az egész vonalon ellentámadásba fogott és a csatatér szárnyain visszadobta az ellenséget. Ekkor is tündökölt személyes bátorságával; az osztrák hivatalos leírás pedig kiemeli kitűnő csatavezetését.

Amikor az ellene szőtt politikai intrikák diadalra jutottak és felmentették vezéri állása alól, katonái emeltek óvást ez ellen és úgy határoztak, hogy mivel Magyarország egyetlen vezérében sem bíznak, mindannyian azt óhajtják, hogy továbbra is ő legyen a sereg vezére.

A Komáromból Vácon, az Ipoly, a Sajó és a Hernád völgyén át a Tisza mögé való visszavonulása volt legszebb hadművelete. Alig 25,000 főnyi seregével 130,000 orosz katonát foglalkoztatott és több ízben halomra döntötte ellenségeinek haditervét. Ügyes mozdulataival magára vonta az orosz főerőket, ezzel a magyar ellenállás tartamát meghosszabbította és módot nyujtott a magyar kormánynak, hogy Délmagyarországon erőket gyüjtsön össze Szeged körül. Vácnál emberfeletti eréllyel minden akadályt elhárított. Az égő hídon, a legsűrűbb ellenséges golyózáporban, személyesen ellenőrizte az utolsó csapat elvonulását; a legnagyobb hidegvérrel és vasakarattal új lelket öntött itt-ott csüggedő katonáiba.

Osztatlan csodálatot és dícséretet váltott ki ez a hadművelete külföldön is. Woinowich cs. kir. tábornok így nyilatkozott róla:

«Az a szemrehányás, hogy Görgey hadműveletével a magyar haderők összpontosítását és biztos győzelmét meghiúsította, semmivé foszlik, mert ennek következménye az lett volna, hogy valamennyi osztrák és orosz haderő a Duna-Tisza közén egyesül, ami a háborút nyilván azonnal befejezi. Az az elhatározása, amelyre Vácnál jutott, sokkal hatásosabbnak bizonyult; több hétre elodázta az oroszok és osztrákok egyesülését és ha a déli magyar fősereg célszerűen viselkedik, bizonyára meg is hozza a magyar főerőknek a Középső-Tisza mentén való egyesülését. Ha Görgey elhatározása már egymagában is merészség volt, még inkább azzá vált gyors végrehajtása révén, ami csak olyan hadvezérnek sikerülhetett, akiben katonái feltétlenül megbíztak.» Más helyen meg ezeket írta: «Görgey az ügyefogyott Paskieviccsel szemben közel egy héten át olymódon hadakozott, hogy ez majdnem nevetséges szerepet játszott. Itt mutatta meg Görgey, hogy a hadvezetés veleszületett művészete.» Egyik magyar bírálója pedig ezekel a szavakkal méltatja: «Azt kell mondanunk, hogy ez a hadművelet, amelyben 25,000 magyar valósággal fittyet hányt ötször akkora orosz tömegeknek a nyílt mezőn, hadtörténelmünk gyöngyszemét alkotja.»

A magyar katonáknak iránta táplált csodálata és nagyrabecsülése abban a gyászjelentésben is kifejezésre jut, amelyet a Görgey-nemzetség adott ki halálakor és amely ezeket tartalmazza:

«A görgői és toporci Görgey-nemzetség mély megilletődéssel jelenti, hogy

nesztora és örök büszkesége, Görgey Artúr, magyar hazánk egykor diadalmas uagy hadvezére, majd sokaktól méltatlanul félreismert, de mindig szerető, hűséges, önfeláldozó fia életének kilencvenkilencedik évében hosszú szenvedés után elhúnyt... Csodálatos hős volt a csatákban és tűrésben egyaránt. Sem az ellenségtől kapott súlyos seb, sem a fájdalmasabb lelki sebek miatt jajszóra sohasem fakadt. Magasztos nyugalmát és holtig töretlen derült lelkét, bátorságát, tiszta lelkiismeretéből és Istenbe és a nemzet jövőjébe vetett rendületlen hitéből merítette.»

3. A magasabbrendű vezetők.

Meg kell neveznünk néhányat ama honvédtisztek közül is, akik a harcra hivatott magasabbrendű egységek, az intézmények és a magyar hadügyminisztérium élén álltak és emberfeletti munkájuk révén kiváló szolgálatokat teljesítettek a magyar ügy érdekében.

Damjanich János.

Az első felelős magyar hadügyminiszter Mészáros Lázár altábornagy volt. Már 1812-ben a magyar nemesi felkelésben szolgált. Tudományos képzettségének és nagy általános műveltségének volt tulajdonítható, hogy Rainer főherceg oktatója lett és hogy a Magyar Tudományos Akadémia is tagjainak sorába választotta. A függetlenségi harc sikere érdekében ernyedetlenül munkálkodott, hadműveleteit azonban balsiker kísérte.

A csatatéren személyes kiváló magatartásuk révén kitűntek: a mérnökkari akadémiát végzett Asbóth Lajos, aki a függetlenségi harc leverése után még az emigrációban is jelentős szerepet játszott; Aulich Lajos, a legkiválóbb vezérek egyike; Bakonyi Sándor vitéz tábornok volt, aki Szenttamásnál ezredét gyalog és kivont karddal vezette rohamra; Czetz János tábornok, aki részben Bem helyettese, részben vezérkari főnöke volt; Damjanich János, a függetlenségi harc leghíresebb és legvitézebb katonája, aki a legválságosabb időkben sem csüggedt el soha, mindig elől járt és mindig győzött; hadteste a honvédség legjobb seregteste volt, amely a legnehezebb tűzpróbákat is kiállta; végül Arad várának lett parancsnoka, s még akkor sem rendült meg, amikor Aradon legutolsónak érkezett a vesztő-

helyre és látta tábornoktársainak kivégzését, mert így fakadt ki: «Milyen furcsa, hogy én, aki az ellenséggel szemben mindig elől jártam, most mint utolsó zárom be hős bajtársaim menetét!» Dessewffy Arisztid tábornok is a kiválóbbak közé tartozott; Földváry Károly ezredes, a Földváry testvérek közül a legnevezetesebb, bámulatot keltő vakmerő parancsnoka volt osztályának, a híres 3. honvédzászlóaljnak; Kazinczy Lajos ezredes; Kiss Ernő tábornok eleinte a Hannover-huszárok parancsnoka volt, majd a Délvidéken töltött be vezető állást; Klapka György a függetlenségi harcnak kétségtelenül kimagasló, sokoldalúan és kiválóan alkalmazható, igen képzett tábornoka volt, aki Görgeyvel együtt alkotta meg a legszebb hadműveleti terveket; Kmetty György seregteste élén főként Isaszegnél, Buda ostrománál, Csornánál és Temesvárnál tűnt ki; Lahner György tábornok a honvédség felszerelésének volt főfelügyelője; igen nehéz szolgálatát kiváló eredménnyel látta el; Máriássy János ezredes Buda ostrománál az elsők egyike volt, aki a várba feljutott; Nagy-Sándor József, a bátor és lángoló hazafi, kitűnt Nagykikindánál, Kisbecskereknél, Szenttamásnál, Pancsovánál, Szolnoknál, Tápióbicskénél, Isaszegnél, Vácnál, Nagysallónál Komárom alatt és Buda ostrománál; Perczel Móric tábornok, a Zrínyi-csapat szervezője, szertelen és fékezhetetlen természete mellett vakmerő katona volt, aki habozás nélkül neki ment mindennek; amikor engedetlensége miatt letették vezérségéről, a szőregi és temesvári csatákat mint önkéntes verekedte végig; Pöltenberg Ernő, Görgey legjobb tábornokainak egyike volt; Répásy Mihály, a Württemberg-huszárok vitéz ezredese szintén tábornokká és hadtestparancsnokká lett; Bátori Schultz Bódog ezredes 23 csatában oly rettenthetetlenül küzdött, hogy katonái a «bátori» előnévvel díszítették fel; gróf Vécsey Károly a Bánságban és Szolnok alatt küzdött és vezette győzelemre csapatait, ő kényszerítette kapitulációra Arad várát; Vetter Antal altábornagy kiváló tudásával nagy szolgálatot tett a magyar ügynek, a kardja alá tartozó csapatokkal a Bánságban csapást csapás után mért a felkelőkre; a vezérkar főnöke és a hadügyminiszter helyettese is volt.

Klapka György.
(Róna József szoborműve).

Az idegen származású vezetők közül említésreméltók: az angol Guyon Rikárd, a horvát Knezich Károly és a nagynémet gróf Leiningen-Westerburg Károly, akik mind vitéz és önzetlen harcosai voltak a magyar ügynek.

Az idegen származásúak közül «Bem-apó»-val bővebben kell foglalkoznunk. Amíg magyar él e hazán, emléke és az iránta táplált hála sohasem

fog elhalványulni. Ami Görgey volt a felsődunai és később a magyar fősereg számára, az volt ő az Erdélyt védelmező magyar csapatok részére. Mindvégig rendületlenül bízott a magyar ügy diadalában. A szó szoros értelmében haláltmegvető ember volt, aki személyes példaadásával csodálatosan hatott katonáira. Személyes bátorságának egyik legkiválóbb jelét az 1849 február 7-i szászvárosi ütközetben mutatta meg, amikor ágyúit a császáriak elfoglalták. Ekkor az ellenség közé ugratott, ostorával az egyik osztrák vadász arcába csapott és így kiáltott fel: «Canaille, meine Kanonen will ich haben!» Csoda, hogy le nem szúrták vagy el nem fogták; mindössze jobbkezének középső újját zúzta össze egy ellenséges puskagolyó. Mindig elől járt és mindig utolsónak hagyta el a csatateret; megingott vagy már meg is bomlott csapataiba kitartást és lelkierőt öntött; rendet és szigorú fegyelmet tartott; nem tűrte az engedetlenséget, a politizálást és a fosztogatást; emberiességét és igazságosságát még ellenségei is elismerték; elszánt és gyors támadásokkal kivívott diadalai egész Európában bámulatot keltettek; bár állandóan jött, ment és harcolt, maradt ideje arra, hogy fegyveres erejét többször újjászervezze. Téli és tavaszi hadjárata folyamán a csigaháton járó császáriakat mindig megelőzte és haditerveiket halomra döntötte. Diadalának tetőpontjára akkor jutott, amikor a császári erőket kiverte Erdélyből. A Bánság keleti részét is ő tisztította meg az Oláhországból újra betört osztrák hadtesttől. A nyári hadjárat egész súlya az ő vállaira nehezedett; a magyar ügy győzelmének kivívása érdekében mindent megtett, ami emberi erővel végrehajtható volt. Ekkor is felborította az oroszok haditervét és így elérte azt, hogy az orosz csapatok Erdélyből nem tudtak kijutni az Alföldre. Nagyszeben birtokáért vívott győzelmei után méltán nevezték el a «nagyszebeni hősnek»; itt vívta meg 1849 augusztus 5-én utolsó csatáját, amelyről egyik méltatója azt mondja, hogy «kemény harc árán, a kihúnyó magyar harci dicsőség végső

Bem.

fellobbanásaként vívta ki nemcsak az erdélyi hadjáratnak, hanem az egész szabadságharcnak is legutolsó diadalát». Az osztrák hivatalos történetírás pedig így nyilatkozott róla : «Valóban teljes igazságot kell ennek a hadvezérnek szolgáltatnunk. Az őt minden oldalról körülfogó fölösszámú ellenség egyre szűkebb és szűkebb térre szorította kicsiny és nem is nagyon fegyelmezett csapatát, amely annyi balsiker s veszteségek után még a kezében maradt. Mindamellett mindig a kellő pillanatban jelent meg a döntő ponton ez a tapasztalt vezér, hogy megjelenésével és példájával csapataiba lelket öntsön s a harcot makacsul és ügyesen nyujtsa annyira, amennyire csak abban a jó úthálózatú hegyes-völgyes országrészben lehetett. Azt a körülményt, hogy a belső vonalon állott, kitűnően felhasználta s csapatainak nagyfokú mozgékonyságára támaszkodva, minden fenyegetett pontra, ha nem is fölösszámú, de legalább elegendő erőt tudott vinni s a hegyes térszín nyujtotta sokféle előnyt kiaknázta, támadóit majd itt, majd ott feltartóztatta. Ezek az ügyes és gyors mozdulatok szinte megsokszorozták erejét, amellyel akárhányszor döntő mérkőzésre is vállalkozott. Valahányszor az erők számaránya nem volt kedvező vagy a szerencse cserbenhagyta, mindannyiszor kellő időben kitért a döntő vereség elől s győztes ellenfelének szárnya vagy háta felé vonult gyakran vissza, hogy azt újra és minél hamarabb fenyegesse. Merészen és váratlanul bukkant elő akkor is, amikor már azt lehetett gondolni, hogy megsemmisült s akárhányszor meglepő módon előzte meg a neki szánt csapást.»

4. A szerb felkelés.

Az 1848-i márciusi események hatása alatt a Magyarország déli részében lakó szerbek küldöttséget indítottak a magyar országgyűléshez és előterjesztették nyelvük törvényes elismerése és használata iránti kérelmüket ; egyesek pedig még külön terület és külön kormányzat iránti óhajuknak is kifejezést adtak. Mivel túlzó követeléseiket erélyesen visszautasították, a küldöttség bosszút lihegve hazatért és azonnal megkezdte a nyílt felkelés szervezését.

Április utolsó harmadában Kikindán és Óbecsén már véres zavargás támadt, amelyet a 2. huszárezred nem bírt elfojtani. Az erősebb karhatalom azonban rendet teremtett és a magyar kormány kiküldöttje vasmarokkal hozzálátott a rend és a béke helyreállításához.

Azonban az erélyes fellépés semmit sem használt, mert a felizgatott nép vezetői, a tilalom ellenére, május 13-ára Újvidékre nemzeti gyűlést hirdettek. A gyűlés a magyarságra átkokat szórt, megválasztotta főpüspökét és nemzeti vajdáját, majd pontozatokba foglalta az új szerb vajdaság szervezetét és a szerb nemzet kívánságait. A kívánságokat egy bizottság Bécsbe is elvitte.

A szervezkedések a magyar kormány tiltakozása ellenére sem maradtak abba, sőt június közepére a Duna és a Tisza mellékén három szerb tábor

keletkezett. A táborok népe, főként a perlaszi, állandóan fenyegette és meg is támadta a közeli és a távoli környék lakosságát. A magyar hatóságok a felkelőkkel szemben mozgó nemzetőrcsapatokat rendeltek ki. De ezek nem segíthettek, mert nem léphették át a vármegye és a határőrvidék vonalát. Amikor azonban a táborok magatartása fenyegetőbbé vált, Szlavónia vezénylő tábornoka, Hrabovszky altábornagy, június 12-én meglehetősen heves ütközet árán szétverte a karlócai tábort, a római sáncok ellen kiküldött csapata azonban dolgavégezetlenül tért vissza.

A római sáncok ostroma.

A felkelés csakhamar az egész délvidékre kiterjedt, sőt a császári csapatok egy része is átpártolt a felkelőkhöz. Segítség érkezett még Boszniából, Hercegovinából és Szerbiából is, és ezután a felkelők száma már mintegy 20,000 főre rúgott.

A magyar kormány intézkedésére a táborok ellen részint nemzetőrökből, részint sorkatonaságból ellentáborokat alakítottak és a városok védelmére is fegyveres erőket rendeltek ki.

Bár erélyes fellépéssel a felkelőket minden bizonnyal szétszórhatták volna, a katonai vezetőség tartózkodott az erőszakos fellépéstől és inkább egyezkedést ajánlott. Ez a halogatás javukra vált a felkelőknek, akik tovább

folytatták hadikészülődéseiket és amikor 4000 főnyi szerbiai segítő csapattal is megerősödtek, megtámadták Fehértemplomot és más községekkel is erőszakoskodtak.

Június végén a mellékelt vázlaton is bemutatott kölcsönös erőcsoportosítás a következő volt :

A felkelők részéről a Bánságban, Alibunárnál 5000, Perlasznál pedig 4000 ember állt ; a második vonalban, Pancsovánál, többezer fő még csak

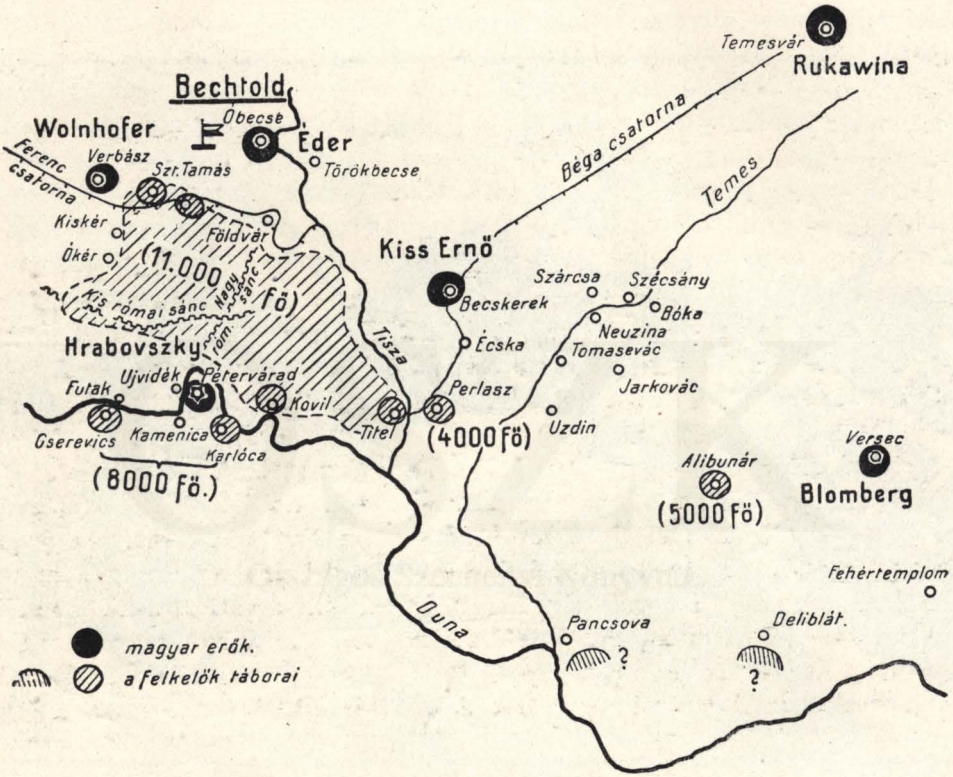

A délmagyarországi helyzet 1848 június végén.

gyülekezett ; a Bácskában kereken 11,000 ember verődött össze a Turia, Szenttamás, Kovil és Titel melletti táborokban ; a Duna jobbpartján, a karlócai és cserevicsi táborokban mintegy 8000 felkelő volt tartalék gyanánt.

A 15,000 emberre rúgó (13 zászlóalj, 4 lovasezred és 36 ágyú) magyar sereg, egymástól igen nagy távolságra, ekként vonult fel Bechtold altábornagy parancsnoksága alatt : Verbászon Wolnhofer, Óbecsén Éder tábornok, Becskereken Kiss Ernő, Versecen pedig Blomberg ezredes. Ezeken kívül Temesvárott Rukawina altábornagy alatt 4 zászlóalj, Péterváradon pedig, Hrabovszky altábornagy alatt, 3 zászlóalj állomásozott.

Amikor július 10-én lejárt a fegyverszünet, a felkelők Versec ellen táma-

dást intéztek. Blomberg ezredes eléjük ment a támadóknak és lovasságával két oldalról megrohanta őket. A felkelők a közeli kukoricásokba menekültek, ahonnan azután a lippai és szentandrási nemzetőrök kiűzték és szétverték őket. A vezetőket elfogták és haditörvényszéki ítélet alapján Temesvárott kivégezték.

Július 14-én Bechtold a szenttamási és turiai táborokat akarta szétverni, azonban az 5000 főt számláló felkelők harchoz felkészülten fogadták a támadókat. Három óra hosszat tartott a kölcsönös ágyúzás és utána Bechtold

Fehértemplom megrohanása.

visszavonta csapatait, a nélkül, hogy az ellenség földsáncaiban nagyobb kárt tett volna.

Ezután a felkelők még öt esetben támadtak. Ecskánál Kiss Ernő állotta útját a perlaszi táborból jövő 8000 főny', 22 ágyúval rendelkező ellenséges csoportnak, amely nagy merészen Becskereket akarta hatalmába ejteni. A kis magyar csapat hat óra hosszat verejtékezve küzdött, míg végre visszavonulásra kényszerítette az ellenséget. Futaknál 500 felkelő jött át a Dunán. Ezeket a futaki és az újvidéki őrsereg verte vissza. A Földvárnál támadó felkelőket csak nagynehezen sikerült visszavetni azoknak a sorhadi csapatoknak, amelyek ott előörsön álltak. Július 23-án a felkelők elfoglalták Pancsovát, majd megrohanták és felgyujtották Uzdint.

Augusztus havában is mindvégig dúlt a harc. A hadi események a neuzinai ütközettel kezdődtek, ahol torontáli határőreink sajnos megszaladtak. Amikor Kiss Ernő a felkelők megfenyítésére csapatokat küldött ki, megint Neuzinában kerekedett heves helységharc, amelynek vége az lett, hogy a felkelők 500 főnyi veszteség után kereket oldottak. Ugyanebben az időben Blomberg szétugrasztotta a Versec körüli lokvai tábort. A szerbek vereségük megbosszulására indultak, de megint vereség érte őket. A védelmet Maderspach Ferenc százados vezette, aki hajnalhasadtával két oldalról megrohanta a várost és megszakítás nélkül tíz órán át igen heves, elkeseredett és véres harcot vívott. Ereje csupán 750 határ- és nemzetőr volt és a felfegyverzett hazafias érzelmű lakosság. Ez a maroknyi nép valóban élet-halálharcot vívott és küzdelme a függetlenségi harc egyik legszebb fegyverténye volt. Néhány nap mulva idehozták a kassai 9. honvédzászlóaljat, a később oly híressé vált «vörössipkásokat» is. A környéken kerekedett csetepaték közül csak az újmoldovabányai esetet említjük meg, ahol 140 önkéntesünket a kóborló felkelők menekülésre kényszerítették. Ekkor Rácz Sándor százados két század vörössipkással és az oravicai nemzetőrség egy századával megrohanta a felkelők táborát, szétverte és a megmaradtakat a Dunán át menekülésre kényszerítette.

A délmagyarországi utolsó augusztusi ütközet a Bácskában, Szenttamásnál és Turiánál zajlott le, ahol a miéink a felkelők táborait el akarták foglalni.

A július 14-i kudarc után ezen a hadszíntéren lényeges változás következett be az ellenfelek számerejében. A magyar kormány, hogy kiköszörültesse a csorbát, a másutt nélkülözhető erőket is ide rendelte, úgyhogy a nemzetőrségi csapatokkal együtt a bácskai hadak létszáma mintegy 35,000 főre emelkedett. De a felkelők is megerősödtek, mert a bácskai és a karlócai táborokban már 32,000 emberük volt. Ebből Szenttamáson és Turián mintegy 6000 harcos állt.

A szenttamási és turiai táborokat négy oszlopban támadták meg a magyar erők. Szenttamás ellen Verbász, Kiskér és Óbecse felől tört elő egy-egy oszlop; Turiát külön csoportnak kellett megostromolnia. A kiskéri oszlop tűzérsége hamarosan oly jól működött, hogy a gyalogság már rohamra készült. De ekkor a fővezérlet megállította a csapatokat, amelyek ezután szinte tétlenül veszteg maradtak. Ez a körülmény tette lehetővé, hogy a vele szemben harcoló felkelők egy része Verbász felől szorongatott bajtársainak segítségére mehetett. Verbász felől támadó oszlopunk gyalogsága bejutott ugyan az ellenséges tábor sáncaiba, ahol elkeseredett küzdelem keletkezett, de a Kiskér alól segítségül jövő felkelők magukhoz ragadták a győzelmet. A Turia ellen kiküldött magyar csapatok szintén rohamra mentek, de oly makacs ellenállásra találtak, hogy rohamukat abba kellett hagyniok; amikor pedig az ostrom alól felszabadult szenttamásiak a turiaiak segítségére jöttek, a miéink itt is visszavonultak.

A kudarc nagy felháborodást váltott ki és nyíltan is árulást emlegettek.

A válságos idők eseményeiből olyan fegyvertény emelkedik ki, amelyet magyar vezetés alatt magyar csapatok hajtottak végre győzelmesen. Ez a perlaszi tábor megvétele volt szeptember 2-án. Amikor ugyanis elterjedt a szenttamási és turiai kudarc híre, Kiss Ernő ezredes és Vetter Antal alezredes elhatározták, hogy önszántukból megtámadják a perlaszi tábort. A színtiszta magyar csapatokból álló dandár ereje 5 és egynegyed zászlóalj, 10 lovasszázad és 16 ágyú volt. Létszáma 3500 főre rúgott. Az ellenség táborában mintegy 4000 harcos volt együtt. A tervezett rajtaütés nem sikerült, mert a felkelők

Foto Máté.

Harc a szerb felkelőkkel Versecnél.

kémek útján idejekorán értesültek a támadásról. A tűzérség előkészítése után a 37. sorgyalogezred 3. zászlóalja és a 10. honvédzászlóalj indult először rohamra. A rohamozók bejutottak az erődítményekbe, de mikor a 10. honvédzászlóalj parancsnoka megsebesült, baj támadt. Ekkor Vetter alezredes leugrott lováról, élére állott a parancsnok nélkül maradt zászlóaljnak és «Éljen!» kiáltással előre vezette. E bátorság láttára az ellenség megfutamodott, a perlaszi tábor sorsa eldőlt és a felkelők hanyatt-homlok elmenekültek.

A most már Mészáros Lázár parancsnoksága alá helyezett csapatok szeptember 21-én ismét megkísérelték Szenttamás elfoglalását. A támadás-

ban mindössze 9000 főnyi sorhadi és nemzetőr gyalogos, valamint 1500 lovas vett részt. A tábor meglepő megrohanása azonban itt sem sikerült, aminek oka állítólag abban is rejlett, hogy a sorhadi csapatok harci kedve igen ellanyhult.

Ezután mind a bácskai, mind a bánsági hadszíntéren október haváig szünet következett be a hadműveletekben.

Október havában ismét a felkelők támadtak, akik ezzel közvetve támogatni akarták Jellacsics hadműveleteit, hogy megakadályozzák a magyar erők egy részének elvonulását a Dunántúlra. Azonban kétségtelenül érvényesültek már a bécsi körök törekvései is, hogy a felkelőkkel és a Temesvárott állomásozó császári csapatokkal együtt körülvétetik és elnyomatják a bánsági magyar erőket.

A felkelők terve az volt, hogy elsősorban Török- és Óbecsét, valamint Nagykikindát elfoglalják és ezáltal megszakítják az összeköttetést a bánáti és a bácskai magyar hadak között. Törökbecsét Csuha alezredes védte igen kevés sorhadi és mintegy 900 főnyi nemzetőr csapattal. A felkelők ereje 3000 főre rúgott 8 ágyúval. Az október 13-án váratlanul és hevesen végrehajtott megrohanás elől a magyar csapatok a város belsejében készített sáncok és torlaszok mögé voltak kénytelenek visszahúzódni. Amikor azonban a támadók látták, hogy rohamaik kudarcot vallanak, rabláshoz és gyujtogatáshoz fogtak. Erre a vagyonát féltő nemzetőrség kirohant a sáncokból és elkeseredett harc után kiverte a fosztogatókat a városból. Ebben a pillanatban jött segítségül Óbecséről Damjanich, aki teljes győzelmet aratott.

Ugyanezen a napon Fach alezredes szintén megverte a felkelők ama csoportját, amely Óbecsét megrohanta.

Október 14-én a felkelők egy másik csapata hatalmába ejtette Nagykikindát, ahol a Nagy-Sándor alezredestől vezetett gyenge magyar erőknek fel kellett adniok a várost. De mikor a felkelők a közeli falvakba rablásra indultak, Nagy-Sándor többször megtámadta őket és alighogy híre jött a török- és óbecsei eseményeknek, a felkelők gyorsan visszatértek táboraikba.

Ekkor a magyar kormány békét ajánlott a felkelőknek, amit azonban a bécsi körök aknamunkája meghiúsított.

1848 november elején az ellenfelek helyzete a következő volt: egységes vezérlet hiányában a magyar erők külön-külön megint a Bánságban és a Bácskában csoportosultak; a Bánságban Kiss Ernő vezetése alatt 22,000 ember állt, és pedig: Arad ostromára Máriássy csoportja, Temesvár megfigyelésére Nagy-Sándor csapatai, Versecnél és Fehértemplomnál Damjanich, Becskereknél pedig Vetter hadosztálya; a Bácskában, Bakonyi vezérlete alatt, összesen 15,000 ember volt, és pedig: a balszárnyon, Törökbecsénél, Lenkey; a középen, Verbásznál, Esterházy; Ókérnél pedig, a jobbszárnyon, Szabó hadosztálya; ezeken kívül rendelkezésre állt még Péterváradi őrserege.

A magyar csapatok egész ereje 40,000 főre rúgott 100 ágyúval.

A szerbek és fegyvertársaik közül: a Bácskában mintegy 10,000 főnyi volt a felkelők száma (Szenttamás, Turia, Földvár, római sáncok, Kovil és Titel környékén); a Dunától délre, a Szerémségben (Kamenica, Karlóca és Zimony), 6000 ember állt; a Bánságban a felkelők táborai Tomasevácnál, Alibunárnál, Károlyfalvánál, Lagerdorfnál és Palánkánál (Ördöghídja) voltak. Hozzászámítva a végvidékieket is, erejük 17,000 emberre rúgott 80 ágyúval.

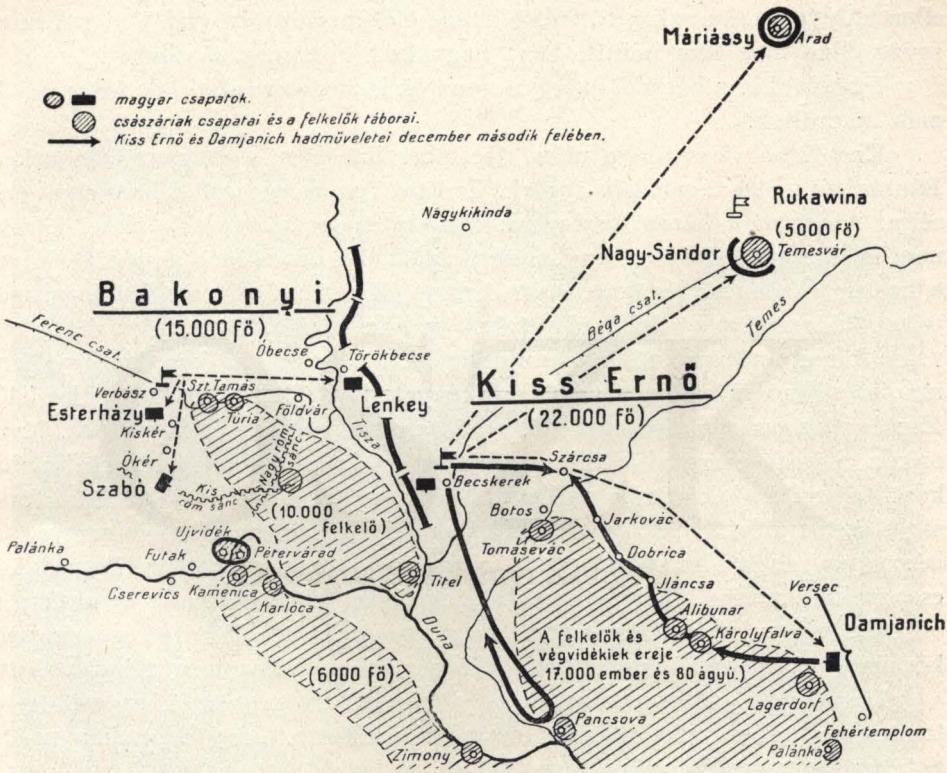

A délmagyarországi helyzet 1848 november elején.

Temesvárott 5000 császári katona állomásozott. A bánsági erők fővezére Rukawina altábornagy volt. A császáriak és a felkelők ereje tehát majdnem szintén elérte a 40,000 főt.

A hadműveleteket Damjanich kezdette meg november 9-én, amikor megtámadta a lagerdorfi tábort. A mindkét részről nagy elszántsággal vívott véres kézitusában különösen kitűntek a 9. honvédzászlóaljnak, a vörössipkásoknak századai. A tábor lerombolása után a helységet is felgyujtották a honvédek, a sáncokat és egyéb erődítményeket pedig földig lerombolták.

Időközben Asbóth Lajos őrnagy Oravicán 600 főnyi csapatot szervezett és ezzel a krassószörénymegyei bányavidéket, Bogsánt, Resicát és Ezerest

szállta meg és megtisztította a vidéket a császári csapatoktól és az oláh felkelőktől.

Csak részben volt eredményes az az általános támadás, amelyet Kiss Ernő távollétében Vetter intézett a bánsági táborok ellen. A legszélső balszárnyon, november 30-án, Maderspach alezredes Fehértemplomból az Ördöghídjánál (Palánka) telepített tábort rohanta meg. A harmadfél órán át tartó nehéz küzdelemben a miéink csak szuronyokkal tudták legyőzni az ellenséget. Ennek a tábornak a helyén sem maradt más, mint üszök. Az alibunári tábor ellen küldött oszlopunk a túlerős ellenség elől meghátrált, míg Vetter Tomasevác ellen meg sem indult, mert nagy köd ülte meg a vidéket.

Ugyanekkor a bácskai magyar csapatok is megmozdultak, de támadásaik nem sikerültek.

Kiss Ernő visszatérése után, december havában, a magyar csapatok a Bánságban ismét támadásba fogtak. Ezúttal Tomasevác volt a hadműveletek célja. Azonban a három oszlopban támadó magyar csapatok részei között nem volt meg a kellő összhang, s ezért a támadás vereséggel végződött. Mivel a kudarc általános elégületlenséget keltett, Kiss Ernő a támadást megismételte s ekkor Damjanich hadosztályát is alkalmazta. Damjanich december 12-én kiverte táborukból a károlyfalvai felkelőket, majd igen kemény harc után az alibunáriakat is menekülésre kényszerítette Pancsova és Dobrica felé. Ezután Jarkovácra nyomult elő, ahol azonban szerencsétlenség érte. Mert mikor kifáradt csapatai a téli zord időben a biztosító rendszabályok lanyha kezelése mellett laktáborba szálltak, s készpénznek vették a rókalelkű lakosság előzékenységét is, a tomaseváci tábor felkelőinek egy része összefogott a lakossággal, s a december 15-ére virradó éjszakán rajtaütött Damjanich csapatain. Az éjjeli helységharcban borzalmas zavar támadt és csakis a vezetők hidegvérű intézkedésének és a csapatok kiváló vitézségének volt köszönhető, hogy az órákon át tartó kézitusa a támadók vereségével végződött.

Damjanich győzelmei, valamint a bánsági magyar erők egyesülése a tomaseváci tábor felkelőit annyira megfélemlítette, hogy december 14-ére a tábort elhagyták és Pancsova felé elvonultak.

Most a magyar hadvezetőség hibát követett el: ahelyett, hogy üldözte volna a menekülőket, beszüntette az ellenük folytatott hadműveleteket és Temesvár ellen indította csapatait. Ugyanis mind Temesvár, mind Arad császári őrserege az október 3-i királyi kiáltvány következtében nyíltan a felkelők pártjára állt, Rukawina átvette a bánsági ellenséges erők parancsnokságát, fegyveres erőkkel megakadályozta a honvédség és nemzetőrség szervezését, a lázongó oláhokat is támogatta, a lakosságot pedig a császári parancs iránti engedelmességre kényszerítette. Mindezek nyomán természetesen összetűzésekre került a dolog a császári erők, az oláh felkelők és a magyar csapatok között, és pedig nemcsak Arad és Temesvár közelében, hanem a velük határos, messzebb eső területeken is. November és december hava tehát eléggé élénk volt a váltakozó szerencsével folyó harcok miatt.

Közben Arad alatt sem volt csend, mert Máriássy a várat hatalmába akarta keríteni, de ez nem sikerült neki. Kisebb csapatai elfojtották az aradmegyei oláh lázadást, majd harcba elegyedtek azokkal a császári csapatokkal és oláh felkelőkkel, akik Erdélyből jöttek a császáriak segítségére. Ütközetek keletkeztek azáltal is, hogy a magyar csapatok meg akarták akadályozni a temesvári császári helyőrségnek azt a szándékát, hogy eleséggel és hadi-

Foto Máté.

Kézitusa a szerb felkelőkkel.

szerekkel lássa el az aradi őrsereget. A hadiszerencse azonban mindvégig a császáriak mellé szegődött.

Utoljára akkor lobbant fel a harc, amikor Kiss Ernő december végén mégis Pancsova ellen fordult. Vállalkozása kudarccal végződött.

1849 január derekán a magyar kormány a bácskai és bánsági haderők többségét az ország északi részébe rendelte, ahol Windischgrätz támadó hadjárata miatt minden magyar erőre szükség volt.

5. Jellacsics betörése.

A pákozd-sukorói ütközet. 1848 szeptember 11-én valóra vált Jellacsics horvát bánnak az a fenyegetése, hogy bevonul Magyarországba és fegyveres hatalommal teremt rendet úgy, ahogy a bécsi kamarilla és kormánykörök óhajtják.

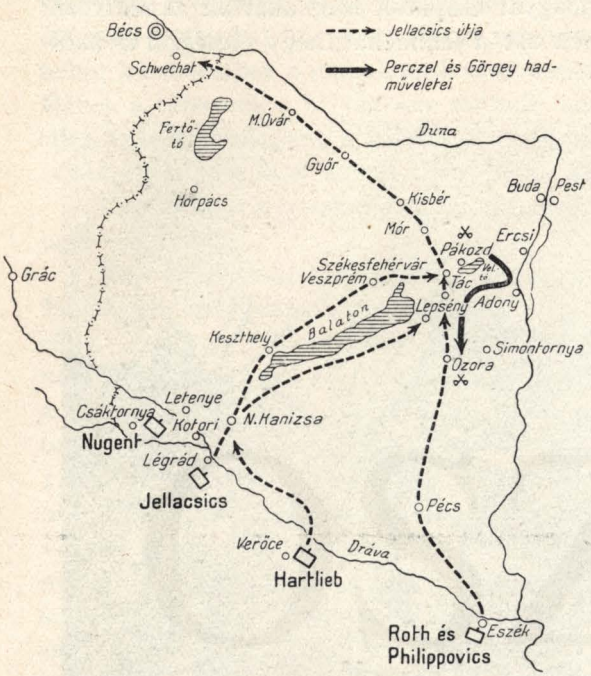

Jellacsics betörése a Dunántúlra 1848 szeptember havában.

A Drávától délre összegyüjtött serege jóval meghaladta a 40,000 főt. Seregtestei a következőként csoportosultak: Nugent altábornagy dandára a Magyarországtól elszakított Muraközben; a főoszlop Jellacsics alatt Légrádnál; Hartlieb altábornagy csoportja Verőcénél és végül a jobbszárny Eszéknél, Roth és Philippovics tábornokok alatt.

A támadásban egyelőre csak Jellacsics és Hartlieb vett részt, akiknek ereje 18 rendes zászlóalj, 7 század báni huszár, 3 osztály vasas, 2 osztály könnyű lovas, 8 üteg és egy röppentyűs telep volt.

A magyar kormány nem akadályozhatta meg Jellacsics betörését, mert vele szemben Teleki Ádám gróf tábornok alatt csak 6000 főnyi sereg volt a Dráva mellett és mert ezek az erők kardcsapás nélkül Keszthelyen és Székesfehérváron át Velencéig meghátráltak. Ez kínos ingerültséget keltett és arra kényszerítette a kormányt, hogy a sebtében kezeügyébe akadó mindenrendű katonai alakulatot Teleki seregéhez irányítson. A fővezérletet István főherceg nádor vette át, aki még egy utolsó kísérletet tett a békés kiegyenlítésre. Amikor azonban ez nem sikerült, elhagyta a tábort és Bécsbe utazott. Távozása után a magyar erők feletti vezérletet Móga János altábornagy vette át.

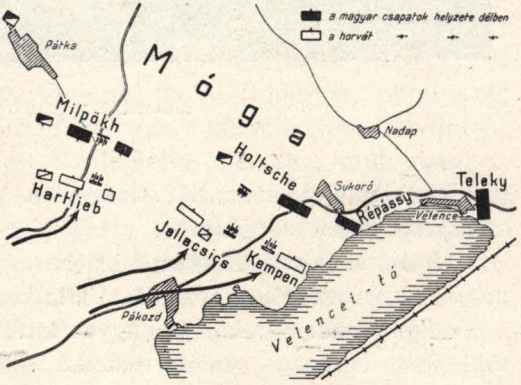

A pákozd-sukorói ütközet.

A pákozd-sukorói ütközet.

Az erősbítések beérkezése után a magyar sereg ereje 21,000 főre szaporodott. Ez az erő, mint a vázlat mutatja, a Velencei-tótól nyugatra és Pákozdtól északra három csoportban vonult fel.

Az ütközet előtt a magyar kormány is megkísérelte a békés kiegyenlítést, de fáradozása kudarccal végződött.

Jellacsics szeptember 29-én három oszlopban indította meg támadását. Hartlieb támadó oszlopával szemben a Milpökh alá rendelt Wasa és Ernő főherceg ezredbeli zászlóaljak, Ivánka őrnagy önkénteseinek egy része, a tolnai nemzetőrség és a Miklós-huszárok egyik osztálya keményen tartotta magát ; a Pátka északi széléhez kikülönített magyar lovasság pedig felfogta annak az ellenséges lovas osztagnak a támadását, amely a miéink jobboldalába akart rontani. A középen Holtsche ütegei elhallgattatták Jellacsics ágyúit és mikor az ellenséges gyalogság és lovasság rohamra indult, a magyar tüzérek az ellenséges lovasságot annyira összelőtték, hogy ez több sikertelen roham után elvesztette bátorságát és meghátrált. Ennélfogva az ellenséges gyalogság sem jutott előre. Most, délben, Milpökh ellentámadásba fogott, de mivel nem támogatták, nem verhette ki Hartlieb csapatait azokból az állásokból, amelyeket azok elfoglaltak. Ezzel véget ért a pákozd-sukorói ütközet és Jellacsics Székesfehérvár felé visszahúzódott.

Az ütközetben különösen kitűntek a Wasa- (60.) ezred zászlóaljai, a tolnai nemzetőrség, Ivánka önkéntesei, az 1. honvédzászlóalj, a borsodi önkéntesek, de mindenekfelett a fiatal honvédtüzérség, amely kitartásával, dícséretes nyugodtságával és szabatos tüzelésével döntő tényezője volt a sikernek.

Jellacsics feladta a további küzdelmet, előbb háromnapi fegyverszünetet kötött, majd nyugat felé hátrálni kezdett. Hátrálásának oka abban is rejlett, hogy az időközben a Roth és Philippovics vezetése alatt Székesfehérvárig előnyomult tartalékseregét nem tudta magához vonni, csatlakozását pedig azok a magyar népfőlkelők és csapatok akadályozták meg, amelyek Zala, Somogy és Tolna vármegyékben már gyülekeztek. Serege Móron, Kisbéren, Győrön és Magyaróváron át takarodott ki az országból.

Az ozorai diadal. Jellacsics elvonulása után Móga Perczel Mór ezredest, a Zrínyi, Hunyadi és szabolcsi zászlóaljakkal, a kecskeméti és kunsági nemzetőrökkel és némi lovassággal azzal a feladattal küldte ki, hogy a szolnoki mozgó nemzetőrökkel és népfelkeléssel Adonynál álló Görgey Artur őrnaggyal egyesülve akadályozza meg Roth tábornoknak Székesfehévár közelébe érkezett seregét abban, hogy Jellacsicshoz csatlakozzék. Perczel egyesült Görgeyvel és ezzel együtt Seregélyes felé előtört. Ugyanekkor a Chapó által vezetett tolnai nemzetőrök már Roth hátában, Simontornyán álltak. A Perczel elővédét vezető Görgey október 4-én megrohanta Tácot és kiűzte onnan a horvátokat. Másnap, amikor Görgey Bárándra tört elő, Roth oldalvédére bukkant. A meglepett ellenség megadta magát, a megijedt Roth pedig alkudozásokba bocsátkozott Perczellel. Ez azonban feltétlen megadást követelt. Ezt Roth

nem fogadta el, hanem Ozorán át el akart illanni. De Perczel és Görgey utána eredtek. Ozoránál megrekedtek a horvátok, minthogy a magyar népfelkelés a Sió hídjait felszedte, az utakat pedig elállta. Október 7-én Perczel és Görgey megtámadták az összeszorult ellenséget, amire ez fegyvereit lerakta, minthogy más menekvése nem volt. A siker oroszlánrésze Görgey merész fellépésének és a Chapó által vezetett népfelkelés helyes magatartásának volt köszönhető.

Nugent és Jellacsics népfelkelésének kiverése. Amíg Jellacsics megvívta a pákozdsukorói ütközetet és utána Bécs felé kitakarodott az országból, addig a Muraközben hagyott Nugent Laval altábornagy betört Zala vármegyébe azzal a szándékkal, hogy Vas vármegyén át csatlakozik Jellacsicshoz.

A betörés hírére, mivel más erők nem álltak rendelkezésre, a két vármegye népe fegyvert fogott. Vas vármegyéből Vidos alispán néhány száz nemzetőrrel, 1 sorhadi huszárszázaddal és kaszás népfelkelőkkel legott Zalába sietett, ahol már többezer főnyi népfelkelő verődött össze.

Nugent, nehogy Roth sorsára jusson, Nagykanizsára húzódott vissza. Itt azonban pórul járt, mert tisztjeinek és legénységének egy részét a város lakossága elfogta, a városon kívül táborozó csapatait pedig megrohanta. Nugent abban a hiszemben, hogy nagyobb ellenséges erőkkel akadt össze, ellenállás nélkül meghátrált és a Muraközig meg sem állt.

Ekkor ért be seregével Perczel, aki azonnal megtámadta a letenyei és a kotori hídfőket, amelyeket a horvátok építettek muraközi állásaik biztosítására. Mivel Nugent látta, hogy védekezése kilátástalan, seregével Horvátországba tért.

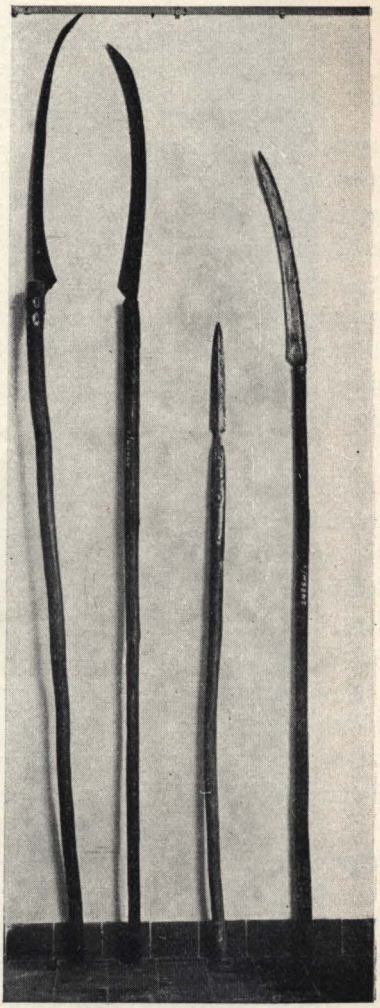

Foto Máté.

Kaszák, a népfelkelés fegyverei.

Amikor Jellacsics elérte az osztrák határt, hazabocsátotta a seregében lévő horvát népfelkelőket. A Theodorovics tábornoktól vezetett had a magyar vármegyéken át akart haza jutni. Mivel e gyülevész nép útjában fosztogatni és pusztítani kezdett, Karger alezredes nemzetőreivel a sopronmegyei Horpácsnál útját állta Theodorovicsnak. A két csapat közt ötórás harc kerekedett,

amely a magyar nemzetőrök visszavonulásával végződött. De szerencsére ekkor beérkezett Vidos alispán a vasvármegyei zászlóaljakkal, amelyekkel a peresznyei erdőbe szorította a horvátokat, akik onnan, teljesen felbomolva, Ausztriába menekültek.

6. Simunich első betörése és a tót felkelés.

A magyarországi események mindinkább megmutatták, hogy a magyar nemzet elszánt önvédelemre készül. A bécsi kormány tehát a császári hadakat a szélrózsa minden irányából Buda ellen akarta küldeni. A támadásra rendelt seregek egyik részének Galíciából a duklai szoroson át kellett volna előnyomulnia. Ezt a sereget Simunich Boldizsár altábornagy vezette, aki október 13-án a duklai szoroson át be is tört az országba és Bártfáig jutott. Amikor azonban megtudta a bécsi forradalom kitörését, ami miatt a császáriak Buda elleni előnyomulása elmaradt, nagy kerülő úton Sziléziába, Jablunka alá ment azzal a szándékkal, hogy a Vág völgyén leereszkedik és Pozsonyon át az akkor már Bécs ellen készülő magyar erők oldalába tör.

Simunich betörésének hírére a magyar kormány megtette a szükséges intézkedéseket: az Ordódy őrnagy parancsnoksága alatt Lipótvárott álló csekély erőket megerősítette, Beniczky Lajos kormánybiztost pedig, aki a tót mozgalom elfojtására Turócszentmártonban volt, valamint Justh barsi főispánt és báró Jeszenák nyitrai főispán-kormánybiztost arra utasította, hogy az alájuk rendelt sorhadi, nemzetőr és népfelkelő csapatokkal verjék ki Simunichot.

Azonban mielőtt a segítő hadak megérkeztek volna, Ordódy két század nemzetőrrel és kaszás népfelkelőkkel eléje ment Simunichnak, akivel október 28-án Kosztolánynál megütközött. A maroknyi magyar hadat vereség érte és maradványai Lipótvárra menekültek.

Erre Simunich nem ment Lipótvár alá, hanem előbb Nagyszombatba húzódott, majd a Morva völgyébe távozott.

Közben a Hurbán, Stur és Hodzsa által felizgatott tótok fegyvert fogtak és mintegy 2500-an Brezovánál táborba szálltak. Ezek ellenében báró Jeszenák a szenici táborba vonta össze nemzetőreit. Hurbán azonban megelőzte őt, mert megtámadta a Jablonicánál kikülönített nemzetőröket, akik a gróf Kotulinszky parancsnoksága alatt álló Ceccopieri olasz nemzetiségű sorezred egyik századának támogatása mellett visszaverték a felkelőket. Szenicnél is vereség érte a tótokat; később pedig Knöhr tábornok nyomta vissza a felkelőket, akik most Brezovára és Miavára vonultak. Ezeknél a helyeknél szeptember 29-én történt meg a döntő összecsapás, amely a felkelők táborainak szétszórásával végződött.

Azonban a Felsőmagyarországot fenyegető veszedelem még nem ért véget, mert december elején Frischeisen alezredes a jablunkai szoroson át

Magyar népfelkelők rohama (Pettenkoffen rajza).

betört az országba. Ez a csapat Hurbán felkelőivel együtt Csacánál visszanyomta a nemzetőröket, majd december 11-én Budatinnál rátámadt a Beniczky és a Querlonde által vezetett magyar seregre. Az ellenség megkerülte a magyarokat, mire ezek a Vág mögé húzódtak vissza. De mivel Frischeisen arról értesült, hogy a háta mögött népfelkelés szervezkedik, kitakarodott az országból és csapatait visszavezette Teschenig.

7. A szászok és oláhok mozgalma

Erdély a császáriak kezére kerül. Az Erdélyben élő szászok és oláhok mozgalma csak 1848 őszén öltött komolyabb formát, mikor a magyar kormány intézkedésére Erdélyben is végre akarták hajtani az újoncozási törvényt. A szászok nemcsak megtagadták az engedelmességet, hanem az oláh lakosságot is felizgatták. A nyílt lázadás azonban csak akkor tört ki, amikor Jellacsics betörése már megtörtént és a Bécsből hazatért Urbán Károly 2. oláh határőrezredbeli alezredes a magyar minisztérium hatalmát bitoroltnak, Erdély egyesítését az anyaországgal törvénytelennek nyilvánította és felhívta az oláh népet, hogy fegyverrel álljon ellen.

Október 2-án Puchner báró altábornagy, Erdély katonai főparancsnoka, megkapta a bécsi hadügyminisztérium rendelkezését, hogy mozgósítsa csapatait és ezekkel, valamint a bánsági és nagyváradi császári erőkkel foglalja el Nagyváradot és legyen segítségére Jellacsicsnak. A hadügyminiszter egyúttal elrendelte, hogy akadályozzák meg a magyar nemzetőrség és népfelkelés megszervezését.

Így természetesen akadálytalanul mehetett végbe az oláhok szervezkedése, akik október 12-ére nemcsak hogy összegyűltek Szászrégenben, Hátszegen, Musinán és Balázsfalván, hanem legott rabolni, gyilkolni és gyujtogatni is kezdtek. A rémtettek hírére elsőbben is a székelyek mozdultak meg és október 16-án Agyagfalván nemzeti gyűlést tartottak. Ezen elhatározták, hogy Erdély nyugalmát, ha kell, fegyverrel is helyreállítják és hogy a székelységet táborba szólítják.

Október 18-án Puchner altábornagy hosszabb kiáltványt bocsátott ki, amelyben, hivatkozással a király által is kibocsátott kiáltványokra, törvénytelennek nyilvánította az új magyar minisztériumot, kezébe vette Erdély kormányzását, feloszlatta az önkéntes csapatokat, megtiltotta a toborzást és újoncozást, a nemzetőrségeket pedig a császári-királyi hadikormányzat alá rendelte. Ugyanekkor az erdélyi csapatokhoz is kiáltványt intézett, amelyben arra hívta fel őket, hogy ismerjék kötelességüknek vérüket és életüket áldozni «az uralkodóért és az összmonarchia alkotmányos szabadságáért». A kiáltványok az oláhok elbizakodottságát és merészségét annyira felfokozták, hogy vad kegyetlenkedéssel a legvéresebb mészárlásokat követték el a magyar lakosság között. A következmény az volt, hogy Erdély két ellen-

séges táborra szakadt: az egyikben a székelység és a magyarság gyűlt össze, míg a másikban a császári-királyi hadsereg állott az oláhokkal és a szászokkal.

A nyílt összetűzés azzal kezdődött, hogy október 23-án a báró Bánffy János, gróf Bethlen Gergely és Csutak főhadnagy által vezetett maroknyi magyar had szétugrasztotta az oláhoknak Vajdaszeg és Nagylak közötti táborát. Ezután ugyanaz a csapat szétrebbentette a nagyenyedi és a Gyulafehérvár és Balázsfalva közötti oláh táborokat, gróf Lázár Dénes marosszéki székely dandára pedig a radnói oláh tábort. Október 29-én már a császári csapatokkal is harcra került a sor, mert Betzmann székely dandára Sárpataknál nekirontott Urbán előcsapatának és Vajdaszentiványig visszanyomta; sőt október 31-én, mikorra a székely Droschmann-dandár is beérkezett, mind a két dandár rácsapott Urbán hadára és úgy megszalasztotta, hogy a császáriak még Szászrégent is elhagyták. Itt azonban nagy baj támadt. Mivel Szászrégen az éhező székelyek számára nem akart élelmet adni, a székelyek rárontottak a városra, kíméletlenül kifosztották és felgyujtották. Ezután a zsákmánnyal megrakodott csapatok fegyelme teljesen meglazult és részben haza, részben Marosvásárhely alá tértek.

A szászrégeni esetnek végzetes következményei lettek. Mert Puchner Marosvásárhely ellen küldte egyik dandárát, amely szétverte a városban tanyázó székelyeket. Sőt Puchner még Kolozsvár ellen is csapatokat küldött. Itt Baldacci állt alig 4000 emberrel és hat ágyúval. A császáriak támadásának hírére Baldacci Szamosújvár felé elvonult. De itt már Urbán állt, aki Baldaccit Apahidáig visszaszorította. Erre a kolozsvári városi és haditanács annyira megijedt, hogy november 17-én a várost átadta a császáriaknak. Mivel a magyar sereg maradványai november végén Csucsára menekültek, egész Erdély a császáriak kezére került.

Bem visszafoglalja Kolozsvárt. Az Erdélyből kivert magyar csapatok Czetz János őrnagy vezetése alatt a vázlaton is látható módon: Csucsánál (Riczkó ezredes), Zilah és Zsibó között (Czetz őrnagy), valamint Nagybányánál (Zsurmay őrnagy) csoportosultak. Erejük csekély volt, felfegyverzésük és felszerelésük pedig silány. A sereg vezérletét a magyar kormány Bem Józsefre, a lengyel szabadságharc híres hősére bízta azzal a meghagyással, hogy foglalja vissza Erdélyt.

Bem beérkezésekor a császári erők két csoportban álltak, és pedig: négy dandár Erdély déli részében, a másik csoport pedig északon, Kolozsvár és Gyulafehérvár között. Puchnernek az volt a szándéka, hogy a csucsai szoroson áttör és elfoglalja Nagyváradot. E végből a Wardener és Urbán által vezetett dandárokat Csucsa ellen rendelte, Jablonszky ezredest pedig egy különítménnyel Désre küldte.

A Csucsa felé kiküldött császári dandárok december 18-án és 19-én megtámadták a magyar csapatokat, de támadásuk kudarcot vallott. Jab-

lonszky is szerencsét próbált Zsibónál. De mind oláh felkelőit, mind sorhadi századait Czetz és Kemény őrnagy vitéz csapatai szétugrasztották. Erre Czetz ellentámadásba fogott és a Szurduknál álló császáriakat megint megverte úgy, hogy azok Dés felé futva elmenekültek.

Közben Bem Nagybányáról Dés felé indult és magához rendelte Czetz csapatait is. Jablonszky, aki értesült Bem jöveteléről, nagymerészen éjjel meg akarta lepni Bemet; ez azonban már talpon volt és négyórai kemény tűzér- és gyalogharc után arra kényszerítette Jablonszkyt, hogy csapatainak egyik részével Bethlenbe, másikával pedig a jó messzire fekvő Besztercére meneküljön. Így nemcsak a Kolozsvárra vezető út lett szabaddá, hanem

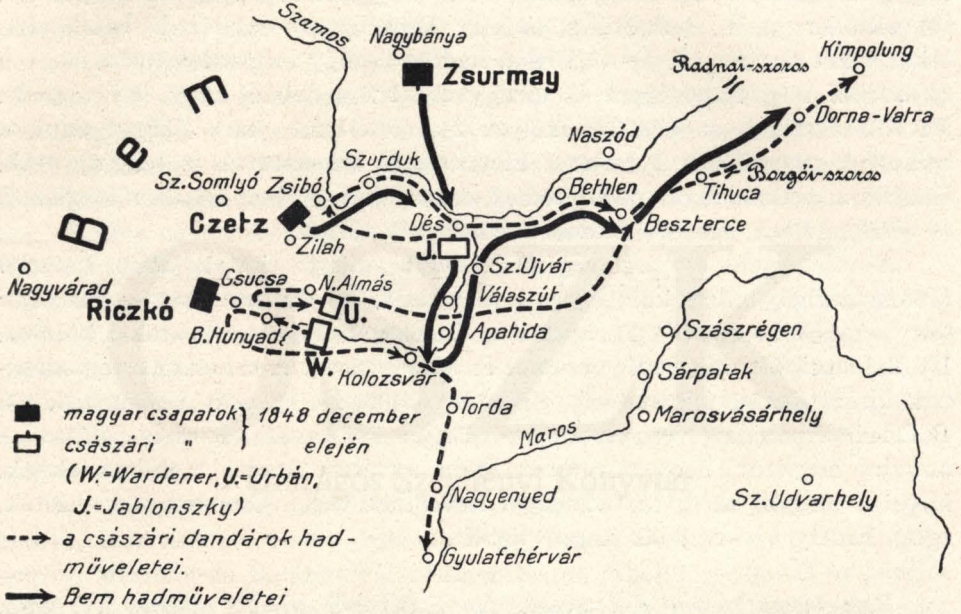

Bem hadműveletei 1848 végén és 1849 elején.

alkalom kínálkozott arra is, hogy Bem a császáriak hátába kerüljön. Ez azonban nem következett be, mert amikor Wardener értesült Jablonszky vereségéről, azonnal sietve visszatért Kolozsvárra; amikor pedig Apahidára kiküldött biztosító csapatát Bem megtámadta, egész erejével előbb Tordára húzódott, majd Nagyenyeden át továbbvonult és Gyulafehérvárig meg sem állt. Urbán, aki megkésett, kelet felé szerencsésen átsurrant és dandárának nagyobbik részével elérte Besztercét, ahol Jablonszkyhoz csatlakozott; utóvédét azonban Mikes ezredes elfogta és bekísérte Kolozsvárra.

Bem karácsony első napján a lakosság örömrivalgása között vonult be Kolozsvárra, ahol nem sokáig maradt tétlen, hanem serege egyik részével északnak fordult, hogy kiverje Erdélyből Jablonszkyt és Urbánt. Így jött létre a bethleni, besztercei és naszódi, valamint a tihucai ütközet, amelyekben

mindenkor a Bem által vezetett magyar csapatok győztek és végül arra kényszerítették a császáriakat, hogy a borgói szoroson át Bukovinába hátráljanak.

Mialatt Bem Erdély északi részében alaposan elbánt a császáriakkal, azalatt Erdély belső területén, Udvarhely és Háromszék vármegyében, valamint a Barcaság területén is összecsaptak a székelyek a császáriakkal. A Gál Sándor, Sombory Sándor ezredesek és Dobay őrnagy, valamint Nagy alezredes által vezetett székelyek egyideig váltakozó szerencsével portyázó hadviselést folytattak, de mivel a császáriak száma tetemesen megnövekedett és december 24-én Hidvégnél vereség érte őket, az árapataki szerződésben hűséget fogadtak a császárnak. Azonban a székelyek csakhamar újból fegyvert fogtak, mikor híre jött Bem előnyomulásának.

Ebben az időszakban kezdett működni a szabadságharc egyik kimagasló hőse, Gábor Áron, aki addig mesterkedett és kísérletezett, míg sikerült neki ágyúkat önteni, lőport és gyutacsokat gyártani a fegyverbe állt székelyek számára éppen akkor, mikor ezekből a hadieszközökből már semmi sem volt.

8. A schwechati csata.

A bécsi forradalom kitörésére Jellacsics Bécs közelébe vonult, V. Ferdinánd császár pedig a birodalom egész haderejének főparancsnokává Windischgrätz herceg tábornagyot nevezte ki azzal a meghagyással, hogy verje le a forradalmat.

Jellacsics távozása után és a bécsi forradalom hírére a Móga által vezetett magyar hadsereg is megindult az ország határa felé és október 10-én el is érte azt. Haditanácsi határozat alapján azonban nem ment tovább.

Október 7-én a magyar képviselőház törvénytelennek és semmisnek nyilvánította V. Ferdinánd október 3-án kelt kiáltványát, amely feloszlatta a magyar országgyűlést, törvénytelennek és erőtlennek nyilvánította az országgyűlés által hozott, de a király által nem szentesített határozatokat, Jellacsicsot kinevezte Magyarország főparancsnokává és teljes hatalmú királyi biztosává és Magyarországot hadi törvények alá rendelte. A képviselőház az ország kormányzását a Honvédelmi Bizottmányra bízta, s így bekövetkezett a nemzet és a király között a végleges szakadás.

Ugyancsak október 7-én tudta meg az országgyűlés a bécsi forradalom kitörését, amire kinyilatkoztatta, hogy szívesen küld fegyveres segítséget a bécsi népnek, ha az ostromló császári csapatoknak ellent akar állani. A bécsiek a segítség felajánlását tartózkodóan fogadták ugyan, de közben a magyar sereg előretolta előőrseit a Lajta-folyó túlsó partjára, október 17-én pedig a sereg is átkelt, de már másnapra visszatért a Lajta mögé.

Október 21-én a magyar sereg előőrsei megint átmentek a Lajtán, de estére ugyancsak visszatértek.

Október 17-én Kossuth, mint a Honvédelmi Bizottmány elnöke, mintegy 12,000 főnyi fegyveres erővel megjelent a magyar táborban és a haditanácsban szót emelt Bécs felmentése érdekében. A haditanács azonban ellenezte a közbelépést. Ekkor jött meg Windischgrätznek az a felhívása, hogy a cs. kir. tisztek menjenek át az ő táborába. Erre többen el is távoztak. Majd Kossuth ultimátumszerű választ küldött Windischgrätznek. Az iratot vivő tisztek egyike visszatért, a másikat ellenben Jellacsics visszatartotta. A népjog eme megsértése után még azok a tisztek is a támadás mellett kardoskodtak, akik eddigelé ellenezték. Így a magyar sereg október 28-án ismét átlépte a Lajtát és Schwechat felé tartott, ahol Jellacsics csapatai álltak. Így jött létre a schwechati csata október 30-án.

A harc Mannswörthnél kezdődött, ahol Guyon Rikárd őrnagy az egyik székely és a 2. pesti önkéntes zászlóaljjal nagy lendülettel nekiment a falu szélét tartó császáriaknak. A két zászlóalj oly derekasan verekedett, hogy kivívta a «vitéz» nevet. A közép, Görgey oltalma alatt, a schwechati országúttól északra fejlődött fel. E mögé jutott a Karger által vezetett tartalék. Egyrészt az ellenséges lovasság, másrészt és főként az ellenséges tűzérség igen hamar nagy zavarba hozta és meg is bontotta a középső magyar oszlop gyalogságát, amely a tisztek példás erőlködése ellenére csakhamar futásnak eredt.

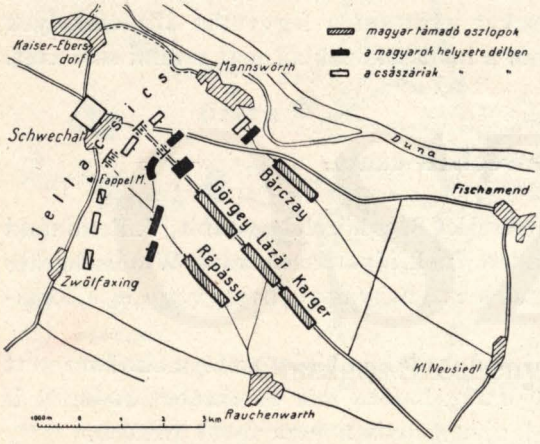

A schwechati csata.

Az elszomorító eseményben azonban felemelő jelenetek is voltak. Így Görgey magatartása, aki zászlóaljait ellenállásra, majd a császári tűzérség elleni rohamra akarta bírni. «Előre, neki az ágyúknak!» hangzott dörgő szava a pesti 1-ső zászlóaljhoz. Gózon százados kezébe ragadta a zászlót, vele mintegy 50 lépésre előrerohant, a zászló rúdját a felszántott laza földbe szúrta és így kiáltott fel: «Ide magyar! Itt a zászló, itt halj meg!» Harmincan-negyvenen követték is az elszánt férfiút, de a többiek csakhamar megfutottak, bár a zászlóalj parancsnoka és segédtisztje karddal vágtak a futamodók közé, hogy megállásra bírják őket. De semmi sem használt és így Gózon egymagára maradt ugyan, de a zászlót megmentette.

A magyar sereg szerencséje az volt, hogy a császáriak nem mozdultak ki állásaikból.

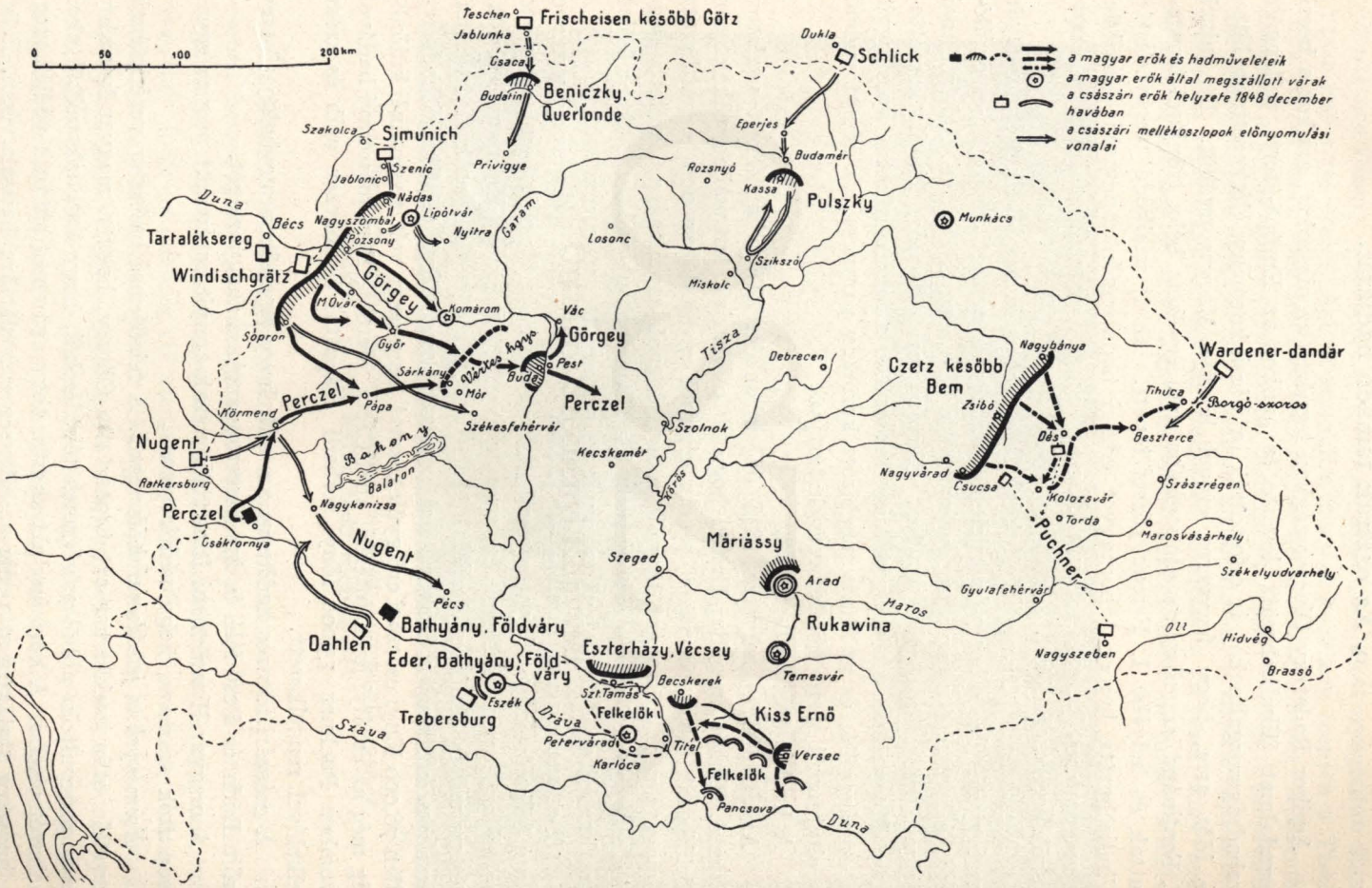

A császári és magyar haderők helyzete 1848 december közepén és az ellenfelek hadműveletei 1848 végén.

9. Az osztrák támadó hadjárat.

Amikor Radetzky Olaszországban legyőzte az olaszokat, amikor a bécsi forradalmat Windischgrätz leverte és amikor az Európa-szerte fellángolt szabadságmozgalmakat is elfojtották, a bécsi kormány elérkezettnek látta az időt arra, hogy fegyveres erővel leverje Magyarországot. De mivel V. Ferdinánd az erőszakos elnyomásba nem egyezett bele, trónjáról lemondatták és helyébe I. Ferenc József lépett. Az új uralkodó megerősítette Windischgrätz herceg tábornagyot eddigi hadseregfőparancsnoki állásában és megparancsolta neki, hogy a közcsend és rend visszaállítására alkalmazza a szükséges eszközöket.

A császári kiáltvány még inkább felkavarta a szenvedélyeket és a magyar országgyűlés december 7-én kijelentette, hogy a nemzet ősi jogait és önállóságát a legutolsó csepp vérig fegyverrel is kész megvédelmezni. A felsődunai magyar hadsereg pedig, amelyet Görgey vezetett már, kinyilatkoztatta, hogy «Magyarország törvényes függetlenségét és a nemzet alkotmányos jogait az országgyűlés és az általa megbízott kormány parancsaihoz képest védeni és oltalmazni szent kötelességének tartja».

A kockát tehát elvetették.

Az ellenfelek helyzete 1848 december derekán a mellékelt vázlaton látható. Ebből megállapítható, hogy a császáriak katonailag tökéletesen körülfogták Magyarországot, amely kívülről egyáltalában nem számíthatott támogatásra; a magára maradt magyarságnak egymagában kellett megküzdenie azokkal a császári seregtestekkel, amelyek nagyobb erőikkel a külső vonalon álltak és mindenkor mindenünnen segítséget kaphattak.

A császáriak ereje mindössze 112,000 főnyi sorhadra és mintegy 70,000 főnyi felkelőre rúgott 350 ágyúval. A magyar haderő pedig kereken 81,000 ember volt népfelkeléssel és 250 ágyúval; Lipótvár, Komárom, Eszék, Pétervárad és Munkács a miéink kezén volt. Az ellenséges erők elosztásánál szembeszökő, hogy a Görgey által vezetett 30,000 főnyi felsődunai hadsereg ellen 76,000 főnyi császári erő gyülekezett! Igen nagy volt a számbeli különbség még az erdélyi hadszíntéren, ahol Czetz, illetőleg Bem maroknyi hadával szemben Puchner 13,000 főnyi sorhadi csapattal és sokezer oláh és szász felkelővel rendelkezett.

A császári fővezér haditerve az volt, hogy egyidőben megindítja összes erőit Buda és Pest felé és így összeroppantja a magyarságot.

A magyar Honvédelmi Bizottmány csak annyit határozott meg az egyes csoportok számára, hogy védekezzenek.

Események a felsődunai hadseregnél. A felsődunai hadsereg vezérletének átvétele után csakhamar azt tapasztalta Görgey, hogy a magyar kormány nem gyógyult ki abból a végzetes tévedéséből, hogy katonák nélkül akar háborút viselni. A kormány azt akarta, hogy az ország határait védjék meg, a hadsereg átalakítását pedig az ellenség szemeláttára hajtsák végre. Ezzel

ellentétben Görgey Győr alá akart visszahúzódni, hogy ott nyugodtan átszervezze fegyveres erejét. Azt is javasolta, hogy a kormány menjen a Tiszántúlra és ott vesse meg rendezett és biztos új hadsereg alapját. A kormány azonban a javaslatokat elutasította. Kifogásolta Görgey a tiszti kinevezések körül lábrakapott nepotizmust; nyíltan megírta, hogy a tisztek nem ismerik szolgálati teendőiket; hogy az önkéntes zászlóaljak keveset vagy éppen semmit sem érnek és az első kartácslövésre önként megszaladnak; a legény-

Foto Máté.

A 4. honvédzászlóalj selyemzászlaja. Svájcban lappangott 1932-ig, amikor a m. kir. hadimúzeum megszerezte.

ségnek nincsen fehérneműje; azokat a nemzetőrcsapatokat, amelyek nincsenek beszegődtetve a háború egész tartamára, haladéktalanul haza kell bocsátani; voltak olyan nemzetőrök, akik elbocsátásukat kérték, akik megtagadták, hogy az ellenség elé menjenek; sőt voltak olyanok is, akik hazaszöktek arra a hírre, hogy jön az ellenség. A kormány által követelt portyázó hadviselésre sem vállalkozott Görgey a hadsereg felszerelésének silány állapota és az élő erők kimerülése miatt. A védelem sikere érdekében Pozsonynál, Magyaróvárnál, Győrnél és a Vértes-hegységben épített erődítmények és akadályok katonailag értéktelenek voltak, vagy oly hatalmas arányokban

épültek, hogy megvédelmezésükhöz legalább is 80,000 emberre és nagyöblözetű ágyúkra lett volna szükség. Végső megállapítása pedig az volt, hogy «Magyarország ügye 1848 ősz utóján gyenge, nagyon gyenge lábon állott».

Ily körülmények között kellett szembeszállnia Görgeynek azzal a császári haderővel, amelynek mindene volt és amelynek létszáma 76,000 főre rúgott!

A támadást a nádasi szorosnál Simunich kezdte meg. Vele szemben Ordódy dandára állt, amely minden komolyabb ellenállás nélkül egyik részével Nagyszombat felé meghátrált, másik részével pedig Lipótvárra vonult, hogy ezt tartsa. Ordódy visszavonulásának hírére Görgey Guyon ezredes vezetése alatt 330 főnyi segítséget küldött Nagyszombatba. Simunich további előnyomulása és Guyon hibája következtében, aki csapatainak biztosítását tökéletesen elhanyagolta, december 16-án délután a városban véres utcai harc kerekedett. Ebben Guyon kisded csapatával hősiesen védekezett ugyan, de miután a magyarokat minden oldalról körülfogták, felhagyott ellenállásával, nagy veszteség árán áttörte az ellenség vonalát és Szered és Pozsony felé meghátrált. Ezáltal a felsődunai magyar hadsereg jobbszárnya a megkerülés veszedelmébe jutott.

A császári fősereg úgy indult meg, hogy egyik hadteste a Dunától északra Pozsony ellen támadt, a sereg zöme pedig a Dunától délre azzal a szándékkal nyomult elő, hogy áttöri Görgey vonalát; a Sopronban álló császári különítmény pedig meg akarta kerülni Görgey balszárnyát.

Görgey, tekintettel haderejének állapotára, bár a Honvédelmi Bizottmány a határok védelmére hívta fel, a biztos kudarc elől úgy tért ki, hogy dandárait Magyaróvárra visszarendelte azzal a szándékkal, hogy onnan a győri sáncokba vezeti őket. A Dunától északra álló dandároknak azonban a Csallóközön át Komáromba kellett visszahúzódniok.

A visszavonulás nem ment símán, mert a Fertőtől északra álló dandárok közül az egyiket és a másiknak a felét a császáriak délfelé szorították, úgyhogy ezek csak a Fertő keleti partja hosszában, nagy kerülővel, tudtak szerencsére bántódás nélkül eljutni Magyaróvárra.

A visszavonulás harcairól Görgey így ír: «Zichy Lipót gr. dandárnok Parendorfnál hősileg viselkedett; Pusztelnik és Makk őrnagy, valamint Guyon ezredes megannyi hősei a magyar nemzetnek. Az Erneszt-gyalogzászlóalj Nagyszombaton zászlóját veszíté ugyan, ezzel együtt egy egész századra való embert is, de oly nagy érdemet szerzett a szabadság védelmében, hogy a haza neki egy zászlóval adós». Kiemelte még Korosy, Pöltenberg és Kypke őrnagyok, a 14. honvéd- és a Guyon-féle önkéntes zászlóalj, valamint a tűzérség hősiességét és derekasságát.

December 18-án, mikor a dandárok zavartalan visszavonulását kellett biztosítani, Görgey személyes vezetése alatt harc kerekedett a császári lovassággal. Ebben «a dörgő éljenzéssel rohamra indult huszárok győztek». Ekkor írta Görgey Kossuthnak: «Éljen a magyar! Ma győztünk! A jóval erősebb

ellenség gyáván megfutott az én kisszámú, de kimondhatatlanul lelkesült csapatomtól».

Azonban tekintettel az általános helyzetre, Görgey Győrben sem állhatott meg, bár a Honvédelmi Bizottmány arra hívta fel, hogy december 16-ától kezdve legalább is 10 napon át tartson ki a győri sáncokban. Az általános helyzet úgy alakult, hogy a császáriak mind a Csallóközből, mind pedig a Dunától délre kettős átkarolással akarták összezúzni a magyar sereget. Görgey ügyesen kisiklott a császáriak karjaiból és Buda felé indult.

Foto Máté.

A móri ütközet.

Közben a Csallóközben visszahúzódó dandárok ama részei is csatlakoztak hozzá, amelyek nem maradtak vissza Komáromban. Ez alkalommal csatlakozott Görgey balszárnyához Perczel hadteste, amely eddigelé a Muraközben állt. A császári erők támadásának megindulásakor ugyanis a Honvédelmi Bizottmány azt a parancsot adta Perczelnek, hogy csatlakozzék Görgey balszárnyához. Perczel Körmenden és Pápán át Mór felé menetelt és elérte Sárkányt. Útjában, Pápánál, hozzászegődött az a soproni magyar különítmény, amely a császáriak általános támadására Pápa felé kitért.

Ezután a magyar dandárok a Vértes-hegység nyugati szélén megálltak. A visszavonulás most sem ment végbe símán, mert a császáriak üldöző

lovassága Bábolnánál rácsapott a magyar utóhadra és nagy kavarodást idézett elő benne. Mikor Görgey meggyőződött, hogy a Vértes-hegység sem akadály az ellenség számára, dandárait még hátrább vonultatta. Erre Perczel, akit nem rendeltek Görgey alá, Mórra akart visszahúzódni. De megváltoztatta tervét, mert amikor Kossuth «győzelmet» kívánt tőle, december 29-én éjjel a móri magaslatokon bevárta Jellacsics hadtestét. A támadó osztrák vérteseket eleinte vereség érte, de amikor gyalogos és lovascsapatok jöttek segítségükre, villámgyorsan szétugrasztották az egyik magyar zászlóaljat és elfoglalták a magyar ütegeket. Erre Perczel egész serege futni kezdett, tökéletesen felbomlott és roncsai Székesfehérvár és Buda felé özönlöttek.

Az egész felsődunai hadseregre nézve válságos helyzetben, amikor Görgey balszárnya a levegőben lógott, kapta Görgey Kossuthnak azt a parancsát, hogy haladéktalanul vonuljon vissza Buda alá. Ez meg is történt. Ekkor Görgeyt az a parancs érte, hogy Buda alatt vívja meg a döntő csatát, de úgy, hogy a sereget a Dunán át megmentse és hogy a fővárost megkímélje a harc eshetőségei révén keletkezhető károktól. Görgey a parancsnak egymással ellentétben álló és nehezen teljesíthető rendelkezéseiből csak az egyiket hajtotta végre: nem állott csatához, amivel megkímélte Budát, de seregét átmentette a Dunán. Ezt megelőzőleg azonban Téténynél ellentámadást intézett az osztrák jobbszárny ellen és támadását csak akkor hagyta abba, amikor arról értesült, hogy a császáriak Tétény alatt átkeltek a Dunán és így a magyar sereg hátába is juthatnak. Előzőleg Pesten haditanácsot tartottak azok a honvédelmi tényezők, amelyek még nem távoztak el Debrecenbe. A haditanács úgy határozott, hogy nem kell döntő csatát vívni Buda alatt, de a Dunán való átkelés után a magyar sereg váljon ketté és az egyik rész, Görgey alatt, Vác felé térjen ki, a másik pedig, Perczel vezetése alatt, Szolnokra hátráljon. A két részre oszlás célja az volt, hogy tévedésbe ejtsék Windischgrätzet és erőinek megosztására kényszerítsék, és hogy Szolnok, illetőleg Debrecen felé való előnyomulását lehetőleg késleltessék.

A császári mellékoszlopok támadásai. A Dunántúl megszállása. A felsődunai magyar főserég visszavonulása közben a Dunántúlon még más események is történtek. Nevezetesen amikor Perczel hadteste elhagyta a Muraközt és Körmenden és Pápán át Görgey haderejének balszárnyához csatlakozott, a Nugent alatt Radkersburgnál álló császári hadtest is megmozdult és előnyomult Körmendre. De mikor arról értesült, hogy Nagykanizsánál magyar népfelkelés gyülekezik, odament és magához vonta Dahlen horvátországi csoportját. Közben Trebersburg császári erői Eszék alá vonultak és meghódolásra szólították fel. Az őrsereg vezetői azonban megtagadták a vár átadását. És amikor Trebersburg egyébként sem ért el sikert, Nugent akarta elfoglalni a várat. Seregével el is indult és amikor Pécset kardcsapás nélkül elérte, az egész Dunántúl a császáriak kezére jutott, mivel közben a Sopronból támadó kisebb császári erők Székesfehérvárt is megszállották.

Simunich előnyomulása Nyitráig. Az 1848 december 16-i nagyszombati ütközet után Simunich Lipótvár alá szállott és a várat megadásra szólította fel. Ordódy őrnagy azonban visszautasította a felhívást és amikor Simunich ostromolni kezdte a várat, vitézül védelmezte.

Götz betörése a Vág völgyébe. Frischeisen alezredes december elején végrehajtott támadásának kudarca után a tescheni császári erők parancsnokságát Götz tábornok vette át, aki december végén betört az országba és miután a magyar előhadakat visszanyomta, 1849 január 3-án Budatinnál rátámadt azokra a magyar csapatokra, amelyeket Beniczky és Querlonde vezettek. Az egyórás küzdelemnek az lett a vége, hogy a magyar csapatok előbb a Vágon át meghátráltak, majd egyik részük, Querlonde alatt, Komáromba távozott, a másik csoport pedig Beniczky alatt a Vág mellékén maradt. Erre Götz még Privigyéig is előnyomult.

Schlick elfoglalja Kassát. A Galíciában Schlick altábornagy alatt összevont császári erők december 6-án lépték át Magyarország határát. Velük szemben Pulszky Sándor alezredes vonult fel jobbára gyakorlatlan újoncokból, népfelkelésből és lengyel legionistákból alakított hadtestével. A császáriak támadásának hírére Pulszky ellenállás nélkül feladta Eperjest és Budamérnál, a Kassára vezető út mindkét oldalán készült fel a védelemre. Schlick előnyomulása következtében december 11-én végbement a budaméri ütközet, amelyben Schlick megkerülő oszlopai Pulszkyt arra kényszerítették, hogy előbb Kassára, majd Kassa feladása után Miskolcra vonuljon vissza.

Kassa megszállása után Schlick azt a parancsot kapta Windischgrätztől, hogy vagy Rozsnyón és Losoncon át Vác, vagy esetleg Miskolcon át Pest felé nyomuljon elő a főserreggel való egyesülés végett. De mielőtt elhatározta volna, hogy merre indul, december 27-én Miskolc felé kémszemlére küldte seregének egyik részét, hogy megtudja, mi van előtte. A Forrónál álló lengyel légió a császáriak elől kardcsapás nélkül meghátrált.

Közben a magyar erők vezetését Mészáros Lázár hadügyminiszter vette át azzal a szándékkal, hogy újonnan szervezett hadtestével kiköszörüli a budaméri csorbát és visszafoglalja Kassát. Meg is indult Szikszó felé, ahol december 28-án az ellenfelek összecsaptak. A csatában a magyar csapatok nem fejtettek ki kellő ellenállást, tehát Mészáros elég jó rendben visszavonult Miskolcra, Schlick pedig 1849 január elsejére Kassára vonta vissza csapatait.

Mészáros, mivel a Honvédelmi Bizottmány Kassa visszafoglalására utasította, december 30-án el is indult. A magyar sereg előnyomulásának hírére Schlick csapatait január 4-én Kassától délre harchoz csoportosította. Azonban a seregtestek felvonulása közben a császáriak egyik oszlopa megkerülte a magyar balszárnyat, ahol nagy kavarodás támadt. A rendetlenség csakhamar átcsapott a szomszédos dandárra is, mire az egész magyar balszárny futásnak eredt. A jobbszárny egyideig még ellenállt, de tekintettel az általános helyzetre, kénytelen volt szintén visszavonulni. A megvert

sereg Miskolcig meg sem állt ; az volt a szerencséje, hogy Schlick nem üldözte. Ez nagy szerencse volt magára a függetlenségi harcra nézve is, mert a császáriak tétlensége módot nyujtott arra, hogy a Honvédelmi Bizottmány megszervezze a további ellenállást.

10. Görgey visszavonulása a bányavárosokon át.

Már említettük, hogy az 1849 január 2-án Pesten tartott magyar haditanács úgy határozott, hogy a magyar hadsereg súlypontját a Tiszához kell áttenni, hogy mindenekelőtt a Debrecenbe költözött kormány székhelye és a Tisza mögötti hadműveleti alap fedeztessék. Elhatározta még a haditanács, hogy a Görgey-Perczel-féle haderőket kettéosztja : Görgey Vác felé kitér, Perczel ellenben Szolnok felé hátrál. A szétválasztás célja az volt, hogy Windischgrätzet is seregének megosztására kényszerítsék és így megakadályozzák, hogy összes erőivel Szolnokon át Debrecen felé előretörjön. E haditerv keretén belül Perczel hadtestének a Szolnok felé előretörő császári erők előnyomulását lehetőleg lassítania kellett, míg Görgey azt a feladatot kapta, hogy mentse fel az ostrom alól Lipótvárt, illetőleg támadja meg a Vág völgyében álló császári hadtestet.

A haditanács terve kitűnően bevált, mert Windischgrätz csakugyan szétforgácsolta erőit és így módot nyujtott arra, hogy a magyar kormány a Tisza mögött újabb ellenálláshoz szervezkedjék.

A haditerv sikerét bizonyosan az a körülmény is előmozdította, hogy Buda és Pest elfoglalása után Windischgrätz győzelmét túlbecsülte, a fővárosok megszállásával feladatát máris a kedvező befejezéshez közelállónak hitte, s ezért a hadműveletek erélyes folytatását, az ellenség üldözését feleslegesnek tartotta. Ez a késedelem lélekzethez juttatta Görgeyt is, akinek maradt annyi ideje, hogy Vácott feladatához mérten újraszervezze haderejét.

Az újjászervezés után Görgey serege 4 hadosztályra és 1 külön hadoszlopra osztva 15 gyalogzászlóaljból, 23 lovasszázadból és 72 ágyúból, összesen 16,000 fegyveresből állt.

A Görgey üldözésére kirendelt császári erők csak január 7-én indultak meg Vác felé. Erejük 10 zászlóalj, 8 lovasszázad és 48 ágyú volt, összesen 12,000 fegyveressel.

Azonban, mint a vázlaton is látható, Görgeynek nemcsak az üldözésére rendelt császári erőkkel kellett számolnia, hanem azokkal is, amelyek akkor már Felsőmagyarország nyugati részében álltak. Ezek pedig a következők voltak: a Csallóközben, Nyárasd körül, Neustädter tábornok dandára, Lipótvárnál és Nyitránál Simunich altábornagy hadteste, és végül északon, Mosócnál és Privigyénél Götz tábornok csapatai. Mindezek miatt Görgey hadműveletei, mint maga is írja, «nyaktörő feladattá váltak», mert Lipótvár felé való előnyomulásával belement abba a zsákutcába, amelyet a mindenütt felvonult császáriak alkottak.

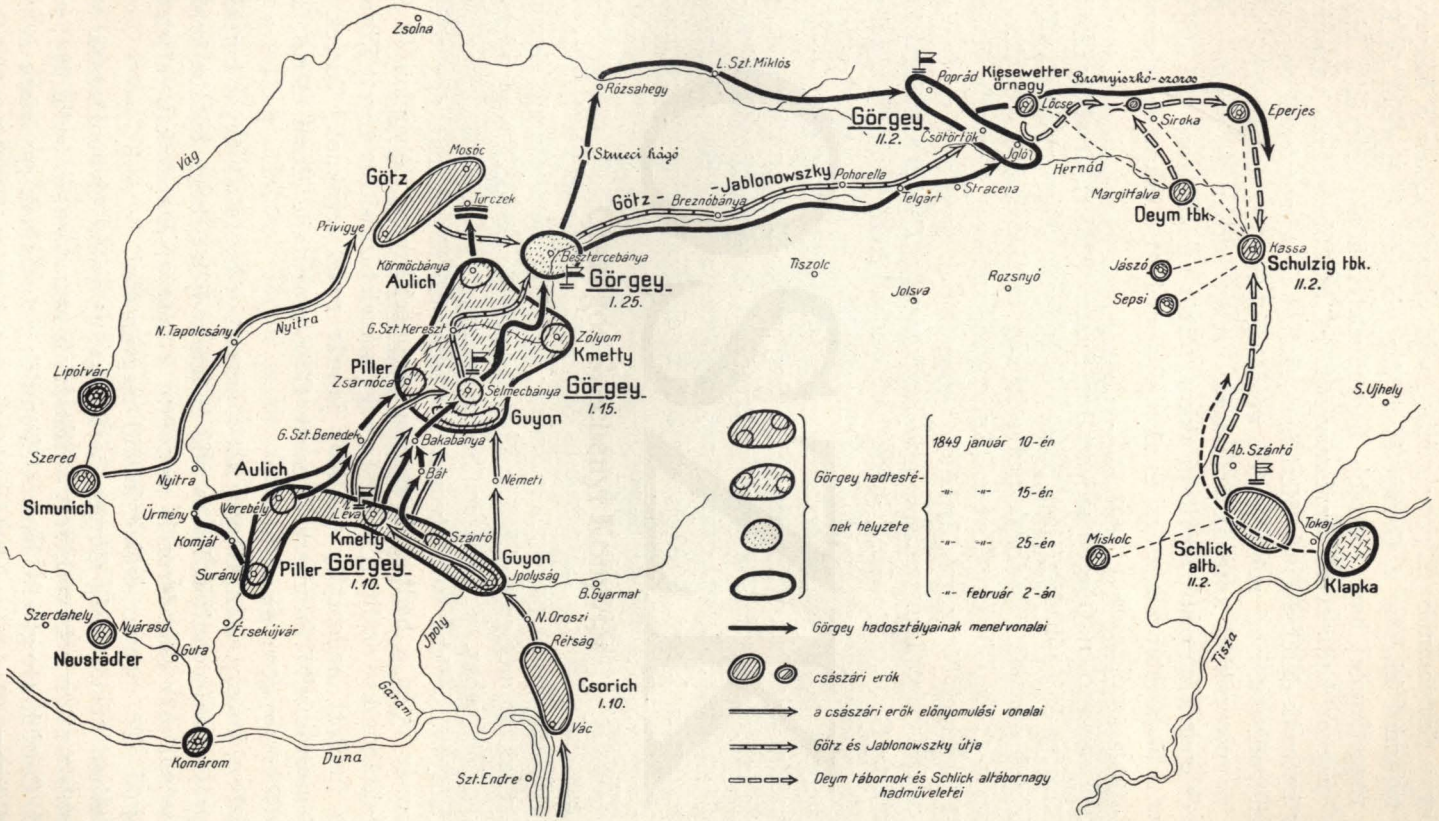

Görgey visszavonulása a bányavárosokon át.

Görgey előnyomulása Lipótvár felé, majd visszahúzódása a bányavárosokba, valamint kitérése a Garam és a Vág völgyén át Eperjes és Kassa felé, a függetlenségi harc legszebb hadműveletei közé tartozik s bizonysága a magyar hadvezetés merészségének és felsőbbségének, valamint a magyar katonák derekségének. Mert nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy kimondhatatlanul nehéz volt a végsőkig leromlott csapatokba lelket önteni, az újoncokból katonákat faragni, ezeket sorban és rendben megtartani és engedelmességre szorítani akkor, mikor az igen zord téli időjárás, valamint a hadszíntér nehézségei és akadályai mellett a csapatok felszerelése és ellátása is gyalázatosan rossz volt.

1849 január 10-én Görgey hadosztályai Surány (Piller), Verebély (Aulich), Léva (Kmetty és a főhadiszállás), Szántó és Ipolyság (Guyon) között álltak; a Csorichtól vezetett császáriak pedig Rétság és Vác között voltak.

Január 11-én Görgey elővéde (Aulich hadosztálya) Verebélynél összeütközött Simunich Nyitrára előreküldött csapatainak egyik részével és visszavetette; Ipolyságnál ugyancsak harc kerekedett a Csorichtól előreküldött császáriak és Görgey utóvéde (Guyon hadosztálya) között, amely azzal végződött, hogy a magyar csapatok meghátráltak.

A helyzet tehát aggasztóra vált, mert Görgeyt délkeletről, nyugatról és északról a teljes bekerítés veszedelme fenyegette. Elhatározta tehát, hogy kisiklik a császáriak által alkotott zsákutcából és visszahúzódik a bányavárosok területére. Elhatározását megerősítette az is, hogy hadteste a császáriak erejének egy részét elvonta a Tiszától, továbbá az a meggondolás, hogy ki kell kerülni minden olyan összetűzést, amely a hadtestet tönkretehetné. Ha a hadtest tovább is előnyomul Lipótvár felé és felmenti az ostrom alól, utána csak dél felé, Komáromba térhet ki s ebben az esetben hadteste elvész a tiszamenti magyar erők számára; ha pedig nem sikerül felmenteni Lipótvárt, akkor még rosszabb lesz a helyzet. Most az a főcél, hogy a hadtest a magyar fősereghez, a Tisza mellékére jusson.

A bányavárosokba való elvonulás a legutolsó időpontban úgy történt, hogy január 15-én a hadtest Zsarnócán, Selmecbányán, Zólyomon és Körmöcön laktáborokba szállt. A hadtest nyugalmának biztosítása végett Körmöcbányára indított hadosztály (Aulich) január 17-én északnak, Turcek felé előtört, megtámadta és vissza is verte Götz csapatait. Ezzel elérte, hogy ezután Götz nyugton maradt.

Közben, január 14-én, Görgey azt a parancsot kapta a magyar kormánytól, hogy azonnal vonuljon Kassa felé és iparkodjék Schlick hátába kerülni, aki Kassánál már másodszor is megverte a magyar csapatokat és jelenleg a Tokajnál álló magyar erőket készül megtámadni.

Azonban mielőtt még Görgey határozhatott volna elvonulásának módjáról, január 18-án bekövetkezett a császáriak támadása, és pedig úgy, hogy nemcsak Csorich seregteste, hanem Simunich csapatainak egy része is megindult Görgey ellen. Csorich támadó csoportai Németin, Báton és Baka-

bányán át, valamint a Garam völgyében nyomultak elő, a Nyitra völgyében támadásra rendelt Simunich-féle oszlopnak pedig Götz-cel karöltve Körmöcbányát kellett volna megrohannia.

Csorich támadása Guyon hadosztályát érte. Órákon át tartó heves ütközet keletkezett, amelyben Guyon hadosztálya makacsul ellenállt és a császáriaknak minden talpalattnyi földet véres veszteséggel kellett megszerezniök. A késő estig tartó harcnak az lett a vége, hogy Guyon baloldalát megkerülték, s így kénytelen volt Selmecbányára visszahúzódni. De Guyon jobbszárnyán

Foto Máté.

Magyar huszárok kézitusája császári könnyű lovassággal.

is elkeseredett harc dúlt. Itt a Garam völgyében előnyomuló császári oszlop jutott a miéink oldalába. Görgey is ide sietett és valóban hősiesen küzdött csapataival. De állhatatossága kárba veszett és a magyar csapatokat érzékeny vereség érte. Ezzel véget értek a Szélakna, Hodrics és Selmec körüli ütközetek.

A vereség arra kényszerítette Görgeyt, hogy hadosztályait Besztercebányára visszavonja. A hadosztályok visszavonulása igen nehezen ment, mert a Garam kicsapott medréből, elöntötte az országutat, a Körmöcbányán lévő Aulich-hadosztálynak pedig a hegyeken át kellett Besztercebányára hátrálnia. Ez a hadosztály volt az, amely a Körmöc- és Besztercebánya közötti, méteres hóval borított, meredek és keskeny hegyi úton és a gerinc-

vonal alatt hetven méternyire vágott, részben beomlott alagúton át jutott el a Garam völgyébe. A hagyomány szerint II. Rákóczi Ferenc is ugyanezen a helyen menekült meg hasonló kelepcéből. A részben beomlott alagutat robbantásokkal és támasztó gerendákkal kellett rendbehozni. A hadosztály január 24-én éjjel vonult át az alagúton Görgey jelenlétében. Fáklyák világánál a menet és az átvonulás kimondhatatlanul sanyarú látvány volt. Az ágyúkat a gyalogság vontatta fel és eresztette alá. Az előretörtetők közül igen sokan a mélységbe zuhantak és elpusztultak. Amikor pedig éjjel az időjárás hirtelen megenyhült, vízben és sárban csak 16 óráig tartó keserves menet után jutottak le a derék honvédek Besztercebányára, amint írják, valóban szánandó állapotban. De Götz elől eltűntek, mint a kámfor.

A magyar kormánytól kapott parancs értelmében Görgey most már két útvonalon, a Vág és a Garam völgyében óhajtott előbb a Hernád völgyébe, majd a Tisza mellékére jutni.

A főoszlop a Stureci-hágón, Rózsahegyen, Liptószentmiklóson és Poprádon át iparkodott a Branyiszkó felé; két hadosztály (Guyon és Piller) ellenben a Garam völgyén, Breznóbányán, Pohorellán, Telgárton és Stracenán át Iglóra törekedett.

Február 2-án Görgey összes hadosztályai Poprádnál, Iglónál és ezek környékén állottak készen arra, hogy végrehajtsák legfontosabb és legszebb fegyvertényüket, a Branyiszkón való áttörést.

Az eddigi elvonulást semmi sem zavarta meg, mert a tiszamelléki események arra kényszerítették Windischgrätzet, hogy Csorich dandárjainak egy részét Pestre rendelje, Görgey üldözését pedig a Csorich hadtestéből visszamaradt Jablonowszky tábornok dandárára és Götz csoportjára bízza. Ezek Besztercebányán egyesültek és a Garam völgyében, valamint Telgárton és Csötörtökön át utána eredtek Görgey déli oszlopának, de nem tudták utólérni.

Arra a hírre, hogy Görgey a Branyiszkó felé közeledik, Schlick felsőmagyarországi erőit átcsoportosította; így február 2-án a császáriak helyzete, mint a vázlaton látható, a következő volt: Schlick a főerőkkel Tokajnál állt Klapka hadtestével szemben; ebből fél lovasszázad Miskolcon volt; Kassán, Schulzig tábornok alatt, 4 gyalogzászlóalj, 4 lovasszázad és 1 és fél üteg maradt; ennek előretolt csoportjai voltak: Eperjesen fél zászlóalj gyalogság és 2 ágyú; a Branyiszkón 2 század gyalogság és 2 ágyú; Lőcsén, Kiesewetter őrnagy alatt, 4 gyalog-, fél lovasszázad és fél röppentyűsüteg; Margitfalván, Deym tábornok alatt, 1 és fél zászlóalj gyalogság, félszázad lovasság és 4 ágyú; Jászón és Sepsin pedig fél-fél lovasszázad.

Az ellenfelek tehát egymás közelébe értek és megkezdődött a Branyiszkó birtokáért az a küzdelem, amely utolsó jelenete lett Görgey felsőmagyarországi visszavonulásának.

A harcot Lőcse helyőrségének parancsnoka, Kiesewetter őrnagy kezdte azzal, hogy február 2-án éjjel Igló ellen rajtaütést kísérelt meg, mivel azt hitte, hogy Iglón csak gyenge ellenséges erők vannak. Az Iglón álló Guyon,

Roham a Branyiszkóra.

mint mindig, most is lanyhán intézte a biztosító szolgálatot ; így Kiesewetter csapatai észrevétlenül bejutottak a városba, borzasztó zavart okoztak az álmukból felvert magyar csapatok között és a főtéren felállított 7 ágyút is hatalmukba kerítették. De Guyon csapatai hamar felocsúdtak első zavarukból és oly elszántan vetették magukat az ellenségre, hogy ez csakhamar hanyatthomlok kimenekült a városból, veszni hagyta nemcsak a zsákmányolt magyar ágyúkat, hanem a sajátjait is és Szepesváralján át a Branyiszkóig futott.

A szerencsétlenség hírére a Margitfalván álló Deym tábornok legott a Branyiszkóra sietett.

Görgey két tűz közé került, mert Götz és Jablonowszky is utána eredt. Elhatározta tehát, hogy a Branyiszkón át tör utat magának. A szoros út bevételére Guyon hadosztályát rendelte ki, amely február 5-én reggel meg is indult.

A szorost Deym tábornok tartotta most már 2 gyalogzászlóaljjal, 1 lovasszázaddal és 6 ágyúval.

Guyon a támadást három oszlopban hajtotta végre : egyik csoportja arcban, kettő pedig átkaroló támadással rohanta meg az ellenség mindkét szárnyát. A középen támadó 33. honvédzászlóalj csakhamar megakadt, mert a tűzérség nem támogatta kellőképpen. Amikor azonban a megkerülő csapatok (Ujházy-vadászok és a nógrádi zászlóalj) a szoros utat környékező hegytetőkön megjelentek, a 33. zászlóalj megújította rohamát s kiverte állásaikból a császáriakat. A császáriak tartaléka önfeláldozóan ellenállt és csak lépésről-lépésre hátrált, de végül az egész sereg feladta a meddő küzdelmet és Sirokán át Eperjesre húzódott vissza.

A harc oroszlánrészét viselő 33. honvédzászlóalj Görgeytől aranyhímzésű zászlószalagot kapott ezzel a felirattal : «Branyiszkó, 1849 február 5.»

Görgey áttörése a Branyiszkón igen nagy jelentőségű volt és ugyancsak megdöbbentette az osztrák hadvezetőséget. A magyar hadtestnek biztosan remélt felmorzsolása vagy szétugrasztása nem sikerült, sőt nemcsak épségben szabadult ki a császáriak kelepcéjéből, hanem lehetővé vált Kassán át a Tisza felé való előnyomulása is. Ezáltal pedig Schlick hadteste, amely a branyiszkói szerencsétlenség hírére Klapka elől Kassára hátrált, két tűz közé, Görgey és Klapka hadtestei közé szorult.

11. A kápolnai csata.

A január 2-i pesti haditanács határozata alapján a Szolnok felé hátráló Perczel tábornok nem állt meg a Tisza jobbpartján, hanem a Tisza mögé vonult és ott úgy csoportosította csapatait, hogy a Szolnok és Tiszapolgári között bárhol átkelő ellenséget könnyen megrohanhatta.

Windischgrätz, akinek nem volt elegendő csapata ahhoz, hogy Perczel üldözésére nagyobb erőket rendeljen, csak egy lovasdandárt (Ottinger) és két üteget indított Perczel után. Ez a dandár január 13-án megszállta Szolnokot.

Azonban a Tisza jobbpartjának feladása sehogy sem tetszett a magyar kormánynak; meghagyta tehát Perczelnek, hogy foglalja vissza Szolnokot. Mivel Perczel nem talált ellenállásra, kardcsapás nélkül bevonult Szolnokra, majd mikor a császáriak Cegléden át Pest felé húzódtak, a magyar huszárok Albertiig is eljutottak.

Perczel előnyomulása annyira meghökkentette Windischgrätzet, hogy a Görgey üldözésére kiküldött Csorich-hadtest két dandárát azonnal Pestre rendelte vissza, majd csapatainak többségét részben vasúton, részben gyalog Alberti felé indította. Ő maga Üllőre ment.

Közben azonban Perczel északnak kanyarodott azzal a szándékkal, hogy a Schlick megerősítésére Pestről elindított Schulzig tábornok oszlopát megtámadja és a Miskolc felől várható Klapka-hadtesttel egyesüljön. Tervét azonban nem hajthatta végre, mert Dembinszky Henrik altábornagy, a lengyel szabadsághős, akit közben a kormány a magyar haderők fővezérévé nevezett ki, megtiltotta Perczel továbbvonulását és visszarendelte a Tisza mögé, hogy csatlakozzék azokhoz a magyar seregtestekhez, amelyekkel a magyar kormány támadó hadjáratot szándékozott kezdeni. Ennélfogva Szolnok ismét a császáriak birtokába került.

Mi történt ezalatt a Felső-Tiszánál és a Hernád völgyében?

A Hernád völgyében, amikor Mészáros Lázár elvesztette a január 4-i kassai ütközetet, a megvert magyar csapatok Tokajon át visszahúzódtak a Tisza balpartjára. Itt a parancsnokságot Klapka vette át, aki a beérkezett erősbítések után azzal a gondolattal foglalkozott, hogy újból megtámadja a császáriakat. De Schlick sem maradt tétlen, mert január 17-én elindult Kassáról azzal, hogy megtámadja Klapkát és utat nyit magának Debrecen felé. A kölcsönös előnyomulás a szántói ütközetet eredményezte, amely után Klapka Bodrogkeresztúr-Tarcal-Tokaj között összevonta erőit. Schlick követte a magyarokat és január 22-én meg is támadta őket. Tarcalnál a sűrű köd miatt minden tűzérségi előkészítés nélkül kerekedett igen heves kézitusában a «Terézia-kápolna» magaslatát háromszor rohanták meg a császáriak, de támadásaikat Thorzniczky lengyel légiója, Czakó százados századai, a Zákó-zászlóalj és a hevesi önkéntesek vitézül visszaverték. Bodrogkeresztúrnál is volt kisebb ütközet. itt is a császáriakat érte vereség. Schlick azonban nem hagyta annyiban a dolgot, mert amikor erősbítéseket kapott, újra utat akart törni magának Debrecen felé. Közben Klapka kiürítette állásait és visszahúzódott a Tisza balpartjára. A visszavonulás nem ment símán, mert Schlick támadásra rendelte csapatait. Ezek egy része át is kelt a Tisza jegén, rohamot intézett a rakamazi erdő ellen, de a 34. és 42. honvédzászlóalj visszaverte a császáriakat. Ezután még késő estig ágyúharc dúlt, amelyben a magyar tűzérség felgyujtotta Tokajt és összelőtte a benne álló ellenséges lövőszeres kocsikat és ágyúkat. A magyar katonák vitéz magatartása következtében Schlick feladta szándékát és seregtesteit hátrább eső helyeken laktáborokba rendelte.

A császáriak veresége ellenére is aggályos maradt a magyar sereg helyzete és a szerencsés fordulat csakhamar bekövetkezett, amikor északon Görgey megindult a Branyiszkó ellen. Ekkor Schlick hadteste két csoportban állt a Hernád és a Felső-Tisza mellékén: a Schulzig tábornok által vezetett csapatok Kassánál, a Schlick kardja alatt lévő főerő pedig Tokajnál.

Amikor Schlick megtudta, hogy veszélyben van a Branyiszkó, abbahagyta a Klapka elleni hadműveleteket és sietve Kassa alá indult. Erre Klapka egész erejével utána akart eredni, hogy Görgeyvel karöltve két tűz közé szorítsa Schlicket. De szándékát Dembinszky részben meghiúsította, mert mint a magyar hadsereg fővezére csak azt engedte meg, hogy egy hadosztály üldözze Schlicket, míg a többieket visszatartotta a magyar hadvezetőség által tervezett nagy támadó hadjárathoz.

Klapka hadosztályának előnyomulása következtében Hidasnémetinél harcra került a dolog Schlick utóvédével. Amikor este a lengyel légió egy része és az abaújvári önkéntesek két százada rohammal elfoglalta a Hernád égő hidját, a császáriak visszavonultak. Erre Klapka Szinnáig tolta előre csapatait, de mivel Görgey nem mozdult ki Eperjesről, Schlicknek ideje maradt, hogy kisurranjon a kelepcéből és február 8-án Torna felé ki is tért azzal a szándékkal, hogy Rimaszombaton át csatlakozik a császári főseregheż.

Amikor Görgey és Klapka Kassán találkoztak, közös hadműveleti tervet dolgoztak ki, azonban nem hajthatták végre, mert közben Dembinszky Klapkát Miskolcra rendelte. Erre Schlick üldözését Görgey vállalta magára.

A Schlick után Tornára előnyomuló Görgeynek egyik hadosztálya február 12-én éjjel Szénnél meglepte a császári utóvédet és oly vakrémületet idézett elő soraiban, hogy akik el nem estek és akik meg nem sebesültek, félig mezítelenül a szélrózsa minden irányában elillantak. Február 14-én még Tornallyánál is ütközet keletkezett, ahol a Putnokról érkező Dembinszky egy hadosztállyal megtámadta Schlick utóvédét. A kölcsönös ágyú- és puskaharcnak az lett a vége, hogy Dembinszky visszavonta csapatait, Schlick pedig zavartalanul elvonulhatott Rimaszombat felé.

Február havában a magyar kormány politikai és egyéb okok miatt szükségesnek látta, hogy a császári főerők ellen döntő támadást intéztessen. Évégből az egész felsőtiszai és középmagyarországi hadosztályok vezérletét Dembinszkyre bízta, mert a magyar tábornokok sorában alkalmasnak vélt egyént nem talált és attól tartott, hogy ha az eddig egymástól függetlenül hadakozó tábornokokból választ fővezért, ebből káros surlódások támadhatnak.

A döntő támadásra szánt fősereget a Felső- és a Közép-Tisza mentén lévő hadosztályokból, Görgey hadosztályából, továbbá a bács-bánsági hadszíntérről felrendelt hadosztályokból alakították meg.

Windischgrätz ugyancsak döntő hadműveletekre készült és haditerve az volt, hogy haderejének zömével Miskolc felé megindul, a magyar fősereget csatára kényszeríti, megveri és a Tisza mögé visszaszorítja.

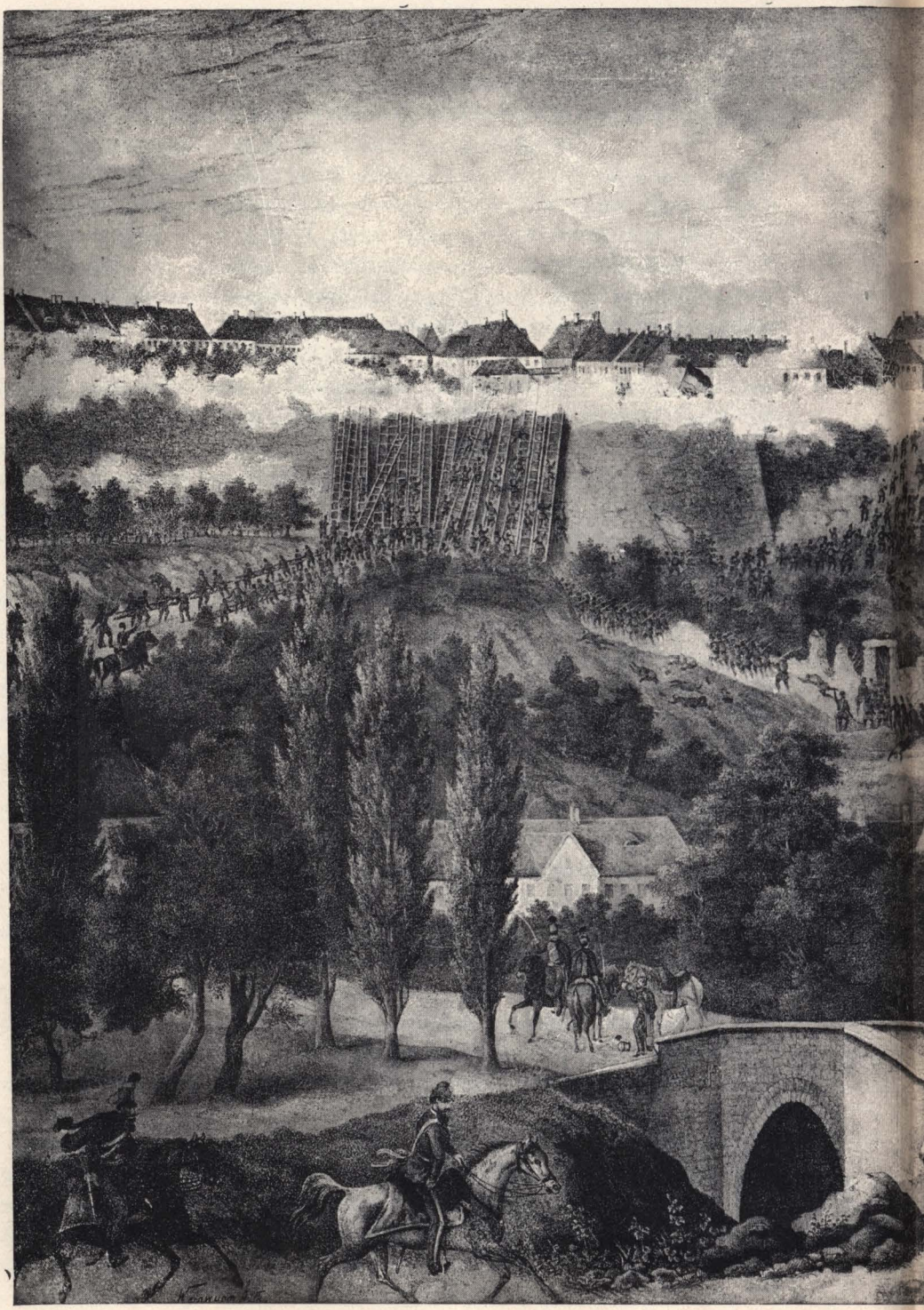

Budavár bevétele

tele 1849 május 21-én.

Az ellenfelek felvonulása közben esett meg a pétervásári rajtaütés február 24-én. Amikor ugyanis Klapka megtudta, hogy Schlick hadteste Pétervásár körül van, rajtaütést kísérelt meg ellene. A támadást Máriássy hadosztálya hajtotta végre. A rajtaütés teljesen meglepte a császáriakat és oly zavar és vad félelem fogta el őket, hogy a császári lovasok félig mezítelenül lóra pattantak és elszáguldottak; a gyalogság is tökéletesen elvesztette szívét és fejét.

Az ellenfelek kölcsönös óhaja Kápolnánál teljesült 1849 február 26-án.

A nagy lovasharc a kápolnai csatában

A csata első napján 3 magyar hadosztály és egy különítmény tűzött össze a császáriakkal. Komolyabb harc csak a Debrő-Tótfalu és a Kompolt előtt elterülő erdők birtokáért volt; az előbbi helyen Pöltenberg, az utóbbin Máriássy hadosztálya viaskodott. A Csörsz-árokra támaszkodó balszárnyon csak ágyúharc dúlt. Debrő és Tótfalu alatt különösen az 1., 14. és 31. honvédzászlóaljak tűntek ki, amelyek négyszer is szuronyrohamot intéztek a császáriak ellen. Kompoltnál is elkeseredetten folyt a harc, amelybe a gyalogságon kívül a lovasság is beleavatkozott és a magyar tűzérség is kitett magáért. Azonban az első nap harcai eldöntetlenül végződtek

A csata második napján a Kápolna elleni főtámadást Windischgrätz vezette, míg a magyar jobbszárnyat Schlick karolta át. A terep nagy kiterjedése

és felszínének alakulása miatt a csata nem összefüggő vonalon zajlott le, hanem három elkeseredetten küzdő különálló csoportban. A jobbszárnyon Görgey és Klapka csapatai küzdtek; középen, Dembinszky vezetése alatt, Máriássy és Guyon fegyvernemei harcoltak; a balszárnyon pedig Aulich és Szekulics vezényelték a csapatokat.

Görgey és Klapka csoportjánál Schlick kétszerannyi tűzérsége leküzdötte a magyar ütegeket, majd a gyalogság rohamra indult. Verpelét elveszett, de a miéink hamar visszafoglalták. Erre újabb császári csapatok törtek elő, amelyek megint kivetették a helységből a honvédeket. Ezután ment végbe a csata legmegkapóbb jelenete, az a lovasharc, amelyben a két fél arcvonala előtt összegyűlt lovasosztagok oly hősies és heves elszántsággal csaptak egymásra, hogy szemtanúk állítása szerint mindkét fél gyalogsága lábhoz állított fegyverekkel némán és mozdulatlanul nézte a véres színjátékot. Hosszas kaszabolás után végre a huszároknak kellett engedniök, akiket a Verpelétből újonnan kibontakozott ellenséges lovasosztagok üldözőbe vettek. Most az osztrák gyalogság és tűzérség is előnyomult, a vértesek pedig felkoncolták annak a tüzelő magyar ütegnek legénységét, amely semmitől sem rettent meg és az utolsó pillanatig kitartott. Ekkor azonban az ellenrohamra indított Sándor-huszárok és Földváry Károly zászlóalja visszavetette Verpelétre a császári vérteseket, de magát a falut már nem tudta visszafoglalni, hiába intézett ellene többször is szuronyrohamot. És bár Görgey és Klapka a kezük ügyébe akadó összes csapatokkal ellentámadásokat is megkíséreltek, nem bírtak döntő sikert kivívni és csak annyit értek el, hogy a császáriak nem zavarták meg a visszavonulást.

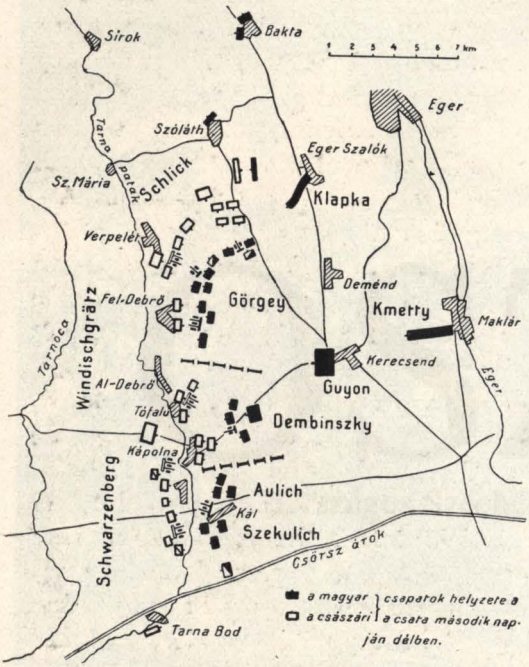

Helyzet a kápolnai csata második napján.

A középen Dembinszky a Zanini- és a 47. honvédzászlóaljjal megkísérelte Kápolna visszafoglalását. A Zanini-zászlóalj élén Mednyánszky Cézár tábori főlelkész teljes papi díszben, feszülettel kezében haladt. A 47. honvédzászlóalj elszántan neki is ment a helység nyugati szélét tartó császáriaknak és a kocsmáig visszanyomta őket. A Zanini-zászlóalj is bejutott a faluba és elérte a templomot; de a császári erősbítések körülfogták és fegyvereinek

Foto Máté.

Damjanich szolnoki ütközete.

letételére kényszerítették. Erre a 47. honvédzászlóaljnak is vissza kellett vonulnia.

Bár a csata a magyar erők vereségével végződött, lényeges befolyása egyik fél számára sem volt. A magyar sereg ereje és ellenállóképessége nem tört meg, és amikor Tiszafürednél átkelt a Tisza balpartjára, utána nemsokára megint ütésre alkalmas volt.

Utójátéka volt a kápolnai csatának az úgynevezett «elkésett szolnoki tűntetés». Dembinszky ugyanis a déli hadszíntérről felrendelt és a Tisza balpartján, Szolnok körül álló Vécseynek és Damjanichnak azt a parancsot adta, hogy a császáriak kezén lévő szolnoki hídfő ellen tűntetőtámadást intézzenek, hogy Windischgrätz figyelmét magukra vonják. Szolnokot és a Tisza balpartján épített hídfőt a Jellacsics hadtestéhez tartozó Karger-dandár tartotta. Bár a tűntető támadás a magyar fősereg szempontjából megkésett és így annak hadműveleteit nem támogathatta, végrehajtását és eredményét tekintve a függetlenségi harc legszebb fegyvertényei közé tartozik.

A támadás két oszlopban ment végbe: Vécsey Törökszentmiklós felől szemben, Damjanich pedig Cibakházán át nyomult elő. Az ellenség megtévesztésére Csongrádnál is átkelt egy kisebb különítmény.

Damjanich a március 5-ére virradó éjjelen kelt át a Tiszán Cibakházánál és Tiszavárkony és Tószeg között csatarendbe állította seregét. Amikor Karger megtudta Damjanich előnyomulását, készenlétbe helyezte csapatait, egy tisztet pedig gőzmozdonyon Abonyba küldött segítségért. A magyar tűzérség reggel 8 órakor kezdett tüzelni, azután Damjanich csapatai hamarosan a városba szorították a császáriakat. Ugyanekkor Vécsey rohammal elfoglalta a hídfőt és benyomult a városba. Heves utcai harc kerekedett, amelyből a császáriak csak észak felé tudtak kitérni, mivel az Abony felé vezető utat a magyar huszárság már elállta. A Zagyván át vezető hídon az összetorlódott császáriak soraiban igen nagy zavar támadt, főként akkor, mikor a Nagy-Sándor Józseftől vezetett huszárok és lengyel dzsidások a császári dragonyosokat megverték és szintén a hídra szorították. A kézitusában sokan elestek, megsebesültek és fogságba jutottak, a megmaradtak pedig Rékás felé kereket oldottak. Ekkor, már déltájban, megjelent az abonyi úton a császári segítő csapat, Ottinger lovasdandárja, amely a szolnok-abonyi út mindkét oldalán csatarendbe állt. De amikor Kászonyi ezredes huszárjaival megindult ellene, Ottinger hátat fordított és Abony felé elvonult, utóvédét azonban a huszárok elérték és megkergették. Karger csapatai, valamint a szétugrasztottak csak Abonyban álltak meg.

12. Az isaszegi csata.

A kápolnai csata után Windischgrätz túlbecsülte győzelmét és oly kérkedő jelentést küldött Bécsbe, amelyben többek közt annak a reményének is kifejezést adott, hogy «pár nap mulva Debrecenben lesz és a pártütés fészkét hatalmába keríti». A jelentés az osztrák udvari és kormánykörökben végleg

Lovasharc az isaszegi csatában.

megérlelte azt az elhatározást, hogy a már régebben tervezett «birodalmi alkotmány»-t kihirdessék. Magyarország eddigi kiváltságait eltörölték és a többi osztrák tartományokhoz hasonlóan bekebelezték az összbirodalomba. És mivel válaszul a magyar országgyűlés március 14-én az uralkodóházat trónvesztettnek, Magyarországot pedig függetlennek nyilvánította, végkép lehetetlenné vált az uralkodóház és a nemzet közötti viszály békés kiegyenlítése.

A hadműveletek tehát folytatódtak.

Windischgrätz terve az volt, hogy átkel a Tiszán és Debrecenbe vonul. A magyar kormány is támadásra határozta el magát és seregtesteivel Budát és Pestet óhajtotta visszavétetni. A támadásban a magyar erők megelőzték a császáriakat.

A magyar sereg fővezérletét Vetter Antal altábornagy vette át, aki a kormány által jóváhagyott haditerv szerint a Görgey által vezetett VII. hadtestet Tokajon és Miskolcon át Gyöngyös felé irányította tüntető támadás végrehajtására, míg az I. (Klapka), II. (Aulich) és III. (Damjanich) hadtesttel Cibakházánál átkelt a Tiszán azzal a szándékkal, hogy Pest felé előretör.

Görgey három hadosztályból álló hadtestével március 16-án már Miskolcon volt. Innen Beniczky Lajos alezredes vezetése alatt egy különítményt az északi vármegyékbe küldött, hogy az időközben összeverődött tót felkelőket szétverje.

Beniczky szétverte a tót felkelőket, majd Görgey parancsára Windischgrätz félrevezetése végett megindult az Ipoly felé és március 22-én elérte Rimaszombatot. Itt arról értesült, hogy Losoncon császári hírszerző különítmény van. Erre március 22-én este elindult Losonc felé azzal a szándékkal, hogy meglepi a császáriakat. Másnap a nagy hózivatar oltalma alatt észrevétlenül a város közelébe jutott. A világos nappal végrehajtott roham a császáriak soraiban leírhatatlan zűrzavart okozott; a honvédek az ellenállókat részint megszalasztották, részint elfogták, a többiek pedig elmenekültek és csak az 50 kilométernyire lévő Balassagyarmaton álltak meg, ahol ekkor már Ramberg hadosztálya táborozott. Az eredmény tehát fényes volt. Beniczky csapatának erejét a megrettent császáriak 6000 főre becsülték és így Windischgrätz most már nem kételkedett abban, hogy a magyar sereg jelentékeny része Komárom felmentésére készül. Ennélfogva seregtesteit március 27-én észak felé át is csoportosította.

Ezalatt, március 18-án és 19-én, a magyar fősereg Cibakházánál átkelt a Tiszán és megindult Nagykőrös felé. De a várostól nem messze megállott és mivel Vetter, tekintettel a császári erők nagyságára, kockázatosnak tartotta a további előnyomulást, hadtesteit a Tisza balpartjára visszarendelte úgy, hogy március 22-én már Törökszentmiklóson és Mezőtúron voltak. Azonban a hadtestek ezekről a helyekről csakhamar észak felé indultak és március 29-ére Tiszafürednél megint átkeltek a Tisza jobbpartjára.

1849 március 31-én a magyar hadtestek Gyöngyös és Kál között álltak,

a császáriak pedig hosszú vonalon Balassagyarmaton, Vácott, Gödöllőn, Dányban, Cegléden és Szolnokon voltak, mint a vázlaton is látható.

Április 1-én Görgey lett a magyar erők ideiglenes fővezére, mivel Vetter Antal altábornagy megbetegedett.

Görgeynek április 1-én kiadott parancsa alapján a VII. hadtest Hatvanon át előnyomult, hogy szemben lekösse az ellenséget; az I., II. és III. hadtest azonban, párhuzamos utakon, Jászberényen, Tápióbicskén és Sülysápon át dél felé végrehajtott kerülővel és végül nyugat felé kanyarodással Isaszeg felé törekedett, hogy átkarolja a császári erők jobbszárnyát. A hadtestek Görgey merész és kockázatos tervét április 6-ig gyönyörűen végrehajtották.

Közben azonban Windischgrätz, aki ellenfelének helyzete és szándéka felől teljes bizonytalanságban volt, Hatvanon át Gyöngyös felé erőszakos felderítést hajtatott végre, hogy megtudja ellenfelének erejét és felfejlődésre és szándékának nyilvánítására kényszerítse. Az erőszakos felderítést Schlick hadteste hajtotta végre. A VII. magyar hadtest és Schlick csapatai Hatvantól keletre találkoztak. A harcba a III. hadtest egyik hadosztálya is beavatkozott. A magyar erők csakhamar Schlick mindkét szárnyát átkarolták, mire a császáriak meghátráltak. Eközben a Zagyván át vezető hidak birtokáért heves küzdelem kerekedett, amelyben a Ferdinánd-huszárok egyik osztálya és egy magyar lovasüteg különösen kitűnt. Magában Hatvanban is helységharc keletkezett, de az üldözést megakadályozta az, hogy Schlick a Zagyva hídjait leromboltatta.

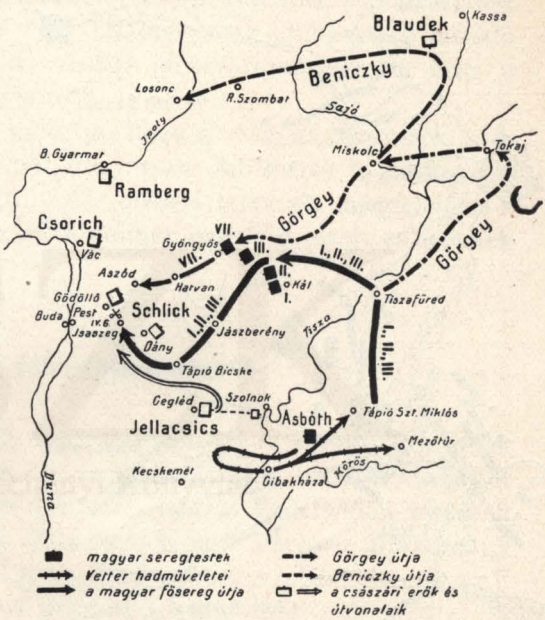

A magyar erők felvonulása Isaszeg alá.

Ugyanekkor Windischgrätz Schlick és Jellacsics hadtesteit Gödöllő környékén összevonta, és mivel közben a magyar megkerülő hadtestek is Isaszeg közelébe értek, április 6-án bekövetkezett az isaszegi döntő csata.

Amikor az I. (Klapka) és a III. (Damjanich) magyar hadtest Tápiósápról és Kókáról Isaszeg felé előnyomult, a Király-erdő keleti szegélyén császári csapatokra bukkant. Rövid harc után a császáriak visszahúzódtak, felgyujtották az erdőt és csak nyugati szélén álltak meg.

Az I. magyar hadtest áthatolt az erdőn, majd egyik dandára benyomult Isaszegbe; innen azonban hamar kiszorították; hátrálása közben magával

rántotta a másik dandárt is. Erre Klapka egész hadteste számára elrendelte a visszavonulást.

A Damjanich által vezetett III. hadtest, mely szintén átjutott az erdőn, megszállta nyugati szegélyét és amikor Damjanich észrevette, hogy az I. hadtest hátrál, egyik dandárát segítségére küldötte.

Közben harcra került a dolog a csatatér északi részén is, ahol a Gáspár által vezetett és Aszódnál álló VII. hadtest egyik hadosztálya Gödöllő felé támadást intézett. De a császáriak erélyesen ellenálltak, tehát nem iparkodott tovább előrejutni. És mivel a hadtest parancsnoka, Gáspár tábornok, ezután sem tett semmit, a csata nem válhatott oly tökéletes győzelemmé, mint amilyennek Görgey elgondolta.

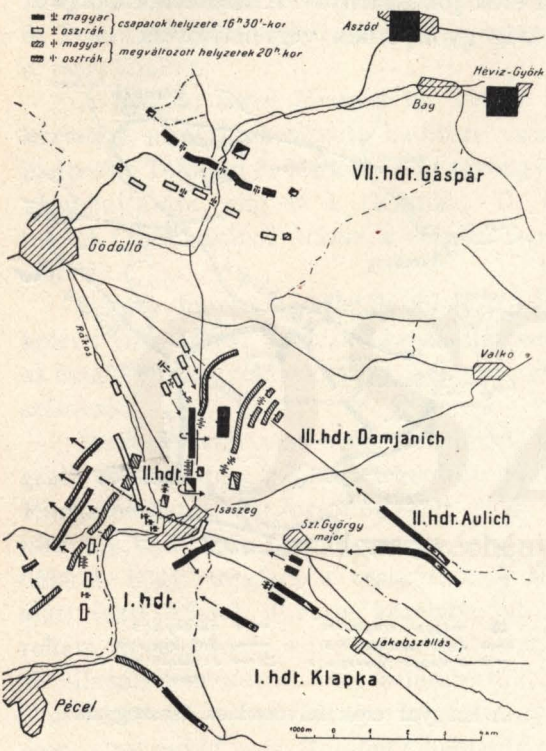

Az isaszegi csata.

Ezalatt Damjanich az Aulich által vezetett (II.) és még csak Dányba jutott hadtestet felhívta, hogy vonuljon a csatatérre, majd a II. és VII. hadtest támogatásának reményében a Rákos-patakon át előre akart törni, már csak azért is, hogy így megsegítse a bajbajutott Klapkát. Mivel azonban a VII. hadtest nem tört előre, Aulich pedig még nem érkezett be, Damjanich hadtestének jobbszárnya fedezetlenül maradt. Amikor ezt a császáriak észrevették, ellentámadást intéztek Damjanich jobboldalába.

Ilyen válságos volt a helyzet körülbelül délután három órakor.

A csata megindulásakor Görgey Kókán tartózkodott. De mikor értesült a harcról, lóra pattant és a csatatérre vágtatott; útközben találkozott Aulich hadtestével, ezt ketté osztotta és felét a Szentgyörgy-majoron át Klapka támogatására küldte, másik felét pedig Damjanichhoz irányította. Ezután Klapkához lovagolt, ahol nagy meglepetésére visszaözönlő csapatokra bukkant. Kemény és dorgáló szavakkal megfordította a csapatokat, majd felkereste Klapkát, szuronyrohamra utasította és ezekkel a szavakkal öntött lelket beléje: «Nekünk ma győznünk kell vagy újból visszakuporodni a Tisza mocsarai mögé! Ha a gyalogságnak nincsen lövőszere, van szuronya! Előre!» A felocsúdott és fellelkesült Klapka is «Előré»-t vezényelt. Ezzel a csatatérnek ezen a részén helyreállt az egyensúly.

Most Görgey Damjanich felé vágtatott, ahol ugyancsak lesujtó látvány tárult szemei elé: a Damjanich által Klapka támogatására küldött dandár is hátrált; e között és Damjanich balszárnya között párezer lépés szélességű űr tátongott; az e mögött álló huszárság pedig szintén hátrafelé mozgott. Miután ezt Görgey megállította és a hézagba előre rendelte, Damjanichhoz rúgtatott, ahol a császáriak éppen Damjanich fedezetlenül álló jobbszárnyát készültek megtámadni. Görgey kitartásra utasította Damjanichot, majd megint visszatért a lovassághoz és rohamra indította a császári lovasság ellen, amely az említett hézagon át keresztül akarta törni a magyar csatavonalat. De szerencsére beérkeztek Klapkához a II. hadtest segítő csapatai, amelyek Klapka zászlóaljaival vállvetve este 7 órakor előbb kidobták a császáriakat Isaszegből, majd utánuk eredtek és még a Rákos-patak jobbpartján húzódó magaslatokat is elfoglalták. Ezzel a császári jobbszárnyat vereség érte, a csata eldőlt és a magyar hadsereg győzött.

A csata rövid leírása is eléggé mutatja, hogy a magyar fegyverek győzelme Görgey nevéhez fűződik, aki villámgyorsan felismerte a helyzetet s erélyesen és gyorsan úgy intézkedett, hogy eredeti tervének megfelelően a császári jobbszárny ellen mégis összehozta erőinek nagyobb részét és ezeknek segítségével felülkerekedett.

13. Erdély felszabadítása.

A csucsai, zsibói, dési, bethleni, beszterce-naszódi és tihucai ütközetek után, amelyekben a magyar csapatok Urbán és Jablonszki császári csapatait Bukovinába kiszorították, Bem nem állt meg, hanem Erdély déli részének meghódításához fogott. Részint ez a törekvése, részint Puchner altábornagy ellentámadása hozta létre a gálfalvai (január 17.), a nagyszebeni (január 21.), a szelindeki (január 24.) és a vízaknai (február 4.) ütközetet.

Megkapó az a bátorság, elszántság és szívósság, amellyel Bem maroknyi és elégtelenül felszerelt csapataival nekirontott a császári haderőnek. Ezúttal is kiváló jeleit adta személyes bátorságának és vezéri lángelméjének.

A *gálfalvai ütközet* kezdetén a magyar tűzérség oly kitűnően működött, hogy a császári tűzérség csakhamar elhallgatott. Erre az egyik székely zászlóalj az ellenségre rontott és visszadobta. Később a tűzérségünktől megint igen jól támogatott 27. honvédzászlóalj is oly keményen védekezett, hogy a császáriak kudarcot vallottak vele szemben. Amikor pedig az osztrák dragonyosok is előtörtek, hogy lélekzethez juttassák szorongatott gyalogságukat, Bethlen Gergely őrnagy tűzérsége és gyalogsága oly pompásan lőtte a támadókat, hogy kénytelenek voltak visszavonulni. Az ütközetet Bem nyerte meg, akinek lovassága oly sikeresen lépett fel, hogy a császáriak visszavonulása csakhamar futássá fajult; Medgyesen át menekültek és Nagyszebenig meg sem álltak.

Az ütközet eldöntése után érdekes epizód játszódott le. Bem maga vezette az üldöző magyar lovasságot. Balázstelke körül Hepperger chevaux-lègers főhadnagy néhány lovasával elrejtőzködött azzal a szándékkal, hogy alkalmas pillanatban kárt tesz a magyarokban. Mikor Bem törzsével a lesállás helyéhez ért, Hepperger előrontott és Bem felé vágtatott. De még mielőtt Bem közelébe ért volna, Kiss Sándor őrnagy és gróf Teleki Sándor néhány hatalmas vágással leterítette és elfogta.

A nagyszebeni ütközet 1849 január 21-én.

A *nagyszebeni ütközetben* ismét nagy bátorsággal törtek előre a magyar csapatok. A kölcsönös heves ágyúharc egész délelőtt tartott. Az ezt követő gyalogsági rohamban főként a bécsi légió és a 2. számú székely zászlóalj szuronnyal háromszor támadta meg az ellenség állásait. De rohamuk kudarcot vallott a császáriak pusztító kartács- és puskatüzében. Éppily dícséretesen harcolt a Mátyás-huszárok osztálya, amely a legnagyobb golyózáporban is rendíthetetlenül állt helyén és a császári lovasságnak a magyar tűzérség ellen többször megkísérelt támadását fényesen visszautasította. A délutáni harcban a magyar tűzérség a középen támadó császári gyalogságot és gránátos zászlóaljat kartácstűzzel hátrálásra bírta, mikor azonban a császári oldaloszlopok is előtörtek, a megviselt magyar zászlóaljak visszahúzódtak Nagy-

Foto Máté.

A szászsebesi ütközet

csűr felé. Ez alkalommal csak Bem tartott ki ütegeivel és lovasságával és csak akkor hátrált, amikor a túlerő kiszorította állásából. De ekkor sem menekült, hanem még kétszer visszafordult és megállította az ellenséges gyalogság előtörését. A küzdelemnek Czetz hadoszlopa vetett véget, amely a vízaknai magaslatokon tűzerségével megállította a császáriakat. Erre a Szabó Ferdinándtól vezetett székely, valamint a 4. honvédzászlóalj megfordult és szuronyrohamra akart indulni, de mivel a császáriak erősbítéseket kaptak, a magyar balszárny is meghátrált.

Szelindeknél, ahol megálltak a magyar csapatok, a császáriak egyszerre három oldalról támadták meg a már igen megtépázott magyar osztályokat. A magyar tűzérség ez alkalommal is oly hatásosan lőtte a császári tűzérséget, hogy ez csakhamar elhallgatott. De a magyar zászlóaljak is oly derekasan viselkedtek ellentámadásaik és állásaikban való szívós kitartásuk révén, hogy a császáriak este 8 órakor kénytelenek voltak Nagycsűr alá visszahúzódni.

Másnap, mivel a császáriak nem támadtak, Bem nyomult elő, de nem azért, hogy döntő csatát erőszakoljon, hiszen erői elégtelenek voltak, hanem azért, hogy Vizaknánál állást foglalhasson és addig védekezhessen, amíg Magyarországból beérkeznek az ígért erősbítések. Bemnek csak 3 zászlóalja, 3 huszárszázada és 4 ütege maradt meg, összesen 1930 főnyi gyalogsággal, 375 lovassal és 24 ágyúval. Ezzel a nevetségesen kevés haddal védekezett február 4-én, mikor a császáriak négyszeresen nagyobb erővel és 30 ágyúval Vizaknánál megtámadták. Kétórai ágyúharc után a magyar balszárny Zsurmay őrnagy vezetése alatt szuronyrohamra indult és visszanyomta a császári jobbszárnyat, mire a szomszédos császári oszlop is meghátrált. Erre Bem egész tűzerségével az ellenség üldözésére indult. Mikor Puchner személyesen közbevetette magát és tartalékaival ellentámadást kezdett, Bem az óriási túlerővel szemben még jó ideig tartotta magát, majd védtelenül hagyott ütegeivel is tovább harcolt, bár zászlóaljainak egy része futásnak eredt. Ez okozta, hogy a legutolsó pillanatban elrendelt visszavonulás alkalmával nemcsak az ütegek, hanem ő maga is veszélybe került és csak Simonyi Simonnak, Czetz hadsegédének elszánt közbelépése mentette ki a császári lovasság gyűrűjéből. 15 ágyúja, lövőszeres kocsijainak egy része, majdnem egész málhája, hadműveleti irodájának java a pénztárral együtt a császáriak kezére jutott.

A felbomlott magyar sereg Szerdahelyre és Szászsebesre menekült. Az utóbbi helyen ismét harcra került a sor, mert egyrészt Gyulafehérvárról tört elő egy császári különítmény, másrészt az üldöző császári főserég lovassága is beérte a hátrálókat. A gyulafehérvári különítményt Bem könnyen visszaszorította, majd a falakkal körülvett városban felkészült a védelemre. Puchner megadásra szólította fel Bemet, aki visszautasította az ajánlatot, és míg a tárgyalásokat húzta-halasztotta, azalatt csapatait lopva Szászvárosra indította. Bár Puchner Alkenyérig utánuk eredt, sem a csapatokat, sem Bemet nem tudta beérni.

Azonban Bem vesszőfutása még nem ért véget, mert az oláh felkelők által megszállott helységeken fegyverrel kellett utat nyitnia magának. Szászvárost is csak harc árán vehette birtokába. És mivel arról értesült, hogy a magyarországi segítő csapat már útban van, kitartott és bevárta Puchnert. Bár lövőszere fogytán volt és már csak négy használható ágyú állt rendelkezésére, és bár a császáriak túlereje agyonnyomással fenyegette, a késhegyig menő heves harcban csak akkor adta fel a reménytelen küzdelmet, amikor

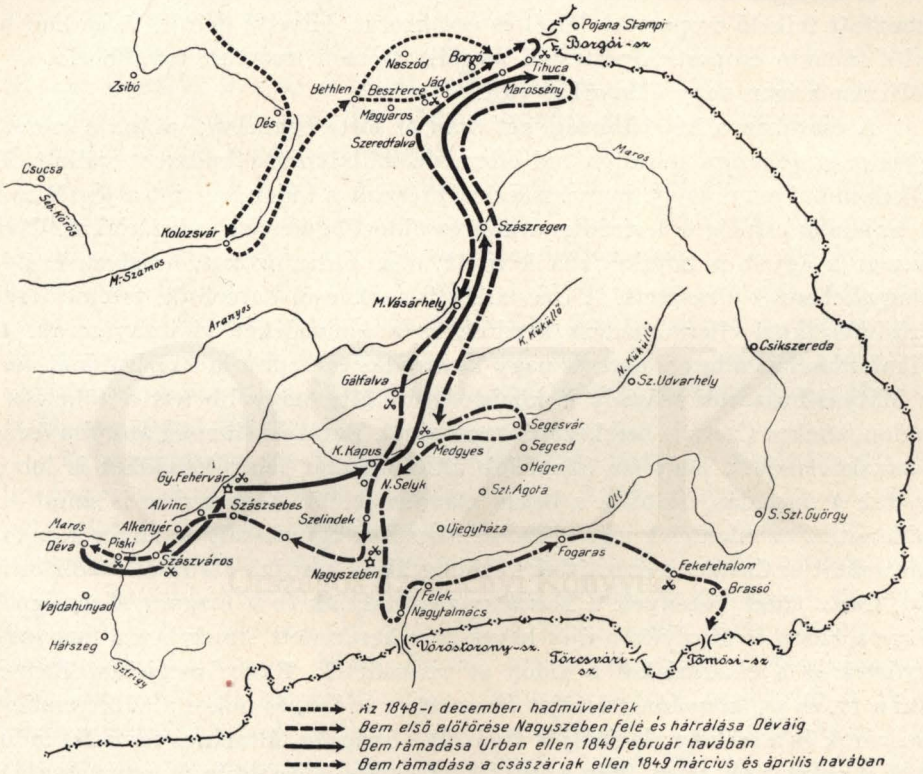

Bem erdélyi hadműveletei 1849 elején.

kisded hada egészen felmorzsolódott, ő maga pedig megsebesült. A megmaradt csapatok csak Dévánál álltak meg, ahol végre beérkezett a várva-várt magyarországi segítség.

A piski ütközet. Bem visszavonulását Dévára Kemény Farkas alezredes fedezte, mindössze 2 zászlóaljjal, 1 század huszárral és 10 ágyúval, úgyhogy végül Piskinél, a Strigy-folyó mögötti erdőben állt fel.

A magyar segítő had beérkezése után Bem hadereje 10 zászlóaljra, 5 rendes és 2 bihari nemzetőr lovasszázadra és 28 ágyúra szaporodott, kereken 8000 főnyi létszámmal. Vele szemben a császáriak ereje is majdnem ugyanennyi volt azzal a különbséggel, hogy köröskörül több csoportban oláh

felkelők is álltak. Ezek egyikét, a hátszegi csoportot, február 6-án éjjel vereség érte, amikor a dévai magyar tábort akarta meglepni. Amikor pedig február 8-án Puchner kémszemlére küldött csapatai révén arról győződött meg, hogy a Piski körüli magaslatokat a magyarok erősen megszállták és elszánt védelemre készülődnek, támadásra határozta el magát.

Bem, aki seblázzal ágynak esett, Czetznek állítólag csak ennyit mondott: «Menjen és tegye meg, amit lehet, mert ha a híd elveszett, Erdély is oda van!»

A császáriak nemcsak szemben támadtak, hanem egy-egy megkerülésre utasított felkelő csoporttal délről és északról is. Mivel a délről, Vajdahunyad felől támadó csoport Alpestesnél megállt és nem nyomult tovább elő, ez a miéinknek igen nagy előnyükre vált.

A csatában a két tűzérség két órán át lőtte egymást; utána a császári gyalogság rohamra indult a híd ellen, de vállalkozása kudarcot vallott. Ez alkalommal a 11. és 55. honvédzászlóalj részint a hídon, részint a jégtől zajló s majdnem csípőig érő vízen is átkelt és üldözőbe vette a császáriakat. Csakhamar 2 ágyút is hatalmukba kerített, még pedig azokat, amelyeket Bem Nagyszebennél elvesztett. A császáriak is makacsul harcoltak, tetemes erejű erősbítéseikkel ellentámadást kezdtek és a honvédeket visszanyomták. Ez alkalommal igen heves harc és nagy kavarodás támadt a híd kijáratánál, ahol a Mátyás-huszárok százada is közbevágott. Még nagyobb lett a tolongás a hídon, amikor Czetz is beérkezett csapataival. Barát és ellenség annyira összevisszakeveredett, hogy az ellenfelek állítólag már fehér kendőket is lobogtattak a megadás, illetőleg a békés szándék jeléül. A harc meg is szűnt egy pillanatra, az ellenfelek már alkudozni kezdtek egymással, de mikor Kemény alezredest és Czetzet a császáriak körülfogták és kardjuk átadására szólították fel, Czetz tüzet vezényelt a Máriássy-zászlóaljnak és a magyar tűzérségnek. Erre a hídon és környékén újra heves harc kerekedett, amelyben a magyarok győztek és a császáriakat a hídon át visszaűzték. Ekkor megjelent Bem is, aki a 11. és 55. honvédzászlóaljat átvezette a hídon, és mikor a Württemberg-huszárok és a székely zászlóalj is átgázolt a Strigyen, általános támadás indult meg a császáriak ellen. Még a két fél lovassága is összetűzött egymással. Ez a harc a magyar lovasság vereségével végződött. Most Puchner vezette elő egyik zászlóalját és megrohanta a magyar jobbszárnyat, amely nem tudott ellenállni. Emiatt a magyar csapatok a hídon át ismét a Strigy balpartjára özönlöttek vissza s magukkal rántották Bemet is, aki erélyes fellépésével hiába iparkodott rendet teremteni. Ez alkalommal a magyar gyalogság igen sokat vesztett, de szerencséje volt, hogy Vajdahunyadról a szárnya ellen és hátába indított oláh felkelők nem mozdultak ki messzeeső állásukból.

Dícséret illeti a magyar vezetőket azért, hogy felbomlott csapataikat hamarosan rendbeszedték és a Dévára vezető országút mindkét oldalán ismét csatarendbe állították. Ennélfogva az üldöző császáriak és a magyarok között megint dühödt harc kerekedett, ami csak este ért véget, mikor a császári csapatok kimerültek, lövőszerük elfogyott és így a csatateret kénytelenek

voltak elhagyni. Bem villámgyorsan felismerte a kedvező helyzetet és csapatait még egy utolsó erőfeszítésre, ellentámadásra bírta, ami a császáriakat annyira meglepte és megrettentette, hogy megfutamodtak és a hídon át Szászváros felé elmenekültek.

A változó szerencsével egész napon át ide-oda hullámzó igen elkeseredett harc végre mégis Bem győzelmével végződött.

A medgyesi ütközet. A piski győzelem fordulópontot alkotott Bem hadműveleteiben, mert utána azonnal támadásba fogott és rövid idő mulva egész Erdélyt hatalmába kerítette.

Ebben az időben a megvert császári hadtest Nagyszeben felé hátrált és február derekán meg is érkezett oda; Heydte császári őrnagy portyázókülönítménye Segesváron állt, Urbán ezredes pedig Bukovinából, Pojana Stampiból újabb támadásra készült.

A magyar erők közül: Bem Szászsebes felé haladt elő; Medgyesen egy kisebb magyar különítmény, Nagyselyknél pedig Zsurmay őrnagynak az a hadoszlopa állt, amely a vizaknai szerencsétlen csata után elszakadt Bem főseregétől; Kolozsvárott Tóth Ágoston alezredes parancsnoksága alatt kisebb csoport volt; Sepsiszentgyörgyön pedig Kiss Sándor alezredes vezetése alatt egy székely segélyhad gyülekezett; végül Beszterce vidékén Riczkó ezredes különítménye figyelte a Bukovinába vezető utakat; előörsei Borgó-Prundnál és Marossénynél álltak.

Urbán mintegy 900 emberrel előtört a hóborította és majdnem járhatatlan hegyi utakon és február 6-án hajnalban a Borgó-Prundnál és Marossénynél kiállított magyar előörsöket meglepte, elfogta és Bukovinába vitte. Ez a siker arra ösztönözte a Bukovinában parancsnokló Malkowsky altábornagyot, hogy a határok mentén összevont császári erőkkel is szerencsét próbáljon. Élővédét Urbán alkotta, aki Naszódig és Jádig jutott. Vele szemben Besztercénél Riczkó ezredes állott. Riczkó, amikor megtudta Urbán előnyomulását, Szeredfalvára húzódott vissza, elsáncolta magát és kétszer is visszaverte a császáriakat, de mikor súlyosan megsebesült, a parancsnokukat vesztett zászlóaljak annyira zavarba jutottak, hogy Dés felé meghátráltak. Magyarós alatt azonban újabb veszedelem érte őket, mert a Naszódról előnyomuló császári zászlóalj a hátukat fenyegette. Bár a Kolozsvárott álló Tóth Ágoston alezredes közbe akart lépni és Szamosújvár felé el is indult, csakhamar feladta tervét és Riczkó különítményével együtt Dés alá kitért.

Ezalatt a belső területen is harcra került a dolog Zsurmay és Heydte között. Heydte ugyanis Segesvárról Erzsébetvároson át Medgyesre vonult és miután kiszorította onnan a gyenge magyar erőket, Kiskapusig eljutott. Ott azonban Zsurmay váratlanul megrohanta és Erzsébetváros felé visszadobta. Ezután Heydte Segesvárra hátrált, Zsurmay pedig Marosvásárhelyre ment, mert megtudta, hogy Bem oda tart. Közben a Sepsiszentgyörgyön Kiss Sándor alezredes parancsnoksága alatt összegyüjtött székely had is megmozdult és Kőhalmon át Segesvárra indult; e miatt Heydte, nehogy két tűz

közé szoruljon, Segesvárt is feladta és Puchner parancsára Szeben felé elvonult.

Közben Bem nem követte a Nagyszeben felé hátráló császári főerőt, hanem Medgyest akarta elérni, hogy létrehozza az összeköttetést Marosvásárhellyel és a Székelyfölddel, ahonnan hathatós támogatásra számított. Ehhez képest február 10-én elindult, Alkenyérnél megszalasztotta a császári előörsöket és lovasságot, majd megtévesztésül Szászsebes felé csak egy zászlóaljat rendelt ki néhány ágyúval és lovassággal, maga pedig főerejével Alvinc felé fordult. Ott meglepte az egyik császári dandárt, amely futva Gyulafehérvárra menekült előle. Erre Bem a hegyeken át, majdnem toronyirányban, mély hóban és dermesztő hidegben Kiskapuson át Medgyesre vezette csapatait, ahová február 15-én háborítatlanul be is érkezett. Első teendője az volt, hogy Kolozsvárra, Besztercére, Marosvásárhelyre és a Székelyföldre futárokat küldött és hírül adta előnyomulását.

Ezalatt a császáriak Nagyszeben körül gyülekeztek.

Medgyesen Bem arról értesült, hogy Urbán ismét betört Erdélybe. Erre február 17-én 4 zászlóaljjal, 2 század lovassággal és 12 ágyúval Marosvásárhelyen át azonnal tovább ment északnak, négy nap alatt 150 kilométernyi utat tett meg, ami nagyszerű teljesítmény volt, és Beszterce közelébe jutott. Bem előnyomulásának hírére Urbán Besztercén csak 1300 embert és 7 ágyút hagyott, főerejével pedig visszahúzódott Borgó-Dióssényre és állást foglalt azzal a szándékkal, hogy a mögötte, Borgó-Prundnál és Marossénynél Malkowsky alatt álló császári csapatokkal egyesülve ütközethez áll. Bem február 21-én kiverte Besztercéről a császári utóvédet, egyesült Tóth Ágostonnak Désről beérkezett csapataival és rátámadt Urbánra. Urbán nem bocsátkozott komoly ütközetbe, hanem Bem nyomása következtében fokozatosan előbb Tihucára hátrált, majd a határon át kitakarodott Bukovinába.

Urbán betörésének hírére a Nagyszeben alatt összevont császári erők megindultak Medgyes felé azzal a szándékkal, hogy Urbánnal együtt Bemet két tűz közé szorítják.

Medgyesen Czetz ezredes volt a magyar csapatok parancsnoka, aki a várostól nyugatra, a Nagyekemező körüli magaslatokon jól megerősített állásokban várta a császáriakat.

A csata első napján, március 2-án, a császáriak visszaszorították a Kiskapusnál álló magyar előörsöket és utána Czetz állásai ellen is harchoz fejlődtek. Azonban ekkor megjelent Bem, aki tüneményes gyorsasággal érkezett meg Beszterce alól és a védelem helyett támadást parancsolt. Csakhamar igen makacs harc kerekedett az Akasztófahegy aljában az országút mentén épült kocsma birtokáért. Főként az Inczédy Samu őrnagytól vezetett 11. honvédzászlóalj tűnt ki, amely az ellenséges ágyú- és puskatűz ellenére ismételten rohamra indult. Vele együtt a 24. honvédzászlóalj is merészen előtört, de a császáriak ellentámadása miatt hamarosan visszaözönlött és magával rántotta a 11. honvédzászlóaljat is. Inczédy nem tágított, rendezte zászló-

alját, a Máriássy-zászlóalj támogatásával ismét rohamra indult és a kocsmánál felvonult császári tűzérséget állásának elhagyására kényszerítette. Azonban a harc hevessége nem enyhűlt, mert a császáriak nem engedtek, visszadobták a honvédeket és a dragonyosok is belevágtak a megbomlott magyar sorokba. De most Zsurmay őrnagy és Bethlen alezredes a Vilmos- és Mátyás-huszárokkal villámgyorsan a dragonyosokra vetette magát, visszaűzte őket és a császári gyalogságot is megállította. Ekkor megint Inczédy rohant elő saját zászlóaljával, továbbá az 55.-kel és a Károlyi őrnagytól

A medgyesi ütközet.

vezetett Württemberg-huszárokkal. Ez a tömeg este hat órakor visszanyomta a császáriakat a kocsma mellől. Ebben a pillanatban Bem is előrerendelte a 24. honvéd- és a Máriássy-zászlóaljat, amelyek a kocsma délkeleti magaslatairól elűzték a császáriakat és véglegesen visszavonulásra kényszerítették. Bem Kiskapusig üldözte a visszavonulókat, ahol egyideig még utcai harc is dúlt.

A csata második napján a császáriak két dandára Kiskapusnál arcban, egy erős különítménye pedig délről, oldalból támadta meg Bem állásait. Délután 3 órától 5 óráig heves ágyúharc volt, amelyben a császáriak kerekedtek felül. Ezt a császári gyalogság rohama követte, amely kivetette állásaikból

a honvédeket. Ez alkalommal Bem oly makacsul kitartott ágyúi mellett, hogy az ellenséges gyalogság egyik csoportja őt is körülfogta és csak annak köszönhette megmenekülését, hogy a Württemberg-huszárok egyik szakasza elszántan közbevágott. Alig hogy szabadnak érezte magát Bem, ágyúival megint állást akart foglalni, de ebben az utána nyomuló ellenség megakadályozta. Ekkor már a magyar zászlóaljak is meghátráltak és a tartalék által elkészített állásokba menekültek, ahol Czetz azonnal rendezte és a sáncok védelmezésére utasította őket. Itt tehát újra rendszeres és megint tüzes küzdelem kerekedett és bár Bem erősbítéseket is kapott, az ütközetet nem nyerhette meg, mert amikor a császáriak állásainak oldalába törtek, a honvédek Medgyes falai mögött kerestek menedéket.

Bem Medgyesen sem maradt meg vert hadával, hanem Segesvárra húzódott vissza, ahol azonnal hozzálátott a város és Dános között már korábban kiépült védőállás megerősítéséhez.

Nagyszeben és Brassó megvétele. A további harcok csak úgy érthetők meg, ha előbb elmondjuk az erdélyi első orosz megszállás történetét.

Amikor a párizsi forradalom eszméi Európa többi államaira is gyorsan átterjedtek, Miklós orosz cár elhatározta, hogy egyik hadtestét Moldvába és Oláhországba küldi, hogy az ottani forradalmi törekvéseknek gátat vessen. A hadtestet Lüders gyalogsági tábornok vezette.

Az erdélyi császári erők fővezére már 1848 október végén szóvátette az orosz segítség igénybevételét, de tervét a bécsi kormány elutasította. Amikor azonban a székely csapatok fenyegetni kezdték a Barcaságot, előbb a szászok, majd az általuk felbiztatott oláhok is, a cs. k. főhadparancsnokság tudta nélkül, Lüdershez folyamodtak támogatásért. Lüders csak részben hajlott a kérelmezők szavára, mert csak annyit tett meg, hogy előtolta előőrseit a magyar határ felé.

Amikor 1848 végén a császári haderő helyzete rosszra fordult, pótlásokat sehonnan sem kapott és a szász és az oláh felkelés sem felelt meg a hozzáfűzött várakozásoknak, a bécsi kormány, mert félt a diplomáciai bonyodalmaktól, még most sem támogatta a szászok és az oláhok kérelmét, de nem akadályozta meg, hogy a két veszélyeztetett város, Nagyszeben és Brassó tanácsa kérje a beavatkozást. Lüders megint visszautasította a kérelmezőket. De a kiküldöttek nem tágítottak és végre mégis elértek annyit, hogy Lüders a cárhoz fordult. A cár válasza az volt, hogy végső szükség esetén segítség adható a két városnak, de csak az erdélyi császári haderők főparancsnokának határozott kérésére.

Közben azonban Bem kifogott a császári hadvezetőségen, megjelent Nagyszeben előtt, a székelyek pedig Brassót fenyegették. Erre Puchner megengedte a szászoknak, hogy segélyt kérhetnek Lüderstől, de nem az ő nevében, hanem az általa összehívott haditanács véleményére való hivatkozással. Tényleg azonban a Brassóban parancsnokló Schurtter császári tábornok hívta be az oroszokat Brassó város tanácsának unszolására.

Nagyszeben bevétele.

Lüders magára vállalta a felelősséget és csapatai január 31-én átlépték Erdély határait azzal az ürüggyel, hogy Brassót és Nagyszebent megóvják a magyarok dúlásaitól. Brassóba Engelhardt tábornok vonult be 4 ½ zászlóaljjal, 4 dzsidásszázaddal, 215 kozákkal, 1 üteggel és 2 árkászszázaddal; Nagyszebenbe pedig, Skariatin ezredes vezetése alatt, ugyancsak vegyes különítmény érkezett be mintegy 2200 főnyi létszámmal.

A székelyek az oroszokkal legelőször a szászhermányi ütközetben kerültek szembe. A közel öt órán át tartó harcban, amikor az oroszok komolyan támadni kezdtek, a székelyek visszahúzódtak. Az oroszok mégsem üldözték őket, hanem felsőbb helyről kapott utasításukhoz képest megtagadták a további beavatkozást, a Székelyföld határának átlépését.

Az oroszok későbbi szereplése az alábbiakból fog kitűnni.

Amikor Bem a medgyesi csata után Segesvár alá visszahúzódott, erősbítéseket, de főként lövőszert vont magához.

A császáriak sem voltak tétlenek, hanem kétnapi pihenő után folytatták támadásukat. Bem dánosi állásait igen erőseknek tartották és hogy elvágják a magyar sereget erőforrásaitól, a Székelyföldtől, nem szemben óhajtották megtámadni, hanem megkerüléssel akarták tönkreverni. E végből egy különítményt a medgyes-segesvári úton toltak előre, hogy tüntessen és tévedésbe ejtse Bemet, a főerő pedig délnek kitérve, Szentágotán, Hégenen és Segesden át akart Bem baloldalába és hátába kerülni.

Bem értesült a császáriak szándékáról és legott arra az igen merész elhatározásra jutott, hogy elhagyja Segesvárt, a császári főerő háta mögött Nagyszebenbe megy és ezt, mint a császári haderő hadműveleti alapját, tehát legfontosabb pontját, elfoglalja. Terve várakozáson felül fényesen sikerült, mert a Medgyesen visszahagyott gyenge császári erők Bem előhadának támadására elhagyták a várost és Nagyszeben felé elvonultak; így Bem március 10-én bántódás nélkül bevonult Medgyesre. Miután pedig kellő erejű csapatot hagyott a városban serege hátának fedezésére, Nagyselyken és Szelindeken át Nagycsűrbe menetelt, ahonnan március 11-én csatarendbe fejlődve rátámadt azokra a császári és orosz erőkre, amelyek Nagyszebenből ellene kivonultak.

Bem előcsapatait oly ügyesen csoportosította, hogy az oroszok csakhamar az elsáncolt külvárosba húzódtak. Ugyanekkor a Kiss Sándortól vezetett Kóburg- és Vilmos-huszárok a visszavonulást fedező orosz üteget is megrohanták. Este 7 óra körül megakadt Bem támadása, mire tűzerségét előbbre vonta és magát a várost is lövetni kezdte. A házak egy része ki is gyulladt. Ekkor, az utolsó pillanatban, megjött Bethlen különítménye, amely megrohanta a külvárost. Azonban itt végzetes kavarodás támadt. Ugyanis a koromsötétségben nem lehetett jóbarátot és ellenséget megkülönböztetni egymástól s így megtörtént, hogy a hátrább maradt csapatok vaktában belepuskáztak Bethlen ellenségnek hitt zászlóaljaiba. Szerencsére Kiss Sándor alezredes, aki felismerte a veszedelmet, megszüntette az oktalan lövöldözést

A fogarasi ütközet.

és miután valahogyan rendet teremtett, Bethlen háromszor megismételt rohamával elfoglalta a külvárost. Erre az oroszok előbb a felsővárosba, később pedig Nagytalmácsra húzódtak vissza. A várfalak védelmezésére már nem került a sor, mert a szász nemzetőrség szétoszlott és így a magyar csapatok ellenállás nélkül betörtek a városba, ahol nagymennyiségű ruházat, fegyverzet, lövőszer, élelmicikkek és 24 ágyú jutott Bem kezére.

A zsákmányul esett készleteket Bem kiosztotta hiányosan felszerelt csapatai között, majd magához vonta kikülönített csapatait, Nagyszebentől délre táborba szállt, azután egy különítményt tolt előre a Vöröstorony-szoros felé, egy másikat pedig Újegyháza irányába, hogy megfigyeljék az orosz és a császári csapatokat.

A Segesvár ellen nyomuló császáriak Bem elillanását csak a város közelében, Segesden tudták meg és mikor a Segesvár tartására rendelt magyar erők Székelykeresztúr felé elvonultak, a császári főosereg bevonult Segesvárra, ahol az a másik kellemetlen hír érte, hogy Urbánt és Malkowskyt Bem már kikergette Bukovinába. Ezzel tökéletesen füstbe ment Puchnernek az a terve, hogy Bemet két tűz közé szorítsa. Mikor a császáriak Nagyszeben védelme érdekében visszafordultak, útjuk felén megtudták Nagyszeben elestét is. Ez érthető módon megdöbbentette őket, Puchner beteggé lett és a sereg parancsnokságát Kalliány tábornoknak adta át, maga pedig Skariatinhoz utazott Nagytalmácsra, az oroszok táborába.

A császári hadvezetőségben megvolt ugyan a jóakarat Nagyszeben visszafoglalására, de mikor mind Skariatin, mind a Brassót megszálló orosz csapatok parancsnoka kijelentette, hogy nem ad segítséget, a császári főerő elejtette Nagyszeben visszafoglalását és Fogarason át Brassó felé elvezette csapatait, hogy az oroszokkal karöltve Brassó körül próbálja megvívni a döntő csatát.

Bem 2000 főnyi helyőrséget hagyott Nagyszebenben, a Vöröstorony-szoros felé is csapatokat tolt előre, a fennmaradó főerőket pedig Czetz ezredes vezetése alatt Fogaras felé indította azzal a paranccsal, hogy nyomják vissza a császáriakat és ejtsék hatalmukba Brassót. Czetz rá is támadt a császáriakra, Feleknél visszadobta őket s így megnyitotta az utat Brassó felé. Ezzel egyidőben a Vöröstorony-szoros birtokáért is fellángolt a harc. Már a magyar előhad támadása is elégséges volt ahhoz, hogy a császári és az orosz erők a határig visszahúzódjanak.

A magyar főosereg Fogarason és Feketehalmon át ért Brassó közelébe. Útjában csak Feketehalomnál talált jelentékenyebb ellenállásra, mert a császáriak csak a Tömösi-szorosban vetették meg mégegyszer a lábukat. A dolog vége az lett, hogy március 22-ére a császári és az orosz erők a Tömösi- és a Törcsvári-szoroson át kitakarodtak Erdélyből. Ezzel pedig beteljesült Bem óhaja, hogy az oroszok elhagyják Erdély területét.

Az események utójátéka a Vöröstorony-szoros tökéletes megtisztítása volt. Az oroszok ugyanis a határ előtt megálltak és a veszteglőháznál állást

foglaltak. Innen az ellenük küldött magyar csapat csak ötórai kemény harc árán tudta kiszorítani őket.

Tehát 1849 március végén, Déva és Gyulafehérvár kivételével, egész Erdély Bem birtokába jutott. Azonban mesterileg vezetett hadműveleteit nem folytathatta, mert a magyar kormány a Bánságba rendelte, hogy Perczel Mórral együtt ott is diadalra juttassa a magyarok ügyét.

14. A szerb felkelés leverése.

1849 elején a magyar kormány Vécsey és Damjanich hadosztályait a déli hadszíntérről a Közép-Tisza mellékére a magyar főseregheż rendelte. Ekkor a bács-bánsági magyar haderők helyzete a következő volt: Szabadka, Szeged és Makó között gróf Hadik Gusztáv alezredes alatt a IV., Arad körül, Gál Miklós ezredes vezetése alatt a VI. hadtest, Bácson pedig Bezerédj Miklós alezredes alatt egy különítmény állt a Duna megfigyelésére; ezeken kívül még Pétervárad és Eszék is magyar kézen volt. Ezekkel az erőkkel szemben a császáriak és a felkelők csapatai így oszlottak meg: Stanojevics őrnagy Zombort és Cservenkát tartotta; Theodorovics ezredes Nagykikinda, Zsombolya és Gyertyámos közt állott; Temesvárott még mindig Rukawina altábornagy, Aradon meg Berger tábornok csapatai alkották a császári védőseregét. Valamennyi támadni óhajtott, hatalmába akarta keríteni Szegedet, fel akarta szabadítani Aradot az ostrom alól, s azután az irány Nagyvárad és Debrecen lett volna. Eszék és Pétervárad elfoglalását Nugent tábornok vállalta magára dunántúli és szlavóniai erőivel.

Gál Miklós már január elején ostromolni kezdte Aradot, de egyelőre eredmény nélkül. Február elején arról értesült, hogy Temesvárról ellenséges erő közeledik, mire ostromlószereivel és csapataival a Maros jobbpartjára ment át. A temesvári császári helyőrség egy része csakugyan be is érkezett Új-Arad alá és Arad őrseregével vállvetve oly sikeresen kezdte lőni Gál csapatait és állásait, hogy a magyar zászlóaljak Battonya felé meghátráltak. A könnyű sikeren felbuzdult ellenség most átkelt a Maros jegén, betört Ó-Aradra és fosztogatni kezdett. Ennek hírére a hátráló magyar jobbszárny Asztalos százados vezetése alatt megfordult és a város piacán őgyelgő szerb felkelőket hősies elszántsággal megrohanta, egy részüket a lakosság segítségével levágta, a megmaradtakat pedig futásra kényszerítette. Másnap Gál és Asztalos Új-Aradot is visszafoglalta, mire a császáriak visszahúzódtak Temesvárra.

Ezalatt Theodorovics Szőreg alá vezette seregét és Új-Szegedet is hatalmába kerítette, de nem sokáig tarthatta, mert a Gombás századostól vezetett nemzetőrzászlóalj átkelt a Tisza jegén és Szőregre verte vissza Theodorovicsot, sőt február 12-én, miután Hadik két hidat veretett a Tiszán, ezeken egész erejével átkelt és megtámadta Theodorovicsot. A harcban főként a Forget századostól vezetett Wasa és az Igmándy őrnagytól vezetett 8. honvédzászló-

alj tűnt ki, amelyek csak ismételt rohamaikkal bírták a felkelőket megverni és arra kényszeríteni, hogy Deszkre, Szentiványra és Török-Kanizsára visszahúzódjanak. Ezután Hadik a Tisza-Maros szögletében földsáncokat építtetett és így vetett gátat a felkelők további előnyomulásának.

Azonban Theodorovics támadásával egyidőben a felkelők a Tisza jobbpartján, Horgos ellen is előnyomultak. De vállalkozásuk nem sikerült, mert Bene alezredes nemzetőrei derekasan megállották helyüket.

Amíg így a bács-bánsági hadszíntéren a magyar erők visszaverték a támadókat, azalatt a hadszíntér nyugati részében nagy kárt vallott a magyar ügy, mert Éder tábornok február 13-án Eszéket átadta Nugent tábornoknak.

Március elején Stanojevics erői is megmozdultak a Bácskában és Szabadkát akarták hatalmukba keríteni. De Gál alezredes résen állt és nemcsak visszaverte a támadókat, hanem ellentámadással Bajmoknál megrohanta a felkelőket. Azonban az ellenséges tűzérség oly jól működött, hogy Gál kénytelen volt meghátrálni. Mikor a lázadók utána eredtek, megfordította csapatait, merészen visszavágott és nemcsak az ellenséges gyalogságot szórta szét, hanem elragadta tőle ágyúit is. Ez a siker annyira megfélemlítette a felkelőket, hogy még táborukat is elhagyták és meg sem álltak Nemes-Militicsig.

Ebben az időszakban többször összecsaptak az ellenfelek Pétervárad és Újvidék környékén is. Pétervároadon, Csuha tábornok alatt, a 32., 33. és 39. sorezred egy-egy zászlóalja, a 2. honvédzászlóalj, a Württemberg-huszárok félszázada és Bezerédj Miklós alezredes nemzetőrsége állt. Február 1-én Bezerédj Kucuránál szétszórta azokat a felkelőket, akik portyázásra és fosztogatásra akartak indulni; 13-án Hrabovszky százados Palánkánál meglepte a szerb őrséget és a Duna jobbpartjára kergette; 19-én Pirosnál és Kiszácsnál ugyancsak Hrabovszky százados verte meg a felkelőket, akiktől 1 ágyút és több lövőszeres kocsit elvett; február 24-én pedig a Bozó Manó őrnagytól vezetett csapat a futaki tábort rebbentette szét. De Pétervárad is veszélybe jutott: a császáriak egyik csapata a Duna jobbpartján bekerítette a várat és megadásra szólította fel. Minthogy a vár előbbeni parancsnokának, Blagoevics császári altábornagynak magatartását a magyar kormány gyanúsnak látta, támadó hadműveletek végrehajtását határozta el, még pedig nemcsak a vár felmentése és megtartása érdekében, hanem azért is, hogy egészen leverje a felkelőket és a velük együtt működő császári erőket.

Perczel Mór hadműveletei. A hadműveleteket Perczel Mór tábornok vezette, aki először is a Tisza-Maros szögében álló felkelőket óhajtotta szétverni, majd pedig áttörvén a Ferenc-csatornán, Pétervároadot óhajtotta felmenteni.

Szőreg, Szentiván, Deszk, Kiszombor, Horgos és Ó-Kanizsa március végére már a magyar csapatok kezére jutott. Ezután Perczel csapatai Csantavérnél gyülekeztek, majd Ó-Verbász és Kula között áttörtek a Ferenc-csatornán és március 27-én bántódás nélkül be is vonultak Pétervároadra.

A vár ügyeinek rendezése és eleséggel való ellátása után Perczel a bevehetetlennek híresztelt szenttamási tábor ellen indult, amelyben mintegy

4000 felkelő volt együtt 14 ágyúval. A támadás két oszlopban ment végbe. A harcban a miéink csak többszörös szuronyroham után gyűrték le a szívósan védekező ellenséget. Főként a Bach századostól vezetett 7. honvédzászlóalj

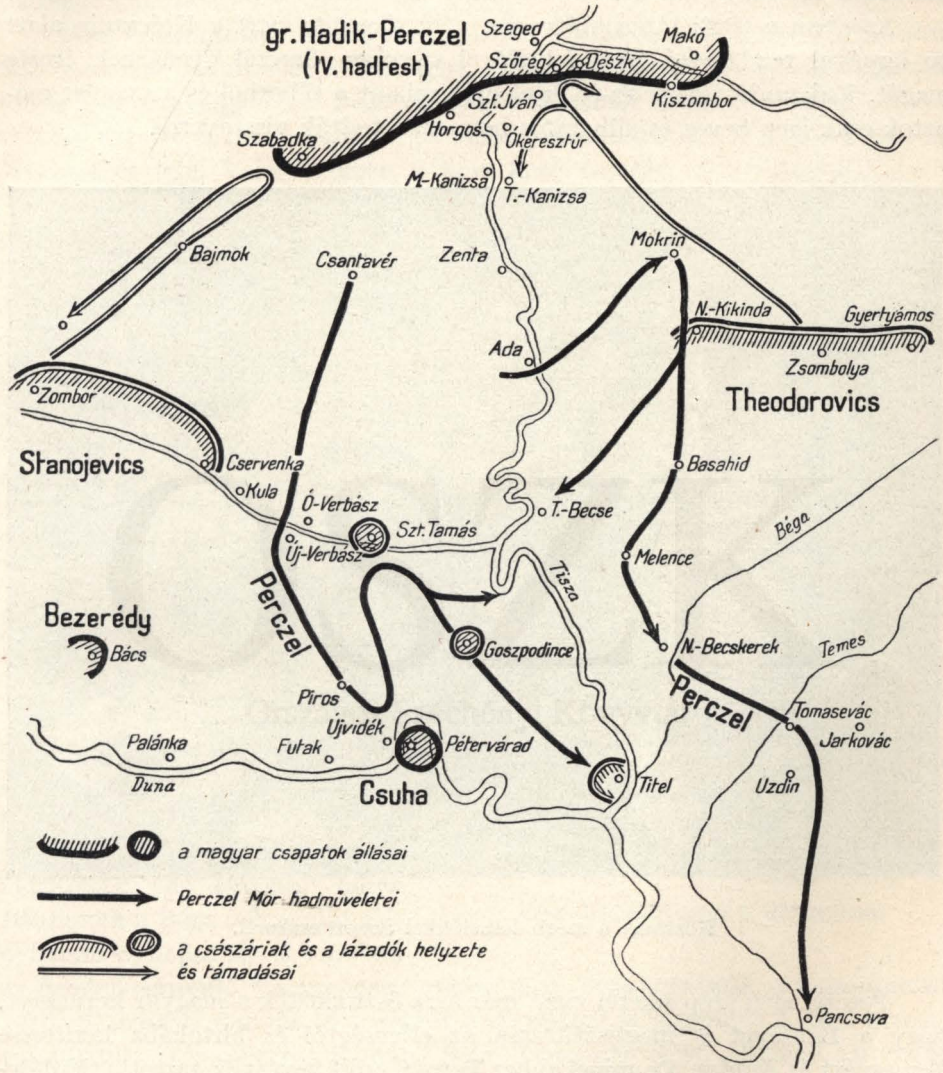

Perczel Mór délmagyarországi hadműveletei.

és a Földváry Sándortól vezetett szegedi önkéntesek tűntek ki. Gál ezredes északi oszlopa a legnagyobb erőfeszítés ellenére sem vergődhetett zöldágra. A felkelők csak akkor hagytak fel az ellenállással, amikor a déli oldalon megtörtént a döntés. De a harc elkeseredett része csak ezután, az utcai harcban következett, amelyben a támadók nem ismertek irgalmat. Végre belátták a

felkelők, hogy erőlködésük hiábavaló és a szélrózsa minden irányába elmenekültek. Ezután a goszpodincei és csurogi táborokra került a sor. Goszpodincénél megint Földváry Sándor szegedi önkéntesei tűntek ki. Mind a két tábor a honvédek birtokába jutott.

Azonban a titeli tábor szétverése nem sikerült, mert a Knicsanin alatt 30 ágyúval rendelkező 8000 felkelővel szemben Perczel gyengének érezte magát. Knicsanin április 12-én éjjel ki is rohant a táborból és a magyar csapatok csak igen heves és állhatatos harc árán tudták visszaverni.

Kézitusa a szerb felkelőkkel Szenttamásnál.

Perczel igen szép sikerei most már arra ösztönözték a magyar kormányt, hogy a Bánságot is megtisztíttassa az ellenségtől és birtokába keríttesse Temesvárt és Aradot. De mivel ehhez Perczel erőit kevésnek tartotta, Erdélyből Bemet is a Bánságba rendelte, hogy amíg Perczel a Bánság délnyugati felét hódítja meg, addig Bem foglalja el Temesvárt és a Bánság keleti részét.

Perczel április 21-én Adánál átkelt a Tiszán és gyors egymásutánban szétrebbentette Theodorovicsnak mokrini és kiskikindai (Basahíd) táborát, majd Melencénél, ahol Theodorovics volt a támadó fél, elkeseredett harc után a felkelőket a Temes mögé visszavetette. Ezután Tomasevácnál, Jarkovácnál és Uzdinnál is győzelmet aratott Perczel, mire a tökéletesen felbomlott felkelő

csapatok mindent veszni hagytak s a Dunán át a szerb fejedelemség területére menekültek.

Május 10-én Perczel bevonult Pancsovára, s ezzel véget ért a dicsőséges bánsági hadjárat.

Bem hadműveletei. Bem 8 zászlóaljból, 9 lovasszázadból és 31 ágyúból álló csoporttal indult meg a Bánságba. Erejét két részre osztotta: az egyiket, amely a Maros völgyéből a Béga völgyén át nyomult Lugos felé, Bánffy János ezredes vezette, a másik oszlopot, a Vaskapu-szoroson át, maga Bem vezette Karánsebes felé. Vele szemben a következő császári erők vonultak fel: a Temesvárról kikülönített Leiningen-dandár, amely Lugoson állt fel és különítményeket tolt előre Facsetre és a Vaskapu-szoroshoz; az Erdélyből kiűzött császári csapatok (most már Malkowszky altábornagy alatt), amelyek Orsován át készültek betörni a Bánságba.

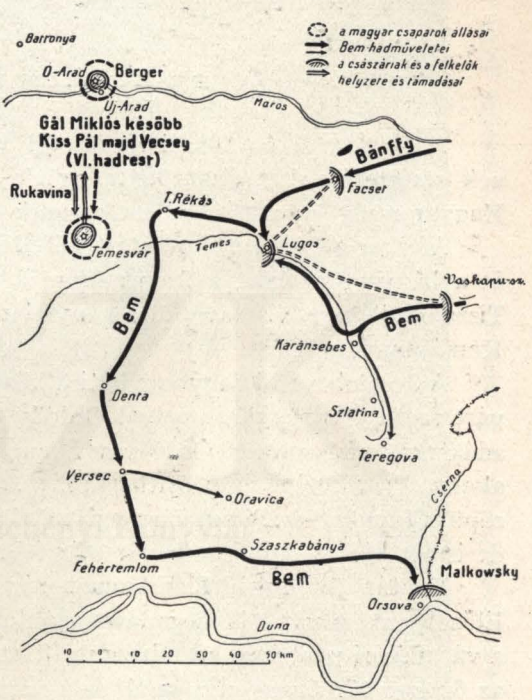

Bem hadműveletei a Bánságban.

Bem az eléje állított császári zászlóaljakat könnyű szerrel visszavetette és már április 17-én bevonult Karánsebesre. Mikor értesült, hogy Malkowszky Orsovánál átlépte a határt, Szlatinánál és Teregovánál elzárta a Temes-völgyet, Karánsebesen erősebb különítményt hagyott hátra, ő maga pedig Lugosra ment, amelyet a császáriak már kiürítettek. Ide bevonult hozzá Bánffynak a Béga völgyén át előnyomuló oszlopa. Mivel azonban az Aradot ostromló Vécsey nem indult meg Temesvár felé, a Leiningentől vezetett császári dandár kimenekült a csapdából és bántódás nélkül visszavonulhatott Temesvárra. Ezután Bem Temesvár előtt, Pereczy alezredes alatt, visszahagyott mintegy 3000 embert, a többivel pedig Dentán és Versecen át Malkowszky ellen fordult, aki közben a Cserna-folyó völgyén, valamint Karánsebesen és Lugoson át akart előnyomulni. Bem előcsapatai elfoglalták Fehértemplomot és Oravicát, majd amikor Bem is Fehértemplomba ért, a császári oldalvéd visszahúzódott Szászkabányára. Erre Malkowszky meghökkent, abbahagyta előnyomulását és tekintettel a császári haderők általános kedvezőtlen helyzetére, május derekán kitakarodott Oláhországba. Erre Bem kardcsapás nélkül megszállta Orsovát is.

Közben a Temesvárral szemben Pereczy alezredes vezetése alatt visszahagyott 3000 főnyi sereg visszaverte azokat a császári csapatokat, amelyek Temesvárból kitörést intéztek ellene, néhány nap multán pedig megérkezett Arad alól Vécsey tábornok, aki teljesen körülzárta Temesvárt és megkezdte rendszeres ostromát.

Azonban június elsején Bemnek vissza kellett térnie Erdélybe, ahol személyes jelenlétére újból igen nagy szükség volt. Amikor pedig Arad június végén megadta magát, véget ért a magyar nagy támadó hadjárat, amely dicsőséggel aranyozta be a magyar fegyvereket.

15. Komárom felmentése.

A Görgeytől és Windischgrätztől vezetett haderők további működésének ismertetése előtt vissza kell térnünk azokhoz az eseményekhez, amelyek Magyarország nyugati felében mentek végbe 1848 végén és 1849 elején.

Amikor a Görgeytől vezetett felsődunai hadsereg kiürítette a Dunántúlt és a bányavárosokon, a Szepességen, a Branyiszkón és Kassán át a Felső-Tisza mellékére visszavonult, kénytelen volt sorsára hagyni Lipótvárt és Komáromot.

A december 16-i nagyszombati ütközet után Simunich altábornagy Lipótvárt fogta ostrom alá, amelyet Ordódy őrnagy védelmezett. Mivel a megadásra való felszólítást Ordódy visszautasította, Simunich a várat bombázni akarta. De tervét nem valósíthatta meg, mert tűzérségi lövőszerkészlete légberöpült. Január 8-án Simunich megismételte a megadásra vonatkozó felszólítást, de ismét hiába. Azonban a vár már február 2-án kénytelen volt kapitulálni.

Ezután Simunich Komáromot zárta körül a Duna mindkét partján. Előzőleg ezt a várat is megadásra szólította fel, azonban Majthényi százados, a vár akkori parancsnoka, visszautasította a felszólítást és kijelentette, hogy az őrsereg törvényes alapon áll és a várat utolsó emberig védelmezni fogja. A vár rendszeres ostroma március elején kezdődött. A vár parancsnoka ekkor már Török mérnökkari alezredes volt. Az őrség egy része március 11-én kirohant, de számottevő eredményt nem tudott elérni. Március utolsó harmadában a császári erők jelentékeny erősbítéseket, ostromszereket kaptak s a vár és a város bombázása után március 31-én tüntető támadást hajtottak végre a Duna mindkét partján. Főként a vágmenti hídfő körül keletkezett heves küzdelem, ahol a miéink ellentámadást intéztek. Itt a 17. honvédzászlóalj és Beöthy Zsigmond főhadnagy tűnt ki. A tüntető támadás kudarcot vallott, minthogy a honvédek mindenütt résen voltak és a magyar tűzérség derekasan megállta a helyét. Ezután nehéz ostromágyúkkal kezdték lőni a várat, ez azonban kevés eredménnyel járt. A vár körülzárása mégis tökéletesen sikerült s ennek következtében április derekán már oly rosszra fordult az őrsereg állapota, hogy a megadás közelállónak látszott. E válságos helyzet-

A császáriak megrohanják a komáromi várat, 1849 március 31-én.

ben következett be a magyar főseregnek Vácon át a vár felmentésére irányuló támadása.

A váci ütközet. Az isaszegi csata után nemcsak a csatában résztvett császári hadtestek húzódtak vissza Pest alá, hanem Vácról a Csorich-féle hadosztályt is Pestre rendelte Windischgrätz, hogy valamennyivel Pestet és Budát védelmezze. Csorich helyét Vácott az Ipoly mellékéről odarendelt császári hadosztály foglalta el, amelynek vezetését Götz tábornok vette át. Ennek a hadosztálynak az volt a feladata, hogy megakadályozza a magyar erőknek a Duna balpartján Komárom felé való előnyomulását; ha pedig túlerő támadná meg, akkor a Duna balpartján a Garam mögé kellett visszahúzódnia, ahol erősbítésekre számíthatott. Ezek az erősbítések (három hadosztály) Bécsből indultak el Wohlgemuth altábornagy vezetése alatt azzal a paranccsal, hogy mint IV. hadtest, állítsák meg a Komárom felmentésére törekvő magyar seregtesteket. Komárom várát továbbra is Simunich altábornagy dandárai zárták körül. Mindezeken felül Galíciában, Vogel altábornagy alatt, újabb császári hadtest alakult azzal a feladattal, hogy Kassán és Rimaszombaton át azoknak a magyar seregtesteknek oldalába és hátába iparkodjék, amelyek esetleg Komárom felé előnyomulnak.

A császáriak tehát mindent elkövettek, hogy a győzelmes magyar hadsereg útját nyugat felé elállják, és ha lehet, tökéletesen körülfogják.

Ezalatt a magyar hadsereg zöme (I., II., III. és VII. hadtest) Főt és Isaszeg között újabbi támadáshoz csoportosult, Asbóth hadoszlopa pedig elérte Monort.

A magyar kormány azt akarta, hogy Görgey közvetlenül támadja meg Pestet. De Görgey javaslatára elejtette ezt a tervet és elhatározták, hogy amíg a Pest előtt álló császáriakat kisebb erőkkel lekötik, addig a magyar sereg nagyobbik része Vácon át Komáromot felmenti az ostrom alól, azután pedig áttör a Duna jobbpartjára, így a hátukba jut a Pestnél és Budánál álló császári seregtesteknek, s ezeket e városok feladására és nyugat felé való elvonulásra kényszeríti.

A terv nagyarányú és igen merész volt. Mert ha Windischgrätz a lekötésére visszahagyott gyenge magyar erőket szétrobbantja, Vácon át Görgey hátába kerülhetett és a Vág mellékéről jövő Wohlgemuth-hadtesttel két tűz közé szoríthatta volna a magyar főseregét. De nem így történt, mert Görgey igen ügyesen tévútra vezette Windischgrätzet. Amíg ugyanis a Pest előtt a szárnyakon álló II. és VII. magyar hadtest, valamint a Monoron álló Asbóth hadoszlopa tüntető támadásokat hajtott végre Windischgrätz ellen és ennek figyelmét tökéletesen lekötötte és megtévesztette, addig a Damjanichtól vezetett I. és III. magyar hadtest Csomádon és Veresegyházán át Vác alá sietett és megtámadta Götz hadosztályát, hogy utat nyisson Ipolyság és Léva felé.

Götznek halvány sejtelme sem volt arról, hogy a magyarok megtámadják; és amikor Damjanich zászlóaljai felfejlődtek, a helyett, hogy a Duna kanyarula-

tánál kínálkozó előnyös útszorost elfoglalta volna, Vác déli szegélye előtt, a Gombás-pataknál állította fel csapatait.

Damjanich a támadást Sződ felől, szemben, a maga hadtestével hajtotta végre ; egy dandárát azonban Nógrád-Verőce felé a császáriak hátába küldötte. Mivel azonban ez a dandár a nagy ködben eltévedt, nem jutott a császáriak hátába és csak akkor került elő, amikor az ütközet már eldőlt.

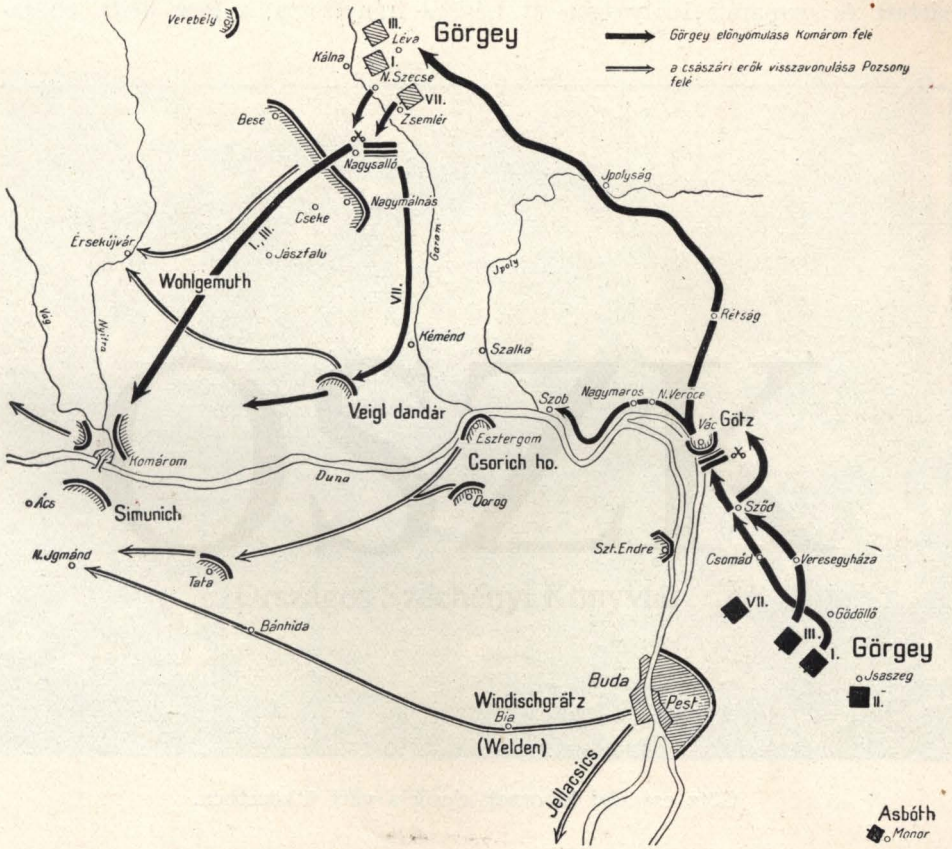

Görgey hadműveletei Komárom felmentésére.

A csatában főként a Földváry Károlytól vezetett 3. honvédzászlóalj tűnt ki. Az első rohamban Földváry alól két lovat is kilőttek. De ekkor Földváry, a mögötte jövő erők támogatásával gyalog, a leghevesebb golyózáporban, másodszor is rohamra vezette zászlóalját, amellyel áttört a Gombás-patak hídján és a városba is bejutott. Bár a császáriak egy órán át hősiesen védekeztek, Götz a harcot kénytelen volt félbeszakítani és a Váctól északra fekvő szoros utat szállotta meg csapataival. Itt újból heves harc kerekedett és amikor Götz személyesen is beavatkozott a harcba, halálosan megsebesült.

Ezután mindkét fél ágyúharcot kezdett, amelynek folyamán a császáriak az éj leple alatt kiürítették állásaikat és Verőcén, Nagymaroson és Szobon át az Ipoly mögé, Ipoly-Szalkára húzódtak vissza.

Az öt órán át tartó csatában mind a két fél dícséretreméltó elszántsággal harcolt. A miéink oldalán az említett 3. honvédzászlóaljon kívül még a 9. honvédzászlóalj tűnt ki különösen.

A nagysallói ütközet. A váci győzelem hírére Görgey azonnal Vácra sietett és csapatait Ipolyságon át Lévára irányította, a Pest alatt vissza-

Götz császári tábornok elesik a váci ütközetben.

hagyott VII. hadtestet pedig Vácra rendelte. A Pest előtt visszamaradt II. hadtestnek és Asbóth hadoszlopának ismét meghagyta, hogy továbbra is tüntessenek és csalódásban tartsák Windischgrätzet. A Lévára irányított főoszlop baloldalát Horváth alezredes különítménye fedezte, amely Szobon át Szalkára vonult, míg a jobboldalt Görgey Ármin különítménye biztosította.

Ezalatt a császáriaknál nagy változások történtek: a kudarcot vallott Windischgrätzet felmentették és helyébe Welden táborszernagyot nevezték ki a császári erők főparancsnokává; a Wohlgemuth alatt megalakult IV. hadtest dandárai pedig a Garam mellékére érkeztek azzal a szándékkal, hogy Vác felé előtörnek és megállítják Görgeyt. Wohlgemuth azonban nem való-

síthatta meg szándékát, minthogy közben Görgey Lévára érkezett és így a garammelléki császári dandároknak az oldalába jutott. Ez volt Görgeynek egyik leghatásosabb és legszebb hadászati sikere.

Azonban a Lévára érkezett magyar főerő akadályra bukkant, minthogy a császáriak Kálnánál a Garam állandó hídját szétrombolták, a híd helyreállításához szükséges anyag pedig a helyszínen nem állt rendelkezésre. De Görgey körültekintő és erélyes intézkedésére április 18-ára Nagyszecsénél elkészült a tutajhíd, amelyen át az I. és a III. magyar hadtest átkelt a Garam jobbpart-

Utcai harc Nagysallóban.

jára. Április 19-én, amikor a Zsemlérnél elkészült hídon a VII. magyar hadtest is megkezdte átkelését a Garamon, már végbement a nagysallói ütközet. Amíg ugyanis a magyar seregtestek a Garam alá érkeztek, azalatt Wohlgemuth dandárait Bese-Nagymálnás között, valamint Cseke és Jászfalu alatt állította fel, Welden pedig úgy intézkedett, hogy a Pestnél álló császári hadtestek megtámadják a velük szemben álló magyar seregtesteket (Aulich és Asbóth). Azonban Welden parancsának végrehajtására már nem kerülhetett sor, minthogy közben Nagysallónál a magyar hadtestek győztek.

A nagysallói ütközet úgy keletkezett, hogy amikor Wohlgemuth megtudta a magyarok átkelését Kálnánál, egyik dandárát a helység visszafogla-

lására küldte. Ez a dandár Nagysallónál a Klapkától vezetett I. magyar hadtest csapataira bukkant és ezeket visszadobta. Amikor azonban Damjanich Klapka segítségére jött, igen rövid ideig folytatott tűzharc után a honvédek szuronyt szegezve a helység kijáratára vetették magukat és a császáriakat majdnem egyórai makacs ellenállás után megverték, bár ezek nagyobb erőkkel és a legnagyobb önfeláldozással harcoltak. Ekkor egy másik császári dandár is beérkezett, amely az előbbivel együtt újból támadt. Ennélfogva Nagysallóban és közelében még hevesebb harc kerekedett s ez is a császáriak vereségével végződött. Ugyanekkor a magyar jobbszárnyon a hölvényi erdő birtokáért véres harc kezdődött, ahol az egyik császári dandár tört elő a Nagysallónál szorongatott dandárok segítségére. Itt a Dipold- és a Bobich-dandárok küzdöttek, amelyeknek helyzete hamarosan válságosra fordult. Ebben a pillanatban Guyon állt a dandárok élére, aki mint önkéntes szemlélő volt jelen a csatatéren. Guyon, szokása szerint, a kezeügyébe akadt erősbítésekkel együtt oly halálmegvetéssel rohanta meg a császáriakat, hogy csakhamar kénytelenek voltak tágítani. Mikor ezt Wohlgemuth megtudta, délután 4 órakor elrendelte a visszavonulást, már csak azért is, mert közben a magyar VII. hadtest lovassága is megjelent a harctéren.

A megvert császári erők nem Komárom felé, hanem Érsekújváron át előbb a Nyitra, később pedig a Vág mögé vonultak vissza.

Április 22-én Klapka bevonult Komáromba, ahol a lakosság örömrivalgással fogadta a honvédeket.

A győzelem elsősorban Klapkának volt köszönhető, aki a csatát helyesen tervezte, azután pedig Damjanichnak, aki ez alkalommal is példásan vitézül harcolt. Egyébként különösen kitűntek : a 2., 9., 28. és 47. honvédzászlóaljak, valamint a 19., 39. és 60. sorezred zászlóaljai.

A győzelemnek első nagy hadászati következménye az volt, hogy szabad lett az út Komárom felé, amelynek a Duna balpartján való felmentése már símán ment végbe, minthogy a Csallóközben álló császári dandár is eltakarodott nyugat felé.

A nagysallói ütközetnek második és ugyancsak igen nagyjelentőségű hadászati következménye az volt, hogy Welden most már belátta, hogy a magyar seregtestek ellen semmit sem tehet, és mivel féltette visszavonulási vonalát és Bécset, nem maradhatott meg Pesten és Budán, hanem a Duna jobbpartján összevonta a császári erőket és egy részüket Sopronba és Pozsonyba irányította, Jellacsics hadtestét pedig Szlavóniába küldte, hogy hadtestéből és a hozzá utalt horvát és szerb csapatokból külön «déli hadsereg»-et alakítson. De intézkedett Welden a felől is, hogy Buda várában, Hentzi Henrik tábornok alatt, kellő számú őrsereg maradjon vissza.

A császáriak visszavonulása Pozsonyba nem volt könnyű feladat, minthogy Komárom már a magyar csapatok birtokában volt, az a császári dandár pedig, amely a Duna jobbpartján még körülfogta a vár erődítményeit, a magyar nagyobb erőkkel szemben már nem tarthatta magát sokáig. Ennél-

fogva ezt a dandárt meg kellett erősíteni, hogy a császári csapatok, valamint a hadseregvonatok és poggyász zavartalan elvonulása biztosíttassék. Az utóbbiak elvonulása nagy kerülő úton, Székesfehérváron, Veszprémen, Pápán és Sopronon át ment végbe. Részint ennek az oszlopnak, részint a csapatoknak biztosítására Dorognál, Szentendrénél és Adonynál császári csapatok álltak fel. A csapatok zömének elvonulása és Komárom alatt egyesítése minden baj nélkül megtörtént, Jellacsics pedig Adonyon, Dunapentelén és Dunaföldváron át Eszékre húzódott vissza.

Lovasviadal a nagysallói ütközetben.

Április 15-én Welden főhadiszállása már Győrben volt.

Hogy Görgey miért nem tört át legott a Duna jobbpartjára, annak több oka volt. Először is az, hogy a császáriak a régi dunai hajóhidat összelőtték és nem voltak meg a kellő műszaki eszközök, a hajóhídkészletek. Görgey azonban legyőzte az akadályt, mert erélyes intézkedésére április 26-ára már elkészült a talphíd, amelyen Knezich ezredes alatt válogatott zászlóaljakból alakított csapat éjjel átkelt a Duna jobbpartjára és betört a császáriak ostromsáncaiba. Ezzel megkezdődött a komáromi csata. A magyar sereg késlekedésének második és igen jelentős oka a tűzérségi lövőszerhiány volt. Az utánpótlás ugyanis az ország belsejéből vezető hosszú hadtápvonalon csak igen lassan ment végbe. De politikai okok is szerepet játszottak, mert az április

14-i országgyűlés ama határozata, hogy a Habsburg-házat és minden ivadékát megfosztották a magyar tróntól, a tisztikar egységét veszélyeztette.

A komáromi csata kemény volt. Schlick, a császáriak keményvágású tábornoka nem tágított és ellentámadásba fogott. A magyar seregtestek közül a csatában Klapka (I.) és Damjanich (III.) hadteste, valamint Guyon vezetése alatt a komáromi őrsereg egyik különítménye vett részt. A részletekre nézve Görgey április 27-én kelt jelentése a többek között ezeket tartalmazza:

«Az ellenség Komárom, de különösen az ismét tökéletesen helyreállított Dunahíd elleni lövöldözéseit f. hó 25-i éjféltájig folytatván, akkor előbb Knezich osztálya s utána félórai közökben Klapka és Damjanich hadtestei a Dunán átkelvén, még azon éjjel az ellenséges sáncok megrohanására rendbe alakultak. Éjfélután 2 órakor a megrohanás Knezich osztálya és Dipold alezredes dandára által oly vitézséggel és eréllyel történt meg, melyhez hasonlót a hadviselés története ritkán mutat. A sáncok első rohamra bevétettek, dacára az élénk ágyútűznek és az erős gyalog őrseregnek, kiket a rohanók szuronyszegezve részint leszúrtak, részint fogollyá tettek . . . Reggeli 8 órakor minden sáncok kezeinkben voltak. Ezután az osztrák ostromló sereg az Ács felőli úton felállott, s miután az ellenség főereje Tata felől a csatamezőre érkezett, a mi csak akkor kifejlődő osztályaink ellen összpontos támadást készült tenni. Ekkor a mi két átkelt hadtestünk, valamint a komáromi őrségnek egy része előre menvén, tüzes viadal támadt, mely délutáni 2 óráig a csatasíkon folytattatott és seregeinknek minden pontokoni győzelmével végződött . . . Knezich ezredes vitéz seregeit személyes kitűnő bátorsággal vitte rohanásra; osztálya pedig aznap csodákat tett és a legkitűnőbb vitézséggel vívott. Általában a tegnapi csata sok vitézeknek adott maguk kitüntetésére alkalmat. Így például a 26. zászlóalj, melyet sokkal nagyobb lovasosztály körülfogott, magát derekasan addig tartotta fenn tömegben állva, míg a 47. zászlóalj felszabadítására sietvén, a lovasságot visszavonulásra kényszerítette. Ezenkívül Németh tűzérfőhadnagynak derék viselete minden dícséretreméltó, valamint a Zerdahelyi-féle üteg egy irányzójának önmegtagadása különösen kiemelendő, kinek egy rakéta orrát elszaggatta és egész arcát tetemesen megsebesítette, de ki szörnyű sérülése dacára ágyúját addig oda nem hagyta, míg az üteg a tűzből ki nem takarodott, s csak azután ment a kötözőhelyre az orvos segítségét igénybe veendő. Ily tett dícsérő szóra nem szorul. A rohanás és a csata eredményei, mikhez a sáncokban talált tömérdek mennyiségű lőszerkészlet is járult, legszólóbb tanúságai derék vitézeink minden dícséretet túlhaladó hajthatatlan bátorsága és szilárd elszántságának . . .»

16. Buda visszavétele.

Komárom felmentése után Görgey nem üldözte az országból kitakarodó császári erőket, hanem Buda ostromára indult. Elhatározását a következő okok támogatták: a kormány politikai és erkölcsi tekintetekből a vár visszafog-

lalását kívánta; a hadseregnél aggasztó lőszerhiány mutatkozott, a hadtápszolgálatban pedig surlódások keletkeztek, amelyek arra kényszerítették Görgeyt, hogy közelebb menjen azokhoz a helyekhez, ahonnan gyorsabban kaphatta meg szükségleteit; általában olyan hiányos volt a hadtestek felszerelése, hogy nagyobb, esetleg az ország határain túl terjedő hadműveletekre nem lehetett gondolni; de a hadsereg létszáma is gyenge volt ahhoz, hogy a hátrálással egyenes arányban erősbödő császári erőkkel maradandó siker reményében felvehette volna a küzdelmet.

A magyar hadsereg zöme tehát április 29-én Buda felé megindult, két hadosztálya pedig Győr alá ment a császáriak további megfigyelése végett.

A Buda ostromára kiszemelt erők (I., II. és III. hadtest, valamint Kmetty hadosztálya) 34 zászlóaljból, 5 utászszázadból, 3 vadászszázadból, 2 század bécsi légióból, 42 huszárszázadból és 142 ágyúból álltak, kereken 31,000 főnyi létszámmal. A felvonulás alkalmával a sereg csak tábori ágyúkkal rendelkezett, mivel Görgey azt hitte, hogy a vár eredményes ostromához ezek is elégségesek.

A várat Hentzi Henrik császári tábornok parancsnoksága alatt gyalogságból, lovasságból, tűzérségből és utászokból alkotott sereg védelmezte kereken 4800 főnyi létszámmal és 198 ágyúval.

A vár lövetésének megkezdése előtt Görgey megadásra szólította fel Hentzit, aki azonban elutasító választ adott.

Erre a kissvábhegyi ütegek azonnal lőni kezdték a IV. számú bástyát, Kmetty hadosztálya pedig parancsot kapott, hogy foglalja el a Vízműveket. Az ütegek oly jól lőttek, hogy rövid tüzelés után a császári üteg elhagyta a bástyafalat, a gellérthegyi üteg pedig este 6 órára felgyujtotta a császári őrség épületét és az egyik raktárt.

Kmetty a Vízművek megrohanására a 10. és a 33. honvédzászlóaljat rendelte ki. A 10. zászlóaljat a Vízmű közvetlen közelében igen nagy veszteség érte; de a lelkes csapat nem tágított és újra rohamra ment. Ismét nagy veszteség érte, és pedig nemcsak a torlaszok mögül tüzelő császáriak tüzében, hanem a vár fokáról és a bástyákról intézett tűz miatt is. Ezután a 33. zászlóalj rohama is kudarcot vallott. Erre Kmetty abbahagyta a meddő támadást.

Görgey is csakhamar belátta, hogy kellő előkészítés nélkül nem lehet eredményt elérni, tehát rendszeres ostromhoz fogott. Ehhez az első lépés az volt, hogy Komáromból ostromszereket és nehéz ágyúkat hozatott. Amíg azonban ezek beérkeztek, addig, leginkább éjjel, tüntető támadásokat hajtatott végre.

A rendszeres ostrom előkészítő munkálatai május 5—16-ig tartottak. Ezalatt a támadók lassú ágyú- és puskatűz védelme alatt megépítették ütegállásaikat és ezekben elhelyezték a Komáromból beérkezett faltörő ágyúkat; Hentzi pedig állandóan erősítette védőműveit, május 10. és 11-én igen gyenge erőkkel sikertelen kirohanásokat intéztetett, majd Pestet barbár módon lövette és igen nagy pusztítást idézett elő. Május 15-én a császáriak a Dunán leusztatott égő hajókkal a csepelszigeti hajóhidat is el akarták pusztítani.

Május 16-án megkezdődött a rendszeres ostrom és már az első napon a Kálvária-hegyen, a Városmajorban, a Kissváb-, a Nyárs-, a Kisgellért-, a Fehér- és a Gellért-hegyen elhelyezett ágyúk reggel 4 órától este 6 óráig szakadatlanul és oly eredményesen szórták a golyókat a Várba, hogy Hentzi a bástyákon elhelyezett ágyúit a közeli utcákba vontatta vissza. E siker láttára Görgey éjfélkor a lőtt rés és a IV. számú bástya ellen rohamot rendelt el. Ez azonban nem sikerült, részben azért, mert a bástyafalakhoz támasztott létrák rövidek voltak, részben mert a réshez vezető meredek hegyoldalon a honvédek nem tudtak felkapaszkodni. Néhány ügyesebb, vakmerőbb és hosszabb létrákkal felszerelt honvéd feljutott ugyan a fal párkányáig, de innen a császári gyalogosok és tűzérek leverték és a mélységbe taszították őket.

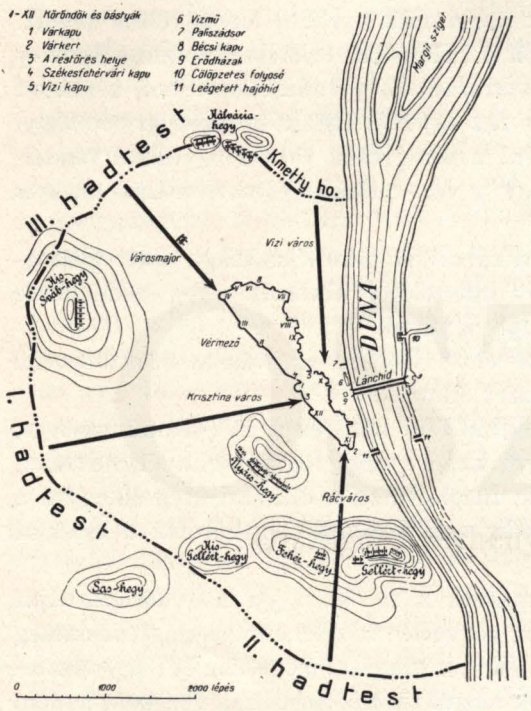

A honvédsereg általános rohama Budavára ellen 1849 május 21-én.

Május 17-től 20-ig naprólnapra fokozódó kölcsönös ágyúharc dúlt s közben Görgey a 18-ára hajló éjszakán minden hadtesttől kirendelt 2—2 zászlóaljjal tüntető támadást hajtatott végre. 18-án végre leomlott a várfal koronája és 6 ölnyi rés támadt az I. és a XII. bástya között. Erre május 20-án éjfélkor előbb tüntető támadás történt, 21-én hajnali $^{1}/_{2}3$ órakor pedig megindult az általános roham.

A roham, a jobbszárnytól a balszárny felé haladva, a következőként ment végbe: a II. hadtest a Várkert ellen támadt; az I. hadtest az I. és a XII. bástya között lőtt résen át és a Vár nyugati lejtőjén törtetett előre; a III. hadtest a IV. számú bástya környékén intézett rohamot; végül Kmetty hadosztálya a Vízműveket iparkodott hatalmába keríteni.

A II. hadtest a Várkertnek védőfalakkal ellátott lépcsőzetein a 61. és 49. honvédzászlóaljakat küldte rohamra. Ezek halálmegvetéssel már reggeli 5 órára elfoglalták a császári állásokat, noha erősbítéseket is kapott az ellenség. Miután a császáriak fegyvereiket lerakták, a lelkesült csapat a Szent György-térre rohant, ahol egy dragonyos századot lefegyverzett. Közben az I. hadtest zászlóaljai is feljutottak és reggeli 5 órakor már 9 magyar zászlóalj volt a Várban. Ezzel pedig a Vár bevétele már biztos volt. Nagy-Sándor azt írta

ekkor Görgeynek, hogy honvédjei úgy küzdöttek, mint az oroszlánok! Hiába vezette ide Hentzi határőr- és sorhadi századait, valamint egy ágyút, erőlködése kárba veszett, sőt ő maga is halálosan megsebesült és összeesett. Még ezután is küzdöttek egymással az ellenfelek és miután egymásután elestek a császári tisztek, a maroknyi csapatra leolvadt védők végre is megadták magukat.

Közben a III. hadtest csapatai megmászták a Bécsi kapu körüli várfalakat, visszadobták a védekező határőröket, majd az Úri- és Országházutcán át előnyomulva két tűz közé szorították a Dísz- és Szent György-téren ellenállást kifejtő császári csapatokat.

Kmetty csak ismételt roham után tudta elfoglalni a Vízműveket. Ekkor esett meg, hogy Alnoch császári ezredes, végső elkeseredésében bosszúból a Lánchidat akarta felrobbantani. Galád terve azonban nem sikerült, mert a felrobbant akna őt ölte meg. Ez volt az ostrom utolsó jelenete és körülbelül reggel 7 órakor a vár a miéink birtokába jutott.

Az ostromnál különösen Máriássy János ezredes, Driquet Péter alezredes és Inkey Kázmér, valamint Burdina őrnagyok tűntek ki. A csapatok közül legvitézebbül harcoltak: a 10., 28., 43., 44. és 47. honvédzászlóaljak.

17. A nyári hadjárat.

Bár 1849 május végén a magyar függetlenségi harc teljes diadalra jutott, a harc korántsem szűnt meg, mert egyik fél sem volt hajlandó a békés megoldást keresni. A magyar kormány vasszorgalommal továbbra is azon munkálkodott, hogy a hadsereg állományát emelje és felszerelését tökéletesítse. A bécsi kormány pedig nemcsak megerősítette a császári haderőt, hanem azzal a kéréssel fordult az orosz cárhoz, hogy adjon támogatást a magyar hadsereg leveréséhez. Mivel pedig az orosz segítség bekövetkezett, 1849 június elején az ellenfelek helyzete nagyjában a következő volt:

A császári erők közül a Haynau Gyula táborszernagy alatt álló dunai hadsereg (I., II., III. és IV. hadtest, valamint a Panjutin tábornoktól vezetett 9. orosz hadosztály) Sopron és Lipótvár között vonult fel; a Jellacsics táborszernagytól vezetett déli hadsereg Eszék és Pétervárad körül gyülekezett, Temesvár és Arad még a császáriak kezén volt; a volt erdélyi hadtest, most már Clam Gallas altábornagy parancsnoksága alatt, Oláhországban, Turnu-Severinben állt készen arra, hogy az oroszokkal együtt benyomuljon Erdélybe; és végül a tartalékok Bécs és Pettau mellett gyülekeztek (1—1 hadtest). Mindezek együttesen 175 $^{1}/_{3}$ zászlóaljnyi és 148 $^{1}/_{2}$ lovasszázadnyi erőt alkottak 818 ágyúval, összesen 175,511 főnyi létszámmal.

Az orosz segítő haderők fővezére, Paskievics Erivan tábornagy, varsói herceg volt, akinek hadtestei (II., III., IV. és V.) Galíciában Neumarktnál, Duklánál, Stryjnél és Dornavatránál, valamint Oláhországban Plojestinél

gyülekeztek. Ezek az erők, beleértve a Haynau seregénél lévő Panjutin-hadosztályt is, 175 ½ zászlóaljból, 226 lovasszázadból és 584 ágyúból álltak, kereken 192,902 főnyi létszámmal.

A szövetségesek tehát 368,413 ember felett rendelkeztek.

Ezekkel szemben a következő magyar haderők jöhettek számításba: a Görgey Artúr altábornagytól vezetett dunai főserég (I., II., III., VII. és VIII. hadtest, Kmetty önálló hadosztálya, Komárom őrserege, Horváth hadoszlopa, valamint Görgey Ármin és Beniczky mozgó hadoszlopa) Pápa és Nyitra között, valamint a bányavárosokban és a Vág völgyében; a Dembinszkytől vezetett (később Visocki, majd Dessewffy tábornokok alatt) északi hadsereg (IX. hadtest Eperjesnél és a Felső-Tiszánál Kazinczy Lajos hadosztálya); Guyon tartalék hadteste (2 hadosztály); a Vetter altábornagytól vezetett déli (bács-bánsági) hadsereg (IV. és V. hadtest, valamint Pétervárad őrserege) és végül az erdélyi hadsereg Bem alatt.

A magyar erők összesége 162 zászlóalj, 148 lovasszázad és 472 ágyú volt; beleszámítva a szabadcsapatokat és mozgó nemzetőrséget, kereken 173,000 ember.

Az adatok mutatják, hogy a szövetséges osztrák-orosz fegyveres erő kétszer olyan erős volt, mint a magyar hadsereg. Már maga ez az aránytalanság is alig hagyott kétséget az egyenetlen harc szomorú kimenetele iránt!

A szövetséges kormányok abban állapodtak meg, hogy az osztrák főserég a Duna mindkét partján, az orosz főserég pedig Duklán, Kassán és Miskolcon át Buda és Pest ellen vonul. A két sereg között az összeköttetést Grabbe orosz hadosztálya tartotta fenn, amelynek Rózsahegyen és a Garam völgyén kellett előnyomulnia. Jellacsicsnak Szlavóniában és Délmagyarországon szabad kezet engedtek; Clam Gallasnak Lüdersszel összefogva Erdélyt kellett elfoglalnia.

A magyar erőket a kormány védekezésre utasította.

A szeredi, zsigárdi és csornai ütközetek és a peredi csata. A magyar kormánynak a puszta védelemre vonatkozó tervét Görgey megváltoztatta és támadást rendelt el, még mielőtt az oroszok jelentékeny erőkkel beérkeztek volna. Tervének megfelelőleg, amíg a Dunától délre lévő seregtestek kötelesek voltak elfoglalt állásaikat szilárdan tartani, addig a Dunától északra lévő hadtestek (a magyar erők kétharmada) a Vágon át Nagyszombat felé törtek elő, hogy visszavessék az előttük álló császári seregtesteket.

A támadás folytán jött létre a szeredi (június 9.) és a zsigárdi (június 16.) ütközet, majd a kétnapos döntő peredi csata (június 20. és 21.).

A zsigárdi ütközetben különösen kemény harcba elegyedett Asbóth hadteste. A harcban kitűnt a Rezsni kapitánytól vezetett 25. honvédzászlóalj, Collig őrnagy a Don Miguelekkel, Mándy alezredes az 56., Kisfaludy őrnagy az 54. zászlóaljjal és a 2. vadászzászlóalj, de főként a Württemberg-huszárok élén Prihoda őrnagy és Herczeg kapitány.

A peredi csata elveszett, mert a megkerülésre hivatott északi magyar oszlop, az I. hadtest, nem tört elő a császáriak oldalába és hátába.

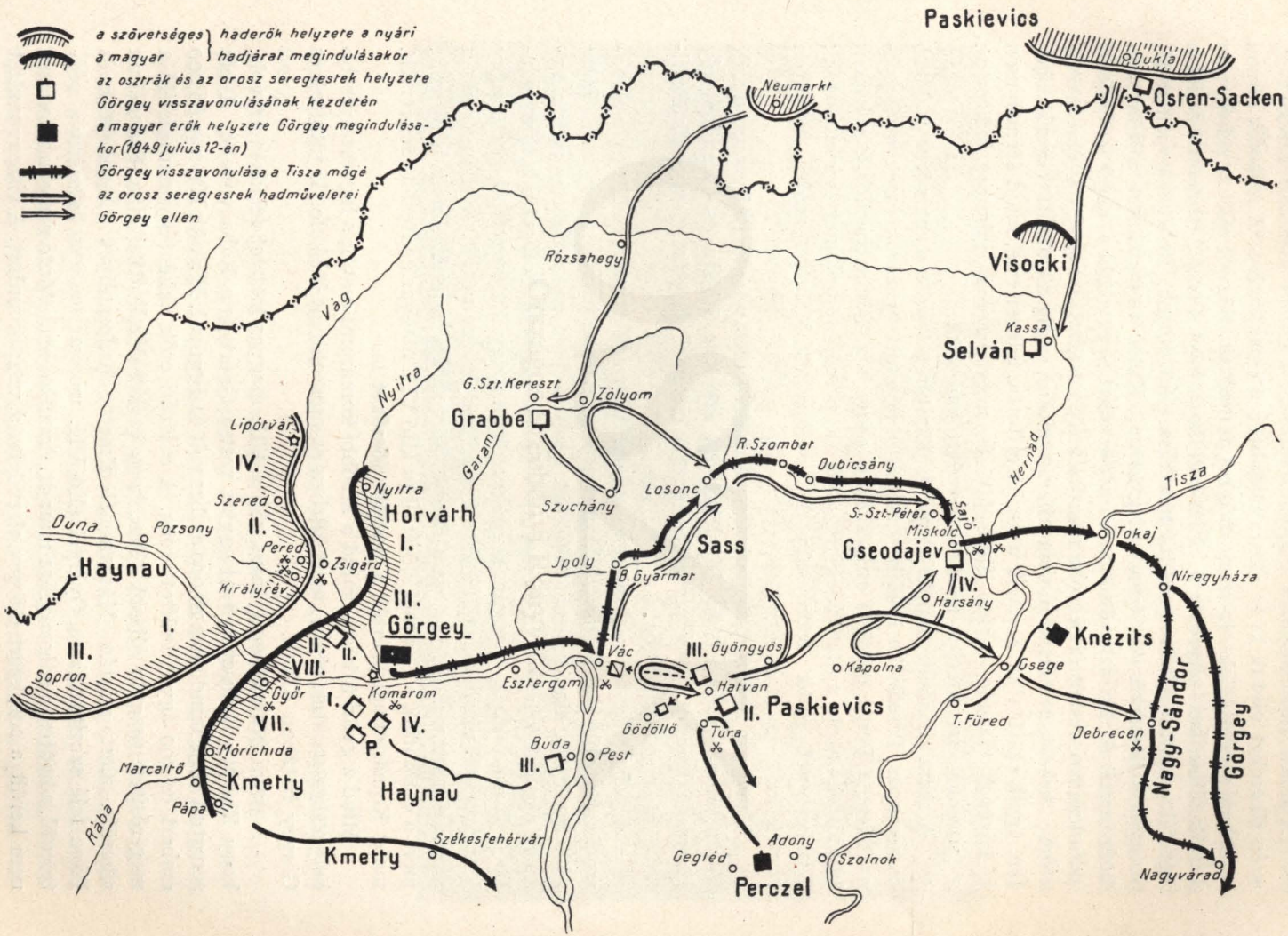

A felsőmagyarországi nyári hadjárat.

A csata első napján a magyar csapatok valóban kiválóan verekedtek, szép sikereket vívtak ki és vissza is dobták a császáriakat. A második napon azonban a császáriak oly nagy erőkkel támadtak, hogy a miéink sehogysem bírták állásaikat megtartani. Élet-halálharc folyt Pered birtokáért. Mind a két fél csapatai dícséretreméltó kitartással küzdöttek. Az első napon a II. magyar hadtestnek volt igen meleg napja. Különösen kitűntek a Württemberg-huszárok Prihoda őrnagy vezetése alatt; egy ízben maga a hadtest parancsnoka, Asbóth is kezébe ragadta a 63. zászlóalj lobogóját és így vezette előre; Asbóth semmi áron sem akart tágítani, végigszáguldott a csata vonalán, egyik zászlóaljat a másik után bátorította, lelkesítette, majd személyesen a középső támadó oszlop élére állt és negyedszer is rohamra indította; a templom birtokáért is igen elkeseredett harc dúlt.

A csata második napján Pered és Királyrév között ment végbe a döntő összecsapás. Perednél a Pikéthy ezredestől vezetett huszárok verekedtek gyönyörűen, a Pered mögötti erdőcskében pedig a 3. honvédzászlóalj. Hősiesen küzdöttek azok a honvédek is, akik a peredi templomot védelmezték; Királyrévnél pedig Rakovszky hadoszlopa és Mándy ezredes huszárjai tűntek ki.

A magyar haderő déli, balszárnyán álló Kmetty-hadosztály sem maradt tétlen, mert június 12-én Mórichidánál átkelt a Rábán és Csornánál oly sikeresen támadta meg az elébe került császári dandárt, hogy körülkerítette és majdnem elfogta.

A győri ütközet és a komáromi csaták. A peredi csata után Haynau a császári erők többségét a Duna jobbpartjára vezette át, hogy ott törjön elő Buda felé. Így hát a magyar seregtesteknek is oda kellett vonulniok, ha még ellenállást akartak kifejteni és ha meg akarták akadályozni a császáriak előnyomulását Buda felé. A magyar kormány eleinte úgy határozott, hogy Görgey Komáromnál vonja össze hadtesteit és állja el Haynau útját. Amikor azonban megváltoztatta szándékát és Görgeyt Szeged alá rendelte, már késő volt, mert a császáriak a Győrnél előretoltan álló VII. magyar hadtestet megverték, majd Komáromnál beérték a magyar főerőket is.

Mind a győri ütközet, mind a későbbi komáromi csaták a legveszélyesebb helyzetben mentek végbe, mert közben az oroszok már Miskolc alá jutottak és Görgey hátában álltak.

A győri ütközetben (június 28.) a VII. magyar hadtest feladata az volt, hogy Kmetty hadosztályával együtt tartsa Győrt és a Rába vonalát. A két seregtest ereje mindössze 18,000 ember volt 61 ágyúval. Ellenük Haynau 66,000 embert és 290 ágyút indított meg. A császári erők akként nyomultak elő a megerősített magyar állások ellen, hogy ezeket délről átkarolják. Szándékuk sikerült, mert miután Marcalfőnél Kmetty hadosztályát visszadobták és Pápa felé szorították, a Győrnél álló VII. magyar hadtest balszárnya védtelenül, a hadtest pedig magára maradt. Azonban igazi döntő nagy tusakodásra nem került a sor, mert Görgey elrendelte a visszavonulást. A visszavonulást

a magyar lovasság fedezte önfeláldozóan Görgey vezetése alatt, sőt egy ízben maga Görgey vezette rohamra huszárjait.

A győri ütközet után Görgey úgy tervezte, hogy seregetesteit Komárom alatt összevonja és csak ezután száll szembe a császáriakkal. Időközben a magyar kormány azt a parancsot küldte neki, hogy a Dunántúlon át Szeged alá térjen, ahol az összes magyar erőkkel végső ellenállás készül. De ezalatt Haynau seregének egyik része már elállta a Budára vezető utat, a Duna északi partján való elvonulás pedig azért volt kockázatos, mert az oroszok már Miskolc alá értek. Tehát a teljes körülzárás veszedelme forgott fenn, mert mind a

A csornai ütközet.

császáriak, mind az oroszok hamarább érhették el a Tiszát, mint Görgey serege.

Görgey teljesíteni akarta a magyar kormány parancsát, de előbb egyesíteni óhajtotta a vezetése alá rendelt dunamenti erőket. A magyar seregtestek egy része már be is vonult a Dunától délre (Monostor és Ószőny között) épített erődítményekbe.

A komáromi első csata július 2-án a miéink kezdésére indult meg a szárnyakon. Mind a két helyen vereség érte a magyar csapatokat. Ekkor jelent meg a csatatéren Görgey, aki a jobbszárnyon, a Duna mellett, Monostornál kíméletlen eszközök alkalmazásával megállította és az erődítmények védelmezésére kényszerítette a hátrálókat; majd a tartalékból a 48. honvéd-

zászlóaljat és a Don Migueleket, valamint a VII. magyar hadtestet rendkívül erélyes rendszabályok alkalmazásával ellentámadásra rendelte. Ezek az erők igen kemény viadal révén az ácsi erdőn és Herkály-pusztán át a Concó-patak mögé nyomták vissza a császári balszárnyat. De ekkor, Csém és Herkály felől, az orosz Panjutin-hadosztály Görgey oldalába készült rontani. Görgey ezzel is számolt és összevonván a magyar lovasságot, nemcsak feltartóztatta az oroszokat, hanem Herkály-pusztán túl is visszanyomta. Ekkor fejlődött ki a csatatér közepén az a nagy lovas küzdelem, amelyben magyar részről 40 lovasszázad, az oroszok és a császáriak részéről pedig 50 lovasszázad rohant egymásnak. Ebben a viadalban megsebesült Görgey is. A csata azzal végződött, hogy a miéink a balszárnyon hatalmukba kerítették Ószőnyt, ami által megnyílt az út Buda felé, a csatatér közepén a császári és az orosz erők megakadtak, a jobbszárnyon pedig visszadobtuk a támadó császáriakat.

A komáromi második csatáig, július 11-ig terjedő hadműveleti szünet alatt ment végbe a magyar fővezéri állás betöltése körül keletkezett perpatvar és valamennyi dunamenti magyar erő bevonulása Komáromba. A fővezéri kérdést lényegileg a Klapka által összehívott tisztigyűlés döntötte el, amely kijelentette, hogy az összes magyar hadvezérek közül a legtöbb bizalommal Görgey iránt viseltetik és az az általános vélemény, hogy Görgey maradjon meg a sereg élén. A minisztertanács ennélfogva kénytelen volt hozzájárulni a határozathoz.

A Szegedre való elvonulás módját később az a haditanács döntötte el, amelyet már Görgey hívott össze. Ennek határozata az volt, hogy a sereg nem szökik meg Komáromból, hanem déli irányban áttör és így igyekszik Szeged alá jutni.

A július 11-én vívott komáromi második csatát, Görgey sebesülése miatt az ő intézkedései szerint Klapka vezette.

Haynau, mivel híre járt, hogy a magyar sereg Vácon át akar elvonulni és mivel nagy fontosságot tulajdonított annak, hogy ő érje el előbb Pestet, nem pedig az oroszok, július 9-én egyik hadtestét Buda felé elindította, július 11-én pedig két hadtesttel és az orosz Panjutin-hadosztállyal a komáromi magyar állások ellen fordult.

Klapka a jobbszárnyon a VIII. és VII. hadtestet és Pikéty tábornok lovashadosztályát az ácsi erdő és Herkály, a III. hadtestet a Csém-puszta, az I. hadtestet Mócsa és végül az Esterházy-hadosztályt Ószőny ellen rendelte támadásra azzal a szándékkal, hogy a csatavonal közepén áttöri a szövetséges erőket.

A csata a VIII. hadtestnél kezdődött, amely a császáriakat az ácsi erdőbe visszanyomta, az Esterházy-hadosztály pedig az Almás-puszta felé hátradobta az ellenséget. A középen, a III. hadtestnél, Csém birtokáért kemény harc keletkezett, de végre a község a miéink birtokába jutott. A VII. hadtest a herkályi erdőt is elfoglalta. Ekkor indult meg az osztrák I. hadtest támadása az erdők ellen. Ezek háromszor cseréltek gazdát, míg a negyedik rohamnál

a magyar csapatokat vereség érte. Herkállyal Pikéthy nem boldogult, az I. hadtest pedig csak az ószőnyi szőlőkig jutott. Ekkor Haynau visszavette Csémet és miután a magyar III. hadtest utolsó kísérlete is meghiúsult, a harc délután 5 órakor véget ért és a magyar csapatok visszahúzódtak Komárom erődítményei közé.

A magyar csapatok példás kitartását és vitézségét még az osztrák hadtörténetírók is dícsérőleg emelik ki.

A délvidéki hadműveletek. Amikor Perczel kiverte a szerb felkelőket a Bánság délnyugati részéből, elhatározta, hogy a titeli tábort is szétveri. Vele

Jelenet az ácsi ütközetből.

szemben azonban nemcsak a tábor felkelői jöttek számításba, hanem Jellacsics serege is, amely Eszék körül állt és amelynek egyik kikülönített része Pétervárадot fogta körül.

Jellacsics seregének zöme fokozatosan Pétervárad felé nyomult elő, Perczel pedig átkelt a Tisza jobbpartjára és május 22-én megtámadta a titeli tábort. Főtámadását a Moszorin és Perlasz ellen küldött mellékoszlopok leplezték. A támadás a felkelők makacs ellenállása miatt nem sikerült. Balul végződött a május 26-i támadás is, mert ekkor már Jellacsics elővéde is segítségül jött. Nem ért el sikereket a Perlasz ellen támadó magyar oszlop sem.

Ezalatt Péterváradnál Jellacsics egyik dandára az előretolt magyar ütegek egyikét éjjeli rajtaütéssel el akarta foglalni. A támadók az üteget észrevétlenül hátbafogták és két ágyúját el is vontatták. De mikor a császáriak az ütegállás szétrombolásához fogtak, Hollán Ernő a Gyulay-ezred egyik századával meglepte őket és az ütegállást visszafoglalta. A többi támadó oszloppal Perczel Miklós keveredett harcba, aki ugyancsak meghiúsította az ellenség szándékát.

Közben Jellacsics csapatai Zalánkeménnél átkeltek a Dunán, Perczel pedig titeli balsikere után Újvidéken át Péterváradra vonult, hogy áttörje a várat ostromló császári erőket és a Duna jobbpartján Jellacsics hátába kerüljön. De ez a vállalkozás sem sikerült és Perczel visszatért Újvidék alá. Itt kapta a magyar kormány parancsát, hogy 12,000 emberét a felsődunai hadsereghez küldje. Azonban mielőtt megtette volna, még egy csapást akart mérni a felkelőkre. Így jött létre június 7-én a kátyi ütközet, amelyben Jellacsics haderejének egyik oszlopa is résztvett. A császári lovasság ügyes és gyors támadása a meglepett magyar csapatokat halomra döntötte és arra kényszerítette, hogy előbb Újvidékre, majd Verbász alá visszahúzódjanak.

A magyar erők visszahúzódása után Jellacsics Újvidéket támadta meg és ezzel egyidőben kísérletet tett Pétervárad elfoglalására is. Az Újvidék védelmére épített sáncok birtokáért elkeseredett harc keletkezett, amelyben főképpen az estei 32. gyalogezredbeli Hrabovszky őrnagytól vezetett különítmény tűnt ki. Újvidék a császáriak kezére jutott, de Péterváradot már nem ejthették hatalmukba, mert a vár ágyúi alaposan működtek. A harcnak igen szomorú következménye az volt, hogy Újvidék kigyulladt, leégett és lakossága földönfutóvá lett.

Jellacsics további támadása során legelőször is Óbecsénél (június 25.) csaptak össze az ellenfelek, ahol Pereczy vezette a gyalogságból, lovasságból és tűzérségből alkotott magyar különítményt. Pereczy a Tiszára támaszkodó sáncok mögött várta a támadókat. A harc két órán át tartott ; utána Pereczy a Tisza balpartjára kelt át, ahonnan előbb tűzérségével, majd ellentámadással megakadályozta, hogy a császáriak a hídon átkeljenek.

Június végén tehát a délvidéki magyar erők szétszakadtak : egyik részük a Tisza balpartjára tért ki és Zsombolya alá húzódott, másik részük pedig a Duna-Tisza közén maradt Csantavér körül. Ebben a helyzetben vette át a délvidéki magyar erők vezetését Vetter Antal, Perczel pedig a Cegléd táján alakuló tartalékseregbez ment.

Vetter csapataival Törökbecse alá ment és miután hatalmába kerítette az óbecsei Tisza-hidat, a IV. magyar hadtestet ismét előretolta a Bácskába, ahová közben Győr alól a magyar kormány intézkedésére Kmetty hadosztálya is beérkezett. Ezekkel az erőkkel Vetter támadást kezdett és mivel Jellacsics is támadott, július 14-én megvívták a hegyesi csatát. Ebben Guyon Jellacsics fölött oly teljes győzelmet aratott, hogy a bán felbomlott serege kénytelen volt előbb a Ferenc-csatornán át a római sáncok mögé vissza-

A honvédsereg bevonul a meghódolt aradi várba.

húzódni, majd a Duna jobbpartjára is átkelt s így egy csapásra elvesztette az addig elég nagy áldozatok árán kivívott sikereket.

Vetter is megkísérelte a már annyiszor hiába ostromolt titeli fennsík lefoglalását. Ez a szándéka hozta létre a moszorini ütközetet, amelyet ismét Guyon csapatai vívtak meg. Az első nekirohanás az ellenség öldöklő tüzében összeomlott. A második támadásban a magyar csapatok halálmegvető elszántsággal nyomultak elő, de csak a harmadik rohamban sikerült az egyik zászlóaljnak az ellenség által védett fennsíkra feljutni. De mivel a zászlóalj támogatás nékül maradt és mivel a felkelők erősbítéseket kaptak és ellentámadásba fogtak, vitéz zászlóaljunkat visszadobták. Erre Guyon amúgyis kimerült csapatait visszavonta. A fennsík szemmeltartására Kmetty hadosztálya maradt vissza, Guyon pedig Szeged alá tért, hogy csatlakozzék az ott alakuló magyar hadsereghez.

Nevezetes eseménye volt ennek a hadszíntérnek Arad kapitulációja, ami július 28-án történt meg. Temesvár ostroma azonban már nem sikerült, bár Vécsey tábornok, Szabó István ezredes és Dembinszky őrnagy mindent elkövettek, hogy a várat megadásra bírják.

Erdély bukása. Amikor Bem Erdélyből a Bánságba távozott, a császáriak kezén csak Déva és Gyulafehérvár maradt meg. Az utóbbit Stein ezredes csapatai zárták körül. Amikor június elején bizonyossá vált az orosz beavatkozás, Bem visszatért Erdélybe, hogy maga vegye kezébe a hadműveletek vezetését. Ekkor az ellenfelek helyzete a következő volt.

A magyarok részéről: a nagyszebeni hadosztályból a Vöröstorony-szorosnál Ihász őrnagy (972 fő), Nagyszebenben Pap Vilmos alezredes (972 fő), Fenyőfalván Biró Ede őrnagy (313 fő) és Fogarason Móricz József alezredes (695 fő) csoportja állt; Brassónál Kiss Sándor alezredes (5300 fő), a Székelyföldön Gál Sándor (5900 fő), Besztercénél Dobay József (7300 fő) hadosztálya, Zalatnánál Inczédy oszlopa (2100 fő), Dévánál pedig Forró ezredes hadosztálya (6600 fő) laktáborozott; Gyulafehérvárt Stein ezredes zárta körül; a kolozsvári kerületben báró Kemény Farkas ezredes (5032 fő) volt a parancsnok. A csapatok összesége 37 zászlóaljra, 19 lovasszázadra és 91 ágyúra rúgott, 38,781 főnyi létszámmal.

Lüders orosz gyalogsági tábornok vezetése alatt a következő orosz és osztrák haderők vonultak fel a határok hosszában: Grotenhjelm altábornagy orosz és Springensfeld alezredes császári hadoszlopa Dornavatránál (13,000 fő); Oláhországban, Plojestinél, Lüders hadteste (28,000 ember), egy különítmény (Lein) az Ojtozi-szoros előtt és végül Turnu-Severinnél Clam Gallas osztrák hadteste (10,000 fő). A szövetséges haderők 56 zászlóaljat, 50 lovasszázadot és 125 ágyút számláltak, összesen mintegy 54,000 főnyi létszámmal.

A szövetségesek haditerve az volt, hogy amíg Grotenhjelm és Springensfeld Beszterce felé előtörnek, addig az oláhországi főerők a Tömösi-, Törcsvári- és Ojtozi-szoroson át előnyomulnak és Brassót és a Székelyföldet elfoglalják, majd Nagyszeben és a Vöröstorony-szoros megszállása után Gyula-

fehérvárt mentik fel az ostrom alól. Ezután a csapatoknak az Alföldre kellett volna vonulniok Paskieviccsel való egyesülés végett.

A támadást Grotenhjelm és Springensfeld hadoszlopa kezdte. Igen lassan haladt előre, mert meg kellett várnia a Lüderstől vezetett főoszlop előhala-

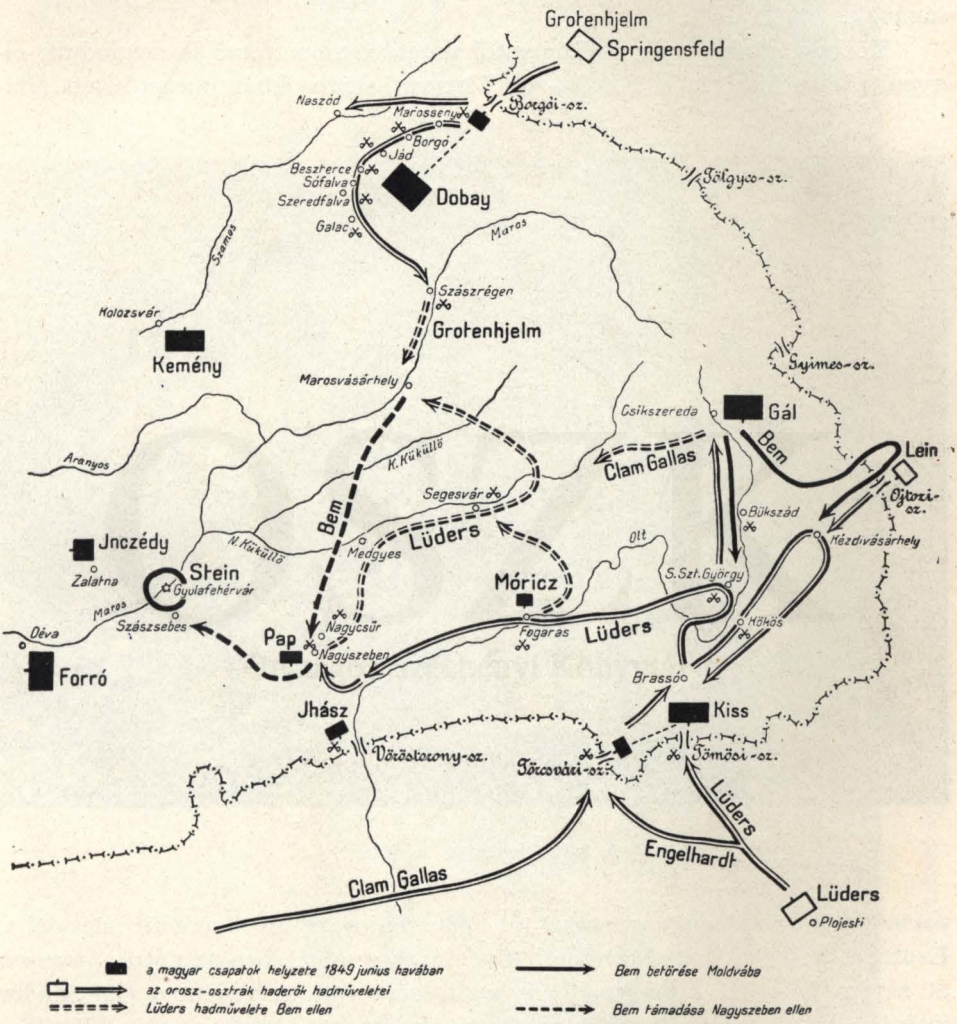

Az erdélyi hadműveletek 1849 nyarán.

dását. Az eleinte Dobay alezredestől, majd Bemtől, később Damaszkin alezredestől vezetett magyar csapatok ellenállani törekedtek, de a túlerős ellenséges csapatok előnyomulását nem bírták megállítani. Június 21-e és július 23-ika között mentek végbe a marossényi, borgóprundi, jaádi, olaszfalubesztercei, besztercei, szeredfalvi, galaci és szászrégeni ütközetek, amelyek-

nek az lett a végük, hogy a magyar csapatok Marosszentgyörgyig visszaszorultak. Az ide-oda hullámzó, támadásokkal és ellentámadásokkal, előnyomulásokkal és hátrálásokkal elegyes hadműveletekben a magyar csapatok több ízben teljesen szétfutottak, de a vezetők példás fáradozásai révén ismét összeverődtek. Bem ismét tanújelét adta szívósságának és személyes bátorságának.

Közben, június 19-én, a Lüderstől vezetett orosz főerő is megindult, elnyomta és szétszórta a Tömösi- és Törcsvári-szorosokban megerősített állá-

A tömösi szoros védelme.

sokban védekező magyar erőket és már június 20-án bevonult Brassóba. Ezután hozzálátott a Székelyföld elfoglalásához, amelyben az Ojtozi-szoroson át betörő Lein-féle különítmény is segítségére volt. A védelmet Gál Sándor intézte, akinek csapatait a kökösi hídnál vereség érte. Amikor pedig Gál ellentámadásba fogott, Lüders csapatai Sepsiszentgyörgy ellen is megindultak és július 5-én teljesen szétverték Gálnak a Szépmezőn (Sepsiszentgyörgy) csatához állott hadosztályát.

Lüders az időközben bevonult osztrák hadtest (Clam Gallas) visszahagyása után letért Fogaras felé, amelynek csekély magyar őrségét előbb visszaszorította, majd körülfogatta és tökéletesen megsemmisítette.

Arra a hírre, hogy Lüders most már Nagyszeben ellen vonul, a kicsiny

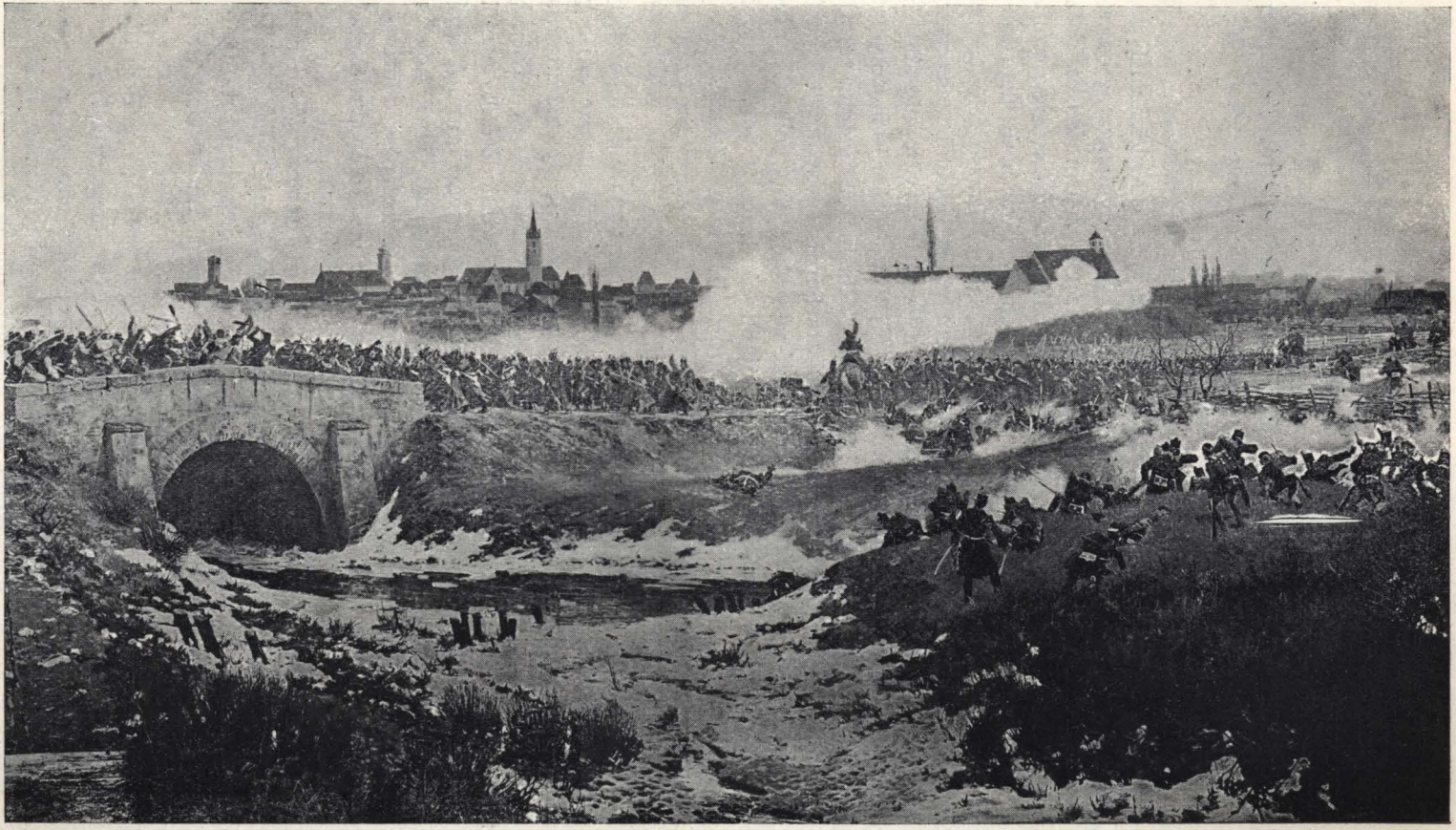

Székelyek és oroszok harca a nagyszebeni hídnál. (Jan Styka festménye.)

honvédhelyőrség kardcsapás nélkül feladta a várost és Medgyesen át Székelykeresztúrra vonult.

A Vöröstorony-szorost Ihász alezredes védelmezte, aki a vezetése alatt álló csekély erőkkel a vele szemben fellépő túlerő elől állásról-állásra meghátrált, majd Oláhországba szorult, ahol a török csapatok parancsnoka letétette vele a fegyvereket.

Közben Bem Csikszeredán Gállal együttesen, nagy fáradtság árán, elég tekintélyes hadat gyüjtött össze és elhatározta, hogy betör Moldvába. E végből Brassó felé tüntető támadást hajtatott végre, visszanyomatta az osztrák és az orosz erőket, ő maga pedig július 22-én az Ojtozi-szoroson át betört Moldvába. Bár a vele szembe kerülő orosz csapatokat visszaszorította, vállalkozását csakhamar abbahagyta, mert belátta, hogy támadását nem koronázza a kívánt siker. De ezalatt Clam Gallas, aki a Brassó felé tüntető magyar csapatok elé állott, arra a hírre, hogy Bem betört Moldvába, az oroszok támogatása mellett ellentámadásba fogott és a Sepsiszentgyörgynél álló Gál oszlopát megtámadta. Gál szintén támadott és éjjeli rajtaütéssel visszanyomta a meglepett osztrák lovasságot. De ekkor Clam Gallas harcba vetette tartalékát és ezzel ismételt rohamok révén elfoglalta Sepsiszentgyörgyöt, azután pedig, mint aki jól végezte dolgát, Brassó felé visszahúzódott, mire Gál újból megszállta Sepsiszentgyörgyöt. De Lüders újabb, általános támadást parancsolt és az osztrák hadtestet a Székelyföld megszállására utasította.

Clam Gallas Bükszádnál és Kászonújfalunál csak kemény harc árán bírt Gál fölé kerekedni, akinek vert hada most már csak Csikszereda mögött állhatott meg. E közben Bem Marosvásárhelyre sietett, onnan pedig Székelykeresztúrra, ahol hihetetlen gyorsasággal maga köré gyüjtötte a szebeni helyőrségnek és Gál hadosztályának egy részét és ezekkel arra a bámulatosan merész elhatározásra jutott, hogy megállítja az orosz hadtestnek a Székelyföld felé tartó zömét. Azonban Lüders, aki Bem közeledéséről értesült, Segesvárnál eléje állt, július 31-én. Így jött létre a segesvári csata. A tűzérség kölcsönös viaskodása után a gyalogság ide-odahullámzó harca következett. Ismeretes, hogy a csatát az orosz lovasság közbelépése döntötte el és Bem vert serege maradványaival kénytelen volt visszahúzódni Székelykeresztúr felé.

Bem veresége ellenére sem adta fel a küzdelmet, hanem megint csodálatos gyorsasággal maga köré gyüjtötte Marosvásárhelyen Damaszkin besztercei hadosztályának maradványait, majd Kemény kolozsvári hadosztályának egy részét és ezekkel, eredeti szándékához képest, Lüders háta mögött Medgyesen át Nagyszeben visszafoglalására indult.

Bár Lüders legott Bem után eredt, nem tudta beérni; így Bem elérte Nagyszebent és augusztus 5-én megrohanta a város megszállására visszahagyott orosz különítményt. Gyilkos harc ment végbe a városon kívül, majd magában a városban is, amelyben végre az oroszokat érte vereség, akik kénytelenek voltak a Vöröstorony-szoros felé hanyatt-homlok meghátrálni.

A temesvári csata.

Azonban a gyönyörű győzelmet augusztus 6-án szomorú vég követte, mert Lüders Nagycsűrnél megtámadta Bemet. Lüders ereje szinte kétszerannyi volt, mint Bemé. Bem mégis megkísérelte előbb az egyik, majd a másik orosz szárny átkarolását, de eredménytelenül. A túlerőkkel megindított orosz általános támadás megadta a kegyelemdöfést, a magyarok harcrendje felbomlott és Bem agyonzaklatott vert seregének maradványaival, valamint a Vöröstorony-szoros felé kikülönített csapataival együtt Szászsebes felé elvonult. Az ütközet után Bem, a magyar kormány parancsára, Temesvárra sietett, hogy átvegye az összes magyar haderők főparancsnokságát.

Görgey elvonulása a Tiszántúlra. A komáromi második csatában bebizonyosodott, hogy a dunamenti magyar sereg nem törhet át a Dunántúlra és nem vonulhat le Szegedre, miként a magyar kormány elrendelte. Tehát nem maradt más hátra, mint vagy Komárom falai közé menekülni vagy a Duna balpartján visszavonulni azzal a szándékkal, hogy Vácnál kísérlik meg az áttörést Cegléd felé. Az első esetben előrelátható volt a teljes bekerítés. Görgey azonban a legkockázatosabb hadműveletre, az elvonulásra határozta el magát. és pedig úgy, hogy Klapka parancsnoksága alatt Komáromban visszahagyta a II. és VIII. hadtestet, ő maga pedig az I., III. és VII. hadtesttel, valamint Görgey Ármin hadoszlopával július 12-én faképnél hagyta Haynaut és erőltetett menetekben elindult Vác felé, hogy kisurranjon abból a zsákutcából, amelyet számára az orosz és a császári haderők alkottak.

Az ellenfelek helyzetét a 313. lapon közölt vázlat mutatja.

A Paskievics hercegtől vezetett orosz fősereg két útvonalon jött be Magyarországba : a főoszlop, a II. és III. hadtest, Eperjesen, Kassán, Miskolcon és Mezőkövesden át Hatvan alá ért ; a IV. hadtest Miskolcon maradt. Az előcsapatok közül egy lovasdandár már Vácott, egy hadosztály pedig Gödöllőn állt. A főoszlop jobboldalának biztosítására, valamint az osztrák erőkkel való összeköttetés létesítésére a Neumarktból útnak indított Grabbe-féle orosz hadoszlop Árva és Liptó vármegyéken át Garamszentkeresztig jutott. Selván orosz tábornok csoportja Kassán állt, hogy biztosítsa az orosz fősereg visszavonulási és hadtápvonalát ; július 23-án Duklánál átlépte a magyar határt Osten-Sacken orosz tartalékhadteste.

Meg kell jegyeznünk, hogy az oroszok feltartóztatására Eperjes körül összevont IX. magyar hadtest (Visocki), roppant számbeli kisebbsége miatt, sehol sem fejtett ki említésre érdemes ellenállást, hanem Kassán, Miskolcon és Hatvanon át Cegléd felé visszahúzódott, ahol az alakulófélben lévő Perczel-féle haderőkhöz csatlakozott. Továbbá említésre méltó, hogy közben a IV. orosz hadtest Tokajon át Debrecenbe nyomult, ahol 21 napra való eleséget gyüjtött, majd visszatért Miskolcra. Ez a hadtest előnyomulása közben csak Tokajnál talált némi ellenállásra.

Az osztrák erők közül a II. hadtest a Csallóközben, Komárom közelében állt ; a Haynautól vezetett fősereg a Duna jobbpartján Komáromot zárta körül, míg egy hadtest már elérte Budát és érintkezésbe jutott az orosz főerőkkel.

A magyar erők közül Görgey (I., III. és VII. hadtest) Komáromban állt; Ceglédnél, Perczel tábornok kardja alatt, egy tartalékhadsereg volt alakulóban; Knezich hadosztálya pedig Tiszafüred és Tokaj között a tiszai átjárókat szállta meg.

Görgey július 12-én éjjel indult el Komáromból és erőltetett menetekben 15-én már elérte Vácot. Nagymaros és Verőce között már orosz lovasság mutatkozott, amelyet a magyar elővéd visszavetett és Vácról is kiszorított. Amikor pedig a megerősödött oroszok ellentámadásba fogtak és a magyar csapatokból is mind több és több beérkezett, heves ütközet keletkezett, amelynek eredménye az lett, hogy a magyar csapatok az oroszokat a sződi szőlőkbe visszadobták. Ez alkalommal is kiválóan működött a magyar tűzérség.

A világosi szoba, amelyben a fegyverletételt 1849-ben aláírták.

Július 17-én, mikor Paskievics főerejének tekintélyes része is Vác közelébe jutott és a magyar sereg is együtt volt már Vácnál, Görgey belátta, hogy nem törhet át Gödöllő irányába, tehát elhatározta, hogy az oroszok megkerülésével Rétságon, Balassagyarmaton, Losoncon, Rimaszombaton és a Sajó völgyén át tör utat magának a Felső-Tiszához. Roppant veszélyes és vakmerő vállalkozás volt, de sikerült.

Az elvonulás a 17-ére hajló éjszakán kezdődött. Ámde hamarosan nagy baj támadt, mert a hadsereg roppant nagy vonata, amelynek külön útvonalon, Nógrádon át Vadkertre kellett volna mennie, arra a vaklármára, hogy az osztrákok Esztergomnál átkeltek a Duna balpartjára, megriadt és Vácra hajtott be, ahol a többezer kocsi valósággal eltorlaszolta a város utcáit.

Ugyanekkor a kémszemlére indított orosz lovasság is megtámadta a magyar előörsöket, amelyek fejvesztetten a városba özönlöttek és nagy rémületet keltettek. Szerencsére a vezetők, köztük különösen Görgey, nem vesztették el lélekjelenlétüket s így a magyar csapatok kijutottak a csávából és elérték Rétságot, bár igen tekintélyes orosz erők vonultak fel velük szemben.

A megint erőltetett menetekben Balassagyarmaton át Losoncig folytatott visszavonulás sem ment símán, mert az orosz seregtestek üldözőbe vették a hátrálókat és soraikban ismét pánikot okoztak.

Július 19-én a magyar seregtestek Losoncra érkeztek s most már nyugodtabban folytathatták menetüket, minthogy az oroszok üldözése ellanyhult. Ennek oka abban rejlett, hogy a Duna-Tisza közén, Adony és Szolnok között, a Perczel parancsnoksága alatt megalakult magyar sereg Gödöllő felé, tehát az orosz fősereg oldalába támadást kezdett. Perczel ugyanis a vezetése alá tartozó csapatokkal a magyar kormány intézkedésére július 16-án Tura felé előtört, ahol július 20-án közte és az orosz fősereg baloldalát biztosító orosz erők között ütközet fejlődött ki. Az összecsapásban eleinte a mieink kerekedtek felül, de amikor az oroszok erősbítéseket kaptak, Perczel kénytelen volt meghátrálni.

Részben Perczel támadása, részben az a körülmény, hogy Görgey Losonc felé eltűnt, volt oka annak, hogy az orosz hadvezetésben kapkodás és zűrzavar támadt. Így a Garam völgyében álló Grabbe, aki el akarta állni Görgey útját az Ipoly völgyében, megkésett és csak Szuhányig jutott, majd visszafordult és Zólyomon át indult meg Losonc felé ; Paskievics Losonc felé csak egy lovashadosztályt (Sass) küldött Görgey után, ő maga pedig Hatvanra visszahúzódott, ahonnan egyik hadtestét Gyöngyösön át Losoncra irányította ; a IV. orosz hadtestet (Cseodajev) pedig, amely Miskolcról Kápolnáig jött már, Miskolcra visszairányították azzal a feladattal, hogy a Miskolcnál álló orosz dandárral együtt a Sajó völgyében állja el Görgey útját.

Július 21-én Görgey megint erőltetett menetben a Sajó völgyébe vezette hadtesteit. Mivel tudta, hogy Miskolcon orosz helyőrség van, egyik hadtestét Dubicsánynál hagyta, hogy a nyugat felől üldöző oroszokat feltartóztassa, másik két hadtestével Miskolcot akarta megtámadni. Erre azonban már nem volt szükség, mert a miskolci orosz helyőrség, Görgey jöttének hírére, délnek kereket oldott és Cseodajev hadtestéhez csatlakozott, amely ebben az időben már Harsány közelébe ért. De arról is értesült Görgey, hogy Tokajnál magyar csapatok (Knezich) állnak. Az élen haladó magyar hadtest tehát kardcsapás nélkül bevonult Miskolcra és elővédét délfelé előretolta, a többi hadtest pedig a Sajó völgyén lefelé, Miskolc felé felzárkózott. Ezzel pedig az alig 25,000 főt számláló magyar sereg az orosz fősereg hátába jutott és annak hadtápvonalát is elfoglalta. Ekkor az üldöző orosz seregtestek még csak Rimaszombatot és Losoncot érték el.

Egyik katonai szakértőnk igen találóan ezeket az elismerő szavakat írja a Komáromból a Sajó völgyéig végrehajtott magyar hadműveletekről :

«Miskolc megszállásával ért nyugvópontra az a példátlanul merész és a hadművészet legfelsőbb fokán álló operáció, amellyel Görgey a gondjaira bízott magyar sereget az osztrák főserég elől az orosz hadakon keresztül ezek hátába és egyben hadtápvonalára vezette. A minden oldalról fenyegetett és üldözött, csaknem körülzárt magyar sereg, amelynek sorsa minden katonai tudós szerint már megpecsételtnek látszott a Komáromból való kivonuláskor, súlyosan sebesült vezérének nyaktörő terve és e terv erélyes, következetes végrehajtása által tíz nap alatt közel háromszáz kilométeres menettel oly stratégiai helyzetbe került, amelynek csak előnyei voltak. Majd meglátjuk, hogy ezt a helyzetet mily bámulatraméltó módon használta ki.»

Mikor Görgey Miskolcra való bevonulásával halomra döntötte az orosz vezérkar hadműveleti tervét, Paskievics kénytelen volt erőit átcsoportosítani úgy, hogy egy északi és egy déli csoportot alakított. Az északi csoportot Cseodajev vezérletére bízta, aki a maga hadtestével, Grabbe cso-

A budai honvédszobor.
(Zala György szoborműve.)

portjával és Osten-Sackennek már a Hernád völgyébe érkezett hadtestével azt a feladatot kapta, hogy semmisítse meg Görgey hadseregét. Ennek a csoportnak ereje 40,000 gyalogosra, 6000 lovasra és 200 ágyúra rúgott. A déli csoportot maga Paskievics vezette; ez két hadtestből állt, összesen 50,000 gyalogosból, 6000 lovasból és 290 ágyúból. Ezzel Paskievics Tiszafüreden át Debrecenbe akart vonulni, hogy elállja a magyar sereg útját abban az esetben, ha Görgey ugyancsak Debrecenen át óhajtana dél felé elvonulni.

Mit tett erre Görgey?

Egyik hadtestét (Nagy-Sándor) Sajószentpéternél visszahagyta azzal a feladattal, hogy tartóztassa fel a Sajó völgyében előnyomuló üldöző orosz hadoszlopot, a másikat (Pöltenberg) pedig Miskolcnál dél felé támadásra utasította. Ez a hadtest július 23-án megtámadta Cseodajevet és csapatait visszadobta, sőt másnap, amikor Cseodajev egész erejével rárontott, oly ügyesen védekezett, hogy az orosz támadás elakadt. A további ellenséges támadást azonban már nem várta be Görgey, mert az éj folyamán hadtesteivel a Sajó keleti partjára kitért. Itt július 25-én és 26-án felállításának közepét és balszárnyát az egyesült orosz hadoszlopok (Grabbe és Cseodajev) megint megtámadták. De a magyar tűzérség oly jól működött, hogy az oroszok minden erőlködése kárbaveszett. Mivel a déli magyar szárnyat a megkerülés veszedelme fenyegette, Görgey málhavonatát Tokajon át a Tiszántúlra irányította, hadtesteit pedig a Hernád keleti partjára, előnyösebb állásba vonta vissza. Itt is megtámadták az oroszok Görgeyt, de a Leiningentől vezetett magyar hadtest alaposan helybenhagyta a támadókat.

Közben Paskievics főoszlopának egyik hadteste Tiszafürednél átkelt a Tisza balpartjára és Csegénél állott fel, hogy biztosítsa a fősereg átkelését. De mikor Leiningen megverte az ellene támadó orosz erőket, Paskievics megváltoztatta szándékát és Görgey ellen csoportosította a Tisza jobbpartján maradt főerejét, mert attól tartott, hogy Görgey Osten-Sacken ellen fordul és tönkreveri. Így hát megint halomra döntötte a magyar vezér az oroszok haditervét.

De Görgey nem várta be az északról és délről egyidőben bekövetkezhető ellenséges támadást, hanem július 28-án éjjel hadtesteit hatalmas menettel Tokajon át a Tisza balpartjára vezette és így megint kisiklott a veszélyes gyűrűből a nélkül, hogy üldözték volna.

Lövőszer hiánya okozta, hogy Görgey nem fordult a Csegénél álló oroszok ellen, hanem szem előtt tartván a magyar kormány eredeti rendeletét, tovább délnek, a Berettyó felé vonult el. Tekintettel arra, hogy közben az orosz főerő is átkelt a Tiszán Csegénél és Debrecen felé tartott, Görgey elvonulása merész oldalmenetté vált, amelyet kellőképpen biztosítani kellett. E végből július 30-án Nyíregyházán Nagy-Sándor hadtestét kirendelte a főoszlop oldalmenetének biztosítására oly utasítással, hogy túlnyomó erejű ellenséggel szemben komoly, vagyis kockázatos küzdelembe ne bocsátkozzék.

Amikor Paskievics megtudta, hogy Görgey átment a Tiszán, legott megindult Debrecen felé és mivel ott Nagy-Sándor hadtestére bukkant, végbement

Az aradi szabadságszobor. (Zala György szobormüve.)

az az ütközet, amelyben az oroszok többszörös túlerejükkel rövid harc után szinte szétrebbentették a magyar hadtestet. A hadtest maradványai csak Berettyóújfalunál és Mezőkeresztesnél állapodtak meg. Az a vád, hogy Görgey nem támogatta Nagy-Sándort, teljesen tarthatatlan.

Ezután Görgey főoszlopa zavartalanul elérte Nagyváradot, ahol Nagy-Sándor hadtestének maradványai is csatlakoztak hozzá. Mivel pedig a magyar kormány most már arra utasította, hogy Aradra vonuljon, menetét folytatta és el is érte Aradot augusztus 10-én. A megelőző napon ment végbe a temesvári csata, amelyben a magyar főseregeт megsemmisítő vereség érte.

A szőregi és temesvári csaták. A fegyverletétel. A magyar kormány már a komáromi csaták folyamán, tekintettel az általános válságos helyzetre, Szegedre költözködött, az összes állami javakat pedig Aradra szállíttatta. Mivel azonban még remélte, hogy a nemzet ügyét megmentheti, további ellenállásra készült. E végből elsősorban a hadsereg szaporításához fogott, majd elhatározta, hogy Szegednél összegyüjti a délvidéki erőket és elsáncolt tábort is építtetett. A mintegy 40,000 emberből és 100 ágyúból álló hadsereg parancsnokságát Dembinszki vette át. Ezzel a sereggel, ha nem is egészen közvetlenül, kapcsolatban állt még jobbról Lenkey hadosztálya Hódmezővásárhelynél, balról, jó távol, a Bánságban, Melencénél, Kmetty hadosztálya és végül, hátul, Temesvárnál, Vécsey alatt, a várat ostromló sereg.

Dembinszki nem állt csatához Szegednél, mivel az elsáncolt tábor még nem készült el és erőit elégtelennek tartotta. Tehát augusztus 1-én éjjel, kényszerítő szükség nélkül, a Tisza balpartjára, a szőregi töltés mögé vezette seregét. Ezzel egyidőben Lenkey hadosztályát Makóra visszarendelték.

Haynau Komárom körülzárására csak egy hadtestet hagyott vissza, míg a többi hárommal és Panjutin orosz hadosztályával Pestről négy oszlopban Szeged felé előnyomult. Szándéka az volt, hogy a magyar hadsereget teljesen körülállja. Ez azonban nem következett be, mert, amint már említettük, Dembinszki idő előtt átvonult a Tisza balpartjára.

Közben a magyar kormány elhatározta, hogy a délvidéki összes erőket és Görgey hadtesteit Aradnál egyesíti. Erre azonban már nem került a sor, mert Haynau megelőzte ellenfelét, hadtesteit átvezette a Tiszán és augusztus 5-én Szőregnél megtámadta Dembinszkit. A csatát Dembinszki félbeszakította, mert a teljes bekerítés veszedelme fenyegette. A harc folyamán a Dessewffytől vezetett magyar lovasság vitézi magatartása érdemel említést. A magyar sereg visszavonulása közben, augusztus 6-án Óbesenyőnél, augusztus 8-án pedig Csatádnál voltak utóvédharcok, amelyekben ismét a huszárság mérte össze fegyvereit a császáriakkal.

A magyar függetlenségi harc utolsó nagy csatája Temesvár előtt ment végbe 1849 augusztus 9-én. A magyar csapatok vezérletét már a zajló csata folyamán Bem vette át, aki az erdélyi haderők szétrebbentése után a magyar kormány rendeletére jött Temesvár alá, hogy a magyar fegyveres erő fővezére legyen. De a magyar hadsereget olyan megsemmisítő vereség érte, hogy további

ellenállásra képtelen volt. A csatában csak a magyar tűzérség és lovasság volt az a fegyvernem, amelyről dícsérőleg emlékezhetünk meg

Mivel a csata után lehetetlenné vált a délvidéki magyar erők egyesítése és a további ellenállás, a magyar kormány feladta a küzdelmet és a még fegyverben álló seregtestek kénytelenek voltak letenni fegyvereiket. Görgeynek a magyar nemzet számára annyi dicsőséget szerzett kitűnő serege Világosnál az oroszok előtt rakta le fegyvereit; a többiek (Vécsey, Guyon, Dessewffy, Lázár, Gaál, Kazinczy, Beke és Inczédy) vagy szétfoszlottak vagy egymásután lerakták fegyvereiket az orosz vagy az osztrák csapatok előtt; Munkács, Arad és Pétervárad is megnyitotta kapuit a császáriak előtt. Egyedül Komárom őrserege tartotta magát Klapka György tábornok vezetése alatt és, dícséretére legyen mondva, a passzív védelem helyett kitöréseivel iparkodott kárt tenni az ellenségben. De az általános helyzet következtében kitartása meddő volt és csak annyit ért el, hogy a helyőrség a kapituláció alkalmával kivételes elbánásban részesült.

II. CUSTOZZA, MORTARA, NOVARA.

(1848—1849.)

Ha a magyar katona ezeréves dicsőséges történelmének kutatásánál az 1848. év eseményeihez érünk, megállapíthatjuk, hogy ekkor a magyar katonát és a magyar csapatokat illetőleg II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának idejéhez hasonló esettel állunk szemben. Mert a magyar nemzet ebben az évben is, éppúgy mint 1703-ban, le akarta rázni azt az erőszakos, meg nem értő uralmat, amely reá nehezedett. A koronás király és a nemzet között támadt szakadék egyik oldalán egy tömegben állott az egész magyar nemzet zöme, még pedig a helyzetnek megfelelően, a bécsi kormánnyal szemben. Tudjuk, hogy 1848-ban a magyar Szent Korona országaiból összesen 15 gyalogezredet, 5 gránátos zászlóaljat, 18 határőrgyalogezredet, 1 csajkászászlóaljat és 12 huszárezredet egészítettek ki, amelyek a szabadságharc kitörése előtt részben Magyarországon és a monarchia többi tartományaiban, részben pedig olasz földön, a lombard-velencei királyság területén állomásoztak. A Magyarországon elhelyezett ezredek azonnal a magyar kormány fennhatósága alá kerültek, a haza határain kívül elhelyezett ezredek egyik-másik zászlóalja vagy százada pedig részben vagy egészben szintén hazatért.

A császári sereg soraiban a magyarok ellen csupán három, magyar földről származó ezred harcolt, míg a többiek ama részei, amelyek olasz helyőrségekben állomásoztak, Radetzky gróf tábornagy seregében maradtak és megállották helyüket abban a hadjáratban, amelyet a tábornagy irányított 1848/49-ben Károly Albert szárd király ellen.

A háború előzményeként a következőket említjük fel. Az 1815. évi bécsi kongresszus a Habsburg-háznak ítélte oda Felső-Olaszországot, az egykori lombard-velencei királyságot, míg Itália többi része apró önálló országokra szakadt. Ezt azonban az olasz egységért lelkesülő hazafiak nem nézhették tétlenül, hanem évek hosszú során át előkészített mozgalmukat 1848-ban kirobbantották azzal a céllal, hogy lerázzák az osztrák uralmat és egyesítsék a kis olasz államokat. A párizsi februári forradalom és a monarchia más tartományaiban támadt felkelések hírére 1848 március 18-án Milanóban is kitört a forradalom, amely hamarosan az olasz mélyföld többi tartományaira is kiterjedt. A hazafias mozgalom egységes vezetését Károly Albert szárd király vette kezébe. A felkelés gyorsan terjedt. Az osztrák hadsereg Olaszországban állomásozó ezredeiben szolgáló legénység a mozgal-

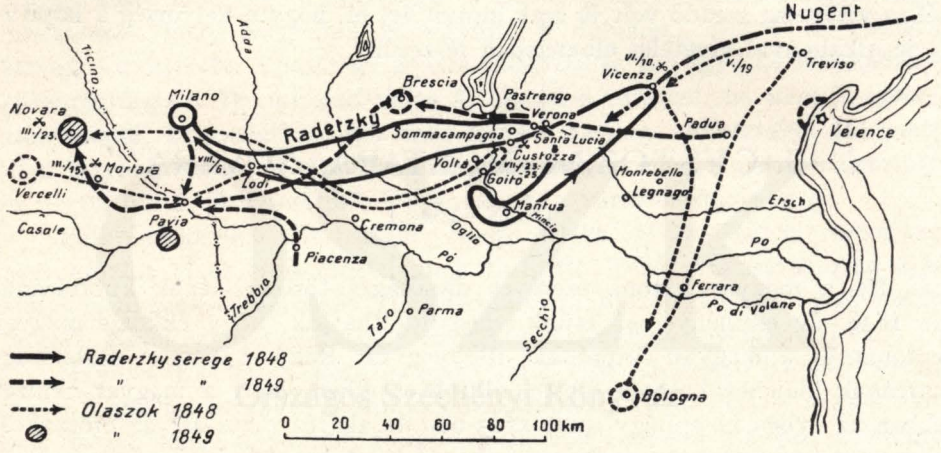

Radetzky hadjárata 1848/49-ben.

mak hírére tömegesen átlépett Károly Albert seregébe. Az amúgyis kisszámú osztrák sereg ennek következtében a forradalommal szemben nem léphetett fel kellő eréllyel. A Radetzky tábornagy parancsnoksága alatt álló osztrák fegyveres erő tehát kezdetben csak annyit tehetett, hogy a helyőrségekben fellobbanó felkeléseket lecsendesítette. De a tábornagy hamarosan belátta, hogy legyengült és széles területen szétszórt serege támadásra nem alkalmas, és ezért több napi elkeseredett utcai harc után önként kiürítette Milanót és a Mincio-folyó mögé húzódott vissza. Mikor pedig a várnégyszögben elhelyezett csapatok egy része Veronánál gyülekezett, Radetzky egyesült vele és így március 23-án mintegy 50,000 főből álló hadsereg fölött rendelkezett, amellyel a hadműveleteket március utolsó napjaiban meg is kezdte. Mivel azonban a várak és megerősített helyek védőrségét nem lehetett kivonni, a tábornagy a mozgó hadműveletek végrehajtására alig 36—38,000 emberrel rendelkezett.

Károly Albert király serege részben piemonti katonaságból és önkéntes szabadcsapatokból, részben pedig az olasz kis államok segédcsapataiból állott. Mindent összevéve, Károly Albert serege április elejéig 96,000 főre növekedett. Ez a sereg április végén Verona alatt akarta megtámadni és megverni Radetzky seregét. De a király terve nem sikerült, mert Radetzky már az első nagyobb csatában, Santa Luciánál, május 6-án, fényes győzelmet aratott, majdnem kétszeres túlerővel szemben.

A kudarc után a szárd hadsereg széles kiterjedésű vonalon állást foglalt. Közben azonban Radetzky erősbítést kapott, mert kelet felől közeledőben volt hozzá Nugent gróf 14,500 főből alkotott tartalék hadteste, amely május 9-én Pederobbánál győzelmet is aratott. Mivel pedig ez a hadtest Vicenza ostromához nem volt elég erős, kikerülte Vicenzát és Verona felé menetelt. Radetzky azonban súlyt vetett Vicenza birtokára, s ezért a hadtestet visszafordította oda. Mivel azonban a hadtest az olasz túlerővel szemben nem tudott győzelmet aratni, a tábornagy május 27-én megkezdte támadó hadműveleteit a Mincio vonalában megerősített olasz állások ellen. Azonban a Goito mellett május 30-án vívott véres harc után Radetzky előnyomulása megakadt, mert a sok esőzéstől felázott terep főleg a tűzérség mozgását teljesen megakadályozta. Az adott helyzetben a marsall Vicenza elfoglalását tartotta legfontosabbnak, mert csak így biztosíthatta a monarchiával való összeköttetését. Június első napjaiban tehát a Mincio mögül elindult Vicenza felé, megrohanta és kapitulációra is bírta Durando tábornokot, aki 18,000 emberrel védte a várat. E győzelem után Radetzky újból Károly Albert serege ellen fordult. Így keletkezett július 23-án a sommacampagna-custozza-i (az ú. n. első custozzai) csata, amelyben Radetzky fölényes győzelmet aratott Károly Albert felett, seregét július 26-án Volta mellett újból megverte s egészen a Ticino-folyó mögé szorította. Amikor pedig négy és fél havi hadjárat után Radetzky augusztus 6-án újból bevonult Milanóba, Károly Albert augusztus 9-én fegyverszünetet kért és így az ellenségeskedések egy időre megszűntek.

Ezalatt a monarchia belsejében a forradalmi mozgalmak mindjobban erősödtek. Részben e miatt, részben azért, mert Károly Albert is megerősítette seregét a fegyverszünet alatt, s így minden jel arra mutatott, hogy a fegyverszünetet újból harci lárma fogja felváltani, Radetzky is fokozatosan kiegészítette seregét, a visszafoglalt várakat pedig kiépítette. Ennélfogva 1849 elején Radetzky Felső-Olaszországban már majdnem 73,000 embernek parancsolt, egy 47,000 emberből álló hadteste pedig Velencét zárta körül. Az olasz hadsereg sorozás révén és a világ minden részéből összesereglett önkéntes csapatok csatlakozásával most már 135,000 főre emelkedett. A szárd király, bízva ebben a nagy erőben, 1849 március 12-én a fegyverszünetet felmondta, azzal a szándékkal, hogy erélyes támadást indít Radetzky serege ellen. De az agg tábornagy hadvezéri zseniális előrelátásával megelőzte őt úgy, hogy Milanóból kelet felé irányuló színlelt menetével megtévesztette az olaszokat,

március 20-án délben Páviánál átkelt a Ticinón, meglepte és át is karolta az olasz jobbszárnyat. Igy fejlődött ki 21-én a Mortara, 23-án pedig a Novara melletti csata, amelyben az olaszokat oly nagy vereség érte, hogy Károly Albert már másnap lemondott, serege pedig március 26-án fegyverszünetet kért és Szardinia az augusztus 6-án megkötött békeszerződés értelmében 75.000,000 líra hadisarcot fizetett.

A hadjárat fényesen igazolta Radetzky páratlan hadvezéri képességeit. Az 1849-es hadműveletek mindössze hat napig tartottak. Ezalatt a csapatok

Foto Máté.

Magyar gyalogság előnyomulása a sommacampagna-custozzai csatában.

több mint 60 kilométert meneteltek és két nagy csatát vívtak. Jellemző, hogy Radetzky győzelmeit mindig túlnyomó erejű ellenséggel szemben aratta, ami ékes bizonyítéka annak, hogy a fölényes vezetést az alárendelt csapatok kiválósága is támogatta.

Bár kevés magyar csapat működött ezen a hadszíntéren, vitézségüket az összes egykori leírások és a későbbi hadtörténelmi munkák is kellőképpen kiemelik és méltányolják. Csak az a kár, hogy nem minden magyar ezred íratta meg régi történetét. Itt tehát csak azoknak az ezredeknek vitézségéről számolhatunk be, amelyeknek utódai ezt a kegyeletes munkát nem mulasztották el. A mozaikszerűen összeállított epizódokból és haditettekből kellő

képet alkothat mindenki arról, hogy az a magyar tiszt és az a magyar katona, akinek nem volt módjában hazajönni akkor, amikor nemzete itthon függetlenségéért harcolt, katonai becsületből és esküjéhez híven tovább küzdött eddigi zászlója alatt és sohasem pártolt át az ellenséghez.

Az Estei Ferenc Ferdinánd nevét viselő 32. (később Mária Terézia) gyalogezred törzse és két zászlóalja az olasz forradalom kitörésekor Modena vidékén állomásozott. Amikor március vége felé a hazafias lelkesedéstől felbuzdult és felfegyverzett olasz tömegek Mantuában nyílt lázadást akartak kezdeni, a 32. ezred bevonulása és erélyes fellépése a lázadás nyílt kitörését lehetetlenné tette. Az ezred egyes részei később Stradellánál, Governolónál

Foto Máté.

A mortarai csata.

(ápr. 24.), Montanaránál (május 5.) és Curtatonénál vívtak heves harcokat portyázások és felderítő harcok folyamán, majd az év végéig a Mantua védelmére hivatott haderő kötelékében voltak.

A Ferenc Károly főhercegről elnevezett 52. magyar gyalogezred ezekben a harcokban régmúlt hadi dicsőségének babérkoszorújához újabb, soha nem hervadó ágat fűzött. Színmagyar ezredparancsnokával, pottornyai és csáti Pottornyay András ezredessel és tisztikarával, melynek sorában igen sok előkelő magyar foglalt helyet (Pulszky, Csanády, Becsey, Jankovich, Pethő, Korponay, Inczédy, Konkoly, Kálóczy, Kedves, Bárány, Bittó stb.), megmutatta, hogy miképpen kell a magyar katonákat vezetni és nekik fényes példát adni. A hadjáratot bevezető milanói mozgalmakban az ezred szilárdan védekezett, majd a hadsereg visszavonulása alkalmával különösen kitüntette

magát a Brescia egyik kapujánál vívott csatározásban. Azután vitézül harcolt Soriónál és Montebellónál április 8-án ; itt különösen a Becsey századostól vezetett 3. század tűnt ki. Legszebb hagyományai közé tartozik a május 6-i santaluciai csata, ahol a fiatal Ferenc József főherceg, későbbi királyunk, a csata közben az ezred II. osztályánál tartózkodott és lelkesítette a sagramosai támpontban hősiesen védekező katonákat. Majdnem tízszeres túlerő támadta ezt a fontos pontot, amelynek vitéz magyar őrsége minden támadást

Foto Máté.

Albert János, a 7. huszárezred közvitéze Santa Luciánál két olasz dzsidást levág és egy lovat zsákmányol.

«Éljen!» kiáltással vert vissza. A támpont mellett egy házcsoportban Kedves hadnagy harcolt 30 legényével. Ez a vitéz tiszt vállán súlyosan megsebesülve még órákhosszat kitartott helyén, amíg felváltása meg nem érkezett. De az ezred dicsőséges magatartását drágán fizette meg, mert Pottornyay ezredes, aki az első tűzvonalban bátorította embereit, súlyosan megsebesült, egy ágyúgolyó leszakította jobbkarját. Fájdalmát emberfeletti hősiességgel leküzdötte, teljes nyugalommal hátralovagolt a hadtestparancsnokhoz és csak azután ment a kötözőhelyre, miután feszesen és szabályszerűen bejelentette távozását és az ezred vezetését átadta helyettesének. Pottornyay magatartását az egyik későbbi bajor történetíró méltán jellemezte akként, hogy

még a spártai hadtörténelem lapjain sem találkozunk az önfegyelem és kötelességteljesítés ilyen magasztos példájával. Pottornyay többé nem térhetett vissza a harctérre, hanem mint tábornok a nagyszombati rokkantház parancsnoka lett. Kedves hadnagy vitéz magatartásáért a 3. osztályú vaskoronarendet kapta, ami abban az időben, az egyszerű hadnagy számára, nagy kitüntetés volt. Az ezred a többi harcokban is hasonló vitézséggel küzdött. A baranyai derék bakákat ott találjuk a curtatonei ütközetben és Vicenza körülzárásánál. Egy alkalommal az ezred egyik századát a város falai alól visszaszorították, amikor is mindenki gyorsan menekülni igyekezett a heves ellenséges tűz hatása alól. A század visszavonult már, csak egy Maros nevű közvitéz tartott ki konokul, mondván: «Már pedig én addig nem megyek el innen, míg az utolsó töltényemet is ki nem lövöm.» Úgy is cselekedett, és csak azután csatlakozott társaihoz.

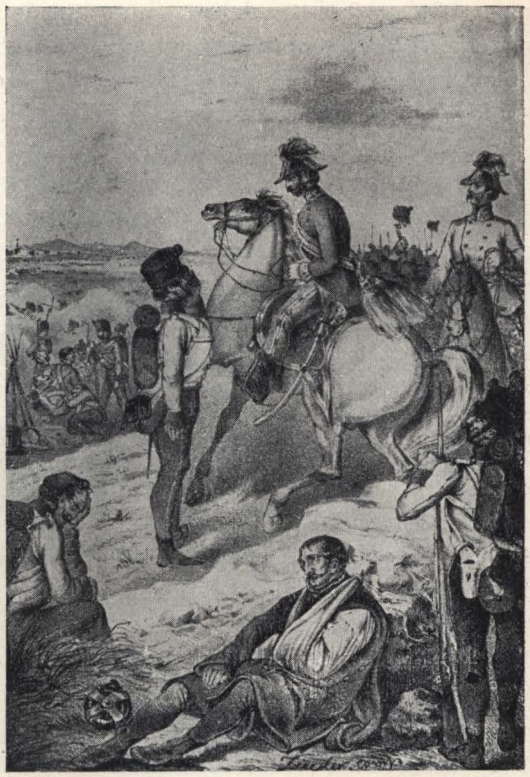

Foto Máté.

«Azt üzenjük a marsallnak . . .»

A júliusi 25-i custozzai csatában az ezred a Beretta-magaslaton küzdött és számtalan rohamban és közelharcban vívott elkeseredett küzdelmet Radetzky tábornagy szemeláttára. Hogy milyen lelkes, vitézi hangulat uralkodott még a legénység soraiban is, azt a következő kis epizód jellemzi. Az egyik század egy különösen veszélyes magaslat előtt támadásra készen állt, amikor Radetzky törzsének egy tisztjét odaküldte, hogy a századot támadásra lelkesítse. Alig fejezte be a tiszt mondókáját, Szieber János őrvezető kiugrott a sorból, s odakiáltott a tisztnek: «Azt üzenjük a marsallnak, hogy a dombot nemcsak megrohanjuk, hanem el is foglaljuk.» E harc közben Becsey százados századát egy olasz lancieri-osztag rohanta meg. Amikor a lovasok a közelbe értek, Becsey egy fa mögül előugrott, levágta és foglyul ejtette a rohamot vezető olasz tisztet. E merész tett láttára százada a rohamot hidegvérrel visszaverte, azután elfoglalta azt a magaslatot, amelyre Szieber Jánosnak Radetzkyhez

küldött üzenete vonatkozott. Ezután súlyos küzdelmeket vívott az ezred a július 26-i és 27-i voltai csatában, később pedig még Milano alatt is.

A voltai csatában ismét Becsey István tűnt ki. A harcban túlnyomó olasz erő támadta meg és bár segítségére küldték Balogh hadnagyot, ezt a kis mentősereget az olaszok majdnem teljesen széjjelszórták. Becsey egyszeriben felismerte nemcsak Balogh válságos helyzetét, hanem azt a körülményt is, hogy a segédcsapat pusztulásával az ő percei is meg vannak számlálva, mert a véres harcban már az ő osztálya is teljesen kimerült. Ekkor mintegy 20 embert maga köré gyüjtött s dobpergés és hurrázás közben nekirontott a Baloghot veszélyeztető erős olasz osztagnak. Az olaszok az éj sötétjében a nagy lármát annak tulajdonították, hogy a császári sereg új megerősítést kapott, tehát egy időre megtorpantak, de rövid idő mulva felismerték a valódi helyzetet és újból körülfogták Becsey maroknyi csapatát. Rettenetes harc következett, amelyben Becsey kardja kezében darabokra tört, a kézitusában csákóját és egyenruháját több helyen átszúrták, arcát négy helyen megsebesítették, mégis visszaverte az olaszokat. A hős katona arcát vizes rongyokkal bekötötte, hogy legénysége előtt sebesülését elrejtse, majd csak akkor fordult orvosi segélyhez, amikor meggyőződött, hogy embereit megmentette. Ez a vitéz magyar tiszt tehát csodálatos kitartással és a szó szoros értelmében utolsó percig teljesítette feladatát, amíg meg nem oldotta és ereje el nem hagyta. Bámulatraméltó magatartásáért meg is kapta a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét. Súlyos sebesüléséből csak a következő évben gyógyult fel, s bár orvosai megtiltották, 1849-ben újból jelentkezett ezredénél és a novarai csatában ismét kitüntette magát. Ekkor megint két súlyos zúzódást kapott, úgyhogy a csata végével a piacenzai kórházba került. 1850-ben alezredesi címet kapott, majd la-voltai előnévvel a magyar bárói méltóságra emelték. Súlyos sérülései azonban katonai pályájának véget vetettek.

Az 1849-i hadjáratban az ezred előbb Mortaránál, majd pedig különösen a novarai csatában tűnt ki. Az utóbbiban elesett 1 tisztje és 42 embere, megsebesült 8 tisztje és 138 embere; 6 tisztet, 72 altisztet és közembert tüntettek ki a csatában tanusított vitéz magatartásukért. Később az ezred egyes osztályaival résztvett Parma vidékének lecsendesítésében, és ez alkalommal főként a Livorno körüli ütközetekben viselkedett derekasan.

A délmagyarországi 61. gyalogezred a hadjáratban legelőször Piacenza, majd Goito mellett ütközött össze az ellenséggel. Április 23-án Castellaro, 24-én Governolo mellett, majd június közepén Mantua és Roverbella alatt találkozunk az ezred nevével. 1849 március végén a casalai hidat rohamozta meg egyik osztaga, majd dicsőségesen harcolt a novarai csatában.

A győrvidéki 19. gyalogezred csak kisebb ütközetekben vett részt Riva, a Monte Baldo és Trient vidékén, de hogy megállotta helyét, azt legjobban bizonyítja, hogy a hadjárat után soraiban 3 arany, 10 nagyezüst és 10 kisezüst vitézségi érmet osztottak szét.

A 48-as nagykanizsai «Ernő főherceg» bakák Santa Luciánál, Sonánál és

Custozzánál viaskodtak. E küzdelmek látható jele 2 arany, 17 nagyezüst és 45 kisezüst vitézségi érem volt.

Különösen fontos szerep jutott a híres 33. számú «Gyulay» gyalogezrednek. 1848 elején az ezred parancsnoka Benedek Lajos ezredes lett. Az ezred története szorosan összefügg ennek a kiváló magyar katonának nevével, akinek katonai érdemeit az 1866-i königgrätzi csata után a hálátlan utókor oly méltatlanul elfeledte. Az ezredtörténet alapján megállapítható, hogy az ezred a

Foto Máté.

Baukó Pál, a 33. gyalogezred dobosa, a curtatonei győzelmes csatában még megsebesülése után is önfeláldozó hősiességgel veri a rohamjelet.

kétéves hadjárat valamennyi csatájában és ütközetében résztvett és ahol megjelent, mindig dícséretreméltón verekedett. Különösen kitűnt május 13-án Curtatonénál, majd később Veronánál, azután a santaluciai és goitói csatákban. Az egykorú jelentések már ekkor kiemelték Benedek vitéz magatartását. De az ezred működésének fénykora az 1849-i mortarai és novarai csatákra esik. A mortarai csatában Benedek személyesen vezette az elővédet s bár lovát kilőtték alóla, megrohamozta a községet és kiverte onnan a piemonti katonaságot. Tovább is nagy körültekintéssel és vitézséggel harcolt

ezekben a napokban és különösen kitűnt azáltal, hogy sohasem törődött az ellenség túlnyomó számával, hanem sokszor 50—100 ember élén hirtelen megjelent a leginkább veszélyeztetett pontokon és vagy visszaverte vagy lefegyverezte a felkelőket. A novarai csatában ezredével a La Bicocca nevű házcsoportot foglalta el rohammal. Amikor azután az ezred sikerült rohama után gyülekezett, oda érkezett Albrecht főherceg, a harc szemtanúja, Benedek ezredest átölelte s az egybegyűlt tisztikarhoz ezt a rövid, katonás beszédet intézte: «Uraim, ez az elismerés mindnyájuknak szól. Önök mint hősök harcoltak; a nap dicsősége Önöket illeti; büszke vagyok arra, hogy ilyen csapatokat vezethetek.» Az összes ezredek közül ebben a csatában a Gyulay-ezredet érte a legtöbb veszteség, mert 4 tiszt és 23 ember elesett, 12 tisztje és 158 embere megsebesült. A méltó jutalom az volt, hogy Benedek a katonai Mária Terézia-rend lovagjainak sorába jutott és soronkívül tábornokká lépett elő, 32 tiszt kitüntetést kapott, az ezred legénysége között 6 arany, 33 nagyezüst és 48 kisezüst vitézségi érmet osztottak szét.

A hadjárat folyamán csupán két huszárezreddel találkozunk, és pedig az 5. számú Radetzky- és a 7. számú Reuss-Köstritz-huszárokkal.

A Radetzky-huszárokat gróf Pejacsevics Sándor ezredes vezette. Kisebb ütközetek után csak Custozzánál vívtak hevesebb harcokat. Kitüntetéseinek száma 4 arany, 25 nagyezüst és 17 kisezüst vitézségi érem volt.

A 7-es huszárok kezdetben gróf Török, majd gróf Festetics Tasziló ezredes vezetésével előbb a sonai és a voltai ütközetekben, majd a mortarai és novarai csatákban tüntették ki magukat.

III. MAGENTA ÉS SOLFERINO.

(1859.)

Radetzky 1848/49-i győzelmei biztosították ugyan Ausztria katonai felsőbbségét Észak-Olaszországban, de az olasz népnek függetlenségre és egyesítésre való törekvését nem tudták megtörni. Az osztrák uralom miatti elkeseredés továbbra is megmaradt és még szorosabbá kovácsolta a kis olasz államokat a közös nagy nemzeti eszmény, az olasz egység olthatatlan vágyában. Azonban Viktor Emánuel szárd király és tanácsadója, Cavour miniszter, belátták, hogy a jövőben sem tudnak Ausztria harcedzett és fegyelmezett hadseregével egyedül szembeszállani. Így hát szövetségest kerestek. Sikerült is szövetségest találni III. Napoleon francia császár személyében. A hatalmas pártfogó támogatása mellett Szardinia csakhamar a cselekvés mezejére lépett: fegyverkezni kezdett Ausztria ellen s a lakosság az eddigi lappangó irredenta mozgalmak helyett nyíltan kezdett tüntetni és lázongani az osztrák uralom ellen. Ezeket a mozgalmakat a bécsi kormány nem nézhette tétlenül és 1859 április 19-én ultimátumban a szárd hadsereg fegyverkezé-

sének megszüntetését követelte. A válasz határideje április 26-án járt le. Ámde az angol kormány közbenjárására Ausztria, saját kárára, beleegyezett a válaszadásnak két nappal való elhalasztásába. Ez az engedékenység megbosszulta magát, mert a meghosszabbított határidő alatt a franciák csapataikat az olasz hadszíntérre szállíthatták. Ha Ausztria megmarad az előzőleg kitűzött határidő mellett és azonnal megindítja Olaszországban elhelyezett és a helyi viszonyokkal ismerős kitűnő hadseregét, a szárd fegyveres erőt még a francia segítség megérkezése előtt leverhette volna. Így azonban a hadjárat megindulásakor, április utolsó napjaiban, az osztrák-magyar 2. hadseregnek már az egyesült szövetségesek jóval nagyobb számú seregével kellett megkezdenie a küzdelmet.

Foto Máté.

Magyar gyalogság díszben (1859).

A rövid ideig tartó hadjárat az események színtere és lefolyása szerint két részre osztható, és pedig: a lomellinai hadműveletekre, amelyek a június 4-i magentai szerencsétlen csatával értek véget, és a szintén balsikerű solferinói hadműveletekre, amelyeknek utolsó csatája, a június 24-én vívott solferinói csata, a franciák és az olaszok győzelmével befejezte a háborút.

Mivel Ausztria külpolitikai helyzete szükségessé tette, hogy csapatainak jórészét Galíciában és a franciákkal való összetűzés esetén a nyugati határszéleken érintetlenül hagyja, nem küldhette egész fegyveres erejét az olasz földre, hanem a háborút csak egy hadsereggel indította meg, míg a másodikat a monarchia belsejében gyüjtötte össze tartalékul.

A harcot megkezdő 2. hadsereg parancsnoka magyar ember volt, marosnémeti gróf Gyulay Ferenc táborszernagy, aki a Paviánál összpontosított táborból 5 hadtesttel, 1 tartalék gyalog- és 1 lovashadosztállyal, összesen 110,000 emberrel és 364 ágyúval indult meg és április 29-én átlépte a Ticino-folyót. A hadjárat folyamán még két hadtest érkezett a hadszíntérre. Ezek közül azonban csak az egyik vett részt a magentai csatában, míg a másik Piacenzánál maradt vissza. E két hadtest beszámításával a működő hadsereg harcos állománya 150,000 főre emelkedett.

A szövetségesek közös főparancsnokságát maga III. Napoleon császár vette át. A körülbelül 60,000 főből álló piemonti és a 3000 harcost számláló Garibaldi-féle önkéntes csapatból álló szárd haderőt Viktor Emánuel király vezette. A francia sereg körülbelül 180,000 főből állott. Így tehát az osztrák hadsereg ellen több mint 240,000 főt számláló tekintélyes sereg vonult fel, amelynek 472 ágyúja volt. A lovasság számaránya tekintetében hátrányban volt az osztrák sereg, mert a szövetségesek 17,000 lovasával szemben csak alig 7000 lovassal rendelkezett.

Miként az 1848/49-i olasz hadjáratban, úgy ebben is, Ausztria fegyveres erejében ott találjuk a magyar csapatokat, ahol veszélyes pillanatokban és

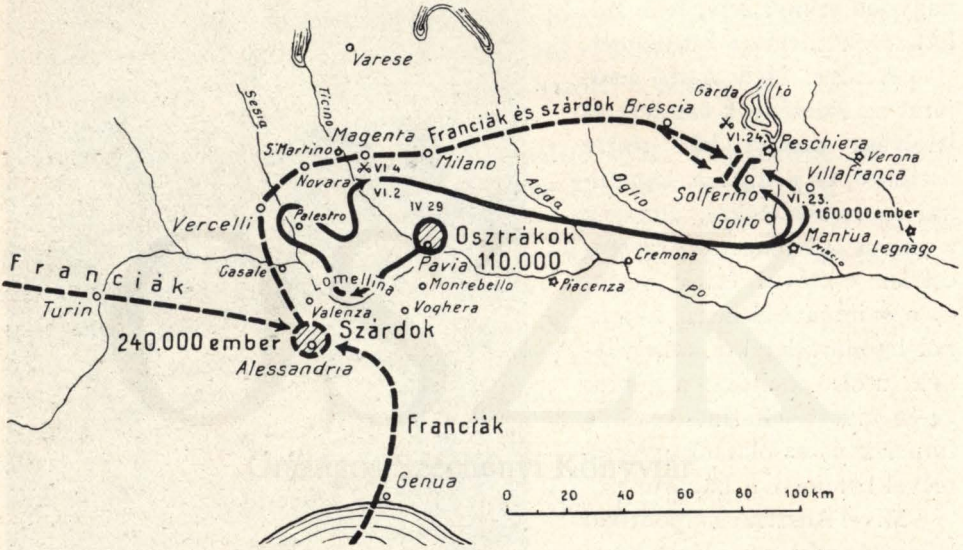

Az 1859. évi hadműveletek.

nehéz helyzetekben kipróbált, megbízható és vitéz katonákra volt szükség. Mivel a szabadságharc befejezése után a magyar nemzet katonáskodó része teljes számban az akkori osztrák hadsereg kötelékében szolgált, ebben a háborúban jóval több magyar ezred harcolt olasz földön, mint tíz évvel előbb. A hadsereg fővezérén kívül a magasabbrendű vezetők között is több magyar névvel találkozunk, mint azelőtt. Gyulay táborszernagy helyettese báró Sztankovics altábornagy, a fővezérségnél beosztott műszaki felügyelő pedig Radó ezredes volt. A dandárparancsnokok soraiban találjuk: Szabó, Gaál, Festetics gróf, Boér, Pálffy gróf és Pászthory báró tábornokokat; a solferinói csatában pedig különösen kitűnt a VIII. hadtest élén Benedek Lajos lovag, aki ekkor már altábornagy volt. A hadsereg hadrendjében a következő magyar ezredek szerepeltek: a komáromi 12., a szegedi 46., a szatmárnémeti 5., a nagyszebeni 31., a budapesti 32., a debreceni 39., az aradi 33., a győri 19.,

a kassai 34., a pécsi 52., az egri 60., a nagybecskereki 29., a nagykanizsai 48., a temesvári 61. és a nagyváradi 37. gyalogezred. A háborúban szereplő vadászzászlóaljak közül a 23-ik erdélyi magyar fiúkból állott. A magyar huszárezredek közül mindössze három tartozott a hadsereg kötelékébe, még pedig: az 1. huszárezred (császár-huszárok Nagyvárad vidékéről), a nyíregyházi 10-es huszárok és a felsőmagyarországi 12-es Haller-huszárok (azelőtt Palatinus-huszárezred). A tűzérség, a műszaki és egyéb alakulatok soraiban is bőven találunk magyar katonákat. De mivel ezeknek a fegyvernemeknek a kiegészítése abban az időben nem kerületenkint történt, mint a gyalogságnál és a

Foto Máté.

A 12. huszárezred Orosz nevű tizedese Montebellónál ellenfele lovára ugrik, ellenségét lefogja, a kantárszárat kezébe kapja és az olasz lovast hadifogságba hurcolja.

lovasságnál, hanem az egész monarchia területéről közösen és keverve sorozták és osztották be a legénységet, magyar tűzérezredek és magyar utász stb. csapatok akkor még nem voltak. Ez az oka, hogy az ilyen beosztású magyar katonák személyi teljesítményeiről és vitézségéről külön feljegyzéseket nem találunk. De nem kételkedhetünk abban, hogy az a magyar katona, akit sorsa vagy hajlama ezekhez a fegyvernemekhez vezetett, éppen oly bátorsággal megállotta helyét, mint gyalogos vagy huszár bajtársai.

A Ticino-folyó átlépése után Gyulay arról értesült, hogy a francia csapatok nemcsak az Alpokon keresztül közelednek Turin felé, hanem Génuában is partra szállottak. Erre Alexandria felé való előrenyomulásának tervét elejtette és Turin ellen akart vonulni. Amikor azonban azt is megtudta, hogy a szövetséges csapatok már Alexandriában egyesültek, a Lomellinába

vonult vissza, hogy megvárja a monarchia belsejéből érkező megerősítést. Az osztrák sereg hadműveleteivel kapcsolatban III. Napoleon egyesült seregével Vercellin át Novara felé nyomult, hogy ott harcra kényszerítse az osztrák haderőt. Gyulay, aki még mindig nem érezte magát elég erősnek és nem is volt teljesen tájékozva az ellenség hollétéről, május 19-én erős különítményt küldött erőszakos felderítésre a Po jobbpartjára, Montebello felé. A különítmény május 20-án Montebellónál összeütközött az ellenséggel és mivel ennek erejét túlbecsülte, visszavonult. Ezután május utolsó napjaiban az ellenfelek erői Palestro mellett kétszer vívtak harcot, amelyekben Gyulay dandárait vereség érte. Időközben egy osztrák hadtest érkezett a 2. hadsereg megerősítésére. Ekkor Gyulay már támadhatott volna, de nem tette meg, mert megtudta, hogy a szövetségesek főereje már Novarán is túlhaladt és a Ticinón át Milano felé közeledik s ezért attól félt, hogy seregét teljesen körülkerítik. Ezért hadseregének egyik részével Magenta felé sietett, hogy a Ticino hídját felrobbantsa és megakadályozza a franciák átkelését. Ez azonban nem sikerült, mert a franciák június 4-én megtámadták a Magenta mellett álló osztrák jobbszárnyat. A harc átterjedt az egész sereg harcvonalára és az lett a vége, hogy a franciák este 8 órakor diadalt arattak. A viadalban csapataink bámulatos vitézséggel védelmezték Magentát s másfél óránál tovább tartó véres közelharcban, kézitusában ellentállottak minden támadásnak; de a francia túlerő lendületes rohama megtörte ellenállásukat.

A szerencsétlenül végződő magentai csata után az osztrák seregtestek elhagyták a Lomellinát és kelet felé visszahúzódtak. Gyulay táborszernagy távozott a hadsereg éléről és a fővezérséget I. Ferenc József vette át, azzal a célkitűzéssel, hogy tovább is ellenállanak. Június hóban tehát a hadsereget újból rendbeszedték, két hadseregre (1. és 2.) és két lovashadosztályra kiegészítették és így ez Mantua vidékén, a Mincio partján, további csatákra készen állott. Az osztrák vezérkar terve szerint a hadseregnek a Garda-tó alatt fekvő úgynevezett várnégyszögben kellett volna bevárnia a szövetségesek támadását. Amikor azonban a működő hadsereg vezetősége arról értesült, hogy a szövetségesek támogatására Piacenzától Cremona felé újabb megerősítések érkeznek, nehogy két tűz közé kerüljön, kivonult a várnégyszögből és a Brescia felé közeledő ellenséget akarta elsősorban is feltartóztatni. Június 23-án tehát I. Ferenc József serege Goito és Peschiera között átkelt a Mincion és június 24-én, előnyomulás közben, Solferino mellett összetalálkozott az egyesült francia és szárd hadsereggel, amely ekkor éppen a Mincio felé készült előnyomulni. E kölcsönös törekvésből keletkezett a solferinói csata. A küzdő felek nem egyszerre kezdték meg a felvonulást. Míg a franciák ezredei már a hajnali szürkület előtt elindultak és gyorsan kibontakoztak, addig az osztrák haderő legtöbb osztaga, akkori általános szokás szerint, csak a reggeli kiosztása után indult el s így csak délelőtt 10 óra körül tudott harchoz fejlődni, úgy hogy az ezredek és a zászlóaljak nem egyszerre, hanem csak foko-

zatosan léptek harcba. Ennek folytán az előnyomuló francia ezredek az osztrák előörsöket már reggeli hat órára a legtöbb helyen visszaszorították és III. Napoleon tisztán látta, hogy döntő nagy csata következik. A tervszerűen harcbavetett francia seregrészek a déli órákban már mindenütt előnyben voltak, kivévén San Martinót, ahol Benedek altábornagy VIII. hadteste halált megvető bátorsággal tartotta a magaslatokat. Délután 4 órakor eldőlt a csata és I. Ferenc József hadseregének vissza kellett vonulnia a Mincio mögé. Csak Benedek altábornagy állott ellent és hősi magyar lélekkel ezt válaszolta a visszavonulást elrendelő parancsra: «Fegyvereim becsülete tiltja, hogy

Foto Máté

A Hallei-huszárok Magentánál megrohanják az olasz dzsidásokat.

visszavonuljak!» És hadteste, hatalmas viharban, még négy óra hosszat tartotta magát a San Martino magaslaton és több erélyes ellenséges támadást visszavert. Csak az éjjeli órákban követte a főseregét a Mincio mögé, mint annak utóvéde. A hős katona méltó jutalma a katonai Mária Terézia-rend középkeresztje lett.

Ha a veszteségek számarányait szembeállítjuk egymással, megállapítható, hogy az osztrák hadsereg, és benne a magyar ezredek, utolsó percig vitézül küzdöttek és nem adták át kardcsapás nélkül a csatateret az ellenségnek. Az osztrák hadsereg vesztesége mintegy 22,000 főre rúgott, míg a franciáké és a szárdoké 18,000 ember volt, akik közül azonban majdnem 16,000 volt az elesettek száma.

Bár az osztrák hadsereg a további hadműveletekre is készen állott, a monarchia külpolitikai helyzete nem tette kívánatossá a háború folytatását. Így a villafrancai fegyverszünetet (június 8-án) a Zürichben kötött béke követte, amelyben Ausztria csupán Olaszország legészakibb részét, Velencét és a várnégyszöggel határos területeket tartotta meg, Lombardiát pedig Franciaországnak adta át, amely ezeket a tartományokat Savoyáért és Nizzáért cserébe visszaadta Szardiniának.

Ha átböngésszük a hadjáratban résztvett magyar ezredek történeteit, gyönyörködve szemléljük az elszánt és bátor tetteket. A mindenki lelkét felemelő dicsőséges fegyvertények sokaságából a következőket említjük.

A szatmármegyei 5. gyalogezred osztagai mind a magentai, mind a solferinói csatában igen bátran harcoltak; a hadjárat végén 2 arany, 11 nagyezüst és 32 kisezüst vitézségi érmet osztottak ki a legénység között. A magyar katonának válságos helyzetekben tündöklő elszántságát Szabó Béla őrmester, Borbáth Antal zászlóaljdobos és Szathmáry József gyalogos viselkedése mutatta meg a solferinói csatában. A II. zászlóalj a nagy küzdelemben súlyos harcokat vívott és támadása közben oly sok embert veszített, hogy sorai inogni kezdtek. Ebben a válságos helyzetben a rajvonal elé ugrott Szabó Béla őrmester, felmutatott a közeli cavrianói magaslatra, ahol I. Ferenc József állott, s így kiáltott fel: «Előre legények, ő felsége is ellenséges tűzben áll, reánk tekint, vigyázzunk a becsületünkre.» E felkiáltásra a katonák tömegesen csatlakoztak az előrerohanó őrmesterhez. Első volt Szathmáry közvitéz, aki így kiáltott fel: «Esküszöm, hogy egy lépést sem hátrálok, amíg élek»; majd Borbáth zászlóaljdobos ledobta a dobot, fegyvert és tölténytáskát ragadott és így csatlakozott a rohamozókhoz. Közben egy francia puskagolyó Szabó őrmestert leterítette és mikor a rohamozók közül néhányan hozzáugrottak, hogy támogassák, a vitéz magyar mindenkit eltávolított magától ezzel a biztatással: «Csak előre, ott van a győzelem, velem csak akkor törődjetek, ha győztetek!» Szathmáryt is halálos golyó érte, de az önfeláldozó példákon fellelkesült legénység továbbrohant és elfoglalta azt a magaslatot, amelynek meghódítása eddig nem sikerült. A roham közben Borbáth dobos lelőtte a szembenálló francia csapat parancsnokát s ezzel is fokozta az ellenség soraiban azt a zűrzavart, amit e derék bakák rohama okozott.

A komáromi 12. gyalogezred részei főleg a magentai csatában és a megelőző palestrói ütközetben tűntek ki. Ennek az ezrednek többször akadt dolga francia gyarmati zuáv csapatokkal s igen sokszor mérte össze fegyvereit az ellenséggel portyázások, hírszerzések és biztosító szolgálatok alkalmával. Antal János szakaszvezető az egyik visszavonulás alkalmával, csupán néhány bakával, tűzharccal, többszörös túlerővel szemben is sikeresen védekezett, amikor pedig megunta a tüzelést, rohammal rárontott a jóval nagyobb francia osztagra és csapataink háta mögül el is zavarta. Valkóczi Pál és Simek Pál közemberek, amikor századuk az ellenségtől eltorlaszolt híd elé ért, heves

ellenséges tűzben önelhatározásukból előrerohantak, a torlaszt szétrombolták, úgy hogy a század rohamosztaga a hidat hamarosan hatalmába keríthette. A magentai csatában Pataki József szakaszvezető, ahányszor zászlóaljának osztagai rohamra indultak, mindannyiszor magasan lobogtatott zászlóval a rohamozó oszlop élére állt és a kézitusa közben rendetlenül bomladozó századokat zászlaja köré sorakoztatta. Kacura András századkürtös a harctérről súlyos sebbel levánszorgó századparancsnokának támogatására éppen akkor ért oda, amikor két francia a századost már majdnem elfogta. Gyors elhatározással lelőtte az egyiket, a másikat szuronyával leszúrta és század-

Foto Máté.

Dömötöri Németh huszárkapitány századával túlerős olasz dzsidásokat ver szét és levágja parancsnokukat.

parancsnokát elkísérte a legközelebbi kötözőhelyre, azután pedig visszarohant a tűzvonalba. Az ezred a magentai csatában szokatlanul sokat vesztett, mert elesett 3 tisztje, 236 embere, megsebesült 11 tisztje, 221 embere; ezeken kívül hadifogságba jutott 2 tisztje és 160 embere, ami természetes következménye volt szívós védekezésének.

A Rudolf trónörökös nevét viselő győri 19. gyalogezred kezdetben csak kisebb ütközetekben vett részt, de annál dicsőségesebben szerepelt a solferinói csatában. A tisztikar és a legénység nemes versenyre kelt egymással vitézségben és halált megvető szívós kitartásban; az ezred nevéhez fűződik a rebeccói major elfoglalása.

Az 1709-ben alakult nagybecskereki 29. «Laudon» gyalogezred csak a

hadjárat második részében érkezett le Prágából az olasz hadszíntérre és így kisebb csatározásokon kívül csupán a solferinói csatában vett részt kiváló vitézséggel. A csatavonal központjában fekvő solferinói kastély elfoglalása ugyanis a nagybecskereki fiúk nevéhez fűződik. A csatát követő visszavonulásnál különösen kitüntette magát a III. zászlóalj deákonai Györgyi Imre őrnagy vezetésével, aki zászlóaljának töredékeit gyorsan összegyüjtötte s utolsó percig védelmezte a cavrianói magaslatot, ahonnan I. Ferenc József a csatát vezette.

Az Erdély déli határszéleiről származó 31. gyalogezred is dúsan kivette részét a hadjárat két legnagyobb csatájából. Magentánál a franciák jobbszárnyával állott szemben s oly elszántan verekedett, hogy a csata után 1 arany, 12 nagyezüst és 35 kisezüst vitézségi érmet osztottak szét a legénység között. A solferinói csatában több mint 10 óra hosszat állottak ellent egy magaslaton a franciák tömegrohamainak és amikor a gránátos zászlóalj töltényei kifogytak, a katonák szuronnyal védekeztek tovább és kőzáporral verték vissza a franciákat. Jakócs Áron, udvarhelyvidéki székely góbé őrmester, aki a solferinói csatában egyik lábán súlyosan megsebesült, nem távozott el a tűzvonalból, hanem törhetetlen lélekkel szakaszát buzdítva tovább sántikált. Később roham közben újabb lövést kapott, amire elvesztette eszméletét és hadifogságba esett. Innen azonban már néhány hét mulva megszökött. És mivel teljesen szolgálatképtelenné vált, vitéz magatartásának méltó elismeréséül I. Ferenc József rendeletére felülvizsgálata alkalmával hadnagyi nyugdíjat ítéltek meg neki. Az előljáró és a közember közötti bajtársi kapcsolatnak fegyelmezett, de a mellett ártatlan és kedves esetét ismerjük meg a következő jelenetből. Gróf Pálffy altábornagy, hadosztályparancsnok, a csata egyik mozzanatában az ezred rajvonalában tartózkodott, éppen akkor, amikor a mieink a kitűnően lövő francia zuávokkal közvetlen közelből elkeseredett tűzharcot vívtak. E közben az egyik zuáv oly ügyesen előrecsúszott, hogy az altábornagy közvetlen közelébe jutott. Amikor ezt egyik szemfüles közvitézünk, a Tövis vidékéről származó Mózes Demeter észrevette, gróf Pálffy elé ugrott, a zuávot szuronyával leszúrta és amikor az altábornagy ezért Mózest megdícsérte, ez így kiáltott oda Pálffynak: «Kegyelmes uram, legyen szíves, menjen el innen; itt a rajvonalban magának semmi keresnivalója nincsen.» Figyelmeztetése azonban már későn jött, mert a következő pillanatban egy másik zuáv keresztüllőtte Pálffy altábornagy felső lábszárát. Erről a derék katonáról még feljegyzik, hogy a csatában többször kitüntette magát és magatartását a csata estéjén hősi halálával koronázta meg.

Az ezred még a montebellói ütközetben is résztvett. Ebben is sokat vesztett, ami ugyancsak annak bizonyítéka, hogy merészen szembeszállott az ellenséggel. A hadjáratban az ezred soraiból 26 tiszt és 1195 ember esett el, illetve sebesült meg!

Az estei Ferenc Ferdinánd nevét viselő budapesti 32. gyalogezred is résztvett a hadjárat legnagyobb csatáiban. Hogy a magentai csatában miképpen

szerepelt, azt a dandárparancsnok harcjelentése jellemzi a legjobban : «amikor az ellenség a hajnali szürkületben heves tüzével elárasztott bennünket és a csapatoknak ebben az iszonyú tűzben kellett felvevő állásaikba vonulniok, ennek a jeles ezrednek kitűnő szelleme kimagaslott ; nemcsak a tisztek teljesítették kötelességüket lelkesedéssel és vígan, hanem a legénység is, amely az öldöklő tűz ellenére «éljen» kiáltással vetette magát az ellenségre.» A solferinói csatában az ezred a harcvonal közepén ott verekedett, ahol a francia gárda még másik két francia hadtesttel együtt Cavriano és Solferino felé előrenyomulva a döntést kereste. Oldalakra terjedne a véres tusának részletes

Foto Máté.

Magyar csapatok rohama a magentai csatában.

leírása és azoknak a megkapó tetteknek felsorolása, amelyekben az ezred tagjai a megismételt rohamokban, az előljárók és a zászlók védelmezésében kitűntek. A visszavonulás alkalmával pedig önfeláldozóan fedezték a Cavrianóból visszavonuló csapatokat és végül a monzambanói hidat szállták meg. A csata után egy közvitéz az arany, 12 a nagyezüst és 24 a kisezüst vitézségi érmet kapta. Közülük Sörös József közvitézt kell kiemelnünk, aki a legválságosabb pillanatban így bátorította társait : «Eszti ne hátrálj! Vitéz katonának elől a helye!»

A kassai 34-es «Prinz Preuss» bakákat Benedek Sándor ezredes vezette. Az első ütközet előtt Pavlikovszki százados ezt a rövid, katonás beszédet intézte legénységéhez : «Most szálltok szembe először az ellenséggel ; régi magyar szokás szerint kérjük a magyarok Istenét, hogy adjon nekünk győzelmet vagy becsületes katonahalált.» Rövid ima után a század «Éljen a

király» kiáltással rohant az ellenségre. Érdekes megjegyezni, hogy mind ebben az ütközetben, San Fernónál, mind a comói és varesei ütközetekben az ezred mindig Garibaldi önkénteseivel mérte össze fegyvereit. A solferinói csatában az ezred a küzdőtér több részén szerepelt, de különösen kitüntette magát a délutáni visszavonulás harcaiban. Szívós és vitéz magatartásának bizonyítéka, hogy ebben az egynapos csatában elvesztette harcos állományának 15 tisztjét és 703 emberét.

A nagyváradi «József főherceg» 37. gyalogezred Klapka ezredes parancsnoksága alatt a két nagy csatán kívül minden kisebb ütközetben szerepelt. A magentai csatában a vasúti hidat rohamozta meg páratlan vitézséggel. Az ezredtörténet külön kiemeli Deseö százados magatartását, aki az egyik magaslat megrohanása előtt százada elé állt s «Utánam fiaim egy szívvel, egy lélekkel, úgy mint én» felhívással indította meg a rohamot. A század rövid, de elkeseredett kézitusa után el is foglalta azt a magaslatot, amelyet a francia gyarmati katonaság, az algiri arabs viseletű turkók szívósan védtek. A hadjárat után a derék biharmegyei bakák között 4 arany, 14 nagyezüst és 29 kisezüst vitézségi érmet osztottak szét.

Nem kevesebb dicsőséggel szerepelt a hadjáratban a debreceni «Dom Miguel» 39-es piroshajtókás gyalogezred is. Montebello, Melegnano és Solferino véráztatta földjén mindenütt ott találjuk a debrecenieket, ahol a leghevesebben dúlt a harc és ahol a legszívósabb kitartásra és félelem nélküli, állhatatos harcosokra volt szükség. A montebellói ütközetben páratlan vitézséggel harcoló tisztek közül az ezredtörténet még külön kiemeli dévényújfalusi Andrásffy Nándor és nádasdi Tersztyánszky Ferenc hadnagyokat. Kettőjük közül Andrásffy, szakaszának élén hősi halált halt. A csata után I. Ferenc József az ezredet legfelsőbb hadparancsában külön is megdícsérte. A melegnanói ütközet leírásából ezt a jelenetet ragadjuk ki: Az ütközet legválságosabb pillanatában az egyik ellenséges osztag katonái magyarul átpártolásra szólították fel az ezred egyik századát. Ennek hallatára Domokos Zsigmond őrmester még nagyobb lendülettel és ezzel a kiáltással rontott előre szakaszával: «aki magyar, annak itt a helye» és szuronyával leszúrta az átpártolásra csábító francia tisztet!

A szegedi 46. gyalogezred Palestrónál és Magentánál, a nagykanizsai 48. gyalogezred pedig különösen Solferinónál tűnt ki. A 48-asok parancsnoka diódváraljai Vass Dániel ezredes volt.

A pécsi 52. gyalogezred főként a solferinói csatában tűnt ki vitéz magatartásával. Hatalmas «Éljen» kiáltással rohant neki egyik zászlóalja a francia vadászok zárt szuronyerdejének és a minden oldalról feléjük irányított gyilkos tűznek. Az ezred történetében büszkén és szinte költői lendülettel írják, hogy az ezred zászlója fennen lobogott a rohamoszlop élén lovagló zászlóaljparancsnok oldala mellett; ez a rettenthetetlen tiszt pár pillanat mulva súlyosan sebesülten lefordult lováról, a zászlótartó pedig fejlövést kapott és felbukott. Erre a zászlót a legközelebb levő tiszt ragadta meg, de

ezt is lelőtték. Már a negyedik tiszt kezéből is aláhanyatlott az ezred szent szimboluma, amelyre a franciák gyilkos tüzüket összpontosították, amikor Pozsgay közvitéz még egyszer magasra emelte a golyóktól átlyukasztott zászlót és ezzel újabb kitartásra ösztönözte a maroknyi sereget. Végre is éppen akkor sikerült biztonságba helyezni a zászlót, amikor Pozsgay fejlövéstől találva szintén összeesett. Ugyancsak ebben a csatában vitézkedett Kubinyi százados, aki osztályával önelhatározásból a szomszédos ezred rohamához csatlakozott, miközben mind ő, mind Bozó főhadnagy századaikat kiváló

Foto Máté.

Biró József, Dósa István és Faragó Ignác közhuszárok Vogherában keresztülvágják magukat a többszáz főnyi felfegyverzett lakosság tömegén. Biró arany vitézségi érmet kapott.

ügyességgel és bátorsággal vezették. Meg kell említenünk azt is, hogy a solferinói csatában az ezrednek tíz tisztje esett el, közöttük bélafalvi Fekete Miklós százados. Ez súlyos sebével a franciák fogságába került és amikor meghalt, becsületére legyen mondva az ellenségnek, díszszázad kíséretében helyezték örök nyugalomra a csatamezőn. Az ezred első zászlóalja pedig a Medole körüli harcokban négy óra hosszat ötszörös túlerő ellenében oly csodálatraméltó módon védekezett, hogy parancsnokát, az Erdélyből, Marginárói származó Urs Dávid őrnagyot a katonai Mária Terézia-rend lovagi keresztjével diszítették fel.

A hevesmegyei hírneves «Wasa» 60. gyalogezred Máriássy András ezredes parancsnoksága alatt a magentai vasúti töltés körüli harcokban és a solferinói csatavonal legveszélyesebb pontján harcolt.

A temesvári 61. gyalogezred a montebellói, varesei és castenedolói ütközetekben vett részt és egyike volt azoknak az ezredeknek, amelyek beszorultak Velencébe és ott élték át az egyesült francia-olasz hajóraj által végrehajtott körülzárást.

A magyar gyalogság soraiban ott látjuk ebben a hadjáratban a 23. vadászászlóaljat is, amelynek erdélyi legénysége a két nagy csatán kívül még Valenza és Nibiola mellett is megütközött az ellenséggel. Derekasságát bizonyítja, hogy legénysége között 2 arany, 8 nagyezüst és 28 kisezüst vitézségi érmet osztottak szét. Tekintettel arra, hogy a vadászzászlóalj létszáma alig negyedrészét alkotta bármely gyalogezred létszámának, a kitüntetéseknek ez az aránya ékes tanubizonysága az erdélyi vadászok rettenthetetlen magatartásának.

A huszárezredek közül csupán három vett részt a hadjáratban.

Az 1. huszárezred, az úgynevezett «Császárhuszárok», Casale, Vercelli, Magenta és Solferino mellett harcolt. Az ezred története kiemeli a többiek sorából Pintér őrmester vitézségét, aki a solferinói csatában az ellenséges tűzvonalon keresztül ismételten ide-oda száguldott, hogy fontos parancsokat közvetítsen két hadtest között. Bravuros cselekedetet vitt véghez ugyanekkor bunyai Szivó János huszárkapitány, akit hadtestparancsnoka fontos jelentéssel küldött a hadsereg fővezéréhez. Feladatának teljesítése közben páratlan bátorsággal keresztülvágta magát az ellenséges tűzvonalon. Visszajövet észrevette, hogy 4 ágyúnk veszélyben van, mert a közeledő ellenség már-már elragadja őket. Szivó, mit sem törődve az ellenséges tűzzel, felkutatta az ágyúk fogatait és az ellenség szemeláttára elvontatta az ágyúkat.

A Frigyes Vilmos porosz király nevét viselő nyíregyházi 10. huszárezred a háborúban báró Edelsheim Lipót ezredes vezetése alatt Magentánál vitt véghez olyan fegyvertényt, amely ritkítja párját a fegyvernemek kölcsönös támogatása terén is. Edelsheim meg is kapta a katonai Mária Terézia rend lovagi keresztjét. A csata estéjén, amikor az osztrák III. hadtest már visszavonulóban volt, igen válságossá vált a helyzet, mert ha a franciák erélyesen előrenyomultak volna, akkor a hadtest háta mögé kerülnek és teljesen elvágják visszavonulási útját. A veszélyt a hadtestparancsnok is észrevette és parancsot küldött a 10. huszárezredhez, hogy még érintetlen osztagaival támadja meg az előnyomuló franciákat. A parancs azonban már felesleges volt, mert Edelsheim, aki a veszélyt már előbb észrevette, mint a hadtestparancsnokság, ezredének tartalékban levő 4 századát gyorsan magához rendelte, élére állt és habozás nélkül rárontott a francia gyalogságra, amelynek élén harcedzett zuávok és az idegenlégió csapatai törtettek előre. A térszín, amelyen a huszárok végigrobogtak, lovasrohamra a lehető legalkalmatlanabb volt, mert a földet sűrű cserjék, szederfák takarták, amelyeket az olasz szőlőművelés

módja szerint egyrészt drótok kötöttek egymáshoz, másrészt dúsan burjánzó venyigék fontak össze. Ezek tehát majdnem áthatolhatatlan sövényeket alkottak. De Edelsheim és huszárjai ezzel mit sem törődtek, hanem rajta-rajtában szinte átrepültek az akadályokon, vízmosásokon, rizsföldeken és szőlősövényeken és rohamuk teljes erejével és mindent elsöprő lendületével nemcsak megakasztották a franciák előnyomulását, hanem vonalukon keresztültörtek, jobbra és balra átkanyarodtak és kíméletlenül levágtak és

Foto Máté.

Magyar gyalogság védekezése a zuávok támadása ellen a solferinói csatában.

legázoltak minden útjukba eső ellenséget. Mit sem használt ellenük a közben feleszmélt tűzérség kartácstüze, amely alapos pusztítást vitt véghez a huszárok soraiban. Az a francia dandár tehát, amely félórával azelőtt három osztrák dandárt széjjelvert, most harcképtelenül, széjjelszórtan, avagy letiportan feküdt a magyar huszárok halált osztó csapásai alatt. A századparancsnokok, az alantas tisztek s a legénység méltók voltak egymáshoz és ezredük jó hírnevéhez. Edelsheim rohamának, amely szinte páratlan a hadtörténelemben, nagy hatása volt, mert a siker láttára a már felbomlófélben levő osztrák dandárok összeszedték magukat, eldobálták hátböröndjeiket és újból nekirontottak az ellenségnek. Bár a magentai csata veszteséggel járó befeje-

zését már nem lehetett megváltoztatni, a lovasattak lényegesen megkönnyítette a visszavonulás síma lebonyolítását és mint fegyvertény, a magyar huszárság dicsőségére örök emlékezetű marad. A huszárok az ellenséges gyalogság legázolása után még a francia hadtestparancsnokságot is elérték és majdnem elfogták Canrobert marsallt, akinek vezérkari főnökét s még egy ezredesét levágták.

A példaadó, huszáros bravúr után az ezred a hadjárat későbbi időszakában is ugyanilyen vitézséggel és önfeláldozással harcolt. A solferinói csatában, amikor báró Majthényi százados a 6. század élén bámulatos fegyelemmel és rendíthetetlen nyugalommal állotta több órán át az ellenség ágyútüzét, váratlanul ellenséges lovashadosztály tűnt fel. Majthényi nem sokat tétovázott, hanem két részre osztotta századát, kétfelől nekirontott az ellenséges hadosztálynak és rövid negyedóra leforgása alatt széjjelszórta. Közben mind maga, mind hadnagya súlyosan megsebesült. Ezután a század még tovább is szívósan harcolt és fedezte a visszavonulást. Ez valóban csodálatraméltó fegyvertény volt! Csepei Zoltán Elek főhadnagyról pedig azt jegyzik fel, hogy amikor a csatában a rohamjelet fújták: «Huszárok, csak egyszer halunk meg; most mutassátok meg, hogy magyarok vagytok» — kiáltással szakasza élére rugtatott, mire huszárjai «Éljen a magyar» kiáltással vakon követték az ellenség sűrű tömegei közé.

A régi híres Palatinus-huszárok ebben az időben mint Haller-huszárok harcoltak Voghera, Montebello, Varese és Solferino alatt. A Garibaldi szabadcsapatai ellen június 7-én vívott ütközet után a hadosztályparancsnok külön dícsérő elismerésben részesítette a csapatot. Az ezred tagjai által végrehajtott fegyvertényekből csak kettőt emelünk ki, mint a magyar huszár leleményességének és bátorságának jellemző példáit. Kováts András főhadnagy Mantua körülzárásánál, amikor az Oglio-folyó felé közeledett, csupán 20 emberből álló járőrével egy sokkal nagyobb olasz járőrt széjjelvert. A folyó partján észrevette, hogy a túlsó parton fekvő községben felfegyverzett polgári lakosság tanyázik s a templom tornyára felhúzta a francia és szárd zászlót. Bár a part mentén fekvő házakból is rálőttek a huszárokra, Mihalek András közhuszár önelhatározásából átusztatott a vízen, elkötött a túlsó partról egy csónakot s áthozta. Ezután a huszárok az innenső partról tüzelni kezdtek a falu széléről lövöldöző lakosokra. E közben Pap András és Szabó Mihály közhuszárok a csónakon áteveztek, majd karddal és pisztollyal kezükben keresztülvágták magukat a majdnem 200 főre felgyülemlett ellenséges indulatú lakosságon, lehozták a toronyból a zászlókat és visszaeveztek járőrükhöz. Ez az epizód nem légből kapott mese, hanem színtiszta igazság és szóról-szóra így olvasható az ezred hiteles történetében. A másik hőstett főszereplője Bánhidy Adolf hadnagy. Két altisztből és 14 huszárból álló járőrével a Mincio partján portyázott, mikor egyik faluból mintegy 50 afrikai lovas vadász támadta meg hátulról. A francia vezető tiszt egyenesen Bánhidy hadnagyra rontott, de Kovács István közhuszár megelőzte, levágta s azután maga ült

fel a francia tiszt lovára. Az ezután keletkező kézitusa közben ellenséges segítség érkezett, 30 lovas más oldalról támadta meg Bánhidyékat. Erre Szakács Antal szakaszvezető Lengyel, Szabó és Sáfrány közhuszárokkal ezek ellen fordult és hatalmas kardcsapásokkal utat nyitott a már teljesen körülfogott járőrnek. Az elkeseredett kézitusában Szabó holtan lebukott lováról, Bánhidy hadnagy pedig hat sebből vérzett, de a járőr életben maradt része, bár minden huszár megsebesült, keresztülvágta magát és visszatért előörseinkhez. A franciák közül 17-en maradtak halva a küzdelem színhelyén! Ez volt az eredménye annak az összecsapásnak, amelyben 17 hős magyar huszár 80 francia lovassal szembeszállott!

A hadjárat befejeztével a Haller-huszárok daliás századai 3 arany, 1 nagyezüst s 27 kisezüst vitézségi éremmel lettek gazdagabbak.

Külön kívánunk megemlékezni komlós-keresztesi Fejérváry Gézáról, mint a régi császári és királyi hadsereg egyik jellegzetes magyar katonájáról. Előkelő katonacsalád sarja volt, 1833 március 15-én született. A bécsújhelyi katonai akadémia elvégzése után 1851-ben a pécsi 52. gyalogezred hadnagyává avatták fel, de már egy év mulva főhadnaggyá lépett elő a temesvári 61. ezredben. A tehetséges és a katonai szolgálat minden ágában kitűnő tisztre hamar ráirányult a feljebbvalók figyelme és csakhamar bevezényeltették a hadiiskolába, amelyet igen jó eredménnyel végzett el. Mint vezérkari tiszt eleinte a térképkészítő osztályok egyikénél működött, majd 1859-ben mint vezérkari századost az olasz hadszíntéren működő hadsereghez, a Benedek Lajos tábornok által vezetett VIII. hadtest vezérkarához osztották be. Benedek hamar megkedvelte a szorgalmas, ügyes, képzett és katonás megjelenésű vezérkari tisztet és a hadjárat során sokszor fontos és veszélyes feladatokat bízott rá. Ebbeli szereplésének kimagasló eseménye a solferinói csatában tanusított magatartása. Bár a hadtestparancsnokság szűkebb hadműveleti törzsében szolgált, a legszívesebben mégis a legelső tűzvonalban tartózkodott. A csata reggelén önszántából az 59. «Rainer» gyalog-

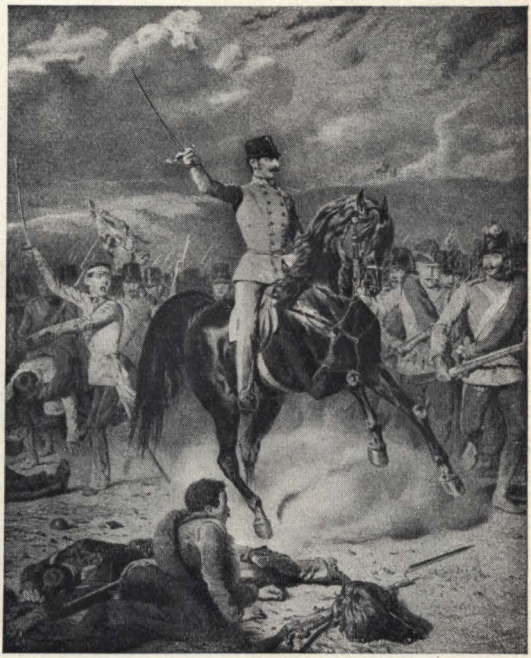

Foto Málé.

Benedek altábornagy a solferinói csatában rohamra vezeti a 39. magyar gyalogezredet.

ezred II. zászlóaljának rohamához csatlakozott s e mellett állandóan figyelte és bírálta a pillanatnyilag változó hadihelyzetet. Így a második sikerült roham után észrevette, hogy a solferinói vasúti töltésen és e mögött nagy rendetlenségben gomolyog az ellenséges gyalogság, lovasság és tűzérség. Tisztában volt azzal, hogy ha egy lovasszázad közéjük ront, feltétlenül tönkreveri ezt a megzavart ellenséges tömeget. De lovasságot sehol nem látott. Srapnel- és puskagolyótűzben visszaszáguldott tehát Benedekhez és lélekszakadva kért tőle lovasszázadot. Meg is kapta. De közben elmúlt a kedvező pillanat, és Fejérváry, miután higgadtan mérlegelte a helyzetet, most már letett az ellenség megrohanásának szándékáról. Közben egy srapnel levitte sapkáját a fejéről, de hogy legyen valami a fején, egy 39-es elesett közvitéz kék tábori sapkáját tette fel és így újból az első vonalba vágtatott, hogy résztvegyen a solferinói küzdelem minden további mozzanatában. Fejérváry a csata egész tartama alatt, reggel 8-tól este 9 óráig, mindenütt ott volt, ahol gyors elhatározásra és intézkedésre volt szükség ; csapatokat gyüjtött és ezeket ismételten maga vezette rohamra ; a Colombara alatt vívott harcban pedig a saját felelősségére két üteget oly gyorsan vetett harcba, hogy ezek nemcsak előrenyomuló rohamoszlopainkat támogathatták hathatósan, hanem elnémították az osztagainkra tüzelő ellenséges tűzérség ágyúit. A csatát követő napon maga Benedek altábornagy szólította fel Fejérváryt, hogy folyamodjék a Mária Terézia-rend lovagkeresztjéért, amit még ugyanebben az évben meg is kapott. A háborút követő békeévek alatt Fejérváryt különféle vezérkari szolgálatokban alkalmazták 1864-ig, azután az újvidéki 6. gyalogezred soraiban csapatszolgálatot teljesített s mint századparancsnok résztvett az 1864-ik dán hadjáratban. Ezt megelőzőleg 1860-ban császári és királyi kamarássá lett, 1864-ben pedig magyar bárói rangra emelték. 1866-ban, mint a 39. gyalogezred őrnagyát, már I. Ferenc József oldalán találjuk, szárnysegédi szolgálatban. A hadjárat folyamán mint a király katonai irodájának tagja, ismételten fontos megbízatásokat kapott, amelyeknek végrehajtása közben gyakran ntazott a működő hadsereghez. 1868-ban alezredes lett a budapesti 32. gyalogezredben, 1870-ben pedig a pozsonyi 72. számú tartalék gyalogezred parancsnokává nevezték ki. Amikor az 1868-ban felállított m. kir. honvédségnél, ennek szilárd alapokra fektetésében kiváló, derék és tapasztalatokkal bíró magyar törzstisztekre volt szükség, Fejérváryt 1872-ben a m. kir. honvédséghez helyezték át, ahol előbb a 15. honvéd gyalogdandár parancsnokságával bízták meg, nemsokára pedig kinevezték a honvédelmi minisztériumba államtitkárnak. Ettől kezdve katonai pályája katonapolitikai térre terelődött át. 1884 október 28-án honvédelmi miniszterré lett és mint ilyen az új magyar királyi honvédség megalapítása és fejlesztése körül hervadhatatlan érdemeket szerzett. 1887-ben a szegedi 46. gyalogezred tulajdonosa, majd 1890-ben táborszernagy lett. 1903-ban lemondott a honvédelmi miniszterségről s ekkor I. Ferenc József, aki meleg, bizalmas, szinte baráti érzelmeket táplált Fejérváry iránt, a szervezés alatt álló magyar darabonttestőrség kapitányává nevezte ki.

1905-ben a válságos politikai viszonyok között I. Ferenc József határozott kívánságára mint miniszterelnök vállalta a közvetítés nehéz szerepét a magyar képviselőház és a király között. 1906 után Fejérváry nem foglalkozott többé politikával, hanem átvette darabonttestőrségi kapitányi állását; 1913-ban a m. kir. testőrség kapitánya lett. Amikor szolgálatának 60. évét betöltötte, I. Ferenc József emlékérmet veretett és ennek egyik aranyból vert példányát személyesen nyujtotta át Fejérvárynak.

Foto Máté.

Gábriel tizedes, a solferinói csatában, sebesülten is rohamra lelkesíti bajtársait.

IV. A VASDANDÁR.

(1864.)

Amikor IX. Keresztély dán király 1863-ban uralomra jutott, a dán kormány elhatározta, hogy Schleswig-Holstein tartományokat Dániába bekebelezi. Mivel ez az elhatározás ellentétben állott azzal az ígérettel, amelyet Dánia előző kormánya a két európai német nagyhatalomnak tett, és mivel a dán kormány e hatalmak tiltakozó ultimátumára elutasítólag válaszolt, Poroszország és a vele szövetségi viszonyban levő Ausztria fegyveres kézzel volt kénytelen érdekeit megvédeni. 1863 végén tehát mindkét állam egy-egy

hadtestet irányított a dán határ felé és ezeknek főparancsnokságát báró Wrangel német vezértábornagyra bízta. Az osztrák hadtest (a VI-ik) 4 gyalog és 1 lovas dandárból állott és Gablenz altábornagy parancsa alatt 1863 december havában gyülekezett Hamburgban mintegy 20,000 emberrel és 48 ágyúval. A négy dandár közül kettőben találunk magyar csapatokat, még pedig: a pozsonyi 72., a kassai I. Vilmos porosz király nevét viselő 34. és az újvidéki 6. gyalogezredet. A lovasság között volt a 9. Liechtenstein-huszárezred is.

A szövetséges haderők, amelyeknek minden katonája egységes ismertetőjel gyanánt fehér szalagot viselt balkarján, február 1-én lépték át a dán határt. A De Meza dán tábornok parancsa alatt álló dán hadsereg, amely mindössze alig volt több 30,000 embernél, az Eider-folyótól és Jagel-Oberselk községtől északra még a IX. században épült sáncok mögé vonult vissza, amelyeket a félsziget akkori lakói a német betörések ellen építettek. Ezt az erődvonalat a dánok 1848 után újból kiépítették és megerősítették.

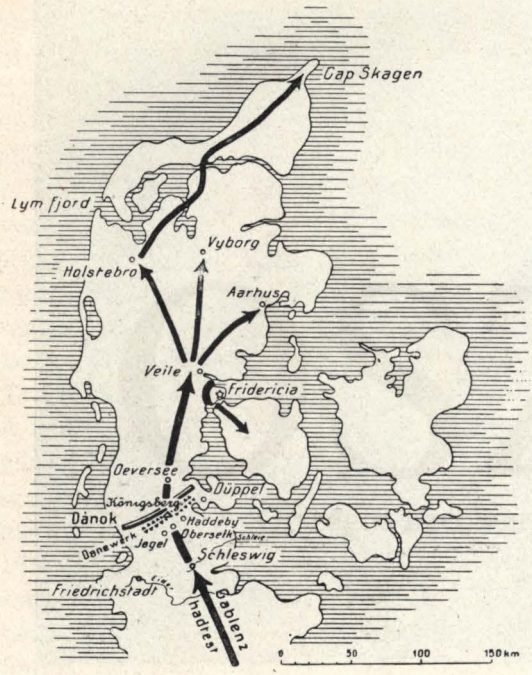

Magyar csapatok útja az 1864-i dániai hadjáratban.

A hadműveletek folyamán a magyar ezredek közül a kassai 34. gyalogezred tüntette ki magát a legtöbb alkalommal.

Az ezred az Eider-folyón való átkelésre vonatkozó parancsot a február 1-re virradó éjszakán kapta meg Gondrecourt tábornok dandárparancsnoktól. A kis szelet papíron írott kurta és furcsa parancs így hangzott: «Az Úristen nevében rajta!» Ez a parancs lett később az ezred jelmondata. Másnap este a dandár elérte az erősen kiépített és megszállt ellenséges sáncvonal lábát. Az ezred a «Danewerk»-nek nevezett megerősített vonal legnehezebb és legmagasabb pontja, a «Königsberg» előtt állott meg, ahonnan február 3-án délelőtt két oszlopban előrenyomult. Az első zászlóalj egy huszárszakasszal Jagel falu felé támadott. Ezt az oszlopot maga az ezredparancsnok, Benedek Sándor ezredes vezette. A Stranszky őrnagytól vezetett II. zászlóalj pedig a dandár többi osztagával Oberselk falu és a «Königsberg» felé nyomult elő. Benedek ezredes zászlóaljával haláltmegvető bátorsággal berohant a faluba és másfél órai utcai harc után, délben kiverte onnan a dánokat, akiknek sorából egy tisztet, 173 embert foglyul ejtett. E harc közben különösen kitűnt

marczinfalvi Dobos Miklós alhadnagy, aki szakaszával azt az ellenséges zászlóaljat rohamozta meg és verte széjjel, amely a mieinket át akarta karolni. Ezalatt a II. zászlóalj rövid, de véres kézitusa után elfoglalta Oberselket.

A «Königsberg» elleni roham d. u. három órakor kezdődött. A hegy rendkívül meredek lejtőjét hó és jég borította, tetejéről pedig a dán ütegek és a lövészárkokban elhelyezett ellenséges gyalogosok ugyancsak hevesen tüzeltek az előnyomulókra, akiknek élén nemcsak a 34. gyalogezred II. zászlóaljának parancsnoka, hanem maga Gondrecourt tábornok és ennek vezérkari tisztje is kivont karddal rohant előre, a Königsbergre. A nyílt terepen,

Foto Máté.

A kassai 34. gyalogezred rohama a Königsbergre.

térdig érő hóban feltörtető magyar bakákat gyilkos tűz fogadta, de lendületes támadásukat semmi sem tudta fékezni, úgyhogy a dandárparancsnoknak ismételten figyelmeztetnie kellett a századokat: «Ne oly hevesen, fiúk!». Már az esti szürkületben, d. u. négy órakor ért a zászlóalj a hegy tetejére, ahol heves harc után elfoglalta a dánok állásait. Késő este volt már, amikor az ezred két zászlóalja megint egyesült és gyér tábortüzeknél megpihent a becsületesen elvégzett katonamunka után. Lelkesen adták kézről-kézre a katonák azt az üzenetet, amelyet vitéz dandárparancsnokuk, Gondrecourt tábornok, előjegyzési könyvecskéjéből kiszakított lapra sajátkezűleg így írt meg: «Vitézül viseltétek magatokat. Köszönöm.» A küzdelem után 3 arany, 9 nagyezüst és 43 kisezüst vitézségi érmet és 30 porosz kitüntetést osz-

tottak szét. Az aranyéremmel kitüntettek között volt Mihajlovits őrmester is, aki négy emberrel megrohanta az egyik megerősített sáncot és el is foglalta.

A «Danewerk» erődvonal elfoglalása után Wrangel tábornagy elrendelte a félsziget felső részébe, a Jütlandba való bevonulást. A 34-es ezred már március 7-én a tartomány fővárosának, Fridericiának közelében volt és a Königsbergnél annyira kitűnt II. zászlóalj március 8-án Veile falu mellett újból heves harcot vívott és ismét kitűnt az ellenség üldözésénél.

Foto Máté.

Süttő, a 9. huszárezred tizedese Dániában, Igum falunál megmenti Kovács közhuszárt.

A hadjárat további részében már nem került sor nagyobb összeütközésre, s így Dánia megszállása kisebb portyázó ütközetek révén símán ment végbe.

Ezután a 34-ik ezred október 7-től november közepéig Fridericia városában volt, az ellenségeskedések végleges beszüntetése után pedig vasúton Berlinbe indult. Itt november 21-én I. Vilmos porosz király, az ezred tulajdonosa, 34-es ezredesi egyenruhában szemlét tartott az ezred felett, amely alkalommal az ezred a berlini királyi palota előtt, az «Unter den Linden» főutcán keresztül díszmenetben vonult el királyi ezredtulajdonosa előtt, aki aligha gondolt arra, hogy egy évszázaddal ezelőtt Hadik András magyarjai ugyanitt megremegtették és meg is sarcolták ezredtulajdonosuk ősének, Nagy Frigyes-

nek alattvalóit! Még a hadjárat közben kiosztottak az ezred tisztikarában az ellenség előtt tanusított bátor magatartása elismeréseképpen 18 kitüntetést. Meg kell említenünk, hogy Gondrecourt Lipót tábornok, az ezred élén végrehajtott kiváló haditettéért megkapta a Mária Terézia rend lovagkeresztjét. Vitéz dandárának csapatai pedig ekkor kapták a «Vasdandár» jelzőt, amelyre minden volt 34-es még ma is büszke.

Az újvidéki 6. gyalogezred február 2-án találkozott először ellenséges osztagokkal. A megerősített Schleswig város felé való előnyomulása közben február 3-án heves harcot vívott a Schleie-folyón átvezető haddebyi töltés előtt, ahol az ellenség ugyancsak szívós ellenállást tanusított. A városba az ezred csak három napig tartó küzdelem után tudott bevonulni. E harcok

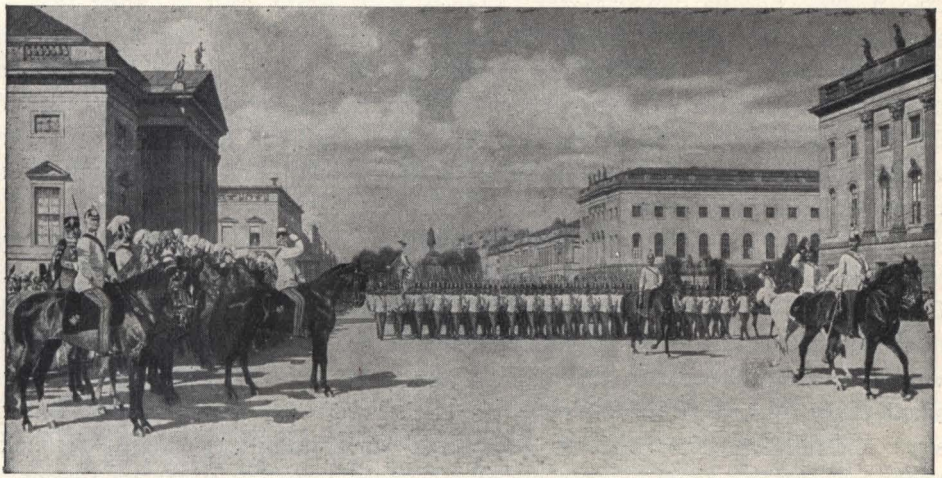

Foto Máté.

A kassai 34. gyalogezred díszmenetben elvonul ezredtulajdonosa I. Vilmos porosz király előtt Berlinben, a dániai hadjárat befejezése után.

közben vitéz magaviseletet tanusított Bojtor György, az ezred görögkeleti lelkésze, aki az egyik súlyosan sebesült közembert a leghevesebb puskatűzben kimentette a tűzvonalból és vállain cipelte a kötözőhelyre. A hadjárat későbbi során az ezred résztvett Fridericia körülzárásában és ez alkalommal is derekasan viselkedett.

A hadjáratban szereplő harmadik magyar ezrednek, a pozsonyi 72-es ezrednek, nem volt alkalma nagyobb ütközetekben résztvenni, mert a dán hadsereg zöme részben Gondrecourt dandárával szemben állott ellen, nagyobbik részével pedig a düppeli sáncokat védte, amelyeket a poroszok foglaltak el április 18-án. De meg kell említenünk azt a nevezetes körülményt, hogy ez az ezred az egész dán félszigetet bekalandozta a hadjárat folyamán ; így átkelt a Lymfjordon is, július 13-án elérte a Cap Skagent, a félsziget legészakibb csücskét. Ennélfogva Európa térszínén ez a legészakibb pont,

ameddig a magyar katona ezeréves hadakozása közben fegyverrel kezében eljutott.

Végül rá kell térnünk a Liechtenstein-huszárok szerepére. Az ezred részei nemcsak sikeresen portyáztak és vettek részt a felderítő szolgálatban, hanem az Oeversee körüli harcokban többször megrohamozták az ellenséges gyalogságot és tűzérséget is. A magyar huszár bajtársiasságára igen jellemző apróbb haditettet is olvashatunk az ezred történetében. Amikor április első napjaiban csapataink Fridericia városát körülzárták, az ezred 4. századából Süttő káplár és Kovács közhuszár egy gyalogos járőrrel együtt az ellenség kémlelésére indult. Igum faluban 30 dán gyalogos körülfogta a járőrt, de a két huszár karddal kezében keresztülvágta magát. A falu mögött azonban egy ellenséges golyó Kovács lovát leterítette, mire Süttő káplár visszafordult és még a kellő pillanatban érkezett Kovács segítségére, akit a dánok már el akartak hurcolni. Süttő nyergéből lenyúlva megfogta Kovács kezét, maga után vonszolta őt és kimentette a dánok kezéből. De Kovács, aki esés közben megsérült, a futásban teljesen kimerült. Ekkor Süttő, nem törődvén az üldöző dán gyalogosokkal, leszállt nyergéből, lovára segítette Kovácsot, s ő maga a kengyelszíjba fogódzva addig futott a ló mellett, amíg biztonságba nem helyezte sérült bajtársát.

A magyar huszárok vitézségét azonban legjobban az a rövid közlemény jellemzi, amely egy kopenhágai egykorú hírlapban ekként emlékezett meg a Liechtenstein-huszárok harcmodoráról: «Egy dán dragonyos osztag az egyik magaslaton találkozott az ellenséggel. A magyar huszárok nagy ordítozással, vágtatva száguldottak és rontottak a dragonyosokra, csöppet sem törődve azzal, hogy rohanásuk közben a dán gyalogság folytonosan tüzel rájuk. Bátorságuk bámulatraméltó. Mialatt katonáink kardjukkal egy vágást tesznek, azalatt a zömök termetű ügyes magyarok fürge lovaikon vágtatva tízszer is odacsapnak.» Íme ilyennek ismerte az ellenség a magyar huszárt!

V. CUSTOZZA ÉS KÖNIGGRÄTZ.

(1866.)

Az 1859-i olasz és az 1864-i dán hadjárat után kötött békék, sajnos, nem teremtettek olyan helyzetet, amely lehetővé tette volna Magyarország és Ausztria békés továbbfejlődését. A német államok egy része ugyanis, élükön Poroszországgal, amely e század közepén már mindjobban előtérbe lépett mint a nagynémet gondolat vezérállama, nem akartak tovább belenyugodni abba, hogy Ausztria kezében legyen Európa közepén a német hegemónia. Mint a németlakta területek keleti szegélyén elterülő és nemzetiségekből álló, tehát nem tisztán germán lakosságú ország, zavaros belügyeivel különben is annyira el volt foglalva, hogy Európa nyugati politikájának veze-

tésére alkalmatlannak látszott. Az 1864-i dán háború után, ahol még Ausztria és Poroszország egy táborban harcolt, az ellentét a két állam között mindjobban kiélesedett. Poroszország kilépett a német szövetségből, s új északnémet szövetséget alkotott, amelybe az északi német államok mind beléptek. Ellenben a déli német államok, továbbá Szászország, Hessen és Hannover Ausztria oldalán maradtak. Az előrelátható háborúban tehát a hatalmi súlypont Ausztria oldalán volt. De az ügyes porosz külpolitika, amelyet Bismarck irányított, hamarosan talált szövetségest az osztrák fennhatóság alól teljesen felszabadulni kívánó Olaszországban. Ez által nem csupán azt érte el, hogy a közelgő háborúban e szövetségesek hadereje számbelileg erősebb lett a monarchia hadseregénél, hanem azt is, hogy a monarchiát egyidőben két oldalról támadhatta meg.

Olaszország kész örömmel csatlakozott az Ausztria ellen hadba szállani készülő államok táborához, mert az 1859-i háborút befejező zürichi béke még mindig Ausztria birtokában hagyta az olasz föld jórészét, rajta Velencét s a Po-síkság északkeleti vidékét. Az olasz nemzeti mozgalom is még hatalmasabb lendülettel hódított az apró, szétforgácsolt államközösségekben élő olasz népben. Ily körülmények között Ausztria két malomkő közé került: délen Viktor Emánuel olasz király akarta létrehozni az olasz nemzeti egységet, északon pedig Vilmos német császár fáradozott a német nemzeti egység létrehozásán, Poroszország vezető uralma alatt. Mindkét törekvésnek akadálya Ausztria volt. Az olaszok a poroszokkal kötött katonai egyezmény szerint támadni szándékoztak, még pedig a Mincio-vonal és a várnégyszög ellen. Az északi hadszíntéren Poroszország nemcsak a saját, de a szövetségesek seregei számára is a leghatározottabb támadó előnyomulást szabta meg. Az északi és déli hadszíntér hadműveleteinek egymással összhangzásban egyidejűleg kellett megindulniok, hogy Ausztria tekintélyes és bőséges haditapasztalatokkal rendelkező serege egyidőben, megosztva, két hadszíntéren legyen kénytelen harcolni.

Ha tehát pusztán katonai tekintetekből szemléljük az eseményeket, akkor is igen válságos és igen súlyos helyzetbe sodródott Ausztria és Magyarország 1866 nyarán, akkor, mikor részben a német hegemóniáért folytatott küzdelemben, részben pedig az olasz félszigeten újból fellángolt nagy hazafias mozgalom elfojtása végett egyszerre két hadszíntéren kellett hadat viselnie.

1. Custozza.

Amikor az év tavaszán már előrelátható volt, hogy a fegyveres mérkőzés elkerülhetetlen, noha hadüzenet még egyik fél részéről sem történt, mind a monarchia, mind Olaszország már március és április havában megkezdte a déli harctérre szánt csapatok összegyüjtését és hadilétszámra emelését. Mivel pedig a bécsi vezérkar véleménye szerint a döntő hadműveletek az északi hadszíntéren voltak várhatók, olasz földön csak egy sereget, az úgynevezett

«déli hadsereget» állította össze Albrecht főherceg tábornagy parancsnoksága alatt. Ez a várnégyszög területén összpontosított mintegy 75,000 emberből és a várakban elhelyezett 30,000 főnyi őrseregből állott. Tirol védelmére külön önálló dandárt szántak, amelynek ereje mintegy 16,000 főre rúgott. Mindezeken felül Albrecht főherceg hadműveleteit kellett támogatnia egy hajórajnak az Adriai-tengeren, egy kis flottillának pedig a Garda-tavon.

Viktor Emánuel olasz hadserege mintegy 220,000 embert számlált, amelynek főserege Piacenza, Lodi, Cremona vidékén, egy nagyobb seregcsoportja Bolognánál gyülekezett, Garibaldi önkéntesei pedig Como vidékén csoportosultak.

Albrecht főherceg seregében 35 gyalogezred volt, még pedig olyanformán, hogy vagy egy-egy ezred egészben, vagy ezeknek csak egyes zászlóaljai. Ezek között 13 olyan magyar ezredet találunk, amelyek mindhárom zászlóaljukkal ezen a hadszíntéren harcoltak. És mivel ezek az ezredek Magyarország egész területéről származtak, az olasz háborúban a magyarság tekintélyes számban vett részt, még pedig, mint az események is igazolni fogják, éppen olyan vitézül, mint elődeik 1848/49-ben és 1859-ben. A huszárezredek közül a szolnokvidéki 1., az arad- és biharvármegyei 3., a szegedszolnoki 11. és a Jászkun 13. huszárezred írta be ez alkalommal hírnevét a magyar vitézség aranykönyvébe.

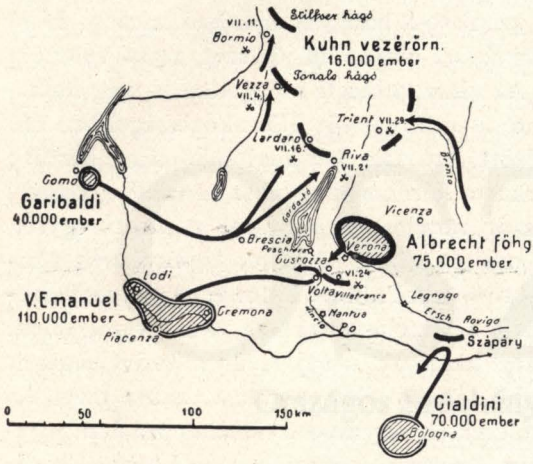

Az 1866-i olasz hadjárat hadműveletei.

Június 11-én értesült az osztrák fővezérség, hogy az olasz seregek a Mincio és a Po felé közelednek. Erre az előre meghatározott terv szerint az osztrák-magyar hadtestek szintén megkezdték előnyomulásukat. Az olaszok június 20-án Mantua előtt nyujtották át hadüzenetüket, amely szerint az ellenségeskedést 23-án kezdik meg. Ennek folytán Albrecht főherceg gyors elhatározással először a vele szembenálló főseregre vetette magát azért, hogy ezt megverje, még mielőtt a többi olasz seregcsoport segítségül jön. A Bologna felől várható olasz hadoszlop ellenében Szápáry gróf ezredes alatt csupán egy különítményt hagyott hátra, amely a 13. huszárezredből és egy osztrák vadászzászlóaljból állott, ő maga pedig seregének zömével átkelt az Etsch-folyón, hogy minél előbb biztosítsa a sommacampagna-custozzai hegyvidéket, mint a hadműveletekre legalkalmasabb térszínt.

Az olasz fősereg ugyanebben az időben átkelt a Mincion, úgyhogy Albrecht főherceg biztosra vette a következő napra várható összeütközést.

A főherceg, hogy a keleti irányba előnyomuló olasz hadsereg balszárnyát átkarolja és megtámadhassa, összes harcegységeit rendkívül ügyesen, s a nélkül, hogy az olaszok felfedezték volna, a Custozzától északra fekvő területre tolta át, majd merész elhatározással nagy balrakanyarodást hajtott végre, most már arccal dél felé fordult és várta a kellő pillanatot, hogy Viktor Emánuel seregét megtámadhassa. Az olasz csapatok nem sejtették, hogy 24-én már harcra kerül a sor, tehát csupán egyszerű menetintézkedés alapján akartak kelet felé továbbvonulni. Így tehát készületlenül, úgyszólván menet-

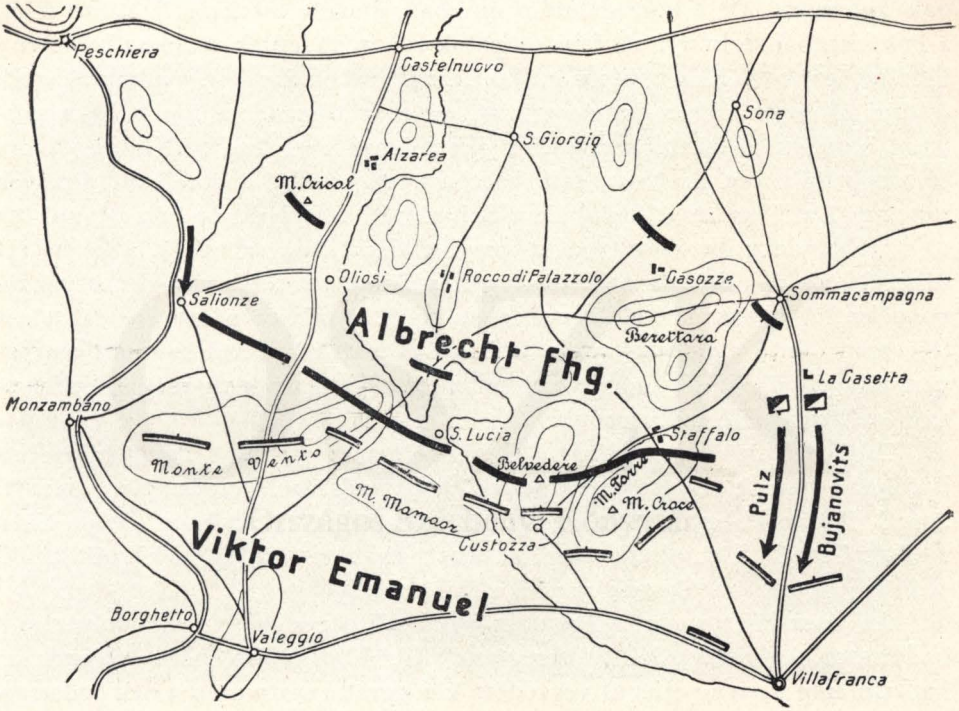

Az 1866 június 24-i custozzai csata.

közben találkoztak Albrecht főherceg harcrafejlődött seregével. Ezzel pedig megkezdődött az úgynevezett második és ugyancsak dicsőséges custozzai csata, melyben mintegy 74,000 osztrák és magyar katona győzelmet aratott majdnem 90,000 főre rúgó olasz sereg fölött.

A találkozóharc sajátságos jellegével magyarázható, hogy az olasz csapatok reggel nem egyszerre, hanem csak fokozatosan ütköztek össze csapatainkkal. Legelőször az olasz jobbszárny keveredett harcba Villafranca táján reggel hat óra tájban oly módon, hogy két hadosztálya (Humbert és Bixio) az osztrák-magyar haderő két lovas dandárára (Pulz és Bujanovich) bukkant. Ez a két vakmerő lovasdandár oly haláltmegvető bátorsággal és mindent

elsöprő lendülettel rohanta meg a két olasz hadosztályt, hogy teljesen szétszórta és a csata további során teljes tétlenségre kárhoztatta őket. Reggel hét óra tájban az osztrák tartalék-hadosztály egyik dandára (Benkó tábornok) elfoglalta ugyan a Monte-Cricolt, de az olasz túlerő később visszanyomta ezt a hadosztályt. A délelőtt folyamán heves harc dúlt a Santa Lucia kápolnánál, majd a Monte Vento magaslatokon, a déli órákban pedig már az egész vonalon elkeseredett hevességgel folyt a harc, különösen Custozza körül, amelynek fontos pontja, a Belvedere, harcközben többször gazdát cserélt. Délig tehát nem dőlt el a csata, sőt a hadiszerencse határozottan az olaszoknak kedvezett. De a kora délutáni órákban, amikor északról, Salionze felől, a Peschierából ideirányított friss csapatok is harcba léptek, az olasz balszárny hátrálni kezdett. Ekkor, négy óra körül, az olaszok Sona irányában akarták áttörni Albrecht főherceg csatavonalát, de ez a támadás a Berettara-magaslaton hősiesen védekező csapataink ellenállásán megakadt. Délután öt óra tájban a főherceg Custozza felé harcbavetette utolsó tartalékait, amelyek rohammal véglegesen elfoglalták a Belvederét. Mivel pedig lovasságunk az olasz jobbszárny lovasságát egész nap foglalkoztatta, ez nem avatkozhatott a harcba és így az esti órákban megkezdődött az olaszok végleges visszavonulása. A monarchia «déli hadserege» tehát a számra nézve erősebb olasz főseregen döntő győzelmet aratott. Bár a csapatok kimerülése miatt a megvert ellenség üldözésére gondolni sem lehetett, az olasz sereg még az éj folyamán a Mincio felé visszavonult.

Ezalatt Tirol déli szegélyén a Garda-tó északi partján s Trient közelében is folytak harcok. De az alárendeltebb erők mérkőzése eldöntetlen maradt. Annál fényesebb győzelmet aratott a monarchia fiatal hadiflottája Lissa mellett Tegethoff admirális vezetése alatt, aki régimódi, fából készült hajóival széjjelverte az olaszok páncélos hajóraját.

Az olasz hadsereg veresége után Viktor Emánuel nem tudta folytatni a hadjáratot. Az osztrák déli hadsereg sem működött tovább, mert a csehországi hadszíntéren szerencsétlenül végződött königgrätzi csata után a déli hadseregből vontak ki s irányítottak csapatokat északnak. De ezek csak Bécsig jutottak, mert közben megkötötték a fegyverszünetet, ami végét vetette a háborúnak.

A mindössze 52 napig tartó olasz hadjáratban az osztrák hadseregben szereplő magyar vezetők és magyar csapatok örök emlékű haditetteket vittek véghez. Leszámítva a hadjárat kisebb csatározásait, az osztrák-magyar és az olasz csapatok a custozzai csatában viaskodtak a legelkeseredettebben és a leghősiesebben. Ehhez mérten a veszteség is ezen a napon volt a legnagyobb az egész hadjáratban. Mind a két ellenfél mintegy 8000—8000 katonáját vesztette el, a monarchia seregén belül pedig a magyar csapatok vezetnek mind a kitüntetettek, mind az elesettek száma tekintetében.

Ha pedig összegyüjtjük a magyar tisztek, a magyar csapatok és a legénység által véghezvitt fegyvertényeket, olyan nagy számban kerülnek elénk, hogy köteteket tölthetnénk meg velük. Tehát arra szorítkozunk,

hogy csak azokat a különösen említésreméltó jeleneteket soroljuk fel, amelyek a magyar hősi lélekből sarjadzott megnyilvánulásai annak a virtusnak, amely a magyar katonát ezer éven át áthatotta.

A II. Lajos bajor király nevéről elnevezett szatmármegyei 5. ezredet ebben a háborúban magyar ember vezette, makfalvai Dósa Albert ezredes. A custozzai csatában az ezred a Monte Crocén verekedett igen bátran. Az ezred hőse Demeter Sándor szakaszvezető volt, aki a Monte Croce ellen indított rohamnál a zászlóval a rohamoszlop élén haladt. A kézitusában a zászlót védő századparancsnok és még néhány ember már elesett, illetve súlyosan

Foto Máté.

Magyar gyalogság előnyomulása a custozzai csatában a Belvedere házcsoport ellen.

megsebesült, úgyhogy már csak Demeter és egy Vadász nevű fiatal közvitéz volt életben. Az olaszok már megragadták a zászlórúd végét és ennek zöld lombbokrétáját és már majdnem ki is csavarták Demeter kezéből. Az utolsó pillanatban azonban nagy erőfeszítéssel kiszabadította az olaszok kezéből, majd a rúd végét a földre támasztotta, nem eresztette el a zászlót, leugrott a meredek lejtőn a szakadékba, ahol azután a küzdők arcvonala mögött biztonságba jutott. Ez a rettenetes halálugrás egy pillanatra meghökkentette a bámulattól elképedt olaszokat, de csakhamar észbe kaptak és Demeter után rohantak, aki ujjongó kiáltással szaladt a zászlóval kezében százada felé. De ekkor Vadász közlegény állt az olaszok elé és saját testével feltartóztatta Demeter üldözőit. A zászlótartó elérte századát, s bár ekkor

újabb elkeseredett kézitusa keletkezett a zászló körül és még sok derék magyar vérzett el annak védelmében, mégis sikerült azt megmenteni. Demeter, aki már előzőleg megkapta a nagyezüst vitézségi érmet, most altiszti sorból alhadnaggyá lépett elő. Vadászról pedig csak annyit óhajtunk megemlíteni, hogy igazi neve Csolnoky volt ; szülei akarata ellenére, titokban szökött meg az egyetemről és álnév alatt jelentkezett a háború kitörésekor harctéri szolgálatra. Valódi nevét csak a hadjárat után tudták meg társai, amikor ismét visszatért egyetemi tanulmányaihoz.

A Győr vármegye területéről sorozott és Rudolf trónörökös nevét viselő 19. gyalogezred a custozzai csatában különösen vitézül harcolt, mert nálánál kétszerte erősebb ellenséget támadott meg és vert ki állásaiból a Monte Crocén, majd pedig becsületes kemény harcban megfogyatkozva és kimerülve akkor hagyta el ezt a vérrel áztatott helyet, mikor négyszeres túlerő támadta meg. Ezért dícséret illeti az ezred elszánt parancsnokát, nemes Ráth Adolf ezredest is, aki az ezred tíz századának élén ezt a szívós küzdelmet rendíthetetlenül vezette. Custozza házai között pedig Szabó Lajos százados két századdal csak akkor adta fel az elkeseredett küzdelmet a nagyobb erő ellenében, amikor az általános hadihelyzet szükségessé tette. Amikor Édy Károly főhadnagy egy félszázad élén roham közben három golyótól találva hősi halált halt, a sorok közül Czeczey József szakaszvezető ugrott elő és halált megvető bátorsággal tovább vezette a félszázadot és visszaverte az ellenséges osztagot. A custozzai utcai harcban egy súlyosan megsebesült olasz századparancsnok revolveréből folytonosan tüzelt Szabó századosra. Amikor azonban néhány elhibázott lövés után az olasz tiszt újból célozni akart, Sváb Ferenc őrvezető a sorból kitörve, szuronytszegezve rárohant és leszúrta. Ezután az olaszoknál támadt nagy zavart felhasználva Szabó százados rohammal kiverte az ellenséges osztagot a községből és 50 olasz katonát foglyul ejtett. A csata során elesett az ezredből 9 tiszt, 80 altiszt és közember ; megsebesült 12 tiszt és közel 300 ember. Hogy az ezred ezen a napon valóban vitézül verekedett, azt a csata után kiosztott kitüntetések lajstroma is bizonyítja. Így 3 tiszt vaskorona-rendet, 14 katonai érdemkeresztet kapott, 13 pedig legfelsőbb dícsérő elismerésben részesült. A vaskoronarenddel kitüntetettek között volt Szabó Lajos százados is. A legénység között kiosztottak 2 arany vitézségi érmet, amelyek egyikét az előbb említett Czeczey, a másikat Sváb kapta, továbbá 25 nagyezüst és 63 kisezüst vitézségi érmet. Ez a mennyiség abban az időben igen nagy volt.

A délmagyarországi 29. gyalogezred ugyancsak a custozzai csatában bizonyította be, hogy méltó régi hírnevéhez. A derék bánáti fiúk a harcvonal legválságosabb pontján a Belvedere-házcsoport elfoglalásában, majd ugyanennek védelmében szereztek kiváló érdemeket. Az ezred története különösen kiemeli az ezredparancsnok, sokolgradai Gyurits Dávid ezredes és deákonai Györgyi Imre őrnagy zászlóaljparancsnok önálló és kiválóan vitéz magatartását. Mindkettőt a vaskoronarend lovagkeresztjével tüntették ki.

Az erdélyi származású 31. gyalogezred ugyancsak a custozzai csatában a Monte Croce körül vívott elkeseredett harcokban bizonyította be bátorságát. 28 tiszti kitüntetés és 150 legénységi vitézségi érem díszítette a hadjárat után e derék ezred különösen kitűnt harcosainak mellét.

A debreceni 39. Dom Miguel bakákat báró Bibra ezredes vezette a csatában. A Monte Croce meredek lejtőin hihetetlen testi megerőltetéssel támadtak az ezred osztagai a pusztító ellenséges tűzben. A tisztek és a legénység a hősiességben nemesen vetélkedtek, egymást támogatva véres kézitusát vívtak a szívósan és vitézül védekező olasz csapatok ellen. Az ezred története külön

Foto Máté.

A 66. magyar gyalogezred rohammal elfoglalja a Casa Cavalchinát.

felemlíti azt az érdekes jelenséget, hogy mind az ezred parancsnoka, mind az összes törzstisztek a küzdelem kezdetétől befejeztéig, az akkori szokás szerint, lóháton ültek a legöldöklőbb közelharcban is, és bár az ezredparancsnok állandóan ide-oda vágtatott az ezred különböző osztagai között, mégsem sebesült meg egyikük sem. Úgy látszik, hogy a magyarok Istene különös kegyébe fogadta e napon a debreceni magyar fiúk vezetőit. Érdemes feljegyezni Kálmánczhelyi Lászlónak, a 13. század kürtösének hősiességét. Amikor az egyik döntő támadás kezdetén a zászlóalj összes kürtösei elestek és amikor Kálmánczhelyi köpenyegét is átfúrta már több golyó, nem tágított századparancsnoka mellől, állandóan fújta a rohamjelet, bár az ellenség tüzelése különösen feléje és századparancsnoka felé irányult. Amikor pedig a golyó jobbkarját szétroncsolta, kürtjét balkezébe fogta s így fújta tovább, majd

amikor a nagy vérveszteségtől kimerülten nem bírta a rohamot követni és leroskadt, félig ülve, félig fekve, erejének végső megfeszítésével még mindig fújta a rohamjelet, amely társait lendületes előretörésre ösztönözte. A derék kürtöst a roham támogatására hátulról előretörő friss osztag félig aléltan vette gondozásába. Ez a kürtös az alföldi vitéz magyar katona hősiességének, akaraterejének és kitartásának méltó példaképe volt.

A verseci 43. gyalogezred szintén kivette részét a nagy csatából. Az ezred hősi tevékenységének színhelye a sokat emlegetett Monte Belvedere volt.

A nagykanizsai 48. gyalogezred egész nap tűzben állott és szoros fegyverbarátságban harcolt a debreceni 39-esekkel.

A gyulafehérvári 50. gyalogezred a nagy nap reggelén azt a parancsot kapta, hogy rohammal foglalja el Oliosi községet. A rohamoszlop erős ellenséges tűzben nyomult előre, sorait vasfegyelem és haláltmegvető bátorság tartotta össze. Csak heves utcai harc árán sikerült megtisztítani a községet az ellenségtől. A templom melletti kőházban befészkelődött ellenséges csoportot azonban nem sikerült kiűzni az első rohammal. Erre a dandárparancsnok, báró Piret, lóról szállva, az ezred néhány önkéntesen jelentkező emberéből alakult csoporttal újból rohamot indított a ház ellen, amelynek szívósan védekező őrségét, 5 tisztet és 94 embert, csak ezután sikerült lefegyverezni. A késő délutáni döntő ütközetekben az ezred Canova vidékén újból heves tűzbe került, de keményen megállotta helyét. Az ezred vitézségére jellemző a dandárparancsnok hivatalos ütközetjelentésének ez a mondata : «Tisztek és legénység vetélkedtek egymással vitézségben és kötelességtudásban. Ha fel akarnám sorolni mindazokat a hősöket, akik bátorságukkal, kitartásukkal és lélekjelenlétükkel kitüntették magukat, akkor az ezred egész névsorát ide kellene írnom.»

Nem kevésbbé derekasan harcolt a csatában a besztercei, narancssárga hajtókás 63. gyalogezred is. Az ezred a Monte Croce egyik lejtőjén rohant neki az ellenségnek. Bár a tisztikar egyharmada elesett vagy megsebesült a nyílt terepen reájuk zúduló ellenséges tűz közben, a célul kitűzött vonalat az ezred mégis elérte.

A beregmegyei 65. gyalogezred, mint a hadsereg tartaléka, csak délután került tűzbe, amikor is magasra emelt zászlóval indult rohamra a Belvedere felé. Az ezred kisebb osztagai a következő napokban a nogaredo-versai ütközetben is résztvettek. Ugyanezeken a helyeken harcolt az akkor még Besztercebánya vidékéről származó 70. gyalogezred is.

Az ungvári 66. gyalogezred szintén a custozzai csatában tűnt ki.

Nehéz harcokban volt része a soproni 76-os gyalogezrednek is. Az ütközet hevében az ezred a custozzai temetőben befészkelődött ellenséget verte ki, majd a templom, paplak és iskola által alkotott házcsoportba beszorultan vívott súlyos küzdelmet. A csatát ez az ezred fejezte be a Palazzo Murano megrohanásával és bevételével. Amikor ezt a dombot elfoglalták és az ezred zászlóját a kastély tornyára kitűzték, ujjongó örömmel látták a soproni

A 48. magyar gyalogezred rohama a custozzai csatában.

bakák, hogy a domb alatti síkságon Villafranca felé hömpölyög vissza a megvert olasz csapat rendetlen tömege. E fölötti örömében az egyik század kürtöse felugrott az egyik bástyafokra és az ezred nagy mulatságára fújta az olaszok után a közismert «háromszor vigyázz: lefújás» kürtjelet. Az ezred hősies magatartása kellő méltánylásban is részesült, mert az ezredparancsnok a Lipót-rendet, 3 tiszt vaskorona-rendet, 11 tiszt katonai érdemkeresztet, 24 tiszt pedig dícsérő elismerést kapott; a legénység között 2 arany, 18 nagyezüst és 67 kisezüst vitézségi érmet osztottak szét.

A custozzai csatanap soha nem hervadó babérlevelekkel díszítette a magyar huszárok hadi dicsőségének koszorúját. Ez a nap bebizonyította, hogy a magyar lovasszellem, az akadályt nem ismerő huszáros lendület a legválságosabb helyzetből is kivágja magát, és hogy nincsen olyan harcfeladat, amire a magyar huszár ne vállalkoznék szívvel, lélekkel.

A hadszíntéren alkalmazott négy huszárezred közül a 13. huszárezred nem vett részt a custozzai csatában, hanem ezredparancsnokának, Szápáry gróf ezredesnek vezetése alatt a Po alsó folyása mentén kikülönítetten állott, a végből, hogy a Bologna felől előnyomuló kisebb ellenséges erőnek a custozzai csatába való beavatkozását megakadályozza. Annál nagyobb feladat jutott a többi huszárezrednek. Így az 1. huszárezred, amelyet a csata napján Rigyitsky Sándor alezredes vezetett, június 4-én hajnali négy óra tájban a Pulz-féle lovasdandár kötelékében kezdte meg előnyomulását, hogy feltartóztassa a mieink balszárnya felé előnyomuló ellenséges dandárt, amely Villafranca táján mutatkozott. A rendben előnyomuló ezredet kezdetben erős ellenséges tűzérségi tűz fogadta, majd néhány ellenséges lovasszázad akarta feltartóztatni, de eredmény nélkül. Ezután az előreküldött járőrök csakhamar megállapították, hogy erősebb ellenséges gyalogság közeledik, amelynek élén harcedzett bersaglieri csapatok vannak. Rigyitsky alezredes nem sokat tétovázott, bár a sűrű cserjékkel és szőlőkertekkel fedett terep nem nagyon kedvezett a lovas rohamnak s talán tanácsosabb lett volna kitérni az erős ellenséges gyalogoszlop elől vagy lóról szállva tűzzel fogadni. De erre a magyar huszárok egy pillanatig sem gondoltak, hanem a rohamra indító parancsot kitörő lelkesedéssel fogadták s «rajta, rajta» csatakiáltással mint a fergeteg rontottak a bersaglierekre. Iramukat nemcsak a bokrok nehezítették meg, hanem a küzdelem színhelyének egyik részén olyan nagy kőrakások és sziklatömbök, amelyek mögül biztos fedezékekből hevesen tüzeltek az olaszok vadul vágtató huszárjainkra. A lendületes roham mégis hamarosan áttörte az ellenség első harcvonalát, ami mögött már rendezettebb, négyszögekbe (Quarrée) alakult gyalogság ércfalként előremeredő szuronyerdeje következett. Ámde a lendületbe jött huszárokat mi sem tartóztathatta fel, a négyszögek sarkait hamarosan legázolták, az előremeredő szuronyos puskákat kardcsapásaikkal összetörték, mire a négyszögek felbomlottak és így a huszárok tovább vágtathattak. A nagy zűrzavarban azonban váratlanul erősebb ellenséges lovasosztag tűnt fel a huszárok jobbszárnya mögött. Erre

Rigyitsky alezredes parancsára egy erősebb osztag azonnal odakanyarodott, s előzte az ellenséget. Amikor pedig a huszárok már mindent legázoltak, alezredesük összegyüjtötte vitéz harcosait s lassan Villafranca felé vonult. Bár hátuk mögött hatalmas ellenséges gyalogság és tűzérség mutatkozott, ez a huszárok vissza-vissza vágtató utóvédjének bátorságától megriasztva, nem mert támadni, úgyhogy az ezred este hat órakor Villafranca alatt ki akarta pihenni fáradalmait. A pihenő azonban nem sokáig tarthatott, mert amikor Rigyitsky észrevette a megvert ellenség elvonulását, 3 és ½ századdal újból az olasz hadoszlopra vetette magát s annyira megriasztotta, hogy a huszárok közeledtére az olaszok fegyvereiket eldobták s mintegy 800-an megadták magukat. E bomlás láttára Rigyitsky alezredes egyik főhadnagyát, mint hadikövetet, azzal az üzenettel küldötte Villafrancába Bixio olasz dandárparancsnokhoz, hogy adja meg magát a vele levő csapatokkal együtt. Bixio, aki utolsó tartalékával Villafrancát akarta védelmezni, udvariasan elutasította a felszólítást. Erre Rigyitsky újból előrerugtatott századával, mire Bixio az éjjeli órákban kiürítette Villafrancát. E gyönyörű haditettért és ezredének kitűnő vezetéséért Rigyitskyt a Lipót-renddel tüntették ki és majdnem valamennyi tisztje kitüntetést kapott. Érdekes és jellemző, hogy az erélyes, bátor támadásnál sohasem a támadó felet éri a nagyobb veszteség, hanem mindig a megtámadottat. A császárhuszárokat ebben a hihetetlen kitartást és bátorságot kívánó egész napi ütközetben alig érte veszteség, mert mindössze három huszár esett el, két tiszt és 17 közember pedig megsebesült, és amikor az ezred éjjel összegyűlt, csak négy embere hiányzott. Ez az utóbbi számadat a fegyelemnek és az ezredben uralkodó rendnek és összetartásnak olyan fényes jele, amely előtt kalapot kell emelni. És mivel az ezred rendíthetetlen magatartása tisztjeinek és

Foto Máté.

Rajta, rajta!

legénységének hősies viselkedésében gyökerezett, lehetetlen felsorolni mindazokat a derék huszárokat, akik ebben a rohamban kitüntették magukat.

A 3-as huszárok, akiknek ezrede akkor a bajor herceg nevét viselte, Bujanovics lovas dandárának kötelékében küzdötték végig a csatát. Ehhez a dandárhoz tartozott még a 11. huszárezred is, amelynek parancsnoka maga aggteleki Bujanovics Ágost ezredes volt. A csatában tehát ez a két ezred egymás mellett vállvetve harcolt. Amikor Pulz ezredes a hajnali órákban lovasrohamát elindította, Bujanovics ezredes is csatlakozott hozzá. A csatavonal jobbszárnyán a 11. huszárezred, a balszárnyon a 3. huszárezred lovagolt. A nehéz terep ellenére a két ezred olyan nyílegyenes vonalban nyomult előre, mintha csak otthon a gyakorlótéren lett volna. A rohamot a Württemberg-huszárok kezdték meg erdődi Török József alezredes vezetésével, aki a kezdetben ellenálló ellenséges osztagokat hamarosan visszakergette. Ehhez a rohamhoz csatlakozott azután a 3. ezred is. Mind a két ezred nemcsak ugyanolyan nehézségekkel küzdött meg, hanem ugyanolyan bátorsággal rohamozta meg és gázolta le a szembenálló olasz dandárt, mint az 1-es huszárok Bixio tábornok gyalogságát. A huszárok reggeltől estig állandóan Villafranca és Custozza között száguldoztak ide-oda s így megzavarták az ellenséget, és tevékeny magatartásukkal elérték, hogy az olaszok Albrecht főherceg balszárnyát nem tudták megtámadni vagy átkarolni. Így hát oroszlánrésze volt a három huszárezred példaadó vitézségének abban, hogy a custozzai csata a mi győzelmünkkel végződött. Hogy pedig mekkora a magyar huszár és a magyar ló kitartása, azt a 11. ezred történetében olvashatjuk, ahol külön felemlítik, hogy a csata napján hajnali három órától a késő esteli órákig a lovakat itatni, etetni és nyergelni nem tudták, a huszárok pedig étlen-szomjan verekedtek ezen a forró júniusi napon. Az ezred egyes kisebb osztagai, az előző napok terhes portyázó szolgálata miatt, közel 40 óráig voltak szolgálatban éjjel-nappal egyhuzamban s amikor a csata hevében újból és újból rohamra került a sor, mégis friss és törhetetlen lélekkel vágtattak az ellenségnek.

A huszártiszti vitézség megkapó példáját maga Bujanovics ezredes szolgáltatta. Az ellenséggel való összecsapás hevében ugyanis Bujanovics Krisztiány hadnaggyal és 30 huszárral megrohanta az olaszok egy ütegét, amelyet a gyalogság is fedezett. Rohamuk azonban összeomlott a rájuk irányított ellenséges tűzben. Bujanovics maga is igen súlyosan megsebesült, lovát pedig kilőtték alóla. A huszárok közül csak Krisztiány hadnagy és egy huszár tudott behatolni az ellenséges üteg ágyúi közé, de ezeket is lefegyverezték. Ekkor az olaszok Krisztiányt le akarták szúrni, de a közelben tartózkodó Bixio olasz tábornok odarohant, megmentette a vitéz magyar huszártiszt életét és kardját ezekkel a szavakkal adta vissza neki: «Vegye vissza kardját, mert megérdemli, hogy tovább viselje.» Bujanovics ezredest I. Ferenc József, Albrecht főherceg javaslatára, mindjárt a csata után tábornokká léptette elő. A teljesség kedvéért ide iktatjuk még Bujanovics harcjelentésének a huszárokra vonatkozó eme részét is: «Csapataim magatartása bámulatra-

méltó és mintaszerű volt. Kötelességemnek tartom külön kiemelni vitézségüket és lendületüket. Minden osztag, minden ember nemes vetélkedésben igyekezett feladatát teljesíteni, s mindnyájan oly bámulatraméltón viselkedtek, hogy ennél magasabbfokú teljesítményeket hosszú harctéri szolgálatom alatt még nem tapasztaltam.»

A csatanap után a három huszárezred legénysége között összesen 7 arany, 32 nagyezüst és 75 kisezüst vitézségi érmet osztottak szét.

2. Königgrätz.

A monarchia haderejének zöme 1866-ban Csehországban mérte össze fegyvereit az északnémet államok seregtesteivel. Ez a mérkőzés hadtörténelmi szempontból rendkívül érdekes és tanulságos. Az előző háborúkban ugyanis Ausztria-Magyarország fegyveres ereje többé-kevésbbé irreguláris felkelőkből, katonai keretekbe fogott önkéntes csapatokból és csak részben rendes állandó katonaságból álló seregekkel ütközött össze. Ebben a hadjáratban azonban a németeknek már akkor is kitűnő hadserege volt az ellenfél. Tehát mindkét fél hadműveletei a szigorú szakszerűség, higgadt megfontolás és az akkor érvényes hadászati és harcászati szabályok jegyében folytak le. Hogy ebben a mérkőzésben mi maradtunk alul, az nem a csapatok magatartásán múlt, hiszen a hadsereg s különösen a magyar csapattestek haláltmegvető bátorsággal küzdöttek. A vereség egyik főoka a vezetésben rejlett. Az északi hadsereg főparancsnoka, Benedek Lajos táborszernagy, aki annak idején olasz földön sorozatosan aratta szebbnél szebb diadalait, erre a fontos megbízatásra nem volt alkalmas. A legjobban maga érezte ezt; vonakodott is elvállalni a fővezérséget és csakis legfelsőbb hadura, I. Ferenc József parancsára vállalta. Hadtestparancsnokai, legnagyobb részt főnemesek és udvari emberek, nem szívesen fogadták őt, sőt intézkedéseit gyakran elgáncsolták vagy lanyhán teljesítették. Így hát az egész hadjárat alatt, de főleg a szerencsétlen königgrätzi csatában nem volt meg a fővezér és alvezérei között az összhang. A vereség második, szinte döntő oka pedig az volt, hogy amíg a mi hadseregünk még a régi rendszerű puskával vonult hadba, addig a németek úgynevezett «Zündnadelgewehr»-jükkel, az ismétlőpuskáknak első, hátultöltő, tehát gyorsan tüzelő fajtájával állottak ki a küzdelemre. Ezzel pedig az akkor még eléggé tömött sorokban támadó gyalogságra és zárt oszlopokban vágtató lovasságra oly gyors tüzet zúdítottak, hogy nemcsak rettenetesen megtizedelték sorait, hanem ezzel a szokatlan és gyilkos tüzeléssel lelkileg is megrendítették csapatainkat.

A königgrätzi vereséget a nagyközönség még nem régen is bizonyos iróniával szerette emlegetni, Benedekről pedig nagyon sokan úgy beszéltek, mint csatavesztőről és tehetségtelen osztrák generálisról. A történelem idővel bizonyára igazságot fog szolgáltatni ennek a keménykötésű magyar

katonának, aki tragikus elbukásának következményeit éppoly zárkózottsággal és férfias önmegtagadással figyelte, mint Görgey Artúr. Bár nyomós okai lettek volna, nem vádolt senkit; senkit sem akart pellengérre állítani, hanem némán tűrte az elfogult kortársak megalázó ítéletét. A vereség miatt pedig nekünk magyaroknak egyáltalában nem kell szégyenkeznünk, mert

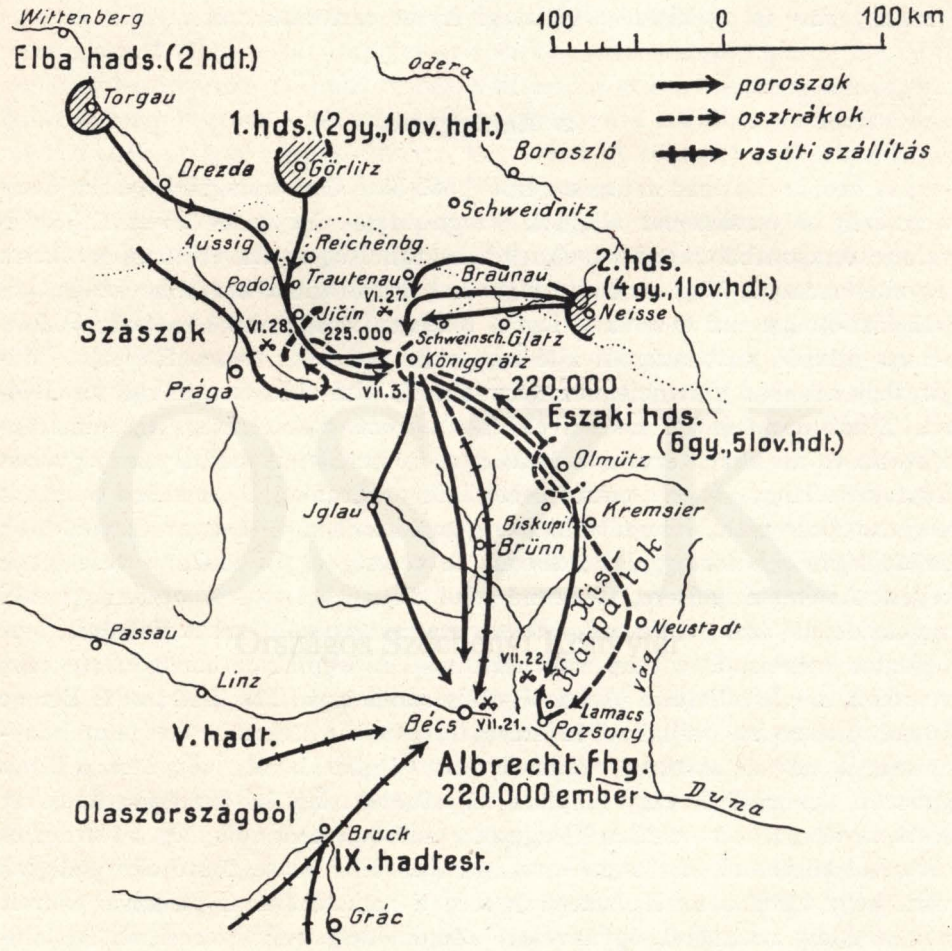

Az 1866. évi hadjárat Csehországban.

a magyar katona ebben a hadjáratban is éppoly vitézül viselkedett, mint azelőtt és azután is.

Benedek alatt mintegy 300,000 főnyi sereg állott, amely hét osztrák-magyar hadtestre, öt osztrák-magyar lovashadosztályra és egy szász hadtestre tagozódott. A harcra hivatott összes csapatok állománya azonban az akkori nehézkes poggyászvonatok és lőszeroszlopok miatt az említett összlétszámnak csak mintegy kétharmadát tette. Hasonló volt a helyzet a német

hadseregben, amely szintén 300,000 emberből állott. Ezt a fegyveres erőt I. Vilmos porosz király vezette, vezérkari főnöke Moltke gyalogsági tábornok volt. Így tehát mindkét fél oldalán körülbelül 180—200,000 ember volt a tűzvonalban, az osztrák-magyar tűzérségnek közel 800, a németnek mintegy 770 ágyúja volt

Benedek Olmützben gyülekeztette hadseregét, és az volt a szándéka, hogy vagy Szilézián, vagy pedig Csehországon keresztül nyomul a németek elé, s majd csak útközben csatlakozik hozzá a szövetséges szász hadtest,

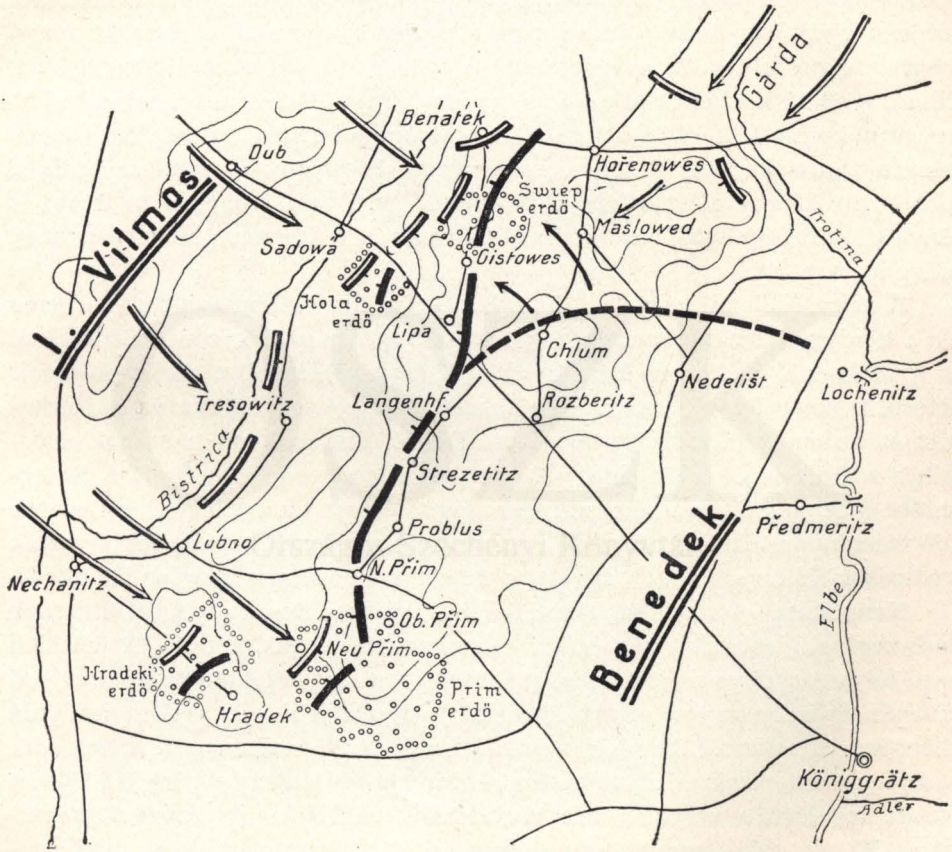

Az 1866. évi königgrätzi csata.

amelynek élén Albert szász trónörökös állott. I. Vilmos porosz király seregét három csoportra tagozta s mind a hárommal koncentrikusan kezdte meg az előnyomulást Jičin irányába. Amikor így a németek június 26-án mindenütt átlépték Csehország határát, Benedeknek meg kellett változtatni tervét, mert seregének zöme ekkoráig még nem érkezett Olmütz tájékára. Elhatározta tehát, hogy az előnyomuló német oszlopok feltartóztatására néhány hadtestet előreküld, ő maga pedig, seregének zömével, Königgrätz vidékén készül fel

a döntő támadó, vagy ha a sors úgy akarja, a védekező csatára. A német haderők előnyomulása közben csapataink Sichrow, Hünerwasser, Podol és Münchengrätz, a szászok pedig főleg Jičin mellett ütköztek meg a németekkel, akik nagyobb erejükkel mindenütt felülkerekedtek és az osztrák-magyar seregtesteket visszavonulásra kényszerítették. Csupán Trautenau alatt verte meg Gablenz altábornagy június 27-én a porosz első hadsereget. A Nachod-Wysokow, Skalitz, Rognitz, Rudersdorf és Königinhof mellett lezajlott harcokban is a mi csapatainkat érte vereség. Ezek után Benedek minden irányból visszavonuló csapatait érintetlen főseregével együtt most már Königgrätz vidékén gyüjtötte össze s július 1-én a várostól nyugatra és északra fekvő magaslatokon felkészült a védelemre. A védővonal, a terepnek megfelelően, Chlum mellett könyököt alkotott s így arcvonala részben északnak, részben nyugatnak nézett. A jobbszárny az Elbe-folyóra, a balszárny a hradeki magaslatokra támaszkodott. Részben a harcvonal balszárnyán, részben pedig a jobbszárny közepe előtt néhány kisebb erdő terült el (Swiep, Hola, Přim és Hradek). Königgrätztől északra az Elbe-folyón a fővezér előrelátóan négy hidat is veretett.

A nagy csata július 3-án zajlott le. Reggel hat órakor a porosz hadsereg éle a königgrätzi műút mentén megtámadta az arcvonal közepét. Sadowánál és a Hola-erdőben heves harc kezdődött, amely később a Swiep-erdőre is átterjedt. Reggel nyolc órakor megérkezett a németek jobbszárnya és Nechanitz és Lubna felől intézett támadást. Délelőtt 11 órakor a poroszok elfoglalták a Hola-erdőt, de a lipai magaslaton már vereség érte őket. A Swiep-erdőbe is benyomultak a poroszok, de csapataink véres küzdelem után Benatek felé visszanyomták őket. Ezalatt a szászok a přimi erdőben megakadályozták a poroszok előrenyomulását, úgyhogy délben a harc az egész vonalon ellankadt.

Nemsokára azonban váratlanul új porosz csapatok tűntek fel Benedek hadseregének jobbszárnya mögött, a hořenowesi magaslat felől. A délelőtti harc folyamán ugyanis hadseregünk figyelmét annyira lekötötte az arcvonal közepén és balszárnyán vívott küzdelem, hogy a jobbszárny ellen irányuló ellenséges támadásról Benedek is csak akkor értesült, amikor a porosz második hadsereg friss csapatai, amelyeket a gárdaosztály élén maga Frigyes Vilmos porosz trónörökös vezetett, már támadáshoz fejlődtek a hořenowesi magaslaton. Ez az oldaltámadás arra kényszerítette Benedeket, hogy a Swiep-erdőt kiüríttesse és egész jobbszárnyát hátrább vonja.

Délután három órakor a porosz gárda hatalmába ejtette Maslowedet, mire a harcvonal többi részén is kiújult a harc, úgyhogy lassankint a poroszok kerültek felül és az osztrák-magyar hadsereg mindkét szárnyát visszavetették. Erre megkezdődött a kis területre összezsúfolt nagy hadsereg visszavonulása. Hála a csapatok önfeláldozó magatartásának, a visszavonulás nem fajult rendetlen, pánikszerű meneküléssé, és csapataink egyik része Olmütz, másik része pedig Brünn felé meglehetős rendben vonult vissza. A német hadsereg annyira ki volt merülve, hogy a visszavonulókat nem tudta üldözni,

hanem a csatatéren töltötte az éjjelt s csak a következő napokban indult meg déli irányban.

A vesztett csata után Ausztria-Magyarország hadserege harcra képtelenné vált s visszaözönlő részeit csak Olmütz vidékén igyekeztek rendbeszedni. A leghamarabb rendbeszedett csapatokat ezután vasúton Bécsbe szállították, mert a német hadsereg egyik része egyenesen Bécs felé nyomult.

Benedek Lajos, az északi hadsereg fővezére.

Csapataink másik része pedig Morvaországon át dél felé vonult a marcheggi hídfő védelmére.

A csata után Benedeket elmozdították fővezérségéből és az összes osztrák-magyar hadak főparancsnokságát Albrecht főherceg vette át, aki időközben az Olaszországban feleslegessé vált csapatok élén már Bécsbe érkezett. Ennek a fegyveres erőnek most már csak az lehetett a feladata, hogy Bécset védelmezze és ha alkalom kínálkozik, meg is támadja az előnyomuló poroszokat. A Morvaországon való átvonulás közben, július 14-én és 15-én, Kralitz, Bis-

kupitz és Tobitschau alatt harcra került a sor. Innen a poroszok egyik része a Vág völgyén végig Pozsonyba akart vonulni, és amikor ezek elé Albrecht főherceg csapatokat küldött, Pozsonytól északra, július 22-én, Lamácsnál mérték össze utoljára fegyvereiket az ellenfelek. Időközben ugyanis megindultak a fegyverszüneti tárgyalások, amelyeket az augusztus 23-i prágai békekötés követett.

A magyar csapatok magatartásának ismertetése előtt olyan körülményre kell felhívnunk az olvasó figyelmét, amely magyarázatát fogja adni, hogy miért veszítettek viszonylag oly sokat az osztrák-magyar csapatok a csehországi hadszíntéren. Az 1859-i hadjáratban a franciák a jobb és tökéletesebb osztrák fegyverek hatásának ellensúlyozására az úgynevezett szuronyroham-harcászatot alkalmazták. Ezt a taktikát, Poroszország kivételével, majdnem minden európai állam elfogadta. Ennek a harcmodornak a lényege az volt, hogy a zászlóaljak vagy egy tömegben vagy félzászlóalj-oszlopokban minél előbb szuronyrohamot intéztek az ellenség ellen. Ez volt a «rohamharcászat» (Stosstaktik), amelyben nem igen engedtek időt az arcvonalak előtt felállított gyenge csatárvonalaknak a tüzelésére, hanem a zászlóaljak magasan lobogó zászlók alatt osztálytömegekben és viharos csatakiáltással rárohantak az ellenségre. Ezt a harcmódot 1864-ben és 1866-ban a hasonlóan felfegyverzett és fellépő dánokkal és olaszokkal szemben sikeresen alkalmazhatták az osztrák-magyar hadsereg vezetői. De teljesen kudarcot vallottak ebben a hadjáratban a poroszokkal szemben, akik gyorsan tüzelő fegyverük birtokában, gyalogságukat a lövészetben és a szétszórt harcmodorban igen ügyesen kiképezték és az osztrák-magyar tömegtámadásokat a legrövidebb távolságból adott hatásos tömegtűzzel nemcsak visszaverték, hanem ezekben a támadó tömegekben borzalmas pusztítást is vittek végbe.

A szuronyroham túlságba vitt művelésében gyökeredzett tehát egyrészt az a vigyázatlanság, az a tüzeskedés, az az elragadtatás, az az elszántság és igen sokszor az a vakmerőség, amelyet mindenütt tapasztalunk, másrészt az a szomorú dolog, hogy a csapatok roppant sokat vesztettek.

A Benedek táborszernagy hadseregében szereplő 57 gyalogezred körül 22 kapta legénységét a Magyar Szent Korona országaiból. A hadjáratban résztvett 26 vadászzászlóalj közül 3, a 35 lovas (vértes, dragonyos, huszár és ulánus) ezred közül pedig 10 volt magyar huszárezred.

Ha tehát az osztrák eredetű gyalog- és lovasezredek számát a magyar ezredekével összehasonlítjuk, akkor megállapítható, hogy a harcoló ezredeknek körülbelül 29 %-a volt magyar.

Ezen a hadszíntéren legtöbbet az erdélyi 2. gyalogezred vesztett. Az ezrednek halott, sebesült és hadifogoly vesztesége: 42 tiszt és 1224 ember volt, ami után létszáma már csak 19 tisztre és 600 emberre rúgott! Ez a roppant nagy veszteség volt az oka, hogy a hadjárat második felében az ezred

fontosabb szerepet már nem játszhatott. Ez a nagy veszteség teszi egyben kötelességünkké, hogy, ha csak vázlatosan is, leírjuk azoknak az ütközeteknek lefolyását, amelyekben ez a derék magyar ezred tökéletesen tönkrement.

Előre kell bocsájtanunk, hogy az ezred a hadsereg összpontosító menetei alatt kilenc nap folyamán kereken 120 kilométert tett meg Jaromerig, rendszerint szakadó esőben, rossz dűlőutakon. Amikor pedig június 27-én parancsot kapott a Trautenaunál szorongatott Mondel-dandár megsegítésére, igen nagy fáradalmak után érkezett be Alt-Rognitz alá, ahol már rövid pihenő után harcba vetették a 23. gyalogezred három zászlóaljával és a 16. vadászzászlóaljjal együtt. Amint a támadók 100 lépésre megközelítették a poroszok állásait, ezeknek lassú tüzelése mindent megsemmisítővé fokozódott. A hátultöltő fegyverek még sohasem tapasztalt gyorstüze a mieinket annyira meglepte, hogy az egész harcvonal meghökkenve megállott, a 23. gyalogezred két zászlóalja pedig meghátrált, miután 1—2 perc alatt 900 halottja és sebesültje volt. A 2. ezred 1. zászlóalját is nagy veszteség érte, amennyiben 5 tisztje és 300 embere elesett. A roham folytatására tehát gondolni sem lehetett, s így e zászlóalj egy ideig tüzeléssel önfeláldozón egyedül tartotta vissza a poroszokat, hogy a szétlőtt 23-as zászlóaljakat teljesen meg ne semmisítsék. A kudarc ellenére a mieink később második támadást is intéztek, amelyben a támadó tömeg megint lövés nélkül indult neki a pokol torkának, bár kevéssel ezelőtt ugyanígy százakat vesztett legjobbjainak sorából, s így bebizonyosodott, hogy a rohamot most már tűzzel kell előkészíteni. Bár most már ismerték a gyútűs puskák rettenetes hatását, mégsem igazodtak az ellenfél harci modorához, hanem újból a megszokott merev formákhoz kötött szuronyrohamot alkalmazták. Legelől járt a 2. gyalogezred 1. zászlóalja, amely már az első rohamban elvesztette tisztjeinek 60 %-át, legénységének pedig majd a felét. A legénység eldobta csákóját és köpenyét, s bár a zászlóaljban felbomlott az eddig aggodalmasan megtartott rend, mindenki csupán szuronyos fegyverével kezében, rendíthetetlenül tört előre. A középen az egyesülés jelvénye, a zászló lobogott a 60 éves Vojtek György zászlótartó kezében. A szilaj lelkesedéssel rohanó elszánt tömeget a poroszok ezúttal nem várták meg, hanem hanyatt-homlok elszaladtak és a határon át oda vonultak vissza, ahonnan reggel elindultak.

A június 28-i rudersdorfi ütközetben pedig azért jutott végromlásba az ezred, mert azt a dandárt, amelybe tartozott, a szomszédos dandárok magára hagyták. Az ütközet kezdetén az ezred 3. zászlóalja a porosz 2. gárdaezred 2. zászlóaljával elegyedett kézitusába. Ámbár a porosz gárdisták termetre felül is múlták katonáinkat, a székelyekkel nem bírtak, mert az erdélyi fiúk csodálatosan verekedtek. Egy-kettőre szétrebbent a porosz gárda büszke zászlóalja, a vezénylő alezredest, aki körül a legdühödtebben folyt a harc, lováról lerántották, a tisztek javarészét s a legénység egyharmadát harcraképtelenné tették, a többit pedig megszalasztották. Hasonló sors érte nem-

sokára a porosz 2. gárdaezred 1. zászlóalját is, mely testvér-zászlóalja segítségére jött. E sikerek és az ellenség látszólagos gyöngesége arra ösztönözte a dandárparancsnokot, hogy ő támadjon. E végből a 2. gyalogezred 3. zászlóalját támadásra rendelte. A poroszok azonban nem várták be a rohamot, hanem eltakarodtak állásaikból. Délután egy órakor azonban váratlan veszedelem kerekedett, mert a Rudersdorftól délre és délnyugatra elterülő erdőségen át a porosz 3. gárdagránátos ezred meglepte dandárunk jobbszárnyát. A meglepetés annyira teljes volt, hogy a 23. ezred elhagyta állásait és meghátrált. Ezzel az ütközet sorsa eldőlt! Hiába volt a vezetők személyes vitézsége és buzdító szava. Hiába tette kockára életét a dandárparancsnok, a megrémültek összekeveredve s egymásra lődözve a völgybe szaladtak. Hiába rohant a poroszok elé a 2. gyalogezred 2. zászlóalja, a gyútűs puska összpontosított gyors tüze ezeket is felbomlasztotta és szétrebbentette. A zűrzavar csakhamar átragadt a többi csapatokra és tetőpontjára hágott akkor, mikor a dandárparancsnok is megsebesült, a töltények kifogytak és a parancsok közvetítése lehetetlenné vált, mert a parancsőr- és segédtisztek elestek és megsebesültek. Bár az észbekapott részek csoportokba oszlottan száz helyen is folytatták a reménytelen élet-halál harcot az épületek és erdőcsoportok között, az erőfeszítés már nem használt. Sőt kitartásuk még bajjal is járt, mert a harci zajra mindenünnen elősereglettek a poroszok és elfogták az ellenállókat. A 2. ezred 9. osztálya azonban a Rudersdorf déli kijáratához eső házakba vetette magát, ahonnan még három órán át bámulatraméltó szívóssággal verte vissza a többször támadó poroszokat. Ennél a harcnál Bakovszky főhadnagy és Zerbs hadnagy tizenheted magával és a 3. zászlóalj zászlójával a falu szélső házába szorult be éppen akkor, mikor a poroszok a községet megrohanták. Négyszer verték vissza a nagyobb erejű ellenséget; közben a hadnagy megsebesült, a 17 katonából már csak öt volt ép, a lőszer elfogyott. Újra felharsant az ellenség rohamra hívó jele. Ekkor Bakovszky kinyittatta a ház ajtaját, a zászlóval kezében nekirontott az ellenség szűkre fogott körének s kivágta magát. Az erre következő ujabb porosz rohamban Nikolai közkatona küzdve elesett, a zászló pedig már-már a poroszok kezébe jutott, amikor a szemközt levő házból Gaáli Endre őrmester, Börendy tizedessel, Reith őrvezetővel és Füleky gyalogossal a támadókra rontott és megszalasztotta őket. Ezzel a csapat becsülete épen maradt. Azonban véresen megbosszulta magát az ezred 2. zászlóaljának az a mulasztása, hogy a biztonsági rendszabályok mellőzésével vonult vissza. Mert alig tett egypár ezer lépést, oldalból megtámadták a poroszok. Az ellenséges tűz hatása megsemmisítő volt: a megrettent zászlóalj veszni hagyta zászlóját és parancsnokait is. A zászlót Nagy János hadnagy és a 60 éves Vojtek zászlótartó mentette meg ritka ügyességgel. Amikor ugyanis az a szakasz is szétszaladt, amelynél a zászló volt, Nagy hadnagy a zászló szövetét letépte s köpenye alá rejtette, a zászló rúdját pedig az öreg Vojtek a közeli gabonaföldön elásta. Nagy hadnagy a poroszok fogságába jutott, Königsbergbe

került és 10 héten át rejtegette a drága jelvényt. Mikor visszatért hadifogságából, dicsőséggel visszaadta ezredének. Méltó kitüntetés érte az ezredet akkor, amikor I. Ferenc József meleg szavakkal elismerte az ezrednek a hadjáratban tanusított kiváló szolgálatát s az elveszett zászló helyébe a bécsi Burg palotaőrségének zászlóját adományozta neki.

Az újvidéki 6. gyalogezred a június 29-i königinhofi és a július 3-i königgrätzi csatában vitézkedett. A königinhofi harcról szóló jelentések kiemelik, hogy mind a tisztek, mind a legénység kiváló vitézséggel és szívóssággal

Foto Máté.

Porosz és magyar huszárok összecsapása Zuckmantelnél.

védekezett az ütközet minden mozzanatában túlnyomó számú és gyorstüzelő fegyverekkel harcoló ellenség ellen. A königgrätzi csatában az ezred nevéhez fűződik Cistowes helység elfoglalása. A felettes dandárparancsnok így ír a nagyszerű fegyvertényről: «A főtisztek, különösen a századosok viselkedését nem lehet kellőképpen magasztalni. Csak azt jegyzem meg, hogy a 6. számú Coronini-gyalogezred századparancsnokai közül a königinhofi ütközetben 18, a königgrätzi csatában pedig 14 százados esett el vagy sebesült meg. Az ezred legénysége mindvégig bátran és kitartóan harcolt.»

A komáromi 12. gyalogezred Schweinschädelnél és a königgrätzi csatában harcolt. Az utóbbi különösen a Swiep-erdőben és Maslowed mellett tüntette ki magát.

Délmagyarország egyik legrégibb ezrede, a zombori 23. «Ajroldi» gyalogezred a trautenaui, rognitzi és königgrätzi csatákban tűnt ki. A trautenaui győzelmes ütközetben a zászlóaljak nem törődtek a reájuk zúduló tűzzel, feszesen fejlődtek fel a harchoz, mintha csak a gyakorlótéren volnának. Az ezred századai a Radetzky-induló hangjai mellett oly ellenállhatatlan erővel rontottak az ellenségre, hogy a dandárparancsnok, a szemeláttára lejátszódott roham után ezt jelentette: «Minden katonaszívnek felemelő látvány volt az ezred mindent legázoló hősies rohama. Ilyen szép rohamot még életemben sohasem láttam.»

A losonci 25. gyalogezred a sziléziai határ felé vezető fontos vasútvonalat őrizte és csupán Tobitschau mellett került tűzbe.

A budapesti 32. gyalogezred június 28-án Skalitz alatt került először tűzbe. A königgrätzi csatában különösen a Swiep-erdő birtokáért vívott véres küzdelemben tűnt ki. Amikor végre a poroszok túlereje győzött, az ide-oda hullámzó rettenetes erdei harcban az ezred 1. zászlóalja a szó szoros értelmében az utolsó emberig harcképtelenné vált, mert két főhadnagya és 39 katonája hadifogságba jutott, a többi pedig elesett vagy megsebesült. A zászlóaljból egyesegyedül egy százados maradt meg a küzdelem végén!

A híressé vált «Swiep Wald» birtokáért vívott harc részleteiről ezt írják az ezred történetében:

«A vitéz katonáknak ezrei estek el makacs küzdelemben. Osztrákok és poroszok váltakozva jutottak birtokába ennek a vértől áztatott helynek. Mind a porosz, mind az osztrák zászlóaljak szerteszét foszlottak; mind a két fél osztályai gyakran egymás mellett haladtak el és összekeveredten küzdöttek egymással. A zászlóaljat alighogy beosztották a dandárba, máris az erdő megtámadására rendelték. Jelentéktelen tűzharc után rohammal elfoglalta az erdő szegélyét és előre is jutott az első nagyobb tisztásig. Itt, rövid tűzharc után, a zászlóalj bravurosan rárohant a poroszokra, akiknek az erdő sűrűjéből intézett rettenetes gyorstüze borzalmasan visszhangzott. A «Hurrá» kiáltással zárt rendben támadó századok élén rohanó zászlóaljparancsnok ellenséges golyótól találva összeesett. De sem ez, sem a mindent leterítő golyók zápora nem bírta megállítani az elszánt zászlóalj támadását. A megritkított sorok egy pillanat alatt szuronyszegezve nyomultak a poroszok közé és visszaszorították őket. A további előnyomulás folyamán azonban a zászlóalj rendetlenségbe jutott, mivel az 51. gyalogezred, amelynek sorait a poroszoknak közvetlen közelből leadott sortüze megrettentette, tökéletesen felbomlottan visszaözönlött. Ettől a pillanattól kezdve megszűnt a harc vezetésének lehetősége. Bár a zászlóalj nagyobb része sorakozott, az osztályok mégis el-elszakadtak egymástól, egyrészt mert a sűrű erdőben mozogni alig lehetett, másrészt mivel minduntalan más és más csapatokkal keveredtek össze. A tájékozódás megszűnt, senki sem tudta, hogy merre forduljon, az egyik helyen a mieink ejtettek foglyokat, a másikon pedig a porosz gyalogosok fogták el az elszakadt osztrák katonákat; közben mindenfelől sűrű egymás-

utánban lövések dördültek el, a sebesültek jajveszékeltek, a halálra váltak pedig hörögtek. Végre a poroszok túlereje győzött, mikor három irányból friss erőkkel nyomultak be az erdőbe. Ebben a rettenetes összevisszaságban a zászlóalj tisztjeinek és legénységének többsége elesett. Csakis egy holtra fáradt, kicsiny, zárt osztag maradt meg, az Andreánszky és Magistris főhadnagyoktól vezetett 39 katona, akik, nem bírván használni megázott lövőszerüket, az erdő egyik tisztásán egy porosz huszárszázad fogságába jutottak. A zászlóaljból egyesegyedül Hussa százados menekült meg ép bőrrel.»

Foto Máté.

A 64. gyalogezred hősies magatartása a biskupitzi ütközetben.

Az aradi 33. gyalogezred Münchengrätznél és Jičinnél harcolt, majd a königgrätzi csatában a chlumi magaslaton vérzett. A csatát követő visszavonulásnál Morvaországban még Roketnitz mellett is harcba került.

A kassai 34. gyalogezred a június 26-án vívott podoli éjjeli harcban a poroszokat a faluból kiverte. Ezután az ellenség már nem is próbálkozott újabb kézitusába elegyedni a vitéz abaúji és borsodi legényekkel, hanem az utcákat olyan tűzzel árasztotta el, hogy a falut elfoglaló zászlóalj a községet kénytelen volt kiüríteni. Ez a jelenet kézzelfogható bizonyítéka, hogy csapatainkat nem a nagyobb vitézség, nem a verekedésben való nagyobb kitartás és hősiesség verte le, hanem a nekik még akkor ismeretlen gyorstüzelő puska nagyobb és gyorsabb lövőképessége, amellyel szemben a személyes bátorság

és a haláltmegvető hősiesség hasztalan volt. Az ezred azután Jičinnél és a königgrätzi csatában Chlumnál és Rožberitznél tűnt ki különösen. A rožberitzi küzdelemben, amely mindössze húsz percig tartott, az ezred 31 tisztet és 1555 embert veszített! Ez a szám is ékesen hirdeti ennek a felvidéki ezrednek önfeláldózó hősiességét.

Nem kevesebb vitézséggel harcolta végig a hadjáratot a nagyváradi 37. gyalogezred, amelynek ezredtulajdonosa akkor már József főherceg lovassági tábornok volt, aki ebben a hadjáratban mint dandárparancsnok maga is vitézül vezette csapatait. A schweinschädeli csatában az ezred háromszoros túlerő négyszeri támadását verte vissza. Erről a napról valóban megkapó leírást olvasunk az ezred történetében. A schweinschädeli legfontosabb házcsoportot, a majorságot, az ezred 1. zászlóalja tartotta igen derekasan. Amikor azonban az ellenséges túlerő miatt el kellett hagyni, a zászlóaljat visszavonulás közben erős ellenséges tűz árasztotta el. A zászló köré sereglett maroknyi csapat hősiesen védelmezte az ezred jelvényét, s mikor a zászlótartó halálos lövést kapott és a zászlóval együtt elterült a földön, a köréje sereglő emberek is sorra elestek vagy megsebesültek. A sebesültek azonban nem adták fel a küzdelmet, hanem védekeztek és mindaddig viszonozták az ellenség tüzét, amíg mindnyájan a földre hullottak s elpusztultak a zászló körül. Holttesteik halma borította el a szentelt jelvényt, amelyet a poroszok csakis a halottak eltakarítása után tudtak hatalmukba keríteni. Íme így testesítették meg ezek a hősök azt a katonai jelszót, hogy a zászló a sorakozásnak és egyesülésnek jelvénye, amely alatt győzni vagy halni kell! A königgrätzi csatában ugyanilyen elszántan és önfeláldozással harcolt az ezred. Azt a 2 arany, 6 nagyezüst és 39 kisezüst vitézségi érmet tehát, amit a hadjárat után az ezred soraiban szétosztottak, a József-bakák valóban megérdemelték.

Jellemző, hogy a XIX. században alig volt olyan ütközet vagy csata, amelyben ne vívtak volna elkeseredett véres harcokat egyik vagy másik ezred zászlója körül. A katonai hűség, kötelességtudás s általában a katonai hivatás fogalmának ez a szent jelvénye hihetetlenül erős kapocs volt az ezred tagjai között és szinte megmagyarázhatatlan lelki tartalmat kölcsönzött az ezred harcainak. Ezt ne csodálja senki, mert ez nemcsak a kor szelleme volt, hanem az akkori, úgynevezett «rohamharcászat» elvében is gyökeredzett. A magyar hűség és vitézség legönfeláldozóbb példáit a zászló védelme vagy megmentése körüli harcokban találjuk.

A kaposvári 44-es «Albrecht» gyalogezred két zászlóalja Königinhofnál és a königgrätzi csatában, főleg Lipa vidékén harcolt.

A szegedi 46. gyalogezred történetének lapjain ugyanazokat a hőstetteket találjuk, mint az ezred régebbi harcainak leírásaiban. A königgrätzi csatába 82 tiszttel és 2644 emberrel indult. A csatát követő napon azonban már csak 35 tisztje és 778 embere volt.

A vitézlő Bagossy-hajdúk utódai, a kolozsvári szürkehajtókás 51-es bakák, a hadjáratot bevezető kisebb ütközet után, a königgrätzi csatában a

legveszélyesebb ponton, a Swiep-erdőben a Rákóczi- és a Hunyadi-indulók hangjai mellett éljenzéssel rohamozták meg az erdőbe befészkelődött poroszokat. Minden előzetes tüzelés nélkül indultak rohamra és az erdő nagy részéből ki is verték a poroszokat. De győzelmükért nagy árat kellett fizetni, mert a hihetetlenül vakmerő rohamban az ellenség gyorsan tüzelő puskáinak tüzében a zászlóalj- és századparancsnokok, valamint a segédtisztek majdnem mind elestek

A Lipa és Chlum körüli viadalnak különösen vitéz és önfeláldozó szívóssággal küzdő egyik részese a pécsi 52. gyalogezred volt. Amíg 3. zászlóalja

Foto Máté.

Magyar gyalogság visszaveri a porosz vértesek rohamát.

Chlum falut rohanta meg hősies elszántsággal, addig az ezred többi részei a Lipa melletti dombon vívtak elkeseredett küzdelmet. Ezekben a harcokban az ezred majdnem 1000 embert vesztett el.

Az egri 60. «Wasa» gyalogezred Wysokownál és Königgrätznél harcolt és ugyancsak sokat vesztett. A leleményességnek kitűnő példáját adta Kristóf János őrmester a wysokowi ütközetben, amikor ezredparancsnoka több ízben fontos parancsokkal a harcoló zászlóaljakhoz küldte. Az egyik alkalommal belekerült az ütközet forgatagába és elvesztette fegyverét. De nem esett kétségbe, hanem odarohant egy sebesülten fekvő német altiszthez, kiragadta kezéből a puskát és még arra is rákényszerítette, hogy megismertesse vele a neki ismeretlen hátultöltő és gyorsan tüzelő puska szerkezetét és

használási módját. Mindez ellenséges tűzben történt! És amikor Kristóf mindent megtanult, felkapta a porosz altiszt fegyverét és lőszerét és tüzelni kezdett az ellenségre.

A Swiep-erdőben dúló véres harcokban tűnt ki a temesvári 61. és testvérezrede, a marosvásárhelyi 62. gyalogezred. Mind a kettő egyforma színű, fűzöld hajtókát viselt és egyforma lelkesedéssel és önfeláldozó bátorsággal harcolt az egész hadjárat alatt.

A 64. gyalogezred, amely abban az időben Déva vidékéről kapta legénységét, a königgrätzi csata előtti küzdelmekben, majd ebben a nagy csatában is szerepelt. Felvonult a lamácsi ütközethez is, de harcba már nem került. Egyike volt a legszebben kitüntetett ezredeknek, mert a hadjárat után 4 arany, 10 nagyezüst és 30 kisezüst érem díszítette Erdélyből származó hős legénységének mellét.

Az eperjesi 67. «Schmerling» gyalogezred Schweinschädel és Königgrätz mellett harcolt. Az ezred József főherceg dandárához tartozott és ebben különös kitüntetés érte. Amikor ugyanis a königgrätzi csatában az ezred parancsnoka, Müller ezredes, súlyosan sebesülve lováról lehanyatlott és esés közben kardját eltörte, a főherceg leoldotta saját kardját és emlékül az ezredesnek ajándékozta. Az ezredes utódai a kardot később az ezred múzeumának ajándékozták.

Az 1860-ban alakult szolnoki 68-as gyalogezred a hadjáratban először került tűzbe. A skalitzi ütközetben az ellenséges tűzérség igen megritkította sorait. De a valódi tűzkeresztségen a schweinschädeli csatában esett át, ahol József főherceg dandárának első vonalában harcolt igaz magyar vitézséggel. Később a Swiep-erdőben és Maslowed környékén vérzett, amikor is parancsnoka, gróf Bissingen ezredes, hősi halált halt.

Ugyancsak a königgrätzi csatában esett át a tűzkeresztségen a székesfehérvári 69. gyalogezred.

A trencséni 71. gyalogezred csupán a visszavonulást követő tobitschaui ütközetben szerepelt. De ebben, sajnos, igen sokat vesztett, mert nem kevesebb mint 8 tisztje és 215 embere elesett, 24 tisztje és 534 katonája pedig megsebesült. Az egyéni bátorság jellemző példáját mutatta a trencsénmegyei Jancsula József őrvezető, akit harc közben egy ligetben három porosz katona körülvett és megadásra szólított fel. Jancsula az egyik poroszt lelőtte, a másikat szuronyával leszúrta, a harmadiknak kezéből kikapta szuronyos puskáját és menekülésre kényszerítette.

A pozsonyi 72. gyalogezred, amely két évvel azelőtt már a dán hadjáratban is résztvett, 1866-ban a podoli éjjeli harcban, később Münchengrätz és Jičin, végül pedig Königgrätz mellett harcolt. A podoli ütközetben az ezred 3. zászlóalja 36 óráig semmit sem evett, egész éjjel harcolt, másnap pedig minden pihenés nélkül estig előőrsi szolgálaton volt.

Amíg 1859-ben csak az Erdélyből kiegészülő 23. számú vadászzászlóalj volt az olasz hadszíntéren, addig most ezen a hadszíntéren már több magyar

eredetű vadászzászlóaljjal találkozunk. A régi közös hadsereg eme kiváló alakulatai számára azelőtt a monarchia egész területéről, de leginkább Ausztria alpesi és hegyes vidékeiről sorozták a legénységet. Így hát kevés volt köztük a magyar. 1866-ban azonban már négy olyan zászlóaljat találunk a hadrakelt sereg soraiban, amelyek közül egy horvát nemzetiségű volt, három pedig a szűkebb értelemben vett Magyarország területéről kapta legénységét. Ezek a következők voltak : a nagyszebeni 28-as, a losonci 29-es és az eperjesi 32-es vadászzászlóalj. Formaruhájuk különbözött ugyan a gyalogságétól, de szívben és lélekben magyar hősök és magyar vitézek voltak, mint világhírű

Foto Máté.

A 6. magyar gyalogezred rohama a Swiep-erdő ellen.

régi magyar hajdú elődeik. Így a 28-asok a trautenaui győzelem után vitéz és kitűnő viselkedésükkel előljáróik elismerésén kívül 1 nagy és 13 kisezüst vitézségi érmet kaptak, majd résztvettek a rognitzi és königgrätzi csatákban is. Ugyanezeken a helyeken és még Jičin mellett küzdött a 29. zászlóalj. A legtöbb ütközetben és csatában azonban a felvidéki 32. vadászzászlóalj vett részt, amely ennélfogva legtöbbet veszített, főként a hünerwasseri ütközetben.

A lovasságnak, mint rohamozó és karddal viaskodó fegyvernemnek igen nagy szerepe volt ebben a hadjáratban. De sajnos, vesztesége is nagy volt, ami ugyancsak a porosz gyalogság gyorsan tüzelő fegyverének volt természetes következménye. A Fővárosi Lapok 1866. évi egyik őszi számában Petheő Dénes tollából cikk jelent meg a magyar huszárokról, amelyben

rezignációval állapítja meg a szerző, hogy a hadjáratban, sajnos, «a gyútűs puska» (Zündnadelgewehr) még a huszárkardot is megcsúfolta!»

A 14 magyar huszárezred közül négy az olasz hadszíntéren harcolt, 10 a Benedek által vezetett északi hadsereg kötelékébe tartozott

Az erdélyi 2. számú huszárezred már a hadjáratot bevezető első felderítő csatározásokban is kitűnt és Jičin mellett gyönyörű rohamával széjjelvert egy erős ellenséges gyalogcsapatot. A königgrätzi csatában báró Edelsheim tábornok lovashadosztályában szerepelt s a délutáni órákban heves kézitusát vívott porosz ulánusokkal.

A bánáti eredetű 4-es huszárezred, amelyet a napoleoni háborúban Simonyi óbester vezetett, a hadjáratban sűrű és eredményes portyázásokkal tűnt ki. Szinte alig hihető, de a magyar huszár rettenthetetlenségére jellemző, hogy amikor az egyik éjjeli portyázás alkalmával Tóth Péter nevű közhuszár járőrétől elszakadt és hat porosz huszár fogta körül, addig és oly hevesen vagdalkozott jobbra és balra, míg kiszabadította magát, majd rátámadt ellenfeleire és visszakergette őket csapattestükig. A königgrätzi csatát követő visszavonulás alatt kerekedett harcokban az ezred önfeláldozóan viaskodott és merész visszacsapásaival lényegesen megkönnyítette a gyalogság zavartalan elvonulását.

Az 5. számú Radetzky-huszárezred, amely legénységét abban az időben Győr, Sopron vármegyékből és Nagykanizsa vidékéről kapta, a hadjáratnak majdnem valamennyi csatájában és ütközetében vitézül verekedett. Ez az ezred már a poroszok betörésének kezdetén, június 23-a és 26-a között, összeütközött az ellenséggel. A königgrätzi csatában a magyar huszár lélekjelenlétére jellemző következő kis epizód játszódott le. Tompa Jenő szakaszvezető kicsiny járőrével véletlenül olyan községhez ért, amelynek utcáiban ellenséges gyalogság pihent. A valóban vakmerő altiszt nem hökkent meg, hanem sarkantyúba kapta lovát, «Helyet»! kiáltással ráordított az utcán ácsorgó poroszokra s mint a szélvész átvágtatott a falun. A merész fellépésen elképedt poroszok csak akkor ocsúdtak fel meglepetésükből, amikor Tompa embereivel a faluból már kirobogott. Az utána küldött lövések már csak a levegőben ütöttek lyukat. Az ezredparancsnok simonyi és varsányi Simonyi Móric ezredes volt, akit I. Ferenc József az ezredével végrehajtott vitéz haditettei elismeréséül tábornokká léptetett elő a hadjárat után.

A Debrecen és Szatmár vidékéről sorozott hírneves 6-os Württemberg-huszárok a königgrätzi csatában s néhány kisebb csetepatéban vettek részt.

A somogy-baranyai délceg 7-es «Prinz von Preussen» huszárokat (a későbbi Vilmos-huszárok) Degenfeld Kristóf gróf ezredes vezette. Négy századuk József főherceg dandárjának kötelékében harcolt Schweinschädel és Königgrätz mellett. A königgrätzi csatában egyik százada pompásan sikerült rohamával úgy meglepte az egyik porosz üteget, hogy ez kénytelen volt beszüntetni a tüzet. Sőt ennek a századnak egy járőre oly közel jutott Frigyes Vilmos porosz trónörököshöz, hogy ez kíséretével együtt az egyik porosz gárdaezred vonalai között volt kénytelen védelmet keresni.

A szegedi 8-as huszárok Jičinnél, Königgrätznél és Saarnál forgatták kardjaikat, a dunántúli 9-es huszárezred (akkor Liechtenstein-, később Nádasdy-huszárok) verőczei Pejacsevics Miklós gróf ezredes vezetése alatt Langenbrucknál, Jičinnél, Königgrätznél, Hollabrunnál és Ulrichskirchennél mérték össze fegyvereiket az ellenséggel és 2 arany, 13 nagyezüst s 43 kisezüst vitézségi érmet érdemeltek ki.

A 10. huszárezred, amely abban az időben Budapest, Szolnok és Eger vidékéről kapta legénységét, Sichrow, Rochlitz, Königgrätz és Mährisch-Budwitz mellett harcolt, s bár nem volt alkalma annyira kitüntetni magát, mint 1859-ben a magentai híres huszárrohamban, feladatait ebben a hadjáratban is megszokott magyar vitézségével hajtotta végre.

A 12-es «Haller» huszárezred a hadjáratban legelőször a königgrätzi nagy csatában ütközött össze az ellenséggel, azután pedig kitűnt a morvaországi visszavonulás fedezésében Roketnitznél. Az egyik utóvédharcban történt, hogy Dániel Béla főhadnagy 15 emberből álló járőrével egy erős ellenséges osztagot a falu házai közé szorított be, ahonnan a gyalogosok a házak ablakaiból és ajtóiból ugyancsak hevesen tüzeltek a faluba berontó huszárokra, de nem sok eredménnyel. Ekkor Dániel főhadnagy erélyesen végrehajtott rohamával kézitusában kiverte a házak s falak között bujkáló poroszokat s közülük tizenkettőt foglyul ejtett.

A 14. huszárezred, amely Magyarország igen nagy területéről kapta legénységét, szentmiklósi és óvári Pongrácz Sándor ezredes vezetése alatt különösen a königgrätzi csatában tűnt ki erélyesen és nagy lendülettel végrehajtott rohamával. Vitéz magatartásáért hét tiszt kapott kitüntetést, a legénység között pedig 1 arany, 6 nagyezüst és 21 kisezüst vitézségi érmet osztottak ki.

Ebben a hadjáratban az ellenséggel mérkőző csapatok fegyvernemei között már a tűzérségnél is találunk magyarhonos katonákat. Számuk nem volt nagy, mert a 12 tábori tűzérezred közül csupán háromban voltak magyarok.

Így a 3. tűzérezrednek a fele magyar volt és legénységét Nagykanizsa-Sopron vidékéről kapta ; a 8. ezred háromötöd része Győr-Budapest-Székesfehérvár környékéről származott ; a 12. ezred túlnyomó részben magyar volt, mert legénységét Bereg-, Heves-, Hajdu- és Bihar vármegyékből kapta. A tisztikar sorában azonban magyar névvel még nem találkozunk.

Hogy azonban ez a kevés magyar tűzér a megrázó végű königgrätzi nagy csatában milyen derekasan megállotta helyét ágyúi mellett, az a kitüntetések szép számából látszik. És bár nem igen találunk olyan feljegyzéseket, amelyek félreérthetetlenül magyar tűzérek egyéni fegyverténveiről emlékeznek meg, a königgrätzi csatából a tűzérség hősi önfeláldozásának olyan magában álló magasztos példája maradt meg, amely fénykoszorúval övezi azt a magyar tűzérlegénységet, amely ágyúinak tövében pusztult el, utolsó lehelletéig teljesített becsületes katonai munkájában. A magyar tűzérnek

ebben a cselekményben való részességét az osztrák hadtörténetírás eddigelé egyáltalában nem méltatta, hanem a maga számára kisajátította és fennen hirdette szóban, írásban és képes ábrázolásban, mint «osztrák» fegyvertényt, és nem akart tudomást szerezni arról, hogy bármely vitézi cselekmény végrehajtásánál nemcsak a vezetőt, a vezért illeti elismerés, hanem a csapatot, a legénységet, ebben az esetben pedig a magyar kezelő tűzéreket is!

Az úgynevezett «Holt üteg»-ről van szó, amely mint a 8. tűzérezred VII. számú lovagló-ütege, túlnyomó részben magyarokból állott. Ez az üteg a königgrätzi csatában von der Groeben Ágost százados parancsa alatt Chlum közelében helyezkedett el és tevékeny részt vett a délelőtt folyamán lezajlott harcok támogatásában. Ezalatt az üteg több mint 1000 lövést adott le. De a délutáni órákban váratlanul megjelent II. porosz hadsereg nemcsak Benedek táborszernagy jobbszárnyát karolta át, hanem délután ½3 óra tájban Chlum községet is elfoglalta. Ennek folytán itt küzdő seregrészünk, különösen pedig két ütegünk, válságos helyzetbe került és már-már teljesen el is veszett. Ekkor Groeben százados hősies lélekkel elhatározta, hogy ütegével feltartóztatja a porosz hadsereg előrenyomulását, bár jól tudta, hogy sem ő, sem ütege nem menekülhet meg. Szilárd meggyőződése volt, hogy önfeláldozása a két szomszédos üteget megmenti, időt ad a gyalogság visszavonulására és feltartóztatja a porosz seregnek legalább kis részét. Hirtelen elhatározással tüzet szüntetett, előreparancsolta az ágyúk fogatait, felmozdonyozott, nyolc ágyúját vágtatva előrevitte az ellenség felé, majd a poroszok előrenyomuló rajvonalától csupán 200 lépésnyire hirtelen megállt, az ellenség gyorstüzése közben ágyúit tűzvonalba állította és kartácsokat lövetett ki. Mindez pár perc alatt játszódott le. Bár Groeben ágyúi mindössze 10 kartácslövést adhattak, ez elég volt ahhoz, hogy a poroszok összekeveredjenek; a közéjük rontó üteg vakmerőségétől megrettentek, soraik felbomlottak és előnyomulásuk megfeneklett! Ijedtségükből azonban csakhamar felocsúdtak és észrevették, hogy Groeben spártai hősiességre való hadmozdulatát kis ütegével egyedül hajtotta végre és hogy háta mögött nem közelednek újabb erők. Ekkor, közvetlen közelből, oly tűzáradatot zúdítottak a maroknyi tűzércsapatra, hogy a tizedik kartácslövés után az ágyúk mellett már nem volt tiszt, aki a tüzet vezesse, és nem volt legénység, amely az ágyúkat kezelje. Mert Groeben százados és főhadnagya, akik lóhátról vezényelték a tüzet, elestek, hősi halált halt az üteg legénysége, 44 derék tűzér és a lovak is ott vesztek. Az ütegből csupán egy alhadnagynak sikerült egyetlenegy ágyút megmentenie.

Groeben százados vakmerő tettével elérte célját, mert a vele szomszédos két ütegnek sikerült kiszabadulni a poroszok körülzárásából, a Chlum körül levő gyalogság visszavonulását pedig megkönnyítette. A vitéz századost halála után a Mária Terézia-rend lovagjainak sorába iktatták.

A chlumi magaslaton kőemlék örökíti meg a «Holt üteg»-nek emlékét. De minden kőnél maradandóbb lesz ennek a derék, jórészt magyarokból álló

«Holt üteg» Königgrätznél.

tűzércsapatnak emlékezete, amelynek katonái éppúgy, mint Leonidas hősei a thermopylaei szorosban, utolsó emberig kitartottak, csupán azért, hogy bajtársaikat szorongatott helyzetükből kimentsék.

Az 1866-i csehországi hadjáratban résztvett magyar katonák tetteinek leírását nem zárhatjuk le a nélkül, hogy meg ne emlékeznénk József királyi hercegről, a «Palatinus Jóska»-ról, a későbbi m. kir. honvédség első főparancsnokáról, aki ebben a hadjáratban mint dandár- és hadtestparancsnok vezette csapatait.

Császári-királyi ütegek tűzharca a königgrätzi csatában.

A királyi herceg már 12 éves korában belépett a fegyveres erőbe, még pedig a Palatinus-huszárezredbe, mint hadapród. Az esküt magyarul tette le. 1857-ben mint ezredes visszakerült Magyarországba, ahol előbb Sopronban, majd pedig az Alföld szívében, Kecskeméten és Félegyházán szolgált. Ebből az időből azt jegyzik fel róla, hogy «valóságos mentő angyala volt az üldözött és legtöbbször ok nélkül sanyargatott magyaroknak», később pedig igen értékes tagja lett a tábornoki karnak. Igazságos feljebbvaló, szigorú és pontos, de szolgálaton kívül előzékeny és szíves bajtárs volt, aki a legénységet atyailag pártfogolta. Az 1866-i háborúban a 30. vadászzászlóaljból, az eperjesi 67-es, a szolnoki 68-as gyalogezredből, valamint egy ütegből álló dandárával a Festetics-hadtest kötelékében a cseh hadszíntérre került. Itt elsőbben is a schweinschädeli ütközetben szerepelt dandárával Steinmetz porosz tábor-

nok csapataival szemben. A königgrätzi csatában dandára Chlum és Maslowed között a csatavonal jobbszárnyán került harcba épp ott, ahol a porosz trónörökös átkaroló támadása folytán a leghevesebb, tehát igen nagy veszteségekkel is egybekötött harcok dúltak. Amikor azután a hadtestparancsnok, Festetics altábornagy bal lábát ellenséges ágyúgolyó leszakította, és utóda is megsebesült, József főherceg vette át a hadtest vezetését és ezzel igen súlyos harcok közben kénytelen volt meghátrálni és fedezte a mieink visszavonulását. Hogy milyen súlyosak voltak ezek a harcok, abból is kitűnik, hogy a hadtest vesztesége 8435 főre rúgott! Ennél többet csak az 1. osztrák-magyar hadtest vesztett, még pedig 9599 embert. Ezekben a harcokban a főherceg személyes bátorságának többször igen fényes tanubizonyságát adta. Öt lovat lőttek ki alóla, délelőtt 11 órakor pedig puskagolyó megsebesítette. Arcát elborította a vér, de ő tovább is helyén maradt, vezette és lelkesítette katonáit és hiába kérlelték kíséretének tagjai, este nyolc óráig személyesen vezette a harcot. Amikor pedig a visszavonulás alatt könnybelábadt szemmel végigtekintett a csatatéren, amelyet elesett katonáinak holttestei borítottak, meghatottságtól remegő hangon csak ennyit tudott mondani: Szegény katonáim! A budai főhercegi palotában őrzik azt a két festményt, amelyek a főherceg személyes bátorságának bizonyítékai. Az egyik képen látható, amint Königgrätznél huszárjai élén a szemközt rohanó porosz vértesek ellen intéz rohamot; a másik kép azt a jelenetet örökíti meg, amikor hadsegéde halva dől le mellette, előtte pedig egy lőporos szekér robban fel. A főherceg ekkor is hidegvérűen adta ki parancsait, szájában kurtaszárú tajtékpipájával.

VI. HARCOK A BALKÁNON.

(1869, 1878, 1882.)

1. Az 1869-i déldalmáciai felkelés.

Azok után a nagy hadjáratok után, amelyekben Ausztria és Magyarország haderői Európa nyugati felét keresztül-kasul megjárták, a mult század végén a Balkán-félszigetre is sor került, amikor a monarchia keleti politikája következtében ezen a hadszíntéren is fegyveres kézzel kellett fellépni.

Az első küzdelem az 1869-i déldalmáciai felkelés leverése volt.

Az 1867-i kiegyezés után Ausztria-Magyarország területén életbe lépett az általános hadkötelezettség. A monarchiához tartozó Dalmácia lakosságát azonban, tekintettel a különleges viszonyokra, csupán honvédelmi szolgálatra kötelezték. A tartomány független törzsei azonban még ezt a kötelezettséget sem akarták vállalni és amikor 1869 szeptember közepén a zárai helytartóság a bennszülötteknek megtiltotta a lőpor vásárlását, az elégedetlenek 50-60 főből álló kisebb fegyveres felkelő csoportokba verődtek és nyíltan

fellázadtak. A lázadás elfojtására a cattarói öböl körül elhelyezett csapatok nem voltak elegendők, tehát a közös hadügyminisztérium október havában mintegy 7000 főből álló expedíciós hadosztályt állított össze, amelynek egyharmad része a Dalmáciában állomásozó magyar ezredekből került ki. A guerilla harcot folytató felkelők október 7-én kezdték meg a támadást ; a risanói kordonvonalban elhelyezett somogyi 44-es gyalogezred egyik osztagát megtámadták. Ez az osztag Szücs József százados parancsnoksága alatt Ledenice vidékén szívósan védekezett. A következő hetekben a nagykanizsai 48-as

Tőrbecsalt magyar huszárok viaskodása Maglajnál.

és a pécsi 52. gyalogezred osztagai szintén harcba léptek, de önfeláldozó magatartásukkal sem tudták a felkelést elfojtani, úgyhogy a kezdetben csak egy dandárból álló haderő idővel egész hadtestté növekedett és mégsem tudta legyűrni a felkelők mindenütt fel-felbukkanó osztagait. Végre a bekövetkezett kemény tél megbénította a hadműveleteket. 1870 elején a tartomány ideiglenes békéjét nem a fegyveres győzelem hozta meg, hanem a bécsi kormánynak az az ügyes intézkedése, hogy a lakosság körében kedvelt Rodich altábornagyot nevezte ki Dalmácia helytartójává, akinek sikerült elfogadható egyezményt kötnie.

A magyar csapatok a hadszíntér rendkívül nehéz terepén majdnem három hónapig tartó és leírhatatlan szenvedésekkel járó hálátlan ütközetekben állották

meg helyüket. A szenvedés, de egyúttal a dicsőség oroszlánrésze is a somogyi bakák nevéhez fűződik, akik az első naptól az utolsóig törhetetlen erővel küzdöttek és vitézségüknek sok kiváló jelét adták. A legénység bátor magatartásának elismeréséül ebben az évben 1 arany, 10 nagyezüst és 16 kisezüst vitézségi érmet osztottak szét. Hasonló elismerésben részesült a másik két magyar ezred legénysége is. A kitüntetést adományozó parancsok okirataiból láthatjuk, hogy ezek a derék magyar legények ugyanazokat a vitézi tetteket hajtották végre, mint elődeik a régebbi hadjáratokban s utódaik a világháborúban.

Utcai harc Szarajevóban.

2. Bosznia és Hercegovina megszállása.

A Balkán-félszigetnek a Szávától délre eső és a XV. század óta török uralom alá tartozó részeiben, Boszniában és Hercegovinában, a mult század vége felé állandó zavargások és felkelések voltak, nemcsak a reformokra törekvő szultánok és a konzervatív bosnyák nemesség között keletkezett ellentétek miatt, hanem azért is, mert a mohamedán hitű úri osztály a lakosság keresztény rétegét mindjobban elnyomta. Ezek a felkelések a szomszédos Ausztria-Magyarország békés életét is veszélyeztették már. Ezenkívül nagy terhet róttak a monarchiára a tömegesen menekülő felkelők eltartási költségei is. És mivel az európai nagyhatalmak is attól féltek, hogy a boszniai

lázongások előbb-utóbb nagy balkáni háborút fognak előidézni, az 1878-ban egybegyűlt berlini kongresszus az osztrák-magyar monarchiát megbízta, hogy szállja meg Boszniát és Hercegovinát, teremtsen ott rendet és fegyverezze le a lázongókat.

A meghatalmazás alapján Ausztria-Magyarország Philippovics József táborszernagy parancsnoksága alatt a XIII. hadtestet és a 18. önálló hadosztályt rendelte ki a megszállás végrehajtására. A csapatok állománya 75,000 főre rúgott. A hadműveletek 1878 július 29-én kezdődtek meg azzal, hogy Philippovics csapatai átlépték a Szávát.

A karsztos, nehezen járható és élelemben szegény országok megszállása nem volt könnyű feladat, már csak azért sem, mert a megszálló csapatok sohasem tudhatták, milyen erős ellenséggel állanak szemben. A felfegyverzett bandákon kívül néhány zászlóalj török katonaság is szerepelt a küzdelemben. A felkelés szellemi irányítója a fanatikus Hadzsi Loja dervis volt. Az ellenállók a védelemre, rajtaütésekre és orvtámadásokra igen alkalmas szülőföldjüknek minden zegét-zugát jól ismerték és kegyetlen, kemény, véres harcokhoz szokott és minden keresztényt fanatikusan gyűlölő emberek voltak. Szilárd és tömör kötelékekben alig harcoltak, vonatokkal nem bírtak, rendezett utánpótlásuk nem volt, de a lakosság támogatta őket. Igen mozgékony, nehezen megközelíthető és leverhető ellenségnek bizonyultak, amely, ha kellett, szívós védelemre igen alkalmas helyeken többezerre rúgó tömegben is össze tudott verődni. A mieink katonai teljesítményeinek elbírálásánál pedig nem szabad figyelmen kívül hagynunk az igen nehéz térszíni viszonyokat, az utánpótlás, az élelmezés és az elhelyezés nehézségeit, valamint az időjárás mostohaságát. Az osztrák-magyar csapatok bevonulásának hírére a lázadás egész Boszniára és Hercegovinára szétterjedt, úgyhogy ezeknek jóformán egész férfilakossága, majdnem 90,000 fő, vívott a megszállás három hónapja alatt élethalál-harcot a monarchia rendes hadseregével.

Philippovics táborszernagy hadereje július 29-én a járható utak mentén négy helyen hatolt be a fellázadt területre. A Szávát három hadosztály lépte át. A 7. hadosztály Kosztajnicánál és Gradiskánál tört be Vilmos württembergi herceg altábornagy parancsnoksága alatt. E hadosztályban találjuk a szegedi 46. és az 53. horvát gyalogezredet. A hadtest zöme, a Tegethoff altábornagy parancsa alatt álló 6. hadosztály, Bródnál kelt át a folyón és a Boszna völgyében Szarajevó felé nyomult előre. Ettől keletre Samacnál a 20. hadosztály nyomult elő Dolnja Tuzla felé gróf Szápáry László altábornagy alatt. A 6. hadosztályban menetelt a pécsi 52. és a kecskeméti 38. ezred; a 20. hadosztályban pedig a debreceni 39. és a temesvári 61. ezred, valamint két horvát gyalogezred. A hadtestparancsnokság alá rendelt felderítő lovasság egyik ezrede a cs. kir. debreceni 7. huszárezred volt.

Hercegovina megszállása a Dalmáciában összegyűjtött 18. hadosztály feladata volt. Ez báró Jovanovics István altábornagy vezetése alatt augusztus 1-én Vrgoracnál és Imoszkinál lépte át a határt és miután augusztus 4-én

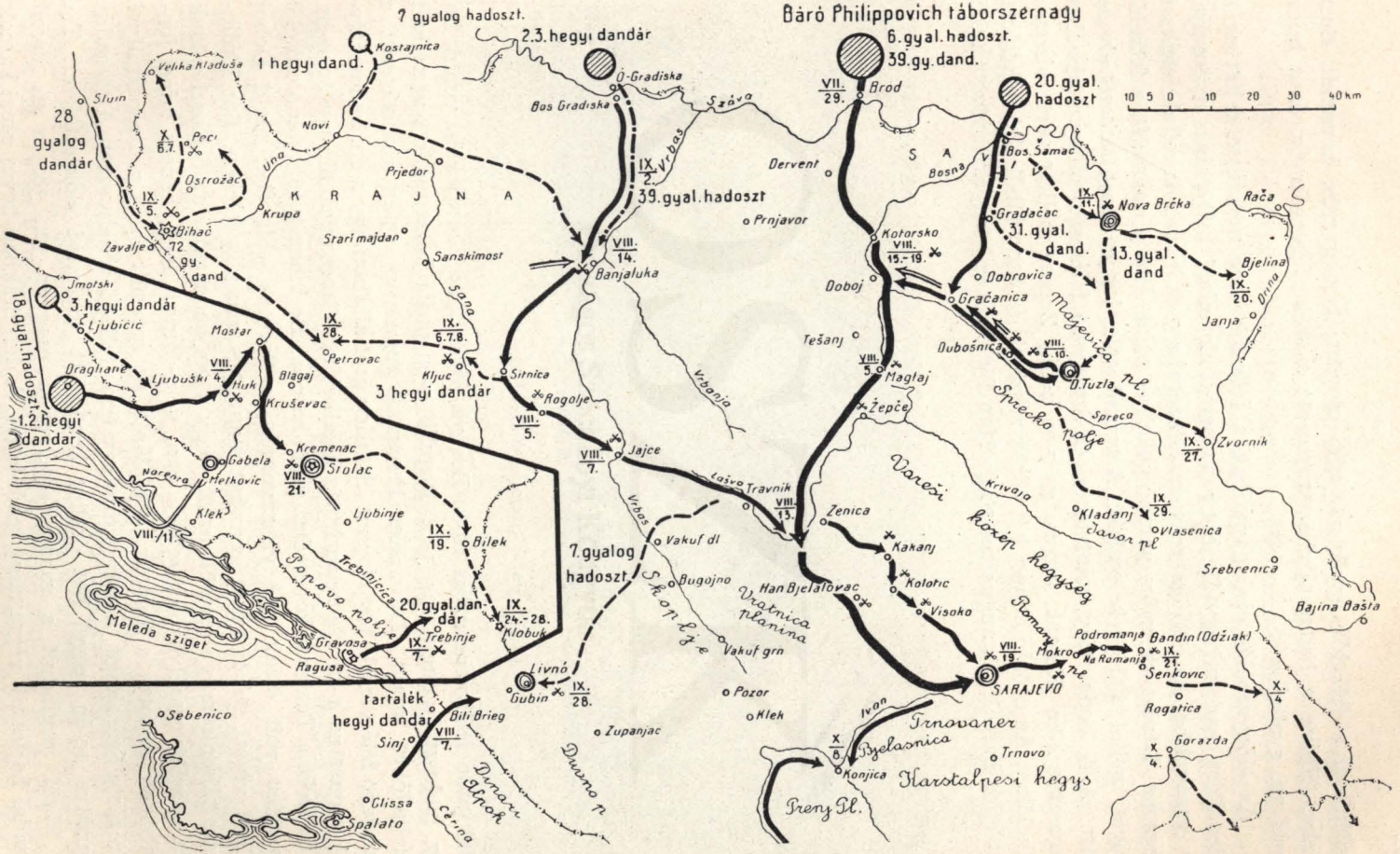

Bosznia és Hercegovina megszállása 1878-ban.

Csitluknál a felkelők egyik nagyobb csoportját megverte, bevonult Mosztárba. Ehhez a hadosztályhoz tartozott a székesfehérvári 69. és a budapesti 32. gyalogezred.

Az előnyomulás első napjaiban a felkelők még nem igen fejtettek ki ellenállást, hanem hagyták, hogy hadseregünk minél mélyebben nyomuljon be országukba. Az első összecsapás áldozatai a 7-es huszárok voltak, akiknek Paczona István százados parancsnoksága alatt álló 5. századát a felkelők Maglaj mellett kelepcébe csalták. A század itt 2 tisztjét és 45 emberét elvesztette. A 6. hadosztály, mint főoszlop, Szarajevó felé való előnyomulásában augusztus 4-én Koszna, augusztus 7-én pedig Zepcse mellett verte vissza a felkelőket. Az utóbbi helyen két török zászlóalj és 8000 főből álló felkelőcsapat ellen harcolt, az augusztus 16-án Han Bjelovac és környékén vívott ütkö-

Foto Máté.

Szarajevó bevétele.

zetek után pedig augusztus 19-én Bosznia fővárosába, Szarajevóba vonult be. A 7. hadosztály augusztus 5-én Rogelje, 7-én pedig Jajca mellett verte szét a felkelőket, majd Travnikon keresztül augusztus 13-án csatlakozott a Szarajevó felé vonuló főoszlophoz. Szápáry gróf altábornagy a 20. hadosztállyal augusztus 4-én visszaszorította a felkelőket Gracsanicánál, azután 9-én, 10-én Dolnja Tuzlánál keveredett újból harcba. De innen a túlnyomó erő elől kénytelen volt észak felé visszavonulni a Sprecsa völgyébe, majd Doboj mellett vívott szívós véres harcokat augusztus második felében. Bár Philippovics táborszernagy értesült arról, hogy a 20. hadosztály az ő főoszlopának háta mögött veszélyes helyzetben van, nem fordult meg, hanem mivel fontosabbnak tartotta a főváros elfoglalását, az egyesült 6. és 7. hadosztállyal körülzárta Szarajevót, amelyet mintegy 6000 felkelő védelmezett. A támadás augusztus 19-én reggel hat órakor kezdődött tűzérségi előkészítéssel. Tíz óra körül megindult a roham, amelyet a magyar 52., 38. és 46. ezred századai hajtottak végre nagy lendülettel. A déli órákban heves utcai harcok

árán kellett minden városrészt külön-külön leküzdeni, és így csak délután négy órakor tűzhették ki a monarchia hadi lobogóját a város citadellájára.

Ezalatt Hercegovinában Jovanovics altábornagy Mosztar elfoglalása után dél felé fordult hadosztályával, hogy Metkovicson és Stolacon át utat nyisson a tenger felé. A stolaci erősség körül vívott véres harcokban sokat szenvedett a budapesti 32. ezred, amelynek egyik százada Stolacba beszorult és 10 napig hősiesen védte magát, amíg segítség érkezett. Szeptember havában ez a hadosztály elfoglalta Bileket, a hónap utolsó napjaiban pedig a vidék legerősebb sziklavárát, Klobukot. Ezzel befejeződött Hercegovina meg-

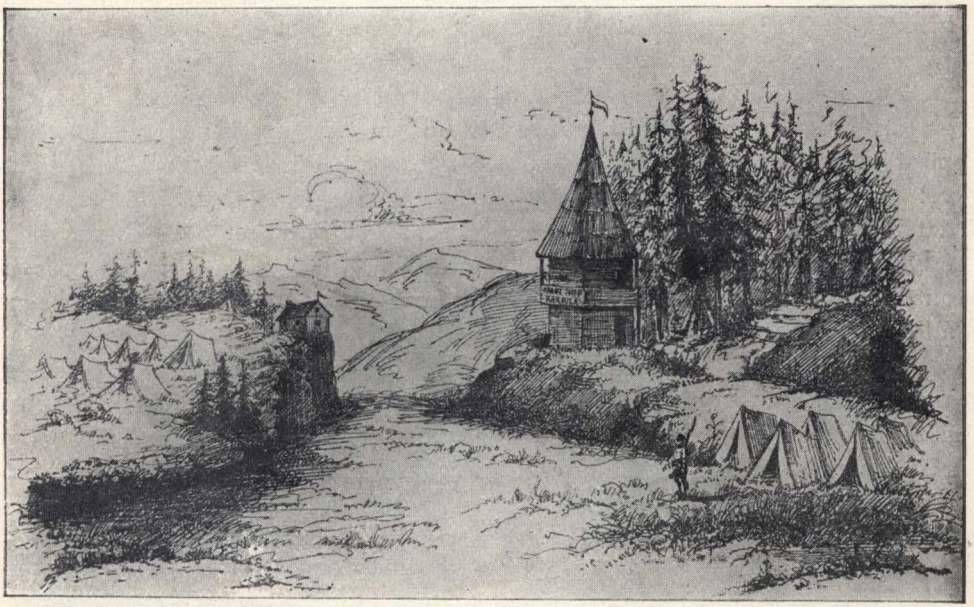

Ferenc József őrház (karaula), a 37. magyar gyalogezred sátortáborával a Romanja Planinán.

szállása és a hadosztály csapatai Konjicán keresztül szabadon közlekedhettek Szarajevóval.

Szarajevó elfoglalása azonban még nem jelentette egyúttal egész Bosznia birtokbavételét, mivel a Magyarország felé eső területen mindig újabb és újabb felkelő bandák veszélyeztették az ország belsejében működő seregrészek összeköttetését a monarchiával. A hadvezetőség belátta, hogy a XIII. hadtest újabb feladatok megoldására nem lesz elég erős, mert még a Szarajevótól keletre és délre fekvő Szenkovics-Gorazda-Visegrad vidékét és Bosznia nyugati széleit is le kellene csendesítenie. Augusztus 21-én tehát mozgósították még a III., IV. és V. hadtesteket (körülbelül 50,000 embert). Ez az erő ugyancsak Philippovics táborszernagy parancsa alatt, a már Boszniában levő 13.

hadtesttel együtt, mint a «2. hadsereg» most már 160 zászlóaljból, 30 lovasszázadból és 300 ágyúból állott. A IV. és V. hadtest szeptember 17-én lépte át a Szávát, hogy a Szápáry gróf parancsnoksága alatt felállított III. hadtesttel Dolnja Tuzla felé újból előnyomuljon. A IV. hadtest csapatai szeptember 17-én Brcska alól, 20-án a Maljevica Planináról előzték az ellenséget, majd Dolnja Tuzlát, a hónap utolsó napjaiban pedig Zvornikot, Kladanjt és Vlasenicát foglalták el és ezzel összeköttetést létesítettek Szarajevó felé.

Közben Bosznia nyugati határszélein Rheinländer tábornok csapatai Pecsi és Bihács környékén, azután Kljucs vára alatt és végül Livnó alatt vívtak kemény harcokat, amik után ezt a területet is megszállották.

A megszállás utolsó harcaiban Tegethoff altábornagy és a württembergi herceg csapatai a Romanján harcoltak, míg az 1. hadosztály báró Vecsey József altábornagy vezetése alatt október 4-én Szenkovics-Bandin (Odzsiak) mellett vívta meg a megszállás egyik legnagyobb ütközetét, ahol ez a hadosztály, amelynek soraiban a nagyváradi 37. és a kecskeméti 38. ezred is küzdött, a felkelők zömét, több mint 7000 embert széjjelszórt. A hadműveletek utolsó idejében a horvátországi határ mentén a zágrábi 83. honvéddandár zászlóaljai is őrködtek és vívtak kisebb ütközeteket portyázásaik folyamán. Október havában a harci zaj végre elnémult és I. Ferenc József október 19-én Gödöllőn kelt hadparancsával elrendelte a 2. hadsereg béke-állományba helyezését.

A három hónapig tartó hadjáratban a monarchia vesztesége összesen 150 tisztre és 4650 emberre rúgott. Ezekből elesett 36 tiszt, 832 altiszt és közember.

A fáradalmakat, önfeláldozó bátorságot és rendkívüli szívósságot kívánó harcokból a magyar katonák bőségesen kivették részüket. Nem áll módunkban lépésről-lépésre követni a szereplő magyar csapatok és seregtestek tevékenységét és részletesen leírni vitézségüket. A változatokban igen gazdag küzdelmek sorozatából tehát csak néhány olyan különösen jellegzetes fegyvertényről emlékezhetünk meg, amelyek a magyar katona vitézségének kimagaslóan szép bizonyítékai. De meg kell jegyeznünk, hogy ha a hadjárat hivatalos okmányaiban lapozgatunk, megállapítható, hogy mindenütt, ahol különösen kipróbált csapatokra volt szükség, a magyar ezredeket állították sorompóba. Ha pedig sorra vesszük a megszállás nagyobb harcait, akkor láthatjuk meg csak igazán, hogy a magyar katona mindenütt ott járt és vitézkedett. Így az augusztus 9—10-i dolnja-tuzlai harcok egész súlya a debreceni 39. és a temesvári 61. ezred századainak vállain nyugodott; Dubosnicánál augusztus 11-én ugyancsak a temesvári 61. ezred és a 7-es huszárok, augusztus 13-án Gradacsnál a debreceni 39-esek, augusztus 15-én Kakanynál a 38. és 52., következő napon pedig Han Bjelovacnál a szegedi 46-os ezred harcolt. Ugyanezen a napon Stanicnál a 39-eseknek és 61-eseknek, a következő napon pedig Visokánál a 38-asoknak, a 48-asoknak és 52-eseknek osztagai verekedtek vitézül. Szarajevó bevételében döntő szerepet játszott a 38-as, 46-os és 52-es

ezred, szóval a Duna-Tisza-közi és dunántúli színmagyar legénység. Itt a 38. ezred vesztett legtöbbet, mert 12 közvitéze elesett, 4 tisztje és 24 főnyi legénysége megsebesült. A harc után szétosztottak a 38. ezredben 25, a 46. ezredben 79, az 52-esek között pedig 93 kitüntetést. Az augusztus 26-án vívott livnói véres küzdelemben az esztergomi 26. és a szegedi 46. ezred tűnt ki; Han Na Romanja mellett szeptember 3-án megint a 38-asok vitézkedtek; szeptember 4-én és 5-én Doboj vérrel áztatott földjén a 29-esek és 39-esek küzdöttek. Kemény harcokat vívott a 26. ezred szeptember 7-én

Élelmiszerszállító oszlopunkon rajtaütnek a bosnyák felkelők.

Kljucsnál. Ugyanezen a napon a zombori 23. ezred Bihács alatt harcolt, ahol az ezred soraiból 30 ember elesett, 11 tiszt és 155 legény megsebesült. A megszállás utolsó idejében érdemet szereztek, szeptember 17-én, Nova Brcskánál az egri 60., a szolnoki 68. gyalogezred és a 8-as huszárok; szeptember 18-án pedig újból Bihácsnál a 23-asok, 48-asok és 76-osok. A megszállás egyik legnagyobb csatájában, a szenkovics-bandini ütközetben, szeptember 21-én a nagyváradi 37. és a kecskeméti 38. gyalogezredek és a 7-es huszárok írták be dicsőséges nevüket a magyar hadtörténelem könyvébe. Szeptember 21-én Dolnja Tuzlánál újból a 23-asokkal és a 32-esekkel találkozunk; október 7-én Pecsi mellett a 48-asok és a trencséni 71-esek vitézkedtek. Az ütközet után a 48-asok 62 kitüntetést kaptak. A felkelés vezérét, Hadzsi Lojat, aki Szarajevó

bevételénél megsebesült, a 37. ezred 5. százada fogta el október 2-án. Ez a körülmény lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy a felkelők ellenállása megtörjön.

Meg kell azonban említenünk, hogy a monarchia akkori hadseregszervezetének megfelelően, minden mozgósított ezred voltaképen két önálló, külön ezreddel vonult a harctérre, még pedig a sorezreddel és a tartalékezreddel, amelyek ugyanazt a számot viselték. A magyar katonák vitézségének felsorolásánál azonban felesleges megtenni ezt a megkülönböztetést, mert a két testvérezred mindenütt méltó volt egymáshoz a kato-

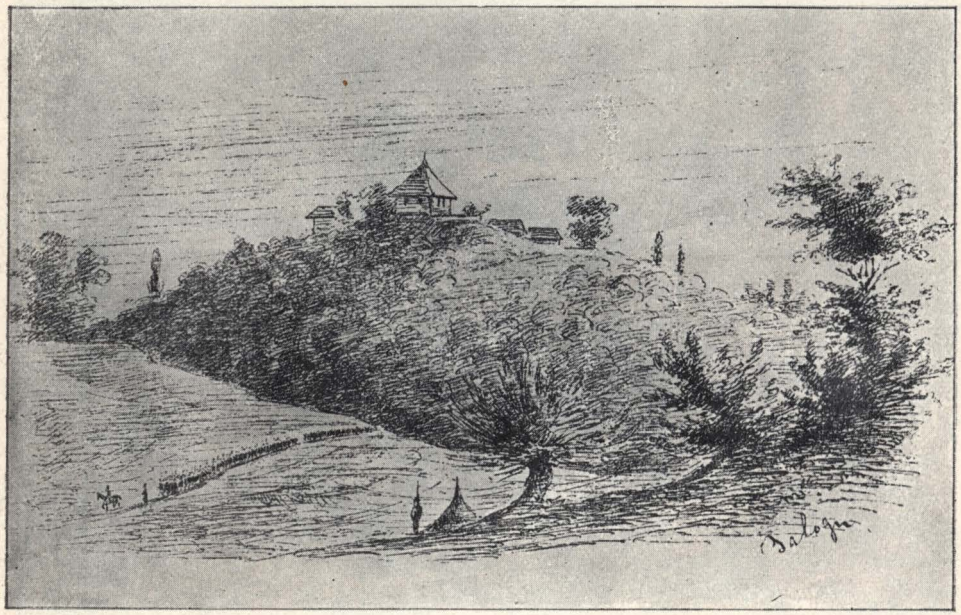

Török őrház (karaula) Derventnél. Az előtérben előnyomuló magyar gyalogság.

nai erényekben. Hogy csak egy példát említsünk, a soproni 76. gyalogezred tartalékezredében összesen 19 tisztet tüntettek ki, akik közül négyen vaskorona-rendet, heten katonai érdemkeresztet és nyolcan legfelsőbb dícsérő elismerést kaptak.

A zombori 23. gyalogezred kitüntetéseinek száma arányban áll veszteségével. Összesen 21 tisztjét és 53 legényét tüntették ki, míg elesett 2 tisztje, 42 embere, megsebesült 12 tisztje és 282 katonája.

A hercegovinai megszállásban résztvevő magyar csapatok is derekasan viselkedtek. Különösen ki kell emelnünk a budapesti 32. ezredet, amely a Stolac körüli eseményekben tűnt ki. Itt ugyanis a felkelők rendkívül szívósan védekeztek és augusztus 13-án Ravnicánál tőrbe csalták az ezred egyik századát és majdnem teljesen megsemmisítették. A Stolac-Kremenac melletti

augusztusi harcok után az ezred tisztjei és legénysége között 80 kitüntetést osztottak szét.

Azonban nemcsak a legénység és a csapattisztek soraiban találunk kiváló magyar katonákat, hanem a legfőbb parancsnokok között és ezek törzseinek soraiban is. Így gróf Szápáry altábornagy kitűnően vezette előbb hadosztályát, majd később hadtestét. Báró Vecsey mint hadosztályparancsnok, Nagy és Csikós tábornokok, valamint Villecz ezredes mint dandárparancs-

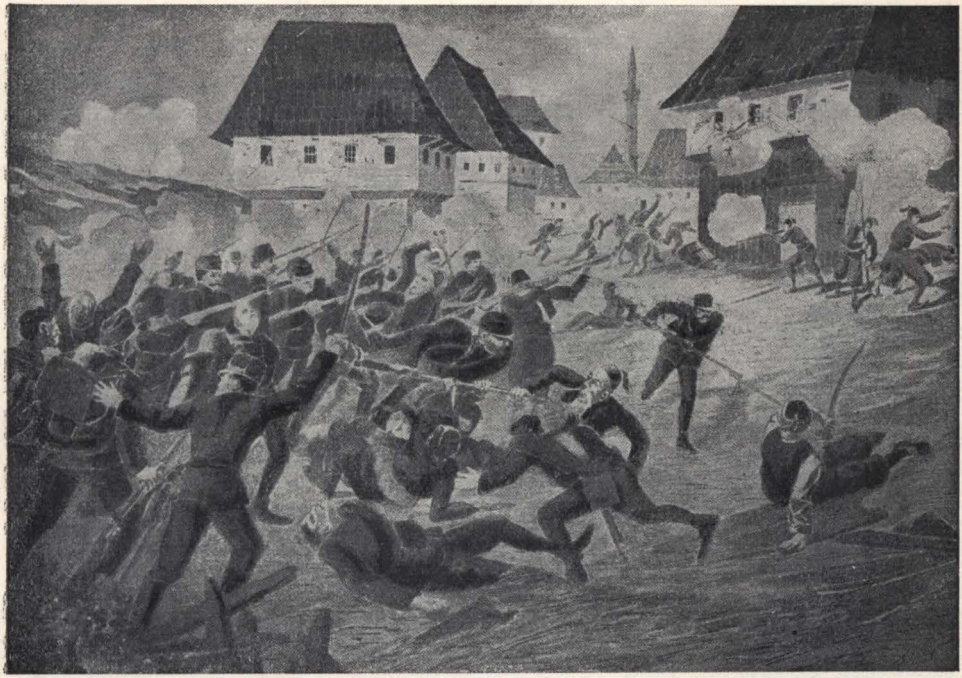

Utcai harc Banjalukában.

nok tűntek ki. A vezérkari tisztek sorából a kitüntetettek között találjuk Bolla Kálmán, Udvarnoky Gyula, Némethy Norbert és Thuránszky Péter neveit. Ki kell emelnünk a tartalékos tisztikart, amelynek tagjai ebben a hadjáratban legelőször szerepeltek és a tényleges tisztekkel valóban nemesen vetélkedtek igen nehéz szolgálatuk kifogástalan ellátásában. Tényked̄eseik méltó megjutalmazásául az ő soraikban is igen szép számmal osztottak ki kitüntetéseket, még pedig magasabbrendűeket is, amelyeknek nagy jelentőségük volt abban az időben.

Igazán nehéz volna abból a számtalan fegyvertényből, amelyeknek szereplői magyar katonák voltak, néhány különösen említésreméltó jelenetet vagy hőstettet kiragadni, mert az események során említett magyar ezredek ott, ahol a helyzet megkívánta, egyforma odaadással és vitézséggel

állták meg helyüket. Ha ezeknek az ezredeknek történeteit végiglapozzuk, arról is meggyőződhetünk, hogy a magyar bakák és huszárok vitézségét feljebbvalóik is kellően méltányolták. Büszkén mondhatjuk, hogy a megszállásban résztvett magyar ezredek között aránylag több kitüntetést osztottak szét, mint a velük együtt küzdő osztrák ezredek között. Ezt a tényt külön is hangsúlyoznunk kell.

Az egyesek által véghez vitt kimagaslóbb fegyvertények a következők voltak.

A dubosnicai ütközetben, amikor a 61-es ezred 8. százada heves harcot vívott, a századparancsnok észrevette, hogy a felkelők egyik osztagát a vezér magasra emelt zöld selyem zászlóval kezében lóháton vezeti a tűzvonalba. Azt is meglátta, hogy lova halálos sebet kapott és összerogyott, maga alá temetve zászlós lovasát. A századparancsnok kérdésére, hogy ki meri elhozni a selyemzászlót, Szekulitz tizedes gondolkodás nélkül kiugrott a sorból és nem törődve az ellenség gyors tüzelésével, a megsebesült felkelő vezérhez rohant. Amikor pedig ez pisztolyát rásütötte, de golyója szerencsétlenül célt tévesztett, Szekulitz leszúrta a felkelő vezért és a század diadalkiáltásai közben hazahozta a zöld zászlót. Ugyanebben a csatában kapta meg az arany vitézségi érmet Ludmann László 39-es őrmester, aki szakaszával oly ügyesen támadott, hogy az ellenségnek arcvonalunk háta felé irányított támadását elhárította és visszaverte. Bár felső combját átlőtték, tovább is a tűzvonalban maradt és sebét csak az ütközet befejezte után kötöztette be. A 38. ezred feljegyzései ismételten megemlítik a többször megsebesült Markó Pál őrmester nevét, aki egyízben arany vitézségi érmet kapott, Szarajevó bevétele után pedig, egy lelkes osztrák hazafi által a legvitézebb katona számára felajánlott 1000 forintos pénzjutalmat is megkapta. Az esztergomi 26. gyalogezred Dániel József nevű őrmestere az egyik ütközetben kiszabadította bajbakerült szakaszát főhadnagyával együtt úgy, hogy az ellenséget rohammal széjjelverte és egy falut is elfoglalt, a túlerő nyomásának pedig csak akkor engedett, amikor már az összes sebesülteket hátravitette. Nova-Brcskánál Lukácsi István 26-os őrmester 12 emberrel rohammal elfoglalta az egyik hegycsúcson épített ellenséges erődházat és addig védelmezte a túlerővel szemben, amíg százada odaérkezett. Ennek az erődháznak birtoka az ütközet későbbi folyamára

Az 52. magyar gyalogezred támadása Visokánál.

döntő súlyú volt. A Stolac körüli harcok arany vitézségi éremmel kitüntetett egyik hőse Mihalcsics György, a háború tartamára tiszthelyettessé kinevezett 32-es őrmester volt (később honvédtábornok lett). Amikor a stolaci erődbe beszorított 32-esek válságos helyzetbe kerültek, élelmiszerkészletük és vizük elfogyott, Mihalcsics török katonának öltözködve, éjjel kilopódzott a várból, igen nagy veszedelmek között átosont a felkelők és a mieink csata- és előörs vonalán, Crniciben jelentkezett és átadta a Stolacba zárt 32-es zászlóalj parancsnokának jelentését, amely a védőőrség szorongatott helyzetét ecsetelte és gyors segítséget kért. Nagy Mihály 7. huszárezredbeli közvitéz a szenkovics-

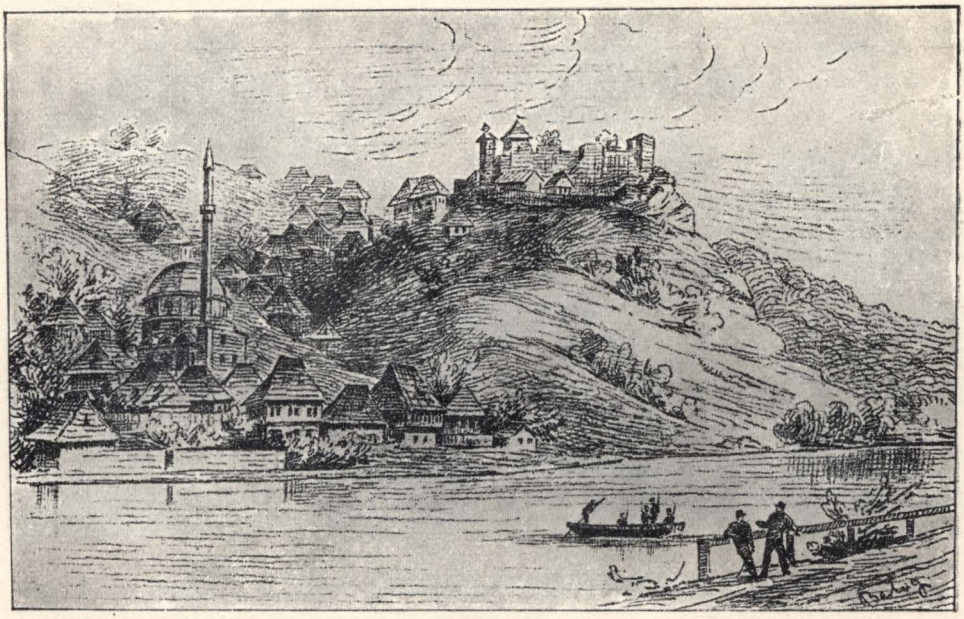

Maglaj a Boszna folyó partján.

bandini ütközetben lóháton fontos parancsot vitt a tűzvonalba, de lova a nehéz terepen annyira kimerült, hogy nem tudott visszatérni. Lefeküdt tehát a 37. gyalogezred rajvonalába, puskát és lőszert kért szomszédjaitól és az egész ütközetet bátran végigharcolta a bakák soraiban. Az október 7-én Pecsi mellett vívott véres ütközetben a 76. gyalogezred egyik századának harcvonala előtt magas és sűrű kukoricás terült el. A rajvonal a kukoricás előtt megtorpant s nem igen akart abba benyomulni. Ekkor Szabó Sándor közember előreugrott és társai felé így kiáltott: «Mit féltek? Most mutassuk meg, hogy magyarok vagyunk!» És magasra emelt puskával elsőnek rohant be a kukoricásba. Erre a rajvonal szó nélkül követte.

A megszállás után a katonai Mária Terézia-rend káptalanja összesen öt magasabb rendfokozatú tisztet tartott érdemesnek arra, hogy a Mária

Terézia-rend jelvényeivel kitüntessék őket. Közülük kettő, Philippovics táborszernagy (aki a rend parancsnoki keresztjét kapta) és Joanovics altábornagy, a magyar-horvát katonai határőrvidékről származott. Kettő pedig, Szápáry László gróf és Vecsey József báró altábornagy, előkelő magyar családok sarja volt; az ötödik Pittel Henrik báró, osztrák származású volt, de magas kitüntetését mint a magyar 38. gyalogezred parancsnoka érdemelte ki az ezreddel végrehajtott kiváló hadműveleteiért.

A 37. magyar gyalogezred tábori őrse a Lim folyónál.

3. Az 1882-i hercegovinai felkelés.

Bosznia és Hercegovina megszállása után csak rövid ideig maradt békében ez a harcias törzsektől lakott terület. A «svábák» uralmát gyűlölő lakosság elégedetlensége és a reájuk kényszerített véderőtörvény intézkedései miatt támadt gyűlölet egy-két évig lappangott, majd 1881 második felében nyílt fegyveres ellenállásban robbant ki Hercegovinában, Dalmáciában és Boszniának az előbbiekkel határos vidékein. Ez a felkelés sokkal nagyobb arányú volt, mint az 1869-i és a felkelők, akik sok katonai dolgot elsajátítottak az 1878-i megszállás harcaiban és az akkori zűrzavarban magukhoz kaparintott fegyverekkel és lőszerrel bőségesebben fel voltak szerelve, oly nagy ellenállást fejtettek ki, hogy a hadvezetőség nemcsak az összes hercegovinai és dalmáciai csapatokat, hanem még a boszniai csapatok egy részét is kénytelen volt ellenük indítani.

A harc 1882 január 10. és 11-én kezdődött meg azzal, hogy egy erős felkelőcsoport az uloki csendőrkaszárnyát körülzárta. Benne Radakovics Miklós őrmester 30 órán keresztül védekezett. Ezután Trebinje, Focsa és Kalinovik közelében, majd a Krivosjében és a zsupai kerületekben is fellázadt a lakosság és majdnem féléven át szívós és véres küzdelmet folytatott. De hadvezetőségünk, az elmúlt évek tapasztalata alapján, most már oly körültekintéssel és oly nagyszámú sereggel vitette végbe a hadműveleteket, hogy a felkelők zömét április végéig leküzdötte és montenegrói területre szorította. Május és június havában végleg leverték a még itt-ott ellenálló bandákat. A harcok folyamán, kisebb és nagyobb erőkkel, összecsapások voltak Glavaticsevó-

A Mollinary magyar gyalogezred tűzharca Sebine mellett.

nál, Kruscsicánál, Bródnál, a Humics Karaulánál, Trnovónál, Budanjnál, Maljeva Ravannál, Cervanj-Klanacnál stb.

A felkelők leverésére kirendelt hadtestbe tartoztak: a komáromi 12., a karánsebesi 43., a gyulafehérvári 51., a marosvásárhelyi 62., az ungvári 66., az eperjesi 67. és a trencséni 71. gyalogezred, a budapesti 24. vadászzászlóalj és néhány magyar tűzérüteg. Mindezeknek az alakulatoknak magyar tisztikara és legénysége a magyar katona tradíciójához híven, ebben a hadi vállalatban is derekasan megtette kötelességét.

Az egykorú kimutatások adataiból kitűnik, hogy a magyar ezredek katonái között kiosztott kitüntetések száma éppúgy, mint az 1878-i boszniai harcok után, itt is ugyanannyi, sőt jóval több, mint az osztrák ezredeké. Az eperjesi 67. gyalogezredben 3 tiszt, 13 altiszt és közlegény kapott dícséretet, 4 tiszt hadi kitüntetést, 16 altiszt és közlegény pedig vitézségi érmet. Az utóbbiak között Sibalszky Sándor hadapródtiszthelyettes nevét is olvashatjuk, aki e rövid idő alatt mind a két ezüst vitézségi érmet megkapta. A karánsebesi 43. gyalogezrednek 11 tisztjét és 24 legényét tüntették ki.

VII. A VILÁGHÁBORÚ.

Az 1914 derekától 1918 végéig terjedő istenítéleti viaskodásban, amelyet az emberiség történetében «világháború»-nak neveznek, a magyar nemzet emberben és anyagban mérhetetlen áldozatokat hozott. Ezer évre terjedő európai multja folyamán sohasem volt ilyen nagyarányú életrehalálra szóló döntő küzdelme. Mert nemcsak a katonának kellett vérezni fegyverrel a kezében, hanem mindkét nembeli meglett embereknek, az aggoknak és a csecsemőknek is át kellett szenvedniök a gazdasági háború szörnyű nélkülözéseit. Az itthon maradt épkézláb emberek a gyárakban és a hadsereg fenntartására, az élő erők istápolására és a holt erők előteremtésére hivatott megszámlálhatatlan mennyiségű intézményeknél verejtékezve dolgoztak és éheztek! Kivették részüket a nemzet fiai a munkából akkor is, amikor a technikusok és a feltalálók mérkőzése megkezdődött, amikor a mechanika, geometria, fizika, kémia, meteorológia a végső győzelemért küzdött. Ezek a katonák hónapok alatt évek, sőt évtizedek békemunkáját végezték el s utat nyitottak a haditechnika sohasem remélt nagyarányú fejlődésének.

Kint, a csatatereken, a katonák pokoli eszközökkel támadtak egymásra; olyan ágyúóriásokkal, amelyek tonnányi súlyú lövedékeket hajítottak 14·5 kilométer távolságra, ahol ezek a szörnyű gyártmányok 12 méter mély tölcsért vágtak és robbanásukkor 16,000 darabra szakadtak szét, becsapódásuk elevenereje pedig megfelelt 5·5 millió puskából kilőtt gyalogsági lövedék energiájának! Azután gépfegyverekkel, ágyúkkal és roppant nagyságú bombákkal felszerelt repülőgépekkel, mindent legázoló idomtalan vas szörnyetegekkel, tankokkal, idegőrlően kattogó és az embereket valósággal kaszáló géppuskákkal, borzalmas lángvetőkkel, mérgező és fojtó gázokkal, valamint ősi fegyverekkel: késekkel, fokosokkal, kövekkel támadtak egymásra. Amikor pedig megszűnt a mozgó háború, Európában 2800 kilométer hosszú vonalon kerekedett állásharc. Az egyes arcvonalakon többszörös övezetben olyan várszerű védővonalak keletkeztek, amelyekben itt-ott roppant mennyiségű anyag felhasználásával valóságos földalatti emeletes városok épültek.

A rettenetes felfordulásban a magyar katona megint rendíthetetlenül küzdött a világ minden táján, és pedig nemcsak a szárazföldön, a nyilt, a mozgó háborúban, hanem a tengeren és a levegőben, valamint az árokharcban is. A magyar katona eljutott olyan helyekre, ahol azelőtt, ezer év folyamán, sohasem járt. Szilárdan állott azokban a rettenetes csatákban, amelyek heteken és hónapokon át viharzottak. A szabad ég alatt hónapokon át eltűrte a szélsőséges időjárást, a mocsarak egészségtelen kigőzölgését, undok legyek és gyilkos szúnyogok milliárdjainak zaklatását; étlen-szomjan volt napokon át, mezítláb járt az Alpesek gleccserein, verejtékezve taposta Keletgalícia, Lengyelország, Volhinia, a Szinai-félsziget, Palesztina és Perzsia homokpusztáit, és összeszorított fogakkal, bámulatraméltó módon szenvedett évekre terjedő hadifogságában.

Foto Máté.

Huszárroham. (Vágó Pál festménye.)

Sajnos, a magyar katonának ebben a borzalmas küzdelemben való részvételét és magatartását ma még nem világíthatjuk meg kellőképpen, mert az 1918-i összeomlás óta eltelt időszak parányinak bizonyult az adatok összehordására és feldolgozására. Így hát csak egyes kiragadott, de szemléltető és jellemző példákkal szolgálhatunk.

A Magyar Szent Korona országainak területéről a világháború folyamán 3.382,000 ember vonult be katonai szolgálattételre; ezenkívül a hadsereg céljait szolgáló üzemekben, bányákban és egyéb alkalmazásokban, népfelkelői kötelezettség alapján, még további 800,000 embert foglalkoztattak. A fegyveres erőhöz került magyarok minden fegyvernemnél szolgáltak. A közös hadsereg Magyarországról kiegészített része 19 gyalogezreddel, 3 tábori vadászzászlóaljjal, 1 kerékpároszászlóaljjal, 3 határőrvadászzászlóaljjal, 6 kisebb gyalog osztaggal, 12 tábori tűzérezreddel, 4 lovagló tűzérosztályból kialakult 4 lovagló tűzérezreddel, 1 nehéz lovagló tűzérosztállyal, 18 nehéz tábori tűzérezreddel, 1 hegyi tűzérezreddel, 19 hegyi tűzérosztállyal, 15 árkászzászlóaljjal és a kisebb, legtöbbnyire századnagyságú különleges alakulásokkal gyarapodott. A honvédségnél 16 új gyalogezred, 1 önálló zászlóalj, 16 új tábori tűzérezred, 12 nehéz tábori tűzérezred, 1 lovagló tűzérosztály és 12 hegyi tűzérosztály alakult. A népfelkelés alakulásai voltak: 32 gyalogezred, 10 huszárosztály és körülbelül 160 hadtápzászlóalj. A csendőrség is hadi szolgálatot teljesített, és pedig önálló zászlóaljakban, századokban és szakaszokban.

Amidőn Galíciának nagy része, továbbá Bukovina az oroszok kezére került és az ezek területéről kiegészített osztrák csapatok nem voltak elláthatók elegendő pótlásokkal, 1915 elején, körülbelül 50,000 magyarhonos katonát adott Magyarország osztrák csapatok kiegészítésére.

A palesztinai és szinai hadszíntéren a monarchia egyik tábori tarackos ütege magyarhonos legénységből állott.

Arra a nagy népvándorlásra, amely a mozgósításkor és a háború folyamán idehaza végbement, például szolgál a budapesti cs. és k. 32. gyalogezred története. Pótzászlóaljához bevonult 100,000 ember; a pótzászlóalj ezenkívül idegen csapatokhoz irányított 266,552 egyént; hadifogságból hazatért 62,500 fő; több mint 120,000 embernek adtak ki ruházatot, lábbelit és felszerelést; a pótzászlóalj 1914 július 1-től 1918 június 30-ig 1.296,036 élelmiadagot utalt ki; a harctérre küldött menetzászlóaljak száma 42 volt (kereken 42,000 fő); a legénység összesen 5811 kitüntetést kapott; az ezred legénységéből elesett, eltűnt és meghalt 8494 fő.

A monarchia anyagfogyasztása is elképesztő arányokat mutat. A fegyveres erő 17,000 ágyúcsövet és körülbelül 79 millió lövedéket használt el; a tönkrement lövegtalpak száma pedig 10,500-ra rúgott. A katonai intézetek és a háborús iparra átalakított polgári üzemek óriási teljesítményét mutatja,

hogy a háború alatt 10,069 ágyúcső, 10,363 lövegtalp, 5500 csőbélés és körülbelül 80 millió ágyúlövedék készült, ami fényesen mutatja a monarchia hadiiparának teljesítőképességét.

A hatodik isonzói csatában 628 ágyúnk 263,762, a 10-ik csatában 1293 ágyúnk 1.651,987, a 11-ikben pedig 1491 ágyúnk 1.880,000 lövedéket lőtt ki. A 7-ik isonzói csatában a gyalogság 3.394,250, naponkint 678,850, tehát egy gyalogos 32, egy géppuska pedig naponkint 1550 töltényt lőtt ki. A védővonalak megerősítésére szolgáló anyagok mennyiségének csak egy példáját említjük fel. A cs. és k. VII. hadtest a 3. és 4. isonzói csatákban a következő

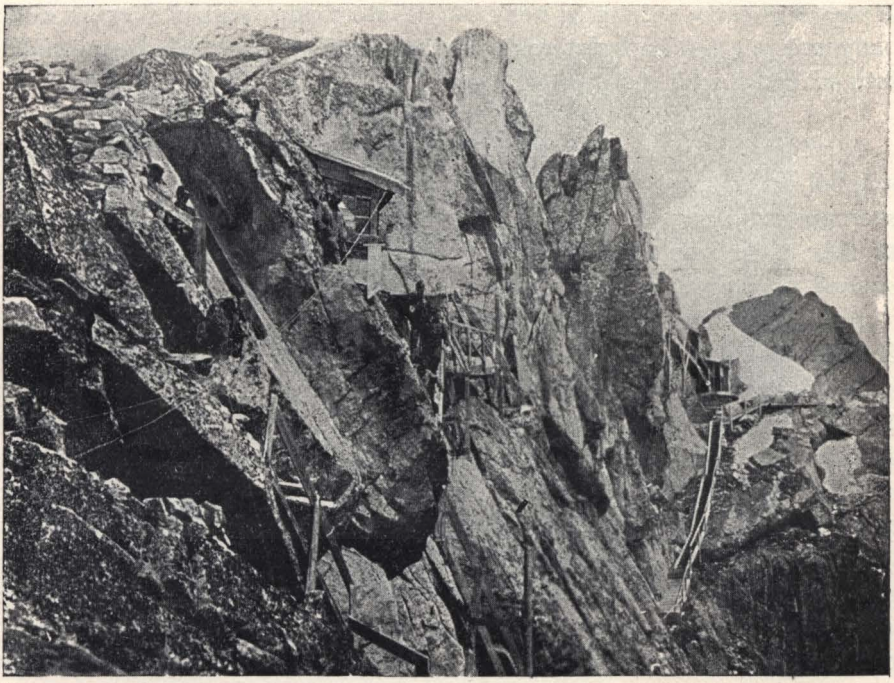

Osztrák-magyar állások az olasz harctéren az Adamello hegycsoportban.

anyagokat használta fel: 6 vagón szegesdrótot, 10 vagón akadályelemet, 20 vagón dróthálót spanyolbakok készítéséhez, 30 vagón spanyol lovast, 21,000 drb lábhorogakadályt, 32 aknavetőgépet, 9 lángvetőt, 10,375 aknatöltényt, 500 gyujtóaknát, 1000 bűzaknát, 42,530 kézigránátot, 1150 kg chloratot, 10,000 drb robbantógyutacsot, 19,150 drb gyújtóhüvelyt, 2350 gombolyag gyújtózsinórt, 31,400 drb világítótöltényt, 20,000 drb világítórakétát, 75 pisztolyt világítótöltények kilövéséhez, 175 lámpát, 500 kg ekrazitot, 1100 kombinált töltényt, 7800 egyéb töltényt, 57,100 kg robbantógyutacsot robbantásokhoz, 3840 liter cseppfolyós levegőt robbantásokhoz, 1870 szerszámot robbantásoknál, földmunkáknál 4000 csákányt, lapátot és

kézisulykot, 1500 szerszámnyelet, 50 talicskát, 500 vízmerítőt, 820 baltát, 335 fűrészt, 630 egyéb szerszámot famunkáknál, 10 tábori kohót és 70 kovácsszerszámot, 250 drb kőművesszerszámot, álláserődítésre 7500 drb vas lőréspáncélt, 1.409,000 homokzsákot, 656 vasgerendát, 15,600 hullámos bádogot, 400 vasbádogot, 24,200 kg állványkapcsot, 61,500 kg szöget, 11,000 kg símadrótot, 30 vagón kátrányos fedőpapírost, 50,000 drb eternit-fedőlemezt, 11 vagón cementet, 2830 vaskályhát, 430 vagón faanyagot és 500 farámás ablakot beüvegezve.

Mivel pedig ezt a roppant mennyiségű és igen nagy értéket képviselő anyagot csak egy hadtest arcvonalán és csak két csatában használták fel, elképesztő és talán soha meg nem állapítható mennyiségben fogytak el ezek az anyagok a többi hadszínterek sokszáz kilométer hosszúságú arcvonalán a szinte szakadatlanul tartó és örökösen változó helyzetű állásharcokban.

A világháború kitörésekor az ántánt hatalmasságai Francia- és Oroszországból, valamint a Balkánról egyidőben végrehajtott támadással kívánták összeroppantani a monarchiát és Németországot. Ez a terv akkor sem változott meg, mikor az ántánt oldalán 1915-ben Olaszország, 1916-ban pedig Románia is belépett a háborúba.

Az ekként minden oldalról megtámadott Ausztria-Magyarország és Németország csupán védelemre szorítkozott a világháború egész folyamán. Ennek azonban nem volt szabad puszta védelemnek lennie, hanem támadással kellett kapcsolatban állnia, még pedig olyként, hogy az ellenséget részletekben, egyiket a másik után támadják meg és verjék le. A legelső támadást, amelynek feltétlenül tökéletes győzelemmel kellett volna járnia, Franciaország ellen kellett irányítani, éspedig azért, mert a háború megindulásának pillanatában ez volt a legerősebb és a legveszedelmesebb ellenfél. Az orosz fegyveres erő létszámában ugyan még hatalmasabb volt, de megverésére, a számítások szerint, azért kerülhetett valamivel később a sor, mert az orosz birodalom roppant kiterjedésű területén szétszórtan elhelyezett seregtesteknek a német és az osztrák-magyar határ hosszában való összevonásához sok idő kellett.

A középponti hatalmak tehát nyugaton, Franciaországban, legott és a legnagyobb lendülettel támadtak, míg keleten, Oroszország ellen és a Balkánon, egyelőre a védelemhez folyamodtak.

Az Oroszország elleni védelem csekélyebb erőkkel a Kelet-Poroszországban álló német, nagy erőkkel pedig a Galíciában felvonuló osztrák-magyar seregtestek feladatává lett. A középponti hatalmak hadvezetőségeinek megállapodása szerint legalább is negyven napig kellett ellenállniok az orosz tömegek nyomásának. Ezt a határidőt azért szabták meg, mert remélték, hogy ezalatt nyugaton a német erők tökéletesen leverik az ántánt seregeit és azután a nyugatról átszállított erők csatasorba állításával győzelmesen mérhetik össze fegyvereiket az oroszok lassan felvonuló seregtesteivel.

Szerbia és Montenegro számbelileg is alárendelt fegyveres erejével pusztán a monarchiának kellett megmérkőznie.

Később, amikor Olaszország és Románia hadbalépése után a középponti hatalmak mindenütt állásháborúba szorultak, hadszínterük roppant nagy ostromlott várhoz lett hasonló. E várból való kitöréseikkel elsősorban olyan területek elhódítására törekedtek, amelyeken a megélhetéshez és a hadviseléshez szükséges termőföldek, nyersanyagok és ipari vállalatok birtokába juthattak. Kitöréses támadásaik második fontos célja pedig az volt, hogy áttörvén az ellenséges hadak alkotta gyűrűt, olyan átkarolható, hátbafogható ellenséges szárnyak jöjjenek létre, amelyeket megsemmisítve, véget vet-

Gázálarccal felszerelt gyalogság a lövészárokban.

hetnek a meddő állásháborúnak és döntő sikereket biztosító mozgó háborúra térhetnek át.

1914-ben a Balkánon rövid ideig három, később csak két osztrák-magyar hadsereg működött, míg a monarchia fegyveres hatalmának zöme a keleti hadszíntéren vonult fel.

A Balkánon a három hadsereg a drinamenti első csatából kudarccal került ki. Ennek következménye az lett, hogy a szerbek betörtek a Szerémségbe és Pancsova környékére; vállalkozásuk azonban csúfos vereséggel végződött. Amikor a 2. hadseregnek az orosz hadszíntérre való átszállítása után befejeződött csapataink átcsoportosítása, támadásunk révén megkezdődött a második drinamenti csata. Ez azonban félbeszakadt, mert a Boszniába, Szarajevó alá

betört szerbeket vissza kellett szorítani. Ennek megtörténte után az egész csatavonal újból rátámadt a szerbekre. A támadás folyamán csapataink a szerb erőket roppant erőfeszítések árán lépésről-lépésre Szemendriáig és a Kolubara-folyótól keletre eső területig szorították vissza. Ebben a helyzetben érte a miéinket a szerbek ellentámadása, amely végzetes vereségünket okozta.

A Száva, Ljesnica és Losnica környéke, a Romanja Planina, a Kolubara- és a Ljig-folyók melléke megannyi nagy temetője lett a magyarságnak.

A keleti vagy orosz hadszíntéren a monarchia fegyveres erejére az az igen súlyos feladat hárult, hogy a vele szemben nagyobb erőkkel felvonuló orosz hadseregeket lekösse. A keletgalíciai térségektől a Kárpátokig és Krakóig terjedő hadszíntéren, szakadatlanul ide-oda hullámzó nagy és heves küzdelemben, a lembergi és az úgynevezett első és második lengyelországi hadjáratokban seregtesteinket igen nagy veszteségek érték. Az év végén az ellenfelek Nyugat-Galíciában és a Kárpátokban állásharcot kezdtek.

De nemcsak a szárazföldi, hanem a tengeri haderők is összecsaptak már. 1914 augusztus 16-án a francia flottának egy része az Adria-tengeren rajtaütött egy cirkálónkon és egy rombolónkon és a cirkálót, a «Zentá»-t, minden oldalról körülfogván, hősi küzdelem után elsüllyesztette. Személyzetének egy része azonban úszva elérte a partot, ahol a montenegróiak fogságába került. «Kaiserin Elisabeth» nevű csatahajónk pedig, amely a keletázsiai vizeken tartózkodott, a németek gyarmatán, Csingtauban, résztvett ennek védelmezésében. Lövőszerének elfogytával, ágyúinak partraszállítása és a hajó elsüllyesztése után a személyzet Csingtau erődjében harcolt tovább egészen 1914 november 7-ig, amikor is az erőd elestével a japánok fogságába esett.

Ebben az évben két magyar csapattest tűnt ki különösen, amelyeket nyilvánosan is megdícsértek, a nagyszebeni 31. és a kassai 34. cs. és k. gyalogezred.

1915-ben a keleti hadszíntéren a monarchia fegyveres ereje résztvett a harmadik lengyelországi hadjáratban (kárpáti téli és húsvéti csata), elesett Przemysl vára, majd a gorlice-tarnovi áttörés után azokban a csatákban küzdött, amelyek révén a mieink Volhíniába szorították vissza az oroszokat. Ezután csapataink annak a csatavonalnak déli részén vívtak elkeseredett állásharcokat, amely nagyjában Riga és a román határ között alakult ki.

A balkáni hadszíntéren Ausztria-Magyarország újjászervezte és meg is erősítette 1914-ben megtépázott csapatait, de ezekkel még nem kezdhetett támadást, minthogy a monarchia és Németország erőinek zöme az orosz és az olasz hadszíntéren küzdött. Az év második felében azonban, október-december havában, a németekkel és a bolgárokkal karöltve Szerbia és Montenegro meghódítására került a sor. Ez alkalommal az osztrák-magyar 2. hadsereg Nyugat-Szerbián át nyomult elő és végül Montenegrót is megszállotta.

Május 23-án Olaszország is hadat üzent a monarchiának. Ennek következtében zajlott le ebben az évben az Isonzó-folyó hosszában az 1—4. isonzói csata, amelyekben seregtesteink vitézül visszaverték a támadó olaszokat.

Május 23-án éjjel a monarchia flottája is kilépett tétlenségéből, mert az olasz hadüzenet után megrohanta az olasz partokat és összelődözte a kikötőket. Az év utolsó hónapjában esett meg San Giovanni di Medua adriai tengeri kikötő bombázása, ahol a Horthy Miklós által vezetett «Novara» nevű cirkálónk tűnt ki.

Ebben az évben a keleti hadszíntéren tanusított kiváló maguktartásáért megdícsérték a 31. és 38. magyar hadosztályokat, a 33. és 40. tűzérdandárokat, egy ízben általában az erdélyi csapatokat és a honvédhuszárokat, valamint a 12., 19., 26., 32., 50., 52., 64., 69. cs. és kir., valamint a 22. és 24. honvéd gyalogezredet, nemkülönben a 6. honvéd huszárezredet. A 10. honvéd gyalogezredet az a ritka kitüntetés érte, hogy a német legfelsőbb hadvezetőség dícsérte meg a gorlicei áttörés alkalmával tanusított elszánt magatartásáért.

Az olasz hadszíntéren, a Doberdo poklában dícsérettel harcolt a cs. és k. 39. gyalogezred, amelyet kétszer említenek meg a napi jelentések, azután a cs. és k. 43. és 86., valamint az 1. és a 4. honvéd gyalogezred. A Monte San Michele védelmezésében kifejtett szívósságukért pedig különösen megdícsérték a honvédeket.

1916-ban is egymást érték a hadműveletek. Így az orosz hadszíntéren január havában zajlott le a véres keletgalíciai újévi csata. Erről kissé részletesebben kell beszámolnunk, mert benne, Rarancenél és Toporoucnál, a magyar csapatok tündöklő vitézséggel verték vissza az oroszok támadásait. A két helynél az oroszok, hosszabb és rövidebb szünetekkel és katonáiknak esztelen feláldozásával néha Napoleon korára emlékeztető nyolcsoros tömegekben rohanták meg állásainkat. Az úgynevezett «Haláldomb» birtokáért vívott harcokban a 40., 42. és 51. honvéd gyaloghadosztályok, a 202. honvéd gyalogdandár és az 5. lovashadosztály tűnt ki. Az oroszok tizenegy hullámban is támadtak, s a viadal elkeseredettségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a sebesülések legnagyobb részét a kézitusa okozta. Január 19-én, a csata utolsó napján, hét óra alatt öt orosz hadosztály $5\,^1/_2$ kilométeres arcvonalon hétszeres tűzérségi tűzzel támogatva 23 ízben tört elő, de hiába!

Június 4-től augusztus 27-ig küzdöttek csapataink Luck körül a Bruszilov által intézett támadás megállításában. Ezt követte, Bruszilov 2. és 3. támadásával egyidőben, a románok elleni erdélyi hadjárat, és Románia meghódítása közben, valamint később is, az Erdélyt keletről határoló hegyekben az állásharc.

A Balkánon, miután az év elején erőink Albánia egy részét is elfoglalták, állásharc kerekedett az ántánt elegyes (olasz, francia, angol, szerb) erőivel szemben.

Az olasz hadszíntéren zajlottak le az 5-9. isonzói csaták, az 5. és 6. isonzói csata közötti időben (május-június) pedig az általunk kezdett dél-

tiroli támadás. A közbeeső karintiai és a szélső nyugati tiroli arcvonalon, hatalmas, sziklás hegyek között, ugyancsak súlyos állásharc dúlt.

A távol Keleten pedig, amikor a törökök a Szuezi-csatornát akarták hatalmukba keríteni, a magyar tarackos-osztály is kitűnt.

A tengeren sem volt csend, mert a monarchia flottájából a Horthy Miklós által vezetett «Novara» cirkálónk az Otrantói-csatornában megszaggatta az ántánt tengeri elzáró vonalát.

A nyilvános dícséretben részesült magyar csapatok a következők voltak: a keleti hadszíntéren kétszer a 82., azután egyszer a cs. és k. 12., 44., 67. és 72., valamint a 6., 16., 24. honvéd gyalogezred és végül két ízben a 30. honvéd gyalogezred; az olasz hadszíntéren: a 2. népfelkelő gyalogezred, valamint a 3. és 17. honvéd gyalogezred; a cs. és k. közös hadseregből pedig ezeket dícsérték meg: a 46-osokat háromszor, a 43-asokat és az 52-eseket kétszer, a 32-eseket, 39-eseket és 48-asokat pedig egyszer.

1917 elején az orosz hadszíntéren állásharcok voltak egészen az orosz forradalom kitöréséig. Az utána következő hadműveleti szünetet június végén az úgynevezett Kerenszki-féle támadás harci zaja verte fel, amelyet a középponti hatalmak ellentámadása követett oly szerencsés módon, hogy az orosz fegyveres erő utolsó maradványát is összeroppantották. Utoljára augusztus-szeptember havában lobbant fel a harc, amikor a Putna- és Susita-folyók völgyében az orosz-román erők rést akartak ütni az osztrák-magyar és német seregtestek között.

A balkáni harctéren, Albániában, egész éven át állásharcot vívtak egymással az ellenfelek.

Az olasz hadszíntéren ez évben ment végbe a 10-12. isonzói csata. Az utóbbiban, Tolmeinnél, az osztrák-magyar és német seregtestek áttörték az olasz arcvonalat és oly fényes győzelmet arattak, hogy csapataink a Piave-folyóig szorították vissza az olaszokat.

Május 15-én zajlott le az otrantói tengeri ütközet, amelyben Horthy Miklós három cirkálójával kemény harcot vívott az ellene összefogott ellenséges csatahajókkal.

Az ázsiai hadszíntereken, Palesztinában, az osztrák-magyar ütegek nemcsak szilárd támasztópontjai voltak a törökök csatavonalának a három gázai csatában, hanem mindenütt ki is tűntek vitézségükkel.

Ebben az évben a keleti hadszíntéren, a Magyaroson, Sztaniszlaunál, Brzezanynál, a Tatárhágón, a Casinului-hegyen, Komanestinél, Holdánál és az Ojtozi-szorosban szerzett elévülhetetlen érdemeket a cs. és k. 19., 23., 32., 65., 82., 83. és 101., valamint a 10., 15., 18., 302., 308., 309. és 310. honvéd gyalogezred. Az olasz hadszíntéren általában dícséretesen viselkedett a 17. magyar hadosztály, azután a 11. vadászzászlóalj, valamint a 12., 20., 31. és 32. honvéd gyalogezred. A cs. és k. közös hadsereg magyar csapataiból ezúttal 16 gyalogezred tűnt ki különösen, és pedig az egyik háromszor (71.),

öt kétszer (12., 34., 37., 39., 51.), tíz egyszer (32., 46., 48., 61., 62., 63., 64., 72., 76. és 85.). Ezek többsége az isonzói csaták förgetegében küzdött azokban az elsőrendű nagy csatákban, amelyeknek hevessége és borzalma vetekedett a franciaországi nagy összecsapásokkal

1918-ban a keleti hadszíntéren megkötötték a breszt-litovszki és a bukaresti békét. Utána 9 és fél hadosztályunk megszállotta Ukrajna déli felét a Fekete-tengerig.

Albániában a bolgár arcvonal szeptemberi összeomlásáig állásharcok voltak. Ekkor általános visszavonulás következett be részint a szárazföldön, részint az Adriai-tengeren át.

Az orosz fronton.

Az olasz harctéren egyik szerencsétlenség a másikat követte, és pedig előbb a piavei katasztrófa, majd a vittorio-venetói csata, amely a monarchia fegyveres erejének tökéletes összeomlását eredményezte.

Ugyancsak összeomlott szeptember havában a törökök palesztinai arcvonala is, miután előzőleg az angolok a két Jordán-csatában és Nablusnál megverték a török seregtesteket.

Ebben az évben Ausztria-Magyarország 46 nehéz üteget és 4 gyaloghadosztályt küldött a francia hadszíntérre a németek támogatására. A hadosztályok Verdun körül és Elzász-Lotaringiában jutottak harcba a franciákkal és az amerikaiakkal. Ezek az erők a németek visszavonulása után visszatértek Ausztriába és Magyarországba.

Az olasz hadszíntéri utolsó, véres és roppant nagy veszteségekkel egybekötött harcokban kétszer kitűnt a 139., egyszer a 19. vadász- és a 17. rohamzászlóalj, továbbá a cs. és k. 15., az 5. honvéd gyalogezred, valamint a 40. honvéd tűzérezred. Albániában dícséretesen tartotta magát a 29. népfelkelő gyalogezred 3. zászlóalja, a 3. határőrvadászzászlóalj és a 4. népfelkelő gyalogezred. A francia hadszíntéren is elismerést arattak a magyar csapatok, ahol a cs. és k. 5., 61. és 112. gyalogezred St. Mihielnél, Beaumontnál és Verdunnél verekedett.

A monarchia veszteségeire nézve nincsenek megbízható adataink. A volt cs. és k. hadügyminisztérium és a m. k. belügyminisztérium 5.060,521 főre becsüli a veszteségeket. A mai Magyarország veszteségét a Magyar Statisztikai Szemle 1927. évi 7. számában ekként állapítja meg: halott 116,762, eltűnt 41,419, sebesült 367,673, betegség következtében rokkanttá lett 39,313, hadifogságba jutott 174,427, összesen tehát 739,594 ember.

Dr. Bodard Gaston osztrák katonai statisztikus kísérletet tett arra, hogy kimutassa a monarchia fegyveres ereje legnagyobb csatáinak veszteségeit. Összefoglalásából, mutatóként, néhány adatot közlünk. Az összegek a halottak, sebesültek, eltűntek és hadifogságba esettek számát mutatják. Éspedig:

az Oroszország elleni 1914-i mozgóháborúban 698,426,
a keleti hadszíntéren 1915 május és szeptember havában 634,995,
1916-ban Bruszilov támadásának kivédésében 584,906,
a vittorio-venetói csatában 472,300,
a kárpáti téli csatában (1915 január-április) 378,814 ember.
A legkevesebb veszteséggel járt az 5. isonzói csata: 3677.

Nagybányai Horthy Miklós sorhajókapitány. A világháborúnak magyar katonák által véghezvitt kimagasló fegyvertényei közül az egész világon ismertté váltak nagybányai Horthy Miklós sorhajókapitánynak az Adriai-tengeren véghezvitt hadműveletei. Az ő nevéhez tehát olyan háborús katonai cselekmények fűződnek, amelyek a magyarság ezer évre terjedő hadtörténelmében addig egyetlenegyszer sem fordulnak elő. A dicsőség fénykoszorúja övezi nevét mindörökre, fegyvertényei pedig bearanyozzák még nemzetének nevét is. Ő volt Ausztria-Magyarország működő hajórajának utolsó parancsnoka. A világháború kitörésekor, mint sorhajókapitány a «Novara» nevű gyorscirkálót vezette.

Első fegyverténye az volt, hogy a Törökország megsegítésére szánt német búvárhajók egyikét Polából az Otrantói-szorosig kísérte. Vállalkozása nem volt könnyű, mert az ántánt hajói éberen őrködtek. Amikor pedig Olaszország is hadat üzent a monarchiának és 1915 május 23-án éjjel flottánk megtámadta az olasz adriai kikötőket, Horthy csoportja megjelent Porto Corsini kikötője előtt. Támadását merészen hajtotta végre és így kitűnően sikerült. Ugyanebben az évben hajóival előbb végigportyázta az olasz partvidéket Velencé-

től Triesztig, majd Fano, Sinigaglia és Pesaro vasúti állomásait lövette. Amikor pedig arról volt szó, hogy megakadályozzák, hogy Szerbiát és Montenegrót szövetségesei megsegítsék, Horthy Miklóst bízták meg San Giovanni di Medua kikötő bombázásával, ahol az ántánt élelmicikkeket és hadiszereket rakott partra az előbb említett két ország számára. Horthy éjjel, elzáró aknasoron át, megközelítette a kikötőt, összelövette kaszárnyáját és ütegeit, a kikötőben horgonyzó hajók közül pedig 29-et elsüllyesztett. Működésének eredménye tehát tüneményes volt. 1916-ban Ausztria-Magyarország és Németország búvárhajói nagy eredményeket értek el. Hogy ezt az ántánt megszüntesse, az Adriából a Földközi-tengerbe vezető Otranto-csatornát acélhuzalhálókkal

Az otrantói ütközetből visszatérő osztrák-magyar tengeri haderők.

és ágyúkkal felszerelt hajókkal és repülőkkel elzárta. Erre a monarchia az övvonal megszaggatását tűzte ki célul, amivel megint Horthyt bízták meg. Horthy július 8-án este el is indult a «Novará»-val, elérte az elzáróvonalat és megszaggatta úgy, hogy öt ellenséges gőzöst összelőtt. Legszebb fegyverténye az otrantói tengeri ütközet volt 1917 május 15-én. Ekkor is az volt a feladata, hogy szakítsa szét az otrantói ellenséges záróvonalat. Közvetlenül alája három cirkáló tartozott. A zárvonal megrohanása hajnalban ment végbe és oly jól sikerült, hogy 12 ellenséges hajó elsüllyedt, 10 pedig alaposan megsérült. A visszavonulás folyamán is ütközet keletkezett a mindenünnen előrerohanó ellenséges hadihajók és Horthy egységei között. A viadal kemény volt, de Horthy kivezette belőle hajóit. A mérkőzésben az ellenségnek 2 torpedórombolója súlyosan megsérült, egy cirkálója hatalmas léket kapott, egy másik

pedig a miéink által elhelyezett aknára futott és elmerült. Ki kell emelnünk azt a körülményt, hogy a szilajjá fokozódott mérkőzésben 5 saját hajó küzdött 17 ellenséges hajóval! Horthy is megsebesült, de alighogy bekötözte sebét a hajóorvos, máris hajója fedélzetére vitette magát, tovább osztotta parancsait és az ütközet végéig helyén maradt, leküzdvén fájdalmait és sebének kínos égését. Vitézségi bizonyítványai közül csak egyet, tengernagyának nyilatkozatát iktatjuk ide, amely talán a legszebb:

«... Horthy tettvágya, elragadó lelkesedése, csodálatos merészsége és komoly pillanatokban semmiféle túlhajtott mérlegelés által sem befolyásolt nyugalma s elszántsága őt minden tevékenységében a mindenkori helyzetnek a kötelességteljesítés kereteit túlhaladó kihasználásához vezették és a kivívott sikereket biztosították neki. Ezek a sikerek megteremtették csodálatraméltó vitézségének igazolását, zászlónknak dicsőséget és tiszteletet, hazánknak pedig félre nem ismerhető előnyöket szereztek . . .» A jól kiérdemelt jutalom ezúttal sem maradt el, mert Horthyt minden tiszt vágyainak netovábbjával, a katonai Mária Terézia-rend lovagi keresztjével díszítették fel. Világháborús működése azonban még nem ért véget megsebesülésével, mert amikor felgyógyult, bevonult a működő hajórajhoz, és amikor a flotta cattarói lázadását leverték, a király, a haditengerészeti tisztikar egyhangú kérésére Horthyt nevezte ki a monarchia nyílttengeri hajórajának parancsnokává, mint olyan egyént, aki sikerekben a leggazdagabb volt. Bár fegyelmet és rendet teremtett, magas és fontos állásában már nem működhetett érdemlegesen, mert közben a középponti hatalmak elvesztették a háborút és bekövetkezett az összeomlás.

Az isonzói csaták. Bár magyar katonák kiváló fegyvertényei fűződnek a világ minden tájékán, Baranovicsinél, Beaumontnál, Berecknél, Brassónál, Bresztlitovszknál, Brzezanynál, Bucacnál, Col del Rossón, El-Kantaránál, El-Arisnál, Gázánál, Gorlicénél, a Hétközség fenntérségén, Jeruzsálemnél, Ivangorodnál, Komanestinél, Kovelnél, Maánnál, a Magyaroson, Manajóvnál, a Monte Val Bellán, a Monte Pertican, a Monte Majón, Nagyszebennél, Petrikaunál, Przedboránál, Przemyslnél, Rarancénél, Radziehóvnál, Sztaniszlaunál, Toporoucnál, Uzsoknál, Verdunnél és még sokszázra rúgó és soha meg nem állapítható helynél vívott csatákhoz, külön kell megemlékeznünk az isonzói csatákról, mert ezekben a magyar katona felülmúlhatatlan volt.

Mind a tizenkét csatában küzdöttek magyar csapatok. A Plava és Görz körüli térszín, valamint a doberdói fenntérség területe is valóban nagy temetője lett a magyarságnak. Már az első csatában is rettenetes harc dúlt. 1915 június 23-tól július 7-ig a védők 86 támadást vertek vissza úgy, hogy igen sok esetben elkeseredett kézitusára került a sor. A másodikban a Doberdón Monte S. Michele, Monte dei sei Busi, Monte Sabotino, Podgora, Pevma és Oslavija voltak a leghevesebb harcok gyujtópontjai. A csatában részünkről 78,000 ember vett részt 180 géppuskával és 371 ágyúval az olaszok 250,000 embere, 530 géppuskája és 860 ágyúja ellen.

A harmadik és negyedik csatában, amelyek között nem lehet szabatos határt vonni, 47 napon át szakadatlanul bömböltek az ágyúk és verekedtek a katonák. A leghevesebb harc Oslavijánál dúlt, ahol november végén az olaszok 54 zászlóaljukkal hiába támadtak 8 zászlóaljunk ellen. Podgora ellen negyvenszer, Oslavija ellen harmincszor, a Monte Sabotino ellen pedig tizenötször hiába törtek elő az olasz zászlóaljak! A küzdelem csak december 10-én ért véget, amikor erős fagy következett be.

Az 5-ik csatában a Doberdón a Monte S. Michelét, S. Martinót, a Selz és Monfalcone előtti magaslatokat érte az olaszok támadása. A csatában 45 magyar zászlóalj vett részt. A vesztesek ismét az olaszok lettek.

A 6., 7., 8. és 9-ik csatában az olaszok a Doberdo körüli fenntérségen akartak utat nyitni maguknak Trieszt felé. A 6-ik csatában 48, a 7-ikben 53 és fél, a 8-ikban 53, a 9-ikben pedig 56 magyar zászlóalj küzdött. A 6-ik csata kezdetén 17 megerősített olasz hadosztály támadt 9 osztrák-magyar hadosztály ellen. Orkánszerű pergőtűz zúdult az állásokra Tolmeintől le egészen a tengerig. A csata első felében, a görzi hídfő legszélső jobbszárnyán, a Monte Sabotinón álló egy zászlóaljnyi őrségünket az olaszok hamar legyűrték; a hídfő délebbre elterülő részében azonban kudarcot vallottak. Belátták, hogy a hídfőt csak abban az esetben foglalhatják el, ha előbb a doberdói fenntérség északi pillérét, a Monte S. Michelét elfoglalják. Itt a színmagyar VII. hadtest állott őrt.

Az isonzói csaták színtere.

Elkeseredett támadásokkal és ellentámadásokkal elegyes, ide-oda hullámzó, sokszor késhegyig menő és végletekig elkeseredett harc kerekedett, amelynek kimenetele, tartalékok hiányában, nem lehetett kétséges. A görzi hídfőt ki kellett üríteni. Ennél az utóvéd szerepét egy magyar népfelkelő zászlóalj teljesítette ritkán tapasztalható önfeláldozással.

A 7-ik csatában 120 zászlóaljunk ellen 130 olasz zászlóalj támadt. A harc gyujtópontja ismét a Doberdo volt. A 8-ik csatában az ellenséges gyalogság

négy napon át naponkint megismételte rohamait. Október 11-én kilencszer rontott elő 33 olasz dandár, de hiába. A 9-ik csatában is a Doberdót érte az olaszok támadása. A harc, akárcsak a francia hadszíntéren, elsőrendű csatává fejlődött, amelyben a csapatok eléggé nem magasztalható módon tartották magukat. A csatával lezárult a Doberdo birtokáért folytatott küzdelem, mert az olaszok belátták, hogy ezen a pokollá vált véres térségen át sohasem érhetik el hadműveleti céljaikat.

A 10-ik csatában a főtámadások részben a bainsizza-heiligengeisti fenntérségen mostoha körülmények között védekező csapatainkat érték. Nagy csatanappá lett május 23-a, amikor olyan rettenetes harc dúlt a 40 kilométer széles arcvonalon, amilyen addig még nem volt az Isonzó mellékén. A karsztos fenntérségen főként a 41. honvédhadosztály tűnt ki.

A 11-ik csatában az olaszok kettős átkarolással óhajtották elérni azt, amit két évvel azelőtt tűztek ki maguk elé. A még mindig puszta védelemre utalt osztrák-magyar csapatok helyzete a lehető legrosszabb volt. A csatában az olaszok 4100 ágyúval, 1700 aknavetővel és 53 és fél hadosztállyal vettek részt. A védők csupán 1436 ágyúval, 112 aknavetővel és 29 hadosztállyal állottak ellen! A Bainsizza-fenntérségen a védők napokon át csodálatraméltó szívóssággal a végsőkig kitartottak, és csak akkor vonultak vissza, amikor rettenetes veszteségek után támogatásra már nem lehetett kilátásuk és a teljes felbomlással kapcsolatos vereség elől ki kellett térni. Délen, a Hermada előtt, napokon át heves és elsőrendű nagy csata kerekedett, amelyben a támadások és ellentámadások révén váltakozva ide-oda hullámzó harc dúlt. A küzdelem végét hivatalos jelentésünk így jellemezte: Karsztvédőink minden dícséreten felül álló vitézséggel és kitartással diadalmasan visszaverték az ellenségnek sokszoros túlsúlyban lévő erőkkel intézett minden támadását.

Adja a Mindenható, hogy örökké hirdesse a magyar katonák hősiességét az olaszok által a Monte San Michelén felállított emlékoszlop felirata: Ezen a csúcson testvériesültek a halálban az olaszok és magyarok, akik az életben hű kötelességteljesítéssel harcoltak!

Magyar katonák kiválóságát és dicsőségét hirdeti *Przemysl várának védelmezése* is, még pedig nemcsak azért, mert védőseregének nagyobbik fele magyar volt, hanem azért is, mert ez a magyarság vívta meg a legnehezebb harcokat.

A vár általában nem felelt meg a modern követelményeknek, mert, tekintettel a messzehordó nagy ostromágyúk hatására, az övvonal nem volt kellő távolságban, úgyhogy az ellenség még tábori ágyúival is belőtt a városba; az övvonalon belüli terület is szűknek bizonyult; övvonalának keleti részét pedig olyannyira előretelepítették, hogy az ellenség az oldalakból tűz alá vehette; és végül, mert a monarchia szűkös anyagi viszonyai következtében felszerelése igen hiányos volt.

A várban kereken 120,000 főnyi őrsereg tartózkodott. A csapatok 60 %-a a magyar királyi honvédségből került ki. A munkásosztagok száma 84, közülük 60 magyar, létszámuk pedig 20,000 ember volt. Ezek nyári ruhában, ázva, fázva és sokszor az ellenséges tűzérség tüzében, sohasem lankadó szorgalommal dolgoztak az övvonal és az előretolt állások kijavításán és felépítésén. Egy részüket a tél folyamán, igen hiányos felszereléssel, gyalogsági szolgálatra is alkalmazták

A vár világháborús hadászati szereplése röviden a következőkben foglalható össze.

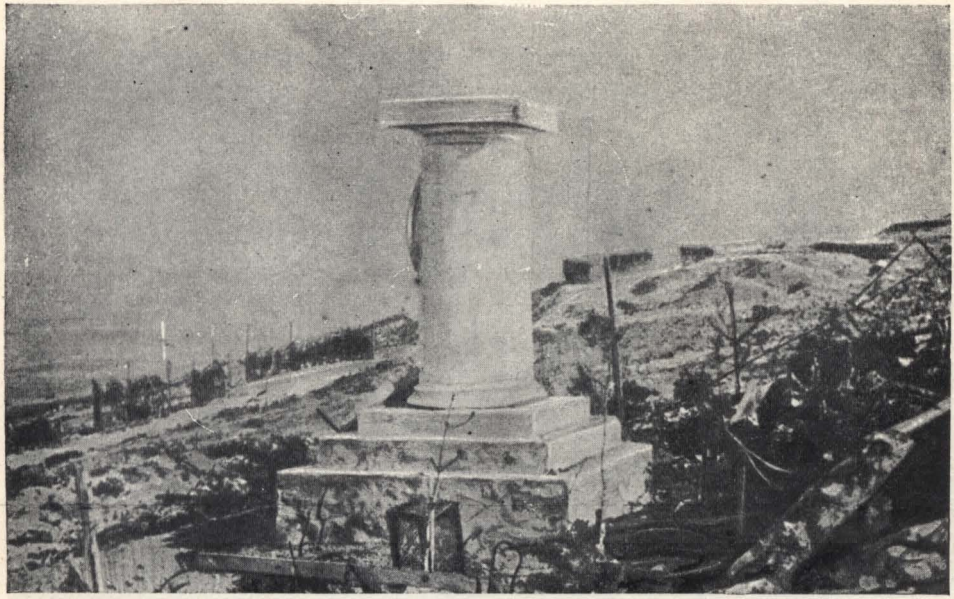

Az isonzói csatákban elesett olasz és magyar katonák emlékoszlopa a Monte San Michelén.

Általánosságban igen nagy területet védett. Vele erőssé vált a Visztula- és a Szan-folyók vonala. Ezenkívül a vár támasztópontjuk volt a Kárpátok alján azoknak az osztrák-magyar haderőknek, amelyek Kelet-Galíciában hadakoztak. A vár már 1914-i felvonulásunk idején is nagy jelentőségre vergődött, amikor a Lemberg körül csoportosuló 3. és 4. hadseregünket hadianyagokkal és élelmicikkekkel látta el. A lembergi csaták folyamán seregtesteinket csapatokkal, ágyúkkal és lövőszerrel támogatta. A hadműveletekbe tényleg csak a lembergi nagy viaskodást követő időszakban kapcsolódott be, akkor, mikor fedezte visszavonuló seregtesteinket, amikor gátat vetett az üldöző oroszok áradatának és lehetővé tette, hogy mögötte össze-vissza kúszált csapataink rendeződhessenek, pihenhessenek és újra harchoz csoportosulhassanak.

Két ostromidőszaka volt. Az első 1914 szeptember 17-től október 12-ig, a

második pedig november 4-től 1915 március 22-ig tartott. Mind a kettő folyamán a védelem támadó szellemben folyt, vagyis őrseregének egy része kitörésekkel zavarta a Szan- és a Dunajec-folyó mögé, valamint a Kárpátok hegyeibe visszahúzódott osztrák-magyar haderőket üldöző és támadó orosz seregtesteket. A szeptember 17-től október 12-ig terjedő, aránylag rövid idő alatt a védősereg hét nagyobb kitörést hajtott végre. Ebben az időben a vár harcoló csapatainak létszáma 50,000 főre rúgott az oroszok 120,000 embert számláló 11 hadosztálynyi erejével szemben.

Az első ostrom alkalmával a vár bombázása szeptember 28-án kezdődött és október 5-én indult meg az oroszok erőszakos támadása. Háromnapos pergőtűzszerű szakadatlan bombázás után következett a roham, amely október 7-én azzal végződött, hogy az oroszok körülbelül 40,000 embert vesztettek. Ez a fegyvertény akkor kétségtelenül nagyértékű volt és felemelőleg, lelkesítőleg hatott hadseregünkre.

1914 október 11-én, amikor saját hadseregünk egynapi menetre közelítette meg a várat, a Tamássy altábornagy által vezetett 14 $^1/_2$ zászlóalj és 15 üteg északi irányba kitört, a Szan-folyó nyugati hídfőjében lévő ellenség szívós ellenállását kétnapos csatában megtörte és az oroszokat a Szan mögé való visszavonulásra kényszerítette. Ez a támogatás igen hatásos volt, annyival inkább, mert a felázott utakon, néha ágyúk nélkül előrenyomuló hadseregünk teljesítőképessége meglehetősen csekély volt. A hadművelet mintaszerű példája volt a mozgó hadsereg és a vár együttműködésének.

Második körülzárása idején, 4 és $^1/_2$ hónapon át, ismét 8-10 orosz hadosztályt kötött le, ami azért volt jelentős, mert ebben az időszakban dúltak azok a nagy áldozatokkal kapcsolatos kárpáti harcok, amelyektől Magyarország sorsa függött. Ebbe az időbe esnek a vár őrseregének legnagyobb és legszebb kitörései. November 6-tól december 28-ig nem kevesebb mint 11 nagy kitörés volt. December 15-től 18-ig Tamássy altábornagy parancsnoksága alatt 20 zászlóaljból és 13 ütegből álló kitörő-csoport fényesen oldotta meg feladatát, mert Magyarország felé, Birczáig tört elő és összeköttetésbe jutott a vár felmentése végett előretörő 3. hadseregünkkel.

1914 december végével megszűnt a hadsereggel összefüggésben álló hadműveletek lehetősége, egyrészt, mert a hadsereg nem tudott előnyomulni a vár körletéig, másrészt, mert a vár védőőrsége már nem volt abban az erőállapotban, hogy nagyobb kitörést végrehajthasson. Egyedüli fontos szolgálata, amit a hadseregnek tehetett, a hírszolgálat volt, amely különben a vár egész élettartama alatt igen jelentősen működött.

1915 március 14-én, amidőn a hadseregfőparancsnokság tudta, hogy a vár élelem hiányában már csak néhány napig tarthatja magát, érkezett be a hadseregfőparancsnokság utolsó hadműveleti parancsa, amely némileg a hadsereggel való együttműködésre célzott s tartalma az volt, hogy a hadsereg előrenyomulására nem lehet számítani, de a vár védőserege egy utolsó kitöréssel igyekezzék az oroszok hátát nyugtalanítani.

A kitörés 1915 március 19-én megtörtént, de az ellenség meglepően nagy erővel útját állotta. A gyulai 2. honvéd gyalogezred az ősz Szathmáry ezredes vezetésével ez alkalommal a legjobban kitüntette magát, mert betört az oroszok állásaiba. Ámde az ellenséges nagyobb erő csakhamar minden oldalról megrohanta és visszadobta. A szegedi 5. honvéd gyalogezred is kemény harcok árán egyideig előre jutott, de hamarosan feltartóztatták és állóharc kerekedett. A 7. és 8. honvéd-, valamint a 3. és 4. honvéd menetezredből alakított 46. honvéd gyalogdandár is visszaűzte az ellenséges biztosító csapatokat, de csakhamar megtorpant, mivel a vele szomszédos csapataink visszamaradtak;

Jól kiépített állás az orosz hadszíntéren.

később pedig, amikor erős ellenséges osztagok támadták meg, hősiesen harcolva, ugyancsak visszahúzódott. Mivel pedig a kitörésben résztvett többi csapataink sem értek el sikereket és a várparancsnokság is elrendelte a visszavonulást, az amúgyis kimerülten harcba vetett kitörő sereg nagy veszteség után a vár övvonala mögé húzódott vissza. Ezzel véget ért Przemysl mindvégig hősiesen küzdő védőseregének szereplése.

A vár éhségtől gyötört és tökéletesen kimerült őrserege 1915 március 22-én feladta Przemysl további védelmezését és felsőbb rendeletre az összes védőműveket, hidakat, fegyverzetet, lövőszert és minden egyéb fel nem becsülhető értékű hadianyagot megsemmisített, úgyhogy a győző kezére csak a vár romhalmaza jutott.

A vár őrseregének tragédiája messze idegenben, Ázsia belsejében, orosz hadifogságban ment végbe. Szép elismerés jutott osztályrészéül még 1915 március 20-án, amikor I. Ferenc József ezt a táviratot intézte a várparancsnoksághoz:

«Bár mély fájdalommal tölt el, hogy Przemysl védőseregének tegnap oly merészen végrehajtott áttörése megtört az ellenség nagyobb erején, mégis fájdalmas büszkeséggel tekintek a derék férfiak példátlan áldozatkészségére, akiknek nem jutott osztályrészül a siker. Mindenkinek, aki ott harcolt, szívem mélyéből mondok köszönetet a hőstettért és áldom azok dicső emlékét, akik életüket áldozták a becsület mezején. Még a távol jövőben is fennen fogja hirdetni a történelem, hogy mit teljesítettek Ausztria-Magyarország harcosai Przemysl várának legerélyesebb védelmezésével; állhatatosak és vitézek voltak mindvégig.»

A montellói csata. Az 1917-i háborús év mind Ausztria-Magyarországra, mind Németországra nézve általában kedvezően zárult. Az olasz hadszíntéren a 12-ik isonzói csatában megvert olaszok a támogatásukra küldött francia és angol erőkkel egyelőre nem tudtak elmozdulni a Piave-folyó mellől. A monarchia belső körülményeiben, és pedig mind katonailag és politikailag, mind gazdaságilag és erkölcsileg általában, továbbra is éltek és izmosodtak azok a bomlasztó tényezők, amelyek a romboló vihar előjelei voltak. Kimondhatjuk azt is, hogy a működő hadsereg technikai felkészültsége valóban nyomorúságos volt, s ezért természetesen a hadsereg ütőképessége is aláhanyatlott.

1918 elején tehát a monarchia fegyveres erejének zöme a Piave-folyó hosszában tétlenül állott, egyrészt az előbb felsorolt okok miatt, másrészt mivel a hóolvadás miatt az Alpesekből az olasz alföldre alárohanó nagy vizek a hadműveletek végrehajtását megakadályozták, vagy legalább is a legnagyobbfokú óvatosságra intettek.

Amikor azonban március havában Oroszországgal és Romániával a béketárgyalások sikerre vezettek, eldőlt a monarchia további magatartásának kérdése azáltal, hogy a király jóváhagyásával a hadvezetőség megkezdte az előkészületeket a május hónap végére tervezett olasz támadó hadjárathoz. Sőt, amikor a németek franciaországi nagy támadó hadműveletei egymásután csütörtököt mondtak, sürgető szükséggé vált Ausztria-Magyarország mielőbbi támadása az olasz arcvonalon.

Így jött létre a montellói csata.

A balsiker egyik oka abban rejlett, hogy a vezérlő magasrangú tábornokok tanácskozásának döntése alapján úgy határoztak, hogy az összes erők összefogása mellett nem egy helyen, a Trient körüli részekből, az úgynevezett Hétközség fennsíkjáról rontanak rá az olaszokra, hanem a Piave torkolatánál és a Montello-heggyel szemben is támadást kezdenek. E miatt természetesen az erőket is meg kellett osztani.

A csata június 15-én kezdődött. Nyugaton, a Brenta-folyó mellékén, a Hétközség fennsíkján csapataink hamarosan elakadtak az olaszoknak nagy erőkkel végrehajtott ellentámadásai következtében. Azonban arcvonalunk balszárnyán, a Piave torkolata körül kellő eredmények mutatkoztak. A Montellónál, a csatavonal közepén, XXIV. hadtestünk hadosztályai nemcsak átjutottak a Piavén, hanem lendületes előtörésükkel a Montellóra is felkapaszkodtak s közepéig és legmagasabb pontjáig is előrejutottak.

Azokból a körülményekből, hogy a Montellón, részben a mostoha körülmények közrejátszása következtében napokon át csodálatraméltó módon kitartottak a csapatok a harc borzalmas förgetegében, kimutatható, hogy itt

A 30·5 centiméteres mozsár irányítása.

értek el akkor legtöbbet az osztrák-magyar csapatok. Ezeknek soraiban pedig, a XXIV. hadtest jobbszárnyán, a cs. és kir. 31. gyaloghadosztály kötelékében ott volt a budapesti 32., a kaposvári 44., a székesfehérvári 69. cs. és kir. gyalogezred, valamint később a 11. honvéd lovashadosztályban a kassai 5. és a marosvásárhelyi 9. honvéd huszárezred.

A partraszállás a lehető legrosszabb körülmények között ment végbe a terep sajátságos alakulása folytán.

Az ellenséggel való viaskodás három részre osztható, és pedig: a június 18-ig terjedő időre, amely napon a Piave megáradt vize a folyón épített hadihidakat mind elsodorta; a Montellón magukra maradt csapatoknak hősies küzdelmével egybekötött és június 20-ig tartó időszakra; és végül a június 22-én és 23-án végrehajtott visszavonulásra.

Június 18-ig részint az ellenséges repülők, részint az olasz nehéz tűzérség elpusztította és összelőtte a Piavén át épített hadihídjainkat, s ezért június 16-án a támadást nem lehetett folytatni, a hadtest csapatai a Montellón elkülönítetten magukra maradtak és váltakozó szerencsével folyó ádáz harcokban feltartóztatták az olaszok ellentámadásait.

Másnap, mikorra az összelőtt hadihidakat helyreállították és erősbítések is vonulhattak fel a Montellóra, ismét heves harc kerekedett az ellentámadásokat végrehajtó olaszokkal. Ennek a harcnak az lett a vége, hogy a Montello legmagasabb pontját fel kellett adni, minthogy az utánpótlás mind nehezebbé vált a miatt, hogy az ellenség a hadihidakat minduntalan megrongálta.

Június 18-a végzetes nap volt! A 17-e óta tartó felhőszakadás következtében ugyanis a Piave roppantul megáradt és sebes folyóvá dagadt. A szigeteket és homokpadokat elöntötte a víz; a szigeteken és homokpadokon rekedt sebesültek sorsa végzetessé vált; a hidak és bürük mind elszakadtak, a pontonok és hídanyag egy része elveszett. Pótlás nem volt. Az átkelés a folyón csupán szükségképpen és a legnagyobb veszélyek között csakis egyes csónakokkal volt lehetséges. A Montellón álló csapatok tehát, majdnem öt hadosztály, magukra maradtak; a lövőszer és az eleség utánpótlása majdnem lehetetlenné vált. Póthidakat sem építhettek. A helyzet tehát igen válságosra fordult.

A június 19-i és 20-i harcok eredményét Goiginger Lajos altábornagy, a XXIV. hadtest parancsnoka tömören így foglalta össze:

«Az árvíz csappanni kezd. Ennek ellenére a helyzet igen válságos. Hídépítés és áthajózás felette nehéz; nagy az anyaghiány; az utászok majdnem tökéletesen kimerültek. A 31. gyalog- és a 11. lovashadosztály ellen intézett erős olasz támadásokat visszaverték... Az éjszakán át az összes hadosztályoknál heves harcok voltak, amelyek még nem fejeződtek be. Az ellenség valamennyi támadását visszavertük. Ismét 3000 foglyot ejtettünk és 10 ágyút zsákmányoltunk. A foglyok száma 13,000, a zsákmányul esett ágyúké pedig 84. Csapataink valóban páratlanok: hat napon és hat éjszakán át nehéz harcokat vívnak, gyakran szakadó esőben, szabad ég alatt és igen nyomorúságos élelmezés mellett! Vajjon meddig tart még? A hídfőket állandóan lövi a nehéz tűzérség és támadják a bombavető ellenséges repülőrajok; az utóbbiakkal szemben teljesen tehetetlenek vagyunk, mivel repülőink nincsenek. Légi haderőink teljesen elégtelenek...»

Az ellenség tüze és a Piave mindent magával ragadó áradata közé szorított csapataink számára végre június 20-án este ütött a megváltás órája, mikor a hadseregfőparancsnokság, az általános helyzet következményeként, kiadta a Montello kiürítésére vonatkozó parancsot.

«Ésszel felfogható legnehezebb feladat volt, írja Goiginger, mindenesetre nehezebb, mint a jól előkészített átkelés kierőszakolása a Piavén, öt hadosztályt a túlerőkkel állandóan támadó ellenfél jelenlétében a sebes, hatalmas,

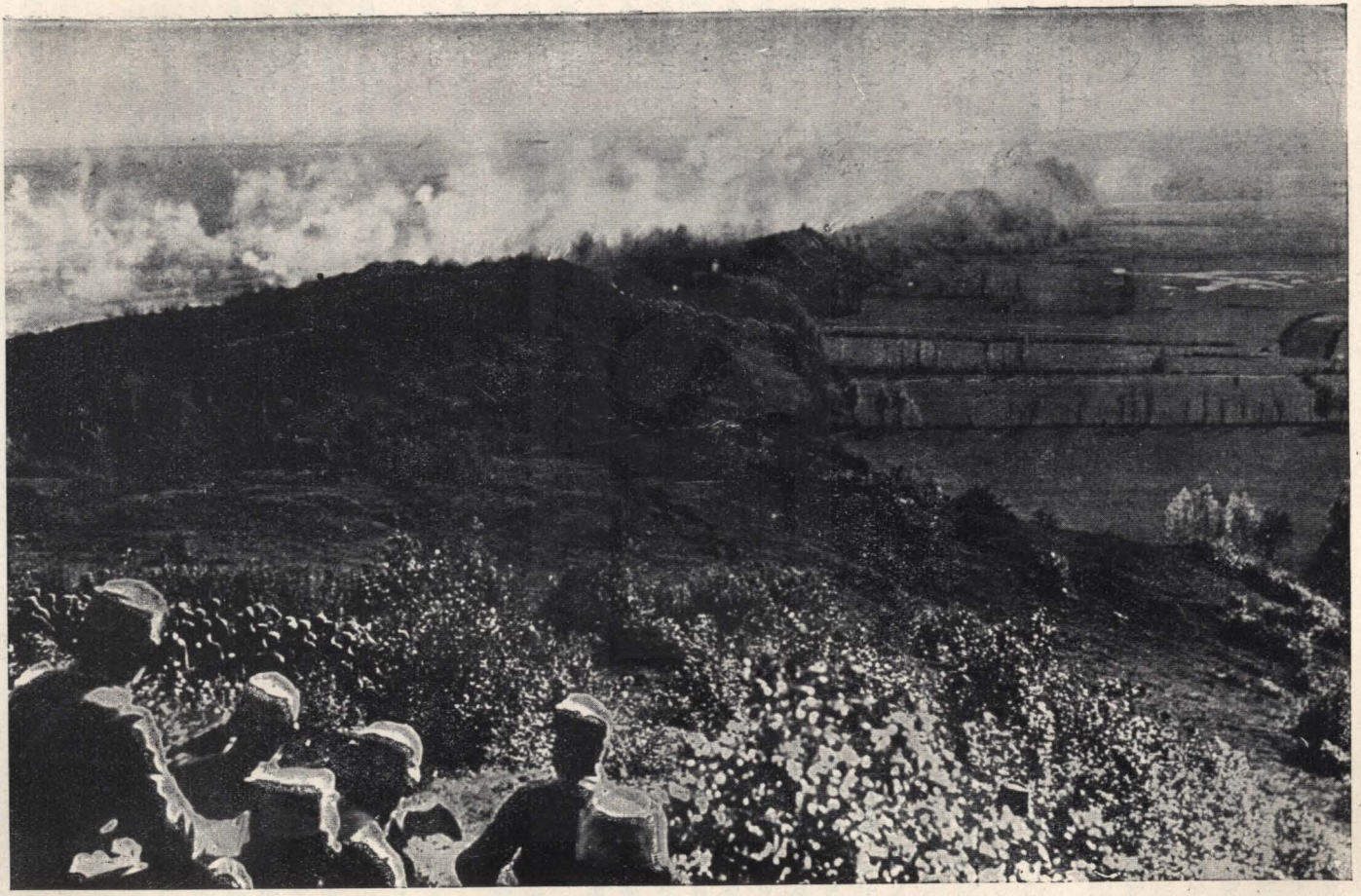

Zárótűz az olasz arcvonalon.

nehéztűzérség tüze alatt álló folyón áthajózni, amikor nincsenek hidak, se átkelési eszközök. Minő könnyen támadhat pánik, tökéletes összeomlás!»

Bár Goiginger a parancs visszavonása érdekében mindent megkísérlet, a hadseregfőparancsnokság hajthatatlan maradt. Ennek következtében a június 22-re és 23-ra hajló éjszakán a csapatok fokozatosan hajtották végre a visszavonulást, úgy hogy elsősorban is az elülső vonal, tartalékaival együtt, változatlanul helyén maradt, míg a hadosztály-tartalékok a sötétség beálltával, esti 10 órakor, visszahúzódtak és a Piave északi partjára áthajóztak.

A második éjszakán nem egyes zárt osztagokat vontak ki a harcvonalból, hanem az alosztályok létszámának egy-egy részét, a felét. A visszamaradottaknak pedig, utolsó pillanatig kitartva, esetleg önfeláldozásig menő ellenállásukkal, lehetőleg abban a tévhitben kellett tartaniok az ellenséget, hogy az állásokat még összes erőink tartják.

A visszavonulás szerencsésen ment végbe, úgyhogy az ellenség nem vette észre. Ámde mivel az ellenséges tűz és a minduntalan fel-fellobbanó harc nemcsak nagy veszteségeket okozott csapataink soraiban, hanem egyúttal alig engedte pihenéshez jutni az időnkint tartalékul hátravont erőinket, a csapatok testi és lelki erőik végéhez közeledtek. Veszteségek támadtak a Montellónak a Piave felé eső meredek lejtőjének peremén is, ahol az összetorlódott részek közé is becsapódtak az ellenséges tűzérség lövedékei. Itt sok derék, de túlmerész bakánk lelte halálát a Piave vizében, amikor türelmetlenségükben nem várták be az áthajózáshoz szükséges eszközök megérkezését, hanem botorul, úszva óhajtották elérni a Piave túlsó partját.

Még június 23-án is hevesen lövette az ellenség régen kiürített állásainkat, ezt követő gyalogsági támadása pedig már a mi tűzérségünknek a Piave túlsó partjáról intézett zárótüzében omlott össze.

Június 23-án reggel, vagyis a Piavén végrehajtott átkelés 9. napján, a visszavonulás befejeződött és a hadosztályok harcra készen ugyan, de erősen megfogyatkozva, ismét kiinduló állásaikban voltak.

A Montellón rekedt magyar csapatok sorsára és harcára nézve még megjegyezzük, hogy a megmaradt iratok és jelentések tanúsága szerint ott, ahol a cs. és kir. 32., 44., 69. gyalog-, valamint az 5. és a 9. honvéd huszárezredek küzdöttek, a csata utolsó napjaiban, az olasz gyalogság és az ellenséges repülők megismételt ellentámadásai, illetőleg bombázásai és géppuskázásai ellenére, valamint az ellenséges tűzérség gyakori, központosított pergőtüzében az éhező és már rongyos ruházatú, kimerült magyar gyalogos és lóról leszállított huszár is vállvetve, egymást támogatva, valóban verejtékezve küzdött, vérzett és sokat vesztett.

Hogy a «sokat vesztett» szavak mit jelentenek ebben az esetben, azt a csata után összeállított Veszteségi-lajstrom bizonyítja a legjobban, amely szerint az 1839 tiszttel és 49,769 katonával harcba indult XXIV. hadtest vesztesége halottakban 90 tiszt és 1685 katona, sebesültekben és betegekben

492 tiszt és 13,236 ember, eltűntekben és elfogottakban pedig 39 tiszt és 4894 katona volt. Összesen 621 tiszt és 19,815 ember.

A magyar csapatok közül a budapesti 32. gyalogezred állományából elveszett 28 tiszt és 784 ember ; a kaposvári 44. gyalogezrednek majdnem a kétharmada hiányzott a csata végén ; míg a székesfehérvári 69. gyalogezrednek több mint a fele. Ugyanez áll a kassai 5. honvéd huszárezredre, míg a marosvásárhelyi 9. honvéd huszárezred soraiból 494 huszár hiányzott.

Valóban ritkán hallott nagy számok, amelyek nemcsak a harc hevességének bizonyítékai, hanem annak is, hogy a csapatok bámulatraméltó módon megállták helyüket.

Goiginger altábornagy ekként zárta le naplójában a montellói csata leírását :

«Véget ért tehát a dicsőséggel teljes Montello-csata ... Vége szakadt a nagy nyári támadó hadjáratnak! ... Tündöklő fegyvertény volt, nagy kudarc keretében! A csapatokat, amelyek hiába hoztak oly súlyos áldozatokat, nagy csüggedés és szomorúság fogta el. Mindenütt szemrehányással illették a magasabb vezetőséget. A szemrehányások jogosak voltak. A csapatokat nem győzték le. A kudarc a tervezés hibás voltában és az előkészítés és a végrehajtás hiányosságában gyökeredzett. A vég kezdetét jelentette! A hadsereg nem heverte ki többé ezt a vereséget és sohasem érte el előbbeni ütőképességét és ellenálló erejét. A vérmes reményekkel kezdett nagy támadás balsikere lesujtólag hatott az egész népességre. Eltűnt a békébe és a dolgok kedvező kimenetelébe vetett hit ; mindenki elcsüggedt ; az összeomlás előidézésére törekvő államellenes elemek pedig fölbátorodtak, erőre kaptak és céljaik számára a legkedvezőbb talajra találtak.»

Hajtsunk zászlót azok előtt, akik a világháború egyik legnagyobb katasztrófájában oly fényesen megállták helyüket, hogy nem következett be az, amitől a hadtest parancsnoka félt : a pánik és a tökéletes összeomlás.

A limanova-lapanovi csata. A középponti hatalmak keleti hadszíntéri fegyveres erői 1914-ben, augusztustól november végéig a roppant nagy orosz erőkkel vívott, megdöbbentően nagy veszteségekkel egybekötött, de mesterileg irányított hadműveleteik révén elérték azt, hogy november végén az orosz fegyveres erők Nyugat-Lengyelországban, továbbá Krakó körül és a Kárpátok ésszakkeleti vonulatában megtorpantak. A visszahúzódott osztrák-magyar és német hadak a Visztula mellékén fekvő Thorn városától le Krakóig, nagyjában a porosz-sziléziai és az osztrák határok hosszában, és végül a Kárpátok hegyeiben álltak fel, további védelemre elszántan.

Azonban a Krakó körül álló osztrák-magyar 4. hadsereg és a Kárpátokban küzdő osztrák-magyar 3. hadsereg között, Krakó és Tilic között, olyan térszín volt, amelyen az oroszok részéről túlerőben lévő seregtestek, Ausztria-Magyarország részéről pedig, tartalékok hiánya miatt, csupán három gyenge lovashadosztály és néhány meglehetősen megtépázott, kevés harci értéket

képviselő népfelkelő zászlóalj állt. Bár ez a csekély erő egyelőre óvatos és lassú előnyomulásra késztette az oroszokat, mindinkább megnövekedett az a veszedelem, hogy az üres és majdnem 100 kilométer széles térségen át az orosz 3. hadsereg a Krakónál álló osztrák-magyar 4. hadsereg oldalába és hátába is férkőzhet. Ezt mindenáron meg kellett akadályozni, mert nyilvánvaló volt, hogy ha az orosz 3. hadsereg az osztrák-magyar 4. hadsereget észak felé felgöngyölíti, Morvaországon és Porosz-Szilézián át nyitva áll az út az oroszok számára akár Bécsbe, akár pedig Berlinbe.

Tehát mind az osztrák-magyar, mind pedig a német hadvezetőség nemcsak seregtesteket hordott össze hamarjában Krakó és Tilic között az említett térszín teljes betöltésére, hanem ezeket támadásra is utasította.

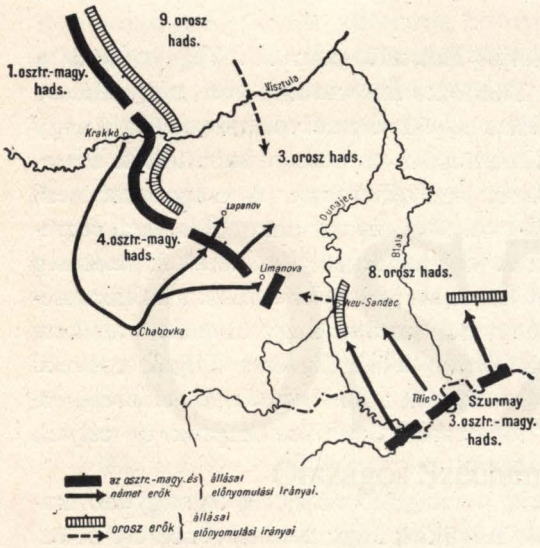

Az ellenfelek helyzete a limanova-lapanovi csatában.

Az ellenfelek egymásra bukkanása és kölcsönös támadása hozta létre a limanova-lapanovi csatát.

A véres küzdelemben mind a két fél fokozatosan mind több erőt vetett harcba és arra törekedett, hogy a másiknak déli szárnyát bekerítse. A csata Lapanov körül kezdődött, ahol a mieink az orosz 3. hadsereg balszárnyát óhajtották átkarolni. Később azonban a harc Limanova tájára is átterjedt, amikor is a Kárpátokban küzdő orosz 8. hadsereg részei Neu-Sandecen át segítségül jöttek s Limanovánál a mieink oldalába és hátába kívántak törni. Ezt hadvezetőségünk úgy akadályozta meg, hogy Magyarországon, a Poprád mellékén, Luboténynál, Szurmay Sándor tábornok alatt új hadseregcsoportot alakított, amely a Limanova felé támadó oroszoknak oldalukba és hátukba jutott. Így az oroszok zsákutcába kerültek és december 11-én nemcsak abba kellett hagyniok a harcot, hanem vissza is kellett vonulniok a Dunajec mögé.

A csatában osztrák-magyar és német csapatok több csoportban vívták ki a győzelmet. Arz Artur altábornagy csoportjában a kassai honvéd gyaloghadosztály csapatai elszántan és dicsőségesen kivették a harcból a maguk részét. A Limanova körüli harcokban a magyar katona hősiességének nagyszerű példáját a magyar huszár mutatta meg. Amikor ugyanis a limanovai országút mentén a lóról szállott cs. és kir. 9. huszárezred hajnalhasadtával észrevette az állásai felé törtető támadó orosz oszlopokat, és amikor oldalt fekvő gyalogsági állásainkat már-már benyomták az ellenség nagy erői, a

9-es huszárok parancsnoka, Muhr Ottmár ezredes, pisztollyal kezében élére állott huszárjainak és «Előre fiúk! Éljen a király!» kiáltással rohamra vezette őket. Vad, szenvedélyes kézitusa kerekedett. Férfi férfi ellen küzdött, birkózott és verekedett. Rettentő küzdelem volt, amelyet derék huszárjaink, mivel töltényeiket már kilőtték, szuronyokkal pedig még nem voltak felszerelve, csupán karabélyaikkal küzdöttek végig. A véres harcból a 10. és 13. huszárezred is becsülettel, vitézül kivette a maga részét.

A hősi küzdelem eredménye leginkább abban nyilvánult meg, hogy a Tymbarktól délre megérkezett kassai honvéd gyaloghadosztály harchoz fejlődhetett és a Szurmay által vezetett csoportunkkal egyesülve az oroszok oldalába tudott jutni.

Ha a huszároknak a csatában tanusított magatartását igazságos bírálat tárgyává akarjuk tenni, elsősorban is felszerelésüket és katonai, fegyvernemükhöz szabott kiképzésüket kell tekintetbe vennünk. 1914-ben a lovasság még zsinóros atillában, mentében, magas sarkantyús csizmában, szuronyok nélküli karabélyokkal és csupán 50 drb tölténnyel állt ki gyalogharchoz. Harcára nézve az volt az uralkodó nézet és szabály, hogy a lovasság csak lóháton harcol, a gyalogharc csak kivételes és átmeneti módja a küzdelemnek. A célszerűtlen ruházat, a hiányos felszerelés, valamint a gyalogharchoz való kiképzés hiányossága ellenére a huszárok jeges téli éjszakában, hófödte erdős hegyvidéken az eléjük szabott feladatot valóban fényesen megoldották. Izzó hazaszeretettel és őseiktől öröklött vakmerő támadó lovas-szellemmel rontottak az ellenségre és igen heves kézitusában megverték. Az utókor követendő példaként hálával fogja megőrizni dicső tetteik emlékét.

A *20. honvédhadosztály működése a világháborúban.* Megkapóan érdekes kép tárul elénk abban az esetben, ha a magyar hadászati egységek egyikének, a 20. honvédhadosztálynak világháborús működését összefoglaljuk. Az összefoglalás nemcsak az ütközetek és csaták sokaságát, hanem azt is kimutatja, hogy ez a hadosztály miként vándorolt ide-oda a hadi helyzet követelményei szerint. A hadosztály kétszer volt az orosz és kétszer az olasz hadszíntéren.

Csapatai a következők voltak: az 1., 3., 4. és 17. honvéd gyalogezred, a 4. honvédhuszárezred törzse, 3. és 4. százada és az utászosztag, valamint a 20. tűzérdandár.

A hadosztály a VII. hadtest kötelékében először is Keletgalíciában, a Lembergtől délkeletre felvonuló 2. hadsereghez került. A tűzkeresztségen 1914 augusztus 20-án Rohatynnál esett át, ahol az oroszok előtörését kellett megakadályoznia. Az ellenséges tűzérség ereje négyszer akkora volt, mint a hadosztályé. A csapatok az oroszok többízben megismételt rohamát hősies kézitusában mégis visszaverték. De az esti órákban, amikor érvényesülni kezdett az orosz tűzérség oldalozó tüze és a nagy számbeli ellenséges túlerő, a hadosztály elhagyta állásait és az általános hadihelyzet következtében kénytelen volt a Dnyeszterhez hátrálni. Onnan nagy kerülővel Komarnóra menetelt,

ahol ismét tűzbe került és kétnapos kemény küzdelemben az oroszok ellenállását megtörte. Ámde, szeptember 12-én, az általános hadihelyzet miatt megint vissza kellett vonulnia, és ekkor Sztary-Szamboron és a Szan-folyón át már az Erdős-Kárpátok felé indult meg. A visszavonulást nemcsak utóvédharcok nehezítették meg, hanem a rossz időjárás, valamint a járványok, főként a kolera; ezek miatt igen sok embere kidőlt és elpusztult. Mire a Kárpátokhoz ért a hadosztály, három hét alatt, mintegy 400 kilométernyi utat tett meg!

Október elején, amikor a középponti hatalmak első lengyelországi hadjáratukat megkezdték, a hadosztály a lupkovi hágóból tört elő északkelet felé.

Osztrák-magyar tarackos üteg Konstantinápolyban.

A támadás lendületes volt. Dobromiltól keletre tíz napon át tartott a rettenetes küzdelem és azzal végződött, hogy a csapatok védőállásokat készítettek. Amikor azonban az oroszok Nyugatlengyelországban, a Visztula ívében, legyűrték a középponti hatalmak seregtesteit, a Kárpátok előtt harcoló osztrák-magyar erőknek is vissza kellett vonulniok. Így a hadosztaly november 3-án éjjel állásait elhagyta és állandóan harcolva, ismét visszahúzódott a Kárpátokba. Itt, védőállásában, nyolc napig kitartott, emberfeletti erővel leküzdte az éhséget, a hideget, és fáradságot nem ismerve, haláltmegvető hősiességgel verte vissza az oroszok sűrűn megújított tömegtámadásait.

Ezután, amíg a középponti hatalmak erőinek a Visztula mellékéről a sziléziai határra és Krakó alá kellett visszahúzódniok, addig a Kárpátok

hosszában küzdő seregtesteknek meg kellett akadályozniok az oroszok betörését Magyarországba. Ennek a feladatnak végrehajtásában a hadosztály váltakozó szerencsével folyó igen nehéz harcokat vívott. Amikor pedig az oroszok erősbítéseket kaptak, ellentámadásba fogtak és visszadobták a hadosztály csapatait, amelyek a Duklától északra és északkeletre húzódó magaslatokon kerestek új védelmet. De itt sem maradhattak meg az általános helyzet miatt, és az év végén a hadosztály már Magyaroszágon, Ladomérvágása és Felsővíz között készült fel a védelemre; majd pihenőt kapott, amire nagyon rászo-

Foto Máté.

Osztrák-magyar tűzértisztek a szinai harctéren.

rult, hazulról pedig pótlások érkeztek rettenetesen megtépázott osztályainak kiegészítésére. Megdöbbenten olvassuk, hogy a hadosztály 1914-i vesztesége halottakban, sebesültekben, betegekben és eltűntekben 535 tiszt és 30,322 főnyi legénység volt!

A középponti hatalmak úgynevezett harmadik lengyelországi hadjáratában, a kárpáti téli csata és a húsvéti csata folyamán, a hadosztály előbb, január havában, csak az ellenség kisebb helyi támadásait verte vissza, a hónap végén azonban, az oroszok többszörös támadásai következtében, a Laborca mellékére húzódott vissza, ahol azután állásban maradt a gorlicei áttörésig.

A gorlicei áttörés után a hadosztály május 5-én visszafoglalta Laborcfőt, majd folyton megújuló rohamaival diadalmasan átlépte a magyar határt és

Szanokon át állandóan sarkukban volt a visszavonuló oroszoknak. Május 17-én azonban megállították a csapatokat és arról értesítették őket, hogy az olasz hadüzenet következtében a délnyugati hadszíntérre kerülnek.

Az olasz hadszíntéren, 1916 november végéig, a hadosztály hét isonzói csatában vett részt. Az elsőben a Krn hegytömbön a legnehezebb viszonyok között hősiesen harcolt. Majd kivonták az arcvonalból és a Doberdó poklába szállították, ahol a 2-ik és 3-ik csatában a Monte S. Michelén elszántan védekezett és még többet vesztett, mint 1914-ben az orosz hadszíntéren. Az 5-ik csatáig terjedő időben részint állásharcban véreztek a csapatok, részint pihentek, hogy pótolják veszteségeiket. Az 5-ik csata megindulásakor a hadosztály már az arcvonalban volt és amint írják, «a honvédek sziklafalként állottak s rajtuk az ellenség pergőtüzének rettenetessége sem fogott ki; már árok sem volt, csak gránáttölcsérekben helyezkedtek el a hős magyarok; bátran lehet mondani, hogy ezt a csatát a 20. honvédhadosztály nyerte meg.»

Az 1916 augusztusi 6-ik csatában a hadosztály meglehetősen megfogyott létszámú csapataival még mindig a Monte S. Michelét tartotta. Az olaszok orkánszerű pergőtűzzé fokozták tűzérségi tüzüket, majd a görzi hídfőt akarták elfoglalni. Amikor azonban a hídfő délebbre fekvő részében kudarcot vallottak, a doberdói fenntérség északi bástyáját, a Monte S. Michelét akarták hatalmukba keríteni. Ott azonban a József főherceg által vezetett színmagyar VII. hadtestünk állott, a cs. és k. 17. és a 20. honvédhadosztály. Támadásokkal és ellentámadásokkal kapcsolatos, ide-oda hullámzó, sokszor késhegyig menő és végletekig elkeseredett harc dúlt, amelynek kimenetele, tartalékok hiányában, nem lehetett kétséges. A honvédek, amikor elveszett a Monte S. Michele, önszántukból végrehajtott rohamukkal visszafoglalták ugyan, de augusztus 12-én fel kellett adniok, mivel a csatavonal általános helyzete így kívánta. De azért nem szűnt meg a harc, mert a vérszemet kapott olaszokkal augusztus 16-ig folyt a küzdelem, amelyben végre is a honvédek kerekedtek felül annyiban, hogy állásaikat megtartották. A 8-ik csata elején a hadosztály tartalékban volt és csak akkor rendelték előre, amikor válságosra fordult a helyzet. Az ellentámadás azonban, a csapatok kimerülése miatt, nem járt a kívánt eredménnyel.

1916 november 11-én a hadosztályt ismét az orosz hadszíntérre szállították, ahol a Styr és a Lipa-folyók szögletében a Linsingen tábornoktól vezetett német hadseregbe osztották be. Ott nyolc és fél hónapon át kipihente fáradalmait, mert az állásokban alig volt harc, de annál több dolog akadt a védővonal kiépítésében.

1917 szeptember havában a hadosztály ismét az olasz hadszíntérre került és a 11-ik isonzói csata utójátékában, a Monte S. Gabriele védelmezésében vett részt. A honvédek megint bámulatraméltó hősiességgel küzdöttek és állásaikat óriási veszteségeik ellenére is megtartották. A tolmeini áttörés után a hadosztály, mint az Isonzo-hadsereg tartaléka, 1918 január elején elérte a Piavét, majd a Monte Tombától északra került állásba, amelyben a háború

végéig megmaradt. Az októbervégi hat napon át szakadatlanul tartó utolsó nagy mérkőzésben, a vittorio-venetói csatában, a csapatok állásaikat megtartották, de 29-én, amikor a velük szomszédos csapatok már visszavonultak, az utóvéd rendkívül nehéz szerepét vették át roppant megfogyott és megtépázott sorokkal. Állásból állásba harcolva húzódtak vissza a honvédek, majd, Belluno után, minden zavaró körülmény nélkül, teljes rendben, fegyelmezetten Pieve di Cadore felé tértek ki, ahol arról értesültek, hogy megkötötték a fegyverszünetet. Örömmel állapította meg a hadosztály parancsnoka utolsó parancsában, hogy a csapatok a visszavonulás alatt is eddigi magatartásukhoz és fényes hírnevükhöz méltón viselkedtek. Majd elismerését fejezte ki mindenkinek hűségéért, önfeláldozó, páratlan és vitéz magatartásáért, és végül így fejezte be parancsát: «Akiket azonban hiába vár az ölelő hitves, az aggódó anya, a repeső gyermek kitárt karja, mert legdrágább kincsüket, életüket áldozták a haza oltárán, azoknak emléke legyen áldott, amíg csak egy magyar is él!»

A cs. és kir. 82. székely gyalogezred hőstettei. A magyar gyalogság kimagasló tettei közül kiragadjuk a volt cs. és k. 82. székely gyalogezred legszebb fegyvertényeit. Amiként Petőfi is írta, «a nemzet virágából» kiegészülő ezred, a világháborúban Piskorovicénél, Olykánál és a Magura Casinuluin különösen tündökölt katonai erényeivel.

Az ezred világháborús története többízben kiemeli, hogy az ezred parancs nélkül soha, a legválságosabb helyzetben sem hátrált meg! De előfordult, hogy nem engedelmeskedett, amikor hátrálást parancsoltak.

A tűzkeresztségen Dunajóvnál esett át 1914 augusztus 26-án. Harcolt Nyugatlengyelországban is, majd a gorlicei áttörés idején, 1915 május 7-én kierőszakolta az átkelést a Viszloka-folyón. Amikor a dandárparancsnokság elrendelte a folyón az átkelést, azonnal megkezdték a pallóépítést. «Alig készült el a palló, a 3-ik zászlóalj két százada nyomban átkelt s megvetette lábát a folyó keleti partján. A másik két század már a hajnali szürkületben kelt át, míg a 2-ik zászlóalj már csak átgázolni tudott. Megdöbbentő látvánnyal szolgált az átgázolás: a fuldokló emberek némelyike puskával kezében merült alá, mert fegyverétől megválni sehogy sem akart. A zászlóaljat heves ágyú-, géppuska- és puskatűz érte. A 3-ik zászlóalj pokoli tűzben elérte, sőt helyenkint túl is szárnyalta a számára kitűzött célt. Fülsiketítően tombolt a harc, amelybe kitűnő eredménnyel avatkozott be a 33. tábori ágyúsezred 2-ik ütegének két ágyúja. Teljesen nyílt és szabad térségen vonult fel, s hősi önfeláldozással magára vonta az orosz tűzérség dühét, amivel hozzájárult ahhoz is, hogy a két 82-es zászlóalj az ellenségnek a hegyoldalban épített állását rohammal elfoglalhatta. Ennél az alkalomnál Borbáth Samu tartalékos hadapród, a 10. század parancsnoka, és Török Adorján zászlós, a legelől rohanó 7. század egyik szakaszának parancsnoka, kimagasló hősiességet tanusítottak, amiért az előbbi, soronkívüli előléptetése mellett, az I. osztályú ezüst vitézségi érmet

kapta, az utóbbi pedig az arany vitézségi érmet. Ugyanekkor érdemelte ki az I. osztályú vitézségi ezüst érmet Ilyés Sándor gyalogos.»

1915 június 14-én, a Szan-folyó keleti partján, amikor seregtesteink a hátráló oroszokat üldözték, az ezred piskorovicei támadásáról ezt írják az ezredtörténetben: «Ha az ezred hősiessége egyáltalában rászorulna a magasztalásra, ezzel a fegyvertényével kapcsolatban valóságos dicshimnuszt kellene zengeni.» Az ellenségnek kitűnően megerősített állása volt a kastélyban és a majorban, amelyet csak sík és tökéletesen pásztázott területen lehetett elérni. Bár a támadók sorait az ellenség tüze borzalmasan megritkította, a székelyek nem engedtek, és akárcsak a gyakorlótéren, csoportonkint szökeltek előre. Amikor pedig tűzérségünk a kastélyra és a majorra központosította tüzét, a 82-esek talpraugrottak és bár újabb nagy veszteség érte őket, behatoltak az ellenséges támpontokba.

Az 1916-i lucki áttörés idején az ezred Luck előtt, Olykánál volt állásban. Bár állásait összelőtték, a megmaradt legénység csodálatos vitézséggel harcolt és eleinte visszadobta az oroszokat, éjjel pedig pihenő nélkül helyreállította fedezékeit, pótolta lövőszerét, bár az ellenség pokoli tüze nem szűnt meg és a tapogatódzó gyalogsági támadások egymást érték. Rettenetes aratása volt a halálnak ebben a csatában, amelyben a keleti harctéren legelőször alkalmazták a pergőtüzet. Döbbenetes volt a tűzijáték, írják az ezred történetében. És másnap, amikor megindult az ellenséges gyalogság áradata, a székelyek mégis bámulatos hidegvérrel helytálltak, sőt ellentámadásba is fogtak akkor, mikor más osztályok megfutamodtak. Az ezred vesztesége roppant nagy volt, 5330 emberéből csak 718 maradt meg, tehát létszámának 90%-a elveszett.

Amikor 1916 augusztus végén Románia az ántánt oldalán belépett a háborúba, az ezredet «a székely haza védelmezésére» Erdélybe, Brassóba rendelték. Az ezred parancsa megtisztelő feladatnak minősítette e kirendelést és tekintettel óriási fontosságára, mindenkit felszólított, hogy pihenő nélkül, a legnagyobb szorgalommal dolgozzék a védőállások kiépítésén; ha pedig ezek megvédésére csakugyan sor kerülne, utolsó csepp véréig tartson ki bennük; gondolja meg mindenki, hogy «hazája szent földjét védelmezi...» És csakugyan bámulatot keltő dolgokat műveltek a székelyek! A zászlóaljak most is a hagyományos hősiességgel, szívós kitartással küzdöttek és megadták a módját annak, hogy hadvezetőségünk még idejében elegendő csapatokat gyüjtsön össze hátrább eső területeken.

Kemény harcot vívott az ezred Alsókomána és Halmágy vonalában, majd amikor a 71. hadosztály ellentámadást kezdett, hogy a románokat az Olt folyó keleti partjára vesse vissza, és amikor a hadosztály két román hadosztálynak belső szárnyait felborította, az ezred megint kitűnt lendületével. Pálosnál mind a tiszteket, mind a legénységet olyan lelkesedés szállta meg, a szülőföld fosztogatói iránt érzett gyűlölet olyan elemi erővel sarkalta bosszúra a legényeket, hogy az ellenség megrohanásától még példás fegyelmük sem

tudta őket visszatartani. A 3-ik zászlóalj, az összes géppuskák és a 8. század pillanatokig tartó tűzzel való rajtaütés után olyan fékezhetetlen rohammal csapott le az ellenségre, hogy ez megrettenve puskát, szerelvényt eldobált és vad futással a közeli erdőbe menekült. Bár tűzérsége lőni kezdett, srapneljeit a nagy ijedségben néhány kilométerrel az ezred mögé időzítette, úgyhogy jóval hátrább, a hadosztályparancsnokság feje fölött robbantak szét. A legénység még az erdőbe is utánuk rohant a szaladóknak és elkeseredett közelharcban újabb érzékeny veszteséget okozott nekik. Majd két század. halomra lőtte az ellenséges tűzérség lovait s aztán még támadásra is indult. Ez a harc döntő befolyással volt az egész csatavonal sorsára.

Pergőtűz.

Amikor a nagyszebeni döntő nagy csata után az osztrák-magyar első hadsereg is megkezdte előnyomulását az Erdélyi Kárpátok keleti láncolata felé, a 82-esek Kézdivásárhelyen át az ojtozi szorosba jutottak, ahol a Runcul Mare hegytönk birtokáért vívott küzdelemben ismét kitűntek. Védekezésekkel és támadásokkal elegyes súlyos harcok árán, igen nehéz térszínen, csak lépésről lépésre tudták visszaszorítani az ellenséget a századok. A Runcul Mare megrohanása október 25-én ment végbe, az ellenség pokoli tüzében, fedezék nélküli nyílt és sziklás terepen. Meg is akadt a támadás. Végre csak tűzérségünk közreműködésével foglalhatták el az ellenség első, majd második állását. Magán a hegytönkön nagy erők védekeztek, de az ezred 7-ik százada

valósággal előviharzott, betört az ellenség állásába és véres kézitusában elfoglalta. A hadosztály vezérkari főnöke így méltatta a hegytönk elfoglalását: «Kimondhatjuk, hogy a Runcul Mare elfoglalása egy gyalogezred kimagasló fegyverténye volt. Az ezred minden tagját áthatotta az a tudat, hogy a benne rejlő legjobb értéket kell latbavetnie, hogy a rendkívül válságos helyzet jórafordulásához hozzásegítsen. Ezt a merész támadást a hadosztály kizárólag csak azért kockáztatta, mert csapataiban korlátlanul bízott s azok értékét jól ismerte. A 82-ik székely gyalogezred a belé helyezett bizalom jogosultságát fényesen igazolta.» Ez alkalommal a németek is a legnagyobb elismeréssel adóztak az ezrednek.

József kir. herceg tábornagy világháborús művének egyik kötetében olvassuk, hogy a román 2-ik hadsereg jobbszárnyán támadó 8-ik és fél 6-ik román hadosztály 1917 július-augusztus havában mindenáron el akarta foglalni a Magura Casinuluin lévő állásainkat, amelyet akkor a 8. hegyidandár kötelékébe tartozó 82. számú székely gyalogezred védelmezett Papházy ezredes vezetése alatt. «A hős székely 82. gyalogezred állott őrt az erdélyi határok e bástyáján», írja a főherceg tábornagy.

A Magura Casinului az Erdélyi Kárpátok Moldva felé eső lejtőjének hegytönkje volt, amelyet a miéink 1916 utolsó napjaiban foglaltak el. Rendkívül fontos és messze az arcvonal előtt álló támasztópont volt, amelyet a 82-esek hónapok verejtékes munkájával hatalmas erőddé építettek ki. A hegy az ojtozi szoros bástyája volt. A székelyek joggal nevezték el «Halálvár»-nak, mert birtokáért a világháború egyik legvéresebb küzdelme folyt 1917 július-augusztus havában. A románok is súlyt vetettek rá, hogy ezt a magaslatot birtokukba vegyék, mert ha kezükbe kerítik, ismét bejuthattak volna Erdélybe.

A harc kezdetén az ezredparancsnok így hívta fel kitartásra katonáit: «Fiúk! Ott van a mi hazánk! Rajtatok múlik, hogy az oláh bocskor ne taposson újból végig rajta!» A székely bakák csak ennyit válaszoltak: «Csak legyen elég vizünk és kézigránátunk, a többit majd elintézzük valahogy!» És el is intézték a dolgot úgy, hogy a románok nem vehettek erőt rajtuk.

A maroknyi védősereg a legválságosabb napokban tűzérségi támogatás nélkül is helytállt, noha napokon át az ellenséges tűzérség és aknavetők naponkint legalább is 10,000 gránátot hajítottak az állásokba és ezeket földig lerombolták. A székely bakák nemcsak kitartottak az állásban, hanem éjszakánkint helyreállították és mikor az ellenség rohama következett, a támadást mindig visszaverték. Július 31-én ezt írja József főherceg tábornagy: «Az én dicsőségkoszorúzta 82. székely ezredem ma éjjel négy tömegrohamot súlyos küzdelemben megvert és visszakergetett; a Magura Casinului változatlanul hős székelyeim birtokában van.»

Az ezred kimagasló fegyverténnyéért a király is elismerését fejezte ki, a hadosztályparancsnokság pedig így üdvözölte az ezredet: «A legfelsőbb elismerés alkalmából az egész hadosztály szerencsekívánatait tolmácsolom a

mindig harcoskedvű hős ezrednek. A hadosztály összes többi csapatai visszafojtott lélekzettel várnak az alkalomra, hogy behozzák azt az előnyt, melyet az ezred velük szemben a dicsőség terén magának megszerzett.» Ezenkívül az ezred volt előljárói, régebbi tagjai, a polgári hatóságok fejei üdvözlőtáviratok tömegével árasztották el az ezredet. József kir. herceg tábornagy pedig augusztus 7-én, amikor az ádáz harcok véget értek, ezt sürgönyözte az ezredparancsnokságnak: «Meghatva köszönöm meg vitéz 82-eseimnek az utóbbi nehéz harcokban tanusított kiváló hősiességüket, mellyel az ádáz ellenséget visszaverték és minden támadást meghiúsítottak. Szeretettel üdvözlöm az erdélyi Kárpátok hőseit, az Isten vezesse, oltalmazza és áldja meg őket mind.»

Lövészárok figyelővel.

A szatmári 12. honvéd gyalogezred működése. Érdekes adatokat tartalmaz a szatmári 12. honvéd gyalogezrednek kitűnően megírt világháborús története.

Az ezred legénységét Szatmár, Máramaros és Ugocsa vármegyékből kapta. Legénysége tehát magyar, román és rutén nemzetiségű volt, amelyből 55% volt a magyar. Az altisztek túlnyomó része magyarnyelvű volt.

A háború kitörésekor az ezred egy tábori-, egy menet- és egy népfelkelőezredet állított fel. A táboriezred az orosz és az olasz hadszíntéren harcolt. Menetezrede Przemysl őrseregéhez jutott, ahol 1915 január havában legénységét, az őrsereg többi csapataiban bekövetkezett nagy veszteségek miatt, a verseci 7. és a szegedi 5. honvédezredek között szétosztották. A népfelkelőezred a balkáni hadszíntérre került, ahol 1915 elején kivonták a szerémségi csapatokból és a Száva biztosítására alkalmazták, miközben rendes ezreddé is átszervezték. 1915 őszén megszűnt ez az ezred, mert zászlóaljait a 3. és a 6. népfelkelő gyalogezredbe osztották be, amelyek azután részt vettek Szerbia és Montenegró elfoglalásában. Ezek az ezredek 1916-ban az orosz hadszíntérre kerültek. A népfelkelőezred 2-ik zászlóalját azonban még annak idején kivonták az ezredből, az olasz hadszíntérre szállították, ahol egy hegyi dandárba került. Ezt a dandárt azonban 1916-ban,

a lucki katasztrófa után, előbb az orosz hadszíntérre szállították, a román hadüzenet után pedig Erdélybe irányították.

Már ezek az adatok is érdekes példáját mutatják annak, hogy a világháborúban a sajátságos körülmények kényszerítő hatása alatt miképpen szaggatták szét és alkalmazták a szélrózsa minden irányában a monarchia csapatait.

A táboriezred becses statisztikai adatai közül a következőket ragadjuk ki. Az ezred az olasz arcvonalon pontosan 716 napot töltött. Ebből 313 napig volt állásban, 35 napig a 2-ik vonalban és 340 napon át pihent mint tartalék. Az állásharcok mindennapos tüzén kívül az első vonalban öt napon át tartó három támadásban és 12 napon át tartó három olasz támadás kivédésében vett részt. Hogy hány ellentámadást intézett ezekben a napokban, azt már nem állapították meg. Az ezred, az orosz arcvonallal együtt, a Szatmárra való bevonulásig négy évet, három hónapot és tíz napot, összesen 1561 napot töltött a háborúban. Éppen 1000 napig volt az ellenséggel közvetlen érintkezésben, 68 napon át 45 nagy támadásban, 57 napon át 32 védőharcban vett részt és 21 harcban mint előllévő tartalék. Vagyis összesen 146 harcnapja volt! Az olasz arcvonalon, a hazautazással együtt, 1100 kilométert, az egész háború alatt pedig 6300 kilométert tett meg vasúton! 36 menetzászlóalja volt. Pótlásul kapott kereken 26,000 embert. Összes vesztesége 32,000 főre rúgott, közte 4000-5000 elesettel! Minthogy pedig az ezred a táboriezreden kívül saját menet- és népfelkelőezredéhez, továbbá más ezredekhez, hadtápalakulásokhoz is küldött pótlásokat, ezekben is voltak veszteségei, vagyis a tágabb értelemben vett ezred veszteségét 50-60,000 főre becsülik, közte 10,000 halottal!

Az ezred emléknapja május 22. és 23-ika, mert ezeken a napokon vívta meg a táboriezred legszebb harcait, és pedig 1915 május 22-23-án Lengyelországban a plackovice-kozineki ütközetet, az olasz hadszíntéren pedig, a Doberdón, a 10. isonzói csata keretében a kosztanjevicei csatát.

A plackovice-kozineki győzelem színhelye a Visztulától északra, Nyugatlengyelországban (Ivangorodtól nyugatra) volt, ahol az ezred, a gorlicei áttörés után, a monarchia 1. hadseregében 1450 puskával nyomult elő keletnek, a Visztula felé. Május 21-én az ezred, mint a 11. hadtest tartaléka, laktáborba szállt. De nem sokáig pihenhetett, mert felriasztották, hogy az előtte harcoló hadosztályok érintkezési pontján, a kozineki-plackovicei erdőknél támadt hézagot kitöltse és az állásainkba betört orosz erőket visszadobja. Megnehezítette és kockázatossá tette az előnyomulást a változatos, erdőkkel borított és szakadékkal tarkított terep, továbbá az, hogy a magasabb parancsnokságok a helyzet felől teljes bizonytalanságban voltak és hogy az éjszaka, amelyben az ezrednek támadnia kellett, szokatlanul sötét volt. A honvédeket kitanították, hogy a rohamnál a «Rajtá»-t mindenki teljes erővel sokszorosan ismételje, hogy az oroszok a támadó csapat magyar voltát felismerjék. Az előnyomulás éjfélkor kezdődött. A rendkívüli sötétségben két-három lé-

pésre is alig lehetett ellátni, tájékozódni meg éppenséggel lehetetlen volt. A rajvonal reggeli három órakor átgázolt a Pokrzyvianka-patakon és nekiment az előtte elterülő erdőnek és azoknak az orosz állásoknak, amelyeket maga előtt vélt. Az erdőből össztűz fogadta a támadókat. Erre a 2. zászlóalj hatalmas rajtázással azonnal rohamra ment. A nagy hanggal kifejezett erkölcsi erő meghozta a sikert: az erdőszélen levő oroszok egy része megadta magát, a többi pedig az erdő belsejébe menekült. Csakhogy az elfoglalt állás

Tüzelő géppuskás.

az ellenségnek csak előállása volt. A második állást is ugyanolyan lendülettel vették hatalmukba a honvédek, mint az elsőt. Helyenkint kézitusára is került a sor, de csakhamar ebből az állásból is hátrafelé szaladt, aki nem adta meg magát. Reggelre az egész erdőt kitakarították a honvédek. A 3. zászlóaljat, amely nyílt terepen tört előre, nemcsak szemben, hanem oldalról is tűz érte, tehát megállt és beásta magát. Ezután a támadást csak akkor folytatta, amikor az erdőcskét a 2. zászlóalj kitakarította és tűzérségünk is támogatólag közbelépett. A roham teljes sikerrel járt és az orosz állások a miéink birtokába

kerültek. Az 1. zászlóaljnak a kozineki erdőcske ellen intézett támadása az oroszok tűzérséggel támogatott szívós védekezése miatt csak lépésről-lépésre haladt előre. De délben a zászlóalj elérte az erdőt, ahol igen véres harc kerekedett. Délután négyszer rohanták meg a honvédek az oroszok állásait, de hiába. Erre a zászlóaljat vissza kellett vonni az erdőszélen lévő rohamállásokba. A másnapi támadást azonban már nem várták be az oroszok, hanem visszavonultak. Május 23-án az ezred visszafoglalta azokat az állásokat is, amelyeket a cseh nemzetiségű 8. ezred elvesztett.

Az ütközetben az ezred állományának 40 %-át vesztette. A fényes győzelmet, írja az ezred története, a vezető tisztek és legénység erkölcsi erején és bátorságán kívül elsősorban a «Rajta»-kiáltásban kifejezett erkölcsi felsőbbség idézte elő. Kivált az előállást, az erdő déli szélét védelmező oroszok valósággal megrémültek és azzal a kiáltással hagyták fel a küzdelmet, hogy «jaj de sokan jönnek!». Pedig legfeljebb az erdő segített visszhangjával, mert a ritka támadóvonal emberei bizony 3—4 lépésre voltak egymástól a roham alatt.

Az ezred emléknapjára kitűzött második győzelem a 10-ik isonzói csatában, Kosztanjevicénél esett meg 1917 május 23-26-ika között.

A támadás nem érte váratlanul az ezredet, mert már április végén feltűnően növekedett az olaszok harci működése. Az ezred tehát minden tekintetben készen várta a támadást. A csata május 23-án kezdődött. Orkánszerű pergőtűz zúdult az állásokra, az akadályokra és a dolinák kavernáira. Minden a földdel lett egyenlővé. Mellőzzük a századok egész napra terjedő verejtékes részletharcainak leírását, mert ezek csakis a szakemberek okulására szolgálhatnak, és helyette az ezredtörténetben olvasható végső megállapítást közöljük.

«A nap az ezrednek, elsősorban a 3-ik zászlóaljnak, dicsőséges napja volt; ez a zászlóalj magában, minden támogatás nélkül, vert vissza öt olasz tömegtámadást; 9 tisztet és 505 olaszt elfogott, 5 géppuskát zsákmányolt; azonkívül az ellenségnek óriási veszteséget okozott. A zászlóalj állásai előtt rengeteg olasz hullája maradt. A vezetés dícséretére szolgál, hogy a szép eredményhez és kivált a foglyok nagy számához képest aránytalanul kicsi volt a veszteség: 20—25 fő, ebből néhány halott. Nem kevesebb dícséret illeti a 2-ik zászlóalj századait, amelyekből kivált a 6. és 8. századoknak a nap legnehezebb feladata jutott; az ezred jobbszárnyán beállott kritikus helyzet miatt kétszer kellett az olasz zárótűzön áthaladniok s a már befészkelt ellenségre az ellentámadást végrehajtani. A századok a legszebb lendülettel hajtották végre az ellentámadást s Kosztanjevice és az elvesztett állások visszafoglalásában a 31-esekkel és 32-esekkel egy mértékben vették ki részüket. A feladat nehézségéhez mérten a zászlóalj vesztesége is jóval nagyobb, a 3-ik zászlóaljának körülbelül kétszerese lehetett: 50—60 fő és 5 tiszt, közülök két századparancsnok. Az olaszok dandáronkint körülbelül 1000 lépés kiterjedésben hatalmas túlerővel támadtak az ezred két zászlóaljának állásaira.

A 3-ik zászlóaljjal szemben a Lombardia-dandár 73-ik ezrede, a 32-esek zászlóaljára a 74. ezred és a Barletta-dandár 137-ik ezredének részei intéztek támadást, tehát 3-4-szeres túlerő és még azt is számítani kell, hogy az olasz századoknak 200 puskája volt, ami még egynegyeddel emelte a számbeli felsőbbséget. Mindez csak az első vonal volt, mögötte még két-háromannyi tartalék állott támadásra készen.»

Május 24-én kiújult a harc, de korántsem volt oly heves, mint az első napon. Az olaszok támadásai mindenütt kudarcot vallottak. A harmadik csatanap pedig még könnyebb volt, bár az ezred 3-ik zászlóalját ezen a napon érte a legnagyobb veszteség. 26-ika volt az utolsó csatanap, amely már meg sem közelítette a többieket: az olasz támadó gyalogság csak a drótakadályokig jutott, ahonnan futva visszaözönlött. «A csatáról szóló Hőfer-jelentés, írják az ezredtörténetben, kiemelte a 12-ik ezred vitézségét, hősi teljesítményeit. Egymásután jöttek a dícséretek. A Wurm-csoportparancsnokság, Boroevics, Bernhardi német lovassági tábornok, a honvédfőparancsnokság, majd Szatmár városa üdvözölték az ezredet; a király pedig a Rendeleti Közlönyben az ezrednek adományozta a csatában zsákmányolt olasz géppuskák egyikét.»

Foto Strelisky.

Vitéz Takács András,
a 8. honvéd huszárezred őrmestere,
vitézi díszruhában.

Foglalkoznunk kell a világháború egyik sajátságos viszonylatával is, amelyhez fogható a magyar hadtörténelemben ugyancsak nem fordul elő olyan arányokban, mint a világháborúban. Ez *a hadifogságba jutott katonák élete*. Azért kell szóvá tennünk, mert ezek a szerencsétlen magyarok részben bátor maguktartása révén, részben önhibájukon kívül a hadiszerencse forgandósága, szerencsétlenül végződő hadműveletek, rossz magasabbrendű vezetés folytán jutottak ellenségeink kezére, akik, vereségről-vereségre bukdácsolván, sárba tiporták a nemzetközi egyezményeket, arculütötték az emberiességet és lovagiasságot, mert barbár módon a védteleneken töltötték ki nemtelen bosszújukat. Fogságba esett katonáink élete oly megdöbbentő

eseményeket tár elénk, amelyeknek elviseléséhez rendkívül nagy emberi és katonai erényekre volt szükség. Ezek is vitézek voltak a szó szoros értelmében! Téves tehát az az ítélet, hogy a hadifogságba jutott magyar katonák igen könnyű életbiztosításra tettek szert. «A hadifogság az emberiség történetének legszörnyűbb fejezete; a hadifogság története az emberi lélek legvadállatiabb és legkrisztusibb pillanatait mutatja; a világháború irtózatos kataklizmája messze mögötte marad a hadifogságnak, mert a lelkek megsemmisültek, kicserélődtek, a fájdalom, a remény, a vágyakozás őrjöngését, boldog és boldogtalan házasságok felőrlődését, a legnagyobb emberi érzések: a honvágy, a szerelem, a gyermeki és apai szeretet halálos összeütközéseit, az ember küzdelmét a természettel jeges sarköveken és tropikus tájakon, küzdelmét a járványokkal, az éhséggel, az idegenséggel, a forradalmak tébolyával és legfőképpen embertársainak vadállati kegyetlenségével tárja elénk». Ez a legtalálóbb bírálata katonáink világháborús hadifogságának, akik a szélrózsa minden irányában küzdve, orosz, román, szerb, olasz, francia, angol és amerikai hadifogságba jutottak, és akiket ezek a nemzetek a Föld egész kerekségén szétszórtak, alkalmaztak és legkülönbözőbb bánásmódban részesítettek. Amiként megvolt a becsületes páros viaskodásban dicsőséggel kapcsolatosan a harcoló magyar katonák kraszniki diadala, Przemyslje, Limanova-Lapanovja, Gorlicéje, Uzsokja, Monte San Micheléje, Montellója, casinului győzelme, toporouc-rarancei «Haláldomb»-ja, akként megvolt a hadifogságba esetteknek a «Halálmars»-a Albániában, «Haláltábora» Romániában, Sipotéban, rettenetes élete Nyugat- és Kelet-Szibériában, a Murmanfélszigeten, Turkesztánban, Afganisztánban, Indiában, a szinai félsziget homokpusztáin; és megvolt az olasz hadifogság Asinarája.

Vitéz Fejes István,
arany vitézségi éremmel négyszer kitüntetett
tiszthelyettes.

Valamelyik statisztika azt mutatja, hogy a világháborúban a hadviselő felek összesen 7.290,000 katonát ejtettek foglyul. Vagyis kereken csupán 700,000 emberrel kevesebbet, mint Csonka-Magyarország lakossága. A legtöbbet vesztette Oroszország, 2.250,000 katonáját; a legkevesebbet az Északamerikai Egyesült-Államok, 2000 embert. A sorrendben második helyen áll

Ausztria-Magyarország, 1.673,000 emberrel. Kétségtelenül lehangoló, hogy a második helyen a monarchia áll. Ennek okát nemcsak fegyveres erejének balsikerű hadműveleteiben kell keresnünk, hanem abban is, hogy a monarchia széthúzó nemzetiségeinek soraiból kikerülő katonák jórésze végsőkig való küzdelem és ellenállás nélkül megadta magát az ellenségnek.

Hogy az ántánt államai közül melyik mennyi színtiszta magyar hadifoglyot ejtett, nem állapítható meg. Mégis kétségtelen, hogy a legtöbben az oroszok fogságába estek, minthogy az orosz hadszíntéren zajlottak le a monarchia haderejét érintő legnagyobb és legfontosabb hadműveletek, amelyekben az alkalmazott seregtestek nagy száma következtében természetszerűleg a veszteségek is igen nagyok voltak. Így például ha összegezzük az 1914 augusztus 1-től 1915 szeptember végéig vívott csatákban eltűnt és elfogott katonáink számát, akkor látjuk, hogy majdnem félmillió emberünk esett hadifogságba. Ehhez hasonló nagy veszteség érte a monarchia fegyveres erejét az összeomlás előtti vittorio-venetói csatában is, amelyben majdnem 400,000 főre becsülik az elfogottak számát!

Vitéz Hefty Frigyes,
arany vitézségi éremmel háromszor kitüntetett tiszthelyettes.

Ha magunk elé terítjük a Föld térképét és kijelöljük rajta azokat a szárazföldeket és ezeken belül az államokat, ahol magyar hadifoglyok tartózkodtak és kalandos vándorlásaik révén megfordultak, akkor csodálkozva állapítjuk meg, hogy vajmi kevés azoknak a területeknek száma, ahol magyarhonos hadifoglyok meg ne fordultak volna. Az ezreket számláló csoportok sanyarúsággal teli nevezetesebb vándorlásai közül megemlítjük azoknak borzalmas útját, akik a szerb hadifogság járványait és szenvedéseit szerencsésen átélték, Szerbiából Albánián át Valonáig mentek gyalog, majd onnan tengeren Asinara szigetére jutottak. Ezek a szerencsétlenek, akiknek sorait a kolera borzalmasan megapasztotta, nem maradtak meg Asinarán, mert többségüket az olasz kormány a franciáknak adta át, akik sokukat az afrikai francia gyarmatok gyilkos égövébe szállították. Az angolok olaszországi seregtesteinek fogságába esett magyarok sem maradtak meg olasz földön, hanem vagy Franciaországba, vagy Angliába kerültek. Az olaszországi francia seregtestek az anyaországba küldték magyar

hadifoglyaikat. Azt a néhány magyart pedig, akik Német-Kelet-Afrikában harcoltak a német gyarmati hadseregben, az angolok egyrészt Egyiptomba, másrészt Malta-szigetére szállították.

A hadifoglyok között a legnagyobb arányú mozgolódás az orosz birodalom területén volt, ahol a legtöbb magyar hadifogoly raboskodott rettenetes szenvedések között. Ebből az Európára és Ázsiára kiterjedő nagy pokolból a szélrózsa minden irányába történtek szökési kísérletek, szökések és szállítások nyugatról keletre és megfordítva, északról délre és délről északra. Akadtak a hadifoglyok között olyan vakmerők, akik a Jeniszei-folyón az Északi-Jeges-tengerbe óhajtottak kijutni, hogy onnan svéd és norvég gőzösökön szabaduljanak. Mások Perzsián, Mezopotámián és Kis-Ázsián, majd Afganisztánon, Kelet-Turkesztánon, vagyis a kínai birodalom területén, Afganisztánból a világ tetején, a Pamir-fenntérségen át ugyancsak Kínán át óhajtottak hazajutni. Tudunk eseteket, hogy egyedül utazók, ezer veszéllyel szembeszállva, Szibériából a Csendes-Óceánon át eljutottak Észak-Amerikába, ahonnan néhányan Mexikóba vetődtek életveszélyes kalandok között. Egy másik egyedül utazó az Egyesült-Államokon, az Atlanti-Óceánon át eljutott Norvégiába, ahonnan még a háború folyamán Németországon át haza érkezett. Ez a vakmerő szökevény legalább is 40,000 kilométernyi utat tett meg! Sokan voltak olyanok, akik Kelet-Szibériából, Vladivosztokból Sanghain, Pekingen, Hongkongon, Szingapuron, Ceylonon és Szuezen át jöttek haza. Ezek között volt olyan is, aki útközben az angol gyarmati hadseregben és a holland gyarmati csendőrségben is szolgált egyideig és azután Elő-Indián, Zanzibáron, Szuezen, Kairón, Genován, Laibachon, Bécsen, Pozsonyon, Kassán és Ungváron át tért haza Erdélybe. Itt él közöttünk az 1. honvéd gyalogezred egyik katonája, aki nemcsak Szibériában, hanem Turkesztánban is raboskodott, majd verejtékezve dolgozott a Murman-vasút építésénél, később Turkesztánból megszökött és Afganisztánon és Indián át tért haza Vecsésre! Az útvonalakat az olvasó megtalálja az első kötetünk előszavához mellékelt térképen.

A szökések sorából kiragadott példák megannyi fényes bizonyítékai a magyar katona bámulatraméltó vállalkozó szellemének, találékonyságának és merészségének.

Nem hallgathatjuk el egy «József» nevű honvédnek csodálatraméltó tettét, amelyet Hentig német követségi tanácsos örökített meg «Meine Diplomatenfahrt ins verschlossene Land» című művében. Kár, hogy csak a keresztnevét említi meg ennek a derék katonának. Ez a József Hentig német követségi tanácsost Afganisztán fővárosából, Kabulból, a Hindukuson, a Pamiron és Kelet-Turkesztánon át egészen Miencsi kínai vasúti állomásig kísérte és mindvégig pompásan viselkedett, a legveszedelmesebb helyeken és körülmények között sem tágított Hentig oldala mellől, kiválóan gondozta a lovakat és gazdáját önfeláldozóan és hűségesen támogatta. A legbámulatosabb azonban az, hogy ez a honvéd Miencsiből

A hősök emlékműve Esztergomban. (Lányi Dezső szoborműve.)

állítólag vissza is tért Afganisztánba, ahol átadta Hentig mindama holmiját, amelyet az nem tudott hazavinni.

Feleletet kell adnunk arra a kérdésre is, hogy voltak-e magyar hősei a világháború *légi harcainak?* Büszkeséggel mondhatjuk, hogy voltak ilyenek is, bár kevesen. Az utóbbi körülménynek az az egyszerű magyarázata van, hogy a monarchia repülőtechnikája és repülőipara messze mögötte maradt nagy szövetségesének, Németországnak és az ántánt nyugati hatalmasságainak. A magyar pilóták közül Kiss József hadnagy és Fejes István tiszthelyettes emelkedik ki, az előbbi 19, az utóbbi 17 légi győzelmével. Dicsőséget szereztek még: Udvardy Nándor 12, Glaser Ferenc 12, Kasza Sándor 10, Kaszala Károly 9, Risztics János 8 és Hefty Frigyes 7 légi győzelemmel. Ők voltak az emberiség első légi harcainak magyar képviselői.

A világháború folyamán magyar katonáknak adományozott *kitüntetések* száma tekintetében csak részben vannak pontos adataink. A kitüntetések sokfélék voltak. A tisztek kiváló fegyvertényeit és háborús érdemeit tizennégyféle kitüntetéssel jutalmazták, amelyek között többnek fokozatai is voltak. A legénység számára nyolcféle kitüntetés volt. Mind a tiszteknél, mind a legénységnél voltak olyan kitüntetések, amelyeket többször is adományoztak. A cs. és k. közös hadsereg magyarhonos egyénei között kiosztott kitüntetések számát 1.500,000-re becsülik. A m. kir. honvédség tisztjei között 33,807, legénysége között pedig 433,745 kitüntetést osztottak szét. A katonai Mária Terézia-rend magyarhonos vitézeit névszerint külön fejezetben foglaltuk össze. A Mária Terézia-rend káptalanja a tiszti arany vitézségi érmet 81 tisztnek ítélte oda. Az összeomlás előtt összesen 15 magyarhonos tisztet díszítettek fel az arany vitézségi éremmel. A honvédtisztek közül legtöbben a bronz katonai érdemérmet (Signum Laudis) kapták, összesen 14,570-en. Utána következnek a katonai érdemkereszt 3-ik osztályával kitüntetettek (5590), azután az ezüst katonai érdemérmesek (4673). A legénységnél a bronz vitézségi érmet 229,650-en, az arany vitézségi érmet ketten kétszer, 484-en pedig egyszer kapták meg. A m. kir. honvédség tagjai részére adományozott szövetséges külföldi kitüntetések a következők voltak: német 1569, török 167, bolgár 119, összesen 1855.

A magyar állam még külön is megjutalmazta ama vitéz katonáit, akik a világháborúban és a forradalmak alatt egyéni vitézségükkel és nemzeti érzésükkel kitűntek. Számukra megalkotta a *Vitézi-rendet*, amelynek célja az utódokban is jutalmazni azért, hogy az érdemek méltánylása révén ápolják a hazafias érzelmeket. Ez az intézmény egyúttal állandó értékű nemzetvédelmi szervezet is mind a kívülről jövő támadásokkal, mind a belső romboló erők forradalmi kísérleteivel szemben. A tízezer főt jóval meghaladó hatalmas tábor példaként áll népünk előtt, hogy legyen erkölcsös, bölcs, dolgos s mindenkor és minden körülmények között hű a hazához.

VIII. A KATONAI MÁRIA TERÉZIA-REND MAGYAR VITÉZEI.

Azokban a válságos és igen nehéz időkben, amikor a pragmatica sanctio érvényrejuttatásában Mária Terézia mellé álltak áldozatrakész népei, leginkább a hadsereg volt soha meg nem szűnő hűségével és vitézségével a trón legkiválóbb támasza. A bölcs királynő tehát kereste azokat az eszközöket, amelyek egyrészt a hadsereg kipróbált vezetőinek, a tiszteknek, méltó és nyilvános megjutalmazására alkalmasak lehetnek, másrészt a hadsereg lelkesedését ébren tartják, tetterejét fokozzák, a vitézségben nemes versenyre buzdítanak és így nagy tetteket és fényes eredményeket szülnek. Megalapította tehát a katonai Mária Terézia-rendet, azzal a céllal, hogy az imént említett katonai erényeket felfokozza. Ebben a tekintetben nem is csalódott, mert a rend az alapítását követő háborúkban bámulatos erejű rúgója lett a hadsereg tisztikara és a csapatok vitézségének. És bár a rend elnyerését nehéz feltételekhez kötötte, megnyitotta az utat minden tiszt számára s a rendhez oly rendkívüli előnyöket kapcsolt, hogy azoknak elnyerése a világháború befejezéséig minden tiszt leghőbb vágya volt.

A rend alapításától a világháború befejezéséig a császári-királyi, illetőleg a cs. és kir. hadsereg belföldi tagjai közül összesen 1069 tisztnek ítélték oda a rend nagy-, parancsnoki (közép) és lovagi keresztjét. A nagykeresztesek száma 44, a parancsnoki kereszteseké 110, a lovagoké pedig 915 volt. Ebből magyar honos volt 4 nagykeresztes, 14 parancsnoki keresztes és 165 lovag.

Az első felavatás 1758 március 7-én ment végbe a bécsi császári palotában. Ezen a magyar tisztek közül gr. Nádasdy Ferenc és gr. Hadik András lovassági tábornokokat a rend nagykeresztjével díszítették fel.

Nádasdy Ferencben, akinek fegyvertényeit a sziléziai és osztrák örökösödési, valamint a hétéves háború leírásánál már ismertettük, olyan hadi erényekben gazdag magyar huszártábornokot tüntettek ki, akit harminc nehéz esztendő folyamán szerzett diadalok fénye ragyogott körül. Személyes bátorsága és merészsége általános bámulat tárgya volt. Az alig 24 éves őrnagyot vitézsége emelte ki az ismeretlenség homályából. Vasmarokkal szedte rendbe csapatait; reformálta a magyar huszárságot, amelynek elismerést szerzett és arra ösztönzött másokat is, hogy utánozzák ezt a pompás fegyvernemet. Tetteitől egész Európa visszhangzott; messze földön ismertté lett és keresett alparancsnokká vált. Képességei igazán a harmadik sziléziai, a hétéves háborúban érvényesültek, amikor egy seregtest élére állították.

Hadik András 21 hadjáratban vett részt. 1734/35-ben már a Rajna mellékén kitűnt kisebb portyázásaival. Végigküzdötte III. Károly második török háborúját, amelyben rettenthetetlen bátorságával nagy sikereket ért el. Az osztrák örökösödési háborúban különösen kitűnt 1744-ben Wormsnál, majd 1748-ban, mint tábornok, Berg-op-Zoomnál. A hétéves háborúban,

1757-ben, rajtaütött Bautzen városán és őrségét elfogta. Ugyanebben az évben hajtotta végre híressé vált berlini portyázó menetét. 1762-ben Serbelloni tábornagy visszahívása után a birodalmi német sereget vezette, amellyel Henrik porosz herceget eleinte visszaszorította, majd Freibergnél megverte. A béke megkötése után Buda parancsnokává nevezték ki; 1764-ben Erdély vezénylő tábornoka és kormányzója lett; 1769-ben a karlócai kongresszuson cs. kir. biztosként működött; 1772-től kezdve pedig, amikor Lengyelországot első ízben felosztották, az Ausztriához csatolt részeket kormányozta egy ideig. Magas katonai képzettségének tulajdonítható, hogy 1774-ben tábornaggyá lépett elő és a haditanács elnökévé nevezték ki. A bajor örökösödési háborúban eleinte Albert szász-tescheni herceg adlátusa volt, később pedig a fősereg vezérletét bízták rá. Hadik nemcsak kardjával szerzett dicsőséget magának, hanem, mint kiváló képzettségű katona, a tollat is forgatta. Legnagyobb munkája naplója volt, amelyben kapitány korától kezdve részletesen leírta azokat a háborúkat, amelyekben résztvett.

A harmadik nagykeresztes Alvintzy József volt, aki a bajor örökösödési háborúban Habelschwertnél tanusított igen vitéz magatartásával a rend lovagi keresztjét, a Franciaország ellen viselt első koalíciós háborúban pedig a parancsnoki és a nagykeresztet érdemelte ki. Megkapta még a Lipót-rend nagykeresztjét is. Lelkes magyar ember volt, aki nemzetéhez, hazájához és magyarságához mindvégig hű maradt. Semmitől sem riadt vissza, a legnagyobb veszedelmekben sem vesztette el lélekjelenlétét. Nemzete méltán büszke lehet rá mint munkás, kötelességtudó és pontos emberre, aki csak egy célt tűzött maga elé: királya és hazája szolgálatát. A bajor örökösödési háború után, mint tábornok, Ferenc főherceg, a későbbi magyar király harcászati tanára lett. Amikor elhagyta ezt az állását, a főherceg sajátkezű levélben köszönte meg neki fáradozását és igen szép brilliáns gyűrűvel ajándékozta meg, amelynek értéke ezer arany volt. 1795-ben az udvari haditanács tagja lett, majd 60 éves korában a Mantuát felmentő seregtesteket vezette két ízben Bonaparte Napoleon ellen. E működését azonban balszerencse kísérte (Arcole és Rivoli). Felmentése után Magyarország vezénylő tábornokává és valóságos belső titkos tanácsossá nevezték ki. 1808-ban, 57 esztendei katonai szolgálat után, tábornaggyá lépett elő.

Negyedik nagykeresztesünk Frigyes királyi herceg tábornagy, aki a világháború kezdetétől 1916 november haváig a monarchia haderejének fővezére volt és ebben az állásában szerzett kiváló katonai érdemeket.

A magyarhonos tisztek közül a rend középkeresztjét elnyerték:

Arz Artur vezérezredes, a világháborúban a limanova-lapanovi csatában, a gorlicei áttörésnél, Bresztlitovszk elfoglalásánál és a Románia elleni hadjáratban tanusított eredményes és győzelmes vezetésért;

a lotharingiai származású Frimont János huszárszázados, a későbbi antrodoccói herceg, lovassági tábornok, a haditanács elnöke, valóságos belső titkos tanácsos, aki mint közhuszár kezdte meg katonai pályáját a Wurmser-

huszároknál; a lovagi keresztet 1795-ben Frankenthalnál érdemelte ki; a középkeresztet 1809-ben ítélték oda neki az Olaszországban véghezvitt fegyvertényekért; ezeken kívül 1812-ben a Lipót-rend közép-, 1815-ben pedig ugyanezen rend nagykeresztjével tüntették ki. Az utóbbit azért kapta, mert a cs. k. haderőket Olaszországból az Alpeseken át Franciaországba vezette; az 1821-i olasz hadjárat vezetéséért a Vaskorona-rend I. osztályával díszítették fel;

Foto Máté.

A katonai Mária Terézia-rend első vitézeinek felavatása.
Az emelvényen Lotharingiai Ferenc római császár, a háttérben Mária Terézia királynő, jobboldalt az előtérben gróf Nádasdy Ferenc.

Gyulay Ignác alezredes, a későbbi táborszernagy, az aranygyapjas rend vitéze, a Lipót-rend nagykeresztese és a haditanács elnöke, az első koalíciós háborúban, 1793-ban, Merzweilernél végrehajtott nagyszerű védekezéséért a lovagi, a második koalíciós háborúban pedig a Gundelfingennél elért diadalért a középkeresztet kapta meg;

Hadik Károly ezredes az első koalíciós háborúban Wattigniesnél huszár-

jaival valósággal csodákat művelt, amiért is a lovagok sorába került ; a középkeresztet Würzburgnál kapta meg ;

József királyi herceg tábornagy a világháborúban, a 2-4. Isonzo-csatákban, az 1916-17-i bukovinai hadműveletekben és Csernovic visszafoglalásában tanusított kiváló magatartásáért ;

Kray Pál ezredes Porcseninél sokszor túlerős ellenséget vert vissza, majd elfoglalta Krajovát, s ezért a lovagok sorába jutott ; később, 1794-ben, Courtrainál és Meninnél kivívott diadalaiért megkapta a középkeresztet. Általában a magyar katonák egyik kimagasló alakja volt. Jeles pályáját a szerencse és a szerencsétlenség váltakozva kísérte. A Franciaország elleni első koalíciós háborúban a császári hadak vezérei dícsérettel halmozták el, mint «aki a hadsereg elővédének élén a győzelem útját nyitotta meg», Szuvorov pedig, az oroszok nagyhírű tábornoka, «a rettenetes Kraynak» és «a győzelem kedvenc fiá»-nak nevezte ;

Kövess Hermann tábornagy a világháborúban Ivangorod, Szerbia, Montenegró és Észak-Albánia elfoglalásáért kapta meg a középkeresztet ;

a segesvári születésű Melas Mihály lovassági tábornok legfelsőbb elhatározás alapján jutott a középkeresztesek sorába a cassanói csatában tanusított vitézségéért ; a cs. k. hadseregnek egyik kipróbált tábornoka volt, aki a hétéves háborútól kezdve a második koalíciós háború végéig minden hadjáratban résztvett ;

Meskó József huszárőrnagy 1800-ban maroknyi csapatával rajtaütött a Mont Cenis-n épített nagy francia sáncon és veszteség nélkül elfoglalta. Ezért a rend lovagjainak sorába jutott. 1809-ben megkapta a középkeresztet, mert magyar nemesi felkelőkből alakított seregtestét a győri sáncokból kivezette és megmentette ;

Ott Károly ezredes, a Toscana-huszárok parancsnoka II. József török háborújában Kalafatnál a török erődítményeket lovasrohammal elfoglalta és ezért a rend lovagja lett ; a második koalíciós háborúban pedig, már mint altábornagy, «csodálatos vitézséggel harcolt» Cassanónál, a trebbiai csatában, Novinál, Saviglianónál és Fossanónál ;

Mészáros János tábornok 1793-ban a weissenburgi vonal elfoglalásánál személyesen vezette a támadó csapatokat, s ezért a rend lovagjává avatták ; majd 1795-ben, már mint altábornagy, a Kaiserslauternnél kivívott diadal jutalmául a rend parancsnoki keresztjét kapta ;

Splényi Gábor, aki már a hétéves háborúban is szerepelt, Bukovina kormányzója is volt és a bajor örökösödési háborúban már altábornaggyá lett, II. József török háborújában Chotymnál, Jassynál, Adjudnál és Foksaninál annyira kitűnt körültekintő vezetésével, hogy előbb a rend lovagja, később pedig középkeresztese lett ;

Szereday Antal hadmérnök-alezredes 1793-ban Fort Louis erőd ostromát kedvezőtlen, hideg időjárás ellenére is nagy önfeláldozással, személyes bátorsággal és ügyességgel vezette és az erőd behódolása után a rend lovagjainak

Foto Máté.

Gróf Nádasdy Ferenc.

sorába jutott ; a középkeresztet a második koalíciós háborúban kapta meg, már mint altábornagy, Kehl sikeres ostromáért ;

Sztáray Antal tábornok előbb a rend lovagjainak sorába jutott azért, mert Belgrád ostrománál a rohamra rendelt csapatokat az egyik zászlóalj élén személyesen vezette és azokkal a város belsejébe is bejutott ; 1796-ban pedig Würzburgnál a rend középkeresztjét érdemelte ki.

Végül felsoroljuk a rend magyar lovagjait, akikre különösen érvényes a rend szabályainak ez a magasztaló pontja : «a becsület e jelének megpillantásakor azonnal azt a csalhatatlan következtetést kell levonni, hogy tulajdonosa azt valamely rendkívül vitéz tettért kapta.»

Ritkaságszámba megy kettő, Simonyi József és Plächel Antal, akik nemcsak a lovagok sorába jutottak, hanem előzőleg, legénységi sorban, az arany vitézségi érmet is kiverekedték maguknak csodálatraméltó vitézségükkel.

Simonyi József, «a legvitézebb huszár», a magyar vitézség megtestesítője. Fegyvertényeinek emlékét a magyar nép mindörökre megőrizte. Mint diákgyerek, tizennyolc éves korában, a Wurmser-huszárezredhez csapott fel közlegénynek. A török háborút végigküzdötte, káplár lett és kitüntetést kapott. Az első francia háború elején már őrmester volt és újabb hőstettéért megkapta az arany vitézségi érmet ; 1796-ban, szintén hősiessége jutalmául, hadnaggyá nevezték ki. Ugyanebben az évben a franciák Salo mellett elfogták a tűzértartalék 30 ágyúját s mindjárt tüzelni kezdtek velük a mi csapatainkra. Simonyi egy szakasz lovassal, széles alakzatban, rohamot intézett rájuk ; a francia gyalogság a terjedelmes porfelhő miatt azt hitte, hogy nagyobb lovastömeg támad, tehát szétfutott. Simonyi szakasza sokat levágott közülük, a 30 ágyút visszavette, megmentette a hadtest poggyászvonatát, a hadsereg hátában a legfontosabb pontot elfoglalta s így lehetetlenné tette, hogy a franciák az üldözést folytassák. Az 1799-1801. évi háborúban Neresheimnél és Neubergnél tűnt ki. Jutalmul nemcsak a Mária Terézia-renddel tüntették ki, hanem főhadnaggyá is előléptették. Az 1809. évi háborúban a 4. huszárezred őrnagya volt s Wagramnál, négy századdal, nagyszerű rohamot intézett a sokszorta erősebb francia lovasságra. Lipcsénél, 1813-ban, hasonlóan nagyszerű lovasrohamot vezetett. Először több francia lovascsapatot visszavert, azután a gyalogság hatalmas négyszögére támadt, egyszerre mind a négy szegletébe belevágott és szétverte. Még a csatamezőn ezredessé nevezték ki. Lyonnál, 1814 március 20-án, ezredének néhány századával és orosz kozákokkal átúszta a Rhône folyót, a túlsó parton a mit sem sejtő franciákat hátbatámadta, mire a francia sereg visszafutott. Jutalmul elnyerte a Lipót-rendet, ezenkívül orosz, porosz és hesseni rendjeleket is kapott.

A hétéves háború lovagjai a következők voltak : Esterházy Miklós herceg tábornok, Siskovits József gyalogsági ezredes és Kerekes Zsigmond gyalogsági őrnagy, valamennyien a kolini csatában véghezvitt fegyvertényért ; Schweidnitz ostrománál Rhédey János gróf gyalogsági alezredes, a vár védelmezésénél pedig a segesvári születésű Waldhütter Mihály gyalogsági főhad-

Foto Máté.

Gróf Hadik András.

nagy; Domstadlnál, Hochkirchnél, Kunersdorfnál és Boroszlónál tanusított magatartásáért a magyar származású Graffenstein József huszárőrnagy; Hochkirchnél Károlyi Ferenc gróf tábornok és a spanyol származású, de Magyarországon honosított Barco Vince huszáralezredes; Kaadennél és Grossbohránál Török András huszárezredes; Weckelsdorfnál és Windisch-Bohránál Kiss Ferenc huszárőrnagy; Kunersdorfnál Bethlen Ádám gróf huszárezredes és az Esztergomban született Geiszler Ignác huszárszázados; Torgaunál Petrovszky Pál huszárezredes és Teplitznél Gyulay Sámuel gróf gyalogsági ezredes.

Az 1778-1779-i bajor örökösödési háborúban Habelschwertnél tanusított igen vitéz magatartásáért három magyar tiszt lett a rend lovagja, és pedig: Alvintzy József gyalogsági ezredes, Davidovich Pál gyalogsági őrnagy és Borczyczky Ignác huszárezredes.

II. József török háborújában a magyar tisztek ugyancsak kitettek magukért, mert 26-an lettek lovagokká. És pedig: a rend középkereszteseinél már említett Splényi Gábor altábornagy és Kray Pál ezredes, azután Mikoviny Lajos tábornok, Sztáray Antal gróf tábornok, Vécsey Szigbert báró tábornok, Fábry Mihály és Horváth Kázmér ezredesek, Karacsay András dragonyosezredes, a magyar nemesi családból származó Kulnek András határőrezred-parancsnok, Ott Károly huszárezredes, Pejacsevics Antal gróf ezredes határőrezred-parancsnok, Ócskay József gyalogsági alezredes, Lipthay Antal gyalogsági őrnagy, Piacsek Károly és Révay Imre huszárőrnagyok, Bydeskuty Zsigmond, Esterházy Antal herceg és Gyulay Albert gránátosszázadosok, Neszméry Ferenc gyalogsági százados, Szarvassy József és Vajna Gábor huszárszázadosok, a győri születésű Martonitz András hadmérnök-főhadnagy, a brassói származású Tartler Bertalan gyalogos főhadnagy, Verebélyi Zsigmond hadmérnök-főhadnagy, Kosztolányi László huszáralezredes és az Egerben született Albell Lajos gyalogsági százados.

A Franciaország ellen viselt és hat esztendeig tartó első koalíciós háború alatt a következő 25 tiszt nyerte el a lovagi keresztet: Bajalich Ádám és Boros Ádám tábornokok, Barco Félix báró, Hadik Károly gróf, Szentkereszty Zsigmond és Dévay Pál huszárezredesek, Fedák Mihály huszáralezredes, Gyulay Ignác alezredes, mint az egyik szabadcsapat parancsnoka, Nagy Ferenc és Stephaics Ferenc huszáralezredesek, Stipsicz József, az egyik osztrák lovasezred alezredese, Szereday Antal hadmérnök-alezredes, Eötvös Károly huszárőrnagy, Schuhay Ferenc tűzérőrnagy, Buday Ignác huszárszázados, Domokos József dzsidásszázados, Munkácsy József gyalogsági százados, Pulszky Nándor táborkari százados, Vécsey Péter báró vértesszázados, Zathureczky László huszárszázados, Zechmeister Teofil táborkari százados, Hranaky János gyalogsági főhadnagy, Perczel Károly tűzérfőhadnagy, Salamon Mihály, az egyik osztrák lovasezred főhadnagya és Foky József huszárhadnagy.

Az 1799-1801-ig tartó második koalíciós háború alatt lovagokká lettek a magyar nemesi családból származó Zach Antal tábornok, Révay Antal

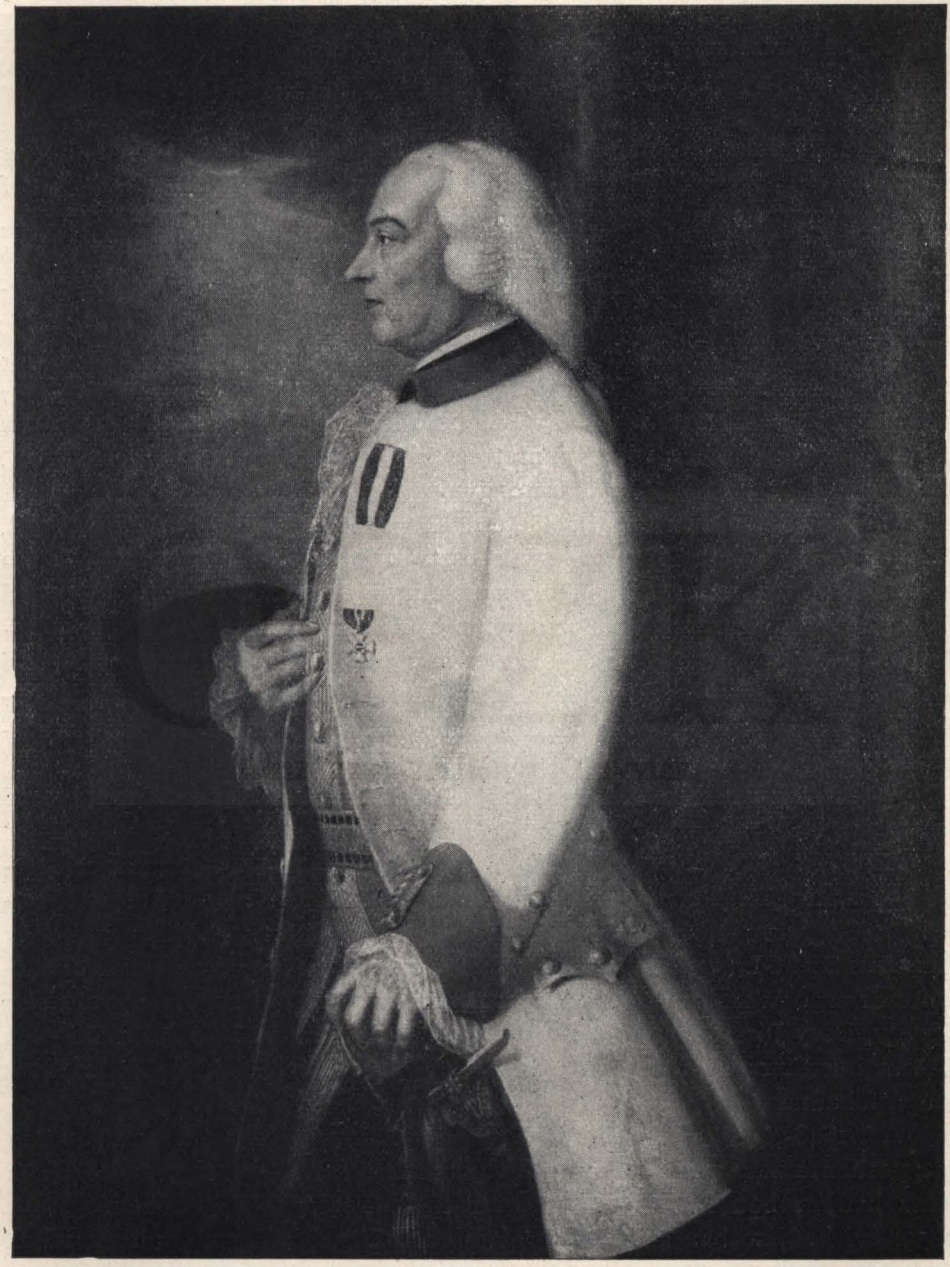

Foto Máté.

Alvintzy József tábornagy.

huszárezredes, Andrássy János és Hertelendy Gábor huszáralezredes, Papp Lajos gyalogos alezredes, Meskó József huszárőrnagy, Bogdán József dzsidás-százados, Horváth Antal, Jünger Vince és Luzsénszky Ferenc báró huszárszázadosok, Pászthory Menyhért horvát határőrszázados, Rakovszky Márton huszárszázados, a pécsi születésű Plächel Antal dragonyos főhadnagy, Boldoghegyi Jugenitz Antal gyalogos főhadnagy és Simonyi József dzsidás-hadnagy.

Az I. Napoleon ellen viselt 1805. évi hadjáratban hattal növekedett a magyar lovagok száma. Ezek voltak az erdélyi származású Simbschen József báró altábornagy, a Nagymihályon született Mohr János huszárezredes, Vécsey Ágost huszárőrnagy, a szepességi magyar nemesi családból származó Karova László gyalogos százados, Bésán Károly és Kákonyi Ferenc huszár-századosok.

Az 1809. évi nagy háborúban 17 magyar származású tiszt szerzett érdemeket a lovagi keresztre. Elsőknek vesszük a nemesi felkelés tisztjeit, Esterházy János gróf ezredest és Olgyay Boldizsár kapitányt. A sorhadnál szolgálók közül pedig a következőket tüntették ki: Máriássy András tábornokot, Andrássy Dávid és Bakonyi Imre gyalogsági ezredeseket, Geramb Lipót huszáralezredest, a kolozsvári születésű Klopstein Antal gyalogsági ezredest, Mecséry Károly ezredest, az egyik osztrák gyalogezred parancsnokát, a balassagyarmati származású Volkmann Antal táborkari ezredest, Wieland György huszáralezredest, a Pozsonyban született Porubszky Dávid gyalog-sági őrnagyot, az ugyancsak pozsonyi származású Haas István gyalogsági századost, Hrabovszky János és Lakos János táborkari századosokat, Ne-deczky Antal és Szily Antal huszárszázadosokat, valamint a földvári szárma-zású Steindl Károly hadnagyot.

Az 1812. évi hadjáratban csak egyetlen magyar tiszt szerezte meg a rend lovagi keresztjét, és pedig Pauliny Mihály huszárszázados.

Az 1813-1815. évi felszabadító háborúkban tizennégy magyar szárma-zású tisztnek ítélték oda a rend lovagi fokozatát. Ezek: Vlasits Ferenc tábor-nok, a Nagyszombatban született Berger János, Dressery Vilmos, Rétsey Ádám és Szent-Iványi Károly gyalogsági ezredesek, a magyar nemesi család-ból származó Wernhardt Pál táborkari ezredes, Wittmann József gyalogsági őrnagy, Dőry József, Esterházy Vince gróf, Horváth Miklós és Széki Kelemen István huszárszázadosok, Biró János és a pozsonyi születésű Weiss János huszárfőhadnagyok.

Az 1848-tól a világháborúig lezajlott háborúk folyamán csupán hat magyarhonos tiszt jutott a rend lovagjainak sorába, és pedig: az 1848/49-i olasz hadjáratban Benedek Lajos ezredes és Becsey István főhadnagy, az 1859. évi hadjáratban az erdélyi származású Urs Dávid 52. gyalogezredbeli őrnagy és Fejérváry Géza vezérkari százados, Bosznia és Hercegovina meg-szállása folyamán tanusított érdemeik elismeréséül pedig Szápáry László gróf és Vecsey József altábornagyok.

A világháborúban szerzett érdemek jutalmazására a monarchia fegyveres erejében összesen 110 tisztet tüntettek ki a Mária Terézia-renddel, és pedig négyet a nagykereszttel, kilencet a közép- és 97-et a lovagi kereszttel. A nagykeresztesek között egy van magyarhonos, a középkeresztesek között pedig három, akiket fejezetünk elején már felsoroltunk. A jelenleg magyarhonos lovagok száma 31. Ezek a lovagkereszt elnyerése idején viselt rangjuk szerint a következők:

Vitézvári báró Simonyi József huszárezredes.

Ambrózy György főhadnagy, Bertalan Árpád hadnagy, Cumin Artur tart. hadnagy, Dáni Balázs tábornok, Glogovátz Gojkomir százados, Heim Géza főhadnagy, Horváth Imre alezredes, Horthy Miklós sorhajókapitány, Inselt István százados, Janky Kocsárd huszárezredes, Klempa Kálmán őrnagy, Kratochwil Károly ezredes, Laczhegyi Zoltán hadnagy, Lehár Antal őrnagy, Lukachich Géza és Metz Rudolf tábornokok, Nagy Pál ezredes, Petrichevich György százados, Pillepić Rezső ezredes, Poppr Emil tart. hadnagy, Riedl Lajos tűzérezredes, Seydl Jenő alezredes, Sréter István ezredes, Szepessy András százados, Szurmay Sándor altábornagy, Taby Árpád főhadnagy, Ungár Károly hadnagy, Vass-Wiblinger Jakab őrnagy, Weber Győző altábornagy, Willerding Rezső tábornok és Wulff Olaf sorhajóhadnagy.

Szorosan véve nem tartoznak a katonai Mária Terézia-renddel kitüntetett tisztek közé azok, akiket a világháborúban, rendkáptalani határozattal a tiszti arany vitézségi éremmel kitüntettek. Mégis megemlítjük őket, legalább szám szerint: 81-en voltak, mind olyanok, akik kiválónak minősített fegyvertényük megjutalmazása végett a Mária Terézia-rendért folyamodtak, de ezt nem kaphatták meg.

IX. A MAGYAR KARD IDEGEN NEMZETEK SZOLGÁLATÁBAN.

A XIX. században is megismétlődött az a jelenség, hogy kibújdosott, kalandravágyó, hazájuktól távol élő, vagy más nemzetek szabadságáért lelkesülő magyarok idegen nemzetek fegyveres erejében katonai szolgálatot vállaltak. Tehát nem egyedülálló a francia királyok és II. Frigyes porosz király magyar huszárjainak kiváló szereplése, hanem a magyarság másutt is megcsillogtatta ősi és pompás harcos erényeit.

1. A görög szabadságharc magyar vitézei.

Az egykor híres, világtörténelmi szerepet játszott görög nép a XIX. század első felében élet-halálharcot vívott a Görögországot minden oldalról fenyegető török hatalommal. Hazafias görög kereskedők, a hazájuk szabadságáért küzdő, úgynevezett fanariotákkal «Philhellén» egyesületet alkottak, amelynek célja volt a nyomasztó török gyámkodást lerázni és a mohamedán törökkel szemben a görög keresztény vallást érvényre juttatni. A szabadsághősök Ypsilanti herceg vezetésével 1821-ben bontották ki zászlóikat és közel kilenc évig vívtak elkeseredett, szívós küzdelmet. Sok csatában, ütközetben harcoltak, de a reguláris török hadsereget nem tudták legyőzni. Végre a nagyhatalmak 1828 után a hősiesen küzdő görög nép mellé álltak, s amikor Oroszország Törökországgal háborúba keveredett és a török hadsereg zöme e miatt kénytelen volt Görögországból kivonulni, Orosz-, Francia- és Angolország Görögországot önállónak nyilvánította s ezzel véget vetett a háborúnak.

A Philhellének csapatában sok nem görög ember is harcolt Normann, württembergi származású tábornok vezetése alatt. Érthető, hogy a szabadságharcok iránt fogékony magyar ifjúság soraiból is sokan siettek Görögországba, hogy e nép hősi multján lelkesedve, szolgálataikat felajánlják. Sajnos, ma már csak néhány magyar szabadsághős nevét ismerjük, akik e szabadságharc küzdelmeiben résztvettek s akikről egykorú francianyelvű munkákban találhatunk szórványos adatokat. Ezek között felemlítünk néhányat, akiknek neveit dr. Dercsényi Móric, Görögországban kutató tudós magyar tanár találta meg egykorú görög okmányokban és forrásmunkákban.

Dessewffy főhadnagy a Philhellén hadtest 6. századának volt parancsnoka s az 1822 július 16-án a Missolunghi vár mellett vívott petai csatában hősi halált halt. Ugyancsak e csatában áldozta életét a görög szabadságért egy Fejős és egy Márk nevű magyar fiatalember. Az utóbbit egykorú feljegyzések pesti származásúnak mondják.

Kitűnő harcos volt a pesti származású Laszky Kristóf is, aki a Philhellén sereg úgynevezett «szent csapatában» harcolt és nagyon kitüntette magát a

chaidari kertek közötti harcban és 1826 augusztusában az Athen és Daphne melletti küzdelmekben. 1827 május 6-án hősi halált halt a Kollias-hegyfoknál vívott csatában. A görög szabadságharc magyar hősei közé tartozott még Járvay György, Both, Iványi János és Jeromos János. Az utóbbi a hadjáratot végigküzdötte, életben maradt, de további sorsát nem ismerjük.

2. A lengyel szabadságharc magyar vitézei.

Magyarország és Lengyelország évszázadokra visszanyúló hagyományos barátságának és szíves jó szomszédi viszonyának szinte természetes következménye volt, hogy az egyik nemzet szabadságharcát a másik nemzet rokonérzéssel kísérte s tőle telhetőleg támogatta. Ismerjük a 48-as szabadságharcunkban szereplő lengyel légió működését; de ezt megelőzőleg is úgyszólván állandó katonai kapcsolatokra bukkanunk mindkét ország történetében. Így Báthory István lengyel király hírneves magyar zsoldos csapata lengyel érdekekért küzdött orosz földön; Grudzinski lengyel tábornok lengyel zsoldos serege viszont II. Rákóczi Ferenc zászlaja alatt harcolt nálunk. A Rákóczi-felkelés lecsillapodása után pedig igen sok bujdosó kuruc lépett át a lengyel hadsereg kötelékébe, de ezekről, sajnos, ma már nem igen találunk pontos adatokat.

A XVIII. század későbbi évtizedeiben egy hírneves magyar főúr, a kalandos életű utazó, gróf Benyovszky Móric vitt nagyobb szerepet a lengyelek akkori szabadságharcában mint ezredes, később mint lovassági tábornok. Ennek az egész világot bejárt magyar katonának romantikus élettörténetét önéletleírása és Jókai Mór regénye nyomán közönségünk jól ismeri. Itt csupán a lengyel szabadságharcban végrehajtott pompás fegyverténveiről akarunk megemlékezni. 1767-ben alkalmazta őt Cserneczki lengyel tábornagy mint lovasezredest a lengyel hadseregben s már néhány nap mulva huszáros bravúrral keresztülvágta magát ezredével az ellenséges táboron, hogy a szorongatott krakói várnak segédcsapatokat vigyen. Azután mint lovas dandárparancsnok vitézkedett Landskron és Vielicka vidékén. Egyéniségére jellemző, hogy a harcokat lassan, lanyhán viselő és rendesen késedelmeskedő lengyel parancsnokokkal ellentétben, Benyovszky minden hadmozdulatát villámgyorsan, meglepetésszerűen, huszáros rajtaütésekkel hajtotta végre. Vielicka alatt sebesülten orosz kozákok kezébe került, de a lengyelek 2000 aranyon kiváltották. Tovább harcolt törhetetlen eréllyel Krasznoszlav, Cholm, Bar, Zamosc, Belc mellett, s az utóbbi községnél az oroszokat lesbe csalta és fényes győzelmet aratott. A lengyel konföderáció fővezetőinek egyenetlenkedése miatt Benyovszky válságos helyzetbe került seregével, de ő a pártok torzsalkodásába nem avatkozott bele, hanem tovább is hadat viselt a lengyelek ellenségei, az oroszok ellen. A grodeki véres és győzelmes csata után 1768 márciusában Benyovszky seregével Oroszlengyelországba akart visszatérni, amikor a lengyel országgyűlés tagjai reménytelennek tartották a

helyzetet s Törökország felé menekültek. Benyovszkyt minden támogatás nélkül hagyták Zicuan várában, amelyet ő március végén vitézül védett s az orosz körülzáró csapatokat hatalmas lovas támadással teljesen széjjelverte. Még néhány hónapig tartott hősies küzdelme. Végül május 20-án fáradtságtól elcsigázott seregét Brinken orosz ezredes körülfogta és megtámadta. Benyovszky a harc hevében kartácslövéstől súlyosan megsebesült s két kardvágást is kapott. Így jutott az oroszok fogságába, akik őt Szibériába szállították, de onnan kalandos módon megszökött. Megkapó részletekkel teli naplójában szó esik arról, hogy szibériai rabságában egy Orosz nevű magyarra talált, aki azelőtt Horváth orosz tábornok alatt egy orosz huszárezredben őrnagy volt és mert elbocsájtását kérte, hogy hazájába visszatérhessen, Szibériába száműzték. Kár, hogy e két magyar katona életére nézve bővebb adatok nem állanak rendelkezésünkre.

Foto Máté.

Gróf Benyovszky Móric.

A XIX. században lezajlott lengyel szabadságharcok alatt már sokkal több magyar vitéz nyomát találjuk a Lengyelország felszabadításáért küzdő hadak útjain. 1830/31-ben vívta a feldarabolt Lengyelország nagy háborúját Oroszországgal. Ez a nagy nemzeti mozgalom az osztrolenkai szerencsétlen csata után gyászos véget ért. Az oro-

szok a lengyel alkotmánynak még gyönge maradványait is megsemmisítették és az országot leigázott gyarmatként kezelték.

Magyarország osztatlan rokonérzéssel kísérte szerencsétlen szomszédjának önfeláldozó harcát és a magyar országgyűlésen nem kisebb emberek, mint Deák Ferenc, Pálóczy, Nagy Pál s maga Kölcsey Ferenc szólaltak fel a lengyelek érdekében s lelkes beszédekben kívánták Lengyelország megsegítését. Bizonyos, hogy ebben a szabadságharcban több magyar ember vett részt és harcolt hősiesen a lengyelek oldalán. Neveiket, sajnos, ma már nem

Huszár a lengyel szabadságharcban.

ismerjük, legalább is eddig nem kerültek napfényre olyan iratok, amelyekből működésük kitűnnék.

Azonban a leigázott Lengyelország néhány évtized mulva felébredt tetszhalálából. Az oroszok és lengyelek közötti áthidalhatatlan ellentét mindig jobban kiéleződött s amikor az oroszok 1863 január 14-én Varsóban erőszakos toborzást rendeltek el, kitört a nyilt lázadás. A lengyelek ebben a szabadságharcban is rajongó hazafiassággal, vitézül küzdöttek, de nemzeti eszményeiket ekkor sem tudták diadalra vinni. 1864 nyarán az oroszok a felkelést az ország minden részében leverték s megfosztották Lengyelországot szabad rendelkezési jogainak utolsó maradványaitól is.

Az 1867-i kiegyezés előtti Magyarországnak nem volt módja ahhoz, hogy hivatalosan is segítséget küldjön a lengyeleknek. Annál tevékenyebb volt a Kossuth vezetése alatt álló magyar emigráció Olaszországban. Kossuth Lengyelország felszabadításának ügyét a magyar kérdéssel szerette volna összekapcsolni és sűrű levélváltást folytatott lengyel vezető férfiakkal. De nemcsak írásban, hanem tettekkel is akart segíteni Lengyelországon. A Klapka-légióhoz hasonlatosan magyar légiót szeretett volna Lengyelországban is felállítani, még pedig a Magyarországról önként vállalkozó és a galíciai osztrák ezredekben szolgáló magyar katonákból. A lengyel kormány azonban udvariasan elutasította a javaslatot, mert nagyobb külpolitikai bonyodalmaktól félt. Erre Kossuth a Galíciában szolgáló magyar katonasághoz intézett lelkes kiáltványokat s ezzel elérte legalább azt, hogy a lengyel határszéli magyar huszárok nem akadályozták a felkelők ügyét, sőt segítették az egyes ott portyázó csapatok érintkezését.

Lengyelországban tehát nem tudott megalakulni olyan zártrendű magyar légió, mint néhány évvel azelőtt Olaszországban, mégis többszáz magyar katona jelentkezett hadiszolgálatra a lengyel felkelés katonai vezetőinél. A lengyelországi magyar harcosok teljes névjegyzékét, sajnos, szintén nem ismerjük. Nem ismerjük azokat a hőstetteket sem, amelyeket ezek ott bizonyára végrehajtottak. Egyikük, Hegyesi Márton, később neves biharmegyei ügyvéd, hírlapíró, aki a lengyel felkelés kezdetekor a debreceni református kollégiumból szökött Lengyelországba, egyik cikkében azt írja, hogy több magyar harcolt ekkor Lengyelországban, mint nálunk lengyel a 48-as szabadságharc alatt. Ez érthető, hiszen a szabadságharc leverése után igen sok volt honvédtiszt vált hontalanná és az ifjúságnak még élénken emlékezetében éltek a szabadságharc hősi tettei. A volt magyar tiszteket a lengyel hadvezetőség a hadsereg megszervezésében foglalkoztatta. Így Sántha volt honvédalezredes és Horváth őrnagy a Moldvában toborzó bizottságnak voltak vezetői. Egyes források szerint egyideig Türr is részt-vett a felkelésben. Egykorú írások emlegetik Péchy Gyula 48-as őrnagyot, báró Nyáry, gróf Csáky, Bornemissza Ádám (Zoard) és Egressy nevű tiszteket; lengyel körökben még ma is dícsérettel emlegetik Wallis bárót, akit magyarnak tartanak.

Hegyesi Márton szerint igen kitűnt mint guerilla vezér egy rejtélyes magyar, aki valódi nevét nem árulta el s «Aladár» álnév alatt szerepelt. Ugyancsak ő említi meg Herman Ottót, a híres természettudóst, továbbá Bányász Márton, Székely Lajos és Pálffy gróf nevét, akik derék harcosai voltak a lengyel szabadságharcnak.

A lengyel felkelés harcai Oroszlengyelországban és a Galíciát szegélyező hatalmas erdőségekben s végnélküli mocsarak között zajlottak le. A magyar szabadsághősök hűségesen támogatták lengyel testvéreiket s megosztották velük nemcsak a dicsőséget, hanem a raboskodás és száműzetés keserű kenyerét is. Az oroszok kíméletlen erőszakkal bántak a kezeik közé került foglyokkal.

Egy szerencsétlen végű lengyel expedíció tagjait, köztük sok magyart is, kegyetlenül felkoncolták Radzivilov piacán.

A zamosci várban sínylődő hadifoglyok közül ismerjük Baráth János, Bicskey Sándor és Balás Lajos nevét; a Szibériába hurcoltak között volt Bányász Márton, Székely Lajos, Fővegi Béla és Sándor József. Ezeket a szerencsétlen hadifoglyokat az 1867-i kiegyezés után Andrássy Gyula gróf kormányának sikerült hazahozatnia.

3. Magyar katonák Amerikában.

1. Az északamerikai szabadságharc magyarjai. Ha ezt halljuk: «amerikai magyarok», önkéntelenül azokra a honfitársainkra gondolunk, akiket vagy a könnyebb megélhetés reménye, vagy pedig tapasztalatok szerzése, esetleg pénzszerzés vágya késztetett arra, hogy hazánkat elhagyva, a nagy tengeren áthajózzanak. Ha azonban az amerikai történet lapjait forgatjuk, akkor sok olyan magyar névvel fogunk találkozni, amelyeknek viselői azért mentek át az újvilágba, hogy karjukat, kardjukat felajánlják Amerikának olyan hadjáratokban, amelyekben e földrész egyes államai szabadságharcokat vívtak.

A legendák körébe tartozik ugyan, de érdekes felemlíteni, hogy már Szent István királyunk korában is járt állítólag egy magyar Amerikában, normann hajósok társaságában, akit «Tyrker»-nek, azaz Töröknek neveztek. A későbbi évszázadokban elvétve szintén megfordultak magyarok Amerikában, akik közül különösen kitűnt a XVI. század közepén Budai Parmenius István, a jeles humanista és történetíró.

Magyar katonák szereplésének első nyomait Washington szabadságharcában, az 1777. évtől kezdve találjuk. Ugyanakkor, amikor Európában már mindenütt a nagy francia forradalom előszelét lehetett érezni, Amerikában is mind erősebbé vált az évszázadok óta letelepedett bennlakók ama törekvése, hogy Anglia fennhatósága alól szabaduljanak. Az északamerikai angol gyarmatok és az amerikai bennszülött lakosság közötti harc közel 10 évig tartott és azzal végződött, hogy Anglia kénytelen volt Észak-Amerika függetlenségét elismerni, csupán Kanadát tarthatta meg gyarmatául. A köztársaság Franciaország támogatásával vívta meg szabadságharcát és saját erejéből szervezte meg hadseregét. Ebbe tömegesen jelentkeztek európai katonák is, de Washington főparancsnok csak azokat fogadta el, akik különösen kiváló katonák voltak vagy ajánlólevéllel érkeztek Amerikába. Ilyen szívesen fogadott vendég volt gróf Pulaski Kázmér lengyel szabadsághős, lovas brigadéros. Az ő ezredében szolgált, mint helyettese, Kovács Mihály magyar ezredes. Kovács a porosz hadseregben is szolgált már azelőtt s mint jeles katonát Pulaski így jellemezte Washington előtt: «Biztosíthatom Excellenciádat, hogy sohasem lesz oka a belé helyezett bizalmat megbánni.» Későbbi jelentéseiben is kiemeli mindig Kovácsot s különösen támadások vezetésére tartotta őt alkalmasnak. Kovács valóban sokszor vezetett önállóan harccsoportokat, és

pedig mindig vitézül. Ezredével 1779 tavaszán az angolokkal szövetkezett indiánusok ellen küldték határszolgálatra ; a Charleston körüli harcokban május 11-én egy kitörés alkalmával hősi halált halt.

Tudjuk, hogy a II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában elesett Polerecki Mátyás ezredes fiai Franciaországba emigráltak. Ezeknek egyik leszármazójával, Polerecki Jánossal, találkozunk is a szabadságharc alatt Amerikában, mint a Lauzun herceg neve alatt küzdő idegen lovasság őrnagyával. De még egy magyar tisztről tudunk, aki ugyancsak a Lauzun-huszárok között harcolt. Ez Benyovszky Ferenc gróf hadnagy volt, a világhírű magyar kalandor, Benyovszky Móric unokaöccse. Érdekes, hogy maga Benyovszky Móric gróf is felajánlotta szolgálatait Washingtonnak, de az elnök udvariasan tudtára adta, hogy nem tart számot szolgálataira.

Asbóth Sándor tábornok.

2. Magyar véreink az északamerikai polgárháborúban. (1861—1865.) A XIX. század első felében s azután az 1848/49-i magyar szabadságharc befejezte után is mind többen és többen költöztek át Amerikába. Különösen Kossuth amerikai utazásával kapcsolatban fordult a magyar szabadságharcosok figyelme Amerika szabad földje felé. Az osztrák hadseregbe besorozott, vagy a kapituláció után élethivatásukat vesztett honvédtisztek közül többen hajóztak át Amerikába, közöttük Prágay János honvédszázados, komáromi kapituláns, aki angol nyelven megírta a magyar szabadságharc történetét. 1851-ben nyolc más magyarral résztvett Cuba szigetén a Lopez-féle sikertelen felkelésben s hogy a kivégeztetéstől megmeneküljön, agyonlőtte magát.

A világot járt magyar katonák sorában külön meg kell emlékeznünk Xántus Jánosról, a kiváló természet- és földrajztudósról és etnografusról. A szabadságharcban mint honvédfőhadnagy vett részt, azután mint közlegényt besorozták a császári hadseregbe, de megszökött és Anglián át Amerikába érkezett. Életét tudományos kutatásoknak szentelte s 1864-ben tért vissza Magyarországba.

A mult század hatvanas éveinek elején Észak-Amerika déli és északi államai között már évek óta lappangó gazdasági és társadalmi ellentétek, a rabszolgafelszabadítás kérdésével kapcsolatban, nyilt háborúban robbantak ki. Az északi államok, az «Unionisták», a rabszolgák felszabadítását kívánták a «konföderált» déli államokkal ellentétben. A szívós s mindkét oldalon rendkívüli bátorsággal és ügyességgel vívott polgárháború 1861 július 11-én kezdődött és 1865 nyarán mindkét fél kimerülésével végződött.

A polgárháborúban körülbelül 800 magyar szolgált, közöttük 80-100 tiszt, valamennyien az északi, unionista seregnél. A déli seregben csak egy István nevű lovasezredessel találkozunk, aki azonban csak rövid ideig harcolt ott. Külön magyar ezredeket az amerikaiak nem állítottak fel ; a

magyarokat főkép két csapathoz osztották be: a «Garibaldi-gárdá»-ba és a Lincoln elnök nevét viselő «Lincoln-puskások» ezredébe.

A Garibaldi-gárda első parancsnoka Utassy Frigyes ezredes volt. Itt szolgált Vékey Antal őrnagy, Sándory Viktor, Takács Ferenc és Utassy Antal százados, Tenner Lajos, Utassy Károly és Zerdahelyi Károly hadnagy. A gárda valamennyi hadjáratban hősiesen verekedett. A Lincoln-puskásokat Mihalóczy Géza volt honvédtiszt szervezte. Ebben az ezredben szolgált Kovács Ágoston hadnagy, Jekelfalussy Sándor százados és Kuné Gyula őrnagy

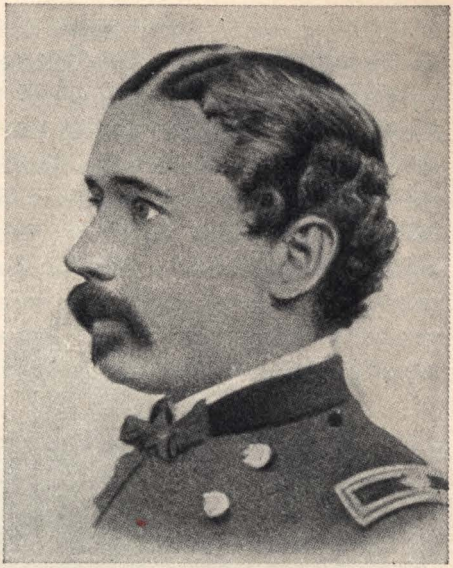

Stahel Gyula altábornagy.

1861-ben Frémont tábornok lett a Nyugat-Amerikában harcoló csapatok főparancsnoka. Vezérkarában és a «Frémont-testőrség» csapatában a következő magyar tisztek voltak: Asbóth Sándor tábornok, vezérkari főnök, Fiala T. János ezredes, mérnökkari főnök, Wagner Gusztáv ezredes, tűzérségi parancsnok, Zágonyi Károly őrnagy, a testőrcsapat parancsnoka, Albert Anselm ezredes, Haskell Leonidas és Reményfy József századosok, mint hadsegédek.

Asbóth Sándor kitüntette magát a Pea Ridge melletti csatában, ahol súlyosan megsebesült. Egy későbbi ütközetben újból két súlyos sebet kapott. A háború végén elérte a tábornoki fokot s azután mint az Egyesült-Államok argentinai követe halt meg 1868-ban.

Frémont főparancsnok magyar tisztjei közül a legkiválóbb haditettet Zágonyi Károly volt székely huszártiszt hajtotta végre, A Kentucky kör-

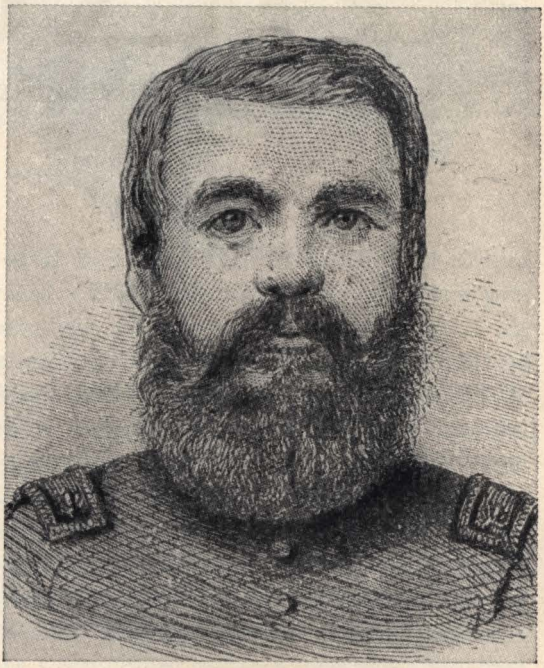

Zágonyi Károly ezredes

nyékéről származó legénységből álló testőrszázadok élén 1861 október 25-én Springfield mellett ravaszul körülkerítette és váratlanul megrohanta a déli sereg egyik különítményét, amely 1700 gyalogosból és 4000 lovasból állott. A roham előtt Zágonyi, aki 48-ban már mint huszárkapitány Bem seregében vitézkedett, tehát harcokban járatos volt, felszólította vitéz lovasait, hogy aki fáradt vagy beteg, az hátramaradhat. Senki sem mozdult. Erre Zágonyi elővédjét Majthényi hadnagy vezetésével az ellenséges tömeg közepe felé indította s amikor ez a hős kis csapat karddal már utat vágott magának a meglepetéstől megriadt ellenség sorai között, széles arcvonalban maga Zágonyi vezette rohamra vitéz seregét iszapos patakon, fakerítéseken keresztül, a fák mögül gyilkosan tüzelő ellenség ellen. Magasra emelt karddal, harsány kiáltással

Zágonyi halállovaglása Springfieldnél.

buzdította embereit: «Come on! Old Kentuck! I'm with you!», s hamarosan megtisztította a falut az ellenségtől s ezzel Springfield birtokát biztosította. Az ellenség 300 halottja volt az eredménye a magyaros lendülettel végrehajtott rohamnak. Zágonyi, mint ezredes, a háború után nyugalomba vonult, Majthényi pedig később kapitány lett s belépett a rendes amerikai hadseregbe. Zágonyi tündöklő haditette «Zágonyi halállovaglása» néven szerepel és marad meg örökké az amerikai hadtörténet lapjain.

Magyar honfitársaink közül a legmagasabb rendfokozatot, az altábornagyi rangot Amerikában Stahel (Számwald) Gyula érte el. Szegeden született 1825-ben s a szabadságharc alatt a branyiszkói harcokért vitézségi érmet kapott. A világosi fegyverletétel után kibujdosott, s eleinte Londonban, majd Amerikában élt mint újságíró. A háború kitörésekor németekből puskásosztagot toborzott, amelyet előbb mint alezredes, később mint ezredes maga vezetett. Az 1861 július 21-én vívott bull-runi csatában ezredét oly ügyesen

és vitézül vezette, hogy e vesztett csata után sikeresen tudta feltartóztatni az ellenséges haderőt. Ezért Lincoln elnök személyesen megdícsérte és néhány hónap mulva dandárparancsnokká nevezte ki. A második bull-runi csatában, 1862 augusztus 29—30-án, ismét ő fedezte a visszavonulást. Ezután mint altábornagy egy lovashadosztály élén, 1864 június 5-én, Staunton, később még Piedmont mellett is megverte és elűzte az ellenséges lovasságot. A csata elején, amikor három ezredét személyesen vezette támadásra, balkarján súlyosan megsebesült. Hunter tábornok, a fővezér, sajnálattal vette ezt tudomásul, mert reá akarta bízni a veszélyeztetett jobbszárny parancsnokságát. Amikor ezt Stahel meghallotta, sebét beköttette, lovára emeltette magát s fővezérének odakiáltotta: «Én fogom a támadást vezetni!» És emberfeletti fájdalmát leküzdve újból hadosztálya élére állt s az ellenséget elűzte a csatatérről. Ezért a «Medal of Honour»-ral tüntették ki. Sebe miatt később fegyveres szolgálatra alkalmatlanná vált és ezért a főhaditörvényszék elnöke lett. A háború után évekig működött mint amerikai konzul Japánban. Az Egyesült-Államok kormánya 1912-ben bekövetkezett halála után nagy katonai pompával helyezte örök nyugalomra az arlingtoni nemzeti temetőben.

Fiala T. János ezredes.

Különösebben kitűnt még Fiala T. János, aki mint hivatásos katona őrnagyi rangban harcolt 1848-ban Bem alatt; Amerikában nagy érdemeket szerzett az erődök kiépítésében és a katonai térképek szerkesztésében; továbbá Figyelmessy Fülöp, a vitéz magyar huszár példaképe, aki a szabadságharc alatt a Bocskay-huszárok soraiban vitézkedett; Világos után Kossuthtal együtt bujdosott ki és Olaszországban hadsegéde volt, majd bizalmas kiküldetésekben sokat utazott Angliába. Olaszországi tartózkodása alatt magyar huszár-szabadcsapatot szervezett s ennek élén 1859-ben Garibaldi alatt Sziciliában harcolt. Az amerikai háború kitörésekor Kossuth ajánlólevelével jelentkezett szolgálattételre s a háborút mint vitéz huszárezredes küzdötte végig Stahel altábornagy hadosztályában. Egy alkalommal 15 huszár

élén nagyobb ellenséges lovassereget szalasztott meg. A háború után Amerikában maradt s ott is halt meg 1907-ben.

A magyar-amerikai történelmi kapcsolatok legalaposabb ismerője és feldolgozója, Pivány Jenő, egyik munkájában felsorolja még azokat a magyar tiszteket, akikről amerikai forrásokban adatok találhatók. Ezek: Csermelyi József honvédhadnagy, őrnagy, Décsy Ede honvédhadnagy, őrnagy, Décsy Milton Lajos hadnagy, Dobozy Péter Pál, aki 16 éves korában megszökött a szemináriumból és beállt honvédnek, majd tagja volt az olaszországi magyar légiónak, az amerikai hadseregben pedig tűzéralezredes lett; Dolezich Károly és Esti Vilmos főhadnagyok, Fornet Kornél honvédőrnagy, ezredes, Gyulai Gaál Sándor honvédhadnagy, kapitány, Gálffy Gállik Endre őrnagy, Gerster Antal honvédfőhadnagy, mérnökkari kapitány, Haraszthy Géza őrnagy, Kapus Vilmos főhadnagy, Kormány György hadnagy, Korponay Gábor ezredes, Kovács István honvédőrnagy, százados, Menyhárt József (vagy János) százados, Mészáros Imre őrnagy, Molitor Albert tűzérfőhadnagy, Német József honvédszázados, ezredes, Perczel Miklós honvédezredes, Petry Károly őrnagy, Pokorny Antal alezredes; a négy Rombauer testvér, úgymint Róbert ezredes, Roderich százados, Roland lovaskapitány és Raphal tűzérőrnagy, Ruttkay Béla, Kossuth sógora, őrnagy, Semsey Károly honvédhadnagy, őrnagy; Sólyom C. Lajos hadnagy, aki 1859-ben Solferinónál harcolt s azután bujdosott ki Amerikába; mivel Sólyom a magyar nyelven kívül görögül, latinul, németül, lengyelül, oroszul, franciául, olaszul, angolul, törökül, héberül s arabs nyelven is beszélt, tolmácsként alkalmazták egy bankban s azután a Nemzeti Könyvtár főkönyvtárosa lett, 1913-ban halt meg; Spelletics István kapitány, Spelletics alispán fia, aki hősies viselkedéséért a «Fort Donelson hőse» elnevezést kapta; Szabad Imre ezredes, Szerényi Fülöp (vagy Antal) tűzérhadnagy, Toplányi Sándor kapitány, Vándor József honvédszázados, ezredes, Zimándy P. A. hadnagy és a négy Zulavszky testvér, úgymint Emil és Kázmér főhadnagyok, László ezredes, dandárparancsnok és Zsigmond hadnagy.

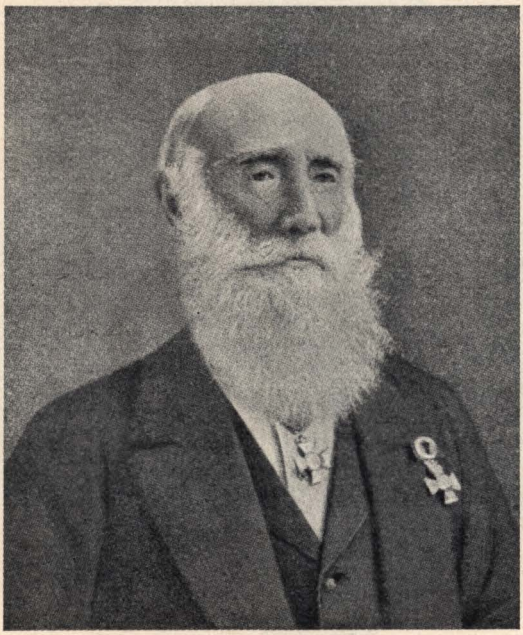

Figyelmessy Fülöp ezredes.

3. A mexikói expedíció. (1861—1867.) Az északamerikai polgárháborúval egyidőben súlyos bonyodalmak keletkeztek az Egyesült-Államokkal szomszédos mexikói köztársaságban. Ezen a forró földön napirenden voltak a lázadások; egyik kormány a másikat váltotta fel erőszakos úton. A folytonos polgárháború nemcsak ennek az államnak a lakosságát sujtotta, hanem veszélyeztette mindazoknak az európai nagyhatalmaknak anyagi érdekeit is, amelyek a mexikói köztársasággal összeköttetésben álltak s e gazdag ország kereskedelmi központjaival fontos és életbevágó kereskedelmi szerződéseket kötöttek.

1861 júliusában az egyik mexikói állami kongresszus kimondta, hogy külföldi tartozásainak kiegyenlítését két évre megszünteti. Mivel emiatt az európai nagyhatalmak jogos követeléseiket békés úton nem tudták érvényesíteni, Anglia, Franciaország, s mint legjobban érdekelt állam Spanyolország, 1862 elején mintegy 11,000 főből álló közös expedíciós hadsereget akartak küldeni Mexikóba. Azonban III. Napoleon, Franciaország császárja, hatalmát Közép-Amerikára is ki akarta terjeszteni és ezért szövetségeseinek tudta nélkül összeköttetésbe lépett az éppen akkor megbukott mexikói konzervatív párttal. Amikor ez kitudódott, Spanyolország és Anglia az expedíciótól elállt és Franciaország egyedül kezdte meg a harcot a Juarez mexikói elnök vezetése alatt álló köztársasági hadsereg ellen. Bár Pueblánál a franciákat vereség érte, később egy erősebb mexikói csapat átszökött hozzájuk s ezzel a hadiszerencse mérlegét javukra billentette; sőt 1863-ban a franciák Juarezt fővárosából, Pueblából is kiverték. E sikerek után III. Napoleon elérkezettnek látta az időt arra, hogy Mexikóban Franciaországtól függő császárságot létesítsen. Francia nyomásra a mexikói lakosság egy része és vezetői közül néhányan népgyűlést tartottak s ezen Miksa osztrák főherceget, I. Ferenc József király fivérét választották császárrá. Miksa 1864 június 12-én tartotta ünnepélyes bevonulását Mexikó főváro-

Huszártörzstiszt a mexikói légióban.

sába, előzőleg azonban Napoleonnal egyességet kötött, amelyben meghatározták a kölcsönös támogatás feltételeit. A francia megszálló seregnek 25,000 főből kellett állnia, Miksa kíséretében pedig mintegy 8,000 főnyi csapat (belgák, osztrákok és magyarok) szállt partra. A szerződés szerint a francia csapatokat csak akkor akarták hazarendelni, ha Miksa császár helyzete új és bennszülött csapatok szervezése után megszilárdult. Franciaország azonban kétszínű játékot játszott. Bazaine tábornok, a mexikói francia csapatok főparancsnoka, győzelmesen haladt előre, de az országnak csak egyharmadrészét tudta elfoglalni. Az ő biztatására Miksa császár a köztársaságiak ellen irányuló kiáltványt bocsátott ki, amellyel elhidegítette magától az eddig zászlaja alá sereglett mexikóiakat.

1865-ben véget ért az amerikai polgárháború és az Egyesült-Államok kormánya arra az elvre hivatkozva, hogy Amerikában semmi más külföldi hatalomnak nincs keresnivalója, oly erélyesen lépett fel III. Napoleon ellen, hogy ez, szerződése ellenére, Miksa császárt cserbenhagyta és parancsot adott 1866 elején Bazainenek, hogy a francia csapatokat fokozatosan küldje haza. Mivel Juarez ellenségei továbbra is azt kívánták Miksa császártól, hogy a harcot folytassa, a császár maga állt Queretaro körül összegyüjtött csapatainak élére és alig 9000 főnyi és 39 ágyúból álló haderejével védte ezt az egyébként jelentéktelen erődítményt háromszoros túlerő ellen. Nem sokáig bírta a harcot, mert Juarez csapatai április elején elfoglalták Puebla városát és várát, amely hadászatilag a környék legfontosabb pontja és a császári csapatoknak egyedüli visszavonulási útja volt. Miksa császár maroknyi serege élén még május közepéig védte Queretarót, de az utolsó időben már csak mexikói csapatok segítségével, mert a franciák távozása után, valószínűleg ezek rábeszélésére, a belga és az osztrák-magyar légió is bomladozni kezdett, úgyhogy Miksa császár kénytelen volt ezeket az alakulatokat is feloszlatni. Május 15-én Juarez csapatai Queretarót is hatalmukba kerítették és Miksa császárt, valamint két tábornokát főbelőtték. Ezután a mexikói nép a diadalmas Juarezt választotta meg újból az egész mexikói állam elnökévé.

A szerencsétlen és tragikus végű hadjáratban a magyar katonák a Miksa császár támogatására küldött osztrák-magyar önkéntes légióban szolgáltak. Amikor ugyanis Miksa főherceg elfogadta a császári trónra való meghívást, a bécsi hadügyminisztérium tudtával országszerte toborzás indult meg és hazánkból igen sokan jelentkeztek, tisztek és legénység egyaránt. Sokakat az abszolutizmus uralmával való elégedetlenség, másokat pedig kalandvágy bírt arra, hogy szolgálataikat a bizonytalan és más világrészbe induló expedíciónak felajánlják. A légió 1864 őszén Laibachban gyülekezett és huszárokból, galíciai lengyel ulánusokból, gyalogságból s kevés tűzérségből állott, összesen 6700 főnyi létszámmal. Ez a dandárerejű csapat, amely «Österreichisches Freiwilligen Corps» elnevezést kapta, gróf Thun Ferenc tábornok parancsnoksága alatt állt. A csapat javát a magyar huszárság alkotta. Alig volt e századok soraiban olyan huszár,

aki ne szolgált volna legalább egy kapitulációt s ne vett volna részt egy-két hadjáratban.

Bazaine tábornok, a főparancsnok, ahelyett hogy a légiót egységesen, egy helyen alkalmazta volna, szándékosan széjjelbontotta egységeit és egymástól távol kisebb harccsoportokként foglalkoztatta századait. Ezzel nagyban lehűtötte a légió lelkesedését s erkölcsi erejét és harcértékét is csökkentette. A tisztikar minden tekintetben kitűnő volt és mivel létszáma hamar betelt, sok önként jelentkező tiszt a légió legénységi és altiszti karában szolgált; volt ezek között nagyon sok olyan, akinek mellét vaskoronarend, érdemkereszt és vitézségi érmek díszítették. Valamennyien harcedzett, kitünő katonák voltak. Az alig két évig tartó rövid hadjárat alatt a légióbeli magyar századok bekalandozták Mexikó területének nagy részét és hihetetlenül sokat szenvedtek a szokatlan éghajlat, a terep nehézségei, a mexikói köztársasági csapatok kíméletet nem ismerő s a hadiszokásokkal nem törődő harcmodora és végül a lakosság ellenérzése és alattomos támadásai miatt; viszont minden mexikói parancsnok és a lakosságnak Miksa császárhoz hű része nagyon megkedvelte a magyarokat, bámulta vitézségüket és elismerte lovagias viselkedésüket a sokat szenvedett néppel szemben. Mindazokban az ütközetekben, amelyekben magyar századok résztvettek, a császárnak letett esküjükhöz híven, a magyar huszárok szívósan és bátran verekedtek és lendületes rohamukkal nem egyszer hozták meg a döntést.

Pavlowski Ede
a mexikói légió hadnagya,
később m. kir. honvédhuszárszázados.

A légió magyar tagjaira vonatkozólag a m. kir. hadilevéltárban sok érdekes hivatalos adat található. Ezek szerint a légió összesen 15 kisebb-nagyobb csatában és ütközetben harcolt. Ezek közül nevezetesebbek voltak: a Xachapulco (1865 márc. 11.), Rio Salado (1865 szept. 23.), Oaxaca (1866 okt. 18.) és a Jalapa (1866 nov. 11.) mellett vívott harcok. A légióban összesen 1041 magyar ember szolgált, még pedig 159 tiszt és 882 legénységi személy. Az utóbbiak közül 403 volt gyalogos és vadász, 366 huszár, 16 dzsidás, 67 tűzér és 30 utász. A hadjárat befejezése után Mexikóban maradt és az ottani köztársasági seregbe átlépett 11 tiszt és 150 katona, a többi hazatért. A magyar tisztek és katonák között Miksa császár 214 har-

cost tüntetett ki részben a Quadalup-rend tiszti és lovagkeresztjével, részben pedig vitézségi érmekkel. Az utóbbi kitüntetést csak legénységi személyek kapták, akik közt 13 arany, 93 ezüst és 92 bronz katonai érdemérmet osztottak ki. A légió magyar századainak vesztesége összesen 177 főre rúgott. Elesett, illetve sebesülés folytán elhalt Deák Sándor és Ketskeméty István huszárhadnagy és 34 közember, hadifáradalmak és betegségek következtében elhalt 52, eltűnt 26, hadifogságba esett 63 ember.

Lehetetlen felsorolni névszerint mindazokat a magyar hősöket, akik vitéz viselkedésükkel növelték a magyar katona legendás hírnevét. Csupán néhány különösen kimagasló egyéniségről kívánunk megemlékezni. Pókay (Polák) János, aki mint százados lépett át Miksa császár seregébe, alezredességig vitte és sok kitüntetéssel tért vissza régi csapattestéhez. Később is szép katonai pályát futott be, mert altábornagy és honvédkerületi parancsnok lett, majd mint táborszernagy ment nyugdíjba. Babarczy Sándor báró és Szentgyörgyi Czeke Miklós őrnagyok, Dugovich Károly, Farkas Vince, Latinovics Jenő, Palkovics József, Boksay Tivadar századosok, Zichy Zsigmond gróf és Pavlowski Ede hadnagyok a huszároknál szolgáltak és harcoltak dicsőséggel. Pavlowski: «Miksa császár mexikói szerencsétlen expedíciója» címen emlékiratait is kiadta.

A gyalogság és vadászok soraiban küzdöttek László Béla, Bogyay Vince, Bydeskuthy Sándor, Gönczy Lajos századosok, az elesett Deák Sándor, Kubinyi Lucián, Mócs Dénes és báró Podmaniczky Jenő hadnagyok. Kitűnő tűzértiszt volt Pap Sándor és utásztiszt Bydeskuthy Aladár.

Az expedíció tisztikarával sok magyar orvos is kiment Mexikóba, így: Hamvay Ede, Magyar Simon, Miskey Alajos és Paulay István.

A hazatért tisztek többnyire visszaléptek régi ezredükbe s régi rangjukban folytatták katonai pályájukat. Közülük Pókayn kívül még Palkovics József haladt szépen előre további katonai pályáján, mert mint vezérőrnagy az egyik honvédgyalogdandár parancsnoka lett s megkapta az altábornagyi címet is.

A mexikói expedíció volt az utolsó alkalom és az utolsó olyan háborús esemény, amelyben magyar katonák nagyobb számban vettek részt olyan hadsereg kötelékében, olyan ügy érdekében és olyan hadszíntéren, amely a magyar ember gondolatvilágától és megszokott katonai életétől annyira távol állott. Az ezeréves magyar katonáról szóló történetben ezeknek a hősöknek szerepe azért is fontos, mert a világ térképén Mexikó nyugati vidéke az a terület, amelyre nyugat felé magyar katona a legmesszebbre eljutott.

4. Az olaszországi magyar légió.

Az 1848/49-ben Európaszerte fellángoló szabadságmozgalmak felrázták Magyar- és Olaszország népét is. Bár a két ország kül- és belpolitikai helyzete és célkitűzése nem volt azonos, egy ponton mégis találkoztak, abban a törek-

vésben, hogy Ausztria fennhatósága alól szabaduljanak. Olaszország északi vidéke, a Po termékeny síksága, az Alpesek déli lejtőinek lábainál fekvő virágzó városok és erős várak a Habsburg-ház birtokában voltak. A belpolitikailag darabokra tagolt Olaszországban ebben az időben hatalmasan

Foto Máté.

Türr István olasz kir. altábornagy.

megerősödött a nemzeti eszme és az összetartozás érzése, ami arra ösztönözte az olasz hazafiakat, hogy visszaszerezzék a Habsburg-ház fennhatósága alatt álló országrészeket. A magyar szabadságharcnak és az olasz mozgalomnak ez a vonatkozása megokolttá tette a két nemzet közeledését, amelynek szemmelláthatő eredménye két légió szervezése volt. A magyar szabadságharcban báró Monti Sándor alezredes vezetése alatt olasz légió küzdött, míg Olasz-

országban Kossuth kezdeményezésére magyar légiót akartak alakítani. Az osztrák hadsereg gyors sikerei (a custozzai és novarai csaták) meghiúsították Kossuth és olasz barátai terveit, úgyhogy az olaszországi magyar légió nem tudott olyan formában megszületni, amint tervezői kívánták. Csupán Velencében gyülekezett 1848 októberében egy úgynevezett «magyar cohors» (zászlóalj), alig félszáz ember, s egy másik zászlóalj, körülbelül 100 ember, Nizzában. Az olasz kormány azonban a Radetzky győzelmei után kötött fegyverszünet értelmében kénytelen volt a magyar légiót feloszlatni.

Amikor 1858-ban Cavour gróf piemonti külügyminiszter a várható újabb olasz-osztrák hadjárat megindulása előtt az Olaszországban lakó Kossuthtal és Klapkával magyar-olasz egyességről tárgyalt, újból felmerült s ezúttal most már határozottabb alakban, a magyar légió felállításának terve. A magyar légió Klapka és Perczel Móric tábornokok vezetésével 1859 nyarán csakugyan megalakult, még pedig az Olaszországba menekült magyar tisztekből és katonákból. A szervezés Genuából indult ki s olyan eredménnyel járt, hogy a felhívás kibocsátása után rövid idő mulva már 10 tiszt és 110 főnyi legénység volt együtt, mint a felállítandó légió magva. A tisztek nevei: Ihász Dániel ezredes, Mogyoródy Adolf, Hovetti Antonio, Vörös Sándor és Mihalovics Lajos századosok, Richon Vittorio, Jávorka József, Podhorszky Ernő, Markó András és Nagy Károly hadnagyok. Alig egy hónap mulva már közel 600 fő gyűlt össze s megalakíthatták a második zászlóaljat is Kiss Miklós ezredes parancsnoksága alatt. Július végén már 5 zászlóalj, 3200 ember állt Klapka parancsnoksága alatt, akinek környezetében ekkor már ott találjuk a későbbi magyar légió legkiválóbb törzstisztjeit, Türr István és Teleki Sándor gróf ezredeseket.

A légió 1859-ben a rövid hadjárat alatt már nem került tűzbe s a villafrancai fegyverszünet határozatai szerint a légiót újból fel kellett oszlatni. A legionisták nagy része hazavándorolt. A Piemontban visszamaradók azonban nehezen akartak a légió feloszlatásába belenyugodni s a hangulat eléggé izgatott volt közöttük.

1860 tavaszán lépett az olasz hadiesemények előterébe az a férfi, akinek nevét rövid időn belül egész Európa megismerte: Garibaldi József, aki 1860 tavaszán szabadcsapatot szervezett a Bourbon uralkodóház megbuktatására és a nápoly-sziciliai királyságnak a Savoya-ház alatti egyesítésére. Segítőtársul Türr ezredest választotta, akit az 1859-i hadjárat alatt megismert és megszeretett. A híres «marsalai 1000» hazafi élén május 7-én váratlanul kikötött Szicilia nyugati partján és egyenesen Palermo felé vonult. Türr ezredes ügyes és vitéz magatartása a calatafimi ütközetben, valamint Palermo elfoglalásánál döntő befolyással volt az eseményekre. Azonban Türrön kívül ekkor még csak néhány magyar volt e bátor csapat tagja, közöttük Tüköry Lajos őrnagy, aki Palermónál hősi halált halt. A város megvétele után Garibaldi Türr javaslatára hozzájárult a magyar légió megalakításához. Kezdetben 10 tiszt, 79 ember gyülekezett Mogyoródy őrnagy parancsnoksága alatt, akiket Garibaldi

a hadosztályparancsnokká és tábornokká kinevezett Türr hadosztályába osztott be. A hadosztály egy olasz és egy magyar dandárból állt s megalakulása hírére az Olaszországban szerte kóborló magyar és idegen emigránsok és olasz hazafiak oly nagy számban gyülekeztek, hogy a magyar dandár, Éber Ferdinánd magyar tábornok parancsa alatt, mintegy 3200 embert számlált. A benne majdnem 200 főre szaporodott magyar csapat gyalogságból és egy lovas osztagból állott. Az utóbbit Figyelmessy Fülöp vezette.

Garibaldi serege, amelyben a magyarok mindenütt mint elővéd harcoltak, Sziciliából kisebb csatározások után szeptember közepén ért Nápoly alá. A Bourbon-hadsereg Capua körül, a Volturno-folyó mögött gyülekezett és készült erős ellenállásra. II. Ferenc király maga vezette a 44,000 főnyi Bourbon-hadsereget Garibaldi alig 22,000 embere ellen s ő kezdte a támadást október 1-én. A harc elkeseredetten folyt s Garibaldi helyzete mármár válságossá kezdett válni, amikor a fővezér Türr hadosztályát indította Capua felé, a harcvonal közepén keletkezett hézag betöltésére. Türr magyar huszárosztagát küldte először harcba. Lendületes rohammal visszavert egy erősebb gyalogos osztagot, amely 50 halott és két ágyú hátrahagyásával kénytelen volt menekülni. Azután még háromszor indultak újabb rohamokra Figyelmessy vitéz huszárjai, akikről Éber tábornok a csata után írt jelentésében ezt mondta: «A magyar huszárok mai magatartásukkal méltán megérdemlik a világ legjobb lovasainak hírnevét»

Foto Máté.

Az olaszországi magyar légió gyalogosa.

A légió magyar gyalogságát Türr Garibaldi szemeláttára vetette harcba. Sokszoros túlerővel szemben elérték azt, amit gyenge létszámukkal elérhettek:

önfeláldozó, vakmerő ellentámadásaikkal és szívós védekezésükkel megakasztották a Bourbon-hadsereg zömének előrejutását. A légió magatartására jellemző, hogy Garibaldi kénytelen volt a légiót még a csata befejezése előtt kivonni a tűzvonalból, mert a rettenetes kézitusában állományának egyharmadát elvesztette, az életben maradtak pedig teljesen kimerültek. Garibaldi a csata után így nyilatkozott a magyarokról: «Szép látvány volt, amikor a magyar veteránok olyan fegyelmezett nyugodtsággal mentek tűzbe, mintha a gyakorlótéren volnának. Rettenthetetlen bátorságuknak köszönhető jórészt az ellenség feltartóztatása».

Foto Máté.

Huszár az olaszországi magyar légióban.

A csata után a Bourbon-hadsereg kénytelen volt a Volturno folyó mögé visszavonulni, mire Garibaldi déli serege és az Abruzzokból levonuló szárd északi hadsereg II. Viktor Emánuel vezetésével október 26-án egyesült. A háború véget ért és miután Garibaldi november 8-án Nápolyban átadta diktátori hatalmát II. Viktor Emánuelnek, déli hadseregét a szárd hadseregbe beolvasztották s a magyar légiót, amely ekkor már majdnem 1000 emberből állott, Nápoly vidékén helyezték el szétszórtan, falvakban.

Azonban Garibaldi önkéntes csapatainak feloszlatása és a rendes hadsereg fegyelmezett keretei közé besorolása csalódást okozott. A különböző politikai befolyások és a tétlenség 1861-ben bomlasztólag hatottak Garibaldi volt katonáira, úgyhogy a magyar légió az olasz kormánynak most már inkább terhére, mint hasznára volt. Türr tábornokot az olasz király átvette az állandó olasz hadsereg kötelékébe s valószínűleg az ő javaslatára alkalmazták a magyar légió osztagait ebben az időben a Dél-Olaszországban dúló banda (briganti) mozgalmak megfékezésére. A magyar huszár- és vadászszázadok ebben az évben és 1862 első felében valóban elismerésreméltóan küzdöttek az alattomos guerilla-háborúban. Egyik különítményük különösen kitűnt Amalfi városának a bandáktól való megtisztításánál. Amikor a magyarok oda bevonultak, a város mint megmentőjüket ünnepelte őket és parancsnokukat, Reinfeld őrnagyot díszpolgárrá választotta.

1862-ben Garibaldi újból partraszállt Sziciliában, hogy diktátori hatalmát

visszaszerezze. Erre a hírre a magyar légióban nagy nyugtalanság keletkezett, sokan odaszöktek, úgyhogy az olasz kormány kénytelen volt a magyar légió megmaradt töredékeit teljesen átszervezni. A király ezt a feladatot 1862 novemberében Türr tábornokra bízta, aki alig egy hónap leforgása alatt sikerrel meg is oldotta feladatát. A jelentkező tiszteket és legénységet az olasz sorkatonaság szigorú szabályai és büntető törvényei alá helyezte, viszont a többi olasz csapatokkal azonos elbánást biztosított számukra. A legénység egyévi szolgálatra kötelezte magát. Így újból összeállt egy 72 tisztből és 1805 főnyi legénységből álló légió, előbb Telekessy József, majd Földváry Károly ezredes parancsnoksága alatt. A légió ruházata magyaros volt, de a zsinórozás az olasz bersaglieri zsinórozáshoz hasonlított. A légió gyalogságból, vadászokból, huszárokból és tűzérségből állt. A gyalogságot hivatalosan is «honvéd» névvel jelölték meg és a légió parancsnokságának bélyegzőin és a hivatalos iratok fejlécein a Szent István koronájával és cserfalombokkal díszített magyar címer látható.

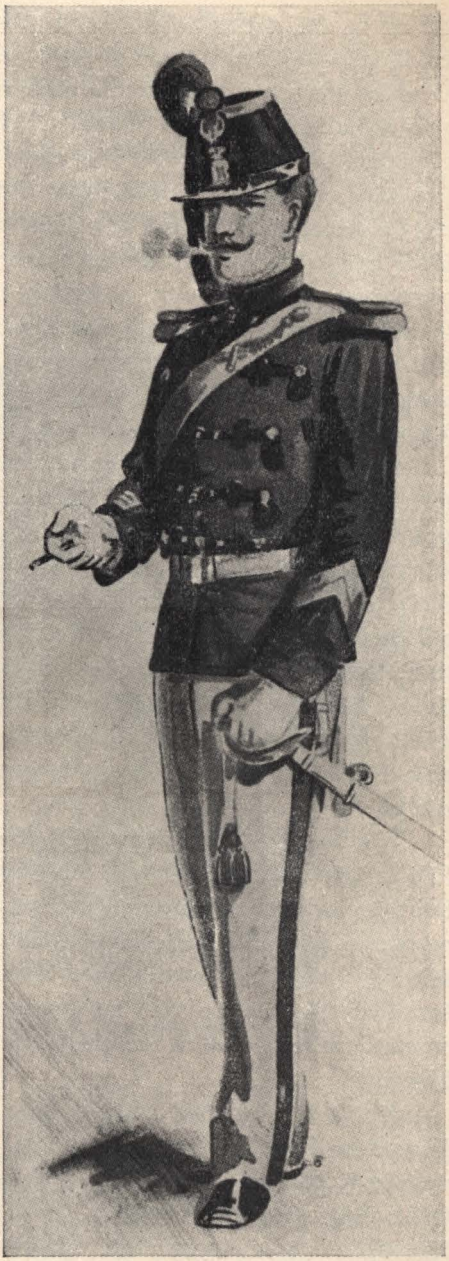

Foto Máté.

Tűzér az olaszországi magyar légióban.

Sajnos azonban a légió soraiban az elmúlt években lappangó politikai és személyi ellentétek ebben az új, keményebb marokkal összefogott csapatban sem szűntek meg. Kossuth környezete más irányzatot képviselt, mint Türr; Klapkának szintén más nézetei voltak. Az emigráns vezérférfiak egyenetlenkedése természetszerűen a légióra is kihatott, úgyhogy kisebbszerű összeesküvés keletkezett. A légió megtagadta az engedelmességet és Lengyelországon át Magyarországra akart hazavonulni. Erre az olasz hadügyminiszter a légió alakulatait elválasztotta egymástól és az ország különböző

helyőrségeibe osztotta be. Az elégületlenség még így sem szűnt meg s a légió különleges politikai testületté változott át. Létszáma is erősen leapadt. De mivel az olasz kormány még mindig remélte, hogy a rendbontó elemek észretérnek, nem oszlatta fel a légiót, hanem foglalkoztatta és az Abruzzókban garázdálkodó bandák ellen küldte. Ezekben az újabb harcokban, 1865 őszén és 1866 tavaszán, a magyar legionisták abbahagyták a politizálást, újból kitűnő, merész harcosokká váltak s a légió testületi szelleme és hazafias összetartása újból megerősödött. Ebből az időből maradt ránk az egyik olasz hadosztályparancsnok harcjelentése, amelyben a magyar légiót így jellemzi: «A csekély számú magyar légió kitűnő szolgálatokat teljesít és a bandáktól sanyargatott vidékek közbiztonságát kitűnően biztosítja. A légió lovasosztaga egy reguláris olasz királyi lovasszázad szolgálatát is ellátta, annak teljes mértékben megfelelt s mindent pontosan hajtott végre».

Az 1866-i osztrák-porosz és osztrák-olasz hadjárat kezdete újból felélesztette a legionisták reményét. Kossuth és az olasz hadügyminiszter a magyar légiót újból a csatatérre akarta küldeni. De a légió csekély létszáma már nem jelentett katonai erőt s különben is a harctéri események oly gyorsan zajlottak le, hogy a légió harcbavetésére már nem is lett volna idő. A hadjáratot befejező békekötések után a magyar emigráns tábor látta, hogy a magyar légió további fenntartása céltalan és lehetetlen. Az olasz hadügyminiszter a légió feloszlatását a lehető legtapintatosabban hajtotta végre, a tisztek mind kiváltságos bánásmódban részesültek. A légió két zászlóját az utolsó parancsnok, Földváry ezredes, ünnepélyesen adta át a turini királyi fegyvertár őrizetébe.

Sok kiváló magyar tiszt, sok altiszt és közember harcolt éveken át olasz földön tisztességgel, vitézül. Az olasz hadtörténet lapjaira kitörölhetetlenül beírták neveiket a magyar légió tagjai, köztük elsősorban a légió két vezető embere: Teleki Sándor gróf és Türr István. Mindketten különlegesen érdekes katonai pályát futottak be. Örökké tevékeny, nyugalmat nem ismerő természetük, harckedvelő katonavérük hajtotta őket hadjáratról hadjáratra és mindenütt vitézül és eredményesen küzdöttek és növelték a magyar katona hírnevét.

Teleki Sándor gróf (1821—1892) ifjúkorában külföldi egyetemeken tanult. Húszéves korában kalandvágyból Spanyolországba utazott, hogy részt vegyen a karlista harcokban. Fogságba esett s nehezen menekült a kivégeztetés elől. Azután folytatta tanulmányait Berlinben, Oroszországban és Párizsban. A szabadságharc kitörésekor rajongó lelkesedéssel állt be közhonvédnek egy honvédzászlóaljba és a rácok ellen harcolt. De Kossuth visszarendelte és Kővár vidékére küldte kormánybiztosi minőségben. Itt ismerkedett meg Bem tábornokkal, aki felismerte katonai képességeit, harcratermettségét s őrnaggyá, majd ezredessé nevezte ki. Bem kíséretében sok csatában, ütközetben vett részt s a világosi fegyverletétel után Aradon bebörtönözték. De sikerült megmenekülnie s előbb Törökországba, majd Francia-

országba bujdosott. De sem itt, sem később Angliában nem volt maradása, mert szabadszellemű nyilatkozatai miatt mindig összeütközésbe került a kormányhatóságokkal. Angliából Törökországba, majd Svájcba ment és utazgatásai közben, 1858-ban Nizzában megismerkedett Garibaldival. Az olasz szabadsághős egyéniségének varázsa Telekit is magával ragadta, lelkesen csatlakozott hozzá s a legendás marsalai 1000 hős között ő is partra szállott Sziciliában, hogy résztvegyen az olasz nemzeti mozgalomban. Ezután mint a magyar légió egyik számottevő törzstisztje vitézkedett a kis csapat harcai-

Foto Máté.

Az olaszországi magyar légió hivatalos levélpapirosának felirata.

ban. A légió feloszlatása után visszatért hazájába, szatmármegyei birtokán gazdálkodott és sok értékes alkotással gyarapította a magyar szépirodalmat. «Garibaldi alatt 1859-ben» című munkája érdekes jellemképeket nyujt Garibaldiról, Türről és az 1859-es mozgalmak sok magyar résztvevőjéről.

Az olaszországi magyar légiónak mind egyéniségénél, mind e szabadságharcokban viselt fontos és eredményes szerepénél fogva kétségtelenül legkimagaslóbb tagja Türr István tábornok volt (1824—1908). Baján született s már fiatalkorában a katonai hivatást választotta életpályául; az 1848-i olasz forradalom kitörésekor mint hadnagy, Radetzky seregében szolgált. 1849-ben az olasz szabadságmozgalom iránti lelkesedésből átszökött a piemonti sereghez, ahol kezébe vette az alakulófélben levő magyar zászlóalj szervezését. Tudjuk,

hogy az olaszok novarai veresége után a légiót feloszlatták, mire Türr Badenbe utazott, hogy résztvegyen az ott kitört szabadságharcban ; de ezt a felkelést is hamar leverték s Türrnek Svájcba kellett menekülnie. Innen Londonba utazott s a krimi háború kitörésekor beállt az angol-török seregbe. Azután az angol kormány megbízásából Oláhországba utazott, de ott egy osztrák tiszt, volt bajtársa felismerte, mire letartóztatták. A bécsi hadbíróság halálra ítélte, de Viktória angol királynő közbenjárására kiszabadult. 1856-ban Törökországban s a cserkeszfelkelésben harcolt Oroszország ellen. Mikor arról értesült, hogy Garibaldi Olaszországban a szabadságért küzdő olasz felkelőcsoportot szervezi, több magyar tiszttársával azonnal odasietett s Garibaldi vezetése alatt az alpesi vadászok zászlóaljában küzdött. Az 1859 június 15-én vívott castenedolói ütközetben jobbkarján súlyosan meg is sebesült és vitézségéért ezüst éremmel tüntették ki. E harcban tanúsított magatartásáról Garibaldi vezérkari főnökének naplójában a következőket olvassuk : «Az osztrák hadoszlop centruma a san-giacomói hídnál akarta megkerülni az alpesi vadászok balszárnyát. Türr ezredes rohamra vezette ugyan ezredeit, de az ellenség sűrű tüzelése és előretörése a mieinket egy bokros lejtőn a hídig visszaszorította. Ekkor Türr csapata élén felemelt fővel, kivont karddal és hangosan parancsokat kezdett osztogatni : Első és negyedik zászlóalj, rohamra indulj! Ezt azért tette, hogy csapatját a valóságnál erősebbnek tüntesse fel. A golyók sűrűn fütyültek és bár egy lövés balkarját eltörte, a félelmet nem ismerő magyar még akkor is tovább vezényelt, rohamra buzdította katonáit és figyelmeztette őket, hogy áldozatok nélkül nem lehet győzni és a hazát felszabadítani!»

A marsalai partraszállás után, mint Garibaldi szárnysegédje, ő intézte a Palermo bevételével végződő első hadműveleteket. Ezek után Garibaldi kinevezte Nápoly kormányzójává. Az északi és déli olasz seregek összeolvadása után II. Viktor Emánuel megerősítette Türrt olasz királyi altábornagyi rangjában és több fontos diplomáciai feladattal bízta meg.

Az 1866-i háború alatt Türr ismét magyar légiót szeretett volna összeállítani és úgy tervezte, hogy Belgrádon keresztül délről fog Magyarországon át Ausztria felé nyomulni, együttműködésben a Németországból meginduló Klapka légiójával. De tervét a hadjárat gyors befejezése miatt nem tudta végrehajtani. Az 1867-i kiegyezés után hazatért s ettől kezdve leginkább közgazdasági téren fejtett ki tevékenységet. Sokat fáradozott közművelődési kérdések megoldásán is. De nyugtalan természete 1881-ben újból külföldre hajtotta : Görögországba költözött, ahol tengeri csatornát akart építeni. Hét évet töltött ott, azután hazatért. Sokat hányatott élete végén a nemzetek kibékülésének és az állandó békének volt lelkes zászlóvivője és az 1896. évben Budapesten tartott nemzetközi békekongresszuson ő elnökölt. Utolsó éveit Párizsban töltötte s Nizzában halt meg 1908-ban. Hamvait a magyar nemzet hazahozatta és emlékét kegyelettel őrzi.

5. A búr háború magyar hősei.

Az ezeréves vitézi hagyományokon nevelkedett magyar katona kalandozásra hajlamos vére igen sok lelkes magyar ifjúban vágyat ébresztett arra is, hogy résztvegyen az 1899. évben Dél-Afrikában, a búrok és angolok között kitört hadjáratban, a szabadságukért küzdő búrok oldalán. Egész Európa rokonérzéssel kísérte a hősiesen harcoló délafrikai holland telepesek küzdelmét a jól felszerelt és fegyelmezett angol katonaság ellen. Magyarország története szabadságharcokkal van tele, annál inkább érthető a kalandvágyó magyar ifjúság rokonérzése a búrok iránt és az a vágya, hogy fegyveres kézzel is támogassa szabadságharcukat. A fiatalabb tisztikar körében és a katonaiskolák padjaiban sok kalandos terv született meg. De a józanabb belátás lecsendesítette sok harcba vágyó ifjú hevületét és az 1900-i egykorú közlemények adatai szerint mindössze 14 magyar harcosról tudunk, akik szolgálataikat a búr köztársaságnak felajánlották.

Simon Vilmos
magyar segédtiszt, majd parancsnok a búr háborúban.

Valamennyinek nevét már nem ismerjük s csupán azokét tudjuk megörökíteni az ezeréves magyar vitézség könyvében, akik a felkelés alatt jelentősebb szerepet vittek s azután hazatérve, tapasztalataikról itthon beszámoltak.

A búrok hősies küzdelmében egyik oldalon a búr és Transvaal köztársaság, a másikon pedig a brit birodalom szárazföldi, gyarmati és tengeri hadereje állott egymással szemben. A délafrikai szabadságharcosok mintegy 55,000 főre rúgó serege önkéntes, túlnyomórészt lovasított alakulatokból állott, amelyek edzett, a térszínnel és éghajlattal ismerős, kitűnően lövő, nagyon mozgékony szabadcsapatok voltak. Tisztjeiket, parancsnokaikat maguk választották és felkelésüknek nyomatékot adott az egész lakosság osztatlan hazafias támogatása. 1899 októberében tört ki a háború, amelynek első jeleneteiben a búrok, Joubert és De Wett tábornokaik vezetésével, több ízben megverték az

Fleischer Pál magyar harcos
a búr szabadságharcban.

angolokat. De a brit kormány idővel mindig több és több csapatot küldött a harctérre, úgyhogy vezéreiknek, Lord Roberts és Lord Kitchener tábornokoknak, a hadjárat befejezése idejében, 1902 tavaszán már 250,000 főnyi kitűnően felszerelt sereg állott rendelkezésükre. E haderőn a búrok önfeláldozó vitézsége és szívóssága sem tudott győzedelmeskedni s a hadjárat, a búr szabadállamoknak Angliába való bekebelezésével végződött.

A szabadságharc magyar katonái közül a legismertebb báró Luzsénszky Félix volt. Ifjúkorában mint a 7. közös huszárezred tényleges tisztje Boszniában szolgált, később kilépett a hadseregből s a búr szabadságharc kezdetekor azonnal leutazott Dél-Afrikába, ahol a hadjárat végéig a lovasság soraiban küzdött. Ugyancsak a tényleges tisztikar tagja volt azelőtt a 38. gyalogezredben Simon Vilmos, aki a búr háborúban kezdetben németekből alakult önkéntes csapat segédtisztje, majd parancsnoka lett. Péchy Tibor idegen fiúkból alakult önkéntes csapatot vezetett a hadjáratban. Ferenczy Mihály újságíró és Jansen Lajos műegyetemi hallgató a szabadságharc alatt annyira megkedvelték a búr népet, hogy a békekötés után is ott maradtak. Ugyancsak a búrok oldalán küzdött Fleischer Pál kecskeméti születésű ifjú.

Mindnyájan magyar katonához illően vitézül harcoltak. Ennek bizonysága, hogy a 14 magyar közül kettő hősi halált halt, Atzél György báró és Szigethy Lajos. Az utóbbi azelőtt tényleges honvédfőhadnagy volt.

6. Az 1900. évi kínai boxerlázadás.

Az úgynevezett kínai boxerlázadás leverésében is szerepelt néhány magyar katona. Ugyanis 1900-ban Kína belső békéjét súlyos forrongás zavarta meg. Titkos társaságok sorozatos merényleteket követtek el keresztények és külföldiek ellen. A kínai lázadók az úgynevezett «boxer» szövetségbe tömörültek, 1900-ban nyíltan felléptek és Santungban több angol hittérítőt és az ország többi részeiben is számos európai kivándorlót meggyilkoltak. A nagyhatalmak nem nézhették tétlenül a lázadás terjedését. Tetőpontra hágott a fanatikus lázadók harci kedve, amikor látták, hogy a kínai kormány nem lép fel velük szemben erélyesebben. Június 11-én garázda csőcselék betört a japán követség palotájába, megölte a titkárt, azután pedig báró Ketteler német nagykövetet. A nagyhatalmak erre a kínai vizeken állomásozó hadihajóik legénységéből előbb 400 emberből álló védőőrséget küldtek Peking és Tiencsin felé, később pedig e különítményt még Európából küldött hadihajókkal is megerősítették.

Az osztrák-magyar monarchiát kezdetben csupán a «Zenta» nevű cirkáló képviselte, később a «Mária Terézia» cirkáló is elindult Pólából, fedélzetén több magyar tengerésztiszttel és tengerésszel. 1900 augusztusában Waldersee gróf porosz tábornagy vette át az európai haderők parancsnokságát, aki az alája rendelt 52,000 főből és 144 ágyúból álló haderővel 1901 tavaszán

Foto Máté.

A cs. és kir. haditengerészet egyik százada Kínában, a boxerlázadás idején.

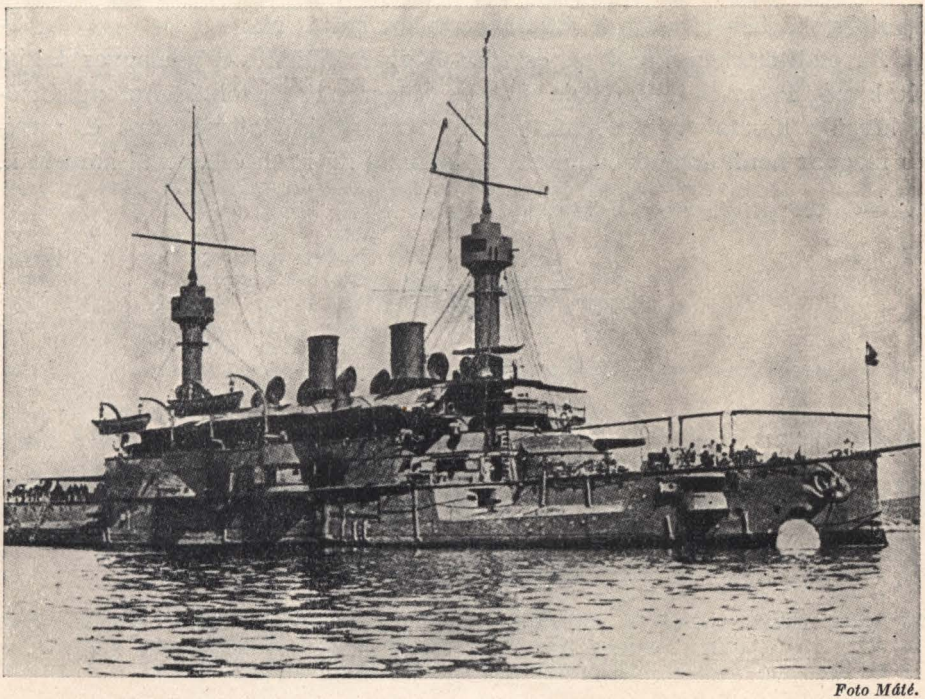

Foto Máté.

A «Kaiserin und Königin Maria Theresia» osztrák-magyar csatahajó a kínai vizeken.

a lázadókat térdre kényszerítette és a kínai kormányt hatalmas hadisarc fizetésére kötelezte.

Az osztrák-magyar tengerészkülönítmény 1900 folyamán még két hadihajóval erősbödött, még pedig az «Erzsébet» és «Aspern» cirkálókkal, úgyhogy a monarchia csapatai körülbelül 500 főre rúgtak.

Tengerészeinknek nehéz sorsuk volt: szívós, fanatizált, kegyetlen és a térszínnel ismerős lázadókkal kellett harcolniok, sokszor elszigetelt, kisebb csoportokban. Tengerészeink a leghevesebb harcokat a Pei-Ho folyó torkolata közelében fekvő Peitang-erőd elfoglalásánál vívták 1900 szeptemberében. Ezek a harcok nekünk, magyaroknak, azért is nevezetesek, mert a tengerészkülönítmény magyar tagjai majdnem valamennyien résztvettek e szívós küzdelmekben.

A «Mária Terézia» személyzetéből partra szállott különítményt Demeter György sorhajózászlós vezette. Demeter kis csapatának élén lelkes hangulatban haladt az erőd felé, amelyet a nemzetközi csapatok már az előző napokban sikerrel ostromoltak. Az ő különítményéhez csatlakozott az «Aspern» hajóról 10 ember, Pap Lajos tengerészhadapród vezetésével. Ez a vitéz különítmény, útban az erőd felé, jól elrejtett aknamezőre került, ahol egymásután négy akna robbant fel. Pap Lajos hadapródot, Pap Béla honvédtábornok, később honvédelmi miniszter fiát a felrobbanó aknák darabokra tépték, Demeter zászlós, Lukas hadapród, Kántor, Jánossy és Szemenyey nevű magyar matrózok megsebesültek. A nemzetközi csapatok tisztelgése közben mély részvéttel temették el Pap Lajost, mint katonai hivatásának teljesítése közben elpusztult önfeláldozó, hős bajtársukat.

Az említetteken kívül az osztrák-magyar különítmény magyar tagjai voltak még Petry és Hild Gyula magyar tengerésztisztjelöltek. Az expedícióról készült hivatalos jelentések szerint tengerészkülönítményünk és soraiban magyar honfitársaink minden alkalommal hősiesen és vitézül harcoltak.

FORRÁSOK.

ÁLTALÁBAN.

A Hadsereg képes havi folyóirat évfolyamai. Arad.
Alten Georg: Handbuch für Heer und Flotte. Enzyklopädie der Kriegswissenschaften und verwandter Gebiete. IX. és IX a. k. Berlin, Leipzig, Wien, Stuttgart, 1912.
Ascher Adolf: Gut und Blut für unsern Kayser. A szerző kiadása. Wien, 1898.
A volt cs. és kir. közös hadsereg gyalog- és huszárezredeinek *ezredtörténetei.*
Bárczay Oszkár: A hadügy fejlődésének története. Budapest, 1895. A Magyar Tudományos Akadémia kiadványa.
Berkó István, Báti: A magyarság a régi hadseregben. Magyar Katonai Közlöny 1926. évi melléklete. Budapest.
Bécsi cs. és kir. *Kriegsarchiv* és a *Magy. kir. hadilevéltár* anyagának idevonatkozó iratanyaga.
Berndt Otto: Die Zahl im Kriege. Wien, 1897.
Breit-Bánlaky József: Az egyetemes hadtörténelem vázlata. Budapest, 1890—1900.
Frobenius Hermann: Militärlexikon. Berlin, 1901.
Hadtörténelmi Közlemények. A Magyar Tudományos Akadémia kiadványa.
Dr. Hirtenfeld J.: Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder. Wien, 1857. I—II. kötet.
Horsetzky Karl: Kriegsgeschichtliche Übersicht der wichtigsten Feldzüge in Europa seit 1792. Wien, 1905.
Leitfaden der allgemeinen Kriegsgeschichte für die k. u. k. Militär-Akademien. Wien, 1896.
Ludovika Akadémia Közlönye. Ludovika Akadémia kiadványa.
Lukeš J. Militärischer Maria Theresien-Orden. Wien, 1890.
Marczali Henrik: A legújabb kor története. Budapest, 1892.
Márki Sándor: Egyetemes és hazai történelem. Budapest, 1920.
Meynert Hermann: Leitfaden der Geschichte des österr.-ung. Kriegswesens. Wien, 1896.
— — Das Kriegswesen der Ungarn. Wien, 1876.
Militärwissenschaftliche- und technische Mitteilungen. Die wichtigsten Kriegs- und Feldzüge der Weltgeschichte. Wien, 1928.
Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs. Wien.
Müller Franz: Militärischer Notizen-Schatz. Prag, 1838.
Otto Erzherzog: Illustrierte Geschichte der k. u. k. Armee. Wien, 1899.
Rónay Horváth Jenő: Magyar hadikrónika. Budapest, 1895—1897.
Schirmer Fritz: Kriegsgeschichtlicher Atlas zum Studium der Feldzüge der neuesten Zeit. 2. Auflage. Wien, 1912.
Sechzig Jahre Wehrmacht. (1848/49). Wien, 1908.
Teuber Oscar: Ehrentage Österreichs. Wien, 1892.
— — Auf Österreich-Ungarns Ruhmesbahn. Wien, 1893.
— — Ehrentage Österreichs. Wien, 1896.
— — Unter dem Doppeladler. Wien, 1901.
Teuber Oscar—Ottenfeld Rudolf: Historische Legionen Habsburgs. Prag—Wien—Leipzig, 1896.
— — Die österreichische Armee 1700—1867. Wien, 1900.
Ujhelyi Péter: Az állandó hadsereg története I. Lipót korától Mária Terézia haláláig (1657—1780). A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Budapest, 1914.
Wrede Alphons, Freiherr: Geschichte der k. u. k. Wehrmacht I—V. k. Wien, 1898—1905.
Zitterhofer: Kriegshistorischer Kalender. Wien, 1912. Sonderabdruck aus «Streffleurs Militär Zeitschrift.»

III. KÁROLY KORA.

Ballagi Aladár: Magyar huszárok francia szolgálatban, Vasárnapi Ujság, 1880. évf.
Choppin H.: Les Hussards. Nancy, Berger—Levrault kiadása, 1898.
Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen XVI. kötet. Wien, 1891.

Br. Forster Gyula: Gróf Bercsényi László Franciaország marsallja. Budapest, 1925.
Gyalókay Jenő: Gróf Hadik András mint író. Hadtört. Közl. 1931.
Jurkovich Emil: A Polereczki család francia tagjai. Besztercebánya, 1909.
Karácson Imre dr.: Törökországi magyar ezredek 1717-ben. Hadtört. Közl. 1911. évf.
László József: Magyar vitézek a régi francia hadseregben. Pécsi «Zrinyi Miklós» reáliskolai nevelőintézet 1928/29. évi Értesítője.
v. Málnási Ödön dr.: Gróf Pálffy János életrajza. Eger, 1930.
Takáts Sándor: Régi magyar kapitányok és generálisok. Budapest, 1922.
Thaly Kálmán: Francia magyar huszárok. Fővárosi Lapok 1866. évf. 157. sz.
Várady Gábor: Savoyai Jenő és a Nándorfehérvár elleni hadjárat. Hadtört. Közl. 1894. évf.

MÁRIA TERÉZIA KORA.

Alexich: Die freiwilligen Aufgebote aus den Ländern der ungarischen Krone im ersten schlesischen Krieg. Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs. Neue Folge. IV. u. V. Band. Wien, 1889—1891.
Illéssy János dr.: A Nádor-huszárezred a hétéves háborúban. Hadtört. Közl. 1897.
Fülek Henrik: Hadik altábornagy portyázó menete Berlinbe 1757-ben. Hadtört. Közl. 1896.
Kienast Andreas: König Friedrich II. von Preussen und die Ungarn bis zum Hubertusburger Frieden 1762. Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs. Wien, Neue Folge, IX. Band, 1895.
Marczali Henrik: Mária Terézia. 1717—1780. Budapest, 1891. Magyar Történelmi Társulat kiadványa.
V. Pelet—Narbonne: Geschichte der Brandenburg-Preussischen Reiterei von den Zeiten des grossen Kurfürsten bis zur Gegenwart. Berlin, 1905.
Szabó Lajos, Sárói: Hadik altábornagy Berlinben. Hadtört. Közl. 1910.
Thurzó Kálmán, Nosziczi: Fogarasi Nádasdy Ferenc gróf tábornagy stb. (1709—1783). Hadtört. Közl. 1915. évf.
Varga Sándor, Tinódi: Budapest volt háziezredének, a cs. és k. 32. gyalogezrednek története (1741—1918). Budapest, 1930.

I. FERENC KORA.

Bodnár Győző: A győri csata 1809 június 14-én. Budapest, Hadtört. Közl. 1897. évf.
Fejérpataky László Emlékkönyv. Budapest, 1917.
Gömöry Gusztáv: Az 1809-i magyar nemesi felkelés. Hadtört. Közl. 1889. évf.
Dr. Iványi Béla: Báró Alvinczi József tábornagy levelei Teleki Józsefhez (1787—1793). Hadtört. Közl. 1922/23. évf.
Pilch Jenő: Magyar csapatok az 1812. évi hadjáratban. Hadtört. Közl. 1913.
Voith Ferdinánd vezérkari őrnagy emlékiratai. Hadtört. Közl. 1894. évf.
Woinovich—Veltzé: 1813—1815. Österreich in den Befreiungskriegen. I—V. Band. Wien—Leipzig, 1911—1912.

I. FERENC JÓZSEF KORA.

A magyar függetlenségi harc.

Breit-Bánlaky József: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története, Budapest, 1897. I—III. kötet.
Gelich Richárd: Magyarország függetlenségi harca 1848—1849-ben. Budapest, 1882. I—III. kötet.
Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon az 1848. és 1849. években. Budapest, 1911. I—II. kötet.
id. Görgey István: 1848 és 1849-ből. Budapest, 1885. I—III. kötet.
Gyalókay Jenő: A debreceni ütközetről (1849 augusztus 2.). Budapest, 1927.
— — Az első orosz megszállás és Erdély felszabadítása. Budapest, 1931. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása.
— — A perlaszi tábor megvétele (1848 szept. 2.). Századok, 1915. évf.
M. kir. Hadilevéltár: A feldunai hadtest visszavonulásának és az 1849. évi tavaszi hadjáratnak története. Budapest, 1925.

Klapka Georg: Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849. Leipzig 1850. I—II. kötet.
Pethő Sándor: Görgey Arthur. Budapest, Genius kiadás.
Ramming Wilhelm, Freiherr: Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer 1849. Pest, 1850.
Rüstow Wilhelm: Geschichte des ungarischen Insurrectionskrieges. Zürich, 1860. I—II. kötet.
Wacquant Anatole: Die ungarische Donau-Armee 1848/49. Breslau, 1900.
Windischgrätz Alfred, Fürst: Der Winterfeldzug 1848—1849 in Ungarn. Wien. 1851.

Az 1848/49. olasz hadjárat.

Czeschka: Der Krieg Österreichs gegen Italien im Jahre 1848. Wien, 1912.
Der Feldzug in Italien. A volt cs. és kir. vezérkar kiadványa. Wien, 1911.
Dunckel: Radetzky apó könyve. Wien, 1891.
Rüstow Wilhelm: Italienischer Krieg 1848/49. Zürich, 1862.
Strobl: Mortara und Novara. Wien, 1899.

1859.

Der Krieg in Italien 1859. A volt cs. és kir. vezérkar kiadványa. Wien, 1872—76.
Caemmerer: Magenta. Berlin, 1902.
Czeschka: Österreichs Krieg gegen Frankreich und Piemont im Jahre 1859. Wien, 1912.
Báró Fejérváry Géza életrajza. Pozsony, 1901.
Kunz: Von Montebello bis Solferino. Berlin, 1888.
Rüstow W.: Der italienische Krieg 1859. Zürich, 1859.
Gr. Teleki: Garibaldi alatt 1859-ben. Budapest, 1883.

1864.

Fischer: Der Krieg in Schleswig und Jütland im Jahre 1864. Wien, 1870.
Der deutsch-dänische Krieg 1864. Berlin, 1866.
A volt cs. és kir. hadügyminisztérium eredeti okmányai és a vezérkar hivatalos kiadványai.

Az 1866. olasz hadjárat.

A volt cs. és kir. hadügyminisztérium és vezérkar okmányai és kiadványai.
Czeschka: Der Krieg Österreichs gegen Italien im Jahre 1866. Wien, 1912.
Scudier: Der Krieg 1866 in Italien. Wien, 1900.
Strobl: Custozza. Wien, 1897.
Szécsy Mór: Az osztrák-olasz háború 1866-ban. Budapest, 1893.

Az 1866. csehországi hadjárat.

Balás György: Az 1866-i osztrák-porosz háború. Budapest, 1894.
Bleibtreu: Königgrätz. Stuttgart.
Degenfeld: Schweinschädel und Königgrätz. Wien, 1907.
Ditfurth: Benedek und die Taten und Schicksale der k. k. Nord-Arme 1866. Wien, 1911.
Förster-Brix: Militär-Statistische Notizen zum Studium des Feldzuges von 1866. München, 1867.
Führer über das Schlachtfeld bei Königgrätz. Königgrätz, 1897.
Ortutay István: József főherceg élete. Szeged, 1915.
Schirmer: Treffen von Blumenau-Pressburg am 22. Juli 1866. Wien, 1904.
Strobl: Königgrätz. Wien, 1903.
— — Trautenau. Wien, 1901.
— — Wysokow. Wien, 1901.

Harcok a Balkánon.

Balog Károly: Vérrel, verejtékkel. Emlékeim a 37. ezred táborozásáról 1878-ban. Budapest, 1904.
— — Kriegsbilder Skizzen 1878. Wien, 1912.
Beck Banjaluka-Jajce. Wien, 1908.
Beranek Julius: Die Helden unserer Armee im Jahre 1878. Wien. 1908.
Chronologische Zusammenstellung der während der Operationen in Bosnien, in der Hercegovina und in Süd-Dalmatien vorgekommenen Affairen. Wien, 1882.
Czeschka: Die Okkupation Bosniens und der Hercegovina. Wien, 1912.

Der Aufstand in der Hercegovina, Süd-Bosnien und Süd-Dalmatien. Wien, 1883.
Kandelsdorfer: Episoden aus den Kämpfen der k. k. Truppen im Jahre 1882. Wien, 1895.
Kenedy: Magyar vér Boszniában. Budapest, 1928.
Pacor: Operationen in der Bocche di Cattaro. Chronologische Zusammenstellung der Affairen in Süd-Dalmatien. Wien, 1870.
A. v. R.: Aus der Krivosie. (Episoden.) Wien, 1884.
Veltzé Alois: Unsere Truppen in Bosnien und der Hercegovina 1878. Einzeldarstellungen. Wien, 1907—1909. I—V. kötet.

1914—1918.

A cs. és kir. 82. székely gyalogezred története. Budapest 1931. Az ezred emlékbizottságának kiadása.
Az ezeréves határok védelmében 1914—1918. A katonai Mária Terézia-rendjellel és a tiszti arany vitézségi éremmel kitüntetett, jelenleg magyarhonos tisztek kiváló hőstettei. Budapest, Madách-nyomda, 1932.
Dr. Bodard Gaston: Die Theresienritter des Weltkrieges 1914—1918. stb. című kézirat a m. k. hadilevéltárban.
v. Deseő Lajos: A m. k. szatmári 12. honvéd gyalogezred, valamint menet- és népfelkelő ezredeinek története. Budapest, 1931.
Pilch Jenő: A világháború története. Budapest, Franklin-Társulat.
— — Nagybányai Horthy Miklós. Budapest, 1929.
Suhay Imre—Berkó István: A magyar királyi honvédség története 1868—1918. Budapest, m. k. hadilevéltár, 1928.

A magyar kard idegen nemzetek szolgálatában.

Asboth Lajos: Az északamerikai polgárháború története. Budapest, 1875.
Balkányi Kálmán: Garibaldi. Budapest, 1908.
Gr. Benyovszky Móric emlékiratai. Budapest, 1891.
Dr. Divéky Adorján: Magyarok és lengyelek a XIX. században. Budapest, 1919.
Gabányi János: A boxer-lázadás. Magyar Katonai Közlöny, 1921. évf.
Hegyesi Márton cikkei a Vasárnapi Ujság 1883. évf., továbbá a bihari és nagyváradi egykorú folyóiratokban.
Horváth Mihály: 25 év Magyarország történelméből. Genf, 1864.
Pavlowski Ede: Miksa császár mexikói szerencsétlen expedíciója. Budapest, 1894.
Pivány Eugen: Hungarians in the American Civil War. Cleveland, 1913.
— — Washington magyar tisztjei. Budapesti Hirlap, 1931. február 21. száma.
— — Zágonyi, Sólyom, Stahel életrajzai a Budapesti Hirlap 1910. aug. 30., 1914. ápr. 8. és 1913. ápr. 25-i számaiban.
Dr. Rédvay István: A császár halála. A queretarói tragédia. A Nemzeti Ujság 1931. aug. 30. és következő számaiban.
Schönovsky: Aus den Gefechten des österreichischen Freicorps in Mejico. Wien, 1873.
Teleki Sándor: Garibaldi alatt 1859-ben. Budapest, 1883.
Trotha Thilo: Der polnische Aufstand im Jahre 1863. Berlin, 1895.
Türr Stefánia: L'opera di Stefano Türr nel risorgimento Italiano (1849—1870). Firenze, 1927.
Uliczny Julius: Geschichte des österreichisch-belgischen Freikorps. Wien, 1868.
Vasárnapi Ujság 1900. évf. 40. és 46. száma.
Veltzé Alois: Kaiser Maximilian von Mexiko. Wien, 1910.
Vigevano Attilio: La Legione ungherese in Italia (1859—67). Róma, 1924.
Winterhalder: Kämpfe in China. Wien—Budapest, 1902.

KÉPEK ÉS VÁZLATOK

A MÁSODIK KÖTETHEZ.

Oldal

Magyar huszárok francia szolgálatban 1693-ban. Hadtört. Közl. 1910. évf..... 4
Francia magyar-huszár a XVIII. század elején. Choppin H.: Les Hussars, Nancy, Berger-Levroult 1898-i kiadásából..... 5
Francia magyar-huszár a XVIII. század elején. U. o..... 7
Gróf Bercsényi László, Franciaország marsallja. Rézmetszet a Szépművészeti Múzeumban..... 9
Bercsényi-huszár. Choppin i. m..... 11
Polerecki-huszár. Choppin i. m..... 12
Francia magyar-huszárok előörsön. Choppin i. m..... 13
A Deák-huszárok. Vasárnapi Ujság, 1896. évf..... 15
Temesvár ostroma 1716-ban. Rézmetszet a Szépművészeti Múzeumban..... 17
A belgrádi csata 1717 augusztus 16-án. Vázlat..... 19
Báró Ebergényi László tábornagy. Festmény a m. k. Hadimúzeumban..... 22
Gróf Pálffy János tábornagy budapesti szobra. (Sennyey István szoborműve)... 25
Gróf Károlyi Ferenc lovassági tábornok. A cs. és k. 6. huszárezred történetéből. 29
Pálffy-gránátosok. (1733.) A cs. és k. 19. gyalogezred történetéből..... 31
Baranyay altábornagy. Engelbrecht M. színezett rézmetszete a Szépművészeti Múzeumban..... 37
Pandur-dobos 1741-ből. Engelbrecht M. színes rézmetszete a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában..... 39
Huszárezredes Mária Terézia korában. Engelbrecht M. színezett rézmetszete a Szépművészeti Múzeumban..... 41
Vitam et sanguinem. Festette Rethel. Oelschig rézkarca a m. k. Hadimúzeumban 43
Huszár, Veszprém vármegye zászlaján (1745.). Eredetije a m. k. Hadimúzeumban 45
Nádasdy csapatai Schröcknél átkelnek a Rajnán (1744 június 1.). Rézmetszet a Szépművészeti Múzeumban..... 49
Székely huszár Mária Terézia korában. Hadtört. Közl. 1911. évf..... 51
Magyar gyalogos-tiszt (1740—1765.). Teuber Oscar-Ottenfeld Rudolf: Die österreichische Armee 1700—1867. Wien, 1900. c. művéből..... 53
Magyar huszár (1743—1769.). U. o..... 55
Csatajelenet a hétéves háborúból. Querfurt festménye. Vasárnapi Ujság, 1900. évf. 57
Az ellenfelek helyzete Hadik portyázó menetének megindulásakor. Vázlat..... 60
Hadik portyázó menete Berlinbe 1757 október havában. Vázlat..... 61
Hadik ütközete Berlin falain belül. Vázlat..... 63
Hadik csapatai Berlin előtt. Rézmetszet a Szépművészeti Múzeumban..... 65
Hadik csapatai megszállják Berlint. Hadtört. Közl. 1910. évf..... 67
Babócsay Farkas huszártábornok. Engelbrecht M. rézmetszete. Hadtört. Közl. 1910. évf..... 71
Porosz magyar-huszár. Adolf Menzel című, Amsler és Ruthardt berlini kiadónál 1923-ban megjelent műből..... 73

Oldal
Nagy Frigyes testőrhuszárjai. U. o. ... 74
Porosz magyar-huszártiszt. U. o. ... 75
Porosz magyar-huszártrombitás. U. o. ... 75
Werner Pál altábornagy. V. Pelet-Narbonne: Geschichte der brandenburg-preussischen Reiterei stb. c. művéből. Berlin, 1905. ... 76
Zieten-huszár. U. o. ... 77
Ruesch József tábornok. U. o. ... 78
Magyar huszár díszben, a XVIII. század második felében. Teuber-Ottenfeld i. m. 83
Sabác ostroma (1788.). Rézmetszet a Szépművészeti Múzeumban ... 85
Karacsay alezredes benyomul Chotym várába. U. o. ... 87
Karacsay alezredes Chotymnál elfogja a törökök eleségvonatát. U. o. ... 89
Fábry huszárezredes elfoglalja Botosanit. U. o. ... 91
Fábry ezredes elfoglalja Jassyt. U. o. ... 93
Székely gyalogság Vasluinál megszalasztja a török lovasságot. U. o. ... 95
A mehádiai csata (1789.). Stang rézmetszete a m. k. Hadimúzeumban ... 97
A 10. huszárezred Martinestienél megrohanja a török ágyúkat (1789.). Koch L. festménye után készült színezett kőnyomat a Ludovika Akadémián ... 99
A magyar insurrectio egyik huszárja az olasz hadszintéren egy francia vértessel harcba elegyedik. Színezett rézmetszet a Magyar Történelmi Képcsarnok gyüjteményében ... 101
Nagy Győző őrmester. A Hadsereg c. folyóirat 1907. évf. ... 103
A világ legöregebb katonája, Skultéty László. Giesl O.: Estandartenträger Ladislaus Skultéty c. 1908. megjelent művéből ... 105
Kordás Mihály, Palatinus-huszárezredbeli kornétás. Eredetije a m. k. Hadimúzeumban ... 107
Gulyás Sándor, a legvitézebb magyar huszár. A cs. és kir. 6. huszárezred történetéből ... 109
Az ellenfelek helyzete a németalföldi és rajnamelléki hadszintéren 1792 júliusában. Vázlat ... 114
Határőrvidéki huszárok a XVIII. század végén. Hadtört. Közl. 1911. évf. ... 115
Tóth Gergely Gyulay-gyalogezredbeli közvitéz Werthnél megmenti sebesült tizedesét. Színezett rézkarc a Szépművészeti Múzeumban ... 117
A császáriak 1793-i németalföldi hadműveletei. Vázlat ... 119
Szálló Mihály huszárőrmester Wanzenaunál megtámadja a francia üteget. Hadtört. Közl. 1910. évf. ... 121
Az 1794-i németalföldi hadjárat. Vázlat ... 123
A 11. huszárezred zászlaja. Eredetije a m. k. Hadimúzeumban ... 125
Lukácsy és Baróthy közhuszárok kivágják Ott ezredest a franciák gyűrűjéből. Színezett rézkarc a Szépművészeti Múzeumban ... 129
Az 1796. évi olaszországi hadműveletek. Vázlat ... 131
A 32. magyar gyalogezred rohama Bassanónál (1796.). Festmény. Eredetije a m. k. Hadimúzeumban ... 133
Magyar huszártiszt díszben (1792—1805.). Teuber-Ottenfeld i. m. ... 137
Magyar huszártiszt (1792—1805.). U. o. ... 139
Az 1799. évi hadjárat hadműveletei. Vázlat ... 143
Magyar gyalogság rohama Mannheimnél (1799.). Rouargul E. rézkarca Károly főherceg csoportképén. Eredetije a m. k. Hadimúzeumban ... 144
Magyar gyalogság előnyomulása Ostrachnál (1799.). U. o. ... 144
Magyar gránátostiszt és közlegény (1798—1805.). Teuber-Ottenfeld i. m. ... 145
Mecséry Dániel ezredes huszárjai élén kivágja a franciák fogságába esett Piacsek tábornokot (1799.). Színezett metszet a Szépművészeti Múzeumban ... 147

Oldal
Az 1800. évi hadjárat hadműveletei. Vázlat ... 151
Magyar gyalogosok hőstette Wintherturnál (1799.). Rézmetszet a Magyar Történelmi Képcsarnokban ... 153
Magyar huszárok vitézkedése Veronánál (1799.). Rézmetszet u. o. ... 155
A Mészáros-huszárok rohama Ulmnál (1800.). Kőnyomat a m. k. Hadimúzeumban 157
Az 1805. évi ulmi hadjárat. Vázlat ... 159
Vécsey rohama Ennsnél (1805.). Kőnyomat a m. k. Hadimúzeumban ... 161
A Caldiero melletti csata 1805 október 30-án. Vázlat ... 163
Magyar huszár (1798—1806.). Teuber-Ottenfeld i. m ... 164
Insurgens gyalogos (1805—1809.). U. o. ... 165
Az 1809. évi hadműveletek. Vázlat ... 167
Bakonyi Imre ezredes szuronyrohama a francia lovasságra Neumarktnál (1809.). Kottmann festménye a m. k. Hadimúzeumban ... 169
Balogh Sámuel 31. gyalogezredbeli tizedes Aspernnél elsőnek mássza meg a templomkert falát. Színezett rézmetszet a Magyar Történelmi Képcsarnokban ... 171
Az asperni csata első napja (1809 május 21.). Vázlat ... 174
Ráthky Lajos huszárfőhadnagy Aspernnél rohammal elfoglal kilenc ágyút. Rézkarc a m. k. Hadimúzeumban ... 175
A 31. magyar gyalogezred rohama az asperni csatában. A volt cs. és k. katonai Földrajzi Intézet fénynyomása ... 177
A győri csata 1809 június 14. Vázlat ... 181
Meskó útja a győri csata után. Vázlat ... 184
Olgyay Boldizsár insurgens kapitány Ihászinál szétver 500 franciát. Színezett rézkarc a m. k. Hadilevéltárban ... 185
Az 1812. évi grande armée csapatainak útvonala. Vázlat ... 189
Magyar huszár (1814.). Teuber-Ottenfeld i. m. ... 190
Magyar huszár (1815.). U. o. ... 192
Magyar gránátosok (1805—1849.). U. o. ... 193
Magyar határőrgyalogság. U. o. ... 195
Az 1813. évi őszi hadjárat hadműveletei. Vázlat ... 199
A 19. magyar gyalogezred rohama a lipcsei csatában (1813.). Neumann F. festménye a m. k. Hadimúzeumban ... 201
Az 1813-i belsőausztriai haderők hadműveletei. Vázlat ... 203
A 48. magyar gyalogezred rohama a lipcsei csatában (1813.). Ammon A. festménye után készült metszet a Ludovika Akadémián ... 205
A szövetséges haderők hadműveletei 1814-ben. Vázlat ... 207
A szövetséges haderők előnyomulása Franciaország ellen 1815-ben. Vázlat ... 211
A 10. huszárezred rohama Monzambanónál (1814.). Trentsensky kőnyomata a Szépművészeti Múzeumban ... 213
Magyar gránátosok elfoglalják Charentont (1814.). Trentsensky kőnyomata a m. k. Hadilevéltárban ... 215
A volt budapesti cs. és k. 32. gyalogezred útvonalai 1792-től 1816-ig. Vázlat ... 217
Győzelmes magyar csapatok bevonulása Nápolyba (1815.). Bayer L. színezett rézkarca a Ludovika Akadémián ... 219
Magyar tábor a szabadságharc alatt. Gracza György : Az 1848/49-i magyar szabadságharc története c. műből ... 225
Képek a honvédség oktatószabályzatából. Gracza i. m. ... 228
Képek a honvédség oktatószabályzatából. Gracza i. m. ... 229
Görgey Artur. Daguerrotip a m. k. Hadimúzeumban ... 231
Damjanich János. Varga O. : Aradi vértanuk albuma, Budapest, 1901. c. műből. 233
Klapka György komáromi szobra. (Róna József szobormüve) ... 234

Oldal
Bem. Gyalókay L. rajza. Gyalókay Jenő: Az első orosz megszállás és Erdély felszabadítása, Budapest, 1931. c. műből ... 235
A római sáncok ostroma. Gracza i. m. ... 237
A délmagyarországi helyzet 1848 június végén. Vázlat ... 238
Fehértemplom megrohanása. Gracza i. m. ... 239
Harc a szerb felkelőkkel Versecnél. Armee Bulletin a m. k. Hadimúzeumban ... 241
A délmagyarországi helyzet 1848 november elején. Vázlat ... 243
Kézitusa a szerb felkelőkkel. Kőnyomat a Szépművészeti Múzeumban ... 245
Jellacsics betörése a Dunántúlra 1848 szeptember havában. Vázlat ... 246
A pákozd-sukorói ütközet. Vázlat ... 246
A pákozd-sukorói ütközet. Gracza i. m. ... 247
Kaszák, a népfelkelés fegyverei. A m. k. Hadimúzeum gyüjteményében ... 249
Magyar népfelkelők rohama. Pettenkoffen rajza ... 251
Bem hadműveletei 1848 végén és 1849 elején. Vázlat ... 254
A schwechati csata. Vázlat ... 256
A császári és magyar haderők helyzete 1848 december közepén és az ellenfelek hadműveletei 1848 végén. Vázlat ... 257
A 4. honvédzászlóalj selyemzászlaja. A m. k. Hadimúzeum gyűjteményében ... 259
A móri ütközet. Kőnyomat a Szépművészeti Múzeumban ... 261
Görgey visszavonulása a bányavárosokon át. Vázlat ... 265
Magyar huszárok kézitusája császári könnyű lovassággal. Kőnyomat a Szépművészeti Múzeumban ... 267
Roham a Branyiszkóra. Gracza i. m. ... 269
A nagy lovasharc a kápolnai csatában. U. o. ... 273
A helyzet a kápolnai csata második napján. Vázlat ... 274
Damjanich szolnoki ütközete. Kőnyomat a m. k. Hadimúzeumban ... 275
Lovasharc az isaszegi csatában. Gracza i. m. ... 277
A magyar erők felvonulása Isaszeg alá. Vázlat ... 279
Az isaszegi csata. Vázlat ... 280
A nagyszebeni ütközet 1849 január 21-én. Gracza i. m. ... 282
A szászsebesi ütközet. Armee Bulletin a m. k. Hadimúzeumban ... 283
Bem erdélyi hadműveletei 1849 elején. Vázlat ... 285
A medgyesi ütközet. Gracza i. m. ... 289
Nagyszeben bevétele. U. o. ... 291
A fogarasi ütközet. U. o. ... 293
Perczel Mór délmagyarországi hadműveletei. Vázlat ... 297
Harc a szerb felkelőkkel Szenttamásnál. Armee Bulletin a m. k. Hadimúzeumban ... 298
Bem hadműveletei a Bánságban. Vázlat ... 299
A császáriak megrohanják a komáromi várat, 1849 március 31-én. Gracza i. m. 301
Görgey hadműveletei Komárom felmentésére. Vázlat ... 303
Götz császári tábornok elesik a váci ütközetben. Gracza i. m. ... 304
Utcai harc Nagysallóban. U. o. ... 305
Lovasviadal a nagysallói ütközetben. U. o. ... 307
A honvédsereg általános rohama Budavára ellen 1849 május 21-én. Vázlat ... 310
A felsőmagyarországi nyári hadjárat. Vázlat ... 313
A csornai ütközet. Gracza i. m. ... 315
Jelenet az ácsi ütközetből. U. o. ... 317
A honvédsereg bevonul a meghódolt aradi várba. U. o. ... 319
Az erdélyi hadműveletek 1849 nyarán. Vázlat ... 321
A tömösi szoros védelme. Gracza i. m. ... 322

Oldal
Székelyek és oroszok harca a nagyszebeni hídnál. Jan Styka festménye. A Könyves Kálmán r. t. engedélyével ... 323
A temesvári csata. Gracza i. m. ... 325
A világosi szoba, amelyben a fegyverletételt 1849-ben aláírták. Vasárnapi Újság, 1902. évf. ... 327
A budai honvédszobor. (Zala György szoborműve) ... 329
Az aradi szabadságszobor. (Zala György szoborműve) ... 331
Radetzky hadjárata 1848/49-ben. Vázlat ... 334
Magyar gyalogság előnyomulása a sommacampagna-custozzai csatában. A volt cs. és k. katonai Földrajzi Intézet fénynyomása ... 336
A mortarai csata. Adam F. festménye. Kőnyomat a Szépművészeti Múzeumban. 337
Albert János, a 7. huszárezred közvitéze, Santa Luciánál két olasz dzsidást levág és egy lovat zsákmányol. Kőnyomat a Szépművészeti Múzeumban ... 338
«Azt üzenjük a marsallnak . . .» Kőnyomat a Szépművészeti Múzeumban ... 339
Baukó Pál, a 33. gyalogezred dobosa, a curtatonei győzelmes csatában még megsebesülése után is önfeláldozó hősiességgel veri a rohamjelet. Strassgschwandtner rajza és kőnyomata a Szépművészeti Múzeumban ... 341
Magyar gyalogság díszben (1859.). Teuber-Ottenfeld i. m. ... 343
Az 1859. évi hadműveletek. Vázlat ... 344
A 12. huszárezred Orosz nevű tizedese Montebellónál ellenfele lovára ugrik, ellenségét lefogja, a kantárszárat kezébe kapja és az olasz lovast hadifogságba hurcolja. A m. k. Hadimúzeum gyüjteményében ... 345
A Haller-huszárok Magentánál megrohanják az olasz dzsidásokat. L'Allemand S. festménye után színes kőnyomat a Ludovika Akadémián ... 347
Dömötöri Németh huszárkapitány századával túlerős olasz dzsidásokat ver szét és levágja parancsnokukat. A m. k. Hadimúzeum gyüjteményében ... 349
Magyar csapatok rohama Buffalorára a magentai csatában. Maly A. festménye után színes kőnyomat a Ludovika Akadémián ... 351
Biró József, Dósa István és Faragó Ignác közhuszárok Vogherában keresztülvágják magukat a többszáz főnyi felfegyverzett lakosság tömegén. Kőnyomat a Szépművészeti Múzeumban ... 353
Magyar gyalogság védekezése a zuávok támadása ellen a solferinói csatában. Poindre V. festménye után kőnyomat a Szépművészeti Múzeumban ... 355
Benedek altábornagy a solferinói csatában rohamra vezeti a 39. magyar gyalogezredet. A volt cs. és kir. katonai Földrajzi Intézet fénynyomása ... 357
Gábriel tizedes, a solferinói csatában, sebesülten is rohamra lelkesíti bajtársait. L'Allemand S. festménye után kőnyomat a Ludovika Akadémián ... 359
Magyar csapatok útja az 1864-i dániai hadjáratban. Vázlat ... 360
A kassai 34. gyalogezred rohama a Königsbergre. Besel G. festménye után színes kőnyomat a Ludovika Akadémián ... 361
Süttő, a 9. huszárezred tizedese Dániában, Igum falunál megmenti Kovács közhuszárt. Richter W. festménye után kőnyomat a m. k. Hadimúzeumban ... 362
A kassai 34. gyalogezred díszmenetben elvonul ezredtulajdonosa, I. Vilmos porosz király előtt Berlinben, a dániai hadjárat befejezése után. Röchling C. festménye után színezett kőnyomat a Ludovika Akadémián ... 363
Az 1866-i olasz hadjárat hadműveletei. Vázlat ... 366
Az 1866 június 24-i custozzai csata. Vázlat ... 367
Magyar gyalogság előnyomulása a custozzai csatában a Belvedere házcsoport ellen. L'Allemand festménye után a volt cs. és kir. katonai Földr. Int. fénynyomása 369
A 66. magyar gyalogezred rohammal elfoglalja a Casa Cavalchinát. Der oberste Kriegsherr und sein Stab stb., Wien, 1908. c. műből ... 371

Oldal
A 48. magyar gyalogezred rohama a custozzai csatában. Kriegsbilder der österr.-ung. Armee aus dem XIX. Jahrhundert, Pallas-Verlag, Wien-Leipzig c. műből 373
Rajta, rajta! Teuber-Ottenfeld i. m. 375
Az 1866. évi hadjárat Csehországban. Vázlat 378
Az 1866. évi königgrätzi csata (július 3.). Vázlat 379
Benedek Lajos táborszernagy. Lukeš J.: Militärischer Maria Theresien-Orden, Wien, 1890. c. műből 381
Porosz és magyar huszárok összecsapása Zuckmantelnél. Kőnyomat a m. k. Hadimúzeumban 385
A 64. magyar gyalogezred hősies magatartása a biskupitzi ütközetben. Der oberste Kriegsherr und sein Stab stb., Wien, 1908. c. műből 387
Magyar gyalogság visszaveri a porosz vértesek rohamát. L'Allemand festménye után a volt cs. és k. Hadilevéltár: 60 Jahre Wehrmacht 1848—1908. Wien, 1908. c. művéből 389
A 6. magyar gyalogezred rohama a Swiep-erdő ellen. Fénykép a m. k. Hadimúzeumban 391
Holt üteg Königgrätznél. A volt cs. és k. katonai Földrajzi Intézet fénynyomása 395
Császári-királyi ütegek tűzharca a königgrätzi csatában. Illustrierte Zeitung, 1866. évf. 396
Tőrbecsalt magyar huszárok viaskodása Maglájnál. Vasárnapi Újság, 1878. évf. 398
Utcai harc Szarajevóban. U. o. 399
Bosznia és Hercegovina megszállása 1878-ban. Vázlat 401
Szarajevó bevétele. A Ludovika Akadémia gyűjteményében 402
Ferenc József őrház (karaula), a 37. magyar gyalogezred sátortáborával a Romanja Planinán. Balog K.: Kriegsbilder Skizzen 1878. Wien, 1912. c. művéből 403
Élelmiszerszállító oszlopunkon rajtaütnek a bosnyák felkelők. Vasárnapi Újság, 1882. évf. 405
Török őrház (karaula) Derventnél. Az előtérben előnyomuló magyar gyalogság. Balog K. i. m. 406
Utcai harc Banjalukában. Veltzé A.: Unsere Truppen in Bosnien u. d. Hercegovina 1878. Einzeldarstellungen, Wien, 1907—1909. c. művéből 407
Az 52. magyar gyalogezred támadása Visokánál. U. o. 408
Maglaj a Boszna-folyó partján. Balog K. i. m. 409
A 37. magyar gyalogezred tábori őrse a Lim-folyónál. U. o. 410
A Mollinary magyar gyalogezred tűzharca Sebine mellett. Veltzé A. i. m. 411
Huszárroham. Vágó Pál festménye. Vágó Pál engedélyével 413
Osztrák-magyar állások az olasz harctéren az Adamello-hegycsoportban. Fénykép 415
Gázálarccal felszerelt gyalogság a lövészárokban. Fénykép 417
Az orosz fronton 421
Az otrantói ütközetből visszatérő osztrák-magyar tengeri haderők. Fénykép 423
Az isonzói csaták színtere. Vázlat 425
Az isonzói csatákban elesett olasz és magyar katonák emlékoszlopa a Monte San Michelén. Fénykép 427
Jól kiépített állás az orosz hadszíntéren 429
A 30·5 centiméteres mozsár irányítása 431
Zárótűz az olasz arcvonalon. Fénykép 433
Az ellenfelek helyzete a limanova-lapanovi csatában. Vázlat 436
Osztrák-magyar tarackos üteg Konstantinápolyban. Fénykép 438
Osztrák-magyar tűzértisztek a palesztinai harctéren. Fénykép 439
Pergőtűz. Fénykép 443

Oldal
Lövészárok figyelővel. Fénykép ... 445
Tüzelő géppuskás. Fénykép ... 447
Vitéz Takács András a 8. honvédhuszárezred őrmestere vitézi díszruhában. Fénykép 449
Vitéz Fejes István arany vitézségi éremmel négyszer kitüntetett tiszthelyettes. Fénykép. ... 450
Vitéz Hefty Frigyes arany vitézségi éremmel háromszor kitüntetett tiszthelyettes. Fénykép ... 451
Hősök emlékműve Esztergomban. (Lányi Dezső szoborműve) ... 453
A katonai Mária Terézia-rend első vitézeinek felavatása. Fénykép a Ludovika Akadémia gyüjteményében ... 457
Gróf Nádasdy Ferenc. Rézmetszet a Szépművészeti Múzeumban ... 459
Gróf Hadik András. U. o. ... 461
Alvintzy József tábornagy. Olajfestmény a m. k. Hadimúzeumban ... 463
Vitézvári báró Simonyi József huszárezredes. Hadtört. Közl. 1913. évf. ... 465
Gróf Benyovszky Móric. Rézmetszet a Szépművészeti Múzeumban ... 468
Huszár a lengyel szabadságharcban. Pologne Littéraire, 1930. évf. 50—51. sz. ... 469
Asbóth Sándor amerikai tábornok. Eugene Pivány: Hungarians in the American civil war, Cleveland, 1913. c. művéből ... 472
Stahel Gyula altábornagy. U. o. ... 473
Zágonyi Károly ezredes. U. o. ... 473
Zágonyi halállovaglása Springfieldnél (1861. október 25.) U. o. ... 474
Fiala T. János ezredes. U. o. ... 475
Figyelmessy Fülöp ezredes. U. o. ... 476
Huszártörzstiszt a mexikói légióban. Özv. Pavlowski Edéné gyüjteményéből ... 477
Pavlowski Ede, a mexikói légió hadnagya. U. o. ... 479
Türr István olasz kir. altábornagy. Türr Stefánia: L'opera di Stefano Türr nel risorgimento Italiano (1849—1870.), Firenzében, 1927-ben megjelent művéből 481
Az olaszországi magyar légió gyalogosa. Vigevano Attilio: La Legione ungherese in Italia (1859—67.), Rómában, 1924-ben megjelent művéből ... 483
Huszár az olaszországi magyar légióban. U. o. ... 484
Tűzér az olaszországi magyar légióban. U. o. ... 485
Az olaszországi magyar légió hivatalos levélpapirosának felirata. U. o. ... 487
Simon Vilmos magyar segédtiszt, majd parancsnok a búr háborúban. Vasárnapi Újság. 1900. évf. ... 489
Fleischer Pál magyar harcos a búr szabadságharcban. U. o. ... 489
A cs. és k. haditengerészet egyik százada Kínában, a boxerlázadás idején. Winterhalder: Kämpfe in China. Wien-Budapest, 1902. c. művéből ... 491
A «Kaiserin und Königin Maria Theresia» osztrák magyar csatahajó a kínai vizeken. U. o. ... 491

MELLÉKLETEK.

A pétervárади csata (1716).
Magyar gyalogosok (1756—1766).
Huszár Simonyi ezredéből.
Budavár bevétele 1849 május 21-én.

OSZK

TARTALOMMUTATÓ

A MÁSODIK KÖTETHEZ.

HATODIK RÉSZ.

III. Károly kora.

Oldal

I. Magyar huszárok a francia királyok szolgálatában 3
II. A hadjáratok (1716—1739.) 14
1. Az állandó hadsereg megalkotása 14
2. Az első török háború (1716—1718.) 15
3. A sziciliai és a korzikai expedíció 21
4. A lengyel örökösödési háború 23
5. A második török háború 27

HETEDIK RÉSZ.

Mária Terézia kora.

(1740—1780.)

I. A magyar csapatok fejlődése 35
II. Vitam et sanguinem 39
A sziléziai és az osztrák örökösödési háborúk (1740—1748.) 39
A hétéves háború 56
III. Nagy Frigyes magyar huszárjai 72

NYOLCADIK RÉSZ.

II. József kora.

(1780—1790.)

I. Az 1788—1790. évi török háború 83
II. A vitézségi érem 100

KILENCEDIK RÉSZ.

I. Ferenc kora.

(1792—1835.)

I. Az első koalíciós háború 113
II. A második koalíciós háború (1799—1801.) 141
III. Ulm, Caldiero, Austerlitz (1805.) 158
IV. Aspern, Győr, Wagram (1809.) 165
V. A grande armée magyar csapatai 187
VI. A felszabadító háborúk 197

TIZEDIK RÉSZ.

I. Ferenc József kora.

Oldal

I. A magyar függetlenségi harc ... 223
1. A honvédség megalakulása ... 223
2. Görgey Artúr ... 227
3. A magasabbrendű vezetők ... 233
4. A szerb felkelés ... 236
5. Jellacsics betörése ... 246
6. Simunich első betörése és a tót felkelés ... 250
7. A szászok és oláhok mozgalma ... 252
8. A schwechati csata ... 255
9. Az osztrák támadó hadjárat ... 258
10. Görgey visszavonulása a bányavárosokon át ... 264
11. A kápolnai csata ... 270
12. Az isaszegi csata ... 276
13. Erdély felszabadítása ... 281
14. A szerb felkelés ieverése ... 295
15. Komárom felmentése ... 300
16. Buda visszavétele ... 308
17. A nyári hadjárat ... 311
II. Custozza, Mortara, Novara (1848—1849.) ... 333
III. Magenta és Solferino (1859.) ... 342
IV. A vasdandár (1864.) ... 359
V. Custozza és Königgrätz (1866.) ... 364
1. Custozza ... 365
2. Königgrätz ... 377
VI. Harcok a Balkánon (1869, 1878, 1882.) ... 397
1. Az 1869-i déldalmáciai felkelés ... 397
2. Bosznia és Hercegovina megszállása ... 399
3. Az 1882-i hercegovinai felkelés ... 410
VII. A világháború ... 412
VIII. A katonai Mária Terézia-rend magyar vitézei ... 454
IX. A magyar kard idegen nemzetek szolgálatában ... 466
1. A görög szabadságharc magyar vitézei ... 466
2. A lengyel szabadságharc magyar vitézei ... 467
3. Magyar katonák Amerikában ... 471
4. Az olaszországi magyar légió ... 480
5. A búr háború magyar hősei ... 489
6. Az 1900. évi kínai boxerlázadás ... 490

Források ... 493
Képek és vázlatok ... 497

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK